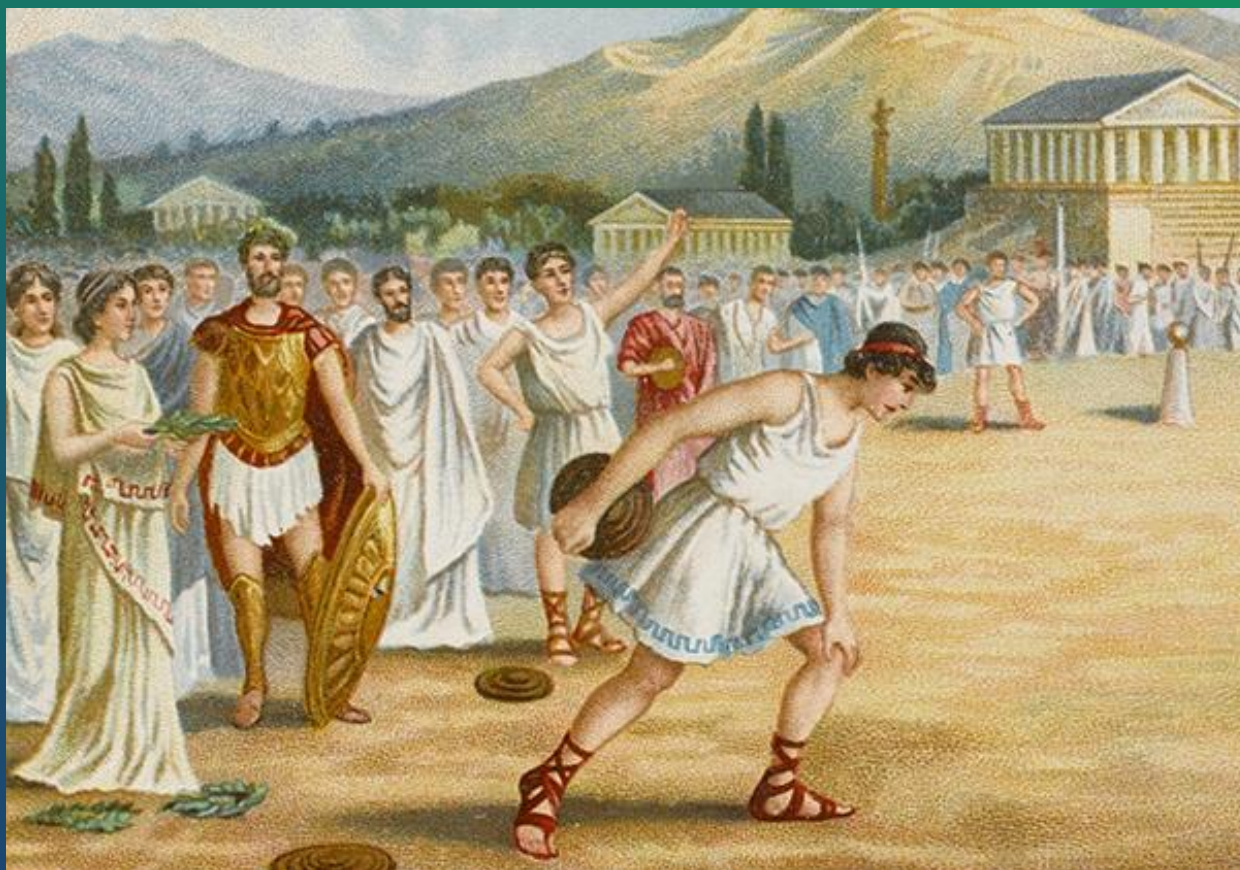

YUNUSOVA D.C.

JISMONIY MADANIYAT NAZARIYASI VA METODIKASI

JISMONIY MADANIYAT TARIXI VA SPORTNI BOSHQARISH

I QISM

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**NIZOMIY NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

YUNUSOVA D.C.

**JISMONIY MADANIYAT NAZARIYASI
VA METODIKASI**

**JISMONIY MADANIYAT TARIXI VA SPORTNI BOSHQARISH
O‘QUV QO‘LLANMA**

I QISM

5112000 – Jismoniy madaniyat ta‘lim yo‘nalishi talabalari uchun

Toshkent – 2020

Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi (Jismoniy madaniyat tarixi va sportni boshqarish) bazaviy fan hisoblanadi. Jismoniy mashqlarni paydo bo'lishi, qadimgi va zamonaviy olimpiya o'yinlarini vujudga kelishi va rivojlanishi, quddorlik davrida jismoniy madaniyat, buyuk gumanistlar jismoniy tarbiyaga qoshgan xissalari shuningdek, Markaziy Osiyoga jismoniy madaniyatni kirib kelishi, mustaqillikdan song O'zbekistonda jismoniy madaniyat va sportni rivojlanishi hamda milliy olimpiya qomitasini tashkil etilishi to'liq o'rganish imkoniyatini beradi.

История физической культуры и управление спорта является одним из базовых предметов физического воспитания. Знание истории развития физической культуры даёт возможность глубокого познания физической культуры настоящего времени.

В учебном пособии представлены данные о развитии физической культуры с древних времён до наших дней, а также об управлении движением и спорта.

The history of physical culture and direction with physical moves is one of the base main subjects of physical training. Knowledge of history of developing of physical culture gives possibilities completely get to know physical culture at the present time.

The Information of developing physical culture and about the direction with physical moves from the ancient time till now is represented in this book.

Taqrizchilar:

dotsent K.D.Raximqulov

dotsent T. S.Achilov

*O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining
2018 yil 14 iyundagi 531- sonli buyrugi boyicha nashirga tavsiya
etilgan. Ro'yxatga olish raqmi 531-23*

SO‘Z BOSHI

Mazkur o‘quv qo‘llanmada jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi (jismoniy madaniyat tarixi va sportni boshqarish) fani bu mustaqil sohasi bo‘lib, ilmiy fan ekanligi hamda jismoniy tarbiya va sportga doir ilmiy bilimlarning muhim tarkibiy qismi ekanligi, uning vazifalari ibtidoiy jamoa tuzimida jismoniy mashqlarni mehnat orqali paydo bo‘lganligi, ikki davr ya’ni onalik urug‘chilik va otalik urug‘chilik davrlarida jismoniy madaniyatni rivojlanish xususiyatlari, urug‘chilik davrining yemirilishi va quldorlik munosabatlarni vujudga kelishida jismoniy madaniyat, quldorlik davrida jismoniy madaniyat shakllari, feodal tuzimida jismoniy madaniyat, feodalizmni emirilishi davrida buyuk gumanistlar jismoniy madaniyat haqidagi fikrlari, yangi davrni boshlarida chet mamlakatlarda sport o‘yinlarini rivojlanishi, halqaro olimpiya qo‘mitasining tashkil etilishi va uning kongresslari, Markaziy Osiyoga jismoniy madaniyatni kirib kelishi va rivojlanishi, halq qo‘shinlarining harbiy va jismoniy tayyorgarligi, hamda O‘zbekistonda jismoniy madaniyat va sportni rivojlanishi va milliy olimpiya qo‘mitasini tashkil etilishi, sport turlari bo‘yicha federatsiyalarning jismoniy madaniyat va sportni rivojlantirishdagi faoliyatlari barkamol avlodni tarbiyalashda jismoniy tarbiyaning roli va o‘rni haqida ma’lumotlar berilgan.

Mazkur o‘quv qo‘llanma oliy o‘quv yurti jismoniy madaniyat ta’lim yo‘nalishi talabalari uchun yaratilgan. O‘quv qo‘llanmani tayyorlashda professorlar P.Xo‘jaev, F.A.Kerimov., R.Abdumalikov. J.O‘. Eshnazarov, K.D.Yarashev, T.T. Yunusov, T. Xoldorov. X. Meliev. V. Gancharovalarning o‘quv qo‘llanmalari, ilmiy-nazariy maqolalaridan foydalanildi. Shu sababdan ularga o‘z minnatdorchiligimizni izhor etamiz.

KIRISH

Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi (Jismoniy madaniyat tarixi va sportni boshqarish) umummadaniyatning tarkibiy qismi sifatida ijtimoiy-madaniyat hamda turmush sharoitida o'ziga xos xususiyatga egadir. Shu sababdan jismoniy tarbiya va sport sohasida jismoniy madaniyat tarixi va sportni boshqarish oliy va o'rta maxsus (olimpiya zahiralari kollejlari) o'quv yurtlarida fan (predmet) sifatida o'qitib kelinadi.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, davlat ta'lim standartlari, sog'lom avlod davlat dasturi hamda ular bilan bog'liq bo'lgan jarayonlarni amalga oshirishda mazkur fanning ahamiyati goyat kattadir.

Jismoniy madaniyat tarixi va sportni boshqarish fani mutaxassis kadrlar tayyorlash, aholining, ayniqsa o'quvchi-yoshlar va talabalarning nazariy bilimlarini boyitishda xizmat qiladi. Bunda jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati, pedagogika, tarix va boshqa fanlar, ayniqsa sport fanlari (ixtisoslik) bilan uzviy aloqada bo'lib, ularning mazmuni, maqsadi va vazifalariga tayanadi. Shu asosda quyidagi vazifalarni amalga oshiradi, ya'ni:

- qadimgi ajdodlar va yaqin o'tmishdagi xalqlarning jismoniy madaniyati bilan tanishtirish;
- zamonaviy sport turlarining shakllanish tarixi, rivojlanish jarayonlari va umumxalq sport tadbirlarining tashkil etilishiga doir ma'lumotlar berish;
- jahon xalqlari orasida mashhur bo'lgan sport turlari va unga e'tibor beruvchi taraqqiy etgan mamlakatlarning faoliyatlarini bayon etish;
- O'zbekistonda jismoniy madaniyat va sportning rivojlanish tarixiy davrlari haqida tafsilotlar bildirish;
- xalqaro sport va olimpiya harakati ning mazmunlari, maqsad va vazifalarini ochib berish;
- mazkur fanni o'rganish yo'llari (metodlar) ni o'rgatish;

- buyuk kelajak sport taraqqiyoti haqida mulohazalar bildirish va hokazolar.

Insoniyat tarixi olamida jismoniy madaniyat va sport eng muhim ijtimoiy-tarbiyaviy va madaniyat sifatida qo'llanilib kelinganligi ilmiy-nazariy hamda pedagogik jihatdan isbot etilgan.

Jismoniy madaniyatning muhim tarkibiy qismi hisoblangan jismoniy tarbiya va uning omillari (o'yinlar, xilma-xil mashqlar, musobaqalar, sayohat, tabiatning sog'lomlashtiruvchi vositalari: suv, havo, quyosh, tozalik-gigiyena va hokazolar) eng qadimgi ajdodlarimizning ijtimoiy-turmush sharoitida maqsadli qo'llanilib kelingan. Ular haqida "Avesto", "Tomaris", "Alpomish", "Go'ro'g'li", "Qirq qiz" va boshqa juda ko'p diniy, madaniy, badiiy asarlar, tarixiy manba'lar guvohlik beradi. Bu kabi manba'lar jahondagi deyarlik barcha mamlakatlarda ham uchraydi.

Jismoniy tarbiyaning sog'lomlashtiruvchi xususiyatlarini e'tirof etgan holda Yevropa va Osiyo qit'alaridagi bir qator ulug' allomalar fidoyilik bilan mehnat qilib, o'zlarining ijodiy-ilmiy meroslarini qoldirishgan. Ular orasida sharqning buyuk olimlaridan biri Abu Ali ibn Sinoning "Tib qonunlari" da ilmiy-amaliy jihatdan isbotlangan ba'zi (jismoniy) tarbiyasi eng ustuvor voqelikdir. Uning g'oyalarini yuqori darajada baholagan hamda o'zining jismoniy tarbiya ta'limi haqidagi nazariyasi bilan P.F.Lesgaft (Rossiya) jahondagi jismoniy madaniyat tarixidan munosib o'rin egallagan.

Ta'kidlash lozimki XIX-asrning ikkinchi yarmidan boshlab jismoniy tarbiya sohasida anatomiya va fiziologiyadan xabardor bo'lgan mutaxassis kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yilgan. Bu tizim sobiq ittifoq davrida mukammal ishlab chiqildi va sport turlarining mohiyatlarini e'tiborga olgan holda kadrlar tayyorlashning yangi yo'l-yo'riqlari hayotga tadbiiq etildi.

I BOB. QADIMGI DUNYODA JISMONIY MADANIYAT

1.1. Ibtidoiy jamoa tuzumida jismoniy madaniyat elementlarining paydo bo'lishi va taraqqiyot etishi

Jismoniy madaniyatning kelib chiqishi haqidagi masala jismoniy madaniyat tarixining eng muhim muammolaridan biri bo'lib, prinsipial metodologik ahamiyatiga egadir. Bu masalani ko'pgina burjuda olimlari xalq etishga urinib ko'rdilar. Ularning tadqiqotlari bu muammoni o'rganish borasida ma'lum rol o'ynaydi. Biroq ular bu muammoni o'z sinf manfaatlarini nuqtai nazaridan hal etib, tarixni buzib ko'satdilar, soxtalashtiradilar.

Leturno, Espinas, Gross, Byuxer, Shiller, Spenser va boshqa chet el olimlari jismoniy mashqlar hayvonlarining o'yinida kelib chiqqan, degan nazariyani olg'a suradilar. Freyd va uning izdoshlari, o'yin shaxsning to'la qimmatiga ega bo'lmaganligidan dalolat beradi, deb isbotlashga o'rinib ko'radilar, chunki o'yinda go'ya insonning turmush qiyinchiliklaridan hayolat olamiga ketishiga o'rinishi ifodalangan emish. Jismoniy madaniyat va diniy marosimlarning kelib chiqishi to'g'risidagi burjua nazariyalari ham xuddi shu ta'limotga asoslanadi. Qator chet ellik tadqiqotchilar-Byuxer, Nering, Maksimov, Shternberg va boshqalar, hayvonlarning ko'lga o'rgatilishi va umuman, mehnat ibtidoiy o'yin va raqslardan kelib chiqqan deb ta'kidlaganlar. Ularning fikrlariga ko'ra "o'yin mehnatdan kattadir" yoki "mehnat bu o'yinni bolasidir" deganlar. Rus olimi G.V. Plexanov ibtidoiy o'yinlar jismoniy mashqlar biologik faktorlardan emas, balki odamlarning mehnat faoliyatidan kelib chiqqanligini ilmiy jihatdan isbotlab berdi. Ayrim kishi hayotida o'yin mehnatdan oldin bo'lsa ham, umuman, jamiyatda esa u faqat mehnatni aks ettiradi. U "mehnat o'yinda kattadir", "o'yin bu mehnat bolasidir" – degan edi.

Odamlarning toshni maydalashga va yorishga hamda yog'ochdan oddiy qurollar yasashga o'rganishlari uchun necha yuz ming yillar kerak bo'ladi.¹

Ishlab chiqarish faoliyatida bu aslida tabiat ehson qilgan narsalarni yig'ish davri edi. Yovvoyi hayvon ovi Xalq tasodifi harakterga ega edi. Bu davrda jismoniy madaniyatning biron nisbatni mustaqil

¹ Xoldorv T., Nurmatov F.A. Yunusova D.S. jismoniy tarbiya tarixi va sport harakati"-T 2013 y

elementlarining borligi haqida ishi ham bo‘lishi mumkin emas edi. Kishilar uchun kerakli jismoniy sifatlar, malaka va qobiliyatlar ularning bevosita mehnat faoliyati jarayonida xosil qilinardi. Faqat yoshlar o‘sha vaqtlarda mavjud bo‘lgan oddiy mehnat qurollarini qanday yasash va ishlashni hamda yovvoyi hayvonlardan qanday saqlash kerakligini katta yoshdagi kishilardan ma‘lum darajada o‘rganardi edilar.

Ibtidoiy jamoa tuzumida jismoniy mashqlarni rivojlanishi

Ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanishi keyinchalqk irg‘itiladigan turli qurollarning takomillashuviga olib keldi. Turli mustahkam va o‘tkir uchli engil nayzalarning, so‘ngra esa o‘q va yoyning paydo bo‘lishi ovchilik kishini ng asosiy kasbiga aylantirdi. Buning natijasida ovqat topish uchun sarflanadigan vaqt ancha qisqardi. O‘sha davrdagi kishilarning qazilmalar davrida topilgan manzilgoxlari odamning ancha yaxshiroq hayot kechira boshlaganidan va o‘z ehtiyojlarini qondirish uchun ancha katta imqonyatlarga ega bo‘lganidan dalolat beradi. Chunonchi, o‘sha davrdagi odamda yosh avlodning madaniyatlash imqoniyati tug‘ildi; Bunda jismoniy madaniyat asosiy rol o‘ynadi. Odamlarining bir yerga yig‘ilish va tasodifiy ov yo‘li bilan ovqat topish hamda birlashgan dastlabki jamoasi ham mustahkam ijtimoiy tuzum emas edi. Shuning uchun ham kishilar jamoasining boshlang‘ich, ijtimoiy shaklini “ijtimoiy poda” deb atalardi.

Ibtidoiy odamlarni mamont ovi jarayonida jismoniy sifatlarini rivojlanishi.

Tayanch iboralar

Mashq, oyin, xarakat, ibtidoiy jamoa tuzum, jismoniy sifatlar, nayza, madaniyat, xarakat faolligi, bellashuv, ov, uloqtirish, nishon, temir plug.

GLOSSARIY

Atamalar 3ta tilda yoritiladi va izohlab beriladi

№	Atamaning O'zbek tilida nomlanishi	Atamaning Rus tilida nomlanishi	Atamaning Ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma'nosi
1.	mashq	упражнения	Fairy tales	Harakatlar, harakat faoliyatlari, shuningdek harakat faoliyatining murakkab turlari, bo'lib ular jismoniy tarbiya vazifalarini hal etish uchun vositada tanlab olingan. "Mashq" atamasini harakat faoliyatini bir necha bor takrorlash jarayonini ifodalash ma'nosida ham qo'llaniladi.
2.	Harakat faoliyati	Двигательная активность	actiwiti	Harakatni bajara olish uni takomillashtirish va ko'nikmani vujudga keltirishga aytiladi
3.	Jismoniy tarbiya	Физическая воспитан	Physical traihng	Jismoniy kamolotga erishishga ë'naltirilgan pedagogik jaraëndir.

		ия		
4.	Jismoniy tayyorgarlik	Физическая подготовка	Physical trainihg	U aniq kasb xususiyatiga ko'ra o'tkaziladigan jismoniy mashqlarning vazifalari, vositalari, o'kazish metodikasining o'ziga xosligi bilan xarakterlanadi.
5.	Jismoniy ta'lim	Физическая воспитаня	Physical trainihg	Jismoniy tarbiyaning maxsus bilimlar, harakat ko'nikma va malakalarini egallashdan iborat bir turi.
6.	Sport	спорт	sport	Bu musobaqa jaraenida namoyon bo'ladigan, u yoki bu jismoniy mashq turida eng yuqori natijaga erishishga e'naltirilgan maxsus faoliytdir.
7.	chidamlilik	выносили вость	durable	Biror –bir faoliyatda toliqishga qarshi tura olish qobiliyatidir.
8.	musobaqala shmoq	соревноваться	compete	Ikki jamoa o'rtasida bellashuv
9.	jismoniy madaniyat	Физическая культура	Physical trainihg	Bu jismoniy kamolotga erishishga e'naltirilgan pedagogik jaraendir.

1.2. Materiarxat (onalik) urug'chilik davrida jismoniy madaniyatni rivojlanish xususiyatlari.

Xo'jalikning idrok qilishining yangi shakllari paydo bo'lishi bilan qiskilik jamiyatini uyushtirish ishlari ancha mustahkamlana bordi. Onalik urug'chilik jamoasi paydo bo'ldi, uning a'zolari birgalikda qilinadigan doimiy jamoa mehnat va qon-qarindoshlik bilan boshlangan edi. Jamoalarining paydo bo'lishi va taraqqiyot etishi bilan asta-sekin madaniyat sohasida ham o'zgarishlar sodir bo'ladi. Endi odam o'ziga doimiy turar joy quradi, kiyim-kechak paydo bo'ladi, tasviriy san'at bunyod etiladi. Qo'shiq, o'yin va raqslar ijro etiladigan turli bayramlar keng tarqaldi. Jismoniy madaniyat elementlarining paydo bo'lishi ham xuddi shu davrga to'g'ri keladi. Bevosita mehnat bilan bog'liq bo'lgan ko'pgina musobaqa o'yinlari mustaqil tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi va ulardan urug' jamoaning turli yoshdagi guruhlarini foydalana boshlaydi. Mehnatning jins va yoshga qarab tibbiy ravishda bo'linishi endigina tug'ilib kelayotgan ibtidoiy jismoniy madaniyatda ham o'z ifodasini topdi. Jismoniy madaniyatning yanada rivojlanishida ibtidoiy san'at ham katta rol

o‘ynaydi. San‘at kishilarning fikr va to‘yg‘ularini boyitdi, ularning ma‘naviy dunyosini taqomilashtirdi. O‘yin va raqslarda taqdirlanadigan mehnat va mudofa harakteridagi ko‘pgina harakatlar endi bevosita mehnat predmetiga yo‘naltirilgan edi. Bu harakatlar jismoniy mashqlar sifatida nisbatan mustaqillik kasb etdi.

Jismoniy mashqlarning musobaqa o‘yinlari shaklida vujudga kelishi ibtidoiy jamiyat kishini tarbiyalashda tubdan o‘zgarish yasadi. Odamlar hayotiga, ayniqsa mehnat foliyatiga tayyorlashining yangi vositasiga ega bo‘ladilar.

Jahonga mashhur rus etnografi va sayohatchisi N. Mikluxa-Maqlay, masalan, papuaslarning ota-onalari o‘z bolalarini mehnatga juda barvaqt o‘rgatganliklarini shu maqsadda o‘yinlaridan ham foydalanganlarini hikoya qiladi. “O‘g‘il bolalarning o‘yini” deb yozgan edi. Mikluxa-Maqlay – tayoqlarni nayzaga o‘xshatib irg‘itishdan, kamalak otishdan iborat edi; ular bu o‘yinlarda salgina yutuqqa erishishlari bilan ularni amaliyotga etadilar. Men soatlab dengiz bo‘yida, o‘tirib, yoy o‘qini biror baliqqa tegizishga harakat qilgan juda kichkina o‘g‘il bolalarni ko‘rganman. Qiz bolalar bilan ham huddi shunday hol yuz beradi, chunki ular ho‘jalik ishlari bilan juda erta shug‘ullana boshlaydilar va o‘z onalarning noibalariga aylanadilar. Quyidagi misol, fakt ham ibtidoiy musobaqa o‘yinlarining mehnatni ifodalab, qisklarni mehnatga tayyorlaydigan eng muhim vositalaridan biri bo‘lganini ko‘rsatadi. Etnogarflarning ta‘kidlashicha, XIX asrning va 60-yillardayoq Avstraliyaning bir qancha qabilalarida ovga chiqish oldidan yirtqich hayvonning shaklini qumga chizib, o‘nga nayza otish rasm bo‘lgan; Bunda har bir ovchi o‘z nayzasini mumkin qadar aniqroq va kuchliroq otishiga harakat qilgan. Bu yerda mashq va musobaqaning ayrim elementlari qo‘shilgan. Shunday qilib, odamlar nayza otishni mashq qilish bilan o‘zlarining mehnat malakalari va mahoratlarini takomilashtirib borganlar. O‘sha vaqtda mehnat va o‘yin bir-biriga chambarchas bog‘liq bo‘lgan va diniy aqidalar bilan bog‘langan. Kishilik o‘yinlari odamlarning dahshatli tabiat kuchlariga qarshi kurashda birgalikda harakat qilishga bo‘lgan hayotiy ehtiyojlaridan kelib chiqqan.

Urug‘lik tuzumi onalik urug‘chilik tuzumi (matriarxat) va otalik urug‘chilik tuzumi (patriaraxat)ga bo‘lingan. Bu urug‘chilik

tuzumining har bir o‘ziga xos taraqqiyot va jismoniy madaniyat hususiyatlariga ega bo‘lgan.²

Onalik urug‘chilik tuzumining gullab-yashnagan davrida o‘yin uchun mahsus tayyorlangan narsalar (jundan qilingan koptok, shar, nayzabozlik tayoqlari, uchi tuntoq nayzalar, o‘yinchoq, paloxmon, o‘yinchoq yoy, bosh egri, hasa va boshqa narsalar) paydo bo‘lgan. Yoshlarni, masalan, nayza, tayoq, suyil irg‘itishga yoydan otishga o‘rgatish ibtidoiy jismoniy madaniyat tarkibiga kirib, uning eng muhim tarkibiy qismini tashkil etgan. Yoy otishga va bumerang irg‘itishga o‘rgatish ayniqsa murakkab bo‘lgan.

Onalik urug‘chilik davrida bir qancha o‘yin asboblari ham ixtiro etilgan edi. Masalan: indeeslarda otalik urug‘chiligi davriga (ularni evropaliklar kashf etgan davrda) o‘tish bosqichidayoq ichi kovak va yaxlit kauchoqli koptoklar, mahsus chana (“taboggan”) lar bor edi; ular bu koptok va chanalardan faqat xojaliklardagina emas, balki musobaqalarda ham foydalanganlar. Kolumb davridayoq evropaliklar indeeslarning koptoklari – Kostilyaliklari (Ispaniya) ning koptoklaridan yaxshi ekanligini tan olishga majbur bo‘lgan edilar. Indeeslar tomonidan rezina koptokni kashf etilishi ko‘pgina boshqa Yevropa xalqlarida ham koptok o‘yinning yanada ravnoq topishida muhim rol o‘ynadi. Ibtidoiy odamlarga suyakdan qilingan changilar, qongilar koptok bilan o‘ynashga mo‘ljalangan raketkalar ma’lum bo‘lgan.

Urug‘chilik jamoasi

² David C. Watt Sports management and administration “New York <http://www.bestsportbook1998>.

Onalik urug'chiligi sharoitida asl mehnat va mudofaa faoliyatida ayollar erkaklar bilan bab-baravar qatnashar edi. Mavjud etnografik materallardan ma'lum bo'lishicha o'sha vaqtlarda mushtlashish, kurashish, yugurish, tayoqbozlik, nayza irg'itish, yoy otish yuzasida va boshqa shu kabi sohalarda ayollarning maxsus musobaqasi, ayollar bilan erkaklar musobaqasi o'tqazilar edi. Ba'zi bir ma'lumolarga qaraganda, ayollarning Bunday mashqlari masalan; skiflarda, o'zbek xalqining qadimiy ajdodlarida, shuningdek patriarxat tuzumi sharoitidagi ayrim boshqa uruglar orasida saqlanib qolgan.

Ibtidoiy jamoa jismoniy tabiya sohasida o'z a'zolari zimmasiga ma'lum majburiyatlar yukladi. Yosh qiz va yigitlar xayotda kerak bo'ladigan epchilik, chidamlilik, chaqqonlik, jasurlik va qatiyatlik kabi qobiliyatlarga ega bo'lishi lozim edi. Ba'zi qabilalarda masalan, baroro va qonella (sharqiy Brazilya)larda yigitlar ma'lum sinovlardan o'tmagunlaricha hatto uylanishlari ham mumkin emas edilar. Kurash va yugurish eng asosiy sinovlardan edi. Brazilya tadqiqotchilaridan bari Bo'shan, bu badan mashqlarining qiyinligi shundaki, yugurayotgan kishi yelkasida og'ir bir yog'och bo'lagini ko'tarib borishi va yugurib borib, nishonga tegizishi lozim, deb yozgan edi. Meksikalik indeeslarda yugurish musobaqasi 20 kmlik masofani aylanib o'tishdan iborat edi. Etnograf Sobel indeeslarning qaragumar qabilasidagi ayollardan ba'zilarining ancha katta masofani erkaqlar bilan aniq bir vaqtda yugurib o'tganligini ko'zatgan. Sharqiy Afrikadagi ko'pgina ibtidoiy qabilalarda langar cho'p bilan sakrash va yugurib kelib balandlikka sakrash musobaqalari ham bo'lganligi ma'lum. Chunonchi vatusi qabilasida yugurib kelib balandlikka sakrash va langarcho'p bilan sakrash turli bayramlar vaqtidagi oddiy xodisa bo'lgan.

Ibtidoiy jamoa sharoitlaridayoq suzishning turli usullari, elementlari (masalan; krol usuli bilan suzish) ma'lum bo'lgan, kanoe va baydarka - xilidagi engil uzunchoq qayiqda eshkak eshish qo'llanilgan. Etnografik materiallar Janubiy Amerikadagi ba'zi bir qabilalarda (Evropaning mustamlaka qilib olishgacha bo'lgan davrda) turida mashq qilish elementlari mavjud bo'lganligi to'g'risida dalolat beradi. Shimoliy Amerika indeeslarining ayrim qabilalarida (bu qabilalar kashf etilgan vaqtida onalik huquqi asosida urug'a birlashtirilgan edi) katta rezina koptok, chovg'anlardan foydalanib o'ynaladigan xokkey to'pidagi yozgi va kishi o'yinlar rasm bo'lgan.

Ba'zi bir manbalar ibtidoiy jamoa odamlarida disk uloqtirish mashqi ham bo'lganligi ko'rsatadi. To'g'ri, halq bu musobaqa turi har tomonlama mustaqil bo'lmagan balki kompleks harakterdagi o'yinlar tarkibiga kirgan.

“Disk” kaktus o'simligidan tayyorlangan va yumaloq shakilda bo'lgan. Oldin kaktusdan tikanlar tozalangan. Disk ham o'ng, ham chap qo'l bilan uloqtirilgan. O'ynovchilar ikki to'daga bo'lingan. Birinchi to'dadagi o'yinchilar navbat bilan diskni uloqtiradigan paytda ikkinchi to'dadagi o'yinchilar (navbat bilan) uchib kelayotgan diskga yoy o'qi bilan teqizishga harakat qilganlar. O'qi nishonga tegmagan o'yinchilar o'yindan chiqarilgan.

Yuqorida aytilgan gaplar hozirgi zamon sporti va jismoniy mashqlarning qator elementlari onalik urug'chiligi sharoitidayoq paydo bo'lganligidan dalolat beradi.

1.3.Patriarxat (otalik urugchilik) davrida jismoniy madaniyatni rivojlanish xususiyatlari.

Temir plug va boltaning paydo bo'lishi, plug bilan ishlash dehqonchiligi va chorvachilikning rivojlanishi ovning ho'jalik ahamiyatini barbod qildi. Chorva mollari tutish va dehqonchilik qilish uyda erkak kishini ng hukumron bo'lishini ta'minladi. Oila katta patriarxat oilaga aylana boshlaydi. Monogamiyaga-yagona nikohlikka o'tila boshlanadi. Patriarxat oilalar yig'indisi patriarxal, urug'ini yoki urug'chilik jamoasini tashkil etadi, urug'lar yig'indisi va umum qabila yerlariga ega bo'lish qabilalarni hosil qiladi.

Qabilalararo munosabatlarning rivojlanishi bilan o'zaro tarbiya madaniyat ta'siri kuchayadi, jismoniy madaniyat tajribasi ham boyib boradi. Ko'pgina qabila o'yinlari va jismoniy mashqlardan endi bir qancha qabilalar bahramand bo'ldi. Onalik urug'chiligi sharoitida ma'lum bo'lmagan, jangovar musobaqa o'yinlari paydo bo'ladi. Jangovar shon-shavkat va shuhrat tushunchalari tug'uladi.

Patriarxat taraqqiyotining ilk bosqichida qabilalar o'rtasida tug'iladigan janjallar ko'pincha bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan qabila sakillarining kurashi (yakkama-yakka kurashi) bilan xal etilar edi. Ba'zan janjallar birgalikda shodiyona mehmondorchiliklar tashkil etish, bir-biriga sovg'alar berish, aka-o'qa tutinish va hokazolar bilan tugar edi.

Jismoniy mashqlar qabilalar o'rtasidagi do'stlik munosabatlarining rivojlanishi va mustahkamlanishida katta rol o'ynar edi. Qabilalar o'rtasida o'tqaziladigan musobaqalar jarayonida jamoa shon-sharaf, o'zaro bir-birini quvvatlash ancha zaif raqibga rioyagarchilik qilish tushunchalari va boshqa tushunchalar rivojlanib borar edi. Kelishmovchiliklarni musobaqa yo'li bilan hal etish patriarxat sharoitida yashagan ko'pgina qabila va elatlarda ko'rilgan. Masalan, eskimoslarda (XIX asrning boshlarida) turli guruhlarining to'qnashuvi vaqtida har bir guruhdan jangchilar tanlab olishgan. Ular tayoqbozlikda musobaqalashib, ulardan biri yengildim, demago'ncha musobaqa davom etgan. Qoryaklar, tonguslar va chuqchilar orasida kurashi shaklidagi yakkama-yakka olishuv keng tarqalgan edi. Yangi Gvineyadagi ko'pgina Garbiy Yevropa tadqiqotchilari musobaqa o'yinlarining bolalar va kattalar o'rtasidagi o'zaro musobaqalarni doimiy urushlar shaklida, musobaqa o'yinlarini esa "bu urushlarning nushasi" shaklida tasvirlashga harakat qilgan burjua olimlarining uydirmalarini rad etadi.

Patriarxat (otalik) urug'chilik davrida jismoniy mashqlarni rivojlanishi

Ishlab chiqarish va ijtimoiy hayot sohasidagi o'zgarishlar oqibati-natijada jismoniy madaniyat sohasida ham bir qancha yangi xodisalarning sodir bo'lishligi sabab bo'ldi. Eski o'yinlar ko'pincha ilgargi ovchilik atamalarini saqlagan holda harakatlar harakteriga ko'ra, jamoa ovchilik mashqlarining ilgargi usullari va uslubiyatlariga endi bevosita munosabatda bo'lmas edi. Masalan; ilgari, odatda, jamoa ovchilik o'yinlari majmuasiga kirgan mushtlashish, kurashish, og'irlik ko'tarish va hakoza astasekin erkaqlarning shaxsiy

mustaqil musobaqa turiga aylandi. Ovchilik o'yinlari ovchilar turmush an'analarini aks etirib kelgan eski mazmunini yo'qotdi. Ayni vaqtda dehqonlar va chorvadorlarning mehnati va turmushini aks etiradigan yangi musobaqa o'yinlari paydo bo'ldi. "Zoghar", "Tariq", "Sichqon va mushik", "Kalxat" va boshqa shu singari halq o'yinlari aftidan, o'z ildizlari bilan ibtidoiy jamoa tuzumi davridagi musobaqa o'yinlariga borib taqalsa kerak. Bu o'yinlarda XIX asrdayoq ibtidoiy dehqonlar va chorvadorlarning o'yinlari uchun harakterli bo'lgan marosim va musobaqa elementlari ancha aniq saqlangan edi. Ko'pgina halqlarda ho'qiz bilan olishuv o'yini keng tarqalgan edi. Bu o'yinlarga yovvoyi hayvonlarni qo'lga o'rgatish hamda usullarini aks ettiruvchi jismoniy mashqlar kirar edi. 1

Patriarxat davrida ibtidoiy jamoa odamlarining o'yin ijodini tarkibiy elementlariga ajratish, ixtisoslashtirish jarayoni kuchayadi. Masalan, bo'g'uchilik bilan shug'ulanadigan qabilalarda bugu bilan olishuv o'yini asosan bolalar o'rtasida saqlanib qolgan. Qatnashganlar o'rtasida esa bu o'yinlardan faqat ayrim mashqqlargina foydalanilgan: bu mashqlar sportning mustaqil elementlari sifatida tarkib topdi (bu usullarda tezlikda kim o'zarcha poyga qilish, katta yuklarni tashishda poyga qilish, yugurib kelayotgan bo'g'uning shohiga arqon tashlab, bir joyda turgan buyumga va havoda aylanib turgan buyumga arqon tashlash, keng chang'alarda kim o'zarcha poyga qilish va hakoza). Kurash singari musobaqa turi ham shaklan o'zgardi. Agar ilgari hayvon terisiga o'ralib raqs harakatlari va sakrashlari bilan kurashga tushilgan bo'lsa, endu raqs mustaqil mashq sifatida ajralib chiqdi, kurash esa sport harakteriga ega bo'ldi. Hayvon terisiga o'ralib sakrash musobaqaning mustaqil turi sifatida bajarila boshlandi.

O'yinlar va jismoniy mashqlarning Bunday evollyuatsiyasi Kamchatkadagi bir qancha qabilalar va boshqa xalqlarda ko'zatlardi.

Jismoniy madaniyat mehnat ehtiyoji tufayli vujudga kelgan. Jismoniy madaniyat dastlab mehnat jarayonida taqlid qiladigan va o'nga tayyorlaydigan mashq hamda o'yinlardan iborat bo'lgan. Jamiyat urug'chilik tashkilotlarining tushimini va rivojlanishi bilan o'ynovchilarning o'yinlari va harakatlari asta-sekin takomilashtirib brogan O'yin uchun so'n'iy buyumlar sparyadlar, koptoklar, sharlar, chovg'onlar, raketkalar, qoziqchalar va hakoza paydo bo'lgan.³

Xoldorv T., Nurmatov F.A. Yunusova D.S. jismoniy tarbiya tarixi va sport harakati"-T 2013 y

Bu hol kishilar ijtimoiy foydali faoliyatining nisbatan mustaqil sohasi bo'lgan jismoniy madaniyat elementlari tartib topish bosqichining boshlanganligidan dalolat beradi.

Jismoniy mashqlar, raqslar, jamoa musobaqa o'yinlari va yakkama-yakka kurashlar diniy marosim bayramlaridagi urf-odatlarining ajralmas qismi bo'lib qolgan.

Ibtidoiy jismoniy madaniyat barcha urug' a'zolarining erkin jamoa mehnati negizida paydo bo'ldi va ibtidoiy jamoa tuzumining ishlab chiqarish usuliga batomom muvofiq keladi. Ibtidoiy jismoniy madaniyat barcha urug' a'zolari boyligi bo'lib, urug'- qabila mehnat turmushi bilan chambarchas bog'langan edi. Ibtidoiy jamoa tuzumining emirilishi davrida jismoniy madaniyat urug'-qabila aslzodalari tomonidan o'zini va o'z drujinalarini harbiy jihatdan tayyorlash uchun foydalanildi, bu drujinalar boshqa qabilalarni har biri yo'l bilan tanlash uchun mo'ljallangan edi. Bu bilan jismoniy madaniyat urug'-qabila aslzodalarining bo'ndan keyingi boyishiga va sinfiy ajralishiga, sinfiy quldorchilik jamiyatining paydo bo'lishiga imqon yaratdi.

Mavzuni o'zlashtirish uchun savollar

1. Jismoniy madaniyat tarixi va sportni boshqarish qanday fan?
2. Fanning maqsad vazifalari to'g'risida nimalar bilasiz?
3. Jismoniy mashqlarni paydo bo'lish xususiyati haqida fikringiz?
4. Qadimgi halqlar jismoniy madaniyatining shakllarini izog'lab bering?
5. Qadimgi yunonistonda jismoniy mashqlarni rivojlanish haqida o'z bilimingizni bayon eting?

Talabalarni mustaqil tayyorgarligi uchun topshiriqlar

Quyidagi mavzular asosida reja tuzing va o'z fikr-mulohazalaringizni bildiring, "Mustaqil ish" yozing:

1. Qadimgi Dunyo xalqlarining jismoniy tarbiyasi.
2. Ibtidoiy jamoa tuzimida jismoniy tarbiya.
3. Insoniyatning vujudga kelishi jamiyat taraqqiyotida mehnat va jismoniy tarbiyaning mohiyati

Quyidagi mavzu asosida reja tuzing va o'z fikr-mulohazalaringizni bildiring "Mustaqil ish" yozing.

1. Qadimgi Rimda jismoniy tarbiyaning rivojlanishiga nima turtki bo'lgan?
2. Qadimgi Rim podshohligi haqida fikr mulohaza
3. Glodqatorlar maktabi. Spartak boshchiligidagi qo'zg'alon.

Adabiyotlar:

1. David C. Watt Sports management and administration © 1998
David C. Watt
2. Abdumalikov R., Eshnazarov J.E., Ajdodlar jismoniy madaniyati tarixini o'rganish masalalari, o'quv qo'1., T., O'zJTI, 1993 yil.
3. Xoldorv T., Nurmatov F.A. Yunusova D.S. Jismoniy tarbiya tarixi va sport harakati "-T 2013 y
4. Xo'jayev P. Meliyev M., Yunusova D.S. Jismoniy madaniyat tarixi va sportni boshqarish-T., 2016 y.
5. Botirov X.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. T. "O'qituvchi" 1993 y

II BOB. QADIMGI SHARQ DAVLATLARIDA JISMONIY MADANIYAT

Urug'chilik tuzumining emirilishi jarayonida yangi ishlab chiqarish munosabatlarining asoslari qurila bordi, bu yangi ishlab chiqarish munosabati bilan vujudga kelgan yangi mulkchilik shakillarining paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Quldorchilik jamiyatining paydo bo'lishi yoki vujudga kelishi bu jarayonning oqibat natijasi bo'ladi.

Qadimgi Sharq quldorlik davlatlari: Misr, Suriya, Eron, Xindiston va Xitoy qiskilik tarixidagi eng qadimgi sinfiy jamiyatlari edi. Qadimgi Sharq davlatlarida, qadimgi dunyo davlatlari Gresiya va Rim quldorlari davlatlaridan farqli ularoq, quldorchilik ham oila qulchiligi doirasidan tashqarisiga chiqmagan bo'lib, ko'pgina jamoa hayotiy shakli saqlangan holda davom etdi. Bu davlatlarda quldorlar va qullar sinfi bilan birga ozod jamoatchilar ommasi dehqonlar ko'plab saqlangan edi. Quldorlar sinfi o'z iqtisodiy va siyosiy qudratini mustahkamlash maqsadida xalqlar tomonidan tarixning oldingi davrlarida yaratilgan madaniyatdan keng foydalaniladi.

Ibtidoiy jamoa tuzumi sharoitlaridayoq vujudga kelgan din va koinlar toifasi hukumron sinf xokiimiyatini mustahkamlashda katta rol o'ynaydi.

Mehnat faoliyati bilan bog'liq bo'lgan va ko'pincha sehrgarlik harakatlari harakateriga ega bo'lgan turli-tuman o'yinlar, raqslar, xorovadlar va musobaqalar barcha. Qadimgi Sharq davlatlarining ozod aholisi o'rtasida tarqalgan edi. Xalq orasidagi harbiy mashqlarning ko'pgina turlari ham ko'p qo'llanar edi, chunki ozod jamoachilar halq ham sharqiy dispotiya ko'shinlarining asosini tashkil etar edi. Qadimgi Misrning ko'p sonli yodg'orliklari Misr falloqlari o'rtasida kurashga, qilichboslikka doir mashqlar, ko'p sonli akrobatika mashqlari, raqs mashqlar, koptok o'ynash mashqlari va xakazolarning tarqalganligidan dalolat beradi. Suriya, Vavilion, Qadimgi Eron yodgorliklari ham xalq orasida mavjud bo'lgan ko'pgina o'yinlar va musobaqalar to'g'risida xabar beradi. Qadimgi Xitoy kurashi va qqilichbozlikning, oyoq to'pi o'ynashining o'ziga xos usullari bo'lgan. Xitoyda saqlanib qolgan "Ushu" jismoniy madaniyat tizimi juda qadimgi zamonda tugilgan va bu tizimning ba'zi bir mashqlari

quldorchilik jamiyati sharoitlarida vujudga kelgan, deb taxmin qilishga asos bor.

Hukumdor quldor boshliqlar xokimiyatning kuchayib borishi bilan xalqning jismoniy madaniyat elementlaridan borgan sari ko'proq darajada xokimiyatning sinfiy maqsadlari yo'lida foydalaniladi. Armiyadagi rahbarlik roliga mansub bo'lgan aslzoda quldorlar mashqlarning xalq orasidagi turlaridan o'zlariga jangchi uchun zarur bo'ladigan sifatlarni kamol topshirish uchun foydalanilganlar. Ular maxsus uyushtirilgan jismoniy madaniyat oddiy xalq ommasidan ajratib ko'rsatadigan va bu bilan o'zlarini yuqori to'ladigan jismoniy fazilatlarni kamol topshirishga intilar edilar.

Qadimgi Eronda maxsus tashkil qilingan maktablarda zadogon yoshlari tarbiyash tizimi mavjud edi; bu maktablarda otda yurish va kamalak otishga o'rgatishga alohida e'tibor berar edi. Qadimgi Misrda harbiy zodagon doiralarning maxsus harbiy jismoniy jihatdan tayyorlash, nayza irgitishga doir mashqlardangina foydalanganligi haqida ba'zi bir ma'lumotlar bor. Jamiyatning toifalarga ajralishi rasm bo'lgan. Qadimgi Xindistonda hukumron sinflar o'rtasida jangchilarning alohida toifasi paydo bo'lgan. Bu toifa a'zolari yoshlik chog'laridanoq o'zlarining barcha vaqtini va o'zini harbiy mashqlarda kamol topshirishga sarflab, jangchi bo'lishga o'rgatilgan.

Ayni bir vaqtda qadimgi sharqning mustabid quldor boshliqalari o'zlarining halq ommasiga bo'lgan huqumdorligi va ta'sirini kengaytirishga intilib, ko'pgina halq bayramlari an'analaridan keng foydalanilganlar; ko'p sonli musobaqa o'yinlari, raqslar va xor bolib kyulash bu halq bayramlarining tarkibiy qismini tashkil qiladi. Qadimgi sharq davlatlarning ko'plarida kohinlar toifasi bu ham an'anaviy xalq bayramlarning dastlabki kunlaridanoq quldorlarning sinfiy hukumronligini mustahkamlash quroli bo'lib qolgan. Yangi rasmiy dinga mohirlik bilan muvofiqlashtira bordilar. Bu hol Qadimgi Misrda ayniqsa yaqqol ko'zga tashlanadi. Qadimgi Misrda rasmiy dinni ko'p sonli xudolarni urf-odatiga bag'ishlangan ko'pgina, bayramlar, an'anaviy xalq musobaqalar o'yinlari va raqslari bilan birga qo'shib yulib boriladi. Jismoniy madaniyatning xalq elementlari asta-sekin yangi diniy marosimlarining tarkibiy qismi bo'la borib, bu urf-odatlar yordamida xalq ommasi borgan sari ko'proq ideologik asoratga solinar edi.

Hukumron quldorlar doirasi xalq mashqlari turlaridan o'z kamoloti va ko'ngil ochishi yo'lidan ham keng foydalangan. Quldorlar, bir tomonidan, o'zlarining bo'sh vaqtini ko'pincha o'yin, ov turli mashqlar bilan o'tkazar, ikkinchi tomonidan o'zlari uchun tomoshalar tashkil qilib, ulardan ancha chaqqon, kuchli va epchil ozod jamoachilarni ishtirok ettirar edilar. Qadimgi Misr, Eron, Xindiston va Xitoy yodgorliklari o'sha vaqtlarda aslzodalarga qarashli saroylarda tomosha ko'rsatgan darbozlar, jangchilar, o'ynchi va raqqosalar bo'lganligidan dalolat beradi.

Shunday qilib, Qadimgi Sharq quldorlik davlatlarida jismoniy madaniyat elementlarining rivojlanishidagi harakterli xususiyati shundan iboratki, ozod dehqonlar orasida rasm bo'lib kelishgan xalq jismoniy madaniyati shakllari va xalq mashqlarning turlari bilan birga, quldor boshqalarning bu jismoniy madaniyat elementlarini o'z obro'yi va hukumronligini kuchaytirish uchun o'zlashtirish va foydalanishga bo'lgan intilishi yaqqol ko'zga tashlanadi.

Ibtidoiy jamoaning mehnat faoliyatida tug'ilgan xalq jismoniy madaniyati elementlarining quldorlarning ehtiyojlari sinfiy maqsadlariga moslashib borish jarayonini Qadimgi Gresiya misolida ayniqsa yaxshi ko'rish mumkin.

2.1.Urug'chilik tuzumining emirilishi va quldorlik munosabatlarining tugilib kelishida qadimgi Gresiyada jismoniy madaniyat.

Uruchilik tuzumining emirilishi va quldorlik munosabatlarining tug'ilib kelishi Gresiya tarixining Gomer davri deb ataladigan eng qadimgi davriga to'g'ri keladi; bu davr millodan avvalgi XII-VIII asrlarini o'z ichiga oladi. Bu sinfiy quldorlik jamiyatiga o'tiladigan davrni harbiy demokratiya deb atalgan. Urug'chilik tuzumida hukumronlik movqeni egallashga harakat qilgan urug'-zadagonlarining ajralishi va yuqori darajaga ko'tarilishi bu davr uchun harakterlidir.

Odatda, aslzodalar muhitidan urug' oqsoqollari-bosileylar ajralib chiqar edi. Shu bilan birga, urug' aslzodalarini xalq ommasi bilan xisoblashishga majbur qiladigan eski urug'chilik muassasalari ham saqlanib qolgan edi. Bu davrda ibtidoiy urug'chilik jamoasi uchun

harakterli bo‘lgan tartiblar halq-ham saqlanib qolgan, bu tartiblarga ko‘ra, har bir katta yoshdagi erkak ayolni bir vaqtda jangchi ham bular edi. Lekin bu davrga kelib, xalq ichida chiqqan jangchi bilan urug‘ zadagonlari ichidan chiqqan jangchi orasida farq mavjud bo‘ladi. Zadagon jangchilar o‘z quollarining zebi-ziynatlari va o‘zining yaxshi tayyorgarlik darajasi bilan farq qilib turar edi. Ular qo‘shinda rahbarlik rolini o‘ynashga harakat qilar va harbiy o‘ljaning katta ulushini o‘zlashtirib olar edilar.

Gomer – qadimgi yunon shoiri

Gomerning “Iliada” va “Odisseya” poemalarida o‘sha davrdagi yunon hayotining yorqin manzaralari aks ettiriladi, qahramonlar deb ataladigan zadagon jangchilar obrazi chizilib, ularni oddiy xalqdan ajratuvchi jismoniy fazilatlar ta’kidlanadi. Gomer poemalarining qahramonlari halok bo‘lgan, qahramonlar sharafiga yoki qabila hayotidagi biror muhim vaqtni nishonlash sharafiga tashkil etiladigan ko‘pdan-ko‘p musobaqa o‘yinlarida o‘zlarining jismoniy fazilatlarini namoyish etadilar. Bu o‘yinlarda yugurish, nayza, disk uloqtirish, sakrash, kurashish va boshqa mashqlar yuzasidan musobaqalar o‘tqazilar edi.

Shubha, yo‘qki, bu o‘yinlar o‘z ildizlari bilan o‘zoq o‘tishishga borib taqaladi, an’anaviy urug‘chilik yoki qabilachilik bayramlari bilan bog‘langan. Urug‘chilik tuzumini emirilishi sharoitlarida bu o‘yinlar asta-sekin o‘zining umumurug‘chilik yoki umumqabilachilik ahamiyatini yo‘qota borib, ulug‘ zadagonlarning bayramiga aylana borgan. Musobaqalarda faqat zadagon jangchilar ishtirok eta boshladi.

Musobaqa o‘yinlarida ko‘rsatiladigan tomoshalar zadagon jangchilarni jismoniy kuchayshi fazilatlarini tekshirish va namoyish qilishining o‘ziga xos bir usuli bo‘lib, bu tomoshalar ularni goya xalqdan yuqori darajaga ko‘targanday bular edi. “Odisseya” poemasida talqin etilishiga, “atlet” so‘zi o‘sha vaqtda “olijanob qahramon izidan” tusho‘nchalari bilan bog‘langan va “xalq ichida chiqqan odam”, tusho‘nchalqgi qarama-qarashi qo‘yilgan. Gomer poemalarida qabilaning oddiy a‘zolari zadagon jangchilarning o‘yinchilarida ishtirok etilmaydilar, ular faqat tomoshabin bo‘lib ko‘rinadilar.

Millodan avvalgi IX-VIII asrlarga kelib Gresiya hududida urug‘chilik tuzumining emirilishi va quldorlik munosabatlarining rivojlanishi jarayoni dastlabki davlatlarning to‘zilishiga olib keladi. Kuchayib borayotgan quldorlar sinfining hukumronligini mustahkamlashga qaratilgan birinchi davlatlar paydo bo‘la boshladi.

Polestradaning rivojlanishi

Qadimgi stadion.

Urugchilik tuzumi harabolalarida taraqqiy etgan yunon quldorlik davlatlari harbiy jihatdan uyushgan polislar (shaharlar) harakteriga ega edi. Davlatlarning Bunday harakterga ega bo'lishi qullarni qurolli kuch yordamida itjoat go'yolikda saqlash ixtiyojidan kelib chiqqan edi. O'sha vaqtlarda harbiy tayyorgarlik darajasi bilan belgilanar edi. Shuning uchun yunon harbiy-quldorlik poislarda quldorlarni jismoniy jihatidan madaniyatlashga katta e'tibor berilar edi. Erkin bo'lib tug'ilgan har bir erkak quldor harbiy xizmatni o'tash majbur edi. Armiya faqat quldorlardan tarkib topib, ular eng muhim qurollaridan biriga aylanar edi. Shuning uchun harbiy tayyorgarlik masalalari va u bilan bog'liq bo'lgan quldorlarni jismoniy jihatidan madaniyatlash masalasi bu davlatlarning diqqat marqazida turar edi.

Turli davlatlarda bo'lajak jangchilarni tayyorlash maxsus madaniyat tizimlari yaratila boshlanadi. Bu tizimlar asosini jismoniy madaniyat tashkil etar edi. Sparta va Afinada vujudga kelgan tarbiya tizimlari eng harakterli tizimlardan edi. Bu davlatlarning o'ziga xos ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy hayoti o'ziga xos tarbiya tizimining vujudga kelishiga sabab bo'ladi.

2.2. Sparta tizimi

Doriyliklarning Lakoniyani bosib olish natijasida millodan avvalgi IX asrning o'rtalarida vujudga kelgan. Sparta davlati dastlab harbiy jihatdan uyushgan Urugchilik ittifoqi harakterga ega edi. Sparta bu ittifoqning ko'pgina xususiyatlarini deyarli butun tarixi davomida saqlab kelgan. Bosib olingan mahalliy aholi bosqinchilar-doriyliklar tamonidan juda qattiq ekspluatsiya qilish obektiga aylanadi. Mahalliy aholi bosqichlarini barcha qishloq xo'jaligi va xunarmandchiliq maxsulotlari bilan ta'minlashga majbur edi; harbiy jamoalarga uyushgan bosqichlarning o'zlari esa faqat harbiy ish bilan band edilar. O'z zamonlariga qarshi tez-tez qo'zgonon ko'tarib turadigan pedonomlar va iloatlar ommasi ustidan hokimlikni qo'llab-quvvatlash zarurligi spartaliklarni doim jangovar holatda turishga majbur qiladi va jamoaning sho'nga muvofiq harbiy lagerv uyushmasining yuzagi kelishiga sabab bo'ladi. Spartaning 20 yoshidan 60 yoshigacha bo'lgan har bir fuqarosi armiya safida bular, buning ustiga ko'p vaqtning oilasidan o'zoqda, har kuni biror ma'lum bo'linmaning jangchilari yigiladigan jamoat oshxonalarida (sissitiyalarda)

o'tqazishiga majbur bular edi. Harbiylar lager hayoti shariotlarida o'ziga xos madaniyat tizimi ham rivojlanib borar edi.¹

Spartaliklar tarbiya sohasida o'z e'tiborini asosan kuchlik chidamlilik va epchillikning o'sishiga qaratar edilar, chunki spartaliklarning qurollanishi harakteri va taktikasi shuni talab qilar edi. Tarbiya maqsadi bo'lajak jangchilar hamjihatligini, kuchini va chidamliligini ta'minlaydigan jismoniy fazilatlarini kamol toptirishdan iboratdir. Spartada madaniyat masalalariga katta e'tibor berilar edi. Godakning tug'ilgan kunidan boshlab uning hayoti davlat nazorat ostida bular edi. Plotarxning aytishiga qaraganda, biror jismoniy kamchilik bilan tug'ilgan barcha bolalarni o'ldirganlar, so'ngra esa maxsus tashkil qilingan ijtimoiy internat uylarida o'qitganlar. 7 yoshdan 14 yoshgacha bo'lgan o'g'il bolalar jamoat uylarida yashab ular asosan jismoniy madaniyat olar edilar. Ular jismoniy mashqlar (yugurish, kurashish, irg'itish, sakrash va boshqalar) yordamida har qanday qiyinchiliklarni engishga o'rgatar, o'z kuchlari va chidamliliklarini o'stirar edi. Ularning murabbiylari va rahbarlari davlat tomonidan belgilanadigan pedonomlar edi. Har yili shu yoshdagi guruhga turuvchi bolalar uchun sinov (uy) lar tashkil etilib, bu sinovlarda o'g'il bolalar o'zlarining jismoniy fazilatlarini rivojlantirish borasida bir yil ichida erishgan natijalarni namoyish qilar edilar. 14 yoshga etgan o'smirlar uchun sinov yili deb ataluvchi alohida yil belgilanar edi; bu o'smirlar qurol olar, maxsus otryadlarga guruhlashtirilar va o'z murabbiylari rahbarligida politsiya hizmati va harbiy xizmatni o'tar edilar. Bu sinov yili davomida ular to'ngi yugurishlar uyushtirar edilar, Bunday to'ngi yugurishlar vaqtida ularga yo'lda uchragan har bir ilotni o'ldirishga, ilotlarni qishloqlariga xujum qilishga bu qishloqlarni vayron qilib tashlashga huquq berilgan edi. Bu yurishlar ilotlarni qo'rqitish va yosh spartaliklarni yurish vaqtidagi jangovor holatiga, ilotlarning qo'zg'olonlarini bostirishga o'rgatish maqsadida uyushtirilar edi. Sinov yilni tugashi bilan o'smirlar eyrenlar toifalariiga o'tqazilar edi.⁴

Eyrenlar (15 yoshdan 20yoshgacha bo'lgan yigitlar) tizimli jismoniy tayyorgarlik bilan shug'ilianar va ayni bir vaqtda kichik yoshdagi sinfdagi o'g'il bolalarni madaniyatlashda pedonomlarga amaliy yordam ko'rsatar edilar.

⁴ David C. Watt Sports management and administration "New York <http://www.bestsportbook1998>.

management and administration “ New York [http: www.bestsportbook](http://www.bestsportbook.com) 1998.

Yosh sapratlik 20 yoshga to‘lishi bilan yana sinovdan o‘tar va ediblar toifalariiga o‘tqazilib, ular qatorida 30 yoshgacha bular edi. Ediblar qo‘yishlar sostaviga kiritirar, yugurishlarda qatnashar edilar. Ular muntazam ravishda jismoniy mashqlar bilan shugulanar o‘zlarida aska uchun zarur bo‘lgan fazilatlarini tarkib toptirar edilar.

Sparta yoshlarning erlar jinsi jismoniy madaniyatIning qattiqligi spartalik qizlarning ham qattiq tabiyasiga muvofiq kelar edi. Qizlar yigitlar bilan bir qatorda jamoat bayramlarida ishtirok etib, musobaqa va raqslarga qatnashar edilar: yugurish, sakrash, irg‘itish va hatto kurashishga doir mashqlar ko‘proq shug‘ullanar edilar. Qadimga ma‘nbalarning ko‘rsatishicha, qizlarni Bunday tabiyalashdan maqsad “bu qizlardan tug‘iladigan bolalardan baquvvat va kuchli bo‘lishi uchun ularning tanasini kuchli baquvvat qilishidan iboratdir”.

Quldorlarning Afinada vujudga kelgan madaniyat tizimi Spartadagi qattiq, bir tamonlama madaniyat tizimi dan (bu yerda aqliy ta‘limga e‘tibor berishar edi) farq qiladi.

2.3. Afina tizimi

Afinani davlatlari ham, huddi Sparta singari, harbiy quldorlik polislari harakterida edi. Shu bilan bir vaqtda bu davlatlar konservativ - dehqonchilik. Spartasidan savdo – sotiq va xunarmandchilik taraqqiyotining yuksak darajasi hamda qullar mehnatining uyushganligi bilan farq qilar edi. Qullar mehnatining o‘ssishi Afina davlatlaridan erkin fuqarolar (quldorlar)ning mulkiy tabaqalanishiga sabab bo‘ladi, bu hol Solonning (millodan avvalgi 594 yil) Afina jamiyatining sinflarga ajralishi to‘g‘risidagi qonunlarda o‘z ifodasini topdi. Harbiy quldorlik polisining harakteriga muvofiq, quldorlik jamoasining barcha a‘zolari harbiy xizmat o‘tishi lozim bo‘lgan. Solon qonuniga ko‘ra, tamomila mulkka ega bo‘lmay, turtinchi sinfga ajratilgan fuqoralarga harbiy xizmatdan ozod qilingan. Erkin bo‘lib tug‘ilgan askar kishilar ommasining armiyaga jalb etilishi sababni davlat to‘zilishining o‘ziga xosligi bo‘lib, bu davlat tuzilishida harbiy majburiyatni o‘taydigan demosning barcha tabaqalari garajdan huquqlaridan foydalanar edilar.

Afina iqtisodiy qudratining o'sishi sharoitida madaniyatning barcha sohalari ravnaq topdi, buning natijasida Afina davlatlari Gresiyaning madaniy hayotidan asosiy mavqeni egalladi. Afina davlatining bu xususiyatlari bu yerda tarkib topgan madaniyat tizimi da ham o'z ifodasini topdi. Afina madaniyatining maqsadi ham, huddi Spartadagi singari qullar jangchini tayyorlashdan iborat edi. Biroq, Afina qo'shinlari spartaliklardan farq qilib og'ir qurolaslah bilan qurollangan piyoda askarlardangina emas, balki falinga safidan tashqarida harakat qiladigan engil qurollangan piyoda askarlardan ham iborat edi.

Afinaning yuksak iqtisodiy va madaniy rivojlanishi sharoitlarida jangchini tayyorlash maqsadiga jismoniy madaniyatdangina emas, balki ham aqlan. Ham estetik madaniyatdan keng foydalanish yo'li bilan erishgan edi, afinaliklarini o'zlari guvoxlik berishga, jangchini tayyorlash "tashqi va ichki go'zallikka" erishishdan dalolat edi. Bu o'rinda ichki go'zallik tusho'nchasi quldorlik davlati fuqarosi zimasiiga yuklanadigan majburiyatlarni bajarish mahorati va qobilyati anglanadi.

Afinadagi o'g'il bolalar 7 yoshgacha uyda tarbiyalanar edi. Uy tarbiyaningning asosiy vazifasi turli o'yinlar yordamida bolani jismoniy jihatidan chiniqtirishdan iborat edi. Bolalar 7 yoshdan 14-16 yoshgacha hususiy maktablarda o'qitilar edi. Musiqiy maktablarda bolalarga savod, musiqa va ashula, gimnastika maktablarida (polestrada) jismoniy mashqlar o'rganar edi. Polestrada jismoniy tarbiyaning asosiy vositasi sifatida yunonlarning besh kurash musobaqasi; yugurish, sakrash, disk va nayza uloqtirish hamda kurashishdan foydalanar edi. Polestralarning asosiy maqsadi jismoniy jihatdan tayyorlashdan, jangchiga zarur bo'lgan, mardlik va qa'tiy irodani tarbiyalashdan iboratdir; shu bilan ayni bir vaqtda polestralalar o'z oldiga hushbichim gavdani tarkib toptirish, epchil va chiroyli harakatlarni hosil qilish vazifasini ham quyar edi.

Lunianning so'ziga ko'ra, gimnastika mashqlari natijasida "yigitlar o'z bilimlarini jangda qo'llashga majbur bo'lganlarida, kutilmaganda zarur bo'ladigan ko'nikmalarni xosil qiladilar", polestralalar esa shu maqsadda "eng yaxshi mashqlardan foydalanshib, yalong'och a'zoyu badanlarini chiniqtirar uni sog'lom, baquvvat, chaqqon, hushbichim va dushman zarbiga chidamli qilar" edilar.

Polestralarda pedotriblar ta'lim berar edi; ular mashqlarning barcha turlari yuzasidan mashg'ulotlar o'tkazar edilar; lekin har bir pedotrib unchalq ko'p bo'lmagan o'quvchilar bilan mashg'ulot o'tkazar edi.

Quldor yigitlar 14-16 yoshidan 18 yoshgacha gimnazialarda ta'lim olar edi. Bu masalalar birinchi navbatda yoshlarni gimnastika sohasida kamol toptirishga mo'ljalangan edi. Bu yerda ta'lim oluvchilarga ancha malakali rahbarlar boshchilik qilardilar. Har bir pedotrib mashqlarning barcha turlari yuzasidan mashg'ulotlar o'tkazadigan polestralardan farqli ravishda gimnaziyalardagi pedotriblar mashqlarning ayrim turlari yuzasidan mo'taxassislar edi. Pedotriblarning ishiga tibbiyotga doir ayrim bilimlardan xabardor bo'lgan gimnastikachilar rahbarlik qilardilar. Aristotelning so'ziga ko'ra, gimnastikachilar o'g'il bolalar organizmini tegishli holatga keltirishlari, pedotriblar esa ularni gimnastika mashg'ulotlari bilan rivojlantirishi lozim bo'lgan.

Afinadagi quldorlar yoshlarni madaniyatlashning oxirgi bosqichi efebiya-o'ziga xos harbiy tashkilot bo'lib, bu tashkilotga birinchi (ancha badavlat) uch sinflardan ikki yil muddat bilan (18 yoshdan-20yoshgacha) yigitlar kiritilar edi. Efebiyada qqilichbozlikka, yoydan otishga, nayzabozlikni, nayza va disk uloqtirishiga va manjaniqdan otishga o'rgatadigan o'qituvchilar ta'lim berar edi. Birinchi yil davomida efeblar gimnasiya bilan aloqasini uzmaguncha qatnashib turar va o'zining umumiy jismoniy tayyorgarligining takomillashtirib borar edi. Shu bilan aynan bir vaqtda ular odatda yurishni, qo'sh g'ildirarli aravada yurishni, suvda suzishni va xakozolarni mashq qilardilar. Efebiyada ta'lim olishning ikkinchi yilni boshlarida yosh jangchilar o'zlarining bir yillik harbiy tayyorgarlik sohasida olgan bilimlarini xalq oldida namoyish qilardilar; shundan keyin ularga qalqon va nayza berib, harbiy xizmatini o'tish uchun chegaradosh gornizonlarga jonashar edilar. Yosh afinalikni tarbiyalash shu bilan tugalanar edi. Lekin keyinchalq ham, katta yoshga kirib qolgan chog'larida ham afinaliklar o'z jismoniy tayyorgarligining saqlanib turishi va rivojlanib borishi to'g'risida ghamxo'rlik qilganlar. Ular odatda ertalabdan kechgacha ochiq bo'lgan gimnazialarga tez-tez kelib turishar va bu yerda yoshlarning mashg'ulotlarini tomosha qilib qolmasdan, mashqlarda o'zlari ham qatnashar edi.

2.4. Antik gimnastika

Qadimgi Gresiyaning jismoniy tarbiya tizimida “gimnastika” degan umumiydagi jismoniy mashqlar shaklidagi juda ko‘p vositalardan foydalanilgan.

Yunonlar butun bir jismoniy tarbiya tizimini gimnastika deb gimnastikani o‘zini esa agonistika deb atashgan. Qadimgi yunon gimnastikasi o‘z mazmuniga ko‘ra uch qismga: Polestrika, orxestrika va o‘yinlarga ajratilgan.

Polestrika asosan yugurshi, sakrash, nayza va disk uloqtirish hamda kurashishdan iborat bo‘lgan besh kurash musobaqasi tashkil etar edi. Yugurishning turli turlaridan foydalanilar edi: stadiodrom-birinchi bosqichdagi masofaga yugurish (192m); diaul- ikkinchi bosqichdagi masofaga yugurshi (qariyb 384m); dolixodrom-chidamli bo‘lish uchun o‘zoq masofalarga yugurish; odatda, ikkinchi bosqichda o‘tqaziladigan qurollangan holda (nayza va qalqonlarni qo‘lga olib, shlyom va sovutni kiygan holda) yugurshi; ma’shala ko‘tarib yugurish. Lo‘qianning ko‘rsatishicha, mashqlar “qattiq yerda emas, balki chuqur qulmak joyda” o‘tqazilgan yugurishda g‘oyat chidamli bo‘lishi yunon yuguruvchilari uchun harakterli bo‘lgan. Buning yorqin misoli shuki, millodan avvalgi 490 yil Marafon ostonasida eronliklar bilan bo‘lgan qattiq jangda keyin bir jangchi ghalaba xabarini etkazganligi uchun jang maydonidan Afinagacha (42kmdan ziyodroq yo‘l bosib) yugurib kelgan.

Sakrash mashqlaridan uzunlikka sakrash ko‘proq qo‘llanilgan. Xandaqlardan va boshqa to‘siqlardan sakrash katta amaliy ahamiyatga ega edi. Musobaqalarda ko‘pincha ko‘lga gontellar ushlab sakrash mashqlari ko‘proq bajarilgan.

Nayza uloqtirish mashqi harbiy ish bilan bevosita aloqador bo‘lgan. Nayzani ma’lum nishonga va masofaga uloqtirganlar.

Disk uloqtirish tosh otishdan kelib chiqqan qadimgi mashq bo‘lib, u harbiy amaliy ahamiyatiga ega bo‘lgan. Toshdan yoki metaldan diskalarning og‘irligi 1.7 kg dan 4.7 kg gacha, dinametri esa 14 sm dan 21 sm gacha bo‘lgan.

Kurash mashqlari ikki xil variantda bo‘lgan. Birinchi variant shundan iboratki, unda qaysi kurashchi o‘z oyoqlarini yerdan o‘zmagan holda raqibini uch marta yerga ko‘tarib ursa, u g‘olib hisoblangan. Kurashning ikkinchi variantida raqibning elkasini yerga teqizishi maqsadida turli holatlarda kurashilgan.

Bu asosiy mashqlardan tashqari Polestrika tarkibiga mushlashish va pankration ham kiritilgan. Pankration murakkab mashq bo'lib, unda kurash va mushlashish elementlari qo'shilgan. Suzish, qqilichbozlik, otda yurish, yoydan otish ham Polestrika tarkibiga kirgan.

Orxestrika nafis-harakatlarni rivojlantirish uchun bajariladigan turli mashqlardan iborat bo'lgan. Bu mashqlardan foydalanilgan. Gresiyada diniy-urf-odatlar va ommaviy tamoshalar vaqtida katta rol o'ynab kelgan. Ko'p sonli raqslar ham orxestrini tarkibiga kirgan.

O'yinlar ko'pincha bolalar bilan o'tqaziladigan mashqlar vaqtida foydalanilgan gimnastika qismini tashkil qilgan. Koptok bilan o'ynaladigan juda ko'p o'yinlar, bir-biri bilan arqon tortishuv o'yinlari, muvozanat saqlash o'yinlari, yugurib o'ynaladigan, o'yinlar (tutmachoq o'yini singari va xakozolar) ana shunday o'yinlar jumlasiga kirgan.

2.5.Olimpiyada o'yinlarini vujudga kelishi

Olimpiyada o'yinlari qadimgi yunon jismoniy tarbiya taraqqiyotini harakterlovchi yorqin palla bo'ladi. Bu o'yinlar olimpiyada Zevs sharafiga o'tqaziladigan bayramlar bilan bog'liq bo'lgan. Hujjatlarga asoslangan ma'lumotlar bu bayramlarning boshlanishi millodan avvalgi 776 yilga to'g'ri keladi, deb ko'rsatadi. Biroq ularning haqiqatda vujudga kelgan yilni ancha ilgari davrlarga bog'lash lozim bo'lsa kerak. Millodan avvalgi 776 yilni bu bayramni yunonlar bayrami sifatida tan olingan yil deb hisoblash lozim. Afsonada shu yili olimpiyada bayrami o'tqazilishi ikki yunon davlati –Elida va Sparta davlatlari o'rtasida tinchlik o'rnatilish bilan bog'lanadi. O'yinlar o'tqaziladigan vaqtda butun Gresiya bo'ylab muqaddas tinchlik e'lon qilinadi.

Olimpiya bayrami o'yinlari dastlab bir kun o'tqazilar edi. Millodan avvalgi V asrga kelib, bu bayramlar 5 kun davom etadigan katta tantanaga aylanib ketdi. Bu bayram vujudga kelgan paytda diniy bayram edi, lekin uning asosiy mazmunini atletika musobaqalari tashkil etar edi. Olimpiyada musobaqalarining eng qadimgi turi 1-bosqichga (qariyb 192m) yugurishdan iborat edi. 14-o'yinlardan boshlab, musobaqa dasturiga 2-bosqich chopish, 15 olimpiyada o'yinlaridan boshlab chidamligini sinash uchun yugurish kiritiladi. 18-o'yinlardan boshlab, musobaqa besh kurash musobaqasi bilan to'ldirilib, bu musobaqa keyinchalqk bayramning markaziy qismi

bo'lib qoldi. Bu vaqtlarda musobaqalar dasturiga kurash kiritilgan edi. Birmuncha keyinroq mushtlashish, qo'sh g'ildirqli aravada yurish va pankration (mushlashish bilan kurashning birlashuvi) qo'shildi.

Grajdani (fuqaro) huquqlaridan faqat erkin yunonlar-quldorlar foydalana olgan harbiy-quldorlik davlatlarining xususiyatlariga asoslanib, olimpiya o'yinlariga faqat erkin bo'lib tug'ilgan grajdanlarga (fuqarolarga) qatnashtirar edilar. Qullar va var-varlar (boshqa yurt odamlari) ning o'yinlarida qatnashuvi qat'iy man etilar edi. Olimpiya qoidalari xotin-qizlarning ham olimpiya o'yinlarida ishtirok etishlariga yo'l qo'ymas edi.

Buning ustiga xotirlarning hatto musobaqalarini tomosha qilishlari ham man etilar edi.

Dastlabki vaqtda o'yinlarda harbiy majburiyatlarini o'tagan katta yoshdagicha yunonlarga qatnashar edi. 37-o'yinlardan boshlab o'yinlarda bolalar qatnasha boshladilar. Bolalarning chiqishlari uchun bayram paytlarida alohida kun ajratilar edi.

O'yinlarga ellan odillar (hakamlar) rahbarlik qilar edi; ular Elida fuqoralari orasida o'yinlar boshlanishidan bir yil oldin chek tashlash asosida (9 qiskida 19 kishiga cha) saylanar edilar. Ellanodiklarning vazifasi musobaqalar joyini tayyorlashdan, musobaqa qatnashuvchilarini tanlashdan, musobaqalarning borishini ko'zatib turishidan va nihoyat musobaqalarda g'olib chiqqanlarga mukofotlar berishdan iborat bo'lgan.

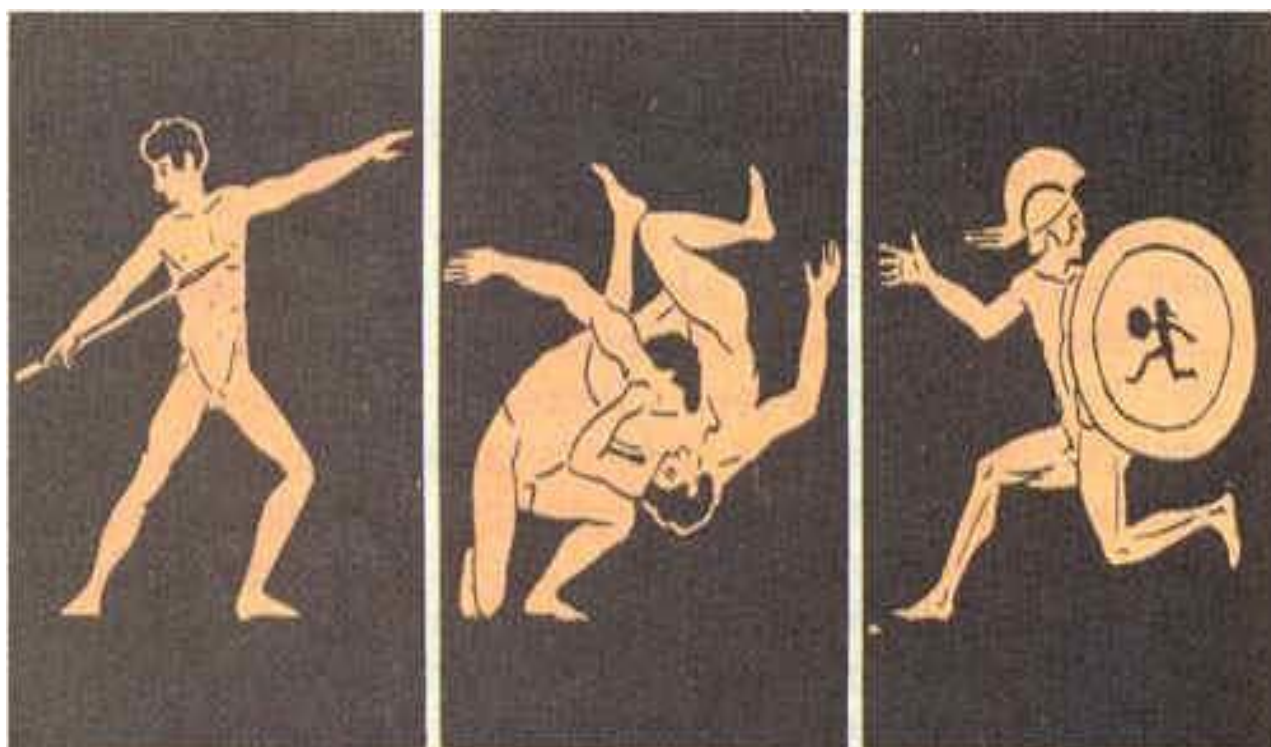
Asosiy mukofot-muqaddas zaytun daraxti novdasidan qilingan gulchambar, beshkurash musobaqasida g'olib kelgan kishiga berilar edi. Ko'pincha navbatdagi o'yinlargacha bo'lgan turt yiliq davr ana shu g'olibning nomi bilan atalar edi.

Yilning birinchi ko'z oyida olimpiyadada Zevs Gere xudosini xotiniga bag'ishlangan, Geriada musobaqasi o'tqazildi. Bu musobaqa Olimpiya miqyosida va ulug'vorligi bo'yicha bir mo'ncha past keladi. Geriadada o'tqaziladigan musobaqalarda asosan Sparta va qo'shnilar bilan olimpiyada shaharlarini qizlari qatnashdilar. G'oliblar zayton daraxti novdasidan qilingan gulchambar bilan mukofotlanganlar va o'zlarini sqo'luptorli tasvirlarini ibodatxonaga qo'yish xuquqiga ega bo'ladilar.

Sitsiliylik tarixchi Tiliy millodan avvalgi III asrda olimpiyada bo'yicha umumiy Gresiya hisobini joriy qildi.

ZEVS

Antigimnastikaning rivojlanishi.

Musobaqalashishni eng ko'p tarqalgan turi stadionni uzunligiga teng bo'lgan, yugurish musobaqasidir. Olimpiya stadioni eng katta bo'lib, u 192 m 27 sm teng bo'lgan. Delfa, Istme va Neame stadionlari kattaligiga olimpiyada stadionidan kichik bo'lgan. Bitta stadionga

yugurish g'olibni ismi keyingi turt yil davomida g'olib bo'lib qolgan. 18-Olimpiya o'yinlaridan (millodan avvalgi 708 y) keyin o'yin musobaqalari dasturiga umum-yunon bayramlariga kurash, pentalon, pankration va ot aravda o'tqaziladigan musobaqalar kiritildi. Millodan avvalgi 632 yildan boshlab 20 yoshdan kichik bo'lgan o'smirinlarni (37 olimpiyadadan) musobaqalarda qatnashishiga ruxsat etildi, uni davom etishi 3 ko'nga ko'paytirildi, bayramlar bilan birga qo'shganda 5 ko'nni tashkil etadi.

Radosli mashhur sportchi Leonidis stadionda (millodan avvalgi 164-152y) 2 stadiaga yugurishda va ekinirovkali yugurishda 12 marta ghalabaga erishdi. U uch karra "doirada" turt marta g'oliblikka erishdi. Bu "doirada" olimpiya musobaqalari g'olibligidan tashqari. Pifia, Istimia va Nemey o'yinlarida g'olib chiqanliklari ham kiradi. O'yinlarda tarixchi Gerodot, yozuvchi Lo'qian, filolog Sokrot, notiq Demosfen, matematik Pifag'orlar qatnashdilar. 84-olimpiya o'yinlaridan boshlab (millodan avvalgi 444 y). Sa'nat qonkurslari olimpiya musobaqalari dasturini bir qismi bo'lib qoladi.

Umumyunon olimpiya o'yinlari bilan bir qator Gresiyaning ko'pgina shaharlarida kichikroq ko'lamdagi o'yinlar ham o'tqazilar edi. Lekin bu o'yinlar ham quldorlik davlatlarining ijtimoiy-siyosiy hayotida katta rol o'ynar edi. Bu o'yinlarning hammasi u yoki bu polis ichidagi quldorlarning jipslashuviga erishishga qaratilgan bo'lib, ayni bir vaqtda ularning harbiy qudratini ham namoyish qilar edi. Maxalliy o'yinlar qatorida istmiyliklar, pakafiyliklar, pifeyliklar, nemeyliklar va boshqalarning o'yinlari ajralib turar edi.

Gresiyada umumyunon va maXalqy o'yinlarni o'tqazish uchun juda ko'p sonli stadionlar bor edi. Qazilmalar vaqtida olimpiyada, Delfada, Pareyada, Maletda va bir qancha boshqa joylarda stadionlarning qoldig'i topilgan.

2.6. Quldorlik Gretsiyaning tushkunlikka yuz tutishi davrida jismoniy madaniyat.

Millodan avvalgi V asr oxiridayoq Gresiyada quldorlik jamiyatning chirib borayotganligi ko'rsatuvchi alomatlar yaqqol ko'rinib qoldi. Afina davlatlarining mag'lubiyat va Spartaning yuqori darajaga ko'tarilishi bilan tugagan Pelopones urushi (millodan avvalgi 431-404 yillar) tanazul jarayonini tezlashtirdi va ijtimoiy –

siyosiy hayotidan keskin o'zgarishlarga olib keladi. Urush natijasida savdo – sotiq, xunarmandchilik, dehqonchilik tanazuli va urush yuziga keltirgan non va er bilan o'zboshimchalarcha savdogarlik qilish quldorlar o'rtasida mulkiy tabaqalash jarayonini haddan tashqari kuchaytirib yubordi. Quldorlik davlati va uning armiyasi asosini tashkil etgan o'rta hol va mayda quldorlar jadal sur'atda proletariyatga aylana boshladi. Davlat endi o'z armiyasini ko'pchiliklardan to'ziladigan qo'shin bilan to'ldirishdan iborat eski prinsipni saqlab qolishga qodir bo'lishi, yonlama armiyaga o'tishiga majbur bo'ladi. Yollanmachilikning vujudga kelishi, jismoniy madaniyat tizimi ahvoliga ta'sir etmay qolmadi. Harbiy ishdan ketgan quldorlar uchun jismoniy madaniyat shu vaqtgacha namoyon bo'lib kelgan shaklida o'z amaliy ahamiyatini yo'qotdi. Harbiy zarurat tufayli madaniyatning oldingi qattiqligi borgan sari zaiflashib bordi. Yuqori martabaga erishgan boy quldor boshliqlari mo'l-ko'lchilikka qo'shib ketib, madaniyat ishi ga tor estetizm, tantiqlik elementlarini borgan sari ko'proq kirita boshladi. Zadogonlar kuch, epchilik va chidamlilikni o'stirish uchun bajariladigan mashqlar o'rniga borgan sari ko'proq kishini nozik tabiatli qilib madaniyatlaydigan turli rasm-marosimlarga odatlana boshladi. Quldorlar madaniyatining asosiy tizimi da jismoniy madaniyat emas, balki mohir notiqni tayyorlash bosh rol o'ynay boshladi. Quldorlik jamiyati tushko'nligi boshlanganligining shohida bo'lgan o'sha davrning eng yirik filosofi Plonton bu madaniyatni tiklash yo'llarini izlashga harakat qildi. U tushko'nlikka tushish sabablaridan birini madaniyat karakterining o'zgarishida ko'rdi va madaniyatning eski tizimini ayniqsa spartaliklar tizimini tiklash uchun jonbozlik ko'rsatdi.

Quldorlarning harbiy ishdan o'zoqlashishi va shu bilan bog'liq ravishda eski jismoniy madaniyat tizimining tushko'nlikka tushishi musobaqa o'yinlaridan o'z ichiga oladigan an'anaviy bayramlar karakteriga ta'sir etmay qolmadi. Bu o'yinlar, ayniqsa olimpiya o'yinlari butun Gresiyada juda ommolashib kelmoqda edi, lekin ularning karakteri va qatnashuvchilarining sostavi asta-sekin o'zgarib bordi. Har jihatdan tizimli jismoniy madaniyat olmaydigan quldorlar endi o'z muxitlaridan etarli darajada tayyorlangan musobaqa ishtirokchilarini ajratishga qodir emas edilar. Musobaqa qatnashuvchilari o'rtasida boshqa yurt odamlari, ozod qilingan qullar,

qashshoqlashgan quldorlar paydo bo'la boshladi, ular uchun musobaqalarda qatnashish bir kasbga, tirikchilik o'tqazish vositasiga aylanib qoldi.

Professional atletlar quldorlik Gresiyasining gullab-yashnagan davridagi quldor atletlardan farq qilib, mashqlarning biror xil turli mashq qillar va musobaqalarda qatnashar edi. Buning natijasida olimpiya o'yinlari dasturidan o'tmishida olimpiya musobaqalarining turi bo'lib kelgan besh kurash musobaqasi yo'q bo'lib ketdi. Olimpiya o'yinlarining harakteri ham o'zgardi. Ular uruf odat tarixan tarkib topgan umumyunon bayramlaridan hukumron aslzodalarning o'z maqsadlari yo'lida foydalanadigan tomoshalarga aylanib qoldi.

Quldorlik Gresiyasi millodan avvalgi 146 yilda Rim saltanatiga yo'liqib, mustaqil ravishda yashamay qo'ydi, lekin olimpiya o'yinlari o'zoq vaqtlar davomida yashab keldi. Bu o'yinlar millodan avvalgi 394 yilda Vizantiya imperatori Feodosiy I tamonidan taqiqlangan edi.

2.7. QADIMGI RIMDA JISMONIY MADANIYAT. SHOHLAR DAVRIDA JISMONIY MADANIYAT

Rimning vujudga kelishi millodan avvalgi 754 yilga (yoki 753 yilga) to'g'ri keladi. Rim davlati o'zining dastlabki uch asri (millodan avvalgi VIII-VI asrlar), shohlar davri deb ataladigan davr mobaynida Rim jamiyati urug'chilik tuzimining chirib borishi va patriarxat quldorlik munosabatlarining rivojlanish bosqichini boshidan kechirdi.

Shohlar davrida harbiy demokratiya sharoitida harbiy ish bilan bog'langan va o'z ildizlari bilan urug'chilik tuzumi taraqqiyoti davridagi an'anaviy xalq o'yinlari va bayramlariga borib taqaladigan ko'pgina jismoniy madaniyat elementlari keng rivoj topdi. Qadimgi Rim yodgorliklari, rimliklar o'rtasida harbiy yo'nalish yaqqol ifodalangan ko'p sonli bayramlar, o'yinlar va raqslarning tarqalganligi tog'risida ko'pgina dalillar bo'ldi. Suvorilarning kelib chiqishi chalqashib ketgan (labirent) yo'llarida musobaqa o'tqazishidan iborat bo'lgan bu oyinlar troyan o'yinlari deb atalar edi. Troyan o'yinlari qadimgi Rim uchun harakterli bo'lgan o'yinlardan biriga aylangan. Bu o'yin urush vaqtida odatda otliqlar otryadli tashkil etadigan. Rim urug'chilik zadogonlari (partitsiyalar) uchun ayniqsa harakteri edi. Qo'sh g'ildirarli aravada yurish ko'p sonli harbiy raqslar, nayza uloqtirish, mushtlashish, kurash va boshqa mashqlar ham keng

tarqalgan edi. Jismoniy madaniyatning qadimgi elementlari quldorlik Rimdagi harbiy jismoniy madaniyatning o'ziga xos tizimining asosini tashkil etar edi.

Rimda jismoniy madaniyat tizimi quldorlar armiyasi qudratini mustahkamlash vazifalariga muvofiq ravishda qaror topdi. Rim Respublika davrida qaror topgan siyosiy tuzimida, ijtimoiy xokimiyat harbiy xukumatini o'tishiga majbur bo'lgan fuqoralar qo'lida bo'lgan bir shariotda har bir erkin va teng huquqli rimlik o'zini askarlik faoliyatiga tayyorlash kerak edi. Bu vazifalarining xal etilishi uchun maxsus madaniyat muassasalari tashkil etilgan. Qadimgi Gresiyadan farqli ravishda Rimda madaniyat ishi uyda beriladigan madaniyatviy harakterga ega edi. Rimlik yigitlar armiya safiga kirgo'ncha oilada, o'z tengdoshlari orasida bular edi. Ko'p sonli eski xalq o'yinlari va mashqlari ularni jismoniy jihatidan madaniyatlash vositalari edi. Katta yoshdagi bolalar asosan yugurish, irg'itish, kurash, qqilichbozlikdan mashq qilar edilar. Patritsiyalar oilasidan chiqqan bolalar otda yurishini mashq qilishga ko'p vaqt ajratar edilar.

Rimlik yigitlar oilada dastlabki jismoniy tayyorgarchilikni etarli darajada olganliklarida keyin 16-17 yoshlarda armiya safiga kirar edilar. Armiya safida ular o'zoq yillar davomida qa'ttiy paxodlagerlar sharoitida uyushtirilgan va maxsus maqsadga yo'naltirilgan harbiy va jismoniy maktabni o'tar edilar.

Mariya isloxi. Bunday madaniyat sistemasi Rimda millodan avvalgi II asrgacha Mariya islohati bilan porefssional armiyaga asos solingan davrgacha saqlanib qoldi. Jismoniy mashqlar o'yinlar musobaqalar qadimgi rimliklarning butun hayotiga singib ketgan edi. To'p bilan o'yinaladigan turli o'yinlar g'oyat darajada ommalashgan edi. Unday o'yinlar ham patritsian –aslzodalar orasida ham plebslar orasida tarqalgan edi.

Rimliklar hayotida rim tarixining mashxur sanalariga va turli diniy bayramlariga moslab o'tqazilgan ko'p sonli jamoat o'yinlari katta o'rin to'tar edi. Rimda jamoat o'yinlarini o'tqazish uchun millodan avvalgi IV asrdayoq podsho Trakvini Prisk tamonidan katta sirk qurilgan edi. Keyinroq millodan avvalgi Sh asrda ikkinchi sirk Flaminitlar sirki qurilgan edi.

Rim o'yinlari patritsiin aslzodalarning bayram xisoblangan eng qadimgi o'yinlar eng ommalashgan sirk o'yinlari qatoriga kirar edi. Millodan avvalgi VI asrdan boshlab Respublika o'rnatilganligidan

keyin plebey o‘yinlari keng tarqaldi. Millodan avvalgi V asrdan boshlab uch kechayu uch ko‘nduz davom etgan, yuz ellik o‘yinlar zo‘r dabdaba bilan o‘tqazila boshlandi. Bu o‘yinlarni Valeriy Noplikoloyu yaratgan bo‘lib yuz yilda bir marta uyushtirilar edi.

Qo‘shg‘ildirakli aravada mashqlar bajarish.

Bu o‘yinlar dasturiga musobaqalarning ko‘pgina turlari kirar edi. Otiqlar musobaqalari va qo‘l g‘ildirakli aravada chopish eng sevimli o‘yinlaridan biri edi. Ko‘pgina o‘yinlar dasturiga kurashchilar, yuguruvchilar, mushtlashuvchilarning musobaqalari ham kiritdilar.

Vaqt o‘tishi bilan, Gresiya bilan ancha mustahkam aloqalar o‘rantishshi sari Rimga yunon ta’sirlari kirib kelaboshladi. Bu ta’sirlar ma’lum darajada jismoniy madaniyatga ham aloqador edi. Millodan avvalgi II asrdan boshlab Rimdagi bir qator siyosiy va jamoat arboblari yunon atletika musobaqalarning rimliklar sharoitiga ko‘chirishga harakat qilib ko‘rdilar. Lekin ularning bu harakatlari muvoffaqiyatga erishmadi. Millodan avvalgi 80 – yillarda, Gresiyaning Rim tamonidan bosib olinishi bilanoq qonsul Sulli yunon olimpiya o‘yinlarini Rimga ko‘chirishga o‘rinib ko‘rdi. Uning bo‘yrug‘iga muvofiq, 175-olimpiya o‘yinlari Rimda o‘tqazilishi kerak edi. Lekin bu o‘rinish ham rimliklar taomnidan quvvatlanmadi, shuning uchun navbatdagi olimpiya o‘yinlari (millodan avvalgi 76-yilda) qaytadan olimpiyada o‘tqazildi.

Yunon musobaqalarini Rim sharoitiga o'tqazish uchun bo'lgan-bo'lgan va bo'nga o'xshash boshqa o'rnishlarining muvoffaqiyatsizlikka uchrashiga sabab sho'qi, ko'pgina rimliklar o'rtasida yunon gimnastikasiga nisbatan yomon mo'nosabat ildiz otgan edi. Ular yunon gimnastikasining amaliy foydasini ko'rmadilar. Gresiyada qaror topgan atletika musobaqalariga esa yoshlarni yo'ldan ozdirish havfi bor deb qarar edilar.

Davrlar o'tishi bilan ayniqsa millodan avvalgi II-I asrlarga kelib, ko'pgina jamoat bayramlarida qadimgi Rim an'anaviy o'yinlari bilan birgalikda asta-sekin o'zlarining dastlabki ahamiyatini yo'qotib, hukumron aslzodalar to'dasi tamonidan o'zining sinfiy maqsadlari yo'lida keng foydalanadigan tamoshalariga aylanib ketdi. Traditsion jamoat bayramlari va o'yinlarining Bunday tamoshaga aylanib ketish jarayoni Respublika davridagi Rimning ijtimoiy –siyosiy hayotida sodir bo'lgan o'zgarishlar bilan bog'liqdir. Butun Rim tarixi, patritsiylar va plebeylar o'rtasidagi lavozimlarda o'tirish va davlat erlarini egalash uchun olib borgan kurash bilan to'lib toshgan edi. Bu kurash natijasida patritsiy aslzodalar harbiy xizmat tufayli qashshoqlashib ketgan plebey-dehqonlarning barcha erlarini asta-sekin egallab olgan yangi yirik yer egalari borgan sari ko'proq, kirib borar edi.

Mayda yer egalari ommasi yil sayin ko'payib borayotgan lyupen-proletarlarga aylanardi. Millodan avvalgi II asrdayoq proletariotga aylangan kishilarning katta olomoni Rim shaharlarining to'ldirib yuborgan edi. Hokimiyat uchun kurash olib borayotgan hukumron aslzodalarning turli guruhlari proletarlashgan, o'z sinfidan tamomila aloqasini uzgan, bu ommadan o'z maqsadlariga erishish yo'lida foydalanishga harakat qiladilar. Ular sadaqa berish va hushomadgo'ylik qilish yo'li bilan siyosiy kurashda o'zlariga jalb etishga erishar edilar. Eski an'anaviy jamoa bayramlari asosida ommaga tantanali tamoshalar tashkil etish ommasiga hushomadgo'ylik etish shakillaridan biri edi.

Tomoshani tashkil etuvchilar tomoshalarni uyushtirish vaqtida an'anali qadimgi rim o'yinlari dasturi bilangina cheklanib qolmasdan, tomoshalarning yangi, ancha o'tkir elementlarini, bebosh olomonning diqqatiga jalb etadigan elementlarni topishga harakat qilar edilar. Millodan avvalgi II asrda vujudga kelgan ancha yaqqol yangi o'yinlardan biri gladqatorlar jangi bo'lib, keyinchalqk u Rim

tomoshalarining asosiy elementlaridan biriga aylanib qoldi. Datlabki vaqtlarda bayram kunlari ayrim gladqatorlar (qullar) sirk maydonlarida chiqar edi; so'ngra ularning musobaqalar ommaviy harakter kasb etdi. Agar qadimgi Rim sirk o'yinlarida otliqlarning musobaqalarida, qo'sh g'ildirarli aravalarda, yugurishlarda va hokazolarda quldorlarning o'zlari qatnashgan bo'lsa, qonlik gladqatorlik janglarida esa o'yinlarni tashkil etuvchilar qqilichbozlik sa'natini yaxshi egallagan qullardan foydalanar edilar.

Gladqatorlar maktabi. Millodan avvalgi I asr Rimda gladqatorlarni tayyorlash uchun maxsus maktablar tashkil etila boshlandi. Bu maktablar ham xususan shaxslar, ham davlat tamonidan tashkil qilinar edi. Bu maktablarga odatda biror qonuhi uchun huqum qilingan qullar tanlab olinar edi. Bu maktablarda qullar tajribali yuriqchilar rahbarligida qurollarning turli shakillaridan qqilichbozlik qilishni o'rganar edilar. Epchiliqning o'sishiga va chiroyli harakatlarning rivojlanishiga katta e'tibor berilar edi. Zarurligiga qarab, tomoshalarining tashkilotchilari maktab egalaridan ma'lum to'lov badaliga gladqatorlarni olar edi. Sirk maydonida yoki amfiteatrlarda olishuvda omon qolgan gladqatorlar yana maktab ixtiyoriga qaytib borar edi.

Gladqatorlarning maktablarda qullarni ekspulatsiya (ezizh) qilishining nihoyat darajada qattiq shakillari mavjud edi. Lekin bu maktablarda qo'llarni birlashtirish uchun eng yaxshi sharoit ham bor edi. Shuning uchun gladqatorlarning maktablari ko'pincha qullar qo'zg'olonning o'chog'i xisoblanar edi. Rim tarixidagi qullarning gladqator Spartak boshchiligida ko'tarilgan eng yirik qo'g'olon Kapus shahridagi maktab gladqatorlarning qo'zg'oloni bilan (millodan avvalgi 73 yilda) boshlangan edi. Bu qo'zg'olon juda katta qullar ommasini harakatga keltirdi. Rim quldorlik davlati qullarga qarshi kurashish uchun o'zining barcha kuchlarini safarbod etishga majbur bo'ldi. Qo'zg'olon shafqatsizlik bilan bostirildi, lekin u quldorlik tuzimi asoslarini larzaga keltirishda imkon bergan qullar inqilobining boshlanishiga sabab bo'ldi.

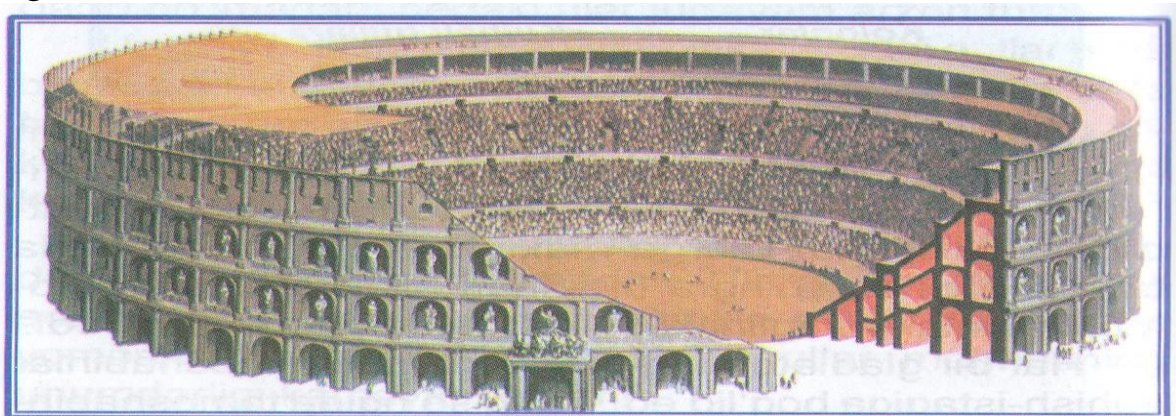
Quldorlar tuzumining chirish jarayoni Rim imperatorligida davom etidi. Yemirish alomatlarini Rim ijtimoiy va madaniy holatining barcha sohalarida, shujumlardan, jismoniy madaniyat sohasida ham borgan sari ko'proq darajada namoyon bo'la boshladi.

Professional armiyaga o‘tilishi, xuddi Gresiyadagi singari, quldorlarning ilgari qaror topgan harbiy – jismoniy madaniyati qattiq tizimining tushkunligiga sabab bo‘ladi. Mol-ko‘lchilik noz-ne‘matlariga ko‘milib qolgan quldor aslzodalar jismoniy tarbiya vositalari xazinasida o‘zlari uchun faqat nozik badan ehtiyojlarining qondiradigan elementlarigina saqlab qoldilar. Maxsus qurilgan xashamatli termlardan (cho‘miladigan joylarda)gi iliq suvda cho‘milish eng sevimli mashg‘ulot bo‘lib qoldi; termlar joylashgan binolarda uqalash qiladilar, engil gimnastika mashqlari bajaradilar va to‘p o‘yinlari o‘ynar edi.

Tomoshalarning yanada rivojlanishi imperiya davrida Rim jismoniy madaniyati uchun ayniqsa harakterli edi. Tomoshalarning yanada rivojlanishi tomoshalar soni va ko‘lamining oshishi yo‘li bilangina emas, balki ular harakterlarining o‘zgarishi bilan ham-olomonning yaramas niyatlarini qo‘zgotadigan dastlabki ovonchoqqlariga aylanishi yo‘li bilan ham bordi.

Imperatorlik davri. Imperatorlik davrining boshlariga kelib (millodan avvalgi I asrning dastlabki yillarida) tomoshalar jami bo‘lib yiliga 66 kun o‘tqazilar edi. Eramizning II asri o‘rtalarida ular uchun endi 135 ko‘n, IV-asr yarmida 175 kun ajratilar edi.

Sirk o‘yinlari ko‘lamining yanada kengayib borishi bilan bir qatorda (asosan qo‘sh g‘ildiraqli aravalarda chopish) gladqatorlik janglari ham goyat katta ko‘lamda rivojlandi. Gladqatorlik o‘yinlarini o‘tqazish uchun maxsus inshoyatlar-amfiteatrlar qurilgan edi. Bu inshoyatlardan kattasi eramizning I asrida qurilgan Kolizey amfiteatri edi; bu amfiteatrining vayronalari Rimda hozirgi kunga qadar saqlanib qolgan.

Kolizey

Qadimgi Rimdagi katta amfiteatr Kolizey

Amfiteatr maydonlarida olomonning vaqtichog‘ligi uchun yuzlab gladqator jang qilar edi. Maydonda chinakam jang bo‘lib, ularda faqat piyoda gladqatorlargina emas, balki otliq gladqatorlar ham qatnashar edi. Uddaburon o‘yin tashkilotchilari bu o‘yinchilarga qanoat qilmasdan, gladqatorlarning yirtqich hayvonlar bilan jang qildirar edi. Tomoshaning bu turi Rimda birinchi marta millodan avvalgi II asrlardayoq paydo bo‘lgan edi, lekin imperiya davrida juda keng ko‘lamda tarqalgan edi. Maxsus kavlangan katta qullarda o‘tqaziladigan dengiz janrlari qonli gladqatorlik janrlarining alohida turi edi. Avgust tamonidan tashkil etilgan ana shunday janlardan birida 19 ming gladqator qatnashgan edi.

Tomoshalarning barcha bu turlari “mag‘rur Rim” tashqi go‘zalligining va shu bilan birga, Rim quldorlik jamiyati eng chuqur ichki tushko‘nligi, xo‘no‘q chirishining yorqin yoki yaqqol ifodasi bo‘lib, ularda qatnashuvchilar o‘z xo‘jayinlarini ixtiyorlari bilan qonli olishuvlarda bir-biriga qarshi chiqish uchun maxsus jismoniy tayyorgarlikni o‘tashlari lozim edi.

Shu bilan birga ayni bir vaqtda Rim hukumron doiralari yunon namo‘nalari zaminidagi atletika musobaqalaridan Rim sharoitida mustahkamlab qolishiga erishish uchun ozmo‘ncha harakat qilmadilar. Imperator Avgust Rim Aksaum ghalabasi sharafiga har turt yilda bir marta o‘tqaziladigan “aktineya” atlantika o‘yinlarining ta’sir etishiga o‘rinib ko‘rdi. Lekin bu o‘rinishi muvoffaqiyat qozanmadi. Neron eramizning 60-yilida qo‘sh g‘ildiraqli aravalarning chopishidan va atletlarning musobaqalaridan iborat bo‘lgan “neroniya” bayramini tashkil qildi. 86-yilda kapitoliy o‘yinlarini ta’sis etgan imperator. Domikaning urinishi ancha o‘rinli bo‘lib chiqdi; bu o‘yinlar Rim imperiyasi tugatilgo‘ncha yashab keldi. Atletika musobaqalaridan kurash va mushtlashish musobaqalari ancha keng ommalashgan edi.

IV asrda Rimda xristian diniy davlat tamonidan quvvatlana boshlandi. Chernov ta’siri asta-sekin davlat va jamoa hayotining barcha sohalariga tarqaldi. Cherkov o‘z hukumronlik ahvolini mustahkamlashga halaqit beradigan. Rim an‘analariga qarashi aktiv kurash olib bordi. Cherkov Rim tomoshalariga ayniqsa qonlik gladqatorlik janrlariga qarshi chiqdi. Tomoshalarning qiskiliq ahloqiy meyorlari elementlariga zid kelganligi uchungina emas, balki ularning ommaning o‘ziga jalb etib, cherkov ta’sirining yanada tarqalishi va

mustahkamlashishiga to'siq bo'lganligi uchun ham tomoshalarga qarshi kurash olib bordi.

Qo'sh gildirakli aravada mashqlar bajarish

Buning natijasida IV asrdayoq gladqatorlar o'yinlarining ko'lami va soni kamaya boshladi, 404 yilda esa ular tomomila ta'qiqlandi.

Lekin cherkov rimliklar hayotiga mustahkam kirib qolgan tomoshalarni darhol tugatishga qadur emas edi. Rim olomoni Rim davlatining emirilishiga qadar tomoshalar ko'rsatilishini talab qilib keldi va ular ko'rishga muvofiq bo'ldi. Biroq bu tomoshalar endi asosan qo'sh g'ildiraqli aravalarning sirkda chopishi va professional kurashga hamda mushtlashuvchilarning chiqishlari bilan cheklangan edi.

Qachonlardir qudratli bo'lgan Rim quldorlik davlati ichki ziddiyatlar tufayli ichidan zil ketib, har jihatdan bosib kelayotgan varvar qabilalarning hujumiga bardosh bera olmadi. 476 yilda Garbiy Rim imperiyasining hukumronligi tugatildi. Bu tuzum o'rniga yangi ijtimoiy to'zum, quldorlik mo'nosabatlariga nisbatan yangi, ancha progressiv feodal ishlab chiqarish mo'nosabatlari vujudga keldi.

Mavzuni o'zlashtirish uchun savollar
1 Qadimgi yunonistonda jismoniy mashqlarni rivojlanish haqida o'z bilimingizni bayon eting?

2. Qadimgi olimpiya o'yinlarining vujudga kelishi tug'risida nimalar bilasiz?
3. Polestrika paydo bo'lish xususiyati haqida fikringiz?
4. Yeramizning 394 yilda Vizantiya imperatori Feodosiy I to'g'risida nimalar bilasiz?
5. Rimning vujudga kelishi haqida o'z bilimingizni namoyon eting?
6. Imperatorlik davrida Rimda jismoniy madaniyat qay tusda rivoj topdi?
7. Respublika davrida Qadimgi Rimda jismoniy madaniyat rivojlanish bosqichlari haqida nimalar bilasiz?
8. Katta amfiteator qachon kurilgan?
9. Mariya islohati to'g'risida ma'lumot bering
10. Qachon Garbiy Rim imperiyasining xukumdorligi tugadi?
11. Gladqatorlar maktabi to'g'risida ma'lumot bering

Talabalarni mustaqil tayyorgarligi uchun topshiriqlar

Quyidagi mavzular asosida reja tuzing va o'z fikr-mulohazalaringizni bildiring, "Mustaqil ish" yozing:

1. Qadimgi Yunonistonda jismoniy tarbiya
2. Gomerning Iliadiya va Adissiya asarlarida jismoniy mashqlar oyinlarning tasvirlanishi
3. Sparta va Afina tizimlari vujudga kelishi

Quyidagi mavzu asosida reja tuzing va o'z fikr-mulohazalaringizni bildiring "Mustaqil ish" yozing.

1. Qadimgi Rimda jismoniy tarbiyaning rivojlanishiga nima turtki bo'lgan?
2. Qadimgi Rim podisholigi Haqida fikr mulohaza
3. Glodiatorlar maktabi. Spartak boshchiligidagi qo'zg'alon.

Adabiyotlar:

1. David C. Watt Sports management and administration © 1998 David C. Watt
2. Goloshapov B.R., Istoriya fizicheskoy kulturi i sporta, uch.pos. M, «Akademiya», 2001 god.
3. Xo'jayev P. Meliyev M., Yunusova D.S. Jismoniy madaniyat tarixi va sportni boshqarish-T., 2016 y.

III BOB. O‘RTA ASRLARDA JISMONIY MADANIYAT.

(Xitoy, Garbiy Yevropa, Shveysariya, Saudiya Arabiston)

3.1. Ilk taraqqiy etgan feodalizm davrida jismoniy madaniyatni rivojlanishi.

Orta asrlar Osiyo, Yevropa mamlakatlari va Afrikaning bir qancha mamlakatlarining asosiy ko‘pchiligida feodal ishlab chiqarish usuli hukmronlik qilgan davr edi. Tarix maydonida yangi-yangi xalqlar paydo bo‘lgan va Garbiy Sharqiy Yevropaning, Xindi-Xitoyning ko‘pgina davlatlari, Turkiya, Yaponiya va boshqalar qaror topdi. Xitoy, Xindiston, Eron va O‘rta Osiyo maydonlarida ilgari paydo bo‘lgan davlatlar ham rivojlana bordi.

Xitoy eramizning IV-asrlarida Xindiston va O‘rta Osiyo mamlakatlarida, Shimoliy Afrikada va Yevropa eramizning VII asrlarida feodal munosabatlar vujudga keldi. Ba’zi bir xalqlar quldorlik tuzumini chetlab, to‘g‘ridan-to‘g‘ri ibtidoiy jamoa tuzumidan feodal munosabatlarga o‘tdilar.

Feodalizm darvi yer feodallarning mulki xisoblanar edi. Yer oqsuyak feodallarga va chernov feodallariga qarashli bo‘lgan vaqtdagina emas, balki, ba’zi bir sharqiy mamlakatlarda bo‘lganidayok, feodal davlatiga qarashli bo‘lgan vaqtda ham feodalning mulki hisoblanar edi. Mehnat qurollari, mollar, ho‘jalik imoratlar va urug‘chiliqlar feodallarda ham bevosita ishlab chiqaruvchilar, dehqonlarda ham shuningdek hunarmandlarda ham bor edi.

Ekspluatatorlar sinfi-oqsuyak feodallar va cherkov feodallari hamda ekspluatotsiya qilinuvchi sinf-krepostnoy dehqonlar feodal jamiyatning asosiy sinflari edi. Ular o‘rtasida butun o‘rta asrlar davomida qattiq sinfiy kurash olib bordi. Bu kurash o‘sha davrdagi ijtimoiy taraqqiyotining barcha sohalariga, shu jumladan, feodal va xalq ommasining jismoniy madaniyatI ham xal qiluvchi ta’sir qilar edi.⁵

Cherkov feodal jamiyatning g‘oyat reaksiyon kuch edi. U anitak madaniyat qoldiqlarini yo‘q qilishiga harakat qildi, xalq ijodiga, fanga qarashli kurash olib bordi. Cherkov xalqining jismoniy kamolotga

⁵ Xojaev P. Meliev M., Yunusova D.S. Jismoniy madaniyat tarixi va sportni boshqarish-T., 2016 y.

tomoshalarga intilishini majusiylikning, antik diniy – urf-odatlarining ko‘rinishi deb biladi. Cherkov sergo‘nohlikka qarshi kurash niqobi ostida xalq hayotidan jismoniy mashqlar va o‘yinlarini zo‘r berib chiqarib tashlay boshladi. Cherkov, xuddi oqsuyak feodal kabi dehqonlar va shaharliklar jismoniy mashqlar yordamida o‘z jismoniy tayyorgarligini yaxshilay olishlari va o‘ndan feodallarga qarshi kurashishlari uchun foydalanishlari mumkin deb xavfsiradi.¹

Ilk o‘rta asr davrida chernov feodallarning jismoniy madaniyatiga ham salbiy munosabatda bo‘ldi. U salb yurish davridagina rahbarlarning harbiy-jismoniy tayyorgarligiga bo‘lgan o‘z mo‘nosabatini o‘zgartirdi. Bu vaqtlarda cherkov oq suyak feodal aslzodalarning jismoniy madaniyati qoramadi va hatto bu madaniyatni ruhoniylar hamda monahlar jamiyatiga olib kirdi. Cherkov xudoga va feodal tartiblarning mustahkamligiga bo‘lgan e‘tiqodni faqat butlar yordamida emas, balki qilich yordamida ham quvvatlar edi.

3.2. ilk feodalizm davrida jismoniy madaniyat.

Eramizning XI asrlari orasidagi davrda feodal ishlab chiqarish usulining qaror topishi va yirik er egalari tomonidan erkin-jamoatgi dehqonlarning asta-sekin krepostnoylikka aylanishi davom etdi. Bu davrda sinfiy kurash dehqonlarning krepostnoylikka aylantirilishiga qarshi kurash sifatida rivojlanadi. Bu kurash jarayonida keng dehqonlar ommasini bostirish organlari sifatida feodal davlatlari qaror topa boshladi.

Bu davrda (taxminan V asrda) Garbiy Yevropada davlatlar tarikib topib, ular asta-sekin feodal munosabatlar o‘rnatila boshladi. Birmuncha keyinroq Markaziy va Sharqiy Yevropada slavyan davlatlari paydo bo‘ldi. Shimoliy Afrikaning katta maydonida arablar vujudga keldi.

Dastlabki vaqtlarda bu davlatlarda barcha mehnatkashlar harbiy xizmatni o‘tashga majbur bo‘lgan erkin er egalaridan iborat edi. Ular qurol yoki harbiy boshliq chaqirig‘i bilan qurollangan holda etib kelishlari va harbiy yurishlarda qatnashish uchun tayyor bo‘lishlari kerak edi. Lekin harbiy ta‘lim yaxshi tashkil etilmagan edi. Aholini harbiy va jismoniy jihatidan tayyorlashning o‘ziga xos xalq shakillarining jadal suratda rivojlanishiga sabab ham ehtimol,

uyushgan, harbiy ta'limining yo'qligi bo'lsa kerak. Dehqonlar uchun harbiy va jismoniy madaniyat faqat jangovar faoliyat uchungina emas, balki mehnat faoliyati uchun ham zarur edi.

Bu davrda jismoniy madaniyatning sinfiy harakteri birinchi navbatda jismoniy mashqlardan foydalanish maqsadlarida namoyon bo'ldi. Dehqonlar jismoniy madaniyatdan mehnat va jangovar faoliyatiga tayyorlash va yuqori martabaga erishgan feodal aslzodalar esa o'z qudratini mustahkamlash vositasi sifatida foydalandilar. Feodal aslzodalari faqat o'z movqey, hokimligi bilangina emas, balki jismoniy kuch bilan ham halqdan ajarlib turishga harakat qilar edi. Buning uchun aslzodalarda halqqa nisbatan beqiyos darajada katta imkoniyatlar bor edi. Feodal aslzodalar o'zlarining harbiy jismoniy madaniyat tizimlarini yaratishida xalqning jismoniy mashqlar va o'yinlar sohasidagi ijodidan keng foydalandilar.

O'sha davrdagi Garbiy Yevropa davlatlarning eng yirigi Franklar davlati edi. Franklar qo'shni davlatlar bilan olib borgan juda ko'p urushlarda juda kuchli qo'shin vujudga keltirgan edilar. Bu qo'shından drujnikalardan va dehqonlar lashqaridan iborat edi. Dehqonlar lashkarlarida barcha dehqonlar qatnashar edi, shuning uchun franklar xalqni harbiy jihatdan tayyorlashga katta e'tibor berdilar. Har yili harbiy ko'riklar tashkil etilib, ularda harbiy manervlar o'tqazilar edi. Franklar og'ir qurollar – qilichlar, nayzalar, katta yo'ylar, palaxmonlar va oyboltalar bilan qurollanar edilar. Bu qurollarni ishlatish juda katta jismoniy kuch, chidamlilikni va epchillikni talab qilar edi. Urug'chilik tuzumining emirilishi davridan boshlab xalq hayotida saqlanib kelayotgan jismoniy mashq va o'yinlar bu fazilatlarining takomillashuviga yordam berar edi.

Asta-sekin feodal mo'nosabatlarining taraqqiy etib borishi bilan feodallar xalqni harbiy ishdan chetlashtirib bordi. Otliq ritsarlar asosiy harbiy kuch bo'lib qoldi. IX asrda franklarda otliq ritsarlar qo'shinnining asosiy negiziga aylangan edi. Yirik er egalari qirol chaqirig'iga muvofiq, yaxshi qurollari va aslahallarini olib, otliqlar guruhi hamqorligida yurishga otga minib chiqishi lozim edi. Qirollar ritsarlarning jangovar tayyorgarligini tekshirish uchun maxsus ko'riklar tashkil etar edi. Dastlabki vaqtda bu ko'riklar harbiy namoyish harakterida edi. Keyinroq ular turnirlar nomini olib yakkama-yakka olishuvlarga aylandi; bu ko'rik qatnashchilari to'mtoq nayzalar, gurzilar va qo'lichlar bilan harakat qilishar edi.

VII-IX asrlarda davlati vujudga kelgan Markaziy va Sharqiy Yevropaning qadimgi slavyanlari ham mehnat va jangovar faoliyati bilan bog'langan juda ko'p mehnat va jangovar faoliyati bilan bog'liqligini juda ko'p jismoniy mashqlarni talbiq etganlar. Qadimgi slavyanlar jangovar, kuchli va jasur xalq bo'lgan. Slavyanlar Boltiq dengizining sharqiy qirg'oqlarida turib engil kemalarda hozirgi Domiya va xatto Buyuk Britaniya qirg'oqlariga harbiy yurishlar uyushtirganlar. Ular Kiev Rusidan xuddi shunday kemalarda Dneper bo'ylab quyda oqimga tushib kelganlar va Vizontiyaga hujum qilib, Qora dengizda ko'chib o'tganlar. Ular qurollarni yaxshi ishlata olishlari natijasida qo'ljangida alohida mahoratiga ega bo'lganlar. Slavyanlarda yugurish, to'siqlardan sakrash, mushtlashish, kurash, og'irlik ko'tarishiga doir mashqlar va ovchilik juda ommalashgan edi. Slavyanlarning azaliy omil aslida jismoniy kuchga, chaqqonlikka, jasurlikka va harbiy mahoratga doir musobaqalardan iborat bular edi.

Chehlar juda o'zoq muddat davomida o'z mustaqilligi uchun nemis ritsarlarining tajavo'ziga qarshi kurash olib borishga majbur bo'ldilar. Bu kurash davomida chehlar jang qilish shakl va metodlari tarkib topdi. Bu kurashda chehlar qurollarning har xil turlarigina emas, balki mehnat qurollarini ham (chalg'ilarni, ghalla yanchish zanjirlarini va xakozalarni) ishlatdilar. Cheh dehqonlarining erksevarligi, yuksak ahloqiy va jismoniy tayyorgarligi yuz yillar davomida nemis ritsarlari otryadlariga qarashilik ko'rsatishga imqoniyat berdi.

Arablar davlatini tarkib topishi. VII asrda arablar davlati tarkib topdi. Arab aslzodalari yoshlarning harbiy –jismoniy tayyorgarligiga katta e’tibor berdilar. Shuning natijasida engil qurollangan arab otliq askarlari jangda yaxshi monevr qilar olar edilar. Ular tezlik bilan chopib ketayotgan otning ustidan yoydan moxirona otar, engil nayzalarni uloqtirar, qilich va uzun nayzalarni moxirlik bilan ishlatar, epchillik bilan egardan sakrab tushar va o’nga sakrab chiqar edilar. Bundan tashqari, otliq askarlar turli qurollarda qqilichbozlik qilishni va suzishni yaxshi bilar edilar.

Arablar Vizontiya va Garbiy Yevropa davlatlarining jismoniy madaniyatiga bir muncha ta’sir ko’rsatdilar. Otda yurish va yoydan o’q otish usullarining ko’plarini Garbiy Evropaliklar arablardan o’zlashtirgan edilar. O’yinlar to’g’risida ham, masalan; ilgari Garbiy Yevropada ma’lum bo’lmagan “chovg’on” o’yini haqida ham huddi shunday deyishi mumkin. XII-XIII asrlarda bu o’yinlar Vizaontiyadagi saroy alzodalarning sevikli tomoshalaridan biriga aylandi. Garbiy Yevropada (Fransiyada) bu o’yin “chiqane” nomi bilan taraqqiy etdi va keyingi vaqtlarda ot ustidagi to’p o’yini sifatida tarkib topgan.

3.3.Taraqqiy etgan feodalizm davrida jismoniy madaniyat.

VII-XI asrlada feodal ishlab chiqarish usuli taraqqiy etdi. Mehnatining ijtimoiy taqsimot va hunarmandchiliqning qishloq hojaligidan ajralishi, shaharlarning vujudga kelishi feodalizm taraqqiyot davrining harakterli hususiyatlari edi.

Taraqqiy etgan feodal jamiyatlarida krepostnoy va qaram dehqonni ekspluatsiya qilish ancha kuchaydi. Bu hol xalq ommasining feodallarga qarshi sinfiy kurashishni keskinlashtirishga olib keldi. Taraqqiy etgan feodalizm davrining oxirlariga kelib, bu kurash g’oyat keskinlashib qoldi va bir qancha yirik dehqon qo’zg’olonlarining ko’tarilishiga sabab bo’ldi. Shaharlarning o’z mustaqilligi uchun feodallarga qarshi kurash ham o’sha vaqtda kuchayib ketdi.

Harbiy ish borasida katta o’zgarishlar sodir bo’ldi. Eski xalq lashqari o’rniga hukumron sinf vaqllaridan tuzilgan feodal qo’shin tashkil topadi. Harbiy ish feodallarning imtiyozi va majburiyat bo’lib qoldi. Feodal armiyasining soni xalq lashkarlariga nisbatan ancha oz

edi. Feodal qo‘shinda kavaleriya (otliq ritsarlar) rahbarlik movqieni egallar edi. ⁶

Taraqqiy etgan feodalizm jamiyatida halq ommasining (dehqonlar va shaharliklar) jismoniy madaniyat va hukumron sinf (feodal -ritsarlar)ning jismoniy madaniyat mavjud edi. Bu madaniyatning har ikkalasi, har bir o‘ziga xos yo‘l bilan, sinfiy kurash ta’sirida taraqqiy etib boradi. Xalq ommasining jismoniy madaniyat alohida-alohida bo‘lingan harbiy –jismoniy mashqlar va an’anaviy o‘yinlardan iborat edi. Feodallarning jismoniy madaniyat ancha xilma-xil edi. Moddiy resurslar va bo‘sh vaqtning mavjudligi feodallar uchun o‘zlariga Harbiy-jismoniy madaniyatning tugallangan tizimini yaratishga imqon berdi.

3.4. Feodallar harbiy-jismoniy madaniyatl.

Feodal qo‘shini hujum va mudofa qilish uchun mo‘ljallangan og‘ir qurollar, shuningdek maxsus muhofaza aslaxalari bilan qurollangan edi. To o‘q otadigan qurol kashf etulgo‘ncha qadar feodal-risorlar jangda zarba emaydigan darajada edilar. Cho‘nochi 1119 yili Bryumelda bo‘lgan jangda qatnashgan 900 ritsardan, 3 kishi halok bo‘lgan, 140 kishi esa otlardan yiqitilib, asirlikka olingan edi.

Og‘ir qurollardan foydalanish (yarog‘-aslahalarni ishlatish) feodaldan katta jismoniy kuchni, epchiliq va chidamligni talab qilar edi. Sovutga o‘ralib olgan feodal otda moxiralik bilan yurar, og‘ir qilich, uzun nayza, to‘qmoq va boshqa qurollarni yaxshi ishlatar edi. Harbiy harakatlarga o‘rgatish feodallarni harbiy-jismoniy madaniyatlash tizimining asosi qilib olingan edi. Bu tizim Garbiy Yevropada salb yurishlari davrida topgan edi.

Feodallarning madaniyatlash “etti xil ritsiarlik fazilatlarini” otda yurish, qqilichbozlik kamalak otish, suzish,ov qilish, shahmat o‘ynash va she’r to‘qishni bilib olshidan iborat edi. Feodallar o‘zlariga faqat harbiy ishchini munosib ko‘rib, jismoniy mehnatni pisand qilmas edilar, ular qo‘pol va johil edilar.

Feodalarning harbiy-jismoniy madaniyatlash faqat manfaatparastlik maqsadi-ham tashqi bosqinchlik urushlari uchun,

⁶ Xojaev P. Meliev M., Yunusova D.S. Jismoniy madaniyat tarixi va sportni boshqarish-T.,2016 y.

ham mamlakat ichidagi krepostnoy dehqonlar va hunarmandlarining ozodlik harakatlarini bostirish uchun bir xilda qodir bo'lgan jismoniy jihatidan ko'chli harbiy ritsiarlarni tayyorlash maqsadini ko'zlar edi.

Bo'lajak ritsiarlarning harbiy-jismoniy tarbiyalash ularning juda yoshlik chog'laridanoq, odatda, yirik feodallarning saroylarida boshlanar edi. Syuzerenlar qa'lalari yosh ritsiarlarning maktablari edi, desak bo'ladi. Bu "maktab" madaniyat garchi ma'lum darajada tartib va qoidalarga solingan bo'lsada, xusuiy oilaviy harakterda edi.

Erkak feodallar ritsarlikka bahishlangan madaniyatning ikki majburiy bosqichini va bir ixtiyoriy bosqichni-oliy bosqichni o'tar edilar.

Oddiy feodallar o'zlarining 7 yoshlik o'g'illarini sen'or (ancha boy feodal) qal'asiga yuborar edilar; qal'ada bu bolalarga paj(maxram) o'nvoni berar edi. Pajlar ritsarlar tayyorlash va xizmat o'tashining dastlabki (qo'yi) bosqichini o'tar edilar. Ular kuchli va epchil bo'lishi uchun kamalak otish, tosh va nayza uloqtirish, sakrash, yugurish, kurashish, suzish va otda yurish bilan shug'ullanar edilar. Ayni bir vaqtda ularga ov qilish, harbiy-jismoniy mashqlarni bajarish va ritsarlik odob-qoidalari o'rgatilar edi.

Pajlik yoshida hosil qilingan malaka va kunikmalar novbatdagi bosqichda, 14 yoshga etgan pajlar, qurolbardorlikka o'tqazilib, ular qilich va shpor taqish huquqiga ega bo'lganlaridan keyin, takomillashtirilar edi. Qurolbardorlar maxsus o'qituvchilar rahbarligida asov otlarni minib o'rgatar, og'ir temir qalqonlar kiygan holda va ularsiz o'zoq masofalarga chopishar, handaqlardan va devorlardan sakrab o'tishlari kerak edi. Qal'a devorlariga narvon bilan narvonsiz chiqishar edi. Qurol bilan va qurolsiz suvda suzishar, ov qilishar, itlarni o'rgatishar, shaxmat o'ynashar edilar. Qurolbardorlikning oxirgi yillarida bu yoshlar qqilichbozlik, nayza uloqtirish hamda to'la asbob-aslahalari bilan otda yurishni mashq qilar edilar. Qurolbardorlikning umumiy jismoniy va harbiy tayyorgarligi ana shunday amalga oshirilar edi. 21 yoshga kirganlarida ular ritsiarlik unvonini berilar edi. Ana shu davrdan boshlab ularning ko'pchiligi uchun jismoniy mashq mashg'ulotlari ko'ngil ochish vositasiga (otda yurish, ov qilish) aylanar yoki turnirlarda ishtirok etish vositasi sifatida xizmat qilar edi.

Ritsarlik tayyorgarligi – jismoniy kamolotining uchinchi bosqichi-faqat yirik sen'orlar uchun mo'ljallangan edi. Bu madaniyat bosqichi shaxsiy mayllar muvofiq keladigan jismoniy mashqlar (masalan kurash, qqilichbozlik va boshqalar) turlarigina o'z ichiga oladi. Bu bosqichda guruhlar ta'limi emas, balki individual ta'lim ustida turar edi.

Qal'alarga professional o'qituvchilar, qqilichbozlik ustalari, eng mashhur kurashchilar va boshqa mutaxassislar taklif etilar edi.

Bunday madaniyat tizimi natijasida ritsarlar, odatda jismoniy jihatdan kuchli, epchil va matonatli kishilar bo'lib, ular harbiy harakatlarning asosiy usullaridan habardor bular edilar. Daghali jismoniy kuch ularning iftixori edi. Ular o'zlarining doirasida ritsarlik adab-qoidalari degan ahloqqa amal qilar edilar. Lekin ular dehqonlarga va shaharliklarga nisbatan har qanday qo'pollik va zo'rlikni ishlatar edilar.

Ritsarlarning turnarlari ritsarlar harbiy sport musobaqalarining o'ziga xos shaklidan iborat edi. Ularda go'yo feodal aslzodalarning harbiy-jismoniy tayyorgarligiga va ritsar otryadlarining harbiy harakatlari tayyorgarligiga yakun yasar edi. Turnarlar ilk o'rta asr davrida vujudga kelgan. Ular Fransiya, Germaniya, Angliya, Chexiya va Ispaniyada salb yurishlari davrida ayniqsa ravnaq topgan. Turnirlar o'z taraqqiyotida ikki bosqichni bosib o'tgan, birinchi bosqich-realistik harbiy o'yinlar bo'lib, Bunda turnirlar namo'nali kurashdan iborat edi, ikkinchi bosqich sport yakka kurash bo'lib u franso'zlarda "jut", nemislardan "t'ost" deb atalgan.

Ommaviy realistik kurashlar ("bug'urtlar") keng katta maydonlarda o'tqazilgan va biror harbiy harakat manzarasini eslatgan. Vaqtlar o'tishi bilan bu kurashlar cheklangan maydonda, ma'lum vaqt qoida va tartibga asoslanib o'tqazila boshlangan.

Keyinchalqk ommaviy turnirlar jut va t'ost turnirlari shaklini olgan. Tost turnirlari XI asrda yakkama-yakka olishuvning ancha aniq shakli sifatida paydo bo'ldi. XI asrda ular turnir dasturining asosiy qismiga kiritila boshlandi va ritsarlar doirsida juda keng tarqaldi. Poyga va nayza bilan harakat qilish jut yoki t'ostda-og'ir aslaha bilan qurollangan ritsarlarning yakkama-yakka olishuvida asosiy mashqlardan edi. Belgilangan qoidaga muvofiq, chopib kelayotgan

otning ustida turib, nayza zarbi bilan raqibini egar ustidan uchirib yuborishi lozim edi.

Turnir maxsus maydonlarda-poyga va boshqa musobaqalar o'tqaziladigan maydonlarda o'tqazilar edi. Dastlab turnarlar vaqtida qal'a va shaharlar yaqinidagi atrofi o'ralmagan joylar ana shunday maydonlar vazifasini o'tar edi. XI asrdan boshlab maxsus maydonlarning xajmi ma'lum bir tartibga solina boshladi, lekin bu hamma joyda ham bir xil emas edi. XIV asrda turnar ishtirokchilarining havfsizligini ta'minlash maqsadida maydonlar to'siqlar bilan to'sib qo'yiladigan bo'ldi; raqiblar shu to'siqlar bo'ylab bir-birlariga qarshi harakat qilar edilar. Asta-sekin ana shunday yakkama-yakka olishuvlardagi jang san'ati uchun tumtoq nayzalar bilan kuchli va aniq zarba berishdan iborat bo'lib qoldi.

Qurolangan ikki otryadning olishuvidan iborat bo'lgan ommaviy turnirlar ancha jiddiy harakterga ega edi. Otryachdlar maydon chekkasidagi arqon bilan tusib qo'yilgan joyda saf tortib tizilishar edi. Signalchiga muvofiq, arqon o'zib tashlanar va otryadlar bir-biriga qarshi hujumga o'tar edilar. O'z shlyomishi yo'qotgan va otdan urib tushirilgan ritsarlar safdan chiqar edilar. Eng kam zarar ko'rgan otryad turnarda g'olib chiqqan xisoblanar edi. Turnirda alohida ajralgan ishtirokchilar Xonimlar qo'lidan qimmatbaxo mo'qofat yoki yodg'orlik sovg'asi olar edilar.

O'q otadigan qurol nayza bo'lishi bilan XIV asrdan boshlab otliq ritsarlar va ritsarlik turnirlari tushko'nlikka yuz to'ta boshladi. Turnir feodal zadogonlari uchun tomoshalarga aylanib qoldi, kambaghalashgan kichik ritsarlar esa turnirlardan boyish va talash manban sifatida foydalanar edilar.

O'yin va tomoshalarning feodallarning, ayniqsa ularning bolalarning harbiy-jismoniy madaniyatda katta o'rin to'tar edi. O'g'il bolalar va yigit ixtiyorida yog'och oyoqlar, arg'imchoqlar, shagham toshlar, pildiroqlar bular edi. Bolalar har jihatdan ko'ngil ochishar, paraqlarda, o'rmonlarda, dalalarda erkin yugurishar, daryoda cho'milishar edi. Yigitlar o'yinchoq qal'alar kurashishar va ularga hujum qilib, "bosib" olishar edi.

Musobaqa o'yinlari feodallarning madaniyatida katta ahamiyatga ega edi. Musobaqa o'yinlarini ikki guruhga: harbiy va sport guruhlariga ajratish mumkin.

Harbiy o'yinlarda harbiy operatsiyalardan, asosan salb yurishlaridan, shuningdek qahramonlik ramonlaridan turli harbiy epizodlar (qal'ani qamal qilish, shahar qal'asiga hujum qilish va xakazolar) qaytarilar edi. O'rta asrlarda Bunday harbiy o'yinlar soni g'oyat ko'p edi. "Salidin darasi" nomi bilan ataladigan o'yin ayniqsa ommalashib ketgan edi.

Feodallarning eng sevimli sport o'yini kichik koptok-hozirgi tennis koptog'iga o'xshash koptok o'yini edi. Fransiyada bu o'yin "jedekam" (olma o'yini) deb atalar edi. Bu o'yin uchun maxsus koptoklar, raketkalar tayyorlanib, maxsus bino-"o'yin uyi" kurilar edi. Katta to'p bilan "sul" o'yini-futbol o'yinini eslatuvchi o'yin o'yinlar edi. Bu o'yinlar asosiy xalq o'yini edi. Lekin karol va uning atrofidagi aslzodalar, ayniqsa qishloq dvaryanlari o'ndan hazar qilmas edi.

Feodallarning ko'ngil ochish o'yinlaridan akrabotika mashqlari, masalan, tikka ko'tarilgan devorga qo'shimcha taxta bilan yugurib chiqish, qiyin to'siqlardan sakrab o'tish, yog'och otda o'ynash mashqlari ma'lumdir. Ba'zi bir kdollar va boshqa feodallarning saroylarida maxsus akrabotika o'qituvchilari ham bo'lgan.

Yovvoyi hayvonlarga ov qilish ancha ommalashgan ko'ngil ochish vositasi bo'lgan. Ovda ritsarlar, xonimlar, qurolbardorlar, pajlar va ko'p sonli mulozimlar qatnashgan. Maxsus kishilar hayvonlarning uyasidan haydab yoki quvib, ovchilar kelayotgan tomonga yoki tarafga chiqarganlar, ovchilar esa hayvonlarni otganlar yoki o'qsiz qurol bilan yaralanganlar. Odatda ot ustida turib ov qilgan. Quturgan hayvonlar ba'zan ovchilarga hujum qilgan shuning uchun ovchilarga jasurlik, epchillik bilan chaqqon harakatlar qilishga to'g'ri kelgan. Bu esa omadli ovchilar dong'ini chiqargan.

O'yin va tomoshalar oq suyak va feodallarning hech qanday qonun bilan belgilanmagan, tartibga solinmagan harbiy-jismoniy tizimi ana shunday edi. Bu madaniyatning oqibat maqsadi feodallarni feodal tuzumini mustahkamlash hamda dehqon va xunarmandlani itoat- go'ylikka saqlash uchun kurashga tayyorlashdan iborat edi. Taraqqiy etgan feodalizm davrida Vizantiyada va Rus feodal knyazliklarida jismoniy madaniyat birmo'ncha boshqacharoq ravnoq topdi. Vizantiya turklar tomonidan bosib olishiga qadar (1453 yil) u yerda sirk tomoshalari o'yinlari va ko'ngil ochish vositalari sifatida antik jismoniy madaniyat izlari saqlanib qoldi.

Rus feodal kniyazliklarida kniyazlarning harbiy-jismoniy tarbiya tizimi, Gharbda singari, halqdan keskin farq qilmas edi. Rus kniyazlari Rus yerining ko‘p sonli dushmanlariga-cho‘l ko‘chmanchilari va Garbiy Yevropa ritsarlariga qarshi kurashda halq lashkarlariga tayanishiga majbur edi. Shuning uchun halq ommasi bu yerda harbiy ishdan chetlashtirilmagan edi. Kniazlar va ularning drujinalarining harbiy-jismoniy tarbiyasida jismoniy mashq va o‘yinlarning halq turlari ko‘p ishlatilganki, bu hol ham ehtimol, shu bilan izohlansa kerak.

3.5. Dehqonlarning jismoniy madaniyati

Ozod dehqonlarning qulikka solinishi, ularni ekskluatatsiya qilishning kuchayishi va ularni harbiy ishda qatnashishdan chetlashtirishi halq ommasi jismoniy mashqlar bilan shug‘ullanish uchun zarur bo‘lgan moddiy imkoniyatlar kamayib ketdi. Buning natijasida o‘yinlar, raqslar, turli mashqlarni o‘z ichiga olgan musobaqa turlari bilan nishonlanadigan ko‘pgina eski halq bayramlari unitildi.

Biroq dehqonlar o‘zlarning og‘ir va huquqsiz ahvollariga qaramasdan, o‘z muhtida, ilgarigi davrlardagi an’anaviy jismoniy mashqlari saqlanib qolishga harakat qildilar. XIV-XV asrlardagi gravyuralarda dehqonlarning otda chopishi, raqslari, uning yugurishiga, kurashga va langar chupga tirmashqib chiqishga doir musobaqalar aks ettirilgan. Germon kniyazliklarida yerga tashlab qo‘yilgan shamshir atrofida raqsga tushish goyat ommalashgan edi. Yevropaning shimoliy rayonlarida, jumladan Skadinoviyada chang‘ida yurish va qonki uchish ancha keng qo‘llanar edi. Fransiyada top bilan o‘ynaladigan o‘yinlar mashhur edi. “Sul” o‘yinida ko‘pincha aksari qishloqlarning aholisi ishtirok etdi. O‘yinchilar ikki guruhga olib ketishida va oldindan belgilab qo‘yilgan nishonga tashlashdan iborat edi. O‘ynovchilar soni ko‘pincha bir necha yuz kishiga etar edi.

Xuddi shunga o‘xshash o‘yinlar Angliyada turli nomli (“futbol”, “xerling”, “kemping” va boshqalar) bilan mashhur edi. “Lapta” turidagi o‘yinlar (nemis o‘yini “shlagball”, ingliz o‘yinlari “kriket”, “rao‘ndres”), shar o‘yinlari, kegli o‘yinlari ham ancha ommalashgan edi.

Halq hayotida saqlanib qolgan o‘yin va mashqlar dehqonlarda tizimli jismoniy madaniyatning yo‘qligini birmuncha to‘ldirar va ularda mehnat qilish va feodallarga qarshi kurashish uchun zarur bo‘lgan ma’naviy va jismoniy fazilatlarining madaniyatlashga imqon berar edi. Dehqonlar ommasidagi jismoniy tayyorgarlikning halq formalari ahamiyati shveysariyaliklar misolida yaqqol ko‘zga tashlanadi. Gabsburglar imperiyasiga qarshi kurash davrida Marganteka yonidagi bo‘lgan jangda (1315 yil) va boshqa janglarda uch shvisariya koptoklari Shvitsa, Urvi, Ontervalden ittifoqi dushmanning otliq ritsarlariga jiddiy zarba berishga muvoffiq bo‘ldi. Shveysariyaliklarning yaxshi jismoniy tayyorgarligi va ularning jangda kamalak otish, toshi uloqtirish va boshqa harakatlarni mohirona qo‘llanganliklari ma’lum darajada bu kurashning muvoffaqiyatli borishiga sabab bo‘ladi.

XIV asrda Shveysariya yoshlarning o‘ziga xos jismoniy tarbiya tizimi qaror topadi. 16-18 yoshdagi kishilar jiddiy jismoniy tayyorgarlik maktabini o‘tar edilar. Ular yugurish, sakrash, kurashni o‘rganar; tosh uloqtirish, uzun nayza, oyboltani ishlatishini, zich saf bo‘lib harakat qilishni o‘rganar, shuningdek to‘p o‘yini va boshqa o‘yinlar bilan shug‘ullanar edilar.

Yigitlarning harbiy va jismoniy tayyorgarligi o‘z-o‘zini idora qiladigan koptoklar orasida saylab qo‘yiladigan maxsus shaxslar tomonidan tekshirilar edi. Bunday tekshirish alohida halq yig‘ilishlarida amalga oshirilar va yugurish, sakrash, tosh uloqtirishi, kurashish, otda yugurish, kamon otish va qqilichbozlikka doir musobaqalardan iborat bular edi.

Keyinchalqk shveysariyaliklar knyaz va qorollar qo‘shiniga yollana boshladilar, lanuskextlarga-absalyutizm malaylariga aylanadilar. Ular kim ko‘p haq to‘lasa ana shuncha pul badaniga o‘z kuchi va hayotini sotar edilar. Shveysariyaliklarni boshqacha qilib aytganda, o‘zlarining jangovar shuhratini pulga aylantirib yubordilar.

Feodallarga qarshi chiqadigan xalq lashkarlarini tayyorlashda jismoniy mashqlar katta o‘rin to‘tar edi. Yomon qurollangan piyoda dehqonlar sovutga o‘ralib olgan otliq ritsarlarga qarshi jang qilish majbur bular edi. Ghallayonchilar birinchi navbatda, ritsarlar otdan urib tushirar edilar. Buning uchun esa ular otliqlarni arqon bilan urar yoki otlarning oyog‘ini chopib tashlar edilar. Piyoda qolgan ritsarlar

besonaqay bo‘lib, qo‘zgonchilar ularni so‘yil, to‘qmoq, gurza va toshlar bilan urar edilar. Bu usullar ularga o‘zlarining dushmaniga jiddiy falokat etqazish imqonini berar edi. Masalan, so‘ngra o‘rta asr davrida taboritlar-asosan chex dehqonlaridan iborat bo‘lgan halq lashqari harakat qildi. XV asrning boshlarida gusit urushlari olib borilayotgan paytda taboritlar o‘zlarining yo‘lboshchisi Yan Jijin boshchiligida nemis ritsarlari qo‘shiniga bir qancha kuchli talofatlar etkazdi. Taboritlarning asosiy quroli qisqa nayza, so‘yil, toshlar, dehqon to‘qmog‘i va paloxmondan iborat edi. Jijina lashqari kurashga yaxshi tayyorgarlik ko‘rar edi. Hatto o‘smirlar ham palaxmondan tosh otish mashqiga qatnashar va bo‘nga maxsus o‘rgatilar edi. To‘qmoq bilan bir daqiqada 20-30 zarba urish mumkin edi, bu esa oldindan jiddiy tayyorgarlik ko‘rishni talab qilar edi.

3.6. Shaharliklar jismoniy madaniyati

Savdo va sanoatining bir muncha taraqqiy etishi o‘rta asr shaharlarining o‘shiga olib keldi. Seh uyushmalariga birlashgan xunarmandlar shaharlarning markaziy figurasi va moddiy madaniyatining chinakam yaratuvchilari bo‘ldi. Shaharliklar shaharni talab kelgan va ularning savdosiga to‘siq bo‘lgan feodallarga qarshi kurashda o‘zlarining qo‘lida bo‘lgan barcha vositalardan, jumladan jismoniy mashqlardan ham foydalandilar. Jismoniy tarbiyaning asosini halq jismoniy mashqlar va o‘yinlar tashkil etar edi. Seh ishlab chiqarish uyushmalari ritsarlarning hujum vaqtida piyoda askarlar otriyadiga aylanib, shahar lashkarlarini tashkil etar va feodal otliq askarlariga qarshi muvoffaqiyatli harakatlar qilar edi. Keyinroq shaharlarda muxsus ep otuvchilar hamda qilichbozlar va nayzabozlarning birlashmalari vujudga kelib, ular qardoshlik birlashmalari deb nom oldi.

Qilichbozlar qardoshliklarida nayzabozlik, qqilichbozlik va oybolta irg‘itishga o‘rgatilar va mashqlar qilinar edi. Bu yerda qurol bilan zarb berish va zarbini qaytarish usullari qurolsiz otish askarlarning qurolli otliq askarga qarshi kurash usullari; tutish, bo‘g‘ish va boshqa elementlarni o‘z ichiga olgan erkin kurash usullari o‘rgatilar edi. Qilichbozlar qardoshliklar ishtirok etishini hoqlagan barcha shaharliklar o‘rtasida ochiq musobaqa o‘tqazilar edi. Maslan,

Frankfurt shaharida har yil ko‘z oy yarmarkasida “shamshir sohibi” o‘nvoni uchun musobaqa o‘tqazilar edi. Musobaqalar ko‘pincha halq bayrami ko‘nlariga to‘g‘ri kelar edi. qilichbozlar qardoshliklarning o‘z o‘nvoni, gerblari va alohida nomlari, maslan “Sher tog‘idagi muqaddas Mark jamiyati”, “erkin qilichbozlar” va boshqa nomlari bor edi.

Yoy otuvchilarning qardoshlik uyushmalarida shaharliklarga kamalak va jamoan, keyinchalqk esa, XIV-XV asrlardan boshlab, o‘q otadigan quroldan otishga o‘rgatilar edi. O‘q otish musobaqalari turli masofadan turli nishonlarga otilar edi. Langar cho‘p uchiga bog‘langan qush ko‘pincha nishon vazifasini bajarar edi. Yoy yoki kamon otish vaqtida masofa 125-150 qadamga yotar edi. O‘q otadigan qurol paydo bo‘lgan vaqti otish masofasi ancha kam o‘zgardi, chunki dastlabki miltiqlar halq takomillashmagan edi. Halq bayramlarida dasturiga qqilichbozlik va o‘q otish musobaqalaridan tashqari, odatda, yugurish, sakrash, kurashish, poyga va eshkak eshish bo‘yicha poyga qilishga doir musobaqalar ham kiritilar edi.

Qurollar o‘zboshimcha mahalliy feodal ritsarlarga qarshi kurashda shahar lashkarlarning harbiy qudratiga tayanar edi va shuning uchun shaharliklarning harbiy –jismoniy tayyorgarligini takomillashtirishda shaharliklarni qo‘llab-quvvatlar edi. Shaharlarda kamalak otish odatini rag‘batlantirish yuzasidan qurollarning ko‘p sonli farmoyishlari chiqarilgan edi. Qurollar shaharlarning bevosita harbiy tayyorgarlikdan chalgitadigan o‘yinlarinigina taqiqlar edilar.

Shaharliklar hayotida to‘p bilan o‘ynaladigan turli xalq o‘yinlari keng tarqalgan edi. Ingliz shaharlari ko‘chalarida futbol o‘ynalar edi. Fransiyada “kross” va “nom” singari o‘yinlar juda ommalashgan edi. shaharlar katta bo‘lmago‘ncha, barcha o‘yinlar va musobaqalar shahardan tashqaridagi dala va yaylovlarda o‘tqazilar edi. Biroq qiyinchilik shaharlar usib, shahar atrofidagi erlar poliz ekinlari va bog‘lar bilan band bo‘lgandan keyin holat jiddiy o‘zgardi-o‘yinlar shahar ko‘chalarida o‘tqazila boshlandi. Ko‘tarilayotgan shahar bu o‘yinlarni taqiqlash uchun harakat qila boshladi. Masalan, 1313 yili London savdog‘orlari iltimosi bilan ingldiz qiroli Eduard II shahar ichida katta to‘p bilan o‘ynaladigan o‘yinlarni tasodifiy tamoshabinlar, yolovchilar va hatto imoratlari uchun havfli, deb taqiqlandi.

“Pom” o‘yinidagi o‘zgarishlar shahar sharoitlarining o‘yinlari taraqqiy etishiga bo‘lgan ta‘sirini yaqqol ko‘rsatadi. XIV asrgacha

“pom” o‘yini hamma joyda, dalada, ritsarlik qal’alarda, shahar qal’alari yonida, cherkov maydonlarida va boshqa yerlarda o‘ynalar edi. Endi esa bu o‘yin uchun atrofi yopilgan maxsus maydonlar qura boshladilar. Bu maydonlar ustiga tur o‘rnatilib, bu tur ustida to‘pni ilgargidek qo‘l bilan emas, balki raketka yordamida qaytarib otish lozim edi. XIV asr oxirida Fransiyada bu o‘yin uchun maxsus binolar ham qurilgan.

Shotlandiya va Angliyada futbol o‘yini ham taxminan xuddi shunday taraqqiy etdi. Ilgarigi vaqtlarda bu o‘yin dehqonlar o‘yini edi. Hosil yig‘ib olingandan keyin qo‘shni qishloq dehqonlari hosili o‘rib olingan dalalarda katta to‘p bilan o‘ynar edilar. Shaharliklar markaziy bozor maydonida va ko‘chalarda futbol o‘ynar edilar. Bu hol ko‘pincha tartibsizlikka, shahardagi normal harakatning buzilishiga olib kelar edi. Shuning uchun asta-sekin o‘ynaladigan joy va o‘yinchilar sonini cheklovchi qoidalar yaratila boshladi. Biroq ba’zi shaharlarda ko‘chada o‘ynaladigan o‘yinlar XIX asrning o‘rtalariga qadar davom etib keldi.

O‘rta asr shaharlarida akrobatika va ayniqsa darbozlarning chiqishlari juda ham ommalashgan edi. Darbozlar baland qilib tortilgan arqon ustida yuribgina qolmasdan, shu bilan birga, unda turli mashqlarni ham bajarar edilar. Ularning ko‘pgina mashqlari, masalan, osilgan holatdan tiralib gavgani ko‘tarish va turli-tuman aylanma harakatlar, keyinchalqk garizontal langar cho‘pga-turnikning timsoliga o‘tqazilgan edi. Akrobatik mashqlarida shaharliklar ichida g‘oyat ommalashgan turli tuzish edi. akrobatika turli murakkab sakrashlarni ham bajarishar edi. Keyinroq shaharlarda oshiq o‘yini, karta o‘yini va sho‘nga o‘xshashlar ham keng tarqaldi.

O‘rta asr universitetlarning dasturlarida jismoniy madaniyatning yo‘qligi talabalar orasida jismoniy mashqlarning tarqalishiga halaqit bermadi. Ko‘pgina talabalar yoy otish va qqilichbozlik uyushmalariga kirar edilar. Talabalar o‘rtasida ko‘pgina kurash va mushtlashish musobaqalari uyushtirilar edi. Talabalarning klublarida qqilichbozlik, yog‘och otda chavondozlik qilish va akrobatikani qilish mashqlari ham o‘tqazilar edi.

Mavzuni o‘zlashtirish uchun savollar

1.O‘rta asrlarda jismoniy madaniyatni rivojlanish xususiyatlari to‘g‘risida nimalar bilasiz?

2. Ilq feodalizm davrida jismoniy madaniyat qay shaklda rivoj topdi?

3. Arab aslzodalarning harbiy jismoniy tayyorgarligi to'g'risida ma'lumot bering?

4. Taraqqiyot etgan feodalizm davrida jismoniy imadaniyat to'g'risida bilimingizni namoyon eting?

5. Feodallar harbiy jismoniy tayyorgarligi to'g'risida fikringiz?

6. Shotlandiya va Angliyada futbol o'yini taxminan qay taraqqiy etdi?

7. Akrobatik mashqlarida shaharliklar to'g'risida ma'lumot bering?

Talabalarning mustaqil tayyorgarligi uchun topshiriqlar.

Quyidagi mavzular asosida reja tuzing va o'z fikr-mulohazalaringizni bildiring "Mustaqil ish" yozing.

1. O'rta asrlarda chet mamlakatlarda jismoniy tarbiya va sport.

2. Feodalizm davrida jismoniy tarbiyaning xususiyatlari

3. Arab aslzodalarning harbiy jismoniy tayyorgarligi

Tayanch iboralar.

Feodalizm, jismoniy tarbiya, sport, futbol o'yini, rivojlanish, harbiy jismoniy tayyorgarlik, qilichbozlik, o'rta asr,

GLOSSARIY

No	Atamaning O'zbek tilida nomlanishi	Atamaning Rus tilida nomlanishi	Atamaning Ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma'nosi
1	Sport	спорт	sport	Bu musobaqa jarayonida namoyon bo'ladigan, u yoki bu jismoniy mashq turida eng yuqori natijaga erishishga yo'naltirilgan maxsus faoliyatdir.

2	chidamlilik	выносливость	durable	Biror –bir faoliyatda toliqishga qarshi tura olish qobiliyatidir.
3	musobaqalash moq	соревнования	compete	Ikki jamoa o'rtasida bellashuv
4	jismoniy madaniyat	Физическая культура	Physical traihig	Bu jismoniy kamolotga erishishga yo'naltirilgan pedagogik jarayondir.
5	Harbiy tarix	Военная история		urushlarning mazmuni, sabablari, xarakterlarini, ularni olib borish usul va vositalarini jamiyat xayotining ijtimoiy- iqtisodiy, siyosiy va moddiy-texnikaviy sharoitlari o'zgarishi bilan bog'liqlikda o'rganadigan fan.
6	Urush	Война		bu murakkab, o'ziga xos ijtimoiy-iqtisodiy xodisadir; davlatlar va xalqlar o'rtasidagi munosabatlarning to'satdan o'zgarishi bilan bog'liq murakkab xolat xamda siyosiy, iqtisodiy va boshqa maqsadlarga erishish uchun rejalashtirilgan va tashkillashtirilgan qurolli kuch vositalarini qo'llashga o'tishdir.

Adabiyotlar

1. David C. Watt Sports management and administration © 1998
David C. Watt
- 2.P.Edwards M.A. Gymnastics, London, The Royal Navy, 1999.
3. Cross Fit. Gymnastics training guide. Copyright 2015.

IV BOB. FEODALIZMNING YEMIRILISHI DAVRIDA JISMONIY MADANIYAT

4.1. Jismoniy madaniyat to'g'risida gumanist (insonparvar) lar ta'limoti

XIV va XVII asrlarda Garbiy Yevropa feodal ishlab chiqarish usuli ham hukumron edi. Faqat ancha ilg'or mamlakatlardagina bu usul kapitalistik munosabatlar tamonidan siqib chiqarilmoqda edi. Bu davr dehqonlarni yerdan mahrum qilish, mustamlaka halqlarni tinimsiz tanlash davri, kapitalning dastlabni jamgharilishi davri edi.

Yevropaning feodal tarqoqligi savdo va sanoatning taraqqiy etishiga halaqit berar edi. Shaharlarning iqtisodiy jihatdan mustahkamlangan burjuaziyasi uchun barqaror markazlashgan davlat xokimiyat kerak edi. Feodallar o'rtasida doimiy uchrashuvlardan zarar ko'rib kelayotgan halq ham huddi shuni istar edi. Oqibat natijada XIV asrning ikkinchi yarmida "qorol hokimiyati" shaharliklarga tayanib, feodal dvaryanlarning qudratini sindiradi va chinakamga millatlarga asoslangan yirik monarhiyalar barpo etdi; bu monarhiyalarda hozirgi Yevropa millatlari va hozirgi butun jamiyati taraqqiy etib bordi.

Burjuaziya o'zoq vaqt davomida feodal absolyutizmga bilan murosa qilib kelgan va uni qo'llab quvvatladi. Biroq o'rta asrning oxirlariga kelib, burjuaziya sho'nchalqk mustahkamlandiki, endi u feodal absolyutizmi qarshi chiqishga va Garbiy Yevropaning iqtisodiy jihatidan taraqqiy etgan mamlakatlarida o'z siyosiy hukumronligini o'rnatishga (Angliya burjua revolyusiyalari) qodir edi.

O'sha vaqtlarda Yevropaning sharqida rus halqi o'nga ko'p asrlik tatar zulmidan etqazilgan jarohatlarni to'zatib oldi va qudratli davlat barpo qildi. "Ivan Shox podsholik" qilgan davrning boshlarida deb yoziladi. Moskva davlatining borligini hatto xayoliga keltirmay, hayratga tushgan Litva va tatarlar o'rtasida saqlanib qolgan Yevropa o'zining sharqiy chegaralarida to'satdan katta imperiyaning vujudga kelishidan dovdirab qoldi, hatto Sulton Boyazidning o'zi garchi u (Garbiy Yevropa) uning oldida titrab tursa ham, moskvaliklardan birinchi marta takabburona nutqlarini eshitdi. Rus davlati, uning iqtisodiyoti va madaniyati jadal sur'atlar bilan taraqqiy etib bordi. Rus halqining fan va madaniyatning ba'zi sohalarda erishgan yutuqlari Gharb halqlari erishgan yutuqlardan o'zib ketdi.

Jadal taraqqiy etib borayotgan burjua ishlab chiqarishining ehtiyojlari oyoq charx, suv parragi va xakazolarning ehtiro etilishiga sabab bo'ldi. Bularning o'zi esa matematika tadqiqot metodlarining takomillashuviga sabab bo'ldi va atronomiya, mexanika, optika hamda himiya singari fanlarni hayotga chorladi. Fan va texnika ishlab chiqarishini kengaytirishga yordam berdi, texnika esa olimlar qo'liga juda ko'p sonli yangi fanlarni berib, bu faktlar fanni boyitdi va uni ilgari siljitdi. Leonardo da Vinchi (1452-1519 yillar) qushlarning uchushini ko'zatiib borib, uchuvchi aparatining tuzilishi to'g'risida o'z mulohazalarini bayon etdi. Rus kriposnoy dehqoni esa o'sha vaqtdayoq odamni ko'tarishga qodir bo'lgan qanotlarning aniq xisobini oldi, ularni yasadi va ularning tomdan hamda qa'la gumbazlaridan kishini ng yerga muvoffaqiyat bilan qunishga erishdi. Garbiy Yevropa va Rossiyada kitob nashr qilishi vujudga keldi va qimmatbaho pergament o'rnini qog'oz egalladi. Dengizda suzish ehtiyoji natijasida kema sozlik taraqqiy etdi, ispanlar, gollandiyaliklar, so'ngra inglizlar ham janubiy yarim sharda ko'pgina geografik kashfiyotlar qildilar, yangi erlar topuvchi rus sayyohlar va dengizchilari ega Shimoliy Muz okeanini tadqiq qilish ishini boshlab berdi va Osiyo Amerikadan ajratib turuvchi bo'g'ozni kashf etdi. Poroxning kashf etilishi o'q otadigan qurolning vujudga kelishiga sabab bo'ldi. Arxitektura sohasida bir qancha yutuqlar qo'lga kiritildi.

Odamning o'rganishiga talluqli bo'lgan tabiatsho'noslik sohasida katta kashfiyotlar qilindi. Lenardo da Vinchi odam gavdasining motanosibliigi va uning harakati mexaniqasini o'rgandi. Tibbiyot ham jadal sur'atlar bilan taraqqiy etib bordi. Shveysariyada tug'ilgan Parsels (1493-1541 yillar) o'z shog'irdlarini birinchi marta bemor etgan joyda o'qitdi va xirurgiya bilan terapiyaning chambarchas bog'liqligini ta'kidladi. Ispan shifokori qon almashqshi haqida ba'zi bir mulohozalarini bayon etdi, ingliz Garvey (1578-1657 yillar) "Yurak va qon harakati " haqida kitobni yozdi. Tabiatshunoslikning tarraqiy etishi yangi falsafanning vujudga kelishiga sabab bo'ladi; bu falsafa diniy qoidalarni rad etdi va tajribani haqiqatni yagona mezon deb e'lon qildi. Ingliz F. Bekon (1561-1626 yillar), faqat to'zatiish va tajriba (indo'qsiya, ananamiz taqqoslash, tajriba) chinakam ilmiy metod hisoblanadi, deb isbotlanadi. Dekart dedo'qsiyaning muhimligini isbotladi, Gassenadi esa moleqo'lalar nazariyasiga asos soladi.

4.2. Jismoniy madaniyat haqida nazariy bilimlarni dunyoga kelishi.

Mashhur qadimiy yunon va qadimgi rim filsofalari va tibbiyotlari o'zlarining asrlarida, yoshlarni madaniyatlashda va sog'lig'ini mustahkamlash uchun jismoniy madaniyatdan foydalanishni ko'rsatib o'tganlar. Quldorlik davlatlarida jismoniy madaniyat halq ommasini ezish uchun harbiy quvvatni tashkil etishda ekspuatotrlarni tayyorlashda birdan bir asosiy vosita bo'lgan.

Mehnatga bo'lgan ixtyojni tug'ilishi, jismoniy tarbiya vositasi esa badavlat quldorlarni o'yin musobaqalari va feodallar turnalarida mehnat bilan aloqasini yo'qotadi. Shuning uchun quldor va feodal o'z uchun moddiy boyliklarni ishlab chiqarishda va mehnat qilishi sharmandalik deb hisoblaydi.

Sokrat (millodan avvalgi 469-399 yil) o'zining o'quvchilari bilan suhbatda raqsga tushuvchilarni nayrangbozligini va xiylanayrangini qoraladi va gimnaziya hamda palestrlarda shug'ullanuvchi, yoshlarni olqishladi.

PLATON. (millodan avvalgi 427-347 yil). Kimda kim o'qish va yozishni yugurish va suzishni bilmasa, ularni cho'loqlar deb atagan. Platon tamonidan taklif qilingan ta'lim va tarbiya asosida, ayniqsa davlat, gimnastika va musiqa san'at "qoravullar" ga xosdir; musiqa ma'naviyatni (ruhini) takomillashtirishi uchun, atlantika-tana uchun kerak. Platon o'qitish va tarbiyalashni uchta yosh davriga ajratadi: 7 yoshgacha, qachonki bola uyda bo'lgan holda, o'yinlarda qatnashadi. 7-10 yoshda esa yana gimnastika bilan shug'ullanishi zarur; 10 yoshdan-20 yoshgacha albatta shaxsiy va davlat maktablariga borishlari majburiydir, buni eng asosiy maqsada yoshlarni fikri, maktabda bolalarni zo'rlab o'qitish emas, balki kattalarni shug'ullanuvchilarni qiziqishi va yutuqlariga qarab, ayniqsa eng kuchli va qobiliyatlarini tanlab olishga imqon beradi.

GIPPOKRAT. (millodan avvalgi 460-356yillar) ni tibbiyotni otasi deb atashgan. U tibbiy xodimlarni kasallarni davolashga o'rgatdi. Gippokrat kasalni jismoniy madaniyat vositalari bilan davolash prinsiplarni asoslab berdi va kun tartib, ovqatlashish tartibi yoki parhezini, shuningdek gimnastika agonistik bilan shug'ullanuvchilar uchun giginek talabalarni taklif. Sog'lom kuchli jasur qiski, chekka

yerda ghalabalarga erishshida ilhom baxsh etishi Gippokratni diqqatini jalb qilgan. Birinchi bo‘lib filsofiyani tibbiyot bilan, tibbiyotni filsofiya bilan birga qo‘shib olib borishni taklif qilgan.

Gippokrat ko‘p sayohatda va sayrda bo‘lib yunonlarga boshqa halqlarni urf-odatlarini o‘rganishni taklif qiladi. O‘zbekiston xududida yashovchi xalqlarni qo‘rqmasligi va intizomli-tartibligini hisobga olib ularni otda yurishini jamoa otishni va shikaslatishni oldini olshi usullaridan foydalanishni tavsiya qilgan bo‘lishi mumkin.

KLAVDIY GALEN. (131-201yillar). Pergama shahridagi maktabda sirk arenasida shikastlangan va jarohat olgan, gladqatorlarni sog‘ligini tiklagan. U qatnashganlarni jamoat oldida chiqishni artistlik mahoratini oshirish uchun mashqlar majmuasini taklif qildi va arenaga chiqish oldida va jang qilishdan keyin gladqator uchun uqalashni to‘qqizta turini yozdi. **Galen** anatomiya va fiziologiyani asosini bayon qildi. Ovqatlanish gigienasini va jismoniy mashqlar gigienasini alohida fan darajasiga ko‘tardi.

Kishi organizmiga tashqi muhitni ta’sir etgan ishni tushinishiga materialistik yondoshishi va ovqatlanish parxezi, gimnastika, vanna qabul qilish, uqalash esa “kishi salomatligi”. Galen qarashlari tizimi aniqlaydi. U jismoniy mashqlar barcha dorilarni almashtirish mumkin, biroq barcha dori darmonlar esa, barchasini birga olganda, jismoniy mashqlarni almashtirishga qodir emas. **K.Galenni** ijtimoiy pedagogik faoliyatiga shunday yordam beradiki, ya’ni quldorlar hamomlar, bular uqalash (massaj) xonalari va jismoniy mashqlar uchun zallar qura boshladilar. Bunday ajaoyib bog‘lar bilan qurilgan hamomlarda bir-birlarinikiga borib ko‘ngil ochishardi. Bunday ajoyib va katta qurilgan hamomlarni qoldiqlari hozirgi ko‘ngacha saqlanib qolgan.

Italiyada barcha zadogonlarni o‘quv yurtlarda tiklanish davrida qqilichbozlik majburiy fan bo‘lgan, qqilichbozlik nazariyasi bo‘yicha birinchi ish italiyalik mualliflar P’etro Monga (1509) va Anile Marosso (1536) tamonidan yozilgan. Italiyada eng yaxshi tarbiyaviy o‘quv yurtlarini birida – “Dom radostdi” gumanistlarni vakili Vattorino da Feltra ishlagan.

4.3. Burjuaziya ideologlarining jismoniy madaniyat haqidagi g‘oyalari Burjuaziya ideologlar o‘rta asr ilohiy qarashlariga qarama-qarshi ularoq, inson shaxsini ulug‘ladilar, insonga uning kuchi va qobilyatiga ishonch bilan qaradilar. Ishonch bo‘lgan qarashlardagi

banday o'zgarish odatda "gumanizm" (insonparvarlik) tayorligi bilan anglatiladi. So'ngra o'rta asr davridagi gumanizm ikki asosiy manbadan: qadimgi xalqlar madaniyati va xalq ijodidan oziqlandi. Xalq ijodida kam foydalanilar edi, shuning uchun so'ngga o'rish asr davrining gumanizmi asosan qadimgi do'nyoda yaratilgan nimaniqu bo'lsa, asosan shuni tiklashdan iborat edi. burjuaziya va feodal aslzodalar esa o'zlarini narigi dunyo hayotiga emas balki yerdagi hayotdan lazzatlanish uchun tayyorlashga harakat qila boshladilar. O'rta asrning ozgina badanga topshinishi xis uyg'otadigan sog'lom badanga topinish bilan almashtirdi. Bu hol arxitektura, xaykaltaroshlik, rassomlik va adabiyotda o'z aksini topdi.

Gumanistlar o'rta asrdagi quruq pedagogikaga qarama-qarshi ularoq, kishini ng faqat aqligina emas, balki tanasining tarbiylashga qaratilgan yangi pedagogikani ilgari surdilar. Ular o'z hukumronligini o'rnatish, o'zoq muddatli sayohatlar qilish, yangi erlar kashf etish, bu yangi erlarga ko'chib kelgan xalqlarni talash va bo'ysindirishga qodir bo'lgan uddaburon, jismoniy jihatdan eto'q burjualarni madaniyatlashni istar edi.

VITTORINO DA FELTRE MAKTABI. (1378-1446 yilar). Italiyada pedagogika sohasida ko'zga ko'ringan dastlabki gumanist edi. Vittorino Mantuan huqumdori va uning saroyidagi kishilarning bolalarini tarbiyalab, saroyda yangi tipdagi maktab yaratdi va uning rahbari bo'ldi. Uning maktabida o'quvchilarning bilimga qiziqishi, aqliy va jismoniy tarbiyasi har tamonlama rag'batlantirilar edi. O'quvchilarni erinchog'ligi, beadoblighi va manmanligi uchun ayovsiz jazolar edilar. Quruq yodlash o'rnini ko'rsatma ta'lim metodlari egalladi.

Vittorino o'quvchilarning sog'lig'i va jismoniy kamolati to'g'risida ayniqsa ko'p ghamxo'rlik qilar edi. u o'quvchilarni sof havoda harakatli o'yinlar o'ynashga o'rgatar, suvda suzishga va jismoniy mashqlarni bajarishga odatlantirar edi; bu esa o'quvchilarning jismoniy kuchni, epchilligini va chiroyli qiliqlarini taraqqiy etirar edi. Uning maktabi o'quv rejasida o'yinlar qqilichbozlik, harbiy mashqlar, otda yurish va suvda suzish ko'zga kurinar o'yinni egallar edi. Vittorino o'quvchilarning ahloqiy sifatlarini tarbiyalash to'g'risida ham ghamg'o'rlik qilib, ularda o'z

qadrini bilish to‘yg‘usini, gigena elementlari qoidalariga rioya qilish odatini va xakozalarni hosil qilish edi. Vittorino do Feltre maktabi oqsuyak ota-onalar bolalarini madaniyatlash borasida ilgari tashlagan katta qadam edi.

4.4. Merkurialisning davolovchi tibbiyoti.

Mashhur Italiyan gumanist shifokori Ieronim Merkurialis (1530-1606 yillar) gimnastkaga doir oltita kitob yozdi. Dastlabki uch kitob jismoniy mashqlar tarixini yoritishiga, so‘nggi uch kitob esa jismoniy mashqlarni tibbiyot jihatidan taxlil qilishga bag‘ishlangandir. Merkurialis tibbiyotni davolash tibbiyotsi va saqlovchi tibbiyot deb ikkiga ajratadi. Saqlovchi tibbiyotni u buzuvchilikka va oziq-ovqat hamda vanani ortiqcha istemol qilishga qarshi kurashga mo‘ljalladi; Bunday hollar oqsuyaklarning vakillariga muvofiq edi.

Merkurialis gimnastika va boshqa jismoniy mashqlarni saqlovchi tibbiyot vositalari jumlasiga kiritadi. U barcha mashqlarni haqiqat (davolash), harbiy (hayotiy, zaruriy) va sohta (atletik) mashqlar bo‘lgan edi.

Merkurialis ayrim mashqlarning ahamiyatini baholab, ko‘proq jismoniy ko‘ch talab qiladigan mashqlar salbiy tavsifladi va sog‘lomlashtirish-gigena jihatdan foyda berish mumkin bo‘lgan mashqlargina bajarishni tavsiya qildi. U mushtlashishni inqor qilmadi, lekin yakkama-yakka mushtlashishni emas, balki kishini ng soyasi bilan mushtlashishni taklif qildi, chunki kishini ng soyasi bilan mushtlashishi “katta kuch ishlatishini” talab qilmaydi. Merkurialis suvda suzishni emas, balki cho‘milishni maqtaydi va baliq ovini taklif qiladi. U jismoniy tarbiyaning musobaqa metodini foydali deb hisoblamadi va sportni inqor qildi. Merkurialisning “bir vaqtlar katta e’tiborga sazovar bo‘lgan gimnastika san’atining tiklash uchun harakat qilishga” haqiqatga to‘g‘ri kelmaydi. Uning hizmati shundan iboratki, u davolash-profilaktika mashqlarini tikladi va ularni tibbiyotning muhim vositalari sifatida himoya qiladi.⁷

Merkurialis ko‘zga ko‘ringan cherkov arboblarning saroy shifokori, so‘ngra esa imperator Maksimlion II-ning ham shifokori edi. U feodal buyuk alzodalarning boshliqlariga ko‘rsatgan xizmatlari

⁷ P.Edwards M.A. Gymnastics, London, The Royal Navy, 1999.

uchun o'sha vaqtlardayoq eskirib qolgan ritsarlik unvoni bilan taqdirlangan edi.

FRANSUA RABLE - Fransuz gumanist yozuvchi Fransua Rable (1494-1553 yillar) o'z g'oyalarini qadimgi yozuvchilarning asrlaridan ko'ra, ko'proq xalq ijodidan olar edi. U o'z asrlarini lotin tilida emas (o'sha vaqtlarda yozganlaridek), balki ona tilida yozar edi. O'z asrlarida u cherkov xodimlari, oq suyak huqumdorlar, s'holastlar ustidan qo'lar edi. Rim, Jeneva va Sarbonna bir necha bor uni la'natlagan va har xil yo'llar bilan ta'qib qilgan edi. O'sha vaqtlarda Rablening asrlariga bo'lgan talab g'oyat darajada katta edi. Uning "Gargantuya va Pantagryuel" nomli romani ikki oy ichida sho'nchalqk ko'p nusxada tarqalgan ediki, hatto tavrot o'n yil ichida sho'nchalqk tarqalmagan edi. Bu roman barcha tillarga tarjima qilgan bo'lib, xozirga qadar qayta-qayta nashr etilib kelmoqda. Rable o'zining asrlarida kuchayib kelayotgan burjuaziya goyasini ma'qulladi va dunyoni ilmiy anglash g'oyasi targ'ib qildi. Rable sxalostlar ustidan ochchiq qo'lib: "O'g'il bolaning o'z murabbiylari rahbarligida ilohiy kitoblarni o'rganganidan ko'ra, umuman o'qimagan ma'qul, chunki ularning fani-be'manillik, ularning bilimdonligiga esa batamon uydirmadir " – degan edi. U o'quvchilarning erkin fikrlashga va erkin harakt qilishga olib keladigan tarbiyani ilgari surdi. Rable tarbiya orqali inson shahsiy ahloqiy, aqliy va jismoniy tamonlarini tarkib toptirishni istadi. U butun madaniyat va ta'limni o'quvchilar uchun yoqimli formada ifodalashni tavsiya qiladi. Rable tarbiyachilar uchun rejim zarurligini, ularning mayshiy hayoti uchun gigieni zarurligini, jismoniy mashqlarning aqliy mashg'ulotlar va ovqatlanish rejimi bilan qo'shib olib borish kerakligini talab qiladi. U badanni yuvib turishni, massaj qilishni terlagandan keyin kiyimni almashtirishni; mashqlarni va jismoniy kuch meyorini asta-sekin murakkablashtirib borishini tavsiya qiladi. U faqat qadimgi mashqlarni emas balki o'sha vaqtlarda dvoryanlar, shaharliklar va dehqonlar o'rtasida odat bo'lgan mashqlarni ham ilgari suradi. Tarbiyachilar yugurishlari, sakrashlari va irg'itishlari; kamalakdan, jamoan, eski og'ir miltiq va

zambarakdan otishlari; ko'krak bilan, chalqonchasiga, yon bilan suzishlarni o'rgatar edi.

Mavzuni o'zlashtirish uchun savollar

1. Feodalizm emirilish davrida jismoniy madaniyat to'g'risida ma'lumot bering?

2. Jismoniy madaniyat xaqida nazariy bilimlarning dunyoga kelish sabablari nimalarga asoslangan?

3. Platon Jismoniy mashqlarni asosiy g'oya degan fikrlari to'g'risida batafsil ma'lumot bering?

4. Gippokratni aytishicha kasalliklarni davolashda jismoniy mashqlar asosiy vosita ekanligi haqida nimalar bilasiz?

5. Klavdiy Galen Ovqatlanish gigienasini va jismoniy mashqlar gigienasini alohida fan darajasiga ko'targanligi to'g'risida batafsil ma'lumotlar bering?

Talabalarni mustaqil tayyorgarligi uchun topshiriqlar

Quyidagi mavzular buyicha "Mustaqil ish" yozing va bilimingizni namoyon qiling.

1. Feodalizm emirilish davrida jismoniy madaniyat

2. Jismoniy madaniyat xaqida nazariy bilimlarning dunyoga kelishi.

3. Gumanistlarning ideallari.

4. Vittorino de Feldre maktabi,

5. Merkurialisning muxofazolovchi tabobati.

6. Rablning jismoniy madaniyat to'g'risidagi fikrlari

Tayanch iboralar

Gumanistlar , ovqatlanish, xavo , gigienik omillar, jismoniy tarbiya, nishon, mashq, badantarbiya, davolovchi gimnastika, uqalash, tabobat, suzish

GLOSSARIY

Atamalar uch tilda yoritiladi va izohlab beriladi

No	Atamaning O‘zbek tilida nomlanishi	Atamaning Rus tilida nomlanishi	Atamaning Ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma’nosi
1	Harbiy san’at		Fairy tales	harbiy xarakatlarni tayyorlash va ularni quruqlikda, xavoda va dengizda olib borish nazariyasi va amaliyotidir.ma’nosida ham qo‘llaniladi.
2	Harakat faoliyati	Двигательная активность	actiwiti	Harakatni bajara olish uni takomillashtirish va ko‘nikmani vujudga keltirishga aytiladi
3	Strategiya	стратегия	Strategiya	(grekchadan stratos-qo‘shin va ago-boshlab boraman) bu harbiy san’atning tarkibiy qismi va yuqori pog‘onasi bo‘lib, u davlat va qurolli kuchlarni urushga tayyorlash nazariyasi va amaliyotini, strategik operatsiyalarni va umuman urushlarni rejalashtirishni qamrab oladi. Strategiya urush olib borish usullari va shakllarini ishlab chiqadi, unga raxbarlik qiladi xamda urush xarakatlarini

				<p>moddiy vositalar bilan ta'minlash masalalari bilan shug'ullanadi. Harbiy strategiya urush rejasini ishlab chiqadi, bu urushda qurolli kuchlar va qo'shin turlarining rolini belgilaydi, urush davrida ularning o'rtasidagi yaqin o'zaro xamkorlikni tashkil etadi, aloxida harbiy xarakatlar maydonlarida qurolli kuchlar xarakatlarini va koalitsiya urushlarida ittifoqchilar qurolli kuchlari xarakatlarini muvofiqlashtiradi. Ushbu vazifalardan davlat oliy harbiy idorasining roli va ahamiyati kelib chiqadi. Moxirona strategik raxbarlik qurolli kurashda xamma imkoniyatlardan, birinchi navbatda qurolli kuchlardan to'lihg'icha foydalanishni ta'minlaydi.</p>
4	Jismoniy tayyorgarlik	Физическая подготовка	Physical trainihg	U aniq kasb xususiyatiga ko'ra o'tkaziladigan jismoniy mashqlarning vazifalari, vositalari, o'kazish metodikasining o'ziga xosligi bilan xarakterlanadi.
5	Jismoniy ta'lim	Физическая воспитани	Physical trainihg	Jismoniy tarbiyaning maxsus bilimlar, harakat ko'nikma va malakalarini egallashdan iborat bir turi.
6	gumanistlar	гуманисты	gumanizm	insonparvarlar

Adabiyotlar

1. David C. Watt Sports management and administration ©
1998 David C. Watt
- 2.P.Edwards M.A. Gymnastics, London, The Royal Navy, 1999.
3. Cross Fit. Gymnastics training guide. Copyright 2015.
4. Joseph P. Kennedy. Rhythmic gymnastics. Rhythmic Gymnastics Quick Start Guide- August 2008.
5. Xo‘jayev P. Meliyev Abdumalikov R. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat va sport tarixi.1993 y.
4. Botirov X.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. T. “O‘qituvchi” 1993 y.
- 5..Xoldorov T. Nurmatov F. Yunusova D. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish T. 2015
6. Goloshapov B.R., Istoriya fizicheskoy kulturi i sporta, uch.pos. M, «Akademiya», 2001 god.

V-BOB. YANGI DAVRDA CHET MAMLAKATLARDA JISMONIY MADANIYAT.

XIV-XVI asrlardayoq feodal jamiyat ichida yangi ishlab chiqarish kuchlari taraqqiy etdi va muvofiq yangi ishlab chiqarish mo'nosabatlari tarkib topa boshladi. Lekin XVII asrning o'rtalariga feodal mo'nosabatlari hukumron bo'lib, kapitalizmning taraqqiy etishiga xalaqit berar edi. Bunday axvol o'zoq vaqt saqlanib turishi mumkin emas edi. Burjuaziya asta-sekin Yevropa mamalkatlarining eqonomikasini o'z qo'liga ola bordi va siyosiy hokimyatini zabt etishiga harakat qildi. Burjua revalyusiyalari etilib kelmoqda. 1648 yilda Angliyada va 1789 yilda Fransiyada sodir bo'lgan burjua inqilobi kapitalizm g'oliba qila boshlaganligi va qaror topa boshlaganligidan dalolat berar edi. Shuning uchun ahmiyati bo'yicha "Evropa masshtabidagi" revalyusiya bo'lgan, ular evropa jamiyatidagi yangi siyosiy tuzum deb e'lon qilganlar. Yevropa mamlakatlarida feodalizmdan kapitalizmga, skolostik maktabdan burjuaziya jismoniy madaniyatiga o'taboshladi.

Yangi davrni birinchi bosqichida (angliyada sodir bo'lgan burjuaziya inqilobidan to Parij kommuniyasigachan). Bu davrda jismoniy madaniyatni o'sib kelayotgan nazariy asoslari tashkil etila boshladi, ular hozirgi vaqtiga sotsialistik, rivojlanayotgan va kapitalistik mamalakatlarni jismoniy madaniyat va sport amaliyotida foydalanib kelinmoqda.

Ikkinchi davri (Parij kommo'nasidan to oktabr inqilobigacha). Ikkinchi davrda jismoniy madaniyatni burjuaziya tizimida rivojlanishini o'ziga xos hususiyati shundanki, Bunda siyosiy g'oyalarni keyinchalqk takomillashtirishi davom etadi. Shu bilan birga sanoat rivojlangan davlatlarda burjuaziya reaksion rivojlanish yo'liga o'taboshlaydi va jismoniy madaniyat yoshlarni urushga tayyorlash manfaatlariga ham Yevropa va Amerika milliy-ozodlik xalq harakatlarini bostirish maqsadida foydalaniladi.

Uchinchi davr-jismoniy madaniyat va sportni burjuaziya tizimini rivojlanishiga hozirgi vaqtgacha davom etadi.

5.1. Jismoniy madaniyat va sport sohasida nazariy bilimlarni rivojlanishi.

YAN AMOS KOMENSKIY (1592-1670)

YAN AMOS KOMENSKIY Buyuk slavyan pedago-demokrati u to'g'ridan-to'g'ri nemis feodallari va katolik cherkovlariga qarshi kurashda qatnashdi. Komenskiy «chex qardoshlarni» jamoasi oilasida tugildi va o'sdi, keyin esa turli mamalkatlarda. Pedagog bo'lib ishladi. Y.A. Komenskiy darsliklar va qo'llanmalar yozdi, bu darsliklar bo'yicha jahondagi juda ko'p davlat bolalar o'qidilar. Kishi ishini to'g'rilash haqida umumiy Kengash asrlarini yozdi. Komenskiy xalqlar o'rtasida do'stlik va to'g'ri munosabatlarni o'rnatishida muxim madaniyatni birdan-bir muxim asosi deb qaradi. Komenskiyni shaxsan o'zi Angliya, Vengriya, Shvesiya va Gollandiyada ta'limni madaniyatni tashkil etishida qatnashdi. 1656 yili Polshana Leshko shahrida «chex qardoshlari» jamiyati yo'q qilingandan keyin o'zining pedagogik faoliyatini u Amsterdamba davom ettirdi. Komenskiyga har qanday pedagogik holat, qoidaga bo'yicha, diniy obru bilan asoslangandi. Komenskiy, dunyoni hudo tamonidan yaratilganlikni, dunyoni bilish-bu ham yerda xudo izlovchilikka inqor qilmadi, u umumiy qonuniyatlarni ma'lum shaklga kelturgo'ncha «asos solgan» va tabiatni bilish tamoyillari yoki o'rgatish va madaniyatdir. Y.A.Komenskiy «Buyuk didaktika» kitobida «Hammani hamma narsani bilishishni o'rgatadi» degan universal nazariyani saqlaydi. U quydagicha isbot qiladi: «barcha bolalar uchun maktabda o'qitish universal bo'lishi shart», har biri boshqalardan qancha ustun bo'lsa, u boshqalarga nisbatan ko'proq shug'ullangan deb aytadi.

Komenskiy bo'yicha, maktab, ijodqorlik usta xona bo'ladi. Maktab ta'lim va madaniyat jarayonida yoshlarni kelajakda o'z o'zini tarbiyalashga va o'zini bilim olishga tayyorlaydi. Komenskiy turta yosh davrni aniqlab berdi.: yoshlik (tug'ilgandan to 6 yoshgacha), o'smirlik (6-12 yosh), o'smirlik (12-18 yosh), balog'atga etganlik (18-24 yosh), maktabni maqsadi va bosqichi, o'rab turgan dunyoni va o'z-o'zini boshqarish va xudoga intilishidir. (O'sha vaqtda o'zining diniy nazariyasini og'ilishini rad qilishi, oxirigacha barcha olim va jamoat arboblarni o'ziga xos bo'lgan). Komenskiy odatdagi sinfda o'rgatish

tizimi asoslab berdi va o‘quv yilida maktabga bir marta qabul qilishi, talab qilib turib oldi, chunki o‘qituvchilar barcha fanlar bo‘yicha darsni vazifasiga va aniq mavzu bo‘yicha jamoa ishini o‘quvchilar bilan olib borishi kerak. Bilim va malakalarni to‘g‘ri o‘rgatishi uchun Komenskiy nazariyani to‘g‘ridan-to‘g‘ri hayot bilan bog‘lab borishni, «amalda o‘rgatishini», ma‘lum pedagogik shaklga va taqsimlashga rioya qilishni tavsiya qiladi.

Y.A.Komenskiy o‘yin va jismoniy mashqlarga ahloqiy tarbiya vositasi sifatida qaradi, eng muxim o‘yin jarayonida bolalarda yaxshi xislatni (mo‘tadillikni va jasurlikni, donoldikni va xaqiqat go‘ylikni) shaklli turadi. Komenskiyni jismoniy madaniyat to‘g‘risidagi faqat XIX asrning yarimdan boshlab Chexoslovaniya maktablarida amalga oshdi. Hozirgi vaqtda Chexoslovaniyada pedagogika ilmiy-tadqiqot institutida Komenskiy nomi bilan ataldi, mamlakatda jismoniy madaniyat bo‘yicha ishga rahbarlik qiladi.

DJON LOKK (1632-1704) – Angliyalik zadagon va burjuaziya jismoniy madaniyatni idealogi. U s‘holistik maktablarga qarshi kurashda va sinfiy o‘zaro kelishuvga ya’na yuqori tabaqadagi oq suyaklar va burjuaziya zadagonlari bilan ruxoniy feodallarni o‘rtasida kelishuvga olib keldi. D.Lokk o‘rta asr s‘holistik maktabini “soglom fikr”ni va jentilmini amaliy ixtiyojiga qarshi quyadi. Lokk hukumron sinflarning bolalarini qattiq qullik bilan madaniyatlash zarurligini nazariy jihatdan isbotlardi va musobaqa-o‘yin metodi yo‘li bilan madaniyatchini amalga oshirilishining yaxshi natija berishishi asoslab berda. Shundan keyin jismoniy madaniyatning xalq vositalaridan eng maqsadga muvofiq jismoniy mashqlarni va o‘yinlarni tanlab olish, ularni ma‘lum bir uslubga va tartibga solish jarayoni boshlandi.

Mashhur qadimgi Rim pedagogi **Mark Fabiya Kvaptilimana** (42-118) “Sog‘lom tanda-sog‘lom aql” shiorini targ‘ibot qilish bilan birga, Lokk bu shiorini yangi materialistik holatlar-“muskullari rivojlangan tanada-gulday ochilayotgan aql” bilan to‘ldiradi. Lokkni fikri bo‘yicha eng kuchli jismoniy xususiyatlarni ishtiyoqini kelishini ongi bilan aniqlash mumkin. D.Lokk shunday xisoblaydiki, bilish tarbiyachilarni rahbarligida va ko‘zatishi ostida “amaliyotda takrorlash yo‘li” bilan sezgi orginlar va sezishi orqali kishi ongiga kirib keladi. D.Lokk “Tarbiya haqida fikrlar” (1693 yil) kitobida bolalarni

tarbiyalashda birinchi o‘ringa jismoniy tarbiyani qo‘yadi. U maktab maktabni o‘rab turgan muhitini maktab o‘quvchisini sport faoliyatini bir-biriga tenglashtirib bo‘lmaydi.

D.Lokkni g‘oyasi shundan iboratki, ya‘ni bilish bilim va mamalakalarni, inson hayoti uchun juda zarurdirki, uni sport o‘yini metodi yo‘li bilan muvoffaqiyatli ravishda o‘zlashtirish muxim, shuning uchun ham Angliyadan tashqariga tezda tarqala boshladi. D.Kokkni “Tarbiya haqidagi fikrlari” anglosakson davlatlarida burjuaziya jismoniy madaniyat tizimini rivojlanishiga va tiklanishiga kuchli ta‘sir ko‘rsatdi.

D.Lokk o‘qituvchilardan tarbiyalanuvchilarni o‘ziga xos yakka-yakka xususiyatlarini o‘zrganishni va barcha o‘qitish yoki o‘rgatish jarayonida mohirona boshfarqshini talab qildi. U bolalarni o‘qishga chaqirmaslikka, balki o‘zlari ularni o‘qitishini iltimos qilishini o‘rtoqlari ular bilan birga o‘ynashini yo‘rashga erishini tavsiya qiladi. Bolalarni injiqligini, dangasaligini, tez-tez o‘zgarib turishlarini engish uchun o‘quchilarni birinchisini yoki eng kattasini siz uni to‘g‘ri yo‘lga qo‘ysangiz, unda ular yordamida qolganlarini barchasini xoxlagan usulda boshqarishini qiyin bo‘lmasligini masalaxat buradi. Lokkni usuli bo‘yicha o‘rgatishini maz---; shunday jismoniy madaniyat vositalari kirishi kerakki, u har doim va hamma vaqtda qo‘liga qurol olib askar bo‘lishiga yordam beradi. D.Lokkni “tarbiya haqidagi fikrlar” kitobi jismoniy madaniyat sog‘lomlashtirish va sport ishlarini amaliyotiga katta ta‘sir ko‘rsatadi va shu asosida ijtimoiy-iqtisodiy tamonlardan kam rivojlangan ajnabiy xalqlarni bosib olish uchun Angliyada harakatga qo‘shinlarni tayyorlangan.

Lokk Mehnatkash xalq” bolalari uchun har bir cherkov qoshidagi qavmlarga reaksion maktab loyihasini, taklif qiladi, Bunda juda oz bilim, ta‘lim va tarbiyaga sarflanadigan mablag‘ oz bo‘lishini uning uchun ular o‘zlari ishlab topishlarini taklif qiladi: yig‘irish, to‘qishni va x.k. Lokkni “ishchi maktablariga” majburiy tartibda ishsiz va ishlamaydigan, muxtoj ota-onalarni 3 dona 14 yoshgacha bo‘lgan bolalarni yo‘llanma beriladi. Lokk tamonidan loyixalashtirilgan maktabda bolalar faqatgina “non to‘yguncha va jismoniy madaniyatni o‘rniga o‘zoq davom etadigan va kam harakatli mexnatni oladilar.

JAN-JAK RUSSO (1712-1786). Jan-Jak Russo fransoz ma‘rifatchilari Didra, Galevesi, Golbax va boshqalar inson shaxsining tarkib topishida kattolik diniga, s‘holostik maktablarga va kuchli idrok

etadigan va yangi madaniyatga faol ravishda qarshlik qildilar. Biroq ular inson shaxsining tarkib topishida tashqi muhtaning xal qiluvchi roli haqidagi ta'limotni taraqqiy ettirdilar. Ular jamiyatning oqilona surishda taraqqiy ettilishini inson shaxsini yaxshilashning oqilona suratlarda taraqqiy ettilishini inson shaxsini yaxshilashning asosiy sharti deb hisobladilar. Bu ta'limot o'sha vaqtlarda burjuaziyaning buzuq va g'ayri tabbiy feodal tartiblarini beqor qilish uchun olib borgan kurashni nazariy jihatdan asoslashga xizmat qiladi. Pedagogika sohasidagi qarashlarining ancha mukammal tizimini Jan-Jak russo ilgari surdi. Russo Didroni maslahati bo'yicha 1750 yili "Fan va san'at haqida muloxazalar" kitobini ko'rgazmaga yubordi va Dijonsk akademiyasini manfaatini oldi. Ikkinchi **"Xalqlar o'rtasidagi tengsizlikni sabablari va kelib chiqish haqida fikr"** asrida xususiy mulkni kishilar tengsizligining asosiy sababi deb bildi. Lekin u mulkchilikni tamomoila tugatish tarafdori edi. U mayda xususiy-xunarmandlarni ideallashtiradi va kelajakdagi davlatni ijtimoiy shartnoma bilan mustahkamlangan mayda xunarmandlarni ideallashtiradi va kelajakda davlatni ijtimoiy shartnoma bilan mustahkamlangan mayda xunarmandlarning natiarxal ishtifoq shaklida tassavur qiladi. U o'zining asosiy pedagogik qarashlarini "Emil yoki madaniyat to'g'risida" (1762) asrida ilgari surdi. Russo bu asrida "tug'ilgandan to balog'atga etganligini" Emal rivojlanishida yangi madaniyat to'g'risida yozgan. Emilni rivojlanishida Russo erta bolalik (2 yoshgacha), bolalarga xos bo'lgan yosh (12 yoshgacha) zsmirlik davridagi va o'smirlik yoshdagi hayotga ajratdi. Emil turtinchi davrdagi hayoti "kuchli xis tug'ilish davri" u 15 yoshdan to balog'at yoshigacha davom etadi.

Russoni fikricha, inson erkin bo'lib tug'iladi, lekin u yorgakdalik chogidayoq o'z odamlarining dastlabki odatlarining qo'liga, so'ngra jamiyat qo'liga aylantiriladi. Hech qanday odatlariga ega bo'lmaslik-eng yaxshi odatdir. Uning ta'qidlashicha, erkin individual madaniyat an'anni ham o'z odatlaridan, ham obru oldida sajda qilishdan xalos qilishga qodirdir. Russo kishi hayotining har bir yoshdagi davrida, shakllari va metodlari ilgari surish kerak deb xisobladi.

Emil barcha turtinchi davrlarda rivojlanishi uchun chiniqishini usta bosqichini, uni jismoniy, mehnat ahloqiy va diniy tarbiya bilan birga qo'shib olib borishni taklif qiladi. Russo ya'ni tarbiyalashda jismoniy madaniyat vositasi Emalni rivojlanishida asosiy xisoblanadi,

yangi 16 yoshda hayotiga tayyorlanadi va jamiyatga qaytadi. Emilni shahar hayoti sharoitida yaxshisiga, yaxshi muloxaza, yaxshi irodani tarbiyalaydi. Russo har bir turtta davrdagi rivojlanishida tarbiya usullarini va metodik talablarni aniqlaydi.

Emil yangi madaniyatni ta'siri ostida Russo uchun xoxlagan yo'nalishiga o'zgardi "Emal yoki tarbiya to'g'risida" asri muallifga olamshumul shon shuhrat yaratadi. Russo o'sib kelayotgan organizmni rivojlanishiga jismoniy tarbiya vositasini ta'sir etishini nazariy jihatdan asoslab berganlar qatoriga kiradi.

NOGANI GENRIX PESTALOSSSI (1746-1827) Shvesariyalik vrach oilasida tug'ilgan, buyuk pedagog-demokrat Iogani Pestalotsiin Russo g'oyalari ta'siri ostida o'z hayotini xalq ta'limiga bahishladi. U tug'ilib kelayotgan kapitalizm ta'siri ostida qashshoqlashgan dehqonlarga vujudga kelgan kopitalistik fabrikalardagi mehnatga moslashtirish yo'lida yordam berishini istadi. Ayniqsa u dehqonlarning bolalari va qarovsiz bolalar tabiyasi to'g'risida hamxohrlik qiladi. Pestolossi u o'zining amaliy faoliyatida hatto unumlik mehnat bilan ma'lumot va ta'limni qo'shib olib borishiga ham harakat qildi.

Pestolossi tarbiya asosini odamning tibbiy qobiliyatlarini o'stirishdan, tarbiya maqsadini odamning ma'naviy qiyofasini tarkib toptirishidan iborat deb biladi. U odam tanasini aql (idrok) va ahloq (yurak) ning qo'li deb hisobladi. Bu qul (tana) sog'lom va kuchli bo'lsa, o'z vazifasini yaxshi bajarishi mumkin. Shuning uchun tanani (aql va axloq qo'lini) tizimli ravishida chiniqtirib borishi lozim. Buning uchun Pestolossi bolalarning o'yinlaridan, bolalarning uydagi mehnat jarayonida ishtirok etishidan va bo'g'inlar gimnastikasi elementar kursidan (jismoniy ma'lumot); xalq o'yinlari va xazillaridan tashkil topadigan jismoniy madaniyatni tavsiya qildi.

Pestolossining fikricha, tana faoliyati harakatlarda namoyon bo'ldi harakatlar esa bo'ginlar tuzilishi va harakatlanganligiga bohliqdir. Shu maqsadda Pestolossi bo'ginlarning elementar gimnastikasini ishlab chiqdi. Bu gimnstikaning mazmuni odamni har qanday aholida holda kerak bo'ladigan barcha harakatlar qilishga o'rnatishdan iborat edi. shundan keyin ikki, so'ngra bir necha bo'ginlarda turli xildagi harakatlarni ayni bir vaqtda bajarish yo'li

bilan asta-sekin mashqlarni murakkablashtirib borish nazarda tutilar edi.

Pestolossi oilada, maktabda va ishlab chiqarishda jismoniy madaniyatni asosini aniqlab borib, shuni hisobga oldiki, “bilish alifbosi” sho‘nnda qo‘yiladiki, qachonki ona bolaga dastlab turishiga, so‘ngra birinchi qadamini tashlashiga yordam beradi, shu bilan birga “tabbiy ravishda” uy gimnastikasini amalga oshiradi. Maktabda elementar gimnastikani tabbiy uy gimnastikasi asosida tuzishi zarur va bu esa alohida har bir odamga u yoki malakalarni egallashni engillashtirishga harakat qiladi, o‘nga hayotda ko‘proq foydali ekanligini ma‘lum bo‘ladi. Pestolossi maktab gimnastika jismoniy mashqlarini elementlarga va murakkabga bo‘ldi. U elementlarga shunday harakatlarni kirishidan, ular bo‘yin, elka, son bo‘ginlarida bajariladi va x.k, murakkablariga-bir necha bo‘g‘inlarda bajariladigan, harakatlar kiradi: yugurish, sakrash, uloqtirish, suzish, mehnat faoliyatni oddiy turlaridir va boshqalar.

G.FIT (1763-1836 yillar) Nemis filaktroninlari-yangi yo‘lanishdagi maktablar-rassiya podshosini maktabni ish regalmantini qa‘tiy belgilanishiga javobiga paydo bo‘ladi. Bular filakitroniklar yoki inson sevar maktablar edi. filakitronikalarning o‘quvchilari akademistlar, pedagogistlar va fabo‘lkyatlarga bo‘linar edi. Akademistlar – aslzodaning bolalari, pedagogistlar-amaldorlarning bolalari va fabo‘lyaktlar mehnatkashlarning bolalari edi. O‘quvchilarning Bunday tartibda bo‘linishi shuni ko‘rsatadiki, filantroniklar feodal tabaqachiliq tartiblariga qarshi kurashmas, balki ularni qo‘llab quvvatlar edi. G.Fitni tashabbusi bo‘yicha bu maktablarga majburiy fan sifatida jismoniy madaniyat kiritiladi. G.Fit “jismoniy tarbiya ensiklopediyasi” tajribalari nomli uch tomli kitob yaratdi. Bu kitoblarda Fit o‘sha vaqtlarda qadimgi dunyodan va to XIX asrgacha bo‘lgan jismoniy madaniyat tarixi ma‘lum bo‘lgan faqtlarni bayon etadi, jismoniy madaniyatning muhim ekanligini nazariy jihatdan asoslab berishiga harakat qildi, jismoniy mashqlar texnikasini bayon etishi va ularni o‘qitish metodikasini bayon etishiga harakat qildi.

G.Fit jismoniy mashqlarni “hammabob” va “Ritsarlarga”, “oddiy va murakkabga” bo‘ladi. G.Fitni tabiri bo‘yicha gimnastikaga shunday mashqlarni qo‘shish zarurki, u salomatlikni saqlaydi, mo‘shak kuchini

oshiradi, tanani chiroyli shaklda rivojlantiradi, aniq va ishchi bilan harakat qiladi.

GUTS – MUTS (1795-1839 YILLAR) Guts-Muts gimnastika haqidagi tushuncha haqida birinchi bo‘lib tasnifini berdi. Uni qayd qilishiga ko‘ra, har qanday qo‘l mehnat tanani mashq qildiradi, biroq Bunday gimnastika bo‘la olmaydi, chunki mehnatni maqsadi-birorta joyni qurishdan iborat bo‘lib, u mashq qilishdan tashqarida bo‘ladi, gimnastikani maqsadi esa-o‘z tanasini fazilatlarini oshirish, uni har tomonlama rivojlantirishidan iborat. Gimnastika bilan shug‘ullanish-bu ish esa, o‘spirinni xursandligini yoritadi.

Guts-Muts “Yoshlar uchun gimnastika” “O‘spirin va erkaqlar uchun tehnik mashqlar” kitobini yozdi (1793 yilda); bu kitob german davlatlarida va Yevropaning boshqa mamalakatlarida bir necha bor nashr etiladi. Bu kitobning ammalashib ketishiga sabab sho‘qi, muallif unda nazariy fikirlari jismoniy mashqlarni jonli tasviri va ularni qo‘lanishi metodikasi bilan birga qo‘shib bera olgan. Masalan, u mehnat xakarkatlari bilan jismoniy mashqlar o‘rtasidagi farqi shundan iborat deb biladiki, mehnat harakatlarida odamning g‘ayrati inson ixtiyoridan chetda bo‘lgan buyumlarni yaratishiga, jismoniy mashqlarda esa insonning o‘zidagi boyliklarni yaratishiga qaratilgan. Shuning uchun mehnat kishini charchatadi, deb yozgan edi u, jismoniy mashqlar esa yaxshi kayfiyat va quvnoq kechinmalar hosil qiladi. Lekin yaxshi taxsimlangan qo‘l mehnati ma’lum darajada tanani takomillashtirish mumkinligini inqor qilmaslik kerak, ammo qo‘l mehnatining o‘zi shu maqsadga bo‘yso‘nganligi uchun uning o‘zi gimnastikaning bir qismi bo‘lib qoladi.

Guts-Mutsning fikricha, gimnastikaning mushaklarni mustahkamlashi, qon almashqinishini tezlashtirishi, badanni chiniqtirishi, tanadagi ayrim muskullar va a‘zolarida epchil, tejamli va foydali harakatlar qilish malakasini ustirish va sezish organlarini takomillashtirishi lozim: Guts-Muts tasvirlagan gimnastika mashqlari orasida kurashish, yugurish, sakrash, uloqtirish suzish, arqonga, langar cho‘p va daraxtlarga tirmashqb chiqishga doir mashqlar, shuningdek qo‘l mehnati va o‘yinlar ko‘zga ko‘rinarli o‘yinni egalladi.

5.2. Burjua sport-gimnastika tizimini vujudga kelishi.

Angliyada sanoatni kesin o'zgarishi davrida sport musobaqalarini o'tkazish uchun maxsus bino va maydonchalar quraboshladilar. 1662 yildagi qonun bo'yicha, barcha o'qituvchilar anglikap butxonasiga yoki diniy jamoatga a'zo bo'lishlari va shu bilan birga jahonga kuchli harbiy-dengiz flotini tashkil etish va katta komeial mamlakatlar uchun, jismoniy tomondan rivojlangan yangi kishilarni tarbiyalashda faol qatnashishlari majburiy edi. Biroq Angliyada o'quvchi uchun jismoniy tarbiyalash uchun umumiy tizim yo'q edi. Bolalar bir necha xususiy tipdagi diniy va mutsinalntet maktablarda o'qirdilar. Shaxsiy kapitalistik maktablar orasida alohida yo'nalish bo'yicha Vinchester, Iton, Shrusberi va boshqa shaharlarda Pablik sqo'lyoz egallardi, u feodalizmni rivojlangan davrida tashkil etilgan. Bu maktablar D.Lokk g'oyalarini tarqatishga va yaxshi jismoniy tayyorgarlikka ega bo'lgan dengiz ortidan kelganlarni tarqatish otryadlari tayyorlovchi marqazi bo'lgan.

ROBERT OUEN (1771-1858 yillar) ishchi klub uchun yoki "harakterni shakllantirish uchun Yangi institut", ularning bolalari uchun bolalar bog'chasi, boshlang'ich maktab va ishlovchi o'smirlarga maktablar tashkil etdi. R.Ou Enni islox qilish faoliyati o'sha davrdagi Shotlandiyadagi Nyu-Lenorke ip-yig'irish fabrikasini rahbari sifatida, bolalarni madaniyatlashda jismoniy madaniyat va sport vositalaridan keng foydalanishiga yordam bergan, shu bilan birga 1819 yilda parlament ishlayotgan o'smirlarni va ayollarni ekspluatsiya qilishni chegaralash haqida qonun qabul qildi. K.Mark va F.Engels R.Ou Enni madaniyatlash tizimini yuqori baholadilar va angliya mehnatkashlarini yutug'ini uni nom bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatib o'tdilar.

Angliya parlamenti 1838 yildan boshlab qisman bo'lsa ham xalq ta'limini mablag' bilan ta'minlab turdi. Mablag'ni asosan shaxsiy maktablarga berilardi, ularga o'quv rejasi bilan mos keladigan ertalabki va kechquro'ngi darslar o'rtasida jismoniy madaniyat va sport bo'yicha mashg'ulotlarni o'tqazishni tavsiya qilgan. Elementar maktabni bajarib chiquvchilari orasidan, universitet va kollejlarda ta'lim olishini davom ettirayotganlar rahbarligi ostida dengizdan tashqariga sayrga chiqishgamashgulotqilganlar orasidan otryad va jamoalar to'zilgan.

XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab Kembridji va Oksoford unversitetlarda xalq uchun ko'rgazmali sport chiqishlari va ommaviy

ravishda munozalar o'tqazilardi, bu esa 5-12 yoshli bolalarni o'rgatishiga majburiy ravishda kiritishga imqon beradi. (1870 yil. Forster akta), shu asosida jismoniy madaniyat elementlari amalga oshiriladi.

XIX asrning o'rtalarida Buyuk britaniya burjuaziya havasokrluk sport assosatsiyasi sport 18 ta turdan musobaqa o'tqazila boshladi. Qo'l jangi va kurash, masalan, bular ko'pchilik xalqlar orasida keng tarqalgan edi, biroq sport turi sifatida angliyaliklar orasida ommalashdi. Ular 1719 yilni rasmiy ravishda boksni tarixini boshlanishi deb hisoblaydilar. 1741 yili mashhur bokschi Brouton o'yin qoidalarini yozdi. Ana shu qoida bo'yicha yuz yildan oshiq vaqt ichida eng kuchli bokschilar orasida musobaqalar o'tqazilib kelindi, 1866 yilga kelib Kuinsberg boks bo'yicha xalqaro musobaqalarni qoidasini takomillashtiradi. Xuddi sho'nga o'xshash harakterdagi o'zgarishlar boshqa sport turlari uchun ham bo'ldi.

Shimoliy Amerikadagi elementar va o'rta shaxsiy maktablarda jismoniy madaniyat 1775-1783 yillardagi mustaqillik urushida kolonistlarni ghalabasiga qadar kiritilgan edi. 1852 yili Massachusets shtatida boshlang'ich ta'lim bo'yicha umumiy majburiy qonun qabul qilindi, bunga qarshi grajdanlar (fuqorolar) urushi yillarida janubiy – irqchilar jon-jahdi bilan kurashdilar. Siyosiy-ijtimoiy jihatidan qayta qurilishlarni cho'zilib ketishiga imqon beradi va negrlar, indeyslar va meksikaliklardan kelib chiqqan amerikaliklarni ochiqdan-ochiq kamsitishlari hozirgi vaqtgacha saqlanib kelmoqda. Umumiy majburiy ta'lim to'g'risida Qonunni barcha shtatlarda qabul qilinganiga yuz

yildan oshib ketganiga qaramasdan, 1975 yilda negrlarni o'g'il va qizlaridan faqatgina 30 % o'rta maktabni tugatdilar.

1860 yilda Amxersta universitetida jismoniy tarbiya va gigiena kafedrasiga asos solindi. Keyinchalqk shunga o'xshash kafedralar qariib jahonni barcha oliy o'quv yurtlarida tashkil qilindi. AQSh – basketbol, voleybol va boshqa sport turlarini vatani hisoblanadi. Biroq AQSh federal davlati tamonidan bolalar va o'smirlarni o'rtasida jismoniy madaniyat sporti rivojlantirishga 1959 yilgachan harajat qilinmadi. Musobaqani tashkil etish va o'tqazish vazirlar va xhavaskorlik assatsiatsiyalari tashabbusi bilan amalga oshirib kelindi. 1

Zodagon ayollar sport musobaqalarda

Germaniya, Daniya, Shvesiya, Fransiya va boshqa Yevropa kontenital davlatlarida madaniyatga gimnastika katta rol ajratilgan va o'sha davrda jismoniy madaniyat va sportni barcha arsenal vositasi gimnastika deb aytilgan. Napolen armiyasi tamonidan Germaniyani bosib olgan davrda fransiyaliklarni hukumronligi davrida ularga qarshi qurollanganlarni tashkil qilishi uchun sirli uyushma va sport gimnastika jamiyatidan tashkil qilinadi.

1810 yilni yozida Karl Frizen tamonidan chet ellilarni hukumronligiga qarshiliq ko'rsatadigan qonuniy shaklda birlashgan kuchni tashkil etadi bu xavasqorlik gimnastika to'garagi. K.Fizen Nakolenga qarshi ozadlik uchun kurashda xalok bo'ldi, biroq

Germaniyani yangi shakldagi vatanparvarlik ruhi bilan sugʻorilgan kuch birlashmasini milliy ozodlik harakati ni qatnashchisi F.Yan tamonidan foydalanilgan.

FRIDRIX YANNI 1778-1852 yillar “Nemis xalqchiligi” kitobida jismoniy madaniyat va sport sohasidagi pedagogika qarashlarida ifoda qiladi. Fridrix Yan gimnastika yordami bilan oʻrmondagi yalanglikda (hozirgi Berlindagi Yan nomidagi parkda) gimnastika shaharchasini qurdi, bu yerda shunday qasamyod qiladiki, gimnastika Prusslarni dushmani doʻstlari haqida xabar qiladilar. F.Yan amaliy mashgʻulotlar oʻrtasida germaniyalik-ritsarlarni koʻklarga koʻtarishda millatchilikni tashviqot-targʻibot qilish uchun foydalandi.

F.Yan Germaniyani Napoleon armiyasidan ozod qilingandan keyin hamma yerda gimnastika maydonlarni jihozlashga chaqirdi-harbiy mashq oʻtqaziladigan maydon, katta yoshdagi aholi uchun pullik tir, qayiqlar bekati va fektovaniya zallari qurdilar. F.Yan va Ye.Eyzlenlar “Nemislarni gimnastika sanʼati” kitobida gimnastika asbob-anjomlarida harakatlarni oʻrgatish usullari va bir qator metodik tavsiyanomalarni yozadilar

F.Yan fikri boʻyicha musobaqani eng yuqori shakli, turnerlik harakati -bu tabaqa boʻyicha tashkil qilingan nemis quroli sharafiga bayramdir yaʼni zadagonlar, burjuaziya, dehqon va ishchi orasidagi bayramdir.

F.Yanni harbiylashtirish jismoniy tarbiya harbiylashtirish toji (choʻqqisi) – bu aholi oʻrtasida erkaqlarni barcha harbiy xizmatga layoqatlarini jangovor tayyorgarligini namoyish qilishdan iborat. Taraqqiyparvar nemis pedagoglari va jamoat arboblari jismoniy tarbiyani tevtonomiyasiga qarshi chiqdilar, ular F.Yanni josuslikda aybladilar.

Biroq Germaniyani janubiy-gharbidagi yerda gimnastika tashkilotini ichki reaksiyasiga kurashish chogida asta-sekin aylana bordi, buni tanasida Prusslarni yunkerlar xukumatlari turardi. Karl Follen (1796-1840) turner-Respublikachilarni boshqardi, bu Germaniyani birlashtirishga jonbozlik koʻrsatdi. Germaniyani koʻpchilik turnerlari feodal reaksiyani taqibi ostida chet elga ketishiga majbur boʻldilar va chet elda nemislarni gimnastikasini ommalashtirdi. 1842 yilga kelib gimnastika harakatlarini taqiqlashi beqor qilindi va har bir yoshdagi oʻquvchi yoshlar uchun metodik

talabni taqdim qiladigan. G.Egerni jismoniy madaniyat tizimini ommalashtirdi.

Gimnastika pedagogikasini rivojlanishiga xissa qo'shgan Adolf Shpis (1810-1858 yillar), bir necha yil davomida Shvesariya maktablarida ishladi va o'zining turt qismdan iborat bo'lgan.

“Gimnastika san'ati to'g'risidagi ta'limot” nomli asarini nashrga tayyorladi. P.F.Lesgaftni ta'rifi bo'yicha maktabdagi gimnastika mashqlarini o'qitish qoidasini aniqlab berdi. Dars tartib raqami, ya'ni sof va gimnastika qayta saflanishlar bilan boshlanadi, keyin esa erkin umumiy rivojlantiruvchi mashqlar o'tqaziladi. Bu yerda Shpies ilgari Pestolassi va Fit tomonidan tavsiya etilgan elementlar mashqlardan foydalanadi va o'zining ham huddi shunday tipdagi bir qancha mashqlarini ishlab chiqdi. Bu mashqlarni yo'nalishi va maqsadi-shug'ullanuvchilarning organizmini apparatlarda kombinatsiyani bajarishiga tayyorlaydi ya'ni gimnastika asbob-anjomda harakati ni o'rganishi uchun optimal imqoniyat yaratdi. Nemis tilida dars o'tqazilayotgan F.Yan va Ye.Eyzeleenni maktabida udaburonlik san'ati A.Shpisni “Turikdist” ini ommalashtirdi.

Nemis gimnastikasidagi jismoniy mashqlarni o'quvchilar organizmiga ta'sir etishi hisobga olinmagan, biroq ular murakkabligi bo'yicha turtinchi bosqichga ajratilgan bo'ladi. Darsning oxirida, darsni boshlanishidagidek qayta saflanishlar o'tqaziladi, u o'sha vaqtda harbiy-taktik (chiziqlar) tayyorgarlikda askalarni bajrishiga to'g'ri keladi.Shpis barcha mashqlarni qiyinligi jihatidan uchta bosh yo'nalishini aniqladi: F.Yan va Ye.Eyzeleenni asbob-anjom kasbiy gimnastikasi; b) A.Shpissni ko'r-ko'rona qattiq intizomga asoslangan gimnastika; v) G.Egerni sport-amaliy gimnastikasidir.

5.3 Guts- Mutsni o'quvchisi Frans Naxtegal (1776-1847)

Daniyada “Jismoniy tarbiyalashni rag'batlantirish jamiyati” tashkil qildi, 1799 yilda esa gimnastika maktabini to'zdi. Gimnastika maktabini bitirib chiquvchilar tezda qaytadan tashkil qilingan gimnastika institutiga aylantiriladi va jismoniy madaniyat va sportni ommalashtirib yubordilar. F.Naxtegal harakatlantiruvchi harakatni o'rgatishiga ma'lum tizimlarni taklif qiladi. Biroq uni tashabbusi bo'yicha gimnastika o'quv fani sifatida aniq dasur bo'yicha Daniyani

o‘quv yurtlariga kiritildi. F.Naxtelgal tarbiya bo‘yicha pedagogiklarni va jamoat arboblarni asrlaridan unumli foydalandi va shaxsiy gimnastika bo‘yicha kitobni nashr qildirdi, uni gimnastika bo‘yicha shahar va qishloq xalq maktablari uchun yaratilgan darsligi bir necha marta qayta nashr qilindi va boshqa davlat maktablari uchun ham tarjima qilindi.

F.Naxtegalni ish tajribasi chet tili, q qilichbozlik o‘qituvchisi va shvesiyalik mifolog Per Ling (1776-1839 yillar) takomillashtirdi, u bir qator evropa davlatlarini jismoniy tarbiyani tashkil qilishi bilan tanishib chiqib, Shvesiyada aqlga (maqsadga) muvofiq – gimnastika maktabini yaratadi. 1813 yili Ling Stogolmda gimnastika institutini, u hozirgi paytgacha Qirolga qarashli deb aytiladi. Bu yerda u gimnastikani o‘qitila boshladi. P.Ling shuni ko‘rsatib o‘tdiki, harbiy gimnastikani tashkil qilish bo‘yicha qilingan ishlardan tashqari, pedagogika, tibbiyot va estetik aqlga (maqsadga) muvofiq gimnastika maktabi sohasida tadqiqot ishlarini olib borish juda zarur degan edi. P.Lingni o‘quvchilari uni o‘g‘li Yalmar Ling (1820-1886 yillar) boshchiligida pedagogika gimnastikasini takomillashtirdilar. Pedagogika gimnastikasida gimnastika skameykasida, yakka cho‘pda, devorda, bajariladigan mashqlardan, shuningdek chang‘i, qonki, otda va qayiqda harakatli o‘ynilarda o‘quvchilarni mehnat harakati da musobaqalarda keng foydalanildi.

Gimnastika asbob-anjomlarida mashqlarni bajarishdagi zo‘riqishdan keyin shug‘ullanuvchilarni chalg‘itish maqsadida harakatli o‘yinlar va ko‘l mehnatini o‘tqazilardi. Shu bilan bog‘liq bo‘lgan shved gimnastika darsi 12-18 qismdan iborat bular edi. Darsning Bunday murakkab sxemasi hech bir jihatdan oqlanmagan edi.

Dars jarayonida, ayniqsa harakatni boshlashdan oldin, hozirgi vaqtgacha o‘zini rolini yo‘qotmagan dastlabki holatga katta ahamiyat beriladi. Qo‘l va oyoqni qa‘tiy simmetrik harakati ni har bir harakatdan keyin pao‘za qilib tezda to‘pni to‘g‘ri chiziq va burchak bo‘ylab to‘xtash bilan (qullar yon tomonga o‘zatilgan, qullar ko‘krak oldida, oyoqlar elka kengligida va b.q) harakat har doim dastlabki holatdan bajarilishini tavsiya qilingan. Mushak guruhlari bo‘yicha jismoniy mashqlarni ta‘fsifi va gavdani barcha qismlarini har tamonlama rivojlanishida shved gimnastikasini yaxshi reklamani

tashkil qiladi, bu esa dunyodagi ko‘pchilik mamlakatlarga tarqalgan edi.

PER LING (1776-1839 YILLAR). Shvesiyada ham jismoniy tarbiyani yo‘lga qo‘yish ishi xuddi Daniyadagidek o‘xshash edi. Farqi shunda ediki, shvedlar filantroninlarning ko‘rsatmalariga emas, balki o‘zlarining vatandoshi Per Ling tomonidan yaratilgan gimnastikaga tayandilar. 1813 yili Ling Stog‘olmda gimnastika instituti (u hozir ham Qirol instituti deb ataladi) tashkil qildi, bu yerda o‘z gimnastikasini o‘qitish boshladi. Ling gimnastikaning turt turini harbiy gimnastikani, pedagogika gimnastikasini, shifobaxsh gimnastikani va estetik gimnastikani ajratdi, lekin harbiy gimnastika yaratish ustida ish olib bordi. Xatto Shvet pedagogini gimnastikasi yaratilgan vaqtda ham, Ling bu gimnastikani harbiy gimnastikaga tayyorlovchi qism sifatida tan oldi va uni maktablarning kichik va o‘rta sinflardagina o‘qitish uchun tavsiya qildi. Shvet shifobaxsh gimnastikasi pedagogika gimnastikasini to‘ldirar va o‘z prinsipi jihatidan o‘ndan xech bir faqr qilmas edi, chunki pedagogika gimnastikasining o‘zi gigeina harakteriga ega edi. Estetika gimnastikasi esa o‘sha vaqtlarda Ling tomonidan ishlab chiqilmagan edi.

Pedagogika gimnastikasini Per Lingning o‘g‘li Yalmer Ling (1820-1886 yillar) boshchiligida uni o‘quvchilari ishlab chiqdi va takomillashtirdilar. Pedagogik gimnastikani devorchasi skamiykasi yakka cho‘pda va xakozalarda shuningdek chang‘ida, qonkida, otda, qayiqda harakatli o‘yinlarda va o‘quvchilarning mehnat harakati da kengroq foydalandilar. Harakatli o‘yinlar va qo‘l mehnati gimnastikani asbob-anjomlarida zo‘riqishdan keyin shug‘ullanuvchilarning chalg‘ishi maqsadida o‘tqazilardi. Shu bilan birga Shvet gimnastika darsi 12-18 qismdan iborat bular edi. Darsning har bir qismida tananing biror qismiga ta’sir qilishi yoki undan oldingi zo‘r kuch bilan bajarilgan mashqlardan chalg‘itish nazarda tutilardi. Keyinchalqk yuklamani darslarda “egri” chiziq deb ataladigan siniq chiziq shaklida tasavirlay boshladilar: bu chiziq so‘ngi chorakka oshirish tendensiyasiga ega edi, so‘ngra boshlang‘ich nuqtaga qadar keskin pasayib ketar edi.

Dars jarayonida, ayniqsa harakatlantiruvchi harakatni boshlanishi oldidan hozirgidek o‘z rolini yo‘qotmagan, dastlabki holatlar qo‘llar, oyoqlar va gavda uchun turli – tuman bo‘lgan.

Ularning ko'pchilik qismi foydali bo'lib bizning ko'plarimizgacha saqlanib qolgan; masalan, "qullar ko'krakka ko'yilsin", "qullar yoki balandligida ko'tarilsin", "qullar ensaga ko'yilsin", "qullar yon tomonga o'zatisin", "oyoqlar elka kengligida ko'yilsin", "bir oyoq yon tomonga ko'yilsin" mashqlarning dastlabki holati. Shvet gimnastikasining mashqlari juda haqli ravishda, mashqlarning to'g'ri bajarilishi ko'proq dastlabki holatni to'g'ri tanlashga bog'liq, deb xisoblaydilar. ⁸

Ko'pgina tibbiyot xodimlari va pedagoglar masalaning mohiyatini anglamasdan, gimnastika mualliflarining so'ziga ishonib Shvet gimnastikasini ilmiy jihatdan asoslangan gimnastika, deb keldilar. P.F.Lesgafiy birinchi bo'lib bu sistemani keskin tanqid qilib, unda hech qanday ilmiy asosning yo'qligini isbotladi. Gimnastika mualliflarining anatomiyadan keltirgan ayrim dalillari noto'g'ri bo'lib chiqdi. Shved pedagogika gimnastikasi emas edi, chunki uni hech qanday ta'lim madaniyatviy asosi yo'q edi. Uning metodikasida marakziy nerv tizimi e'tiborga olinmas edi va chidamlilik, epchilik, harakatlarning chaqqonligi, shuningdek, jasurlik, dadillik, talabchanlik singari eng muhim fazilatlar madaniyatlash nazarda tutilmas edi.

Fransiyada revomotsiya yillarda madaniyatni yangi tizimini loyxlari tashkil etildi. O'smirlar guruhlari tashkiliy ravishda harbiy mashqlar va gimnastika, o'yinlari bilan shug'ullanganlar Nipolen davrida yoshlar jamoalari maktab batalonlariga aylantirilgan bo'lib, xukumat tomonidan qo'llab-quvvatlanar edi. Fransiya burjuaziyasi kelib chiqishi ispaniyalik Fransisko Amorosni shaxsiy gimnastika maktabini ochilishini qo'llab-quvvatladilar.

FRANSISKO AMOROS (1770-1848 yillar) ni xukumat tomonidan tomonidan inspektor-metodist qilib tayinlandi. U Parijda harakatdagi va hozirgi vaqtda sport marqazi deb ataladigan "Harbiy gimnastika tartib". "Jismoniy, gimnastika va ahloqiy tarbiya bo'yicha boshqarishni" xukumatga tasdiqlashga taqdim qildi.

Amorosning "jismoniy, gimnastika va ahloqiy" nomli tarbiyaga doir qo'llanma kitobi mukofotga taqdim etilgan va oliy ta'lim Kengashi tomonidan Fransidagi barcha maktablarning kutubxonalari uchun tavsiya qilingan edi.

⁸. F.Xujayev, Meliyev.D.Yunusova. Jismoniy tarbiya tarixi., «iqtisod» 2010yil.

Elementar jismoniy mashqlar, Amorosning fikricha, “o‘qishni o‘rganish vaqtida harflar qanday rol o‘ynasa, gimnastikada ham xuddi shunday rol o‘ynaydi”. Bu mashqlar odamning barcha qobiliyatlarini o‘stirish uchun zarur bo‘lgan asoslarni yaratishi lozim Amoros ko‘krak qafasining taraqqiy ettishiga alohida ahamiyat berdi. “O‘z muskullarini chiniqtirib, o‘pkasini taraqqiy etirmagan qiski”, - deb yozgan edi. U,- mutloqo chidamli hisoblanmaydi, balki bir tekisda o‘zoq vaqt va chuqur nafas olish qobiliyatini o‘stirgan kishi chidamli hisoblanadi.

Amoros jismoniy madaniyat vositalari bo‘yicha gimnastikani grajdan gimnastikasiga, harbiy gimnastikaga, davolash gimnastikasiga va sahna (artistlar) gimnastikasiga ajratdi. Metodik ko‘rsatmalar esa gimnastikaning barcha turlarida o‘zgarmasligicha qolaverar edi.

Amoros jismoniy madaniyat pedagoglarning tashabbus va ijodini cheklab qo‘ymadi. U o‘sha vaqtlarda ma‘lum bo‘lgan eng qimmatli jismoniy mashqlarni o‘n besh guruhga ajratdi. Har bir pedagog uning o‘quvchilariga to‘g‘ri keladigan mashqlarini tanlab olishi mumkin edi. Pedagog o‘z o‘quvchilarining ularning o‘rganishi qiyin bo‘lgan mashqlar bilan shug‘ullantirishga va ularda kam rivojlangan sifatlarni mukammallashtirishga yordam beradigan mashq mashg‘ulotini rag‘batlantirishga yo‘l ko‘rsatishi lozim edi. U har bir mashg‘ulotning qiziqarli o‘tishi to‘g‘risida ghamg‘o‘rlik qilishi kerak edi. Bu qisman har bir mashqni egallash texnikasining musobaqa metodi yo‘li bilan erishilar edi. Tibiiy-amaliy gimnastika jismoniy madaniyat taraqqiyoti tizimini yaratishida jiddiy o‘rinish bo‘ldi. Bu gimnastika xalq ta‘limi ilg‘or loyhalarini ham esidan chiqarmagan franso‘z burjuaziyasining kamroq qismi manfaatlariga muvofiq kelar edi. Biroq burjuaziyaning bu qismi hech qanday ta‘sirga ega emas edi va Amoros rejalarining amalga oshirilishiga yordam bera olmas edi.

5.4. Yangi zamonning ikkinchi davrida chet mamlakatlarda jismoniy madaniyat va sport.

1871 yildagi Parij komunasi yangi zamonning ikkinchi davrini boshlab berdi. Parij kommo‘nasidan keyin ilg‘or kapitalistik mamlakatlar proletariyatining siyosiy xokimiyat uchun kurashga tayyor ekanligi ma‘lum bo‘ldi. Endiliqda kapitalistik tuzumi ishlab chiqarish kuchlari va jamiyat madaniy hayotining taraqqiy etishiga to‘sqinlik

qila boshladi. “Ozod” deb atalmish kapitalizmi o‘tib, asta-sekin, imperializmga aylana boshladi.

Ko‘pgina mamlakatlarda kapitalistik indo‘strlashtirish jarayoni yuz berdi. Osiyo, Afrika va boshqa qit‘alarning katta teritoriyalari yirik kapitalistik davlatlari o‘rtasida taqsimlandi. Keng xalq ommasining qashshoqlanishi kuchaydi. Ishchilar sinfi son jihatidan o‘tib bordi.

Bu davrda ko‘pchilik kapitalistik mamlakatlarda ishchilar harakati keng quloq yoya boshladi. Shu bilan birga ishchilar sport tashkilotlarining taraqqiy etishi uchun ham qulay sharoitlar vujudga keldi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida kapitalizm o‘z taraqqiyotining imperialistik bosqichiga o‘zil kesil o‘tdi.

Burjuaziya jahonning turli mamlakatlarida ayniqsa Yevropada burjua millatchiligi ruhida madaniyatlaydigan yarim harbiy-yarim sport tashkilotlarini vujudga keltirishga kirisha boshladi. Masalan, XX boshlaridayoq dastlabki Angliyada, ko‘p o‘tmay boshqa mamlakatlarda boyskautlar (razvedkachi bolalar) otryadlari paydo bo‘ldi. Fransiyada yigitlar batalonlari tuzildi. Rossiya esa “erman” otryadlar maydonga keldi.

Chex yoshlarini barlashtirishning asosiy shakli 1862 yilda tashkil topgan “Sokol” gimnastika jamiyati bo‘lib qoldi. Jamiyat tashkilotlarining soni jadal o‘tib bordi.

“Sokol” gimnastikaning muallifi, gimnastika mashqlarining asosiy texnikalari va metodlarini ishlab chiqqan filosofiya va estetika professori Miroslav Tirsh (1832-1884 yillar)

1871 yilga kelib, Chexiyada allaqachon 130 “Sokol” jamiyati bor edi va xuddi shu nom bilan maxsus jurnal chiqarilar edi. Jamiyatda chex burjuaziyasi jismoniy madaniyatining milliy tizimi tarkib topib, “Sokol” gimnastikasi deb atala boshladi. Bu gimnastika ayrim jihatlari bilan nemis gimnastikasini eslatar edi, chunki uning asosiy vositalari gimnastika asbob-anjomlarini qo‘llanishi bilan bog‘liq bo‘lgan mashqlardan iborat edi. Xuddi nemis gimnastikasi singari Bunda ham mashqlarning kishi organizmiga bo‘lgan ta‘siriga emas, balki harakatlar shakliga asosiy e‘tibor berilar edi. “Sokol” gimnastikasining mualliflari o‘z o‘quvchilarini bir xil mashqlarning o‘zini o‘n martalab bajarishga majbur qilmasdan, gimnastika mashqlarning murakkab va chiroyli kombinatsiyalarni ishlab chiqdilar. Hozirgi sport gimnastikasi ham xuddi ana shu “Sokol”

gimnastikasidan o'sib chiqqan. Chehlar harakatlarning, qayta safga turishlarning va xatto kiyimlarning go'zalligiga g'oyat katta ahamiyat berar edilar. Har qanday noto'g'ri harakat beqor qilinardi. Gavda va oyoqlarning nozik, aniq va tashqi ko'rinishidan go'zal holatlarigina amalda qo'llanlar edi. Gimnastikaning juda ham chiroyli qilish uchun har xil buyumlardan: tayoqlar, sharflar, qadimiy qurol turlari (nayzalar, qalqonlar, gurzilar) va xakozalardan foydalanar edi.⁹

Turnik, parallel bruslar, konda bajariladigan mashqlar, shuningdek erkin mashqlar va mo'zikaga jo'r bo'lib, buyumlar yordamida bajariladigan, mashqlar, akrobatika mashqlari ayniqsa o'ylab ishlab chiqilgan edi. Barcha mashqlar turt guruhga bo'linar edi: 1) asbob-anjomsiz bajariladigan mashqlar va hakoza; 2) asbob-anjomlar bilan bajariladigan mashqlar ya'ni buyumlar yordamida bajariladigan mashqlar; 3) Gurux bo'lib bajariladigan mashqlar piramidalar o'sishlar va xakozalar; 4) Harbiy mashqlar, qqilichbozlik. kurashish. Mushlashishda ko'llaniladigan mashqlar.

Darsda mashqlar sof tashki xususiyatlarga qarab vaqtlar bo'yicha taqsimlanar edi avval tartibli mashqlar ya'ni saflanish mashqlari, so'ngra esa erkin mashqlar, o'ndan keyin asbob-anjomlarda bajarilar edi. Asbob-anjomlarda bajariladigan mashqlarni o'rganish vaqtida shug'ullanuvchi o'quvchilar guruhlarga bo'linib, keyin bir – biri bilan o'rin almashtirar edi. Nihoyat, guruh bo'lib bajariladigan mashqlar o'rgatilar edi. Kiyimlarning bir xilda bo'lishi va mashqlarning turli xilda ko'rinish mashg'ulot ko'rinishini ancha ko'rkam va chiroyli qilar edi.¹

Sport va sport o'yinlarining yangi burjua idealogi, ingliz faylasufi va pedagogi Spenser (1820-1903 yillar) edi. Spenser pedagogikada inson o'z-o'zini himoya qilish istagini taraqqiy ettirish, o'zining minini qaror toptirish va o'z urug'ini himoya qilish zarurligini birinchi rivojga surdi. Spenserning fikricha, jismoniy madaniyat burjuaziya bolalari uchun boshqa kishilar bilan raqobatlashish, kurashish malakasini hosil qilishga imqon berishi mkerak edi. Bolalarni kelajakdagi kurash uchun ahloqiy jihatidagina emas, jihatdan ham tayyorlash kerak, deb yozgan edi u, chunki urushdagina emas, balki turmushda ham yaxshi jismoniy tayyorgarlik natijasidagi muvaffaqiyatga erishi mumkin emish. Mehnatkashlarning

⁹ Cross Fit. Gymnastics training guide. Copyright 2015.

bolalari uchun esa u bolalarning kapitalistik qorxonalarda yaxshi ishlashi uchun yordam beradigan jismoniy madaniyatni tavsiya etdi. Spenser ko‘proq sport va o‘yinlar bilan shug‘ulanishni tavsiya qiladi. Gimnstikaning u Bunday holda foydasi yo‘q deb hisoblaydi.

Nemis faylasuf – xayolparast reaksioneri Fridrix Nisshe (1844-1900 yillar) mehnatkashlarga qarshi va dushmanlik qilish jismoniy kuchni madx qilish va kuch qo‘llash nuqtai nazardan qaraydi. U har xil yo‘llar bilan xalq ommasini ekspluatatsiya qilishini va harbiy bosqinchilikda ayibsizligini oqlardi. Fridrix Nisshe “odamning qo‘lidan kelmaydigan”, yuqori tabaqalaridan madaniyatlash, irqni ustunligi nazariyasini ilgari surdi. U armiyani toza asl ariylardan (nemislardan) gimnastika mashqlar, ayollarni jismoniy rivojlanishi maqsadga muvofiq bo‘lgan, sog‘lom ota-onalarni sunniy tanlab olish yordamida tuzishni taklif qiladi.

G.Spenser va F.Nissheni falsafiy va pedagogik g‘oyalari va kapitalizm boshqa vakillari, ko‘proq burjuaziya sport-gimnastika harakati ni faoliyati yo‘nalishini va mazmunini aniqlab beradi.1

XIX asrning 70 yillarigacha vujudga kelgan gimnastika tizimi bilan taqqoslaganda ko‘proq fransuz gimnastikasini tobora o‘sib borishi taraqqiy parvarlari Jorj Demeni (185-1917 yillar) va Jorj Eberaliar (1875- 1957 yillar) bilan bog‘liqdir. J.Eber o‘zini jismoniy madaniyatini “tibbiy metodi” qo‘llanmasida “yovvoyi odamlarni” zamonaviy odamlardan ustunligini, go‘yoki ularda tibbiy harakatni boy xazinasini borligini asoslab berdi. Shu bilan birga Eber “Kuchlar

kodeksi”ni taklif qiladi, unda asosiy tibbiy harakati ni sakqizta guruhiga tayangan: yugurish, sakrash, uloqtirish, otish, suzish, og‘irlikni ko‘tarish, ximoya va xujum, Eberni gimnastikadagi tibbiy harakatni harbiy-amaliy mashqlari keng foydalanilgan, u esa askarlarni tayyorlashda jismoniy madaniyatni tibbiy metodlarini o‘quv yurishlarida, armiya va flotdan tarqaldi. Eber shuningdek jismoniy mashqlarni turlari bo‘yicha qatnashganlarni baholashni etti balli shaklini o‘rnatdi. U sport iqtisosligiga qarshi chiqdi va chaqiriq qachon yoshlarni jismoniy tayyorgarligini aniqlanishi uchun kompleks musobaqa o‘tqazishni taklif qildi. Eberni jismoniy madaniyatni tibbiyot metodi yoshlarni harbiy – amaliy tayyorgarligini talablariga mos keladi. Eber askarlarni, kuchli va epchil egiluvchan va chidamli, tez va tejamqorlik bilan harakat qilishga qodir, miltiq, qilich, to‘ponchani dadil to‘ta oladigan qilib madaniyatlashga harakat qildi. Biroq, ilmiy asosga mos kelmasligi tufayli Eberni jismoniy madaniyatni tibbiy metodi jismoniy madaniyat vositasini sog‘lomlashtirishga yo‘naltirilgangiga qarshi chiqadi.

JORJ DEMENI. 1880 yili o‘spirinlar va qizlar uchun maqsadga muvofiq gimnastika klub tashkil qildi. O‘spirinlar uchun Demeni maqsadga muvofiq gimnastikasini maqsadi. Eberni “Kuchlar kodeksi” va jismoniy madaniyatni tibbiy metodlarini maqsadi va meyoriy ko‘rsatmalaridan hech qanday farqi yo‘q edi. Biroq shu bilan birga Demenining gimnastikasi sog‘lomlashtirish vazifasini xal etardi va sport mashqlarini har bir turida ko‘proq xili bulardi. Darsga qizlar uchun juft – juft, guruh bo‘lib raqs qadamlari va bo‘lavalari, metallar bilan bajariladigan mashqlar ko‘rinilgan. Bir qator evropa davlatlarida jismoniy mashqlar mashg‘ulotini o‘tqazish metodikasini o‘rganib, Demeni shunday xulosaga keldiki jismoniy madaniyat va sportni haddan tashqari so‘nmiy vositalaridan voz kechdi, ayniqsa shvedlar metodi bo‘yicha o‘zini klubidagi amaliy faoliyatdan keyin, Demeni birinchi jahon urush yillarida o‘z tizimi ustida ishlashni tugatdi. Demeni gimnastika mashqlar mukammaligining quyidagi belgilarini ko‘rsatib o‘tdi.¹⁰

1. Mashqlar turg‘o‘n emas, balki serharakat bo‘lishi kerak.

Mashqlarning asosiy belgisi- holat emas, harakatdir. Harakat tezligi massaga tesqari proparsional, ya’ni qullar harakati bir

¹⁰ 1. Cross Fit. Gymnastics training guide. Copyright 2015.

mo'ncha tezroq , oyoqlarni sekinroq bo'lishi lozim. Gavda harakati yanada sekinlik bilan bajarilishi kerak.

2. Harakatlarning tugallangan tebranish kengligi mashqlarning bajarilishida zarur shartidir. Harakatlar tugallanmasdan turib so'n'iy ravishda to'xtatilmaligi kerak. Agar muskullarning bir guruhi to'liq qisqargo'ncha taranlashsa, o'nga qarama-qarshi muskullar to'liq o'zaytirilgan bo'lishi lozim.

3. Harakatlar shakli jihatidan silliq bo'lishi ammo eski gimnastika tizimlarida qabul qilinganidek o'tkir burchaqlar va to'g'ri chiziq ko'rinishda bo'lmasligi kerak. Harakatlar yo'nalishi turli-tuman bo'lgani ma'qul.

4. Mashqlar bajarilayotgan paytda ishtirok etmayotgan muskullar bo'shashgan bo'lishi kerak. Bu charchashlik darajasini kamytiradi va ortiqcha harakatlar qilmaslikka o'rgatadi.

Harakatlarni o'rganishni oddiylardan boshlash zarur. Dastlabki gavdaning ayrim qismlari uchun bir – biriga bog'liq bo'lmagan mashqlar alohida – alohida bajariladi. (qo'l panjasi, bilan, boldar, oyoq, gavda) so'ngra gavda ayrim qismlari: harakati ni birgalikda bajarilishi kerak (ikki qo'l; qullar va gavda; qo'l va oyoqlar) va nihoyat, ularni gavda o'zgarishilari bilan birga, ya'ni yurish, yugurish va sakrash holatida (masalan, qo'llarni aylantirib yugurish va shu kabilar) bajarish lozim.

Shunga oid gimnastika mashqlari sport mashqlari oldida tayyorgarlik rolini bajaradi. Sport mashqlarida gimnatsikaning ortiqcha harakatlar qilmasligi prinsipi qo'llanishi kerak. Demening sport mashqlari ham o'z mohiyati bilan gimnastika mashqlari. Ammo umr murakkabroq mashqlar edi. Agar yosh yigit tayyorlovchi gimnatsika mashqlari vositasida asta-sekin murakkablashib boruvchi harakatlarni o'rganib oladigan bo'lsa unda sport mashqlarida bu harakatlarni murakkab faoliyat jarayonlaridayoq bajaradigan bo'ladi, - degan edi. P.F.Lesgaft.

Demeni sport mashqlarini etti xilga bo'lgan edi. Bular yugurish; yugurish, sakrash, tirmashqsh, og'irlik ko'tarish va kurashish, irg'itish yoki uloqtirish, himoyalash va hamla qilish. Bu turdagi har bir mashq turi ko'rinishga ega edi (maslan turgan joyda sakrash, oldindan orqaga yoki tomoylarga siljitib sakrash, yugurib kelib sakrash). Binobarin, Demeni sport mashqlari uchun gimnastika metodini qo'llanib, sportni

gimnastika singdirib yuborgan edi. Bunda sportning harakterli xususiyatlari va uning ijobiy tamonlari yo'qolib ketgan edi.

Demeni mashg'ulotlar o'tqazish uchun o'zi ishlab chiqqan darslarni shartli tasvirini taklif etadi. Bu shartli tasvir etti qismdan iborat bo'ladi. Har bir qismda mashqlarni bajarishdan ko'zda tutilgan maqsad va o'nga erishish uchun bir necha vosita taklif qilinadi. Demeni tizimi burjua gimnastika tizimi ga xos vazifalarni xal qilish imqonini berar edi. Garcha o'sha vaqtda Demen gimnatsikasi ilmiy jihatidan asoslangan tizimlaridan bir bo'lsada, biroq amalda kam qo'llaniladi.

5.5.Sportni taraqqiy etishi va halqaro sport uyushmalarining vujudga kelishi.

XIX asrning 70-80 yillariga kelib rivojlangan kapitalistik mamlakatlarda sport shuhrat qozongan edi. Ammo ko'pchilik kishilar bo'sh vaqtda sport bilan mashg'ul bo'lish hamda o'yin – qo'lg'i uyushtirish vositalaridan biri deb qarar edilar. Yaxshi madaniyat olgan yosh yigit uchun sport mashg'ulotlarida ishtirok etish hamma vaqt ham mo'nosib mashg'ulot hisoblanavermasdan. Ammo yoshlarda sportga bo'lgan qiziqish ortib borardi, ular sport musobaqalar jarayonida o'z jismoniy kuch va irodaviy fazilatlarini namoyish qilishga harakat qilardilar. Shuningdek, yoshlar sport yordamida organizmlarini o'stirish va takomilga etqazish uchun tirishardilar.

Yangi paydo bo'lgan sport klublari va to'garaqlari ham (garchi bu tashkilotlar dastlabki paytlarda o'ncha ko'p bo'lmasada) yoshlarda sportga qiziqish uyg'otishda muhim rol o'ynaydi. Sportning turli tuman turlaridan o'tqaziladigan ommaviy musobaqalar katta tashviqot-targ'ibot ahamiyatiga ega bo'ladi. To'g'ri, dastlabki yillarda ko'pgina musobaqalar sirk tomoshalariga yoki ot poygalariga o'xshab ketardi, ammo Bunday hollar o'zoqdan davom etmadi. XIX asrning 70-80 yillaridan boshlab sportning ko'pgina turlari bo'yicha musobaqalar muniazam ravish da o'tqazila boshaldi.

Sport musobaqalari tasodifan bir hol bo'lmasdan, balki muntazam ravishda o'tqazila boshlaganligi sababli o'tgan asrning 80-90 yillarida xalqaro uyushmalar vujudga keltirish zarurat tug'ildi. 1880 yili Yevropa gimnastika kengashi, 1892 yili esa eshkak bo'yicha xalqaro federatsiya, qonkichilar xalqaro kengashi tashkil topdi. 1894

yili Frnaso‘z filosof, olim, sport arbobi de Kubertenning tashabbusi bilan xalqaro olimpiyada o‘yinlarini o‘tqazish vazifasini o‘z zimmasiga olgan Xalqaro olimpiyada qo‘mitasi tuzildi.

1896 yilida Gresiyani Afina shahrida bo‘lib, o‘tgan birinchi olimpiyada o‘yinlari sportga va xalqaro sport musobaqalariga bo‘lgan qiziqishni kuchaytirib yubordi. Yangi xalqaro uyushmalar vujudga kela boshladi. 1897 yilda Xalqaro gimnastika federatsiyasi, 1900 yilda Xalqaro velosapedchilar Kengashi, 1904 yilda Xalqaro futbol federatsiyasi, 1908 yilda Xalqaro xavasqorlar suzish federatsiyasi va xalqaro mo‘zda o‘yinladigan Xokkey kengashi, 1912 yilda xalqaro xavasqorlar engil atletika federatsiyasi, 1913 yilda esa xalqaro qqilichbozlik federatsiyasi yuzaga keldi.

Havosqor sportchilar uyushmalaridan tashqari sportining ayrim turlaridan professional sportchilar xalqaro uyushmalari ham vujudga keldi.

Barcha mamlakatlar burjuaziyasi va burjua xukumatlari yoshlarning sportga bo‘lgan qiziqishlarini har jihatdan qo‘llab-quvvatladilar va sport tashkilotlarining o‘sishi rag‘batlantirdilar. Ular yuqorida aytib o‘tilganidek, sportdagi yoshlarni burjua millatchiligiga ruhida madaniyatlash vositalaridan birgina emas, balki harbiy xizmatga chiqaruvchilarga harbiy tayyorgarlik berishining va yoshlarning siyosiy hayotidan chalg‘itishning yaxshigina vositasi ham deb bildilar.¹

Burjuaziya yoshlarga ta’sir ko‘rsatishni tobora kuchaytirishga urinar edi, shu maqsadda sport ishlarini sportdan Xalq tashkilotlar ishlariga aralastirar hamda yangi sportdan boshlab Xristian yoshlari kengashida (UMSA) majburiy ravishda sport mashg‘ulotlari joriy qilindi, keyinchalqk esa UMSA tashkilotlarida ishlash uchun sport o‘qituvchilari tayyorlana boshaldi. 1896 yili kengashda sport uyushmalari to‘zilgan edi. Bu uyushmalarning birinchi jahon urushining boshlanishi oldida qariyb yarim million a’zosi bo‘lgan. Kengashning faoliyati faqat Amerika qitasigigina emas, balki jahonning boshqa qismlariga ham tez yoyildi. Xristian yoshlar kengashi tashkilotlari hozirgi vaqtda ham ko‘pincha kapitalistik mamlakatlarda ishlab turibdi. Bu tashkilotlar o‘z a’zolarini jismoniy jihatdan madaniyatlashni diniy madaniyat bilan birga bog‘lab olib bormoqdalar.

Shunday qilib, XIX asrning oxirgi va XX asrning boshlarida kapitalistik mamlakatlar keng tarmoqli turli asosda to‘zilgan hamda har xil kishilar – xukumat amaldorlardan tartib ruhoniylargacha, kapitalistlardan tortib sotsial-demokratlargacha rahbarlik qilgan turli-tuman sport tashkilotlari, uyshmasi, klublar va uyushmalarga ega edi. Bu tashkilotlarning ko‘pchiligi burjuaziya qo‘lida bo‘lib, ular hukumron sinfning siyosiy va ideologik manfaatlariga xizmat qilar edi. Mehnatkashlar uchun ayrim sport qo‘lblarining eshigi berk edi. Ammo ularga mo‘ljallab to‘zilgan alohida sport qo‘blari ham bular edi. Kapitalizm davrida jismoniy madaniyat tizimi da muqarrar ravishda ikki taraflama tizim vujudga keladi. Ulardan biri imtiyozli kishilar uchun, ikkinchisi esa xalq uchun mo‘ljallangan tizimdir.¹

Barcha burjua sport tashkilotlari yoshlarni burjua axloqiy ruhida tarbiyaladi. Ba‘zan bu diniy madaniyat, ba‘zan harbiy ta‘lim yonalishida ruyobga chiqarilar edi. Ayrim hollarda guyo siyosiy sinflar va egallagan lavozimidagi qatt‘iy nazar, yoshlarning qiziqishlari shunchaki “sof” sport sohasiga qaratilgan bolardi.

5.6. Halqaro olimpiya harakati ning vujudga kelishi.

Keyingi bir necha o‘yinlar davomida sport ishlari sohasida katta tajriba to‘plandi. Sportning ayrim texnik jihatdan taraqqiy etdi. O‘qitish va mashq qilish metodlari tarkib topdi. Sport musobaqalari tizimi belgilandi va ularni o‘tqazish qoidalariga saqlab berdi. Xalqaro olimpiyada qomutasining faoliyati sportning yanada taraqqiy etishida va xalqaro musobaqalarni o‘tqazishda katta ahamiyat kasb etadi. 1896 yildan boshlab bu komita hozirgi zamon yozgi olimpiyada o‘yinlarini o‘tkaza boshladi.

Pèr de Kuberten

1896 yilda Gresiyani Afina shahrida 1 olimpiyada o‘yinlari bo‘lib o‘tdi. Bu o‘yinlar uchun qadimgi Gresiyaning stadioniga sal o‘xshab ketadigan maxsus stadion kurilgan edi. O‘yinlar nihoyatda tantanali vaziyatda o‘tdi. Musobaqalar dasuriga sportning engil atletika, gimnastika va boshqa turlari kiritilgan edi.

Musobaqada 13 ta mamlakatdan kelgan 285 sportchi qatnashdilar. Gresiya sportchilari eng ko‘p oltin medalni oldilar. AQSh sportchilar ikkinchi o‘rinni egalladilar.

Olimpiyada o‘yinlari o‘tqazish do‘stona hamqorlikda g‘oyalarni va barcha mamalkatlar xalqlar o‘rtasidagi ma’naviy aloqalarni mustahkamlashni tashviqot qilish bilan birga davom etdi. Bu faqat ezgu niyatlar edi, holos. O‘sha vaqtlarida tinchlik maqsadlarini ko‘zda tutib ish yuritgan birorta ham davlat bo‘lmagan. Urushning oldini olishdan chinakam manfaatdor bo‘lgan birorta xukumat ham yo‘q edi.

birinchi zamonaviy olimpiya o‘yinlari

1900 yil Parij xalqaro ko‘rgazma paytida bu shaharda II-olimpiyada o‘yinlari bo‘lib o‘tdi. Bu gal o‘yinlar jamoatchilikni diqqatini o‘nchalik torta olmadi. O‘yinlar dasturi cho‘zilib ketgan bo‘lib, ko‘rgazma davom etib turgan vaqtning boshidan ohirigacha kamayish qilindi, bu esa ularga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirib yubordi; ko‘rgazma ekspanotlari tomoshabinlarning diqqatini sportdan chalg‘itardi. O‘yinlarda 20 mamlakatdan 1066 sportchi ishtirok etdi. Eng ko‘p oltin medalni Amerikaliklar oldi.

III – Olimpiyada o‘yinlari AQShning Sent-Luis shahrida o‘tqazildi. Yevropa mamlakatlaridan olimpiyadaga sportchilar kam keldi va o‘yinlar aslida Amerika sportchilarining musobaqasiga aylanib qoldi. Bu o‘yinlarda 10 mamlakatdan hammasi bo‘lib 496 sportchi qatnashdi. Xalqaro olimpiyada qo‘mitasi o‘yinlariga qiziqish uyg‘otish uchun 1906 yilda yana Afinada navbatdan tashqari o‘yinlar o‘tqazishga qaror qildi. Bu o‘yinlar belgilangan yilda o‘tqazilmagani uchun raqam olmagan edi.

Navbatdagi IV – Olimpiyada o‘yinlari 1908 yili Londonda bo‘lib o‘tdi. Olimpiyadada 22 mamlakatdan 2059 sportchi, shu jumladan Rossiyadan bir necha kishi qatnashdi. O‘yinlar dasturi ancha pasaytirilgan edi. Konkida figurali yugurishdan ham musobaqalar o‘tqazildi (sportning bu turi bo‘yicha oltin medal 16 rus sportchi Paninga topshirilgan edi.) bu olimpiyadada eng ko‘p oltin medalni Angliya sportchilari oldilar.

1912 yili Shvesiya poytaxti Stogolmda V olimpiyada o‘yinlari o‘tqazildi. Bunda 28 mamlakatdan 2541 kishi qatnashdi.

Hotin – qizlar birinchi marta II Olimpiyada o‘yinlarida 1900 yili Parij golf bo‘yicha, 1904 yili Sent-Lo‘nsda jamoan otish , 1908 yilda Londonda jamoan otish, tennis, konkida yurish, 1812 yilda tennis vqa suzish bo‘yicha ishtirok etdilar.

1916 yilga belgilangan VI olimpiyada o‘yinlari urush boshlanib ketganligi sababli o‘tqazilmadi. Ammo o‘yinlar raqami saqlanib qoldi (1920 yildagi olimpiyada o‘yinlari VII olimpiyada o‘yinlari deb nom oldi).

5.7. Eng yangi zamonda jismoniy madaniyat va sport

Insoniyatning iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayoti ikkala jahon urushi o‘rtasidagi davrda ham, undan keyingi davrda ham, Ulug‘ Oktabr sotsialistik inqilobining ta’siri ostida taraqqiy etdi. Insoniyatning keng ommasini revalyusion oqimga, sotsial taraqqiyot va haqiqiy ozadlik kurashiga tortilgan edi. Jahon ikki tizimga : kapitalistik va sotsialistik jamiyatga ajraldi.

Jahonning ikki tizimga ajralishi bilan birga jahon xalqlari ijtimoiy taraqqiyotida ikkita yo‘l maydonga keldi. Bu narsa jismoniy tarbiya va sport sohasida jismoniy madaniyat tizimining o‘z maqsad vazifalariga ko‘ra bir- biriga qarama-qarshi ikkita tizim: sotsialistik va burjua tizimlarning tarkib topishiga olib keldi.

Kapitalizmni umumiy shang moddiy ahvolini birinchi bosqichda (XX asrni 20-50 yillarida) burjuaziya ikkinchi jahon urushigacha sobiq ittifoqni sportda erishgan yutuqlarini tan olmadi.

II opportunistik ishternatsionalga kirgan sotsial-demokratik partiyalarning yo‘lboshchilari ishchilar sport tashkilotlarining rahbarlik organlariga o‘z vakillarini ko‘rsatar, ishchilar sport harakatining sinfiy harakterini bemanilashtirish va harakatini burjuaziya ma’nfatlariga bo‘ysindirishga urinar edilar.

1919 yilda II – internatsional rahbarlarining tashabbusi bilan Shvesariyaning Lyuseri shahrida ishchilar sport tashkilotlarining II-xalqaro qongressi bo‘lib o‘tdi. Bu qongressda Angliya, Belgiya, Finlandiya, Fransiya va Chexoslovakiya ishchilari sport uyshmasining vakillari ishtirok etdilar. Shu kongressda Motsern ishchilari sporti internatsionali tashkil etildi. Unga II-internatsional opporutinstik yoboshchilarning xasadgo‘y tarafdorilari rahbarlik qilib kapitalistik davlatlaridagi ishchilar sporti klublarini Kengash sport tashkilotlarining gayrioddiy kuch ta’siridan chetda turishga o‘rindilar LSI raxbarlari birinchi kongressdayok Kengash Rossiyasining jismoniy tarbiya tashkilotlarining hamda Bolgariya, Chexoslavakiya, Bengiriya va boshqa mamlakatlarning ishchilar sport klublarini o‘z saflariga qabul qilishdan bosh tortdilar. LSI oddiy sportchilarining keng ommasi Bunday qarorga qarshi chiqdi lar va barcha ishchilar sport tashkilotlari uchun LSI ga qabul qilish shartlari bir xil bo‘lishini qattiq talab qildilar.

Talabalarning mustaqil tayyorgarligi uchun topshiriqlar.

Quyidagi mavzular asosida reja tuzing va o‘z fikr-muloxazalaringizni bildiring “Mustaqil ish” yozing:

- 1.Sport va sport o‘yinlarining yangi burjua idealogi
2. Jorj Demeni 1880 yili o‘spirinlar va qizlar uchun maqsadga muvofiq gimnastika klub tashkil qilinishi
- 3.XIX asrning 70 yillarigacha vujudga kelgan gimnastika tizimi
- 4.Xalqaro olimpiyada qomutasining faoliyati sportning yanada taraqqiy etishi

Mavzuni o‘zlashtirish uchun savollar

1. Jismoniy madaniyat va sport to'g'risidagi nazariy bilimlarini rivojlanishi haqida nimalar bilasiz?

2. Burjua sport gimnastika tizimini vujudga kelishi to'g'risida ma'lumot bering?

3. Pestolossining fikricha, tana faoliyati harakatlarda namoyon bo'ldi harakatlar esa bo'g'inlar tuzilishi va harakatlanganligiga bohliqdirdegan g'oyasi bor bunga izog' bering?

4. Gimnastikaning milliy tizimlari haqida tushuncha bering?

5. Yangi zamonning ikkinchi yarmida chet mamlakatlarda jismoniy tarbiya va sport qanday rivoj topdi?

2. Sport- va sport uyinlarini tashqil etilishi?

3. Spenser va Nissen falsafiy va pedagogik g'oyalarida jismoniy madaniyat to'g'risida nimalar yozilgan?

6. Sportning taraqqiy etishi va xalqaro sport uyushmalarini tashqil etilish to'g'risida ma'lumot bering.

Tayanch iboralar

Gumanistlar , ovqatlanish, xavo , gigienik omillar, jismoniy tarbiya, nishon, mashq, badantarbiya, davolovchi gimnastika, uqalash, tabobat, suzish

GLOSSARIY

Atamalar uch tilda yoritiladi va izohlab beriladi

№	Atamaning O'zbek tilida nomlanishi	Atamaning Rus tilida nomlanishi	Atamaning Ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma'nosi
1	Harbiy san'at	Военная искусство	Fairy tales	harbiy xarakatlarni tayyorlash va ularni quruqlikda, xavoda va dengizda olib borish nazariyasi va amaliyotidir. ma'nosida ham qo'llaniladi.

2	Harakat faoliyati	Двигательная активность	actiwiti	Harakatni bajara olish uni takomillashtirish va ko'nikmani vujudga keltirishga aytiladi
3	Strategiya	стратегия	Strategiya	(grekchadan stratos-qo'shin va ago-boshlab boraman) bu harbiy san'atning tarkibiy qismi va yuqori pog'onasi bo'lib, u davlat va qurolli kuchlarni urushga tayyorlash nazariyasi va amaliyotini, strategik operatsiyalarni va umuman urushlarni rejalashtirishni qamrab oladi. Strategiya urush olib borish usullari va shakllarini ishlab chiqadi, unga raxbarlik qiladi xamda urush xarakatlarini moddiy vositalar bilan ta'minlash masalalari bilan shug'ullanadi. Harbiy strategiya urush rejasini ishlab chiqadi, bu urushda qurolli kuchlar va qo'shin turlarining rolini belgilaydi, urush davrida ularning o'rtasidagi yaqin o'zaro xamkorlikni tashkil etadi, aloxida harbiy xarakatlar maydonlarida qurolli kuchlar xarakatlarini va koalitsiya urushlarida ittifoqchilar qurolli kuchlari xarakatlarini muvofiqlashtiradi. Ushbu vazifalardan davlat oliy harbiy idorasining roli va ahamiyati kelib chiqadi.

				Moxirona strategik raxbarlik qurolli kurashda xamma imkoniyatlardan, birinchi navbatda qurolli kuchlardan to'lihg'icha foydalanishni ta'minlaydi.
4	Jismoniy tayyorgarlik	Физическая подготовка	Physical training	U aniq kasb xususiyatiga ko'ra o'tkaziladigan jismoniy mashqlarning vazifalari, vositalari, o'kazish metodikasining o'ziga xosligi bilan xarakterlanadi.
5	Jismoniy ta'lim	Физическая воспитанная	Physical training	Jismoniy tarbiyaning maxsus bilimlar, harakat ko'nikma va malakalarini egallashdan iborat bir turi.
6	gumanistlar	гуманисты	gumanizm	insonparvarlar

Adabiyotlar

1. David C. Watt Sports management and administration © 1998 David C. Watt
2. P. Edwards M.A. Gymnastics, London, The Royal Navy, 1999.
3. Cross Fit. Gymnastics training guide. Copyright 2015.
4. Joseph P. Kennedy. Rhythmic gymnastics. Rhythmic Gymnastics Quick Start Guide- August 2008.
5. Xo'jayev P. Meliyev Abdumalikov R. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat va sport tarixi. 1993 y.
4. Botirov X.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. T. "O'qituvchi" 1993 y.
- 5..Xoldorov T. Nurmatov F. Yunusova D. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish T. 2015

VI-BOB. UMUM INQIROZNI BIRINCHI BOSQICHIDA KAPITALISTIK MAMLAKATLARDA JISMONIY MADANIYAT.

Ulug Oktabr sotsialistik inqilobidan keyin sanoat rivojlangan davlatlarda harakatlar kuchaya boshladi, shu jarayon natijasida internatsional –sotsialistik, ishchi va kommunistik partiyalar tashkil qilish boshlandi. Burjuaziya parlament davlatlarida sinfiy kurashi siquvi ostida va “Erkin rakobatchilik” gida (Buyukbritaniya, Polsha, AQSH, Fransiya, Chexoslovakiya) tobora o`sb borayotgan sotsial isloxat qilish o`tzazila boshlandi. Ishchilarning saylash xuquqlari kengayib bordi, sug`o`rta straxavanie qilish kiritildi, ishchi sport-gimnastika tashkilotlari o`zini boshqarish tashkilotlari tashkil etildi.

“Sport siyosatdan tashqari” shiorlar ostida benilib olib ishchi tashkilotlarining raxbarlari jismoniy madaniyatni ishchilarni burjuaziyani, axloqiy kayfiyat madaniyati vositasi sifatida foydalanildi. Garbiy Yevropa va Shimoliy Amerikada jismoniy madaniyat harakati shunday Germaniya, Ispaniya, Italiya, Portugaliya va Yaponiyaga o`xshash davlatlarda fashistlar axloqini rivojlantirishga yordam berdi. Bu davlatlarda jismoniy madaniyat va sport harbiylashtirishga o`tzazildi, bu esa ochiqdan-ochiq jaxon urushiga tayyorgarlik ko`ra boshladilar. Burjuaziya monopoliyasi siyosat reaksiyani kuchaytirishda va o`zini hukumronligini mustahkamlashga hamda saqlab qolish yo`llarini qidirdi. Sportda organizm, professonallik va irqchilik – bu kapitalizmni umumiy qrizisini farzandidir.

Birinchi jaxon urushi burjuaziya olamidagi ziddiyatlarni bartaraf etolmadi. G‘olib – davlatlar Osiyo, Afrika va lotin Amerika qit‘alarida xalqni siyosiy va iqtisodiy jixatdan xalqni ezishga ta’sir etishini kengaytirib boraverdi. Burjuaziya dunyosida ziddiyatlardan eniga va chuqurligiga rivojlanib bordi, ezilgan xalqlarni milliy – ozodlik kurashi kuchaydi. Ikkinchi jaxon urushi mol sotiladigan ziddiyatlar kelib chiqdi, Germaniya fashirini esa, faqatgina kuchli davlatlarga yo‘nalgan harakatlariga hisoblanadi.

Germaniya Yevropada Ulug‘ oktabr sotsialistik inqilobini proletar harakatidan keyin 1918 noyabr oyida Germaniyada eng kuchli revolyusiya bo‘lib utdi. Proletariatni mag‘lubiyati va ichki germaniyani qarshi inqilobi kuchlarini birlashuvi ishchi harakati bir butun siyosiy raxbarlikni yo‘kligi va burjuaziya partiyalarini qayta tashkil etilishida katta ahamiyatga ega bo‘ldi.

G‘olib – davlatlarni o‘ng doiralari Germaniyaga iqtisodiy va siyosiy ta’sirini o‘tkazdilar. “Non yoki bolshevizm” shiori ostida Rossiya bilan normal diplomatik munosabatlarni tiklashga qarshi faol tashviqot va targ‘ibot ishlarini olib bordilar. Germaniyani sport – gimnastika tashkiloti inqilobiga qarshi tashviqot ishlarini olib borish ochog‘i edi. Faqatgina maslahatchilar, uni boshida spartakchilar, chap radikallar, qaram bo‘lmagan turardilar. Burjuaziya va yunker-komechik sport tashkilotlarini qisqa rtirishga harakat qildilar. Nemis gimnastika kengashi (DT) shiorlari ostida bekinib va inqilobi qarshi chiqdi va sport bilan shug‘ullanuvchilarni o‘zlarini xuquqlari uchun sinfiy kurashda katnashishda chalgitilar edi. 1921 yilga kelib burjuaziya sport hukumronligiga million kishi jalb qilindi.

Germaniya mexnatkashlarini o‘rtasida jismoniy tarbiya – sog‘lomlashtirish ishlarini 45 ta barcha nemis gimnastika va sport tashkilotlari o‘tkazdilar. Fashistlar millatni “iftixori” va “erkinligi” yo‘lida hamma narsaga tayyor edilar. Ular ko‘p sonli sport-harbiylashgan shakllarni to‘zdilar, Nemis mexnat frontini tuzish uchun kasaba uyushmasi ishchilari o‘rtasida ishlab turishlarga qoshilganlardan foydalanganlar, Nemis mexnat fronti tashkiloti raxbarligi ostida “Xursandchilik kuch orqali” monopoliyaga aylantirib qo‘ydi va Nemis xalqini keng ommasini dam olishini hamda jismoniy madaniyat va sportni nazorati ostiga qo‘yadi. Fashistlar tashkiloti aloxida diqqatni “yoqotilgan avlod” yoshlarni ishlashiga qaratiladi. Yoshlar o‘rtasida sport bo‘yicha tashkiliy ishlarni masalan:

barcha detallar puxta uylangan bo'ldi: hayotiy tajribasizligini va rasmiy kiyimga muxabbat romantik tasvirda ko'rishni, fikrlashga ishtiyoqini xisobga olishadi.

Jismoniy madaniyat va sportini fashistlarga oid bir qilish nemislarni ongini millatchilik, shovenizm va irkchilik bilan zaharladi. Barcha maktab o'quvchilari dastlab "Yungfolk" natsistlar (german fashisti) tashkilotini keyinchalik yoshlar "Gitleryugend" va qizlar "Nemis qizlari ittifoqi" qabul qildilar.

Musobaqa uchun maxsus kun (shanba, yakshanba) ajratilgan, bu musobaqa barcha maktab o'quvchilarini qatnashishlari shart bo'lgan. German fashistlarini sport inshootlari boshqa kapitalistik davlatlarni sport bazalaridan mexnatkashlar va yoshlar uchun nisbatan arzonligi va barchaga barobarligi bilan ajralib turadi. Madaniyatni harbiylashtirish Nemislar mafkurasida qayta ishlash bilan shug'ullandilar, shuningdek gimnastika otryadlari hamdir. Ular shu narsani ustidan nazorat qilishda qatnashadiganlarni, chunki har bir erkak 35 yoshigacha sport nishonini uchta – bronza, kumush va oltin boskichi bo'yicha medallar topshirdilar; "beshinchi kalonkani" tashkil etildi, u chet el mamlakatlari – Avstriya, Belgiya, Chexoslovakiya sport tashkilotlarini fitnasi va halqoro olimpiya qomitasi bilan barbod qildilar.

1936-1939 yillarda sportni takomillashtirish yanada kuchaydi. Bu 1938 dan 1993 yillarda ta'xis etilgan "Jismoniy mashqlar millatchilik imperiya kengashi" o'z ifodasini topdi. Germaniya, Italiya va Yaponiya o'rtasidagi harbiy iqtisodiy va siyosiy uyushmasi xaqidagi Berlin shartnomasi asosida davlatni harbirini ma'lum soxada sportga ta'siri bo'lgan. Germaniya ko'proq Vengriya, Ruminiya va boshqa davlatlarni o'ng doiradagi fashistlarga kayfiyati bo'lganlarga tayangan va Burjuaziya sport tashkilotlari sotkinlarini o'z maqsadida keng foydalangan. Fashistlar bosib olingan davlatlarda kommunizmga qarshi ya'ni Yangi tartibga urgata boshladilar, uni yakuniy maqsadi irkchilik va do'nyoga hukmronlikni urnatmokchi bo'ldilar, qarshilik harakati ga birlashib, bosib olingan davlatlarni vatanparvarlari fashistlarga qarshi faol kurashdilar. Qarshilik harakati qatnashchilari orasida har xil siyosiy qarashdagi va diniy e'tikodli kishilar o'zlarini mustaqilligiga va madaniyatiga kurashdilar. Ayniqsa bu kurashda kommunistlar o'zlarini har tomonlama ko'rsata oldilar. Bir qator bosib olingan Belgiya, Gollandiya, Gresiya, Daniya, Norvegiya, Fransiya va

boshqa davlatlarda qarshi harakat kurashchilari faol harakat qila boshladilar. Qarshi harakat kurashchilari erishgan yutugi sport bayramlarini normal xayotga qaytardi. Biroq 1944 yili Yugoslaviyada Xorvantiya xalq ozodligi fashistlarga Qarshi kurashish Davlat uyushmasi tashabbusi bilan ommaviy sport ishlarini tashkil qilish uchun jismoniy tarbiya qomutalari tashkil etildi. Polyak sportchilari fashizm ustidan to‘liq ghalaba qilganligi sharafiga 1945 yilda armiya olimpiyadasini o‘tkazdi.

Italiya 1921 yil noyabrda Italiyada fashistlar dasturini bosib chiqardilar, unda millatni insoniyat jamiyatida tashkil qilish yuqori shakli deb e‘lon qildilar. “Millatni ulug‘ligi” g‘oyasi qadimgi Rimdan kelib chiqqan va fashistlar Italiyasida ko‘rsatib utildi.

“Milliy ulug‘lik davri” an‘analarini davom ettiruvchilar bo‘lib koladi. Mexnatkashlar tomonidan o‘zlarining tartibiga dushmanlik ruxi bilan bo‘lshashtirish maqsadida Musolina sobiq ittifoq bilan diplomatik munosabatni o‘rnatdi. 1924, “Millatni Ximoyalash” shiori ostiga bekinib olib, ochiqdan – ochiq terorchilik rolga o‘tadi.

Qorakuylikli bosh oluvchilar o‘riyadlari ishchi faollarni ura boshladilar, fashistlarga qarshi tashkilotni qirgin qildilar va demokratik sportda harakat qilib turganlarni qamadilar.

Italiya maktab yoshidagi bolalar hamda yoshlarning jismoniy jixatdan o‘sishi va ularga fashistlar tomonidan beriladigan madaniyat ishlariga maorif vazirligining jismoniy madaniyat departamenti va maxsus ijtimoiy tashkilot “Opera natsional balilla” raxbarlik qildi.

“Balilla” asosan 8-13 yoshlardagi o‘g‘il bolalarni birlashtiradi. 14-18 yoshdagi o‘smirlar “Avangadistov” tashkiloti sostaviga kirdilar. 8-13 yoshlardagi qizlar “Pikkoli Italyan” (“Kichik yoshdagi Italyan qizlari”), 14-18 yoshdagi qizlar esa “Djiovane Italyane” (“Yosh Italyan qizlari”) tashkilotlariga birlashdilar.

Har shanbada barcha italyanlar “Millatni chiniqtirish” uchun siyosiy, harbiy va sport tayyorgarligiga borishlari shart edi. Harbiy-jismoniy tayyorgarlikni ko‘psonli sport-gimnastika klublari, jamiyatlar va ittifoqlar o‘tkazardilar. Aviatsiya, planer parashut va sport , motosport, shuningdek gimnastika, engil atletika, sport o‘yinlari hamda oteqorist sport bilan shug‘ullanish fashistlarni madaniyat ishlari dasturiga kiritilgandi.

Italiyada fashistlar armiyasiga zaxiralar tayyorlash maqsadida “Opera natsionale donolivar” nomi bilan juda ko‘p tashkilotlar

vujudga keltirildi. Bu tashkilotlarda mexnatkashlarni ularning bush vaqtlarida jismoniy jixatdan ustirish va ularga o'z mafkurasini singdirish uchun intensiv suratda ish olib borildi.

Yaponiya. XX asr Yaponiyada tarixiy sharoitida tashkil topgan kuch, faqatgina milliy sport turlari rivojlandi.

Tayoqda va shamshirda qqilichbozlik va jamiyatda qqilichbozlik, sumo, karate va boshqa kurash turlari o'quvchi yoshlarni harbiy-jismoniy tayyorgarlik dasturida bo'lgan. 1911 yildan boshlab Maorif va sport soxasidagi Yaponiya arbobi Dziguri Kano (1942 yilda vafot qilgan) tashabbusi bo'yicha jismoniy madaniyat bo'yicha boshqarish imkoniyatlari tashkil etildi, zamonaviy dzyu-do kurash turi aniq belgilandi va internatsional sport turlari maktablar, kollejlarga va universitetlarga kiritildi. Uch davlatdan iborat bo'lgan ittifok (Germaniya, Italiya, Yaponiya) ga tayangan holda, yapon samurayi ommaviy ravishda harbiylashtirishga erishdilar, imperalistik mafkura yoshlarni aldash maqsadida jismoniy madaniyat vositasidan foydalanildi.

Kattalarga quloq solmaslik (intizomni buzishi) Yaponlar uchun eng katta kamchiliqlardan biridir. O'quvchilar tovonda o'tirib o'qituvchini tusho'ntirishini eshitadilar. Xaar bir maktab o'quvchisi jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish vaqtida imqon boricha e'tiborli, uyushkoklik va va ijro etuvchidir. O'quvchilarning jismoniy rivojlanish darajasini aniqlash uchun maxsus testlar urgatilgan bo'lib (Ko'krak qafasini xajmli, panja orqa qorin mo'shagi kuchi, egiluvchanlik va reaksiya tezligiga boriladigan mashqlar va hakoza),

Har bir darsni - uylashga, buni moxiyati shundan iboratki, shug'ullanuvchilar saf turgandan keyin tizzada turadilar va tovonga o'tiradilar va 1-2 daqiqa davomida oldida polga qarab o'tiradilar, jismoniy rivojlanishni va diniy marosimlarga qattiq tartibga solish, shaxsni qadr -qimmatini pastga tushirish, shu kungacha kamsitiladilar.

6.1. Buyuk Britaniyada jismoniy madaniyat

Ijtimoiy va milliy jixatdan sabsatabozlik uchun saylov komissiyalari davrida 14 yoshgacha boshlangich ta'limni bajarilishi xaqidagi qono'ndan Angliya burjuaziyasi o'numli foydalandi. 1920 yil Buyukbritaniyani Kommunistik partiyasini tashkil etilishi Kengash Rossiyasi intervensiyasiga qarshi Angliya ishchilarini kurashini yangi

bosqichga ko'tardi. Buyukbritaniya kommunistik partiyasi va "Rossiyadan qo'lingni tort!" qomutasi Burjuaziya hukumini birinchi sotsialistik davlatiga qarshi urush boshlashidan voz kechdi va shunday qilib 1921 yilda savdo bitimiga imzo cheqildi.

Ikkinchi jaxon urushi davrida fashizm-dushmanga tashkil etilishi jaxonni jami xalq ommasini qiziqishiga javob beradi va 1941 yilni 21 iyunida Angliyani vaziri U.Churchil sobiq ittifoq tomonidan men deb aytgan edi, biroq Angliya Burjuaziyasi jamiyatini reaksiyon doiralari kapitalizmni umumiy kirizisini o'tkir momentlariga harakat qildilarki o'zlarining qarama-qarshiliqlarini birinchi navbatda sobiq ittifoq xisobiga xal qilmoqchi bo'ldilar.

Buyukbritaniya xukumatida ta'lim va fan vazirligi sportni rivojlanishiga shaxsan javob beradi. Davlat byujetidan maxalliy, kongilli tashkilotlariga mablag' ajratiladi, ular jismoniy dam olish maskanlari tashkil etadilar va terma jamoani musobaqalarda qatnashishini va tayyorlash uchun dastur tuzadilar Angliya, Shotlandiya va Irlandiyalilarni har bir sport turida o'zlarini raxbarlari bo'ladi. Jismoniy madaniyat va sportni boshqarish tashkilotlari xavasqorlarini zur berishi bilan harakat qildi, ya'ni kimda-kim o'zining vaqtini bir qismini va kuchinimashgulothamda musobaqaga bagishlashdi. Jismoniy dam olish bo'yicha Markaziy Kengashi, uning a'zolari Angliya, Ueles va Shimoliy Irlandiyani barcha milliy sport tashkilotlari xisoblanadi, Bunda aloxida diqqat e'tiborni kimni yoshi 18 yoshdan oshganlarga qaratiladi. Jismoniy dam olish bo'yicha MS bosh kotibi sport Kengashini direktorini vazifasini ham bajaradi, u sport markaziga xukumat yordam ko'rsatadi.

Sakkista milliy sport markazlaridan – torttasi Angliyada, ikkitasi Shotlandiyada, bittasi Ueles va Shimoliy Irlandiyada – har xil sport turlari bo'yichamashgulotva musobaqalar o'tkazadilar. Eng ko'p faol shug'ullanuvchilarni va ishkibozlarni soni shunday sport turlari futbol, regbi, oid sporta (yugurish) va engil atletikadir. Shuningdek ommaviy sport turlari boks, kurash, moto va avtopoyga, suzish, karus, tennis va boshqalari xisoblanadi.

Amerika Qoshma Shtatlari (AQSH) hukumron doiralari ham jismoniy madaniyatda yoshlarni harbiy ishlarga tayyorlash maqsadida keng foydalandilar. Amerika Burjuaziya maktab, o'rta va oliy o'quv yurtlarida yoshlarni o'z mafkurasi ruxida tarbiyaladi, ularni jaxonga xokim bo'lish rejalarini amalga oshirishga "Amerikada yashash" ni

targ'ibot qilishga tayyorladi. Amerika cherkovi harbiy boshqarma va juda ko'p yarim sport – yarim harbiy tashkilotlar, masalan: “Amerika legioni” kabi tashkilot ham ana shu maqsadda ish olib bordi. AQSH da o'quvchilar jismoniy madaniyatga aloxida e'tibor berildi. Ko'pchilik Shtatlarda o'quv yurtlaridagi jismoniy madaniyat xaqida maxsus qonunlar qabul qilindi. Bularda jismoniy madaniyatni mablag bilan ta'minlash, o'qituvchi kadrlar tayyorlash va boshqa masalalar nazarda tutilgan edi. Jismoniy madaniyat burjua butun madaniyat tizimining bir qismiga aylana bordi. 1920 yilda AQSH ning sport raxbarlari va universitetlardagi o'yinlar jamiyati qomutasi jismoniy madaniyat vazifalarini aniqlar ekan, uning muxim vazifasi yoshlarni itoatguylik va intizomlilik ruxida hamkorlik qilish, o'z manfaatlaridan voz kechish ruxida va ularda Amerika jamiyati zarur bo'lgan boshqa fazilatlarni tarbiyalab etishtirishdan iborat deb ko'rsatildi.

AQSH da mehnatkashlarning keng ommasini harbiy jismoniy jixatdan tayyorlash turli harakter ommaviy mustaqil tashkilotlar, ommaviy sport tomoshalari assotsiatsiyasi faol dam olish va fabrika zavod klublari assotsiatsiyalari va boshqalar yordamida nikoblangan shaklda amalga oshiriladi.

6.2. Yangi davrda jismoniy madaniyatni rivojlanishining yangi metodlari.

Garbiy Yevropa davlatlarida sportdagi tarbiyalash an'alariga o'zgartirishlar kiritildi. Daniyalik Nils Bo'q (1880-1950 yillar) burjuaziyaning ijtimoiy buyurtmasi bajarib, eski jismoniy madaniyat tizimlarini takomillashtirishga harakat qilib va ularni yangi tarixiy sharoitga moslashtirish. N.Bo'q shug'ulanuvchilarning organizmiga ajoyib ta'sir ko'rsatadigan, jismoniy mashqlar majmuasini ishlab chiqdi. Bu majmua “N.Bo'qni asosiy gimnastikasi” degan nomni oldi va o'quvchi yoshlarni asosan ma'lumotsiz harbiy chaqiriqqacha armiya xizmatiga tayyorlashni mo'ljalga olishgan. Gimnastikalarni maxsus tayyorlangan guruhiga o'zini metodik usulini jahonni barcha davlatlarida N.Bo'q namoyish qildi.

“Asosiy gimnastika” harakatlarida ketma-ket harakat qilish usulida tez mechorida bajariladi. Dars davomida to'liq applitudada turadi va katta miqdorida takrorlash 60 tagacha mashqlarni bajarilishi kerak. Darsda mushaklarni cho'zishlar, bo'shattirish uchun maxsus mashqlar bo'lgan, bu esa ish qobiliyatini tiklashga yordam beradi. N.Bo'qni gimnastikasi burjuaziya Yevropa davlatlari armiyalarida

asosan qoʻllanilgan. Maktablarda K.Gaul'gofera va M.Shtrayxerni avstriya tibbiy gimnastika metodi shuxrat qozondi.

K.Gual'gofera va M.Shtrayxerning avstriya tabbiy maktab gimnastikasi metodi kapitalistik mamlakatlari, ayniqsa boltik boʻyi davlatlari Polsha, Avstriya va Germaniya maktablarida keng tarqaldi. Bu gimnastika metodi 1 –chi jaxon urushlaridan keyin Avstriya va boshqa bir qancha mamlakatlarda maktab taʼlimi soxasida oʻtqazilgan burjua isloxatlari bilan bogʻliq ravishda paydo boʻlgan edi. Avstriya tibbiy maktab gimnastikasi inperialistik urushiga Avstriya va Vengriya maktablarida tarqalgan nemis A.Shpissning suʼniy va toʻqilgan maktab gimnastikasining oʻrnini bosish talab etilgan edi. Ammo bu yangi tizim eski nemiz tizimining koʻpgina xatolarini takrorladi. Bu tizimda maktab yoshdagi bolalarni jismoniy mashqlariga oʻrgatishning ilmiy jixatdan asoslangan taʼlim-tarbiyaviy usullari yoʻq edi.

Avstriya maktab gimnastikasi asoschilari jismoniy tarbiya faqat bola organizmiga jismoniy taʼsiri etishining vositasi emas, balki yoshlarning sinfiy-garmoniya ruxida tarbiyalashga qaratilgan intellektual va axloqiy madaniyatning muxim elementi ham deb qaradilar. Bu metodning burjua mamlkatlarida keng yoyilishi bejis emas. Burjua sport raxbarlari “Jismoniy madaniyat-bu faqat sogʻlomlashtirish emas, balki yoshlarni mafkuraviy jixatdan tarbiyalashning eng muhim vositasi ekanligini yaxshi anglar edilar”.

Goulgofer va Shtrayxer maktab yoshdagi bolalar uchun jismoniy madaniyat darsini batafsil ishlab chiqdilar. Ular darslarni uch qismga boʻlib, ularga quyidagi mashqlar guruxlariga ajatdilar.

Birinchi gurux – jonlantirish mashqlari (tez yurish, yugurish, sakrash bilan bajariladigan oʻyinlar, nafas mashqlari);

Ikkinchi gurux – gavda uchun asosiy mashqlar, muvozanat saqlash, kuch va chaqqonlik mashqlari (yugurish, yurish va sakrash);

Uchinchi gurux – tinchlantirish mashqlar (yugurmasdan bajariladigan, oʻyinlar, sekin yugurish).

Shuningdek, ular ekskursiya, ochiq havoda oʻynaladigan oʻyinlar, suzish, changi va chanada uchish, uyida gimnastika mashqlari bajarishi (10 daqiqa davomida), hamda mashgʻulotlari paytida jismoniy tarbiya daqiqalari oʻtqazishni taklif etdilar.

Ammo Goulgofer va Shtrayxer metodida muxim kamchiliqlar mavjud edi. Masalan, Gulgofer va Shtrayxerning koʻrsatishicha,

odamning jismoniy taraqqiyotida irsiyat xal qiluvchi rol o'ynaydi va tirik mavjudodning har bir ko'rtak xujayrasining taraqqiyot yo'li oldindan belgilangan, go'yo bu o'sish usul kesil emish. Ular odamning jismoniy o'sishidagi sotsial muxitini inqor etdilar hamda hamma narsa irsiyatga bog'liq, deb davo qildilar. Gol'gofer va Shtrayxerning fikriga ko'ra, organizm va uning ayrim qismlari ularga meros qolgan qobiliyatlari doirasidagina taraqqiy etishi mumkin. Bu nazariy fanga xilof harakterdaligi shubxasidir. Ma'lumki inson faqat tabiatdadagina emas, balki tabiatning bir qismi sifatida o'zini ham o'zgartiradi. Avstriya gimnastikani maktabi reformatorlarining vazifasi jismoniy mashqlar va o'yinlar mashg'ulotlarini hukumron sinf burjua sinfi manfaatlariga ko'proq xizmat qildirishdan iborat edi.

6.3. Ishchi sport harakatini rivojlanishi.

Yevropa mamlakatlarida ishchi sport harakati o'sib kelayotgan avlodni jismoniy tarbiya vositalari bilan tarbiyalash eng mustahkam an'anaga ega bo'ladi, u esa ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy nuqtai nazaridan tarixiy tashkil topishi asosida yaratilgan.

Ishchi sport harakati dagi tarbiyaviy an'anasi to'g'ridan-to'g'ri Ulug' oktabrni ta'sir etishi ostida jiddiy o'zgargan. Shu bilan birga burjuaziya sport tashkilotlari ishchi internatsional aloqalarini chegaralab qo'yishga harakat qildilar, Kengash jismoniy tarbiya harakati ni ajratib qo'ydi. Ko'pchilik sotsial-demokratik patriyani rahbarlari shunday vaziyatda burjua sport tashkilotlariga to'g'ridan-to'g'ri yordam berdi. Biroq mehnatkashlar ommasini ekspluatsiya qilishi o'sishi Kengash ittifoqida sotsializmni muvoffaqiyatli qurilishi va fuqarolar urushini ghalaba bilan tugallanishi proletariatni chiqishi o'zlarining foydasiga, sportni rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi.

Jahon urushi frontlarida urush harakatlari yo'lida imperalistlar armiyada uro'shayotgan mustamlakachilik xalqlarni vakillarini jalb qilishga, harbiy-jismoniy madaniyatga mos ravishda va ularga qurol berishga majbur bo'ldilar. Bularni barchasi kapitalizmni chuquroq krizisga uchrashiga, kolonsal tizimni yo'q qilishga va praletariat bilan internatsional aloqalarni mustahkamlashga yordam berdi.

Ishchi siyosiy va kasaba uyushmasi tashkilotlari milliy ittifoq va federatsiya sport jamaolarini birlashtirishda qatnashdilar. Shvesiya, masalan, Stogolmda 1928 Shvesiya ishchilari sportkengashi tashkil etildi, unda XX asrni boshida kelib chiqqan ishchilar tashkilotini birlashtirildi.¹

Shvesiyaning ishchilari sport kengashi, qizil sport internatsionalliga kirdi, (ishchi sportchilarni birlashtiruvchi, xalqaro progressiv tashkilot) va sobiq ittifoqni sport tashkilotlari bilan aloqani faol ushlab turdilar.

Filandiyaning eng ommoviy ishchi yoshlar tashkiloti TUL (ishchilar sport kengashi) 1919 yil yanvar oyida tashkil etildi, qachon Davlat sport kengashini rahbarlari kimdan-kimga 1918 yili fuqoralar urushida ishchi fronti tomonidan turganlarini barchasini o'zlarining qatoridan chiqarib tashlashga qaror qabul qildilar. Mashhur TUL sportlari ko'pgacha sobiq ittifoqga kelib turardilar. Ular jahon chempionlari va olimpiya sport turlari bo'yicha ko'proq rekordlar egalari bo'lgan

Fransiyaning ishchilar sport-gimnastikasi federatsiyasi (FSJT) milliy sportni rivojlantirishda etakchi o'rini egallaydi. 1908 yildan boshlab mustaqil bo'lib kelgan, barcha ishchilar gumanist ishchilar sport tashkilotlarini 1934 yili FSHST ga birlashtiradi. Ular jismoniy madaniyatni fashistlashtirishga qarshi faol kirishdilar.

1933 yildagi boshlab FSJT "Yumanist" gazetasini sovrini uchun kross musobaqasi o'tqazilmoqda, Bunda, kattalar, ospirinlar va bolalar qatnashdilar.

Nemislarning ishchilar sport-gimnastikasi kengashi safida 1933 yilda 1,2 million a'zosi bor edi. Davlat tepasiga fashistlarni kelishi bilan Germaniyada ishchilar sport klublari yo'q qilindi.

Proletariatni sinfiy kurashida ishchi-sportchilar oldinga safida bo'ldilar, ularning sharafiga turli-tuman musobaqalar o'tqaziladi. Ishchilarning sport tashkilotlari faoliyatida.

Bolgariya, Buyukbritaniya, Vengriya, Germaniya, Chexoslovakiya, Fransiya va boshqa davlatlarining mashhur kommunistik partiya arboblari qatnashdilar.

6.4. Sotsialistik mamlakatlarda jismoniy madaniyat.

Ikkinchi jahon urushidan keyin bir qator Markaziy va Janubiy-Sharqiy Yevropa davlatlarida sotsialistik davlat va ijtimoiy tuzum barpo etildi. Xalq sotsialistik qurilish yo'lida turdi. Barcha mehnatkashlarni ta'lim va tarbiya sohasida qatnashish imkoniyatlar ochildi. Sport harakati mazmuni va vazifasi, maqsadi tubdan o'zgardi. Qirqinchli yillarning ikkinchi yarmida sotsialistik davlatlar repartuarida jismoniy harakati ni boshqarish davlat organlari Vazirlik Kengash qoshida jismoniy madaniyat va sport qo'mitasi tashkil etildi, bu esa jismoniy tarbiya va sportni keyinchalqk rivojlanitirish va uni holatiga javob beradigan, jismoniy tarbiya tizimini takomillashtiradigan fuqoralar salomatligini mustahkamlash, ularni mehnatga va Vatan mudofaasiga tayyorlaydi. Hozirgi vaqtda sotsializm malakatlari jismoniy madaniyat tizimlariga imqon beradi, ular yangi tipdagi davlatlararo mo'nosabatlari mustahkam aloqada bo'ladi. Bu mo'nosabatlar 1949 yilda Yevropa davlatlari orasida tashkil etilgan. O'zaro yordam iqtisodiy Kengash tomonidan mustahkamlashgan. Keyinchalqk o'zaro iqtisodiy yordam Kengashga boshqa qit'adagi sotsialistik davlatlar ham qabul qilindi.

Olimpiya o'yinlari oldidan va 1980 yildagi olimpiya o'yinlardagi muhim musobaqalarni natijasi bo'yicha o'ta kuchli sport davlatlari ettita hamdo'stlik sotsialistik davlatlarga kirdi. Sotsialistik davlatlarda jismoniy madaniyat va sportni keyinchalqk rivojlantirish bo'yicha muvoffaqiyatli xal etish uchun "Olimpiya birdamligi" va O'zaro iqtisodiy yordam Kengashi dasturi asosida jismoniy tarbiya harakatini boshqarish organlarini hamkorlikda ishlashga imqoniyat tug'iladi. Bir qator sotsialistik mamlakatlaridagi jismoniy madaniyat tizimini ko'rib chiqamiz.

6.5. Bolgariya Xalq Respublikasi

Bolgariya 1978 yilni dekabr oyida jismoniy tarbiya harakatini yuz yilligini nishonladi. Plavdi va shahridagi "Orel" xalq gimnastika jamiyatini birinchi qatnashchilari Bolgariya xalqni mustaqilligi uchun kurashganlar rus-turkiya urushini (1877-1878 yillar) qatnashchilari edi.

1944 yili 9 sentabrda xalq-demokratik xokimiyati o‘rnatilgandan keyin. Bolgariyada yangi tarmoqli kasaba uyushmasi sport tashkiloti va ishchi yoshlar kengashi, hozirda Dimitrov yoshlar kengashi tashkil etildi. Sotsialistik davlatni boshida kasaba uyushmasi, yoshlar va jismoniy tarbiya harakatini qayta qurilishi proletariat hokimiyatini mustahkamlashga va Bolgariya Xalq Respublikasi tuzilganligini e‘lon qilindi. Kasaba uyushmalar va Dimitrov yoshlar kengashi (DSM) bilan birgalikda davlat jismoniy tarbiya MMBT majmualari “Leveni-Spartak” va “Rodina” sport ko‘pkurashi bo‘yicha faol ish olib bordilar.

Hozirgi vaqtda jismoniy madaniyatni barcha tizimlarini majmuasi “Rodina” tasdiqlangan bo‘lib, u alohida 6 yoshdan 60 yoshgacha va ko‘proq bo‘lgan aholini qamrab oladi. Yosh hususiyatlariga qarab bo‘linishi quyidagicha bo‘ladi.

“Mahorat” (6-8 yosh), II. “Chaqqonlik” (9-10 yosh), III. “Maqsad” (11-12 yosh), IV. “Jasurlik”(13-14 yosh), V. “Xushchaqchaqlik” (15-16 yosh),VI. “Yoshlik” (17-19 yosh), VII. “Kuch” (20-25 yosh),VIII. “Kamolot” (ayollar 26-32 yosh, erkaqlar 26-35),IX. “Bardamlik” (ayollar 30-40, erakalar36-45 yosh), X. “Salomatlik” (ayollar 41-55, erkaqlar 46-60 yosh).XI “Ko‘p yillik” (ayollar 55 yoshdan katta, erakalar 60 yoshdan katta). Bu majmua quydagi asosiy sport turlarini birlashtiradi: velosport, gimnastika, engil atletika, suzish, chang‘i, sport o‘yinlari, o‘q otish va turizm, shuningdek harakatli o‘yinlar, rolikli qonkida yugurish, harbiy-amaliy va ommoviy-sog‘lomlashtirish harakteridagi mashqlar. “Rodina” majmuasi 3 ta bosqichdan iborat: Sh-bosqich “Bronza nishoni”, II-bosich “Kumush nishoni”. I-bosqich “Oltin nishon”, ular maqsadga yo‘naltirilganligi va qiyienik darajasi bo‘yicha farq qildi.

1957 yildan boshlab jismoniy tarbiya harakati ni rivojlanishiga Bolgariya jismoniy tarbiya va sport Kengash boshchiliq qiladi. (BSF) kengash qongressida Markaziy Kengash (M-S) va markaziy reveziya komissiyasi saylanadi. Marakziy Kengash tort oyda bir marta yalpi majlisini o‘tkazadi, unda okruglarda ishlarni tashkil etadi va qabul qilangan qarorlarni bajarilishini nazorat qiladi. Plenumlar o‘rtasidagi oraliqda sport harakati saylangan MSBSF larni 26 kishidan iborat byuro a‘zolari boshqaradi. Ulardan 7 ta rahbar yoki “Raislik” qiluvchi ta’sdiqlanadi. Saylab qo‘yish kengashni barcha organlari uchun pastdan yuqoriga kamchiliq ko‘pchiliqqa qat’iy ravishda bo‘yso‘ngan

holda amalga oshiradi. BSFni okrug Kengashlari soni 28 ta, shular qatorida Bolgariyani markazi Sofiyada tashkil etilgan okrugga tenglashtirilgan, shahar jismoniy tarbiya Kengashidir.

Ishlab chiqarishdagi asosiy tashikliy bo'limi, o'quv yurtlarida-sport tugarak u MSBSF byurosini qarori bilan tashkil etiladi. Sport turlari bo'yicha federatsiya yordamchi jamoatchi saylab qo'yiladigan organ xisoblanadi. Sport seksiyalarida har xil komissiyalar ishlab turadilar: bolalar va o'spirin lar, madaniyatviy, moliyaviy va b.q. Sport seksiyani a'zosi 14 yoshga etgan, Bolgariyani xoxlagan fuqorasi bo'lishi mumkin. BSF o'z faoliyatini kasaba kengash bilan jismoniy tarbiya harakati ni rivojlanishi bo'yicha Xalq maorifi Vazirliga, yoshlar va famoatchiliq organlari va tashkilotlari xududiy belgilari bo'yicha demokratik sentralizm asosida muvofiqlashtiradi. Xududi shunday to'zilishda va BSFda turistik, baliq ovlash kengashi va avtomobilistlar kengash ham ishlaydi. Bu ommaviy jamoatchilik tashkilotlari terma jamoalarni to'ldiradi va tayyorlaydi, shuningdek taqdim qiladi va ular Bolgariyani manfaatini Halqaro arenalarda tegishli sport turlari bo'yicha himoya qiladi. Bolgariyani baliq-ovlash kengashi ham atrof muhitni o'rab turishni saqlaydi.

6.6. Vengriya Xalq Respublikasi

1945 yilda aprelida Kengash armiyasi Vengriyani ozod qildi. Nemis fashist bosqinchilari mamlakatdan xaydab chiqarildi va fashizim yo'q qilindi. Hokimyat Venger xalqi qo'lga o'tdi. Vengriya xalq Respublikasi deb e'lon qilindi va sotsializm qurish yo'liga kirdi. 1948 yilda Vengriya sport boshqarmasi (Orsagash sport xvataya) tashkil etildi. Davlatning samarali yordami zarur moddiy bazasini yaratishga ommaviy sport harakatining yuksalishiga hamda Vengriya sportning xalqaro sport maydonida dastlabki yutuqlarni qo'lga kiritishga yordam berdi. 1949 yili 18 avgustda davlat majlisida vengriya xalqi Respublikasi qonstitutsiyasi qabul qilindi va jismoniy tarbiya harakati ni boshqarishini yangi tizimini aniqladi. 1949 yilda jismoniy madaniyatning davlat tizimining asosiy sifatleri mehnatga va mudofaga bo'lgan tayyor (MXK) jismoniy tarbiya majmuasining tashkil etilishidir. Vengriyada jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanuvchi kishilarning soni 180 mingdan oshib ketdi. Jismoniy tarbiya va sport shahar hamda qishloq mehnatkashlarning turmushiga singib kira boshladi.

Sport boshqarmasi 1950 yilga kelib sport harakatining barcha sohalarini boshqara olmay qoldi. Jismoniy tarbiya harakatining tez sur'atlar bilan taraqqiy etishini ta'minlash maqsadida 1951 yil yanvarda Vengriya jismoniy tarbiya va sport qomutasiuning joylardagi organlari tuzildi. Vengriya qomutasi shu yilning o'zida "MXK" majmuasi haqida yagona sport klasifikatsiyasi to'g'risidagi yangi qonun ta'sdiqlandi, sport tadbirlarning kalendarini ishlab chiqdi va kasaba uyshmasi hamda boshqarma sport jamiyatlarini tuzildi.

1958 yilda xalq ommasini jismoniy tarbiya harakatida rahbarlik qilishda jalb etish maqsadida, jismoniy tarbiya va sport qomutalari o'ringa jismoniy tarbiya Kengashlari tuzildi.

Vengriya Xalq Respublikasi Vazirlar Kengashi huzuridagi jismoniy tarbiya va sport ishlari bo'yicha Kengashi oliy rahbarlik organiga aylandi. Jismoniy tarbiya va sport ishlari boshqarmasi ijroiyy organi bo'lib hisoblanadi. Joylarda viloyat, shahar va u yerda jismoniy tarbiya Kengashlari vujudga keltirildi. Sportning ayrim turlari (engil atletika, suzish, gimnastika va boshqalar) ning taraqqiy etishiga tegishli sport uyshmasi rahbarlik qila boshladi.

1961 yilning oxiriga kelib jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari a'zolarining umumiy soni ykarim million kishiga (aholining qariyb 12 foizi) etdi. 1961 yil manda Vengriyada Derd Kalion nomidagi yangi jismoniy tarbiya kishini ("MXK" nishoni o'rniga) joriy etildi.

Davlat jismoniy madaniyat instituti oliy malakali jismoniy madaniyat kadrlarini tayyorlab etishtirmoqda. 1959 yilda tashkil etilgan jismoniy madaniyat ilmiy tekshirish instituti jismoniy madaniyat va sportning ilmiy asoslarini ishlab chiqish bilan shug'ullanmoqda.

Boshlang'ich, o'rta va kasb-hunar maktablarida majburiy mashg'ulotlardan tashqari (haftasiga 2 soat) o'quvchilar mustaqil ravishda o'zlari tanlagan sport turlari bilan maktab jismoniy madaniyat jamoalari seksiyalarida shug'ullanadilar. Oliy o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya va sport sohasida majburiy va mustaqil tarzda katta ish olib borilmoqda.

Vengriya sportchilari 1945-1960 yillar ichidagi davrda 150 dan ortiq Yevropa, jahon va olimpiyada o'yinlari chempion unvonini olishga muvoffaq bo'ldilar. Urushdan keyingi 4 ta olimpiyada o'yinlarida (1948-1960 yillar) ular 99 medal, jumladan, 41 oltin, 28 kumush va 30 bronza medalni ko'lga kiritdilar. Vengriya Xalq

Respublikasida futbol, basketbol, voleybol, engil atletika, suzish, suv sporti, stol tennisi va sportning boshqa turlari ommaviy tus olgan.

6.7. Vetnam Demokratik Respublikasida jismoniy madaniyat va sport.

1945 yil 2 sentabrda Vetnam Demokratik Respublikasi deb e'lon qilindi. Demokratik xokimiyati o'rnatilganidan keyin mamlakatda jismoniy tarbiya va sportning yuksalish butunlay boshqacha yo'ldan boradi. Bu ishda mehnatkashlar partiyasi Respublikasining birinchi kunlaridanoq jismoniy tarbiya mustamlakachilik davrida og'ir turmush sharoitlarida zarar etqazilgan Vetnam xalqi sog'lig'ini tiklashning muhim vositasi deb hisoblandi.

VDR da ommaviy jismoniy tarbiya harakati tashkilotlarining barpo etish va jismoniy madaniyatga rahbarlik qilish uchun jismoniy tarbiya va sport davlat qomutasi tuzildi. Korxonalar, muassasa, o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya jamoalari va sport jamiyatlari tuzila boshladi.

VDR ning milliy mustaqillik uchun franso'z imperialistlariga qarshi olib borgan urushi yillarida jismoniy tarbiya sport Vetnam halqining jangovarlik qobiliyatini kuchaytirish maqsadida keng qo'llaniladi. Front orqasidagi ramonlarda jismoniy tarbiya va sport ishlarini taraqqiy ettirish davom etdi. Jismoniy madaniyat xalq Armiyasi uchun zaxiralarni tayyorlashga va sotsialistik madaniyatlashda, salomatlikni mustahkamlashda muhim vosita bo'ladi. Jismoniy madaniyat va sport ishlab chiqarish qorxonasi bosh boshqarmasi, tashkil etildi ko'ngilli sport jamiyatlari, jismoniy madaniyat jamoalari, tashkil etildi. 1959 yilda Xonayda jismoniy madaniyat texnikumi ochiladi va "Mehnatga va mudofaga bo'l tayyor" sport majmuasi joriy etildi, o'sha dasturiga engil atletika otish, suzish, milliy sport turlari (kurash, q qilichbozlik, ya'ni qilichda). 1961 yili Kengash sport tashkilotlarini faol yordamida xonayda jismoniy tarbiya instituti ochildi, har yili taxminan 300 ta jismoniy madaniyat va sport bo'yicha mutaxasislarni tayyorlab chiqaradilar.

Vetnam Demokratik Respublikasining jismoniy tarbiya tashkilotlari sotsialistik lager mamlakatlar sportchilar bilan va ommaviy fizo'qltura harakati ni taraqqiy etirishda ularning tajribasini keng qo'llanmoqda.

6.8. Germaniya Demokratik Respublikasi

1946 yilning aprel oyida Kommunistik va sotsiolistik partiya birlashib Germaniya sotsiolistik birlashgan partiya tashkil etildi. (SEPG)

1949 yil 7 oktabrda Germaniya Demokratik Respublikasi tuzilgandan keyin sharqiy Germaniyadagi ommaviy demokratik jismoniy tarbiya harakatida yangi davr boshlandi.

1948 yilda Ozod nemis yoshlar kengashi Sharqiy Germaniyaning barcha yoshlari orasida jismoniy tarbiya va sport ommaviy ishlari tashkil qilishga kirishadi. 1948 yil oktabrda tashabbusi bilan demokratik jismoniy tarbiya harakati ning oliy organi. Nemis sport komitai tuzildi. Uning tarkibiga Ozod nemis yoshlar kengash , kasaba uyshmasi va ommaviy tashkilotlarining vakillari, jismoniy tarbiya harakatining ko'zga ko'ringan namoyondalari, faol sportchilar hamda Sharqiy Germaniyadagi ayrim boshqarmalarning vakillari kiradilar.

1951 yil martida SEPG markaziy qomutasi jismoniy tarbiya va sportni yuksaltirish vazifalari haqida keng qaror qiladi. Qarorda demokratik jismoniy tarbiya harakati da qisqa muddat ichida organizmning jismoniy tarbiya muvoffaq bo'lganligi qayd qilinadi. Bu qarorda ularni yanada taraqqiy ettirish yo'llari ko'rsatildi, sport jamiyatlarining vazifalari va to'zilishi, qishloqda, bolalar va yoshlar orasida olib boriladigan sport ishlarining xususiyatlari, kadrlar tayyorlash va vazifalari belgilanadi.

1957 yil aprelida GDR da sport ommaviy ishlarini saqlash vazirligi va xalq ta'limi, shuningdek yoshlar birlashmasi va kasaba uyushmasi tashkiloti bilan hamqorlikda amalga oshiriladi. Germaniya sport-gimnastika kengash 36-sport federatsiyalarini birlashtiradi va har turt yilda sport-gimnastika vakillarini slyoti o'tqaziladi, ular quydagi, rayon va okrug sport tashkilotlari tomonidan saylanadi. Sletda Prezidium va kotiba saylanadi.

6.9. Kuba Respublikasida jismoniy madaniyatni rivojlanishi.

Lotin Amerikasida imperealizm bilan kurash frontini ochgan qahramon. Kuba xalqi jismoniy madaniyat va sportga juda qiziqadi. Inqilobdan avvalgi Kubada amerikaliklar beysbol bilan boksni zo'r

berib tarqatdilar. Bunda AQSh ning sport sohibqorlari manfaatdor edilar. Amerikaning beysbol va boks professional klublari Kubaning kuchli va chidamli sportchilari bilan kuchaytirilar edi. “Jamoat klublari” deb ataluvchi klublarda sport bilan faqat Kuba burjuaziyasining badavlat qismigina shug‘ullanar edi. Inqilobd bu adolatsizlikni tugatdi. Xalq xokimiyati o‘rnatilishi tufayli Kuba xalqi boshqa huquqlar qatori sport bilan shug‘ullanish huquqiga ega bo‘ladi. 1961 yil fevralida Kuba inqilobchi xukumatining qaroriga binoan mamlakatning barcha sport harakatiga rahbarlik qilish organi huquqiga ega bo‘lgan sport, jismoniy madaniyat va dam olish milliy instituti tuzildi.

Jismoniy madaniyat va dam olish milliy institutining faoliyati jismoniy tarbiya va sportni Kuba xalqining keng tabaqalari orasida yoyishga qaratilgan edi. Institutda barcha shaharlar va qishloq joylarida to‘zilgan ko‘maqlashuv ko‘ngilli Kengashlarga tayangan holda ish olib boradi. Yigit va qizlar institut tashkilotlarida turli jismoniy mashqlar bilan shug‘ullanadilar, musobaqalarga ommaviy ko‘riklarga tayyorlashadilar, sport nishoni normativlarini topshiradilar.

Kuba inqilob xukumatining muhim vazifasi inqilobning tub maqsadlarini amalga oshira oladigan kishilarning yangi avlodini madaniyatlab etishtirishdan iboratdir. Bu vazifani xalq etishda jismoniy tarbiya va sport muhim rol o‘ynaydi. Shuning uchun Kuba xukumati jismoniy madaniyatga katta e‘tibor bermoqda.

Kuba yoshlarining sportga qiziqishi nihoyatda kattadir. Beysbol, boks, futbol, suzish, gimnastika va sportning boshqa turlari ularning sevimli o‘yinlari hisoblanadi. Ko‘p sonli sport maydonchalari, stadionlar, gimnastika zallari va ishchilar sport klublarida yoshlar, katta yoshdagi kishilar, erkaqlar va xotin qizlar mashq qilmoqdalar.

Shunday qilib Kuba inqilobi ozodlik va mehnat qilish huquqini berdi, yangi hayot qurish yo‘lini boshlab berdi, u jismoniy tarbiya va sportning keng ko‘lamda taraqqiyot etishi uchun imqoniyat yaratdi.

6.10. Ruminiyada jismoniy madaniyat.

Ruminiyada demokratik jismoniy tarbiya harakati 1944 yilda mamlakat fashistlar asoratidan ozod qilib, xalq xukumati to‘zilganligidan keyin taraqqiyot etish boshladi.

1945 yilda Ruminiyada xalq sporti tashkiloti (OSP-) tuzildi. Bu tashkilot jismoniy madaniyat sportning sotsialistik asosida taraqqiy etishida nihoyatda muhim rol o'ynadi. U jismoniy tarbiya harakati dagi shovinizm va iriqchilikka qarshi muaffaqiyat elementlarni haydab chiqarish uchun kurashda, yoshlarni proletar ahloqi va xalq demokratik tuzumiga sadoqat ruxida madaniyatladı.

1949 yilda Ruminiya ishchilar partiyasi markaziy Qomutasi siyosiy byurosi jismoniy madaniyat va sportni yuksaltirish masalalari yuzasidan qaror qabul qildi. Bu qarorga binoan 1949 yil avgustida Buyuk xalq majlisi Farmoni bilan Ruminiya Vazirlar Kengashi xuzurida Jismoniy tarbiya va sport davlat qomutasi hamda uning joylardagi organlari ta'sis etildi. Shuningdek, bu Farmonda kasaba uyshmasi xuzurida ko'ngilli sport tashkilotlari tuzish nazarda tutilgan edi. 1000 dan ko'proq jismoniy tarbiya jamoalari kasaba kengash sport jamiyatlariga ya'ni "Lokomativ", "Metal", "Partizan", "Plamya", "Sporton", "Stroitel" va boshqa birlashdi. Qishloqda jismoniy tarbiya jamoalari qishloq klublari xuzurida to'zila boshladi 1949-1950 yillarda ularning soni 1200 taga etdi, shug'ullanuvchilarning umumiy soni esa doimiy kishini tashkil qildi.

1957 yilda Ruminiya ishchilar partiyasi markaziy qomutasi va RXR Vazirlar Kengashining jismoniy madaniyat va sportni yanada rivojlantirish to'g'risidagi qo'shimcha qarori e'lon qilindi. Ruminiya ishchilar partiyasi Markaziy qomutasi va Vazirlar Kengashi bu sohadagi yutuqlarni ko'rsatib o'tish bilan birga ommaviy jismoniy tarbiya harakati ayniqsa qishloqda zaruriy darajaga etmaganligi, jismoniy madaniyat va sport rahbarlik qilish qo'pol, etarli darajada ixcham va operativ emasligini ta'kidladı.

Jismoniy tarbiya harakati ni Ruminiya Xalq Respublikasining siyosiy va iqtisodiy taraqqiyoti darajasiga tenglashtirish zarur edi. Shunga muvofiq ravishda keng jamoat tashkiloti jismoniy tarbiya va sport kengash (O'QFS) tuzildi.

O'QFS demokratik sentralizmga asoslangan ommaviy tashkilotga aylandı. Kengashning asosiy vazifasi-ommaviy jismoniy tarbiyani taraqqiy ettirishdan iborat edi. Bu mehnatkashlari ommasining sport faoliyati sohasidagi ishlarni tashkil etadi va rejalashtiradi. Shu bilan bir qatorda u tashkiliy hamda metodik masalalarni ishlab chiqadi, sport turlari federatsiyalari orqali milliy va xalqaro miqyosdagi sport musobaqalariga rahbarlik qiladi.

RXR da gimnastika, engil atletikani, suzish, chang'i sporti, voleybol otish, eshkak eshish va elkanli sport, futbol, turizm shaxmat va boshqalar keng tarqalgan. RXR da sportning keng yoyilgan turlari bilan birgalikda uning milliy turlari jumladan, "oyna" va "tranta" o'yinlari taraqqiy etilmoqda.

6.11. Chexoslovakiyada jismoniy madaniyat.

Chexoslovakiya Avstriya-Vengeriya imperiya tarkibida 300 yildan oshiq bo'ldi. 1918 yil oktabr oyida Chexoslovakiya burjuaziya Respublikasi tashkil etildi. Chexoslovakiya burjuaziya davrida Ukraina Zokarpartiyasidagi holat va xalq ta'limi o'zgardi, ya'ni 1921 yilni o'zida 530 ta xalq maktabi, shundan 375 tasi Uqrain maktablari edi. biroq chexoslovakiya burjuaziya Ukraina Zanarpatiyasining iqtisodiy va madaniy rivojlanishiga qiziqmadi, chunki xalq Kengash Uqrainyasi bilan qo'shilishga kurashdilar.

1948 yil mamlakatining bircha jismoniy tarbiya jamiyatlari va sport klublari "Kengash" nomli yagona yangi demokratik tashkilotga birlashtiradi. Bu tashkilotga mustaqil tartibda ommaviy jismoniy tarbiya va sport ishlarini amalga oshirish vazifasi yuklatildi.

1949 yil sholida Chexoslovakiya Respublika Milliy majmuasi "Jismoniy tarbiya va sportni yuksaltirish sohasida davlat hamhurligi haqida" qonun qabul qildi. Jismoniy madaniyat va sport ishlari davlat qomutasi tuzildi. Komitaning asosiy vazifasi jismoniy tarbiya va sportni taraqqiy ettirishga oid direktiv va umumiy ko'rsatmalar, jismoniy madaniyatining metodika asoslari va ommaviy jismoniy tarbiya tashkilotlari ishlarining tashkiliy prinsiplarini ishlab chiqarishdan iborat edi. Davlat mehnatkashlar jismoniy madaniyati va sport inshoatlarini qurishga mablag ajrata boshladi.

Yoshlar kengashi va kasaba uyshmalarning tashabbusi bilan maktablarda, fabrika, zavodlarda "Sokol" ning mustaqil tashkilotlari to'zila boshladi.

Jismoniy madaniyat va sport sohasida malakali kadrlar tayyorlash uchun 1953 yil sentabrida Pragada Davlat jismoniy madaniyat institut ta'sis etildi. Keyinchalqq ilmiy tekshirish instituti va murabbiylar maktabi, Davlat sporti muzeyi barpo etildi. 1955 yil Chexoslovakiyada "Mehnatga va Vatan himoyasiga bo'l tayyor" takomillashtirilgan majmua joriy etildi. 1956 yilda Chexoslovakiya jismoniy tarbiya tashkilotlari faoliyatida yutuqlar bilan bir qatorda

jiddiy kamchiliklar-rahbarlik ishlarining xaddan tashqari markazlashtirilib yuborilganligi, demokratik asoslarning buzilganligi hamda ko'ngilli xodimlarni haq to'lanadigan apparat bilan almashtirishga ko'proq intilishganligi aniqlandi. Chexoslovakiya Kommunistik Partiyasi Markaziy rahbarlik qilishni tubdan yaxshilash tadbirlari ko'rildi. Jismoniy tarbiya va sport davlat qomutasi beqor qilindi va birlashgan ko'ngilli jismoniy tarbiya tashkiloti Chexoslovakiya jismoniy tarbiyada kengashi (ChsFK) tuzildi. Bu kengashni ta'sis etuvchi qongress 1957 yil marta bo'lib o'tdi.

CHSFK ning tuzilishi jismoniy tarbiya harakati ni sotsialistik asoslarda yuksaltirish, uning ommaviyligi va jismoniy tarbiyachilar sport mahoratini oshirishda yangi bosqich bo'lib xizmat qildi. Chexoslovakiya jismoniy tarbiya zavod va fabrikalarda, maktablar, oliy o'quv yurtlari va qishloqlarda yangi jismoniy tarbiya jamoalarini vujudga keltirishda katta ishlar qildi. ¹¹

“Chidamli bo'l” degan jamoatchilik harakati umum xalq o'rtasida ommaviy ravishda foydalaniladi. Bu Pragadagi eng katta sport inshootida-stadiondi o'tqaziladigan sport bu jamoatchilki harakati bir milliondan oshiq chexoslovakiyalilar 5 yoshdan to 70 yoshgacha bo'lgan aholi qatnashadi. Stadionni tribunolarida 200 ming tomoshabin sig'adi, maydonda esa bir vaqtni o'zida ommaviy sport tadbirlarida 30 mingdan oshiq kishi qatnashid. Pragada Y.Fuchik nomli madaniyat istiroxat bogida juda katta sport zal qurilgan bo'lib bo'ndan 15 ta sport turi uchun o'zgartirish mumkin.

6.12.Yugoslaviya sotsialistik federativ Respublikasi.

1945 yil noyabrda Yugoslaviya sotsialistik Federativ Halq Respublikasining e'lon qilinishi mamalakat taraqqiyotida burilish nuqtasi bo'ladi. Shu paytdan boshlab jismoniy tarbiya va sport mamlakat halq xo'jaligi va madaniyatining yuksalishidagi yutuqlar bilan birgalikda taraqqiy etdi va mustahkamlandi. 1948 yilda bu vaqtgacha Yugoslaviyada sport ishlariga rahbarlik qilib kelgan. Gimnastika federatsiyasi o'rniga “Partizan” jismoniy madaniyat kengash tuzildi. Respublika teritoriyasida “Partizan” kengash qarashli bir mingga yaqin sport jamiyatlari (klublari) tashkil etildi. Bu

¹¹ David C. Watt Sports management and administration “New York <http://www.bestsportbook.com> 1998.

kengashda ishlab chiqilgan dastur aholining barcha yoshdagi guruhlariga mo'ljallangan va sportning Yugoslaviyada taraqqiy ettirilayotgan hamma turlariga taalluqlidir. "Partizan" tashkilotlarida mashg'ulotlarning asosiy shakli-jismoniy madaniyat darsi hisoblanadi. Bu dars aholining turli qontingenti bilan haftasiga 3-4 marta o'tqaziladi. Mashg'ulotlarda harakatli va sport o'yinlari, yugurish, sakrash, irgitish, suzish, turizm, qishda changida yurish asosiy o'rinni egallaydi.

Sotsialistik Yugoslaviyada jismoniy tarbiya va sportga oid mamlakali mutaxassislar tayyorlashga katta ahamiyat beriladi. Belgradda jismoniy tarbiya instituti, Zagrebda jismoniy madaniyat oliy maktabi, Lyublyana, Skople, Navoiy Sadda sport maktablari barpo etilgan.

Yugoslaviya o'quv yurtlarining barcha tiplarida jismoniy taryyorgarlik bo'yicha mashg'ulotlar muntazam o'tqaziladi. Mamlakat aholisi o'rtasida "O'quvchilar sport o'yinlari", "Ishchilar sport o'yinlari" va boshqa ommaviy musobaqalar keng yoyilgan. 1961 yilda "Ishchilar sport o'yinlari"da 400 mingdan ko'proq kishi qatnashdi, ular sportning 28 turi bo'yicha musobaqalashdi.

Yirik sanoat qorxonalarida qoshida mehnatkashlar uchun "faol dam olish markazlari" vujudga keltirilgan. Ishdan keyin dam olish markazlari vujudga keltirilgan. Ishdan keyin va dam olish kunlari yuz minglab ishchilar, xizmatchilar va ularning oila a'zolari bu markazlarga kelib-ketadilar. Ular o'z vaqtlarini o'yinlar, sevgan sport turi bilan shug'ullanish bilan o'tqaziladilar, turistik sayrga jo'natadilar.

Yugoslaviyada jismoniy tarbiya harakati ni boshqarishda muhim rol jismoniy madaniyatni tashkil etish. Kengashga (SOFK) tegishlidir, u hozirgi vaqtda 46 ta har xil sport uyushmalarini birlashtiradi.

SOFK ni eng yuqori organi-qonferensiya, uning tarkibiga har bir respublika kengashidan 8 tadan delegat, ulkalaridan 6 ta delegatlar va alohida sport turlari kengashidan bittadan delegat kiradi. Anjumanda SOFK ni Prezidumini tarkibiga Respublikachilardan 3 ta, o'lka kengashlardan 2 tadan delegat saylanadi. Prezidum raisini, o'rinbosarlarini, komissiya raisini o'rinbosarilarini (kadrlar, tashviqot-targ'ibot, sog'liqni saqlash, sportni rivojlantirish va sport inshootlari bo'yicha) saylanadi va sofknishchi organlarini a'zolarini tayinlanadi, biroq jismoniy madaniyat va sport rivojlantirishga to'g'ridan-to'g'ri

qiziqadigan tashkilotlar bilan, ularni nomizodlarini kelishib olinadi. Yugoslaviyada 1984 yili XIV kishi olimpiyada o'yinlari o'tqazildi.

6.13. Koreya xalq demokratik Respublikasida jismoniy madaniyat va sport.

1945 yil avgustida Koreyani Kengash qo'shinlari Yapon imperialistlaridan ozod qildi. Mamlakatda demokratik o'zgarishlar yuz berdi. KXDRda jismoniy tarbiya va sport demokratik asosida taraqqiy eta boshladi. Tinchlik vaqtida taraqqiyotning dastlabki yillaridayoq zavodlar, qishloqlar va o'quv yurtlarida 10 mingdan ko'proq jismoniy tarbiya jamoalar tuzildi. Bir milliondan ziyod kishi jismoniy tarbiya bilan shug'ullana boshladi va "Mehnatga va KXDR mudofaasiga bo'l tayyor" jismoniy tarbiya majmuasi normalarini tekshirishga kirishdi. 1947 yilda Shimoliy Qoreya sportchilari Pragada bo'lib o'tgan 1 jaxon yoshlari va talabalari festivalida qatnashdi. Shimoliy Qoreyaning futbol komondasi va xotin-qiz bosketbolchilar jamoai ana shu muosbqalarda birinchi o'rinlarni egalladi.

KXDR jismoniy tarbiya va sportchilar Amerika imperialistlari bilan Lisiman to'dalari interveitsiyasiga qarshi olib borilgan Vatan ozodligi urushining qiyin yillarda butun xalq bilan yonma-yon turib jangovar harakatlarda ishtirok etdilar sulh to'zilgandan keyin jangovar harakatlarda ishtirok etdilar. Sulh to'zilgandan keyin KXDR ommaviy jismoniy tarbiya tashkilotlari tanglik paytida o'z faoliyatini qaytadan boshlab yubordi. Pxenyanda va mamlakatning boshqa shaharlaridagi sport inshootlari tarixon qisqa muddat ichida tiklandi. 1954 sholida KXDR Vazirlar Kabinet ho'zurida Jismoniy tarbiya va sport qomutasi tuzildi.

Vazirlar Kabinitening 1956 va 1958 yillarda qabul qilgan maxsus qarorlar KXDR ommaviy jismoniy tarbiya harakati ning yuksalishida katta ahamiyatga ega bo'ladi. Bu hujjatlarda Respublika ommaviy jismoniy tarbiya tashkilotlarining asosiy vaziflari hamda mehnatkashlar orasida jismoniy tarbiya va sport sohasidagi ishlarni yaxshilashga oid muhim tadbirlar belgilandi. Yirik qorxonalarda jismoniy tarbiya yuriqchilarilavozimni belgilandi. O'smirlar sport klublari, o'smirlar sport maktablari bo'lib qayta tuzildi va bu maktablar malakali sportchilar tayyorlab etishtirishning markazlariga aylandi. 1958 yil sentabridan boshlab Pxenyanda o'quv instituti,

keyinchalqk ochilgan jismoniy tarbiya ilmiy tekshirish instituti ishlab turibdi.

1958 yil oxirida Qoreya Mehnat partiyasining Markaziy Qomutasi jismoniy tarbiya va sport masalalariga oid keng qaror qabul qildi. KXDR jismoniy madaniyat tashkilotlari kasaba uyshmasi va Yoshlar kengashining faol yordam tufayli bu qarorni amalga oshira borib, muhim yutuqlarni ko'lgga kiritdilar. 1960 yil oxirida Qoreyada o'z saflarida 2,5 milliondan ko'proq kishini birlashtirgan 12-mingdan ziyod jismoniy tarbiya jamoalari bor edi. KXDR da jismoniy madaniyat majburiy fan sifatida maktab, o'rta va oliy o'quv yurtlari o'quv dasturlariga kiritilgan. Jismoniy jismoniy tarbiya majmuasining porlen va sinovlarini topshirish tashkil qiladi. KHDR da MMBT jismoniy tarbiya majumasi bilan bir qatorda sportning 36 turidan normativlarni o'z ichiga olgan. Yagona sport klassifikatsiyasi joriy etilgan. Aholining keng ommasi o'rtasida engil atlantika, gimnastika, sport o'yinlari (ertalabki, gimnastika), suzish va konkida uchish va yugurish sporti eng ko'p yoyilgan.

KXDR sportchilari halqaro sport tashkilotlarining hamda Halqaro Olimpiyada qomutasining reaksion elementlari hanuzga qadar KXDR halqaro sport aloqalarining o'sishini cheklashga urinmoqdalar, Koreys sportchilarining halqaro sport musobaqalarida ishtirok etishiga ruxsat bermaslikka harakat qilmoqdalar, koreys sportchilarining jaxon miqyosidagi yutuqlarini e'tirof qilmayotirlar. Ammo reaksionerlarning bu o'rnishlari KXDR da jismoniy tarbiya va sportning ilgarilab borayotgan o'sishini to'xtata olmaydi.

6.14. Taraqqiy etayotgan mamlakatlarda jismoniy madaniyat va sport.

Osiyo va Afrikaning ko'pgina halqlariga jismoniy mashqlar va o'yinlar qadim zamonlardan ma'lum. Ammo sharoiti bu xalqlar jismoniy tarbiyasini taraqqiy etishiga to'sqinlik qildi. Bu yerda mustamlakachilar hamda milliy burjuaziyaning vakillarigina sport bilan shug'ullanar edi. Urushdan keyingi yillar sharmandali mustamlaka bo'lgan joylarda yangi suveren davlatlar vujudga keldi va vujudga kelmoqda. Ozodlikka erishgan davlatlarda sport tashkilotlarining faoliyati demokratik tus ola boshladi. Davlat tomonidan sport klublariga beriladigan moddiy yordam kuchaytirildi.

Jismoniy madaniyat va sport milliy madaniyatning ajarlmas qismiga aylandi.

Xindiston, Indoneziya va Birmada jismoniy madaniyat va sport ancha taraqqiy etdi. Bu mamlakatlarda sportga rahbarlik qiluvchi yangi sport tashkilotlari tuzildi. Xindiston 1946 yili I- Umum Xindiston jismoniy qonferensiyasida Milliy jismoniy madaniyat va dam olish assotsiatsiyasi, 1949 yilda Umum Xindiston tashkilotlariga rahbarlik qiluvchi organ tariqasida Xindiston milliy klubi tuzildi. Birleoda sport ishlariga jismoniy madaniyat milliy Kengashi boshchilik qiladi. Indoneziya, Birma va Xindistonda sportni yuksalishiga katta ta'sir ko'rsatayotgan milliy olimpiyada Qomutalari tuzildi. Shaharlarda territorial prinsipi asosida sport klublari, uyushmalar, Kengashlar tashkil etildi. Chempionatlar, kubok o'yinlari va birinchiliklar, milliy o'yinlar va sport bayramlari va muntazam o'tqazilmoqda.

Bu mamlakatlarda sportning barcha olimpiyada turlari keng yoyilmoqda. Maysazorda o'ynaladigan Xokkey, futbol, engil atletika, ayniqsa taraqqiy etmoqda. Yoshlar bosketbol va voleybol, velosiped sporti, suzish va jamoan otish bilan shug'ullanayotir. Jismoniy mashqlarning ko'pgina milliy turlari va o'yinlari shuhrat qozongan. Sport maydonlari, gimnastika zallari va stadionlar qurishga ancha e'tibor berilmoqda. Xindistonda Milliy sport stadioni Yangi Dexlida qurildi. Indoneziya So'raboy va Medonada stadionlar barpo qilindi. Jakartada Kengash ittifoqining yordami bilan katta sport majmuasi tugatildi.

Milliy murabbiylar va o'qituvchi kadrlarni tayyorlash yaxshilanmoqda. Masalan, Xindiston kollejlari bir qancha jismoniy madaniyat bo'limlari bor, Bomboy Umum Xindiston jismoniy tarbiyat sport instituti ochildi. Ammo milliy kadrlar masalasi Xalq echilmagan, shu sababli Xindiston, Indoneziya va Birmaning sport tashkilotlari murabbiylarni chet ellardan taklif qiladi.

Xindiston, Indoneziya va Birma sportchilarining xalqaro aloqalari kengayib bormoqda. Ular Osiyo va olimpiyada o'yinlarida faol qatnashmoqdalar.

Afrika qit'asida ham jismoniy tarbiya va sport ancha rivojlanadi. Afrikaning yangi davlatlari-Gvineya, Gana, Mali va boshqalar sportdan mehnatkashlarning keng ommasini baxramand qilish uchun intilmoqdalar.

Gvineya Respublikasida jismoniy madaniyat barcha maktablar va o'quv yurtlarida majburiy fanlar qatoriga kiritilgan. Gvineya xukumati sport tashkilotlariga sport inshootlarini qurishda hamda jismoniy madaniyat murabbiylari va yuriqchitorlarini tayyorlashda moddiy yordam ko'rsatmoqda. Mamlakatda futbol, boks, bosketbol, voleybol, velosaped sporti, engil atletika va stol tennisi federatsiyalari tuzildi.

Mali va Ganada futbol, engil atletika, boks va velosaped sporti taraqqiy ettirilmoqda.

Afrika davlatlari sportchilari xalqaro musobaqalarda ishtirok etaboshladi. Rim olimpiyada o'yinlarida Efioniya yuguruvchilariga Marafon yugurushining g'olib Abebe Binalo shuxrat keltirdi. Sportni bu turidan marok otish sporti Rxada kumush medal oldi.

Afrikaning o'n etti davlatidan jismoniy madaniyat va sportning yuksalishida muhim rol o'ynayotgan milliy olimpiya qomutalari tuzildi va ishlab turibdi.

Sotsialistik mamlakatlarining jismoniy tarbiya tashkilotlari Afrika mamlakatlariga sport harakati ni taraqqiy ettirishda katta yordam beradi.

Kengash ittifoqi va boshqa sosialistik mamlakatlar murabbiylari va sportchilarning Afrika mamlakatlariga qiladigan safarlari an'anaga aylanmoqda.

Birlashgan Arab Respublikasi (BAR)da jismoniy tarbiya va sport jadal sur'atlari bilan taraqqiy etmoqda. Mamlakat maktablarda jismoniy madaniyat majburiy fanlar qatoridan o'rin olgan. Jismoniy madaniyatning asosiy vositalari-o'yinlar, ritmik gimnastika sayrlardir. Yuqori sinflarda otish, qqilichbozlik, mushtlashish, granata uloqtirish o'rgatiladi. BARda sportning barcha olimpiyada turlari taraqqiy ettirilmoqda.

Birlashgan Arab Respublikasida ayollar o`rtasida futbolni rivojlanishi.

Kurash sportining eng – eng tarqalgan turi hisoblanadi. 1920 yilda Misr kurashchilari birinchi marta olimpiyada o`yinlarida qatnashdilar va ana shu vaqtdan boshlab ko`pincha mo`qofatli o`rinlarni egallab kelmoqdalar. Misr og`ir atletikachilar o`z muvoffaqiyatlari bilan tanilganlar. BAR da futbol, engil atletika, suzish va gimnastika ommaviy tus olgan hozirgi jismoniy madaniyat mutaxasislarini tayyorlash katta ahamiyat berilmoqdalar. Qohirada erkaqlar va xotin-qizlar uchun jismoniy madaniyat oliy maktablari ochilgan.

Mavzuni o`zlashtirish uchun savollar:

1.Eng yangi zamonda jismoniy madaniyatni rivojlanishida o`z fikr mulohazalaringizni bildirining?

2.Umumiy inqirozni birinchi bosqichida jismoniy madaniyat qay shakllda rivoj topdi?

3. Germaniyada jismoniy madaniyatni rivojlanishi to`g`risida ma`lumot bering?

4.Italiyada milliy urugchilik davri deb qaysi davrga aytiladi?

5.Yaponiyada XX asrlarda qaysi sport turlari rivoj topdi?

6. Buyuk Britaniyada va AQSh sport o‘yinlarini tashkil etilishiga batavsil ma’lumot bering.

7.Kuba Halq Respublikasida jismoniy madaniyat va sport rivojlanishi to‘g‘risida ma’lumot bering

8.Chexoslavakiya Halq Respublikasida jismoniy madaniyat va sport rivojlanish shakllari to‘g‘risida nimalar bilasiz

9. Vengriya Halq Respublikasi jismoniy madaniyat va sportto‘g‘risida bilimingizni namoyon qiling?

10.Koreya Halq Respublikasi jismoniy madaniyat to‘g‘risida nimalarni bilasiz?

Talabalarni mustaqil tayyorgarligi uchun topshiriqlar.

Quyidagi mavzular asosida reja tuzing va o‘z fikr-mulohazalaringizni bildiring “Mustaqil ish” yozing.

1. Jismoniy madaniyatni yangi metodlari.
2. Ishchi sport xarakati ni rivojlanishi
1. Sotsialistik davlatlarda jismoniy madaniyat
2. Bolgariya Halq Respublikasida jismoniy madaniyat va sport
3. Vengriya Halq Respublikasi jismoniy madaniyat va sport
4. Kuba Halq Respublikasida jismoniy madaniyat va sport
5. Chexoslavakiya Halq Respublikasida jismoniy madaniyat va sport
6. Vengriya Halq Respublikasi jismoniy madaniyat va sport
7. Koreya Halq Respublikasi jismoniy madaniyat va sport

Glossariy

T/r	Atama o‘zbek tilida	Atama rus tilida	Atama ingliz tilida	Izoh
1	Marafon	Марафон	Marathon	Uzoq masofaga yugurish
2	Muvozanat	Баланс	Balance	Odam o‘z dinamik holarini saqlash muvozzant

3	Sakrash	Прышок	Jump	Oyoqlarga tayangan holda tepinish
4	Hakam	Судя	referee	O'yinni boshqaruvchi
5	Sumo	Сумо	Sumo	Xitoy milliy o'yini bo'lgan kurashning bir turi
6	Jasurlik	Отважность	Boldness	Kuchiga ishongan boxodir, mard, qo'rqmas
7	Yurish	Ходьба	Move	Oddiy holda harakatlanish
8	Musoboqa	Соревнование	Competition	Oddiy holda harakatlanish

Adabiyotlar:

1. Yunusov T.T., Abdumalikov R., Yarashev K.D., "Assalom Olimpiyada", T., O'zDJTI nashr. 1993 yil
2. Голошапов Б.Р. История физической культуры и спорта, М., "Академия" 2001
3. David C. Watt Sports management and administration © 1998
David C. Wat

4. Joseph P. Kennedy. Rhythmic gymnastics. Rhythmic Gymnastics Quick Start Guide- August 2008.
5. Xo‘jayev P. Meliyev Abdumalikov R. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat va sport tarixi.1993 y.
6. Botirov X.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. T. “O‘qituvchi” 1993 y.

VII-BOB. XALQ QO‘SHINLARINING HARBIY JISMONIY TAYYORGARLIGI QADIMGI AJDODLARIMIZNI JISMONIY MADANIYATGA QOSHGAN XISSALARI

JALOLIDDIN MANGUBERDI.

To‘liq ismi Jaloliddin ibn Alovuddin Muhammad (1198-1231 yillarda)

Xorazm shohlar davlatining so‘nggi huqumdori (1220-1231 y.) moxir sarkarda Jamoliddin xoji (ma-k) bo‘lgani uchun Manguberdi nomi bilan atalgan. Keyinchalqk bu nom talaffuzda o‘zgarib “Manguberdi” nomi bilan mashxur bo‘lib ketgan.

Jaloliddin Manguberdi otasining harbiy yurishlarida ishtirok etib, o‘zining jasur jangchi, iqtidorli sarkardalik qobiliyatlarini namoyish etgan.

Jaloliddin qorachadan kelgan, o‘rta bo‘yli, turk lafzli odam edi. Fors tilini ham yaxshi bilardi. Uning botirligiga kelganda shuni aytish kerakki, qaddi-qomati kelishgan kuchli, baquvvat, zabardast, sulton arslonlar orasidagi eng kuchli sher edi. Bir so‘zli, kek saqlamaydigan, ochiq ko‘ngil to‘g‘ri odam edi. U jiddiy shaxs edi, xech qachon qo‘lmasdi. Juda nari borsa jilmayib qo‘yardi. U adolatsizliklarni yomon ko‘rardi. Jaloliddin o‘ta kat’iyatli, nihoyatda irodali, murakkab vaziyatlarda, taqdirning qaltis sinovlarida o‘zini yo‘qotib qo‘ymaydigan favqulotda mard va botir sarkarda edi.

Jaloliddin Manguberdi(1198-1231 yillarda)

Jaloliddin Manguberdi – o‘zbek xalqi tarixidagi ulug‘ shaxslardan biridir. Mo‘g‘ul bosqinchilariga qarshi ko‘rsatgan bemisl jasorati va murosasiz kurashi tufayli u buyuk vatanparvar va milliy qahramon sifatida butun Sharqda dong taratdi. Jamoliddinning hayoti nihoyatda qiyin va murakkab sharoitda kechdi, mo‘g‘ullarning to‘xtovsiz xujumlari, tazyiki va taxlikasi ostida bo‘lishiga qaramay otasi sulton Alovuddin Muhammad tomonidan boy berilgan, barbod bo‘lgan Xorazmshoxlar imperiyasini mamlakatning janubiy-Garbiy qismida yangidan barpo etadi va vatan mustaqilligini saqlab qolish uchun o‘n bir yil mobaynida bosqinchilarga qarshi matonat bilan kurashda, aql bovar qilmas qahramonliklar ko‘rsatdi.

Chingizxon bo‘yida turgan Jaloliddinga etib oladi va uning qo‘shinlarini o‘rab oladi. Shu paytda Jaloliddin daryo yoqasida turgan onasi va haramidagi xotin-qizlarni mo‘g‘ullar qo‘liga tushmasliklari uchun daryoga tashlattirdi. Ular daryoga gharq bo‘ldilar. Jaloliddin mo‘g‘ullar xalqini tobora siqib kelayotgan va qutulish chorasi qolmagan bir laxzada oti bilan daryoga tik tashlab narigi soxilga so‘zib utdi. Joni omon qolgan Xorazmliklar ham o‘nga ergashdilar.

Jaloliddinni jasorati va qahramonligiga qoyil qolgan Chingizxon o‘z xayratini yashirishda ojiz qoldi va “Bir otaning ana shunday o‘g‘li bo‘lishi lozim” dedi.

Jaloliddin vaqtida armiyani tashkil etgan o‘nsurlarga qator o‘zgartirishlar kiritilgan:

Turkiylarda qadimdan mavjud an'anaga ko'ra qo'shin o'ng va sul qanotlarga ajratilgan. Xorazmshoxlar davrida qo'shinga oid boshqaruv ishlari bilan buyuk devonning bo'lim – devoni arz shug'ullangan. Davlat xazinasidan olingan mablag'lar va ularning sarf to'g'risidagi barcha yozuvlar shu devonda saqlangan. Xorazmshoxlar zamonida ham ikkita tizimi bor edi. Qo'shinda xizmat qilgan harbiylarning hammasi ma'lum qiymatdagi ikkitalarga ega bo'lishgan. Xususan katta, kichik sarkardalar, qo'mondonlar bor edi. Katta ikkitalar ho'qumdorlarning marhammatiga muvofiq kamayishi yoki yana yiriklashishi mumkin edi. Kichik ikkitalar bo'lsa o'zgarmagan. Ular ota meros edi. Ikkita egalari chaqirilgan zaxoti o'z amirlari qanoti ostiga to'planishar va yurish tugagach, yana o'z yurtlariga qaytib ketishardi. Xorazmshoxlar yangi bir ulkani zabt etgach u yerdagi erlar darhol ikkitalarga bo'linib, mansabdorlar o'rtasida taqsimlanar va devoni arz daftariga qayd qilinar edi.

Ikkita soxiblaridan tashkil topgan ulkan bir suvoriy quvvatlar Xorazmshox mamlakatining turli tomonlariga erlashgandi. Ular viloyat askarlarini tashkil etardi.

Bundan tashqari ho'qumdorning gvardiyasi ham mavjud edi.

Sulton Jaloliddin, shubxasiz armiyasining bosh qo'mondoni edi. U tinchlik davrida ham, yurish vaqtida ham o'z armiyasini tashkil etgan ikki buyuk qismga: gvardiyasi va viloyat askarlariga qo'mondonlik qilardi.

Vazir bo'lsa Ozarboyjon va Arronda joylashgan Xorazmshox qo'shinlariga qo'mondonlik qilar va faxsh etish bilan shug'ullanar edi.

Jaloliddin doimo qo'shin boshida bo'ldi. Sultonhoja u yoki bu amirni biron-bir mintaqani fatx qilish uchun safarbar qilsada, ko'p o'tmay orqasidan etib olib, qo'mondonlikni o'z qo'liga olardi.

Harbiy kengash bosh qo'mondon sifatida sultonning o'zi boshqaradigan bu majlisda jangga kiradigan xonlar, amirlar, ishtirok qilar edilar. Majlisda jangda qo'llaniladigan taktika to'g'risida bir qarorga kelinardi. So'nggi ho'qum sultonga oid bo'lgani uchun harbiy kengash qarorlari tavsiya harkteriga ega bulardi. Masalan: gurtillar bilan bo'ladigan bir jangdan oldin Jaloliddin vaziri va qo'mondonlari ishtirokida harbiy kengash o'tkazdi. Vazir dushman qo'shinlari soni jixatidan usto'n bo'lgani uchun jang vaqtini keyinga surishni taklif qildi. Bu taklifdan jaxli chiqqan sulton vazirning boshiga urdi va jang

qilish qarorini e'lon etdi. Boshqa tomondan, Jaloliddin jangni qaysi kuni boshlash to'g'risida mo'najjimlarning ma'lumotlariga suyanan.

Jang shakllari. Jang shakllari maydon jangchi, kurshovga olish va muqobil to'qnashuv tarzida uch xil bo'lgan, muqobil to'qnashuv kichikroq miqyosdagi maydon jangchidir.

Jaloliddin maydon va muqobil janglarda o'z qo'shinini an'anaviy bir shaklda, ya'ni o'ng markaz va sul qanoti saflangan. Markazga uning o'zi qo'mondonlik qilgan. Markaz odatda gvardiya qo'shinlaridan iborat edi. O'ng va sul qanotlarga xon, malik, amirlar qo'mondonlik qilishardi. O'ng va sul qanotlar har holda viloyat qo'shinlaridan tashkil topar edi.

Aksariyat hollarda markazda suvoriylar, o'ng qanotdan kamonchilar, sul qanot piyodalardan tashkil topgan. Jang vaqtida sulton atrofidagi xos gulomon bilan oldingi safda urishardi.

Bir-biri bilan suyak dushmani bo'lgan Xorazmliklar va mo'g'ullar bir-birining jang tarzini qabul qilmaganlar. Xorazmshox qo'shinlari klassik tartib va taktika asosida jang qilgan. Mo'g'ullar bo'lsa qismlarini o'zlarining maxsus jang uslubida ikki qator to'zchil holda urushganlar.

Jaloliddin maydon janglarida ham, muqobil janglarda ham pistirma qo'yish usullaridan foydalangan.

Jaloliddin jangning boskich shaklini ko'proq Xindistonda qo'llagan. Bunda har holda askarlarning soni kam bo'lganligi o'z rolini o'ynagan bo'lsa kerak.

U kamal paytlari manjamik devor teshar qurollar va neft moyi ishlatgan. Kamal uzoq davom etgudek bo'lsa, sulton o'z qo'shinlarini ka'la atrofiga doira shaklida joylashtirar, shahar atrofida uylar qurdirardi.

Sulton dushmanlarini aldash uchun xiyla ham ishlatgan. Masalan: u mo'g'ullar bayrog'iga uxshash ok sanjok bilan Isfa xondan Royga ketgani ma'lum.

Shuning uchun ham Jaloliddin Manguberдини "1000 askar" jangovor san'atining ustasi sifatida tilga olish mumkin. Chunki, u kam sonli navqari bilan necha mo'g'ul istilochilarini dam-badam havotirga solib turgan. Bizningcha, nafaqat Manguberdi, balki uning navkarlari ham "1000 askar" san'atini mukammal egallagan bo'lsalar ajab emas. Chunki, jismoniy jixatdan etarli tayyorgarlik ko'rgan mo'g'ullar ham ularning nomini eshitganda zir-zir titrashgan.

AMIR TEMUR (1336.9.04-1405.18.02)

AMIR TEMUR .To‘liq ismi Amir Temur ibn Taraggay ibn Amir Barlos.Amir Temur 1336 yilning 9-aprelida o‘sha paytlarda Kesh (Shaxrisabz)ga qarashli Xoja ilg‘or (bu xalqlar xozir Yakkabog‘ tumaniga qaraydi) qishlog‘ida tavallud topgan. Otasi Amir Tarag‘ay o‘ziga to‘q badavlat kishi edi. (1405.18.02 Utror shaxri Samarqanda dafn etilgan.)

Amir Temur – o‘rta asrning yirik davlat arbobi kuragi yerga tegmagan, buyuk sarkarda, kuchli, markazlashgan davlat asoschisi, qono‘nsho‘nos, talantli me‘mor, notiq ruxsho‘nos, ilm-fan va madaniyat xomiysi, shu bilan birga el yurtni sevgan va uni mashxuri jaxon qilgan inson.

Amir Temurning yoshligi Keshda kechadi. Yetti yoshga to‘lgach otasi uni o‘qishga berdi. U yoshlik chog‘laridanoq maxsus murabbiylar nazorati ostida, chavandozlik, ovchilik, jamoan nishonga o‘q uzish, boshqa turli mashq va harbiy o‘yinlar bilan mashg‘ul bo‘lgan. Shu asnoda Amir Temur tulporlar saralab ajrata oladigan moxir chavandoz va dovyurak baxodir bo‘lib voyaga etgan. U tabiatan og‘ir, bosiq teran fikrli va idrokli hamda nihoyatda ziyrak, kishilardagi qobiliyat fazilat ayniqsa, samimiyatni tezda faxmlab oladigan inson bo‘lgan. Shu tufayli o‘spirinli chog‘laridayok atrofiga tengqurlari orasidan sadoqatli do‘stlarini jalb qila olgan. Uning atrofiga bolalikdagi do‘stlari va maktabdoshlari to‘planishib, birgalikda mashq

qilar, musobaqalarda ishtirok etishar, asta-sekin navkar bo'lishib va harbiy guruxga birlashib, harbiy bo'linma sifatida shakllana borgan. Keyinchalqk ular Amir Temur qo'shinida lashkarboshiliq darajasigacha ko'tarilganlar.

Amir Temur o'zining ilk harbiy faoliyatini qo'l ostidagi navkarlari bilan ayrim viloyat amirlariga xizmat qilishdan boshlagan; ularning o'zaro kurashlarida qatnashib jasorat ko'rsatgan, janglarda chiniqqanlar, harbiy mahoratini oshirgan. Dongi butun Qashqadaryo voxasiga yoyilgan. Amir Temo'ning aqlu zakovati, shijoati va shuxrati uni Movarao'nmaxrning nufuzli amirlaridan amir Xizr Yasavuriy va amir Kozogiy bilan yaqinlashtirdi.

Soxibqiron Amir Temur Samarqand taxtiga 1369-1370 yillarda o'tiradi. 1370 yilda amir Xusayn katl kilingach Saroymulixonim Amir Temur nikoxiga kiradi va shundan so'ng, mashxur "Ko'ragon" nomini olishga musharraf bo'ldi.

Temur tarixchilar, o'rta asrning atoqli davlat va harbiy arboblardan edi. Uning "Temur Tuzo'qlari" asarini o'qigan kishi bu fikrning xaqqoniyligiga qanoat xosil qiladi. Ushbu asarda Temo'ning doktorinasi izoxlangan. Uning jamiyatga, ijtimoiy-siyosiy xayotga qarashi, birlashgan qudratli davlatning siyosiy va axloqiy prinsiplari ifodalangandir.

Shundan kelib chiqqan holda Temurning asosiy va sodiq tayanchi uning qo'shinlari edi. Temur qo'shinlari o'z davrida butun Osiyoda eng qudratli armiya xisoblanar edi.

Harbiy tarix Temurni o'rta asr Osiyosida eng yirik lashkarboshlaridan deb xisoblaydi. Uning harbiy mahorati ikki yo'nalishda, asqariy qismlardan qayta tashkil etishda, lashkarboshi qo'mondonlikda nomoyon bo'ladi.

Temurning armiyasi o'nlik, yuzlik, minglik bo'linmalardan iborat bo'lib, ularning har qanchasiga muvofiq harbiy boshliqlar raxbarlik qilardi. Odatda harbiy boshliqlar raxbarlik qilayotgan bo'linmalar soniga qarab bir-birlariga kichik-katta qismiga bo'ysolar edilar. Armiya bo'linma birlashmalari qo'shin-armiya deb atalardi; qo'shin-armiyalarni o'z ichiga olardi. Bu qismlarning har biri sharoitga qarab lashkar o'ng qo'l- bronchir – sul qo'l – juvongar, manglay – avangard vazifasini o'tardi. Qo'shin turlari ichida

hammadan ko‘ra otliq askarlar, piyodalar, shuningdek, Temur dargohida – stavkasida ilg‘or – razvetka bo‘linmasi yuqori baholanar edi.¹²

Temur va uning lashkar boshilari jangchilarning jismoniy chinikkan, baquvvat va epchil bo‘lishi muximligini yaxshi tusho‘nardilar, juda ko‘p harbiy yurishlar taqdirini jangchilarning mahorati va jasorati xal qilar edi.

Shu bois Amir Temur askarlar tanlashda quyidagilarga e‘tibor berar edi. Qo‘shin tuzib, navkar olmoqda uch qoidaga amal qildim: **birinchidan - yigitning kuch – quvvatiga, ikkinchidan – qilichni o‘ynata olishiga, uchinchidan – aql – zakovatiga**, kamolatiga e‘tibor qildim. Shu fazilatlar jamuljam bo‘lsa, navkarlik xizmatiga oldim. Negaki kuch – quvvatli yigit har qanday qiyinchiliklarga, azobu uqubatlarga chidamli bo‘ladi, qilich o‘ynata oladigan kishi raqibini mag‘lub eta oladi, oqil navkar har joyda aql – idrokni ishga solib, mashg‘ulotni daf etmog‘i mumkin.

Soxibqiron jangchi - paxlovonlarining shuxrati o‘sha kezlarda ham dunyo uzra taralgan edi. Fikrimizga dalil sifatida Soxibqironning hayotiga doir quyidagii lavxani keltirishni joiz deb bildik.

Amir Temur saroyiga Ispaniya – Kostilyaning elchisi Rui Gonzales de Klavixo o‘z ko‘ndaligiga quyidagilarni qayd etib qo‘ygan edi. “Bu lochin xalqning ot ustida qanday yurishini o‘z ko‘zi bilan ko‘rmagan kishi ishonmaydi”. U ikki polvon kurashini mana Bunday tasvirlagan. “Egniga engil kamzulga o‘xshatib tiqilgan charm libos kiyib olgan ikki polvon tik turib olishar va bir – birini yiqita olmas edi. Nixoyat, ulardan biri usto‘n chiqib, raqibini yerga ag‘daradi va ancha vaqtgacha uning turib olishiga yo‘l qo‘ymaydi, bosib yotadi, aytishlaricha, agar u o‘rindan turib ketsa, yiqilgan xisoblanmas ekan”.

Urush oqibatini ko‘pincha ikki jangchi paxlavonning bevosita xal etganligi to‘g‘risidagi qiziqarli ma‘lumotlar ham diqqatga sazovordir. Masalan: Sharofitdin Ali Yazdiy o‘zining “Zafarnoma” kitobida Temo‘rning Xorazm xoni Xusayn Sufiyga ikki o‘rtadagi nizoni urush bilan emas, balki yakkama – yakka olishuv yo‘li bilan xal etishini taklif qilgani to‘g‘risida ma‘lumot fikrimizga asosdir. Bo‘lg‘usi podshox – Amir Temurga 16 – 18 yoshga kirganda qqilichbozlik, kamon otish, kurashish va ayniqsa ov qilishda o‘nga

¹² F.Xujayev, Meliyev.D.Yunusova Jismoniy tarbiya tarixi., «Iqtisod»2010yil.

teng keladigan tengqur topilmagan. U 20 yoshida chavandozlik bilan shug'ullangandi. Temur bolaligidan harbiy o'yinlarni yoqtirgn. U ko'pincha tengqurlarini ikki guruxga bo'lib, jang mashqqlarini bajarardi.

Amir Temur davridagi jangovor san'at xaqida gapirib "1000 askar" deyilishini quyidagicha tusho'ntiradi: Bu jangovor san'atning ming xil usuli bo'lib, bir uslubini bilgan kishi "bir askarlik", ikki uslubini bilgan kishi "ikki askarlik" deyiladi. Demak bu san'atning mingdan ortiq uslublari mavjud bo'lib, barcha uslublarini bilgan kishi 1000 askarli kishi xisoblanadi, deydi.

Bo'ndan 1200-1300 yillar ilgari yozilgan tarixiy asarlarda ham bu jangovor san'atga oid ma'lumotlar berilgan. Binobarin, bu "1000 askar" ning qadim davrlarda bo'lganidan darak beradi. Amir Temur zamoniga kelib esa boshqa san'atqor kabi "1000 askar" ham eng yuqori nuqtasiga ko'tarilgan. Sababi Soxibqiron bobomiz askarlarning umumiy jismoniy tayyorgarligiga aloxida e'tibor bergan. Buni uning "Askar quvvatli mamlakat boy bo'lur, boy mamlakatning asqari quvvatli bo'lur" degan xikmatli gapi ham tasdiqlab turibdi.

Bu san'atni o'rganishga ko'p vaqt talab qilingan. Biroq zarurat tug'ilganda ayrim usullarni tez o'rgatishgan ekan. Cho'nonchi, Amir Temur askarlari ko'p yillik safarga jo'nab ketishdan oldin ayollariga oddiy o'qlovlardan jangovor sifatida qanday foydalanishni sanoqli ko'nlarda o'rgatishgan ekan. Natijada, oddiy o'qlov ayollar qo'lida "Sexrli tayoqcha"ga – jangovor qurollarga aylangan.

Aynan xalq o'yinlari orqali "1000 askar" elementlari bolalar o'yinlarida ham mo'nosib joy olgan. Misol uchun "Oshiq" o'yinini olaylik. Agar oshiq tova holidan kolsa, tizzada turishgan. Bordiyu oshiq o'mba holatida kolsa, bola boshi bilan turishga majbur bo'lgan. Bularning barchasi "1000 askar" san'atidagi gimnastik harakatlar deyish mumkin. Bo'ndan tashqari, "askar-askar" o'yini bolalarni bevosita shu jangovor san'atga tayyorlagan.

Soxibqiron o'zidan ilgari o'tgan jaxongirlarning faoliyatidagi muvaffaqiyati va inqiroz sabablarini doimiy taxlil qilib, juda ko'p narsani bilib olgan va o'rgatgan hamda ijodiy o'zlashtirgan. Ma'lumotga ko'ra, Amir navkarlari faqat qaxr – g'azabga to'la ur – sur mashqlarini emas, balki kishiga xush kayfiyat bag'ishlovchi

mashq va mashg'ulotlar bilan ham shug'ullanishgan. Cho'nonchi "Tovus" shunday mashqlar sarasiga kiritish mumkin. Tabiatda tovusdan erta turadigan go'zal, beozor qush yo'q. Uni ko'rganda hech bir inson yomon ko'z bilan ham qaramaydi. Shuning uchun butun mashqlar tovus harakati ga doir mashqlar bajarib, bir – birlarining chiroyini ko'rib zavqlanishgan, engil tortishgan. Bunday mashqlar majmuasi 30 tadan iborat bo'lgan.

Bobomiz har bir navkarning har bitta harakati ni erinmay ko'zatgan ekanlar. Shunday hollar ham bo'lgan ekan. "Agar navkarlardan biri qilich chopishib ganimni sindirar bo'lsa, gharazguy odamlarning u xaqda aytgan gaplariga quloq solmasinlar. Uning qilgan xizmatlarini yashirmaslik kerak, aksincha bir xizmatini o'nga yo'ysinlar. Martabasini oshirsinlar, toki boshqa navkarlar buni ko'rib jonbozlik qilishga rag'batlantirilsin" degan ekanlar.

Soxibqiron o'z zamonasining tengsiz, nayzabozi, qilichbozi, yoybozi, chavandozi, kurashbozi edi. Negaki buyuk jaxongir bolaligidan, jismoniy madaniyatga, jangovor san'atlarga qiziqqan va tinimsiz mashqlar qilgan. Ayniqsa jismoniy madaniyat va sport soxasida u bosib o'tgan yo'l, askarlarni badan tarbiyasi va ularni chiniqtirishda qo'llagan usullari hozirgi yoshlarga ham ibratlidir. Amir Temur daryo kechib o'tishga va suzishga ham katta e'tibor bergan. Tez oquvchi daryodan kechib o'tish, suvda suzish, sirlarini mukammal egallagan bo'lgan. Daryo qirg'oqlarida turtib chiqqan toshlarga arqon tortib, ular ortidan shiddat bilan chiqib xujum qilishga moxir bo'lgan.

Amir Temur jismoniy mashq va mashg'ulotlar orqali mardlik, epchillik, chidamlilik, sifatlarini o'zida ham askarlarida ham birdek mukammal madaniyatlab borgan va u amalda sinalgan xususan Ona Vatanni mo'g'ullar istilosidan ozod etishda qo'l kelgan, jabrdiyda xalqni arosatdan olib chiqqan ro'shnoqlik bergan ulug' insondir.

Ma'lumki, Temo'rning asosiy va sodiq tayanchi uning qo'shinlari edi. Temur qo'shinlari o'z davrida butun Osiyoda eng qudratli armiya xisoblanardi.

Harbiy tarix Temurni o'rta asr Osiyosida eng yirik lashkarboshlaridan xisoblaydi. Uning harbiy mahorati ikki yo'nalishda, ayrim qismlari qayta tashkil etganda, lashkarboshi – qo'mondonlikda paydo bo'ldi.

Amir Temur shu narsani talab qildiki, ya'ni amir ul-umaro urush maydonini tiklashda turt narsani nazarda tutgan; birinchisi - u erning

suvini, ikkinchisi – askar saqlaydigan erni, uchinchisi – lashkar turgan yerdan teparoq bo‘lishi va oftobda ro‘baro bo‘lmasligini, toki quyosh shu’lasi spoxiylar ko‘zini qamashtirmasin, turtinchisi – urush maydoni oldi ochiq keng joy bo‘lishi lozim.

Yana amir etdimki urushdan bir kun oldin lashkarni safga va to‘zo‘qnagan yo‘nalishga qaratilsin va yildan chap yoki o‘ng tomonga burilmasin.

Amir Temur dargohida – statida Amir Xo‘ja Saifiddin, Amir Sulaymon Xon, Amir Okbug‘a, Amir Saribug‘a, Amir Brandik, Xudoy Xusayn, Baxodir, Shayx Ali Baxodir, Temur Tosh, Barit Xuja, Amir Dovud Barlos, Umar Abbas, Maxmudshox Buxoriy, Amir Muoyid Arlaz, Gulsan Berdibek kabi harbiy boshliqlar xizmat qilardilar.

Shuni ham kayt etish kerakki, Temur davlatini tuzish uchun olib borilgan katta janglarda Temurning o‘g‘illari - Amirzoda Muhammad Jaxongir, Umar Shayx, Mironshox, Shoxrux; nevaralari – Amirzoda Muhammad Sulton, Amirzoda Pirmuhammadlar ham Amir qo‘shinlariga boshchilik qilardilar. Jaxongirning o‘g‘li Muhammad Sulton Amir Temurning eng sevimli nevarasi bo‘lib, otasi Jaxongir vafotidan keyin Temo‘rning merosxuri qilib belgilangan edi.

Biz Amir Temurning jangovor xayot va faoliyatini ikkiga bo‘lamiz.

Birinchi davr – 1359 – 1386 yillarni tashkil etadi. Bu davrda Amir Temur Movaraunnaxrda mo‘g‘ul xonligidan mustaqil, kuchli markazlashgan davlat tuzish uchun kurashadi.

Ikkinchi davri – 1386 yildan boshlanib, umrining oxirigacha davom etadi. Bu davrda Amir Temur “Uch yillik”, “Besh yillik” va “Etti yillik” deb nomlangan urushlar olib boradi va Xitoyga qarshi urushga tayyor turadi.

Amir Temur o‘z hayotida 30 marta yurish qilgan va 27 mamlakatni zabt etgan. Lekin ulardan “Uch yillik”, “Besh yillik” va “Etti yillik” yurishlari, ayniqsa mashxur bo‘lgan.

Soxibqiron Temur 1389 – 1391 va 1394 – 1395 yillarda Oltin o‘rda xoni To‘xtamishga qarshi yurish boshlandi. Ozodlik harakati ning sarkardasi 1389 yilning qishida ya’ni qor tizzaga etgan paytida Samarqand shaxridan o‘z harakati ni boshladi. Shimoldan harakat boshlagan To‘xtamishni u Sirdaryo soxilida tor – mor etdi. Kelasi yili baxorida Amir Temur To‘xtamishni narigi soxil qirg‘og‘i yana bir

marta engdi. Shunday qilib, Amir Temur Oʻrta Osiyoni moʻgʻullardan ozod qilish va uni mustaqil va kuchli davlatga birlashtirishga har tomonlama rivojlantirishga ulkan xissa qoʻshdi. Shu bilan birga Temur Oʻrta Osiyoda shaharlarning qurilishiga, ilm – fan, din axliga eʼtibor berdi, oʻzaro feodal nizolarning oldini oldi, savdo – sotiq xunarmandchilikka keng yoʻl ochdi, boshqa davlatlar bilan aloqalarni kuchaytirdi, mamlakatni boshqarish uchun “Qonunlar”, (“Temur Tuzoʻqlari”) yaratdi, armiyani mustahkamladi, iqtisodiy va siyosiy baquvvat davlat tizimini vujudga keltirdi, buyuk va jasur sarkarda, moxir davlat arbobi boʻlib tanildi.

MAXMUD QOSHQARIY

7.1.Taʼlim va madaniyatga doir asarlarda jismoniy madaniyat masalalari

XI asrda yashab ijod etgan Maxmud Qoshqariy nomi bilan mashxur boʻlgan vatandoshimiz Maxmud Ibn Muhammad Qoshqariy bundan 900 yil ilgarigi qadimgi turkman, oʻgʻuzlar, yagmolar, qirgʻiz xalqlarining shaharu qoʻrgonlarini, qishlogʻu yaylovlarini kezib chiqib, ularning soʻz va atamalari toʻgʻrisida lugʻat – qomus tuzish niyati bilan turkiy urugʻlarning soʻzlarini toʻplabdi. Olim turli xil soʻz maʼnolarini oʻrgandi, ularni muayyan bir tartibga, solib “Devonu Lugʻati - turk”, yaʼni turkiy soʻzlar devonini qariyb olti yil davomida yozdi. Bu devonda Turkistondan to Termiz shaxrigacha va Kaspiy Orol soxillaridan Tiyanshan togi etaklarigacha boʻlgan xududda yashagan xalqlar ota - bobolarining tarixi, oʻlkamiz geografiyasi,

urug, qabila, elatlarning til xususiyatlarini yozma va og‘zaki adabiyotining ko‘chmanchi tuyaqushlar, yilqichilar, cho‘ponlar, o‘troq dexqonlar, bog‘bon va kosiblarining tirikchilik usullari, so‘z talaffuzlari va turli so‘z atamalarini o‘z davriga nisbatan mukammal va aqlan lol qoldiradigan darajada zukkolik bilan o‘rganib chiqdi .

Maxmud Qoshqariy o‘zining **“Devonu Lug‘ati - turk”** asarida suvda cho‘milish, suv kechish, suvda quvish, sho‘ng‘ish musobaqalari O‘rta Osiyo elatlari o‘rtasida keng tarqalganligi to‘g‘risida ma’lumotlar beradi.¹³

Maxmud Qoshghariy devonining yana bir muxim xususiyati sho‘ndaki, yuqorida ta’kidlab ko‘rsatilgan soxalardan tashqari, unda xalq o‘yinlarining 150 ga yaqin turlari tilga olinadi va shundan 20 ga yaqin o‘yinlarga tarif beriladi. Olim o‘yin turlari, o‘yinlarning bola va kattalarning yosh xususiyatlariga nisbatan taqsimoti, mashg‘ulot, musobaqa turlarini bayon qiladi. Maxmud Qoshqariy bayonida o‘yinlar nafaqat jismoniy, balki aqliy mashg‘ulotlarga ham bo‘linadiki, ular diqqat bilan o‘rganilishga loyik. Biz devondan hozirgi sportning (agar shunday atama bilan atash joiz bo‘lsa) deyarli ko‘p soxasi, shu jumladan kurash ham o‘sha davrlarda, ya’ni XI asrda mavjudligini bilib olamiz.

O‘rta Osiyoda bayram vaqtlarida o‘tqaziladigan harbiy jismoniy mashqlar orasida qo‘lda maxsus tayoq – suljon bilan ot chopib o‘ynaladigan chavg‘on (to‘p) o‘yini ayniqsa mashxur bo‘lgan. Mingan otlarning rangi bilan bir-birlaridan ajralib turadigan raqiblar ikki guruxga bo‘lingan. Har bir chavandozning qo‘lida uchi qayrilgan uzun tayoq bulardi. O‘yinchilar to‘pni ana shu tayoq bilan bir – birlariga oshirib-oshirib, maydonning ikki chekkasiga urnatilgan raqib darvozasiga olib borib kiritishga harakat qilishardi. Chavg‘on katta amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan o‘yindir. U matonatlik, tez payqay olish, haraktni tez koordinatsiyalay bilish, jasorat, ghalaba ishonch, og‘ir sharoitda ham to‘g‘ri va tez yo‘nalish ola bilish xususiyatlarini madaniyatlashda yordam beradi.

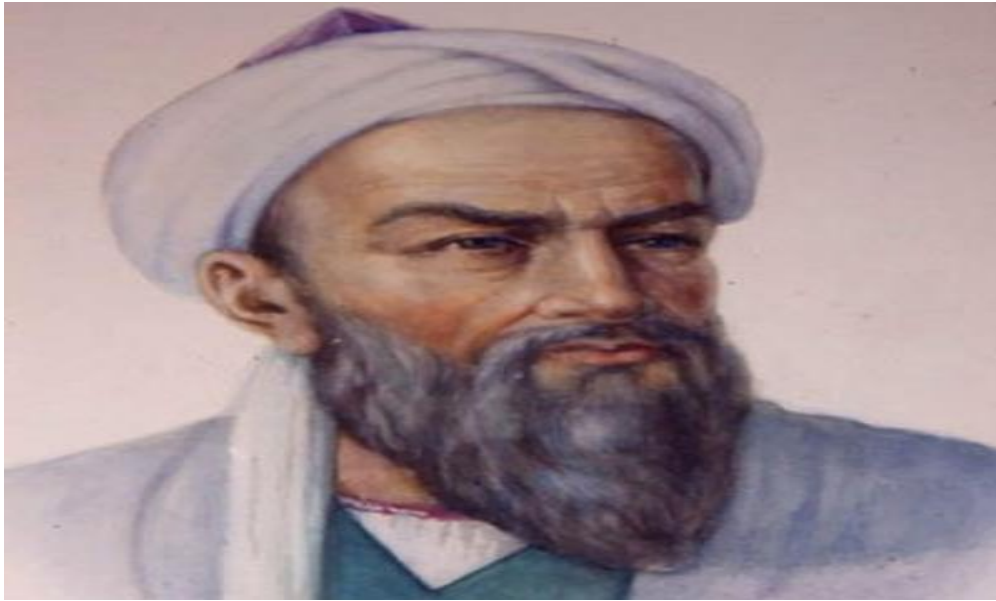
Chavg‘on o‘yini shu qadar ommabop va mashxur bo‘lgani, bu o‘yinga oddiy chavandoz – navkarlargina emas, balki lashkarboshilar, shoxlar ham faol qatnashganlar. “G‘oliblarga sovro‘n sifatida hamma kamchilik berilgan.

¹³ F.Xujayev, Meliyev.D.Yunusova Jismoniy tarbiya tarixi., «Iqtisod»2010yil.

Xozirda biz “Sport musobaqalari” – deb qo‘llab yurgan ibora, Maxmud Qoshghariy devonida “Baxs” atamasi bilan berilgan. Bunday “baxslar” ning turlari ko‘p bo‘lgan. Masalan: merganlikda baxs qilmoq o‘q yoy otib, qush va xayvonlarni ovlamoq shuningdek, arqon taxtali sopqonlarda tosh otmoq balandga ilib qo‘yilgan qovoqni mo‘ljalga olib otmoq baxsi. Buni “Oltin qovoq” o‘yini deb ataganlar. Devonda Bunday baxslarning qoida va shartlari, xillari, g‘oliblarga beriladigan sovrinlar, asbob anjomlarning nomlari batafsil bayon etilgan. Kurash baxsi ham turlicha bo‘lgan, cho‘nonchi, bog‘dodi, chalqsh, eng silkish, bo‘yin qaytarish, (hozirgi fransuz kurashini ko‘z oldiga keltiraylik), baliq ovi, ovchiliq baxslari shular jumlasidandir.

Yuqoridagilardan ma‘lum bo‘ldiki, o‘rta asrning buyuk olimi, mutaffakkir Maxmud Qoshghariydan jismoniy madaniyat va sport soxasi bo‘yicha ham muayyan darajada foydalanmog‘imiz va xalqimizni, uni yosh avlodini jismoniy, ma‘naviy jixatdan mukammal madaniyatlash ishimizda samarali natijalarga erishmog‘imiz zarur.

O‘rta Osiyoda uy xayvonlarini o‘rgatishda, otdan ulov sifatida, mexnatni engillashtiruvchi vosita sifatida eng qadim vaqtlardan foydalanib kelingan. Shuning uchun O‘rta Osiyo xalqlarini ot (uy xayvoni, ulov) siz tasavvur qilishi qiyin. Binobarin xalqning ko‘p udumlarida to‘y tomoshalari, “Qiz quvdi”, “Yetib ol”, uloq kabi o‘yin tomoshalarida ot doimo ular hamroxi bo‘lib kelgan. Shuningdek, otda yurib ov qilish, ot ustida turib kamon tortish, ot ustida kurash tushish, ot poygasi, ko‘p qari singari o‘yinlar O‘rta Osiyo xalqlari orasida eng qadimdan paydo bo‘lgan va ular takomillashib, keyinchalqk boshqa xalqlar o‘rtasida ham keng tarqalgan deb qarash xaqiqatga yaqinroqdir. Cho‘nonchi, O‘rta Osiyo xalqlarining harakatdagi milliy o‘yinlarining ko‘pchiligi ot bilan amalga oshirilgan. Demak, yaxshi chavandoz, moxir mergan, kuchli paxlavon, alp baxodir degan tushunchalar ham mana shunday, millat o‘yinlar natijasi ularok yuzaga kelgan, deyish mumkin. Shuning uchun xalqimiz o‘rtasida keng rivojlangan o‘yinlaridan biri – kurashdir.

ABU RAYXON BERUNIY (973-1048)

ABU RAYXON BERUNIY. Oʻrta Osiyo, jumladan Oʻzbekiston xududida yashovchi xalqlarning bayramlarini oʻrganishda X-XI asrlarda yashagan buyuk qomusiy olim Abu Rayxon Beruniyning “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgʻorliklar” asari muxim rol oʻynaydi. Beruniy oʻzining bu asarida qadimiy eronitlar, xorazmiylar, sugʻdiylar, rumliklar, yaxudiylar, suriyaliklar, xristianlar, xindlar va boshqalarning kamidordagi mashxur koʻnlar, xayitlar, milliy oʻyinlar va odatlar xaqida tarixiy-madaniy ahamiyatga ega boʻlgan bebaxo fikrlar qoldirgan. Biz uchun eng muximi shoʻndaki, u Oʻrta Osiyo, jumladan Xorazm va Sugʻd xalqlarining islomgacha boʻlgan yillik kamidar bayramlari va bayramlarda oʻtqaziladigan oʻyinlar xaqida qiziqarli maʼlumotlar beradi.

Beruniy bergan maʼlumotlarga qaraganda, sugʻdiylarda Xorazmliklar bayrami (xayit) da oʻtkaziladigan tadbir va oʻyinlar xaqida aloxida-aloxida toʻxtalib hamda taʼkidlaydi, qiziqarli materiallarni bayon qilgan. Masalan: Beruniy Xorazmliklar xayitini ikkiga boʻlgan:

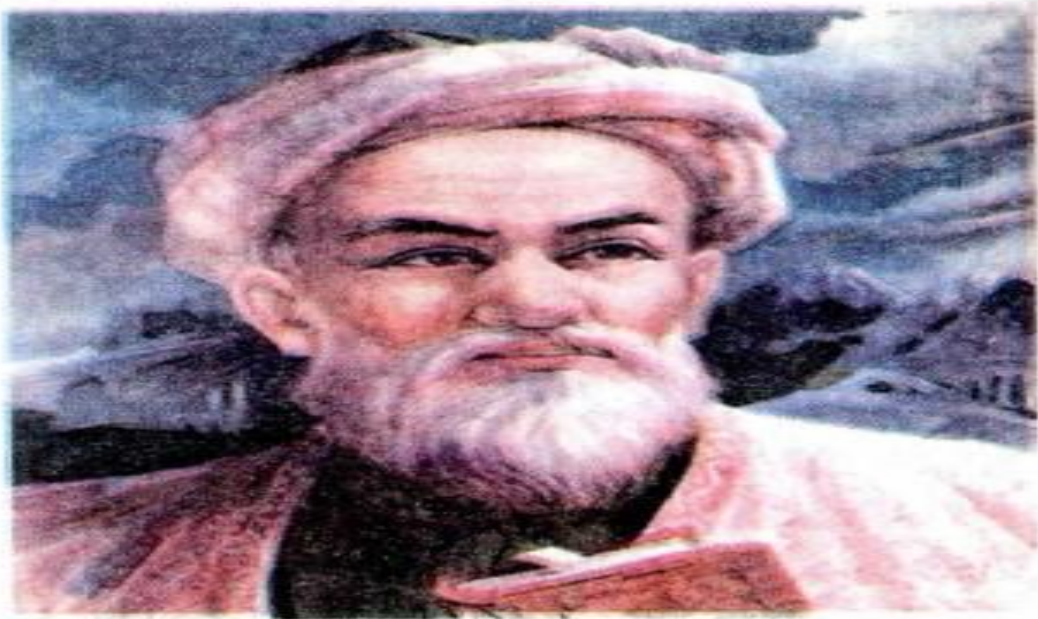
1. Tabiiy vokealarga bagʻishlanganlari, yil boshi bayrami (navroʻz), ochilish bayrami, gulxanda isinish bayrami, yoki non yopish kuni, mini kechasi va xokazolar.
2. Diniy marosimlar (islomgacha boʻlgan davrda) arvoxlar uchun kabrlarga ovqat qoʻyadigan kun va boshqalar.

Ma'lumki meloddan, ilgari Eron, Sug'd va Xorazmda zardushtiylik kamidoridan foydalanilgan. Yilning har fasli har oyining o'z bayramlari va mashxur ko'nlari bo'lgan. Masalan: farvardin mox – yoz boshi, tir mox – ko'z boshi, mexr mox – kish boshi, diy mox – baxor boshi edi. Ularning oylari ichida turt faslga qarab ishlatiladigan (xayit) ko'nlari bor edi; - deydi Beruniy.

Shunday qilib biz buyuk olim Beruniyning “Qadimgi xalqlardan qolgan yodg'orliklari” sifatida bizgacha etib kelgan bebaxo boyluk - islomgacha bo'lgan O'rta Osiyo xalqlarining bayramlari xaqida ma'lumot beruvchi buyuk asari ustida qisqacha to'xtaldik. Beruniyning bu qadimiy bayramlar xaqidagi qimmatli asari faqat tarix emas, balki hozirgi zamon nuqtai nazaridan ham katta qiziqish uyg'otishi turgan gap.¹⁴

O'rta asrlarda “Navro'z bayrami” yanada rivojlanib, ommaviy tus oldi, bu bayram xaqida deyarli barcha o'sha davrning allomalari so'z yuritadi. O'rta asr va keyingi davrlarda “Navro'zning” xalq turmushi va ma'naviy hayotidagi mavkei, fayz tarovati, fazilat va xosiyati xaqida qomusiy bilim egalari Abu Rayxon Beruniy, Firdavsiy, Maxmud Qoshghariy, Umar Xayyom, Alisher Navoiy, Fayzi Fayoziy, Muhammadali Soib, Mirzo Bedil, Kolim Koshoniy, Furkat, Mo'qimiy, Sadridin Ayniy va Hamza kabilar ajoyib fikr muloxazalar bildirganlar, go'zal she'rlar bitganlar. “Navro'z”ni Beruniy “Navro'z olamini boshlanishi” desa, Firdavsiy “Navro'z bayramlar shoni” deydi.

¹⁴ F.Xujayev, Meliyev. D.S.Yunusova. Jismoniy tarbiya tarixi., «Iqtisod» 2010yil.

Abu Ali ibn Sino

www.scribd.com

ABU ALI IBN SINO (980-1037)

7.2. Abu Ali Ibn Sinoning ta'lim-tarbiya to'g'risidagi g'oyalarida jismoniy tarbiya masalasi

Abu Ali ibn Sinoning ta'lim-tarbiya to'g'risidagi g'oyalarida jismoniy madaniyat masalasi g'oyat muxim o'rin to'tadi.

Xalq og'zaki ijodida va buyuk mutaffik, shoirlar, asarida jismoniy mashg'ulot bilan shug'ullangan kishilarning kuchli, qo'rqmas, botir, sog'lom bo'lishlari har qanday dushmanni eng bilishlari to'g'risida juda ko'p ma'lumotlar bor. Lekin O'rta Osiyoda X asrgacha jismoniy mashg'ulotning kishi organizmiga ta'siri to'g'risida ma'lum bir ta'limot bo'lmagan edi. Kishi organizmini chiniqtirishda jismoniy mashg'ulotning roli katta ekanligini tabiiy-ilmiy tomondan ibn Sino asoslab berdi. U muntazam kurashda jismoniy mashq qilib turish, kun tartibiga (ovqatlanish, uyqu, badanni toza tutish) qatt'iy rioya qilish sog'liqni saqlashda eng muxim va asosiy shartlardan biridir, deb biladi.

Ibn Sino kishini ng anatomik va fiziologik xususiyatlarini xisobga olgan holda "Jismoniy mashq kishini ketma-ket chuqur

nafas olishiga majbur qiladigan ixtiyoriy harakatdir”, - deb jismoniy mashg‘ulotga ta’rif beradi.

Shuning uchun ham ibn Sino jismoniy mashq bilan mustaqil shug‘ullanadigan kishini ng organizmi juda mustahkam bo‘lib, har qanday kasalliklarni engib o‘tishga qodir bo‘lishini isbot qilishga harakat qiladi. Uning “Normal suratda va o‘z vaqtida jismoniy mashq bilan shug‘ullanuvchi odam buzilgan tufayli kelgan kasalliklarning davosiga muxtoj bo‘lmaydi”, - deyish diqqatga sazovordir. Ibn Sino jismoniy mashq bilan shug‘ullanib yurgan kishi birdaniga rejimni buzsa, salomatligiga zarar keltiradi, Bunda **“Kishi, ko‘pincha ingichka ichak og‘rik kasalligiga uchrayd”** degan fikrni bayon etadi.

Ibn Sino jismoniy mashq bilan muntazam shug‘ullanadigan odamning organizmida keraksiz moddalar to‘planib kolmasligini, badandagi tabiiy issiqliklarning oshirishini va organizmni engil, chaqqon bo‘lishini isbot qilib beradi.

Ibn Sino o‘zining bu asari “Tib qonunlari” ning birinchi kitobida jismoniy mashg‘ulotni kishini ng yoshiga, sixat-salomatligiga va kasalligiga qarab, turlicha shakl va odatlarda o‘tqazish kerakligini ta’kidlaydi. Ayniqsa, bolalik, o‘smirlik, yigitlik va qariliq chog‘larida kishi jismoniy mashg‘ulotga turlicha munosabatlar bo‘lishi kerakligi masalasini ko‘tarib chiqishi Ibn Sinoning odam anatomiyasi va fiziologiyasini mukammal bilganidan, kishi organizmining doimo taraqqiy etib borishini ilmiy asosda tushungaligidan dalolat beradi

Kishi organzmini chiniqtirish va taraqqiy ettirishda tabiat kuchlaridan: (quyosh, havo, suv) foydalanish katta ahamiyatga ega ekanligini, jismoniy mashqning qiskidagi sezgi organlarini taraqqiy ettirishi uchun ham katta rol o‘ynashini isbot qilib berganligini ko‘ramiz.

Ibn Sino bola tarbiyasini uning tug‘ilgan kunidan boshlash kerakligini e’tirof qilish bilan birga, har qaysi davrga muvofiq madaniyat berish kerakligini ham ta’kidlaydi. Masalan: u avvalo, bolani tug‘ilgan kunidan boshlab to oyoqqa turguncha qanday tarbiyalash kerakligi masalasini yoritib beradi. Ibn Sinoning fikricha, bu davrda bolaga beriladigan madaniyatning asosiy maqsadi va vazifasi bola organizmini chiniqtirishdan iborat bo‘lishi kerak. Bu maqsadni amalga oshirish uchun ibn Sino ilmiy tomondan asoslangan

bir qancha qoidalar tizimini tavsiya etadi. Jumladan, endigina tugʻilgan chaqaloqning terisi juda nozik boʻlib, bolaning badaniga tevarak-atrofdagi har qanday narsalar qattiq va sovuq boʻlib tuyuladi. Shuning uchun ham eng birinchi galdagi vazifa chaqaloq terisining qotishini, tashqaridan boʻladigan har qanday taʼsirga bardosh Bera olishini taʼminlash uchun nimtatir nomakob surishni maslahat beradi. Nomakobni surtganda, bolaning ogʻzi va boʻrniga tegmasligini taʼminlash kerak, deydi. Keyinchalqk bolani toza va iliq suvda choʻmiltirish, choʻmiltirish paytida bolani toʻgʻri ushlab turish, choʻmiltirganda bolaning qoʻlogiga suv kirib ketishidan saqlab qolish kerak deb, maslahat beradi.

Ibn Sino onalarga bolani toʻgʻri yorgaklash uning barcha organlarining proporsional oʻsishiga olib keladigan biri ekanligini, yorgaklash vaqtida, bolaning organlarini muloyimgina silab qoʻyish badanning formasini yaxshilashga yordam berishini oqiloni taʼkidlaydi.

Buyuk olim uyquning kishi ish faoliyatida sarf qilgan kuchini qayta tiklashda va organizmning toʻla dam olishida juda katta axmiyatga ega ekanligini aloxida uqtiradi. Shuning uchun ham sogʻlom kishilarga maslahat berib, uxlamaslik yoki kishi oʻzini uyqusizlikdan saqlashi kerak, chunki bular ikkalasi ham miya va quvvatini boʻshashtirib yuborishga sababchi boʻladi va natijada kishi har xil kasalliklarga duchor boʻlishi mumkin degan, xulosaga keladi.

Ibn Sino keragidan ortiq uxlashning ham xosiyati yoʻq ekanligini uqtiradi, ayniqsa, koʻnduz kuni uxlash kishini ng rangini buzishi, taloq kasalligini paydo qilishi, asablarni ishdan chiqarishi va turli xil shish kasalliklariga sabab boʻlishini taʼminlaydi. Uyqudan uygʻongandan keyin oʻz oʻrnida u yoq-bu yoqqa tovlanib yotaverish, ayniqsa, zararli ekanligini u kishini ng yalqov boʻlib qolishiga sabab boʻlishi, irodasini boʻshashtirib yuborishi mumkinligini, xususan yosh bolalarning xulkiga salbiy taʼsir etib, ularning oʻjar boʻlishiga olib kelishi mumkinligini aloxida koʻrsatib oʻtadi.

Kishini ng ish jarayonida sarf qilgan kuchini qayta tiklash va organizmining yaxshi xordiq chiqarishi uchun miriqib, davomli uxlash juda foydali ekanligiga hozirgi zamon tibbiyot fani ham juda katta ahamiyat beradi. Ibn Sino ham bu masalani juda toʻgʻri tushoʻngan va

asosan u kechki, chuqur davomli uyquning fazilatini juda katta deb tusho‘ngan.

Ibn Sinoning kishi uxlaganda o‘ng yon boshini bosib yotishi kerakligi to‘g‘risidagi tavsiyanomasi harakterlidir. Ibn Sino kishi o‘ng yon boshini bosib yotganda uning yurak qon tomirlari normal ishlashini uqtirib o‘tadi.

Ibn Sino kishini ng och qoringa uxlashi zararli ekanligini, chunki Bunda kishi quvvatini pasayib ketishiga sabab bo‘lishi mumkinligini, qorin ortiqcha to‘q bo‘lib uxlash esa uyquning notinch bo‘lishini, kishini ng bezovtalanishi, lanj bo‘lishi mumkinligini, shu tufayli, uyqu buzilishi muqarrar ekanligini ko‘rsatib o‘tadi. Shuning uchun ham Ibn Sino uxlash oldidan normal ovqat eyish, asrlar osha davom etib, kelayotgan xalq an‘analarini nazarda tutib, kechquro‘n engil taom eyish kerak deb maslahat beradi.

“Qadimgi odamlar – deydi u, - o‘z xayotlarida har qanday zararli narsalarni iste‘mol qilishdan saqlanganlar, faqat ertalab go‘sht, kechqurun esa non iste‘mol qilish bilan qanoatlanganlar”.

Ibn Sino bolalar organizmining o‘sish jarayonidagi qonuniyatni yaxshi tushunib, katta yoshdagi odamlarga qaraganda yosh bolalarga o‘z vaqtidagi uyqu juda zarur ekanligini ko‘rsatadi. Ammo uyqu rejimga asoslangan, o‘z vaqtida va bir meyorda bo‘lishi tarafdoridir.

Bola organizmining normal o‘sishi uchun uni havosi toza, harorati o‘rta darajali uyda uxlatishni, uyga o‘tkir yorug‘lik tushirmaslikni, tinchlik bo‘lishini ta‘minlashni taklif qiladi. Bolani yo‘rgaklab yotqizganda, uning barcha organlarining to‘g‘ri turishini ta‘minlashga e‘tibor berish organizmning, togri o‘sishiga, mustahkam va sog‘lom bo‘lishga olib keladi. Ibn Sino bolani yotqizganda, uning boshqa a‘zolaridan badan turish kerak, qo‘l-oyoq umurtqa pog‘ona va bo‘ynini qiyshaytirib qo‘ymaslik kerak, deb maslahat beradi. Uyqudan keyin bolaning tetikligini oshirish uchun cho‘miltirish organizmni mustahkamlashga katta yordam beradi, deb uqtiradi.

Ibn Sino bola organizmining o‘sishida va chiniqishida unga ovqatni tartib asosida iste‘mol qildirish katta ahamiyatga ega ekanligini ta‘kidlaydi. Bolani onasiga belgili muddatlarda emizdirish, birdaniga xaddan tashqari ko‘p emizmay, oz-ozdan va lekin, tez-tez emizdirish kerakligini aloxida ta‘kidlaydi.

Ibn Sino bolaning yangi-yangi ovqatlar iste‘mol qilishga talab kuchli bo‘lishini tushunadi, binobarin bolaga tez-tez yangi ovqatlar

bermaslik kerak, chunki Bunday qilish bola qornining buzilishiga sabab bo'ladi.

Buyuk mutaffik, ovqat kishi organizmining doimiy haroratini saqlab turishda va barcha organlarning ish faoliyatini boshqarib borishda birdan-bir manbaidir, deydi. Shuning uchun ham kishi o'z vaqtida ovqatlanishi lozimligini uqtiradi. Ovqatlanishda kun tartib buzilsa, ayniqsa bolalarning ishtaxasiga salbiy ta'sir etadi, bu esa bola organizmini kuchsizlantiradi, lanjlik, yalqovlik, uyqusizlik, paydo bo'ladi, natijada deydi olim – har xil kasalliklar vujudga kelishi mumkin.

Ibn Sino kishi organizmini chiniqtirishda tabiatning tabiiy kuchlaridan: havo, suv, quyoshdan jismoniy mashg'ulotlar bilan qo'shib olib borish va foydalanishga katta e'tibor beradi.

“Toza havo ”– deydi Ibn Sino – bug' va tuto'n kabi yosh narsalar aralashmagan havodir. Bu ochiq joydagi havodir. Bunday havo toza va tiniq bo'lib, unchalqk, chuqurlik, chakalakzor, botqoq erlar va polizlardan, ayniqsa karam o'simligi eqilgan yerlardan ko'tariladigan suv bug'lari aralashmagan bo'ladi. Olimning fikricha, kishi organizmini chiniqtirishning birdan-bir omili sof havoda davomli sayr qilish, sayrni har xil harakatlar, jismoniy mashqlar bilan qo'shib olib borilishi kerak. Ayniqsa yosh bolalarga ko'proq sof havoda har xil harakatli mashqlar qildirilishi ularning organizmini chiniqtirishda katta ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi.

Olimning kishi organizmini chiniqtirishda “Sovuq suvda cho'milish” va “Hammomda cho'milish” juda ham foydali ekanini eslatib o'tadi.

Ibn Sinoning hammomda cho'milishi xaqida sportchilarga bergan maslahati ayniqsa diqqatga sazovordir. Uning fikricha “Jismoniy mashg'ulot bilan shug'ullanuvchi qiski, butunlay xordiq chiqarmago'ncha hammomga borishga shoshilmasligi” kerak. Ibn Sino soxasidagi bir qancha fikrlarida ilmiy tomondan asoslangan holda eng yaxshi, toza suv iste'mol qilish kerakligi, uning meyori to'g'risida gapiradi. U toza oqadigan daryo suvini yerdagi chirindilar aralashmasdan, toshloqlardan oqadigan suvni toza suv deb biladi. Suvning yaxshi yomonligini bilish uchun og'irligi teng bo'lgan ikki parcha lattani yoki ikki bo'lak paxtani olib, ikki xil suvda xo'llanadi va tarozida tortiladi, qaysi latta parchasi engil kelsa, o'sha latta parchasi botirilgan suv toza xisoblanadi. Lekin Ibn Sino suv har

qancha toza bo‘lmasin, undan har xil yuqumli kasalliklar o‘tishi mumkin, shuning uchun ham suvni qaynatib, filterdan o‘tqazish kerak deydi.

Kishi organizmini chiniqtirishda quyosh nuridan to‘g‘ri foydalanish katta ahamiyatga egadir. Ibn Sino bu masalaga katta e‘tibor berib, agar quyosh nuridan to‘g‘ri foydalanilsa, organizmda modda almashtirishning yaxshilanishi va natijada organizmning o‘sishi va taraqqiyoti yaxshi bo‘lishi, chiniqishi va nixoyat, kishini ng tetik bo‘lishiga sabab bo‘ladi, organizmda ortiqcha moddalarning to‘planib qolishidan saqlaydi, bosh og‘rig‘ini yo‘q qiladi va miyani mustahkamlaydi, deb uqtiradi.

Kishi organizmini chiniqtirishda massajning (uqalashning) ahamiyati nihoyatda kattadir. Ibn Sino ukalashni, bir tomondan, davolash uchun, ikkinchi tomondan, charchashlikka qarshi kurashish shartlaridan biri deb xisoblaydi. Uning fikricha, massaj kuchli va kuchsiz bo‘ladi. Kuchli massaj qilish organizmni chiniqtirishga yordam beradi, kuchsiz kilinadigan massaj badanni yumshatadi.

Ibn Sino qanday massaj qilish kerakligi masalasiga aniq to‘xtalib, jismoniy mashq boshlanishidan oldin va mashq tugagandan keyin massaj qilish yo‘llarini ko‘rsatadi va tiklash massajiga ajratadi.

Ibn Sinoni tavsiya qilishicha, tayyorgarlik massajini jismoniy mashg‘ulot boshlamasidan ilgari kilinadi, u barcha muskullarni mashq qilishga tayyorlashi kerak. Massaj qilish engildan boshlanib, mashq qilish oldidan kuchaytiriladi.

Tiklash massaji jismoniy mashq tugagandan keyin qilinib, uni Ibn Sino “Tinchlatish” massaji deb ham ataydi. Bu massajning maqsadi taranglashib turgan muskullarni bo‘shashtirishdan iboratdir.

Tiklash massaji. Ibn Sinoning ko‘rsatishicha ma‘lum engil bir surashda olib borolishi keark, agar bu xil massaj kuchli “Qattiq va ko‘pol ravishda olib borilsa, ayniqsa” bolalarda o‘shish to‘xtab qolish mumkin.

Ibn Sino jismoniy madaniyat to‘g‘risidagi fikrlarda faqat jismoniy mashqqa ta‘rif beribgina qolmasdan, balki uning har xil turmush borligini va ulardan qanday qilib foydalanish kerakligini ham ko‘rsatib o‘tadi. Ibn Sino jismoniy mashg‘ulotning roli xaqida gapirar ekan, uning kishi organizmi uchun foydali ekanligini ta‘kidlaydi va jismoniy mashg‘ulotga odamning shu jarayonida qiladigan harakatlari

va maxsus jismoniy mashq harakatlari kiradi, degan fikrni ilgari suradi.

Maxsus jismoniy mashqlari Ibn Sino quyidagicha qiladi: “Kichik yoki katta; juda tez yoki sekin, mashqlar bo‘ladi.”

Tez harakatlarga: tortishish, musht bilan tortishish, tez yurish, nayza otish, qqilichbozlik va nayzabozlik, otda yurish, yuqoridagi bir narsaga irg‘ib osilish, bir oyoqlab sakrash, ikki qo‘lni silkitish, arqonda yurish, oyoq uchlarida turib, qo‘llarni oldga va orqaga cho‘zish va tez harakat qilishlarni kiritadi.

Juda muloyim va engil mashqlarga: arg‘imchoklarda uchish, qayiq yoki kemalarda sayr qilishni kiritadi. Kuchli mashqlarga esa, tosh ko‘tarish, otga va tuyaga minish, aravalarda yurishni kiritadi.¹⁵

O‘rta Osiyo xalqlari orasida, boshqa ko‘pgina xalqlardagi kabi qadim zamonlardan buyon kurash keng tarqalib kelgan. Kurash kishi organizmini chiniqtirishda juda katta rol o‘ynaydi. Ibn Sino shuning uchun ham sportning bu turiga juda katta ahamiyat berib, uning har xil turlarini yozib qoldirgan. Masalan: kurashning bir turini Ibn Sino quyidagicha tasvirlaydi:

“Kurashayotgan kishini ng biri raqibining o‘ng qo‘li tagidan o‘ng qo‘lini, chap qo‘li tagidan chap qo‘lini o‘tqazib, uni quchoqlaydi. Keyinchalqk raqibini o‘ziga tortadi va uni o‘ng yoki chap tomonidan tovlay boshlaydi. Shu kishi yoki bukiladi yo kaddini rostlaydi.”

Ibn Sino kurashning yanada boshqa ko‘pgina xillarini ko‘rsatadiki, bular uning xalq orasida mavjud bo‘lgan kurash shakllarini umumlashtirib xalqlar orasida tashviqot va targ‘ibot qilgan. Ibn Sino ko‘rsatgan kurash usullari O‘rta Osiyo xalqlari orasida xozirgacha saqlanib kelmokda va ular klassik kurash turi bilan xalq orasida e‘tiborga sazovordir.

Ibn Sino kishi organizmidagi har bir organ o‘ziga xos xususiyatga ega, shuning uchun ham har bir organni chiniqtirishda aloxida mashqlar va o‘ndan foydalanish zarur, deb ko‘rsatadi. Jumladan, ko‘krak qafasi muskullarni va nafas olish organlarini chiniqtirish uchun past, goxo baland tovush chiqarish zarur, buning bilan faqat ko‘krak qafasi va nafas organlarigina emas, balki og‘iz, til ham harakatga keladi, ular ham mashq qildirilishi natijasida taraqqiy

¹⁵ F.Xujayev, Meliyev.D.Yunusova Jismoniy tarbiya tarixi., «Iqtisod»2010yil.

etib boradi. Boʻndan tashqari, nafas olish va nafas chiqarish bilan kishini ng barcha organlari mashq qiladi, qon tomirlari kengayadi.¹⁶

Bundan koʻrinadiki, Ibn Sino kishi organizmidagi barcha organlar bir-biri bilan mustahkam bogʻliq aloqador ekanligini aniq bilgan.

Ibn Sino kishi ovozining bir meyorda boʻlishini taʼminlashi uchun uni mashq qildirish zarur deb xisoblaydi. Uning fikricha, birdaniga kuchli ovoz bilan uzoq vaqt gaplashish zararlidir.

“Ovozni yoʻqotmaslik, nafas olish organini ishdan chiqarmaslik uchun, avvalo, oʻqishni past ovoz bilan, keyinchalqk asta-sekin kuchaytirish, lekin kuchli ovoz bilan oʻqish ham uzoq davom etmasligi kerak” – deb maslahat beradi. Koʻrish organi boʻlgan koʻzni chiniqtirish uchun mayda buyumlarga tiqilib qarash, vaqti-vaqti bilan yuqoridagi narsaga bir laxza koʻz tashlab olish kerak deydi.

Quloq esa juda past ovozlarni, baʼzan kuchli tovushlarni eshitish orqali madaniyatlanadi.

Ibn Sino jismoniy mashgʻulotlarning ahamiyati va turlari toʻgʻrisida fikr yuritib qolmasdan, balki u jismoniy mashgʻulotni kishi organizmi qanday holatda boʻlganidan boshlash kerakligi xaqida ham qimmatli maslahatlar beradi. Olimning fikricha birinchidan, jismoniy mashqni boshlashdan ilgari kishi tanasi toza boʻlishi, ikkinchidan, isteʼmol qilgan ovqati xazm boʻlgan boʻlishi kerak. Lekin ovqat xazm boʻlib, koʻp vaqt oʻtgandan keyin, yaʼni och qoringa jismoniy mashgʻulot bilan shugʻullanish yaramaydi, chunki agar kishi xususan, katta kuch talab qiladigan jismoniy mashq qiladigan boʻlsa, boʻndan faqat zarar koʻrish mumkin, chunki ular (jismoniy mashq) kuch-quvvatdan qoldiradi – deydi.

Ibn Sino jismoniy mashq qilishda maʼlum bir qoidaga rioya qilish kerakligini taʼkidlab, quyidagi uch narsaga aloxida eʼtibor berish shart, deb koʻrsatadi:

1) Agar terining rangi borsa harakatlarini davom ettira berishi mumkin, agar ter chiqa boshlasa, harakatni toʻxtatish kerak;

2) jismoniy mashgʻulot davomida kishi tanasi engilligicha kolaversa, mashqni davom ettira berishi mumkin;

¹⁶ F.Xujayev, N Meliyev. D.S.Yunusova. Jismoniy tarbiya tarixi., «Iqtisod» 2010yil.

3) agar organlar (a'zolar) burtishda davom etsa, mashq davom ettirila berishi mumkin. Agarda shu ko'rsatilgan belgilar – deydi olim, yo'qola borsa mashqni darhol to'xtatish kerak.

Buyuk olim faqat sixat-salomat kishilarning o'z organizmini chiniqtirish uchun bajaradigan jismoniy mashq turlarini va ahamiyatini ko'rsatib qolmasdan, balki kasal, kam quvvat kishilarning jismoniy mashq qilish bilan kasallikdan qutilish yo'llarini ham ko'rsatishga harakat qiladi. Jumladan “Jismoniy mashg'ulot bilan shug'ullanuvchi kishi o'zining kam quvvat organlarini, ortiqcha harakat qildirishdan saqlashi lozim” – deydi.

Harakatlar - deb izoxlaydi Ibn Sino organlarning holiga qarab turga bo'ladi. Masalan: oyoq tomirining kengayishi kasalligi bilan og'rigan kishi oyoqning ko'p harakat qiluvchi mashqlar bilan shug'ullanmasdan, balki harakatning ko'pini gavdani yuqori qismida: bo'yin, bosh va qo'llarga ko'chirishi kerak. Gavdaning yuqori qismida kilinadigan harakatlar oyoqlarga kam ta'sir qiladi. Ibn Sino jismoniy mashqlarning hamma turlari bilan barcha odamlar bir xil shug'ullanishi yaramaydi deb uqtiradi. Kishi albatta o'zining sog'lig'iga qarab, qurbiga yarasha mashqni tanlab olishi kerak deb xisoblaydi.

“Har bir odam – deydi Ibn Sino, o'ziga mos harakatlarini tanlashi kerak. Arghamchilarda uchish kabi engil mashq holsizlangan kishilar uchun harakat qilish va o'tirishga qurbi etmaydigan kishilar uchun muvofiq”.

Bo'ndan tashqari, Ibn Sino yana bir qancha kasalliklarni davolashda engil mashqlardan foydalanish kerakligi to'g'risida aniq maslahatlar beradi.

Masalan: agarda odamni oxista tebratilsa, uyquga kiradi va bu harakatda atrofga el taraladi. Bu harakat, Ibn Sino fikricha miya kasalliklari natijasida kelib chiqqan parishonlik, esarlik holatlaridan xalos bo'lish hamda ishtaxani ochish, tabiatni uyg'otish uchun foydalidir. Qaravotda yotqizib tebratish kun ora tutadigan, qorin ko'nchish, bo'yarak kasalliklariga duchor bo'lgan kishilar uchun foydali ekanligini ta'kidlaydi.

Ibn Sinoning hayotiy masalalarga qiziqqanligi va o'nga o'z vaqtida ilmiy va amaliy javob berishga tayyor ekanligi jismoniy madaniyat soxasidagi fikrlarda ham ko'rinib turibdi.

Ma'lumki, O'rta Osiyo xalqlari uzoq vaqtlardan buyon ko'pgina mamlakat xalqlari bilan aloqa qilib kelgan. Ibn Sino bir mamlakatdan ikkinchi mamlakatga boradigan kishilar sog'lig'ini saqlash uchun qanday tadbir choralar ko'rishlari to'g'risida fikr yuritadi.

“Tib qono‘nlari” birinchi kitobining maxsus bobini “Sayoxatchilar rejimi” deb ataydi. Quriqlikda va dengizda sayoxat qiluvchi kishilarga sog‘liqni saqlash, organizmni mustahkamlash, yo‘lda o‘zini qanday tutib bora bilishi kerakligi to‘g‘risida qimmatli maslahatlar beradi. Mutaffikning fikricha, kishi sayoxatga chiqishdan oldin o‘nga tayyogarlik ko‘rish kerak, buning uchun esa avvalo engil jismoniy mashq bilan muntazam suratda shug‘ullanish va sayoxatga zarur bo‘lgan odatni xosil qilish shartidir.

Sayoxatchi yo‘lda turli qiyinchiliklarga uchrashi mumkin, uni engib o‘ta bilish uchun sayoxatga chiqishdan oldin oila hayotida o‘rgangan, odat bo‘lib qolgan rejimni o‘zgartirishga to‘g‘ri keladi. Bunda kishi – deydi Ibn Sino o‘zini avvalo kaloriyasi kuchli ovqat bilan ta‘minlashi, charchamasligi zaruriy choralardan biridir.

Ibn Sinoning sayoxatchilarga bergan maslahatining yana bir qimmatli tomoni sho‘ndaki, u otda yuradigan kishi qornini xaddan tashqari ortiqcha to‘ydirmasligi, ochlik va charchashni engib o‘ta olishga odatlangan bo‘lishi kerak, iste‘mol qiladigan ovqat kam bo‘lsa ham organizm quvvatini saqlab turishga qodir bo‘lishi kerakligini maslahat beradi.

Ibn Sinoning sayoxatchilarga ko‘nning issiq va sovuq vaqtlarida o‘zlarini qanday tutishlari kerakligi to‘g‘risidagi ko‘rgazmasi diqqatga sazovordir. Olimning fikricha, quyoshli issiq ko‘nlarda uzoq yo‘l bosadigan sayoxat harakat qilishlari kerak, Bunday sayoxatga chiqishdan oldin Ibn Sino sayoxatchiga piyoz va qattiq iste‘mol qilishni tavsiya qiladi. Agar yo‘lda juda ham chankashlik, tashnalik bo‘lsa, og‘izni sovuq suv bilan chayqab tashlash lozim deydi.

Havoning sovuq kunlarida sayoxatga chiqadigan olimlar ham bir qancha qoidalariga rioya qilishlarini talab etadi. Eng avvalo kishi og‘iz va buro‘nga sovuq havo kirishidan saqlanishi, agar sayoxatchi dam olish uchun bir joyga qunib, gulxan yoqsa, uning oldiga birdaniga yaqinlashmasdan, balki asta-sekin isinish kerakligi to‘g‘risidagi maslahati hozirgi davrda ham o‘z kuchini yo‘qotgani yo‘q.

Ibn Sino birinchi marta dengizga sayoxat qilishga chiqadigan kishini ng boshi aylanishi, ko'ngli aynishi, xattoki ko'sishi mumkin, bo'nga qarshi kurashish uchun olma, anor va bexi iste'mol qilishi kerak – deydi.

“Tib qonunlari” birinchi kitobining yakuniy qismida Ibn Sino quyidagi ettita faktordan to'g'ri foydalanish sog'liqni saqlaydi va mustahkamlaydi, degan xulosaga keladi. Bulardan: 1) mijozni mo'tadil tutish; 2) yoyiladigan va ichiladigan narsalarni (ovqatni) tanlash; 3) badanni tuklardan tozalash; 4) buringa tortiladigan havoni etarli va yaxshi qilish; 5) qaddi-qomatni to'g'ri tutish; 6) kiyimlarni qulay qilish; 7) jismoniy va ruhiy harakatlarni normal qilishdan iboratdir.¹⁷

Ibn Sinoning jismoniy madaniyat sohasidagi fikrlarining karakterli tomoni shundaki, bu masalani kishi faoliyatining boshqa tomonlaridan ajralgan holda emas, balki insonning barcha faoliyati bilan chambarchas bog'liq holda olib qaradi. Chunki Ibn Sino jismoniy tarbiyani bolaning yoshiga, kuchiga va hayotiy tajribasiga yarasha olib borish kerakligini, jismoniy mashqlar kishini ng organizmini mustahkamlash bilan bir qatorda, u kishini ng ruhini shakllantirishga, aqliy qobiliyatning o'sishiga ham katta yordam berishini uqtiradi.

O'rta asr sharoitida bu buyuk mutaffikning jismoniy madaniyat soxasidagi fikrlarini tabbiy-ilmiy tomondan asoslab berishi o'sha davrga nisbatan juda katta progressiv axamiyatga egadir. Lekin o'sha davrda Ibn Sinoning jismoniy taribiya to'g'risidagi fikrini oddiy xalq ommasi o'zining hayotida qo'llay olmagan.

Ibn Sinoning jismoniy madaniyat to'g'risidagi ko'pgina fikrlari hozirgi davrda ham o'z kuchini yo'qotgan emas. Ota-onalar, madaniyatchilar va pedagoglar bulardan tanqidiy ravishda o'z amaliyot faoliyatlarida foydalanishlari mumkin. Buning uchun keng imkoniyatlar mavjuddir.

Abu Ali Ibn Sino xaqida Xindistonning buyuk davlat arbobi javoxirlar Neru o'zining “Xindistonning ochilishi” degan asarida O'rta Osiyo olimlari, mutaffiklarini tilga olar ekan, fan taraqqiyotiga o'zining salmoqli xissasini qo'shgan Ibn Sino nomini aloxida

¹⁷ Xo'jayev P. Meliyev Abdumalikov R. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat va sport tarixi.1993 y.

ta'kidlab: "Ulardan eng mashxuri vrachlar, podshoxi" degan nomni olgan Buxorolik Ibn Sino (Avitsena) dir degan edi.

ZAXRIDDIR MUHAMMAD BOBUR

7.3. Zaxiriddin Muhammad Bobur (1453-1530-yqilar)

Asli, polvonlar avlodidan desa bo'ladi. Uning katta bobolari – Soxibqiron Amir Temur, uning o'g'li Mironshox ham, Sulton Muhammad Mirzo, Sulton Abu Said Mirzo ham jismoniy baquvvat, otni musht bilan urganda dovdiratadigan darajada kuchli va polvon kishilar bo'lgan ma'nbalarda ma'lum. Boburning otasi Umarshayx Mirzo polvon kelbatli, jismoniy jixatda juda baquvvat yigit bo'lgan. "Boburnomada" ta'riflanishicha, uning mushtiga bironta baxodir chidash berolmasdi. Belbog'ni bog'lab bo'lganlaridan keyin chuqur nafas olganida esa belbog'i o'zilib ketar edi.

O'n ikki yoshida Farg'ona taxtiga o'tirgan Zaxiriddin Muhammad Bobur ham o'sha polvon kelbatli kishilar zotidan bo'lgani uchun bolaligidanok nihoyatda sog'lom, binobarin shux tabiatli, epchil, chaqqon, kuchli, chabardast yigit bo'lib o'sdi.

Boburga kichikligidanok yugurish, otda chopish, chavg'on o'ynash o'rgatildi. U otda turib to'p surardi, tengqurlari bilan

kurashga tushardi. Ammo u bolalik va o'smirlik gashtini uzoq surolmadi. Otaning bevaqt o'limi uni vorisiy taxtga o'tkazdi.

Boburning qizi Gulbadanbegim "Xumoyunnoma" asarida quyidagi ma'lumotni keltiradi, Bobur Xindistonda Agra shaxrini egallagach, xursandchilikdan bo'lsa kerak, qal'a devoriga chiqib, ikki yigitni ikki qo'ltig'ida dast ko'tarib, devor ustida yugurgan. Yigitlar, masalan: o'rtacha 75 kilogrammdan bo'lsa, demak, 150 kilogramm yukni ko'tarib, devor ustida yugurish o'ncha – mo'ncha polvonning qo'lidan kelmasligi aniq.

Boburning o'zi jismoniy tomondan baquvvat bo'lgani uchun ham doimo baxodir yigitlarni xush ko'rardi. Shuning uchun ham askarlarini jismoniy tayyorgarligiga ko'proq e'tibor qaratilgan. Askarlar o'rtasida kurash tushish, jamoan o'q otish, uloq, ot chopish, ot ustida kurashish mashqlari ko'proq berilgan.

Sportning eng og'ir va xatarli turlaridan bo'lgan alpinizm ham O'rta Osiyoliklarga qadimdan ma'lum.

Kishidan umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarlikni, epchillik, jasurlik, chidamlilikni, uddaburonlikni talab qiluvchi alpinizmning ko'p shakllari O'rta Osiyoda shakllangan. Jumladan O'rta Osiyoning, Xindistonning, Afg'onistonning ko'plab past-baland tog'laridan oshib o'tgan Boburning moxir va mashxur alpinizm bo'lganligi xaqida uning "Boburnoma" asaridagi ma'lumotlar dalolat beradi. Bobur va uning askarlari Kobulga borish uchun yaqin yo'l tashlamokchi bo'lib, Kosimbek degan odamni gapi bilan Xinduqush tog'lari orqali yuradilar.

Kishidan umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarlikni, epchillik, jasurlik, chidamlilikni, uddaburonlikni talab qiluvchi alpinizmning ko'p shakllari O'rta Osiyoda shakllangan. Jumladan O'rta Osiyoning, Xindistonning, Afg'onistonning ko'plab past-baland tog'laridan oshib o'tgan Boburning moxir va mashxur alpinizm bo'lganligi xaqida uning "Boburnoma" asaridagi ma'lumotlar dalolat beradi. Bobur va uning askarlari Kobulga borish uchun yaqin yo'l tashlamokchi bo'lib, Kosimbek degan odamni gapi bilan Xinduqush tog'lari orqali yuradilar. Ammo ular yo'ldan adashib va ko'p qiyinchiliklarga uchrab Xindqush orqali Qushiy degan g'orga etib kelishadi. Hamma, shu jumladan Bobur ham, qo'lga kurak olib o'ziga boshpana-g'or qazishga kirishadi: "Qo'limga kurak olib, qor kurab o'zimga joynomoz miqdori er yasadim, qorni ko'ksingacha qazidim xanuz

yerga etmaydur edi. Xorin elga panox bo'ldi. O'sha g'orda ultirdim, yigitlarim: katta g'orga keling, deb har necha dedilarkim, bormadim. Ko'ngilga keldi: barcha kishilarim qorda va buronda kosayu, men issiq uyda va istiroxatda yotamanmi, dalada barcha odamlar tashvish va mashakkatda yursalaru, men katta g'or ichida uyqu bilan farog'atda yotamanmi? Bu nomardlik bular edi, bu hamjixatlikdan yirok ishdir. Men har tashvish mashakkat bo'lsa ko'rayin, har necho'q el tokat qilib tursa turayin, bir fors makoli bor: do'stlar bilan birga ulsang – to'ydir. U sho'ndok buronda o'zim kozib yasagan qor chuqurda ultirdim deb yozgandi.

Suvda suzish mashqlari ham har bir O'rta Osiyolik jangchi uchun majburiy edi. Bu "Oynoma", "Sayoxatnoma" asarlarida qayd etib o'tilgan. Bobur ham "Boburnoma" asarida o'zining mohir suzuvchi bo'lganligini shunday eslaydi: o'sha kuni men Gang daryosini so'zib utdim va uning u chekkasidan bu chekkasigacha necha kadam ekanligini xisoblab chiqdi m. O'ttiz qadam masofaga suzib borgan ekanman. Shu ondayok dam o'tmay yana ketimga suzib, o'z joyimga qaytib keldim. Men hamma daryolarni suzib o'tgan edim, faqat Gang daryosi qolgan edi."

Shunday qilib Bobur Mirzo 1526 yilning aprelida Xindistonni zabt etib, boburiylar saltanatiga asos soldi va shu tariqa temuriylar sulolasini Xindiston zaminida davom ettirdi.

Boburning sportga qiziqqanligi bir yorqin misol. To'y tomoshalarda, sayllarda Bobur turli o'yinlar uyushtirar edi va polvonlarning kurashlarini tashkil qilar edi. Bunday marosimlar Qobilda ham, Xindistonda ham tez-tez o'tqazilgan.

Bobur Xindistonga borgach, 1528-1529 yillari mamlakat bo'ylab sayoxat-safarlar qilgani ma'lum. Ana shu safarlari chog'ida o'zi bilan ayrim polvonlarni ham olib yurgan va kechki dam olish paytlarida daryo bo'ylarida ko'ngil ochar marosimlar tashkil qilgan. (o'ngacha allaqachon chog'ir ichishni man etish xaqida maxsus farmon e'lon qilgan edi). Bu tantanalar kurash tomoshalarisiz o'tmasdi.

Boburning Sodiq polvon va Qulol polvon degan kurashchilari bo'lgan. Qaerda kurash musobaqasi uyushtirilsa Bobur ularni boshqa polvonlar bilan kurashga tushirgan. 1527 yil martida Ganga qo'yiladigan Jo'n daryosi bo'ylab sayoxat chogida Bobur odamlari tushgan kemala xushhavo degan kishlokda to'xtaydi. Kishlok daryo tomoniga chodirlar tiqilib, shu yerda bir kecha qolishadi. Shoxona

suxbatlar uyushtirib, yoyilganidan so‘ng polvonlar kurashi boshlanadi. Sodiq polvon va Qulol polvonlar o‘zaro do‘st bo‘lib, xech qachon bir-biri bilan kurashga tushmagan edi. O‘sha kuni Bobur, xazil-mutoyiba qilibmi yoki boshqa polvonlar yo‘qligidanmi, ikkovini maydonga tushiradi.

Kurash Fargona usulida: Chopon keyilgan va belbog‘ bog‘langan, ammo belbog‘lar ikki qavat uzilib ketmasligi kerak-da. Sodiq polvon astoydil olishadi, Qo‘lol polvon esa faqat uning harakati ga qarshiliq ko‘rsatadi, holos. Odamlar esa o‘ndan “Xujum” kutib, “Xa-xa” deb qichqirmoqda. Olishuv anchagina davom etadi. Nihoyat Sodiq polvon raqibini dast ko‘tarib yonboshga tashladi. Atrofdagi qichqiriq ovozlari. Bobur o‘tirgan joyida tizzisiga urib, Sodiqni olqishlamokda edi. zavqlanganidan uni oldiga chakirib, o‘n ming tanga pul, bir bir ot va bosh-oyoq sarpo muqofot beradi. Boburning odilligi sho‘ndaki, mag‘lubga ham uch ming tanga pul, bir chopon xadya qildi va elkasiga qoqib qo‘ydi.

Xullas yuqorida bayon etilganlardan ma‘lum bo‘ladiki, Zaxiriddin Muhammad Bobur jismoniy mashq mashg‘ulotlari va kurash orqali mardlik, jasurlik, botirlik, epchillik, chidamlilik sifatlarini o‘zida ham askarlarida ham birdek mukammal tarbiyalab borgan.

ALISHER NAVOIY (1441-4501-yillar)

7.4.Alisher Navoyi asarlarida jismoniy mashqlarni tasvirlanishi.

Navoiy taxalluslari; asl ismi Nizomiddin Mir Alisher buyuk o‘zbek shoiri, mutaffik, davlat arbobi.

Navoiy odamlarga istak bildirib: “Har tuning kadr ulubon, har kuning ulsun navro‘z” desa, Sadriddin Ayniy: “Navro‘zda tabiat jonlanibgina qolmay, inson tabiati ham uyg‘onar edi” deydi.

O‘rta asrda xozir O‘zbekiston xududining turli joylarida “Navro‘z” o‘ziga xos usullarda uyushtiriladigan bo‘ldi. Uni nishonlash vaqti uch kundan tortib, to dalalarda ekin tikish boshlango‘ncha davom etgan. “Navro‘z” kirishdan oldin joylarda maxsus yig‘inlar bo‘lib unda bayram raisi yoki qor farmoni tayinlangan, tantanalar jadvali: tomoshalar, sayllar, musobaqalar o‘tqazish tadbirlari xaqida so‘z borgan.

“Navro‘z” odatda bozor qoshidagi maxsus maydonlarda va shahar chekkalaridagi maxsus saylgoxlarda uyushtirilgan. Odatda bayramning birinchi kuni quyidagicha bo‘lgan: ertalab bayram boshlangandan keyin, karnay – surnaychi mushriblar, darbozlar va polvonlarning chiqishlari, kun o‘rtasida musiqachilar va boshqa san‘atqorlarning ijrolari, kechki payt esa sayllar, xalq o‘yinlari, bazmlar uyushtirilgan.¹⁸

Kun sayin tomosha va musobaqalar avjga chiqa boshlagan. Masharabozlar bayramning eng diqqat marqazida turgan. Har xil musobaqalar: ko‘pqari, kurash, poyga bayramning kurki sanalgan. Shu bilan birga “Navro‘z” da bedana, xo‘roz, qo‘chqor urishtirishlar o‘tqazilgan.

O‘tmishda ma‘lum va mashhur bo‘lgan xalqparvar shoir, yozuvchilar o‘zlaridan faqat qimmatli asarlar emas, balki xalqqa amaliy foyda keltiradigan binolar (“Davolash uyi”) ko‘rib qoldirganlar.

Ana shulardan biri, she‘riyat sultoni Alisher Navoiy edi. U oqillik, axloqiylik, salomatlik xaqida faqat she‘r bitib qolmasdan, balki xalqning sog‘lig‘i xaqida kaygurib bemorlarga dori – darmon bilan emas, balki jismoniy mashqlar yordamida davolash va dars berish bilan shug‘ullanadigan “Dorishifo” (“Davolash uyi”) ni kurdirdi.

¹⁸ F.Xujayev, Meliyev.D.Yunusova Jismoniy tarbiya tarixi., «Iqtisod»2010yil 225 bet

Buyuk bobomiz Navoiyning: “Odam uchun doimo harakatda bo‘lish xayotlikdan asardir: jonsiz mavjudodlar – tiriklik nishonisidan bexabardir”, degan xikmatli so‘zlari bug‘o‘ngi kunda ham qimmatlidir. Darxakikat harakat, inson hayotining negizi ekanligi sir emas.

Alisher Navoiy dunyoviy ilmlar bilan birga diniy ilmlarni ham chuqur bilgan va ayniqsa, ilmu – badan yoki badan – ilmini o‘rganishni har bir inson uchun u kim bo‘lishidan katt’iy nazar, asosiy shart qilib qo‘yadi.

Tan nechog‘lik sog‘ bo‘lsa, ko‘ngil sho‘nchalqk ravshan, tab xushchakchak bo‘ladi. “Ko‘ngil badan mulkining podshohidur” – deydi mutaffik. Ko‘ngilning salomatligi; uning notoblighi – buning ham notoblighi, ya’ni:

Mulk uchun mamlakatni osoyishta ta’minida tutib turuvchi sog‘lom podshox kerak Tan uchun badan mulkining shohi bo‘lgan a’zo kerak. Tan olish kerakki, milliy sportimiz tarixi va badantarbiya soxasiga halq jiddiy qo‘l urib chuqur o‘rganilgan emas. Buning uchun esa ko‘plab vokeanomalar, safarnomalar, jangnomalar, pand nomalarni o‘qib o‘rganishimizga to‘g‘ri keladi.

Ayniqsa bobokalonimiz Alisher Navoiy asarlarida bu to‘g‘rida ko‘plab ma’lumotlar olish imqoni bor: qanchadan – qancha atamalar, tashbexlar, ba’zi o‘yin va turkumlarning tavsifi, lavxalar, injulardek sochilib yotibdi. Ularni terib to‘plab egalariga etqazish payti keldi. Cho‘nonchi, “Farxod va Shirin” dostonida quyidagii tasvirlangan. Alisher Navoiy Farxodning harbiy mashqlarining barchasi bilan maxsus shug‘ullangani to‘g‘risida so‘zlar ekan, “Dilvorlik” degan atamani ishlatadi. Ya’ni Farhod ma’naviy bilimlar (“ulum”)ni o‘zlashtirib bo‘lgach, dilvorlik san’atlarini ham puxta egallashga harakat qilgan.

Farhodning sohibi qudrat egasi bo‘lishi bolaligidayok ma’lum edi.

Taajubi shuki, uch yoshga kirgan bu bola ko‘rinishida o‘n yashar bolani didini berar edi. Biroq tabiatan kuch egasi bo‘lgan Farhod jismoniy mashg‘ulotlarga emas, avval ilmga zur berdi.

Ya'ni Farxod umrining o'n yoshini yashadi. Bu vaqtiga kelib dunyoda u egalamagan, o'rganib tagig etolmagan biron ilm qolmadi. Uning yoshi atigi o'n yoshga etgan bo'lsa ham gavdasi, qaddi-qomati, kuch quvvati yigirma yosh yigitlarnikiday edi. Uning uchun bilim kitoblari bir-bir yopilgach, u endi jangovarlik yaroklarini egallashga mayl qiladi.

Bu baytlardan kelib chiqadigan xulosa shuki, bolaga birinchi navbatda bilim berish kerak, keyin mashg'ulotlarga kirishish mumkin. Farxod qisqa vaqtda dilovarlik san'atini egallaydi.

Bu ishlarga oz fursatgina muxabbat bilan kirishganiga qaramay nimaga mayil qilsa o'shaning moxir ustasi bo'lib chiqdi. U osmon kamalagiga uxshagan yoyini kuch bilan otib, sharqda turib garbdagi nishonni uradigan bo'ladi. Qorongi kechada ko'zga zurga ko'rinadigan Xo'lkar to'pidagi xira Suxo yulduzini nishonga olsa, u taqdir o'qiga nishon bular edi. U o'q otganda ko'qning jangovar yuldo'zi Mirrix o'zining qo'rquv tugunlarni echib yuborar va ofarqnglar aytar edi.

Farxod nishonga otish, nayzabozlik, kurash tushish, qqilichbozlik kabi mashqqlarda hammani lol qoldirgan. Sharqda turib magribdagi nishonni urgan. Qilich bilan er yuzida yoriklar paydo etadigan, tog'larni burda-burda qilib yuboradigan. Bu o'rinda mubolag'a bor albatta, biroq bu ta'svirda shoir Farxodning nihoyatda kuch-qudratli, mohir, chaqqon, epchil, mardlik sifatlarini ko'rsatishga intilgan.

Navoiy tasvirlagan harbiy mashqlarning hozirgi sportga qanday aloqasi bor?,- degan xaqliy savol tug'ilishi tabiiy. Albatta, Navoiy tasvir etgan harbiy mashqlar aynan hozirgi sportni ifoda etmasada, mashqlarda uchraydigan unsurlar ba'zi sportda aks ettiradi. Masalan: "Sa'diy Iskandariy" dostonining bosh qahramoni lashkarboshi shox Iskandar Birberi bilan Barik Eron shoxi Darri Xurram polvonlari o'rtasidagi yakkama-yakka olishuvlari fikrimizning asosidir.

Navoiy umuman jismonan kuchli odamlarni o'z davridagi keng rusm bo'lgan atamadan foydalangan holda "Paxlavon" deb kurashni kasb qilib olgan polvonlarni "Zurgar" deb atagan. "Lison ut tayr" dostonida ajoyib xikoyat bo'lib, quyidagii bayt bilan boshlanadi:

Bexularlig fanidan soxib hunar bor edi pahlavon zurgar.

Shoir paxlavon Muhammadni ma'naviy kamolotda benazir siymo, qadrdon do'st, musoxibi va maxrami sifatida ko'rsatadi. "Majolis o'n Nafois"ning to'rtinchi majlisi Paxlavon Muhammadning tasviri bilan boshlanadi. Navoiy uni musiqa soxasida nihoyatda bilimdon ekanligini ta'riflab xatto, uning bir ruboiysi Xusayn Boyqaroga yoqib qolib unga ming tillo inoyat qilgani xaqida yozgandi. Ammo paxlavonning fazilatlari orasida kurash ilmi etakchi o'rinda turishini aloxida qayd etadi: "Go'shti fani bovujud ulkim, aning andoq xak va mulkidurkim, ma'lum emaskim hargiz bu fanda andok paydo bo'lmish bo'lgay."

Shu o'rinda ham yangi atamalarga duch kelamiz. Cho'nonchi, "Go'shtigiri" yuqorida tilga olingan "Zurgar"ga o'xshab maydonda kurash tushuvchi polvon degan ma'noni bildiradi. Bundan tashqari "Go'shta fani" degan ibora bo'lib, kurash ilmi demakdir. "Go'shta" atamasi ham eslatib utkanimizdek, "Zuri" deganday gap, ya'ni kurashchi polvonlarning maydonda bellashuvidir.

Shoir "Holati Paxlavon Muhammad" asarida "Kurash va polvon ma'nosidagi" «Pushtirn» iborasini ishlatadi. Paxlavon Muhammad Tayakxonasida uyushgan yuzga yaqin tig'irni tilga olar ekan, Navoiy shundan o'ntasi talabkasi, yigirmaga yaqin qadargir va jalli navxosta bo'lib, barchasi, ta'raka to'tadilar deydi. Demak uttizga yaqin kishi malakali paxlavonlar bo'lib, qolganlari shog'irdlar, ekan. Malakali pushtigirlarning talabkash, qadargir va navxosta deb uch guruxga ajratilishi ham qizik. Talabakash bu raqibini tanlab bellashuvchi qadargir raqibini tezlik bilan yiqitishga harakat qiluvchi, navxosta – maydonga yaqinda tushgan polvon degani bo'lsa kerak.

Bayon etilgan fikrlar, ilk xulosalar chiqarishga asos bo'ladi. Chunonchi, Navoiy zamonida faqat Xurosonda emas, balki Movaraunnaxrda ham badan madaniyatga, jismoniy va ruhiy sog'lom bo'lishiga etarli e'tibor berilib, mashqlar hamda ommaviy musobaqalar o'tqazib turilgan. Mirshablar, zobitlar, jangchilar orasida maxsus dastur asosida harbiy mashqlar o'tqazilgan. Qqilichbozlik, kamon otish, og'ir yuk ko'tarish, kurash, gurzi va cho'qmor ishlatish va shular jumlasidandir. Xalq o'rtasida chavandozlik musobaqalari (poyga, uloq, agdarish, qiz kuvdi kabi) shuxrat kozongan maxsus maydonda uyushtiriladigan tomoshalarda kurash nihoyatda sevimli bo'lgan. Kuch sinash, bellashuv, kurash ko'p hollarda san'at vositalari

bilan yugrilgan holda olib borilgani, natijasida u boshqa maydon tomoshalariga o‘xshab ketgan.

Alisher Navoiy ijodida ham shatranj mavzusida o‘ziga xos o‘rin egallaydi. “Lison ut tayr” asarida shatranjga xikoyat bagishlanishi Navoiyning bu o‘yinni yaxshi ko‘rishi va o‘yini maxsulidir. Buni e‘tiborli tomoni sho‘ndaki, unda shatranj donalari va o‘yin qoidalari to‘g‘risida ham ma‘lumotlar berilgan. Bu Navoiyning olimu ulamolarning shatranj majlislarida ishtirok etganidan, o‘zi ham sexrli o‘yin qoidalaridan xabardorligidan dalolatdir.

Mavzuni o‘zlashtirish uchun savollar:

1 .Xalq qo‘shinlarining xarbiy va jismoniy tayyorgarligiga izoh bering?

2 Qadimgi ajdodlarimizning jismoniy madaniyatga qo‘shgan xissalari to‘g‘risida ma‘lumot bering?

3. Buyuk sarkarda Amir Temurning xarbiy jismoniy tayyorgarligini asosiy g‘oyasi nimalardan iborat edi?

4. Zaxiriddin Muxammad Boburning jismoniy madaniyatga qo‘shgan xissasi to‘g‘risida tushuncha bering?

5. Eng yangi zamonda jismoniy madaniyatni rivojlanishida o‘z fikr mulohazalaringizni bildirining?

6. Boburning qizi Gulbadanbegim “Xumoyunnoma” asarida ma‘lumot bering?

7.Alisher Navoiy ijodida ham shatranj mavzusida o‘ziga xos o‘rniga ma‘lumot bering?

Talabalarni mustaqil tayyorgarligi uchun topshiriqlar.

Quyidagi mavzular asosida reja tuzing va o‘z fikr-mulohazalaringizni bildiring “Mustaqil ish” yozing.

1Abu Ali ibn Sinoning badantarbiya haqida mulohazasi.

2.Xalq qo‘shinlarining xarbiy va jismoniy tayyorgarligi

Adabiyotlar:

1. Xo‘jayev P. Meliyev P.Yunusova D.S. Jismoniy madaniyat tarixi T. Moliya 2011 y

2. Xo‘jayev P. Meliyev Abdumalikov R. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat va sport tarixi.1993 y.

3. Botirov X.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. T. “O‘qituvchi” 1993 y.
4. Xo‘jayev F. O‘zbekistonda jismoniy tarbiya T. 1997 y.

VIII-BOB. MARKAZIY OSIYOGA JISMONIY MADANIYATNING KIRIB KELISHI.

O‘rta Osiyo hududida hususan Surxondaryo zamini ilk bor ibtidoiy odamzod makoni topgan joy sifatida ta’riflanadi. Boysuntog‘ tizmalari bag‘ridan Teshikkitosh g‘oridan topilgan o‘rta paleolit davriga (meloddan avvalgi 100-40 ming yilliklar) oid ibtidoiy odam manzillarining qoldiqlari topilgan. Ibtidoiy odamzod yashagan davr, olimlarimiz e’tirof etganidek, bo‘ndan qariyb bir million burungi zamonga to‘g‘ri kelsa, Boysuntog‘ tizmalarida tasvirga tushirilgan surat-dinazavrlarning toshda qotib qolgan izlari qaysi davrga daxldor ekanni o‘zingiz tasavvur qilib olavering! Ma’lumki, dinozavr mezozay erasida, ya’ni bundan 60 million yil ilgari yashab o‘tgan sudralib yuruvchi hayvondir.

Surxondaryo tog‘larida tosh davrning so‘nggi bosqichi-yuqori (miloddan avvalgi 40-12 ming yilliklar) doir topilmalar ham tolaygina. Shulardan birinisiz tarix kitoblarining ilk sohfalarida ko‘p ko‘rgansiz. Bu odam qifasini antronolog M. M. Gerasimov Boyso‘ning shimoliy– gharbidagi Teshikkitash o‘nguridan qazib olingan sakkiz-to‘qqiz yashar bolaga tegishli suyaklar asosida tiklangan. Ushbu topilma “Neandertal odam” nomi bilan mashhur bo‘lib, O‘zbekistonning, umuman Markaziy Osiyoning hozirgi zamon odami (kromanon) shakllangan mintaqaga taaluqli ekanini asoslaydigan manba sifatida fanda katta kashfiyot hisoblanadi.

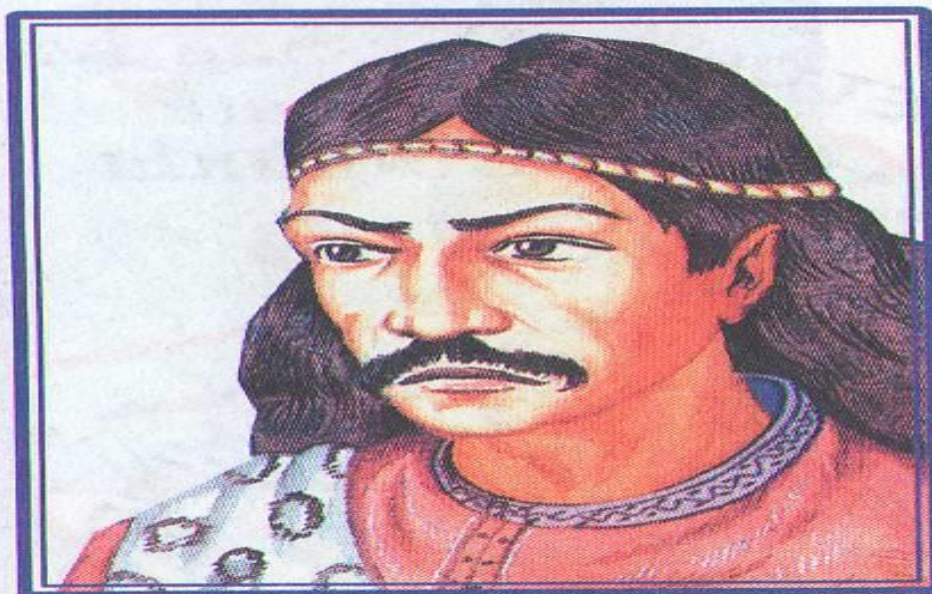
Mazkur g‘or tog‘lar o‘rtasidagi Zovshaloshsoy degan yerda joylashgan va u yer dengiz sotchida 1500 metr balandlikdadir. G‘ordagi bir yarim metrlik qatlom toshdan yasalgan mehnat qurollari, turli xil hayvonlarning singan suyaklari borligi ma’lum bo‘ldi. Qatlamlarda gulxan izlari topildi. Gulxanlar atrofida esa tog‘ echkisi, bug‘u,

yovvoyi ot, monard, ayiq, quyon, kaklik, o‘rdaklarning ko‘plab suyaklari topildi. Teshikkitash g‘oridan jami bo‘lib 3000 ming yaqin turli xil predmetlar topilgan, ularning 339 tasi puxta va pishiq ishlangan mehnat qurollaridir. Qazilma paytida tosh qurollardan tashqari suyaklardan qilingan buyum, ish qurollari ham topildiki, bu peandertal davr kishilarining taraqqiyot yo‘lidagi sezilarli va xatto Surxondaryo O‘rta Osiyo xududida insoniyat Jandertal bosqich taraqqiyotini bosib o‘tilganligiga yaqqol dalil bo‘la oladi.

Arjologik topilmalar Surxandaryo xududida istiqomat qilgan ibtidoiy jamoa tuzumi, kishilarning ov bilan faol shug‘ullanganliklaridan, xavfsala bilan mehnat qurollari yasab, ularni kundalik ish jarayonida qo‘llaganliklari va o‘z tajriba mahoratlarini keyingi avlodlarga meros qilib qoldirganliklarni aniq ravshan isbotlaydi. Ov ularning jismoniy kuch-quvvatini imkoniyatlarini yanada mustahkamlagan, sezgirligi, xushyorligini oshirgan bilimlarini kuchaytirgan, ov-qurollarini yasash va amalda qo‘llash esa insondan muayyan darajada jismoniy kuchni, aqliy o‘tkirlik va amlaiy kunikmalarni talab etar edi. dastlabki texnika asta sekin taokmillashib bordi, otish qurollarining amalda qo‘llanishi tufayli tezlik harakati ham osha boradi. Paleolit davrining oxirlarida otish qurollari nayza keyinroq esa kamon yoyidan otish kashf etildiki, bu insonning ilk mexanizmlarning yaratish yo‘lidagi dadil qadamlari edi.

Sherobod tumani xududidagi g‘orlarda topilgan rangli tasvirlar jamiyat tarixini davrlashtirishga mezolit va neolit davriga oiddir. G‘oyalarga Kuxitang tog‘laridagi Zarautsoy g‘orlarining har ikkala tarafida ham borligi ma‘lum bo‘ldi. U qadar chuqur bo‘lmagan Zarautkamar degan g‘ordagi tasvirlar ancha yaxshi saqlangan. Qoyalardagi tasvirlar mineral buyoqlar yordamida chizilgan. G‘orning har ikkala tarafidagi tasvirlar mavzu va uslubiy jihatdan bir-biriga bog‘liqdir. Masalan, qoyaga tushirilgan asarlardan birida yovvoyi ho‘qizlarni ovlash payti tavsirlangan. Unda chopib borayotgan ho‘qiz va uning ortidan quvi borayotgan itlar hamda odamlar ifodalangan. Ovchilar jamoan ayrimlari esa sonqondan otmoqdalar. Shuni aloxida ta’kidlash lozimki, kamon kashf etilishi bilanoq, o‘zidan avval ishlatilgan barcha otish qurollaridan har jihatdan ustun va foydali ekanligini isbot qildi.

Kamonning keng yoyilishi va qo'llanishi keyinchalqk ovchilikning sifat jihatdan rivojlanishi va takomillashuvchiga olib keldi.

Spitamen

Tarixiy ma'lumotlarga qaraganda ibtidoiy ovchilar hayotida ovchilik o'yinlari muhim o'rin tutgan. Ba'zi maktablarda ular ovdan o'tqazilishi yozilgan bo'lsa, boshqalarida ovdan keyingi o'yinlar haqida fikrlar bayon etilgan. Agar bu ma'lumotlarni chuqurroq taxlil etadigan bo'lsak, unda ovchilik o'yinlari ovdan oldin ham, undan so'ng ham o'tkazilgan, deyish mumkin. Ovdan oldingi o'yinlar-ovoldi mashq (ovga tayyorgarlikka tekshirish, ovga ruhiy va jismoniy tayyorgarlik ko'rish) vazifasini o'tgan ham jiddiy o'ziga xos kichik marosim shaklida uyushtirilgan. Bu o'yinlar jarayonida ibtidoiy odamlar o'ljani osongina ko'lga tushirish, o'nga yaqinlashishni o'rganishga, buning uchun niqob kiyib yoki hayvon terisini yopib, hayvon qiyofasiga kirishni, uning yurish turishlari va tovush chiqarishlarni mashq qilishgan. Aynan shunday o'yinlar jarayonida yoshlarni ham ov qilishga o'rgatishgan. Shu boisdan ham u o'ziga xos maktab vazifasini o'tab, bir tomondan ovchilar mahoratini o'stirishga yordam bergan bo'lsa, ikkinchi tomondan esa, ularda taqlid mashqlarini shakllantirgan va rivojlantirgan.

Ovdan so‘nggi o‘yinlar ov muvoffaqiyatli tugagandagina uyushtirilgan deb taxmin qilish mumkin. Chunki ovdan o‘lja bilan qaytish, bu ziyofat, xursandchilik qilishga, butun jamoaning bayram qilishiga imqonyaratgan.

Ovchilar Bunday o‘yinlar yordamida “ kun bo‘yi ov qilib, charchab qaytgach, kechquro‘nlari o‘z a‘zo-badanlariga dam berish, bug‘o‘ncha taassurotlarini ifodalashardi”. Bu jarayonlar, ya‘ni har bir muvoffaqiyatli ovdan keyin o‘yinning an‘ana bo‘lib qolishi bayram kayfiyatida o‘tadigan maxsus marosimni shakllantira boshlagan.

O‘rta Osiyo territoriyasida ibtidoiy odamlar hayotida ham ovchilik o‘yinlar bo‘lgan degan taxmini isbotni biz namoyon davri Sheraboddan Zarut Qaramsabning toshlariga tushirilgan tasvirlardan; meloddan oldingi II-I ming yilliklarda Farg‘ona vodiysidagi Saymalitosh g‘orlarida aks ettirilgan devoriy rasmlaridan va boshqa arxilogik topilmalar toshidagi tavsirlardan topishimiz mumkin. Ularda nafaqat totemlarga sig‘inish, balki ov jarayoni, ovdan keyingi shodiyonalik, hayvon niqobi va qiyofasidagi ovga o‘yinlari aks ettirilgan.

Odamzod tobora tashqi muhitga moslasha bordi. Endi u g‘orlardagi emas, tekisliklarda ham makon qura boshladi. Hozirgi Termiz tumaning daryo voxalarida Ayrattomda shu davrga oid manzillar uchraydi. Mezoment (o‘rta tosh) davrida (miloddan avvalgi 12-6 ming yilliklar) tosh qurollar va ularni yunish usuli takomillashdi. Magay g‘ori manzilidan o‘sha davrga xilma-xil tsh qurollar topilgan. Bu qurollardan ko‘rinib turibdiki, u davr odamlari qurolni ma‘lum geometrik shakllarga solabilmaganlar. Mezomet davrida o‘ngurlar davriga o‘yib chizilgan. Bo‘ndo‘an ovchilar qo‘lida o‘q-yoy, sonqon, ko‘pchiligi cho‘qqisimon yopinchiq yopinib olgan. Bo‘ndan yaxlit ov manzarasi, ovchilarning turq-tarovati, diniy tasavvurlari tasvirlangan.

Bobotog‘ va Boyso‘ntog‘da neolit va jismoniy davriga, ya‘ni yangi tosh davriga (meloddan avvalgi 5-3 ming yilliklar) oid topilmalar uchraydi. Bu davrda odamzod toshin silliqlab bolta, poka, istana va teshalar yasay boshladi. Keyinroq metaldan, xususan misdan qurol yasashga o‘tildi. Bulardan darxaqiqat keyin, chayla qurish, go‘sh t kimtalashda va jangovar qurol sifatida foydalanadi. Ajdodlar endi o‘zlariga suv xavzalari bo‘ylarida erto‘la, chayla, ba‘zan chuvalalardan kulbalar qurib oladilar. Ilk qishloqlar paydo bo‘ldi.

Dehqonchilik va chorvachilik vujudga keldi. Juft nikoxli oila tarkib topdi.

Mehant taqsimotining vujudga kelishi munosabati bilan qadimgi odamlarning chorvachilik va dehqonchilikka o'tish (bu jarayon O'rta Osiyoda meloddan oldingi 3-ming yillik oxiri-II-ming yillik boshlariga to'g'ri keladi) ana shu sohaga oid. Mehnat o'yinlarini vujudga keltira boshladi.

Ma'lumki, dehqonlarning hayoti eng quvonchli voqea bu hosilni yig'ish va yangi noz-ne'matlarni totib ko'rish jarayoni bo'lgan. Ilk bo'yi kutilgan Bunday jarayon, tabiiy, dehqonlar bayramlar kayfiyatini vujudga keltirgan. Bunday ko'tarinki kayfiyatni harakatlarda aks ettirish maqsadida kishilar o'yinlar tashkil qilgan. "Mehnat o'yinlari" yaxshi kayfiyat, ya'ni keng ma'noda aytganda, bayram holati vujudga keltirgan. Bronza davrlaridan boshlab o'troq dehqonchilikning vujudga kelishi va uning rivojlanishi natijasida bahorda mehnat mavsumiga kirishish, ko'zda hosilni yig'ib olish yakuniga bag'ishlangan o'yinlar shu tariqa yuzaga kelib, ular yillar o'tishi bilan an'anaga aylana boshlagan. Demak, insonning "birinchi kasbi"- ovchilik asosida-"ovchilik o'yinlari" vujudga kelgan bo'lsa, uning dehqonchilikka o'tishi va u bilan shug'ullanish natijasida "mehnat o'yinlari" shakllanib boradi va yangi mehnat bayramlar uchun zamin yaratdi. O'sha vaqtda mehnat va o'yn bir-biriga chambarchas bog'liq bo'lgan va diniy aqidalar bilan bog'langan. kishilik o'yinlari odamlarning dag'shatli tabiat kuchlariga qarshi kurashda birgalikda harakat qilishga bo'lgan hayotiy extiyojlaridan kelib chiqqan.

Ibtidoiy jamoa tuzumi dastlabki ijtimoiy tarixi formatsiya edi. Ishlab chiqarish vositalari va ishlabchiqarish maqsulotlarning umumiy tengsizlik ham, sinflar ham odamning odam tomonidan ekspluatatsiya qilinishi ham bo'lmagan.

Ibtidoiy jamoa tuzumi sharoitlaridayoq vujudga kelgandan va qorxonalar toifasi hukumron sinf xokimiyatini mustahkamlashda katta rol o'ynadi. Engelsni aytishicha, eng ibtidoiy davrlarda odamlarning o'z tabiati va ularning tevarak-atrofidagi tashqi muhiti to'g'risidagi eng nodon, eng johil, ibtidoiy tasavvurlaridan paydo bo'lgan din qurldorga ozod jamoatchilar omasini o'z kuchiga qaram va bo'yso'ndirishga yordam berdi. Hukumron sinflar ibtidoiy jamoa tuzumi sharoitlarida odamlarning mehnat faoliyati jarayonida vujudga

kelgan va rivojlanib borgan ko'pgina jismoniy elementlaridan ham foydalandilar.¹⁹

Mehnat faoliyati bog'liq bo'lgan va ko'pgincha sehrgarlik harakatlari harakteriga ega bo'lgan turli tuman o'yinlar, raqslar, xorovodlar va musobaqalar barcha markaziy Osiyo davlatlarining ozod aholisi zrtasida tarqalgan edi. Halq orasida harbiy mashqlarning ko'pgina turlari ham keng qo'llanilar edi. Qadimgi Markaziy Osiyoning ko'p sonli yodg'orliklari xalq o'rtasida kurashga, qqilichbozlikka doir mashqlar, ko'p sonli akrobatik mashqlari, dorbozlik va raqs mashqlari, koptok o'ynash mashqlari va XOQazolarning tarqalganligidan dalolat beradi.

Huqumron quldor boshliqlar Xokimyatning kuchayib borishi bilan xalqning jismoniy madaniyat elementlaridan borgan sari ko'proq darajada Xokimyatning sinfiy maqsadlari yo'lda foydalanildi. Armiyadagi rahbarlik roliga mansub bo'lgan aslzoda quldorlar mashqlarning xalq orasidagi turlaridan o'zlarida jangchi uch o'n zarur bo'ladigan sifatlarni kamol toptirish uchun foydalanganlar. Ular maxsus uyushtirilgan jismoniy madaniyat va harbiy jismoniy tayyorgarlik yordamida o'zlarining oddiy xalq ommasidan ajratib ko'rsatadigan va bu bilan o'zlarini yuqori to'tadigan jismoniy fazilatlarni kamol toptirishga intilar edilar.

Ayni bir vaqtda qadimgi Markaziy Osiyoning quldor boshliqlari o'zlarining xalq ommasiga bo'lgan hukumdorligi va ta'sirini kengaytirishga intilib, ko'pgina xalq bayramlari an'analaridan keng foydalanganlar; ko'p sonli musobaqa o'yinlari, raqslar va xorovodlar bu xalq bayramlarining tarkibiy qismini tashkil etgan.

Hukumron quldorlar doirasi xalq mashqlari turlaridan o'z kamolati va ko'ngil ochish yo'lida ham keng foydalanganlar. Quldorlar, bir tomondan o'zlarining bo'sh vaqtini ko'pgina o'yin ov, turli mashqlar bilan o'tkazar, ikkinchi tomondan, o'zlari uchun tomoshalar tashkil qilib, ularda ancha chaqqon, kuchli va epchil ozod jamoachilarni ishtirok ettirar edilar.

Shunday qilib, Markaziy Osiyo quldorlik davlatlarida jismoniy madaniyat elementlarining rivojlanishidagi harakterli xususiyati

¹⁹ . Xo'jayev P. Meliyev P.Yunusova D.S. Jismoniy madaniyat tarixi T. Moliya 2011 y 77 b

shundan ibortaki, ozod dehqonlar orasida rasm bo'lib kelayotgan xalq jismoniy madaniyati shakllari va xalq o'yinlari, hamda mashqlarining turlari bilan birga, quldor boshliqlarning bu jismoniy madaniyat elementlarini o'z obro'yi va hukumronligin kuchaytirish uchun o'zlashtirishi va foydalanishiga bo'lgan intilish yaqqol ko'zga tashlanadi.

8.1. Millodan oldingi IX-VI asrlarda Markaziy Osiyoda jismoniy madaniyat.

Xududiy jihatdan Markaziy Osiyo hozirgi Turkmaniston, O'zbekiston, Tojikiston, Qirg'iziston Respublikalari hamda Qozog'istonnig janubiy viloyatarini qamrab oladi. Ugharbdan sharqqa-Kaspiy dengizidan to Tyan-Shandagi Xontangri muzligigacha 2400 km, shimoliy janubiy-Qozog'iston cho'llaridan Qushqagacha 1280 km cho'zilib ketgan.

Markaziy Osiyo-oltoy chegarasiga bo'lgan xududda yashagan xalqlar umumiy nom bilan skiflar deb atalganlar. Skiflar boshqa-boshqa nom bilan xalqlar sifatida atalib, turli tillarda so'zlashganlar.

Yunon tarixchisi Xerodot bergan ma'lumotlarga ko'ra, Kaspiy dengizidan sharqdagi tenglikda, ya'ni Qoraqumda, Amudaryo va Sirdaryoning quyi oqimida massagentlar yashagan. Strabonning yozishicha xorazmliklar ham massagentlar toifasiga kirgan. Massagentlardan sharq tomonda soklar yashaganlar. Dehqonchilik bilan shug'ullangan o'troq aholi o'zi yashab turgan joyning nomi bilan xorazmsitlar, sug'dlar, baqtrilliklar va marg'iyonaliklar deb atalgan.

Massagentlar miloddan avvalgi VI-V asrlarda qabilalarining yirik ittifoqi bo'lgan. Bu qabila ittifoqiga bir necha sak qabilalari kirgan.

Grek tarixchisi Efor (miloddan oldingi 405-330 yillar), saqlarni odalat ko'chmanchilardan chiqqan, o'lja, boylikka berilmaydilar, bir-biriga odilona munosabatda bo'ladilar, erkaqlar va ayollar o'rtasida to'la tenglik bo'lgan, ayollar janglarda erkaqlar qatori qatnashganlar, ayollar jamoan yaxshi otganlar, ular buni otda turib qayrilgan holda ham uddalay olgan, deb yozgan.

Yunon sayyohi Dionisiy Periegit saqlar to'g'risida: "Sug'diyona ortida Yaksart (Sirdaryo) oqimi bo'ylab o'quzar, o'qi behuda

ketmaydigan, do‘nyodagi eng mohir uqchi saqlar yashaydi”, - deb yozgan edi.

Tarixchi Xerodotning yozishicha, millodan avvalgi ming yilliklarda hozirgi O‘zbekiston erlarida yashagan xalqlar mis va temir qazib olishini bilganlar. Mis va temirdan harbiy va mehnat qurollari yasash san‘atini o‘rganib olganlar. Ular shuningdek, qo‘lolchilik, to‘qimachilik, quruachilik va zargarlik xunarlarini egallaganlar. Markaziy Osiyo xududlarida bunday taxminan 2500-3000 yillar ilgari quldorlik tuzumi vujudga kelgan deb hisoblash mumkin.

Markaziy Osiyoda tashkil topgan davlatlar podshox boshliq qabilalarining ittifoqi edi. shu bilan birga qabilalarning o‘z sardorlari bulardi, ular harbiy yurishlar vaqtida davlat qo‘shinlariga boshchilik qilardi. Podshoh xokimiyati nasldan-naslga o‘tgan bo‘lsada, ammo ittifoq kengashi va qabila yig‘ini bilan cheklangan edi. Podshoh oilasi va uning a‘zolari davlatni boshqarishda asosiy vazifani egallab oldilar. Natijada podshoh qabila boshliqlarining demokratik huquqlarini cheklab quydi. Podshohlar o‘z xonadonining xavfsizligini ta‘minlash uchun yaxshi qurollangan gvardiya to‘zganlar. Xuddi shu gvardiyaga suyanib, u o‘z qaramog‘idagi aholining hammasini o‘ziga itoat ettirib turishga erishgan. Bu davrda aholining tabaqalanish jarayoni yuz berayotgandi, Bunda harbiy aristokratiya, qohonlar, jangchilar va dehqonlar qatlami ajralib chiqdi. Moddiy ne‘matlar ishlab chiqarish vazifasini g‘orvidorlar bilan dehqonlar boshqarishardi.

Miloddan oldingi ming yillikning o'rtalaridan boshlab Markaziy Osiyo xalqlari forslar, keyinroq greklar xo'qumiga duchor bo'ldi. Eski shaharlar va davlatlar vayron qilindi. Bu xalqlar o'zoq vaqtlar maboynida ajnabiy bosqichlari zulmi ostida yashashga majbur bo'ldilar.

Mehnatdan oldingi VI asr o'rtalarida Eron qabilalari birlashadilar. Axmoniyalar urug'idan bo'lgan birinchi ho'qumdor-Kayxisrov (Kir) bo'ldi. Shunday qilib, Kayxisrov miloddan oldingi 529 yilda Markaziy Osiyo xalqlariga bir qancha yurishlar qildi. Biroq Kayxisrov Markaziy Osiyoni bosib olishda har qanday shafqatsizlikdan qaytmadi.

Quyi Osiyo lashkarboshi Garnag bironta ham tarixjon qoldirmadi. Yuqorida Osiyoni esa Kayxisrovning o'zi er bilan yakson etdi.

Kayxisrovga qarshi xal qiluvchi jang Amudaryoning chap qirg'og'ida avj oldi. Bu vaqtda massagentlarni eri vafotidan keyin podshoh bo'lgan To'maris boshqarar edi.

Tarixchi Xeradotning "Tarix" kitobidagi massagentlar malakasi To'marisning eron shohi Kayxisrov bilan olib borilgan jang voqiasi avlodlar osha bizgacha etib kelgan.

To'maris massagent qabilalarining boshlig'i hukumron bo'lib, el-yurtning tinchligi va osoyshtaligini ko'z qarachig'idan ximoya qiladi. Biroq Axmoniyalar podshosi Kayxisrov massagentlar osoyshtaligiga xavf soladi. Boshda u To'marisga o'ylanish yshli bilan massagentlarni o'ziga qaram qilmoqchi bo'ladi. To'maris bu zolim podshoning shum niyatini bilib, uning taklifini rad etadi. Kayxisrov urush ochib, o'z maqsadiga erishmoqchi bo'ladi. To'maris urushining oldini olishga qanchalqk intilmasin, u urush boshlashga qat'iy qaror qilgan edi. Shundan keyin To'maris mardona mudofaa jangiga o'tlanib dushmanga: "biz bilamizki, sen jangchiligni xoxlamaysan, shu sababli bashorati maslahatchimizga ko'nmay, maslahatlar bilan to'qanishishni istasang, ko'prik yasayman deb bo'lib o'tirma. Bizga aytsang, biz senga xalaqit bermay, daryodan uch ko'nlik yo'lga cho'zib ketamiz, bemalol daryodan o'tasan, o'ndan so'ng yuzma-yuz uro'shamiz. Bordi-yu, agar biz bilan daryoning sen turgan qirg'og'ida

urushmoqchi bo‘lsang, uni ayt, bo‘nga ham biz rozi, faqat nomardlik qilma”,-deydi, To‘maris mardona kurashga shaylanadi. Kayxisrov esa xiyla-nayrang yo‘liga o‘tadi. U To‘marisning o‘g‘li Sparganiz boshliq bir guruh massagetlarni mast qilib, asir oladi. To‘maris g‘azab bilan: “Ey qonho‘r Kayxisrov, qilgan ishing bilan maqtanmay qo‘yaqol! Sen mening o‘g‘limni yuzma-yuz jangda engganing yo‘q, uni makkorlik bilan sharob ichirib qo‘lga tushirding. Endi mening nasixatimga kir, o‘g‘limni menga topshirib, kelgan eringga ziyon-zahmatsiz qaytib ket. Agar so‘zimga kirmasang, massagetlar tangrisi-Quyosh nomi bilan qasamyod qilamanki, men sendan ochko‘z yuhoni qon bilan sug‘oraman”,-deydi. Kayxisrov bu so‘zlarga quloq solmaydi, urush davom etadi. To‘maris boshliq massagetlar qattiq jangga kirib, Kayxisrov qo‘shinini engadilar, uning o‘zini o‘ldiradilar. To‘maris Kayxisrovning boshini qon bilan to‘lg‘izgan mishga solar ekan, o‘z kurashiga yakun yasab: “Ey nomard, sen meni-jangda seni holollik bilan engib chiqqan bir ayolni makkaoralik bilan o‘g‘limdan judo qilib, farzand dog‘ida quyirding, sen umrining bo‘yi qonga to‘ymading, men o‘z otimga amal qilib seni qon bilan sughardim. Birovning g‘ortiga zo‘rovonlik bilan bostirib kirganlarning jazosi shu!”, - deydi.

Markaziy Osiyo xalqlarining chet el bosqichlariga qarshi olib borgan kurashi vatanparvar cho‘non Shiroqning o‘lmas qahramonligi haqidagi qissada yorqin ko‘rsatib berilgan. Bu qadimgi afsonani birinchi marta miloddan avvalgi II asrda yashagan grek tarixchisi Polien o‘zining “harbiy xiylalar” degan asarida keltirgan. “To‘maris” afsonasi kabi “Shiroq” afsonasining ham asl nusxasi saqlanmagan. U Polien asarlarida Bunday hikoya qilinadi:

Sak qabilasining tinchligi va mustahkamligi xavf ostida qoladi. Yozuv niyati Doro yaqinlashib kelmoqda. Sak hukumronlari Omarg, Saksfar, Samiris dushmanga qarshi kurash rejasini to‘zayotgan paytda cho‘non Shiroq paydo bo‘ladi. U dushmanni engish rejasini uylagan. Bu reja sak qabilalarini Doroning qulligi xavfidan qutqaradi, dushmanli xaloqatga olib boradi. Shiroq Doro ko‘shinini “ko‘chib ketgan” saqlarning yo‘lini 7 kun deganda “kesib olib chiquvchi yo‘lga” boshlaydi. Shiroq dushmanni bepoyon cho‘lu biyobanga olib boradi. Dushmanning ochiliq va suvsizlikdan halok bo‘lishi muqarrar. Yettinchi kuni ham saqlardan darak topolmagan Doroning qo‘shini boshlig‘i Ranosbat Shiroqning kallasini chopib tashlaydi. Shiroq:

“Men engdim, yolg‘iz o‘zim butun boshli bir qo‘shinni engdim, jonajon qabilam saqlar va onato‘prog‘im boshiga tushgan yoki kelgan baloni daf qilib, bosqinchi Doro lashkarlarini haloqatga olib keldim, turt tomoniing har qaysisi etti ko‘nlik yo‘l, istagan tarafingizga ketavering. Baribir borgangiz ochlik va tashnik emirib nobud qiladi. Mening qonim esa shu yerga to‘qiladi”-deb o‘limni shodlik qaxqaxasi bilan kutib oladi va mardlik ko‘rsatdi.

Shunday qilib, Doro I miloddan oldingi 513 yilda saqlarni tormor qilishga erishi olmadi, ularning mustaqillikka bo‘lgan irodasini bo‘qa olmadi.

Markaziy Osiyo xalqlarining yunon makedon bosqichlariga qarshi mustaqillik uchun kurash.

Hozirgi Yugaslaviya tarkibidagi Makedoliya melddan oldingi 1 ming yillik o‘rtasida grek do‘nyosining alohida bir qismi edi. Bu yerda ham uddi Markaziy Osiyodagidek qulchiligi va shahar hayoti Xalq rivojlanmagan edi. Makidoniya aholisi asosan erkin dehqonchilik hamda chorvadorlardan iborat edi.

Meloddan avvalgi Vasrdan boshlab Makidoniyaning yuirlashtirish boshlandi. U faqat Filip II (miloddan oldingi 359-336 yillar) harbiy jihatdan qudratli davlatga aylanib, Osiyoni bosib olishga o‘z oldiga maqsad qilib qo‘yadi.

Meloddan oldingi 336 yilda Makidoniya qo‘shining ilg‘or qismi Gallspont (Dardanel) bo‘g‘osidan kechib o‘tadi, ammo eronliklar tomonidan qo‘llab quvvatlagan fitni tufayli Filip II o‘ldiriladi. Meloddan oldingi 336 yilda tug‘ilgan 20 yashar o‘g‘li Aleksandr Makeonski (Makeoniyalik Iskandar) uning vorisi bo‘ldi. Aleksandr Filipni ikkinchi xotini Olimpiyadadan tug‘ilgan edi. Aleksandr ma‘lumotiga Arasto‘n (Aristotel) murabbiyligiga harbiy tayyorgarlikni esa o‘z otasi Filip rahbarligida oldi. 16 yoshdan boshlab otasi tomonidan borilgan barcha janglarda qatnashdi. 18 yoshida esa Xeron yoshidagi jangda grek qo‘shinlarining so‘l qalasiga qo‘monlik qilib bu jangda o‘zining jasurligi va mardligi bilan shuxrat qozondi. Aleksandr Makeonski o‘zining butun ongli hayotini jang-jadallarda o‘tkazdi.

Iskandar Markaziy Osiyoga bostirib kirishda bu yerdagi halqlarni “faqat qo‘l qilishdan boshqa narsaga yaramaydigan varvarlar”deb atab, ularni pisnd qilmagan edi. Broq, o‘zoq Markaziy Osiyo ko‘rgan-

kichirganlari Iskandarning “varvarlar” haqidagi tasavvurni chippakka chiqardi.

Lekin Iskandar Samarqand bosib olgach, u yerda o‘zining bir garnizonini qoldirib, Farg‘ona vodiysi tomon harakat qiladi va Xo‘jandga yaqinlashadi. Bu yerda Iskandar Kironolning tog‘li aholisiga duch keladi. Kironolliklar Iskandarni tog‘lar to‘xtatishga harakat qiladilar. Bu yerdagi jangda Iskandar yaralanadi. Lekin Barbar tepalikni egallashga muvassar bo‘ladi.

Tepalikni egallashda Makendoniyalik jangchilarni bir qismi qoyalardan qulab tushgan bo‘lsa. Tog‘liklar esa asir tushmaslik uchun ataylab o‘zlaridan g‘oyalardan tashlab, xalok etishdi.

Qator mamlakatlarni tiz cho‘ktirgan jahog‘ir bu yerda tog‘li “vaxshiylar” ning irodasiga, e‘tiqodiga va yurt mustaqilligi uchun ko‘rsatgan jasoratiga o‘lim keltiradi. Arrionning bergan ma‘lumotiga qaraganda, bu janga zolim kishidan 8 ming qiskigina omon qolgan holos.

Ayni shu paytda Zarafshon vodiysida yirik qo‘zg‘olon ko‘tarildi. 3 yilga davom etgan qo‘zholon marqazi Sug‘diyona edi. ko‘p o‘tmay bu qo‘zg‘olonga Bakteriya aholisi ham qo‘shildi. Grek makedoniyalarga qarshi endi o‘troq aholi ham bosh ko‘taradi.

Xalqni qo‘zg‘olonga otlantirgan Sug‘d harbiy sarkardasi Markaziy Osiyo xalqlarining chinakam qahramoni, mard, poytaxti Samarqandda boshlandi. Qo‘zg‘olonchilar grek qo‘shinlarining garpizonini qurshab oldilar.

Vaziyatni jiddiyligini sezgan Iskandar Sirdaryo ortadagi saqlar bilan bitim tuzishga majbur bo‘ladi va unda kuchini qo‘zg‘oloni bostirishga qaratadi. Lekin Spitamen doimo o‘zini hech kim kutmagan joyda paydo bulardi. Spitamen o‘zini kichrayib qolgan otryadi bilan Baqtariyada paydo bo‘ladi. U kichik bir qa‘lada joylashib olgan grek-makedon g‘ornizonini tor-mor etib, greklarning Zarisasidagi kishi qarorg‘ohiga yaqinlashdi. Bu yerdagi pistirmaga olib keladi va u yerda barchasini qirib tashlaydi.

Bu ghalabadan so‘ng Spitamenning obro‘-e‘tibori ko‘chaga bordi va uning otryadiga yangidan-yangi kuchlar kelib qo‘shila boshlaydi.

Spitamenni poylab turgan greklar bilan katta jang bo‘ladi. Biroq Iskandar bilan yashirincha til birtirib olgan ko‘chmanchilar sovga qoladilar. Bu esa Spitamenni jasorati edi.

Iskandar vafotidan so‘ng Baqtariyani qisqa muddatiga Aleksandr Selevek davlati tarkibiga, so‘ngra esa grek Baktriya podsholigi tarkibiga kiradi.

Manbalarda eramizgacha bo‘lgan II-I asrlarda yue-chji ho‘qumdorligi otiga kichik mustaqil knyazlik sifatida qayd etilgan. Ana en-chjilar boshchiligida Qushoqlar poshdsholigi vujudga keldi va u asta-sekin o‘z chegaralarini kengaytirib, yagona xukumat tuzish siyosatini yurita boshladi. Eramizning I- III-asrlarida Qo‘shon davlati hozirgi O‘zbekiston, Tojikiston, Pokiston shuningdek Afg‘oniston va Xindistonning katta qismi egallab oladi hamda Rim, Parfiya, Xitoy xonliklari bilan tenglashib, antiq daryoning yirik imperiyalaridan biriga aylandi.

Tarixiy ma‘nbalar va ilmiy asarlar shuni tasdiqlaydiki, arablar bostirib kirgo‘ncha qadar O‘rta Osiyoda yuksak madaniyat hukumron bo‘lgan, dehqonchilik xunarmandchilik O‘rta Osiyo xalqlarining o‘ziga xos bo‘lgan ko‘p asrlik madaniyatiga, shuningdek, xalq xo‘jaligiga, jismoniy madaniyat harakati ga benixoya katta putr etqazishdi. XI asrning bu sak olloma olim, xorazmlik Abu Rayxon Beruniy Qo‘tayba haqida: “Qo‘tayba Xorazm yozuvchini bilgan, Xorazm afsonalarini saqlagan kishilarni, ularning orasida bo‘lgan olimlarning hammasini turli yo‘llar bilan ta‘qib ostiga oldi va yo‘q qilib yubordi”deb yozgan edi.

VIII asrning oxirlarida IX asrning boshlarida O‘rta Osiyoda iqtisodiyotning rivojlanishi bilan madaniyatning turli jabhalaridagi an‘analarning uyg‘otish va ko‘zatildi. Taniqli arjologik olimlar V.M.Masson, G.A.Pugachenkova, L.I.Albadm, A.Asqarov va boshqalarning Holchayontepa, Bolaliktepa singari qadimiy joylardan topgan kamon o‘qlarining uchlari juda ko‘p narsalardan dalolat beradi. Holchayontepadan topilagn ot va suvoriylarning xaykalchalari g‘oyatda katta ilmiy qimmatga ega ekanligi bilan ajralib turadi. Bu narsa shuni ko‘rsatadiki, Holchayon otlari engil qurollangan suvoriylar uchun mo‘ljallangan. Suvoriylar o‘ziga xos kiyimda yurishga va yoy bilan qurollanishgan.

Topilgan suvoriy xaykalchalari shuni ko‘rsatadiki, ular otda elib borayotib, nishonga aniq o‘rganlar. Bu esa katta jismoniy kuch va malakani, chaqqonlikni talab etar edi.

Arxeologiya va etnografiya ma‘nbalari shundan dalolat beradiki Respublikamizni janubiy xududida qadim-qadim zamonlarda ham

jismoniy madaniyatning muayyan tizim mavjud bo'lgan. Shuni ko'z olib o'tishga keltiringchiki, sanoqsiz harbiy yurishlarda ishtirok etuvchi bakteriya jangchilariga katta jismoniy tayyorgarlik: chaqqonlik, tezlik, kuch va chidamlilik juda zarur bo'lgan. Bu sifatlar ularda o'zoq muddat davom etgan mashg'ulotlardan so'ng qaror topgan. Bu davrda ot sporti, jamoan otish, yugurish, sakrash, irg'itish, suvda suzish, ovchilik shahmat, kurash va boshqa ko'pdan-ko'p o'yin turlari yuksak taraqqiy etgan. Surxondaryo xududida Nina ma'budasining paydo bo'lishi shundan guvohlik beradiki, bu yerda qadimgi grek olimpiya o'yinlariga o'xshash sport musobaqalari o'tqazilgan.

O'rta Osiyoning tashqi tadqiqotchisi G.Pugachenova shahmat tarixi haqida shunday yozadiki: "fil suyagidan yasalgan-balandligi 2.2 eni 2 santimetr bo'lgan ikkita shahmat figurasining topilishi katta kashfiyotdir. Ulardan biri fil, ikkinchisi esa ho'qiz timsolidir. Ularning millodan bo'lgan I-II asrlar, ya'ni Qushon saltanati davriga mansub deyish mumkin. Dalvazrnitepadan topilgan shahmat donachalari chaturing o'yinning shayranj shakliga oid bo'lishi kerak",- deb yozgan edi.

Zaminimizda shahmat donachalarining topilishi shundan dalolat beradiki, Surxondaryo xududida Osiyoning boshqa joylarigi qaraganda shahmat ancha taraqqiy etgan. Xalq afsonalari, eponlar, rivoyatlar bu xududda qadim zamonlardan xalqning o'ziga xos jismoniy madaniyati shakllangan va rivojlanganligidan guvohlik beradi. Masalan, "Kurash", "Ko'pkari uloq", "Poyga", "Olomon poyga" va boshqa ko'plab harakatli o'yinlar, bellashuvlar keng yoyilgan. Mazkur xalq rivoyatlarida aytilishiga, balandlikni, o'zo'nlikka sakrash, yugurish, og'ir yuk ko'tarish jamoan o'q otish va boshqalar jismoniy madaniyat vositalari bo'lib xizmat qilgan. Balandlikka sakrash baland yonayotgan gulxanning ustidan, devorning o'tishdan iborat bo'lgan. Yovqur yigitlar ikki tarafga bo'linib, bellashganlar, engilganlarni amalga oshirishgan. Bunday musobaqa – bellashuvlar ko'pincha diniy bayram (Qurbon "Xayiti", Ramozon Xayiti", to'ylarda o'tqazilgan).

Shunday qilib, xududimizda qadim-qadim zamonlarda odalarning ko'ndalik hayotida o'ziga xos jismoniy madaniyat muhim rol o'ynagan. Xalq ijtimoiy tarixiy taraqqiyot davomida mavjud sport turlarini takomillashtirgan, yangilarni o'ylab topgan va keyingi

avlodlarga meros qilib qoldirgan. Shuni alohida e'tirof qilish kerak-ki, milliy jismoniy mashq turlari yoshlarni jasurlik, chaqqonlik, epchillik va sobitlik ruhida madaniyatlash ularni qiyinchiliklarni dadil bartaraf etishi ruhida voyaga etqazishida bebaxo vositalardir. Bu mashqlarning umumiy tarkibi xalqlarimizda jismoniy madaniyatning tarixan qanday shakllanganligi, rivojlanganligini atroflicha anglab olishiga imkon berdi.

Xalq sport turlarining vujudga kelishi, xususan, kurash, ko'pkari uloq, olomon poyga, chovg'on (ot ustida xakkey) ov va boshqalar tarixan juda olis-olislariga borib taqaladi. Biz yaxshi bilamizki, xalq sevgan botirlar, bahodir odamlar qo'shiq va dostonlarda, xalq rivoyat va afsonalarida qo'llangan.

Jismoniy madaniyatning eng murakkab mashqlaridan bo'lgan yugurishda g'oyatda chidamli bo'lish o'zbek yuguruvchilari uchun harakterli bo'lgan. Buning yorqin misoli sho'qi, qadim zamonlarda chet eliklar bilan bo'lgan qattiq jangchilardan keyin tez yuguruvchi jangchi ghalab habarini jang maydonidan o'z elatlariga tez yugurib etkazar edi.

Bo'ndan tashqari qadim zamonlarda jang boshlanishida xabar topgan tez yurar razvedkachi o'z xonini habardor qilishda marafon yugurishidan foydalanib, shahar va vodiya Samarqandni (Samarqandlik tez yugurar, mohir razvedkachi) ismga xizmatqori ayniqsa marafon yugurishda mashhur bo'lgan. Abu Xafs Nasafiyning aytishiga, Abu Muslim o'ldirilgandan keyin Bodieldo (shamolday tez yuguruvchi) uning jasadini dushmanlarning ko'liga tushmaslik uchun Bog'doddan Samarqandgacha faqat to'nlarda marafonga yugurish olib kelishiga muvoffaq bo'lgan. O'rta Osiyoning buyuk allomalari, shoir va mutaffiklari Abu Ali Ibn Sino, Beruniy, A.Navoiy, Firdavsiy, Bobur, Xakim at-Termiziy, Xo'ja Samandar Termiziy va boshqalar o'z asirlarida xalq o'yinlari va bellashuvlariga alohida o'rin berishgan. Masalan, Xo'ja Samandar Termiziyning mashhur "Dastur ul-mulk" asarida shunday deyiladi.

Sinov gali o'zni jur'atda ko'rsat,

Umid chavg'oningga mo'ljali to'p shay.

Axir, saodatga intilishgan fursat,

Botirlar yovlarga yuzma-yuz kelgan.

Kezi kelganda shuni aytish kerakki, barcha zamonlarda bizning xududimizda jismoniy madaniyat omma orasida faol va keng yoyilishi haqida chap ham bo'lishi mumkin emas. Bu quyidagicha izoxlanadiki, faqat boylarga o'z farzandlarini otda yurish, jamoan otish, kurash tushish, shahmat o'ynash kabilarni o'rgatadigan madaniyatchilar yollash imqoniga ega bo'lgan. Oddiy xalqning jismoniy jihatdan chiniqish o'z oqimida, ko'p hollarda unig mehnat bilan shug'ullanishi jarayonida tarkib topgan.

Xalq o'rtasida o'tqaziladigan sayllar, to'ylarga musobaqalarga g'oliblar uchun qimmatli sovhalar ajratilgan. Sport musobaqalari va bellashuvlar tabiat bag'rida ko'p sonli tomoshabinlar bemalol ko'zatishi, olqishlashi va tomosha qilish mumkin bo'lgan joylarda o'tqazilgan.

Hozirgi O'zbekiston xududida yashagan xalqlar jismoniy tabiyasi o'zining tarixiy taraqqiyotida og'ir va mashaqatli yo'lni bosib o'tdi. U qonli voqealar bo'ronida, tashqi dushmanlarning juda ko'p madaniy boyliklarni yakson etgan, kirg'in keltiruvchi xujumlari, qariyb sira to'xtamaydigan o'zaro urushlar qaronlarida, mehnatkashlarning ajnabiylari zulmiga va maxalliy ekspluatatorlarga qarshi kurashlari alangalari rivojlangan. Ammo podsholar biri kelib biri ketgan, xalq qal'asi bergan xalqning eng yaxshi farzandlari o'z o'tlishi an'analarini davom ettirib, yangidan yangi moddiy va madaniy boyliklarni yarata berganlar.

O'zbek xalqining eng ilg'or farzandlari-Axmad Donish, Fitrat, Furqat, Muqimiy, Zavqiy, Avaz O'tar o'g'li, Abdulla Qodiriy, Sadridin Ayniy, Hamza, Usmon Nosir, Cho'lpon, Oybek va boshqalar O'rta Osiyo xalqlarining sotsial va milliy zulmga qarshi chiqqan, xalqlar do'stligi, progressiv g'oyalarini tashviqot va targ'ibot qiluvchi shaxslar edi.

8.2. XIX asr o'rtalarida inqilobgacha Turkistonda jismoniy madaniyat.

Rus generali Chernyaev Toshkent shahrini bosib olish hamda uni Turkiston viloyatiga qo'shishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi. U 1864 yil kuzida Toshkentni bosib olish uchun birinchi marta urunib ko'radi, lekin bo'nga muvoffaq bo'la olmaydi. Rus qo'shinlari shahar yaqinidan turib to'plardan. Toshkentni o'qqa to'tadilar. Shahar himoyachilari o'z navbatda javob o'qlari bilan dushman xujumini

qaytarib turadilar. Ruslar bu jangda 72 kishini yo'qotib, Chimkentga qaytib ketadilar.

Chernyaev 1865 yilning bahorida Chirchiq daryosi qirg'og'ida joylashgan va Toshkentni ichimlik suvi bilan ta'minlab turgan Niyozbek qal'asini 28 aprelda bir zarb bilan egallab oldi va anxorga keluvchi suvni bo'g'ib qo'yishga farmon beradi. Shaharga non va boshqa oziq-ovqat keltiruvchi yo'llarni to'sib qo'ydi. Toshkent shahari kamaldi qoldi. Chernyaev Toshkent o'z ixtiyori bilan taslim bo'ladi deb o'ylagandi, lekin bu hol yuz bermadi. Nixoyat 1865 yil 9 may kuni ikki tomon kuchlari bir-birlari bilan to'qnashdi. Rus qo'shini bilan shahar himoyachilar o'rtasida jang Solar arig'i atrofida davom etdi. Dushman to'p va zambaraqlarda o'q yog'dirib turishga qaramay himoyachilar qahramonlarga jang qildilar. Jang chinakam qizib ketadiki, to'proq osmonga sapchirdi, to'plar gumburidan, quloqlar qomatga kelar edi. etti yoshdan ettmish yoshgacha erkak-xotin, yoshqari xizmat kamarini bellariga maxkam bog'lab, shahar lashqariga yaqindan yordam bera edi. toshkent himoyachilari Sho'rtepa joylashgan rus qo'shinlariga qarshi xujum boshlaydilar. Ana shu jangda talantli sarkardi Alimqul og'ir yaralanib safdan chiqadi va ko'p o'tmay xalok bo'ladi. Alimqul xalok bo'lgach, uning qo'shinlari Toshkentni o'z holicha tashlab chiqib ketadi.

O'rta Osiyoning chor Rossiyasi tomonidan bosib olinishi mehnatkashlarning ekspluatsiya qilishiga barham bermadi, balki uning yangi shakl, ko'rinishlarini vujudga keltirdi. Oq podosh zamoni hukumronligi O'rta Osiyo xalqlarining madaniy taraqqiyotiga har jihatdan to'sqinlik qildi. Biroq barcha salbiy ko'rinishlarga qaramasdan, Turkiston o'lkasining Rossiyaga qo'shib olinishining progressiv jihatlari ham bor edi. Turkiston o'lkasi xalqlarining xo'jalik va madaniy taraqqiy uchun muayyan darajada sharoit vujudga keldi. Chorizmning reaksiya va xalqqa qarshi siyosatiga kirmasdan, Rossiya Turkistonning ilg'or fikrli odamlari O'rta Osiyoning Rossiya tarkibiga qo'shib olinishi nainki siyosiy va iqtisodiy jihatdan, balki milliy madaniyat, shu jumladan, jismoniy madaniyat harakati ning rivojlanishi yo'lida ham katta progressiv ahamiyatga ega ekanligini juda yaxshi bilardilar.

Rossiya maxalliy aholini zo'rovonlik bilan ruslashtirishga intilib, o'zbek xalqining milliy madaniyatini rivojlanishiga to'sqinlik qilardi. Biroq, shunday sharoitda Turkistonning Rossiya tomonidan bosib

olishi o'zbek xalqi hayotida ijobiy moment bo'ldi. Xalqning iqtisodiy va madaniy jihatdan rivoj topishiga to'sqinlik qilib kelgan ba'zi reaksiyon odatlar yo'q darajaga kelib qoldi.

Qadimiy xalq o'yinlari, jismoniy mashqlar va musobaqalar jismoniy madaniyatning xalq vositalari sifatida saqlanib qolaverdi. Biroq inqilobga qadar bu vositalar, xudda avvaldagidek, asosan maxalliy boylar, oq suyak zadagonlar va chorizmni gumashtarlari ihtiyorida bo'lib ulardan xalq ommasini ozodlik uchun, zolimlarga qarshi sinfiy kurashdan chalg'itish maqsadlarida foydalanib kelinardi.

Inqilobga qadar O'rta Osiyo maktab, madrasa, qiroat xonalarda maktab gigienasining eng oddiy qoidalariga juda kam darajada rioya qidinar edi. bolalar maktabga qatnay boshlagan dastlabki kunlaridanoq ularga zo'hdlik singdirila borilardi. Dars paytida ular quruq bo'ya yoki sholga ustida cho'kka tushib o'tirishardi. O'qitish asosan feodal diniy aqidalarni singdirish, keyinroq esa qur'on yodlashtirshdan iborat bulardi. Jismoniy mashq bajarish, xatto odatdagi serharakat o'yinlar o'ynash ham ruxsat etilmasdi, bu esa bolalar va o'smirlarning jismoniy rivojlanishiga va o'sishiga salbiy ta'sir ko'rsatardi.

XIX asr ikkinchi yarmida Turkiston o'lkasidagi o'quv yurtlarida jismoniy madaniyatni joriy qilishga birinchi marta o'rinib ko'rildi. O'g'il va qiz bolalar gimnaziylarida va ba'zi maktablarda birinchi marta jismoniy madaniyat joriy etildi. Biroq mashqlar muntazam ravishda o'tqazilmas, o'qituvchilarning bilim darajasi va tayyorgarligi etarli emasdi.

1890-1892 yillarda Turkiston o'lkasidagi maktablarda jismoniy madaniyat mashqlari bir mo'ncha joylandi. Bu davrda harbiy maktab va bilim yurtlarida gimnastika, qqilichbozlik, otish va turli o'yin mashg'ulotlari o'tqazila boshlandi. XX asr boshlarida gimnastika, tennis rivoj topdi.

Toshkentda 194 yilda "Okrug qqilichbozlik-gimnastika maktabi" ochildi va unda qqilichbozlik, jihozlar ustida gimnastika mashg'ulotlari o'tqazil boshlandi. Maktablar gimnaziylar va bilim yurtlarida jismoniy madaniyatdan malakali kadrlar etishmasligi maXalqy XOQimyat rahbarlarini 1912 yilda jismoniy madaniyat o'qituvchilari tayyorlaydigan birinchi gimnastika va harbiy sof kursi ochishga majbur qiladi.

Oʻrta Osiyoda umumiy xalq maorifi ishlariga, shu jumladan jismoniy madaniyatga nihoyatda kam eʼtibor berilar edi. Masalan, 1914 yilda butun Turkiston oʻlkasi xududida bor yoʻgʻi 160 ta maktab boʻlib amaldorlar va maXalqy feodallarni bolalari edi.

Inqilobdan ilgari Turkiston oʻlkasidagi maktablarda jismoniy madaniyat muvaqqat va hech qanday tizimga asoslanmagan, shuning uchun ham Turkistondagi oʻquvchi yoshlarni jismoniy jihatdan kamol toptirish va sogʻlom hamda baquvvatlashtirish vositasi boʻlmas edi.

1916 yil 1 oktabrdan boshlab Oʻrta Osiyoda “sport safarbarligi” degan tashkilot oʻz ishini boshladi. Bu tashkilotga erkaqlar gimnaziyasi, seminariyasi, real bilim yurti, komersiya va xunar bilim bortlarining talabalari bir oy muddatga safarbar qilinardi. dastur tariqasida askarlar yoki qoʻshinlar uchun moʻljallangan jismoniy tayyorgarlik qoʻllanmasidan foydalanilardi. “Sport safarbarligi” oʻz mohiyat eʼtibori bilan ghalaba qilgoʻncha davom ettiriladigan urush uchun yangi zaxiralar tayyorlashga xizmat qilardi. Ushbu tashkilot Turkistondagi oʻquv yurtlari talabalari harbiy va jismoniy tayyorgarligining oʻziga xos koʻrigi ham edi. Bu koʻriklar inqilobdan oldingi Turkistondagi oʻquv yurtlari talabalarini jismoniy madaniyatlash nafaqat past darajada ekanligini bildiradi.

1890 yillarga kelib Toshkent va Samarqand shaharlarida daslabki poyga oʻtqazish jamiyatlari tashkil qilandi. Bular eng sergʻayrat, ishchan sport jamiyatlari edi, chunki bu jamiyatlarning asoschilari va faxriy prezidentlari durustgina pul ishlab olishlari va obroʻ ortirishlari mumkin edi.

Turkiston oʻlkasi aholisi oʻrtasida velosiped sportiga qiziqish kuchayishi 1895 yilda “Turkiston xavasqor” velosipedchilar jamiyati toʻzilishiga, keyinchalqk esa Toshkentda velosiped yoʻlini qurilishiga sabab boʻladi. Ryaxovskiy, Petroveniy va boshqalar Turkistondagi dastlabki velosipedchi sportchilari jumlasidandir. Bu jamiyat Turkistonda velosiped sportini rivojlantirishda katta rol oʻynadi.

1904 yilda “Toshkent gimnastika va jismoniy mashq xhavaskor lari jamiyati”, 1906 yilda esa “Sokol” engil atletika guruhi tashkild etildi. Mazkur jamiyat va guruh sportning shu turicha xavasqor boʻlgan bir toʻdagina kishilar oʻrtasida mashgʻulotlar oʻtkazardi.

1912 yilda Toshkentdagi “Okrug” qqilichbozlik gimnastika maktabida boʻlib oʻtgan saralash musobaqasi revollyusiyadan oldingi davrda gimnatsikani, engil atletika qqilichbozlikdan oʻtqazilgan yirik

musobaqa edi. Bu musobaqalarda Stog'olmda bo'ladigan V olimpiyada o'yinlarida qatnashadigan. Rossiya jamoasini to'ldirish uchun eng yaxshi sportchilar tanlab olingan edi.

1913 yilda tashkil etilgan "Toshkent sport xhavaskor lari jamiyati". Inqilobdan ilgari Turkiston o'lkasidagi eng yirik sport jamiyati edi.

Biroq mehnatkashlar ommasi bu jamiyatlardan chetda turardi. Jamiyat a'zolari asosan martabali va mulkdor kishilar-burjua ziyolilari, savdogarlar hamda beqorchiliqdan zerki biror ermak izlovchi harbiy mansabdorlar edi.

Inqilobdan oldingi turkistonda sport g'oyat sust rivojlangandi. O'sha yillarda Turkiston yoshlarida jismoniy tarbiya va sportga intilish katta edi-yu, ammo chor xukumatining malaylari jismoniy madaniyatni o'zlari uchun foydali, o'ziga xos ko'ngli ochish vositasiga aylantirishga harakat qilardilar.

1908 yildan boshlab Turkistonda professional polvonlar qatnashadigan chempionatlar o'tqazila boshladi. Bu chempionatlarda butun do'nyoga taniqli Zaikin, Padubniy Vaxturov, Bo'l, Xoji Muqon kabi juda ko'p boshqa polvonlar qatnashdilar.

Toshkent Beshyog'och daxa Chaqar maxallada yashab o'tgan Axmad pahlavon Topilboy o'g'ilning O'rta Osiyoda kurashib, yiqitmagan pahlavon qolmagan edi. Shu vaqtlarda butun jahonga mashhur bo'lgan nemis pahlavoni Reppel Toshkentga kelib, sirkda o'z pahlavonligini ko'rsatib hamma tomoshabinlarni qotil qilib yurardi. Uning og'irligi sakqiz yarim pud (133 kg) bo'lib, sakqiz pudlik chuyanni ikki qo'li bilan, o'n olti pudlik cho'yanni kafti bilan ko'tarar edi.

Shu pahlavon Axmad pahlavonning dovrug'ini eshitib qolib, u bilan kurash tushmoqqa jazm qilibdi. "Kim yiqilsa, yonida ellik so'm beradi" deb garov bog'lashibdi. O'sha kuni sirkni odam bosib ketibdi. Yigirma sakqiz yoshli Axmad polovon egnida bagri bog'langan oq yaktak bo'lib tushgan Reppel chiqib keldi. Uning belida tasma belbog'i bor edi.

Ikki zarbardast pahlavon o'rtada bel tutishib ketdilar. Tomoshabinlarning yuragi zirqirab ketdi. "Kim-kimni yiqitar ekan?" degan tashvishda nafaslarini ichlariga yutib tek turib qoldilar. O'sha

asnoda sirkda pashsha uchsa bilinar edi. Faqat ora-sira pahlovonlarning “gih” etgan tovushlarigina eshilib qolar edi. orada bir necha daqiqa o‘tar-o‘tmas Axmad pahlovonning “Yo Alisher xudo” degan nidosi eshilib qoldi. Shudam er larzaga kelgandek bo‘ldi. Charxpalak bo‘lib tushgan Reppel yerda o‘zala tushib yotar edi. Qarsak ustiga qarsak bo‘ldi, qiy-chuv ko‘tarildi. O‘sha yillarda Turkiston o‘lkasidagi sirklarda milliy kurash musobaqalari ham o‘tqaziladigan bo‘lib qoldi.

1906 yilda O‘rta Osiyoda futbol vujudga kelgan yil deb xisoblash mumkin. Lekin O‘zbekistonda birinchi bor futbol jamoasi Qo‘qon shahrida “Musjamo” (musulmonlar jamoasi) tashkil etilgan. Bu jamoani Kamol va Xusan Muxiddinovlar, Oxunjon Boymatov va Xoshimjon Aminov kabi fidoiy kishilar tashkil etishgan. 1930 yillarga kelib jamoaning shuhrati Turkiston o‘lkasi bo‘ylab keng tarqaldi.

“Musjamo” 1934 yilda O‘rta Osiyo va Qozog‘iston Respublikalari sport olimpiyadasida g‘olib bo‘lgan.

Ilg‘or ziyolilarning erli aholi o‘rtasida sport ishlarini yo‘lga qo‘yish, ularni turli sport jamoalariga jalb qilish yo‘lidagi har qanday tashabbusiga XOQimiyat ma‘murlari to‘sqinlik qilardi. Masalan, 1913 yilda Toshkentdagi maktab ishchilarning sport to‘garagi tashkil etishga o‘rinishlari bexuda ketdi. Ishchilarning maxsus iltimosnomasiga Turkiston general-gubernatori “Har qanday sport jamiyatlari tashkil etishni taqiqlayman” deb revolyusiya quydi.

1915 yilda ommasining qalbida chuqur joy olgan, uning ta’sirli tomoshabinlaridan xisoblangan kurash musobaqasi har qanday taqiqlashlarga qaramay, shahar va qishloqlarning ko‘p odam to‘plashadigan qulay maydonlarida zo‘r qiziqish bilan davom etaverdi. Bu esa gar amaldorlarini keskin choralar ko‘rishicha, kurash maydoni atroflicha to‘planganlarni zo‘rlik bilan tarqatib, hatto ularga qarshi jazo tadbirlarni ko‘rishga majbur etadi.

Ammo ana shunday taqiqlash siquvlarga qaramay, xalq ommasi o‘z jismoniy madaniyatini, xalq o‘yinlarni avaylab saqladi va rivojlantira berdi. O‘zbek xalqi o‘rtasida kurash, poyga, uloq, dorbozlik, akrobatika, turli xil xalq o‘yinlari ilgarigidek keng tarqalganligiga qola berdi. Hech bir bayram, xatto diniy xayitlar, ayniqsa baxorni navro‘z sayillari polvonlarning hammasi xayratga soluvchi o‘yinlarsiz o‘tmas edi. Oddiy xalq arqon tortishi, yog‘och

oyoqda yurish, silliq xodaga tirmashqib chiqish va boshqa ommaviy o‘yinlarda qatnashib ko‘ngil ochar edi.

N.S. LiXOQshi o‘zining “Turkistonda o‘tqazilgan yarim umr” kitobida yozganidek, erli aholi kurashni juda sevardi. Ko‘klamning dastlabki yorug‘ ko‘nlari etib kelishi bilanoq sport yoshlari har juma kuni juma namozidan keyin shahar chekkalaridagi bog‘larga yo‘l olishadi, u yerda tumonat odam yig‘ilib, bahorda kurash bellashuvini tomosha qilish va kurash sovrinini olish uchun to‘planishadi. Bellashuvlar rosa avjiga chiqqan payt olomon birdan har tarafga tarqalib, bir-birini bosib, to‘s-to‘polon bo‘lib, boshi oqqon tomonga devor oshib qochib qolishdi. Bog‘ yonidagi ko‘chadan otliq politsiyachilar kelayotgan maxliyo bo‘lib, xushtak chalqshga ulgurolmay qolibdi.

Yana Lixoshin o‘z ocherklarida kurashga tushgan polvonlarning bellashuvini, ularning kurashish texnikasi va tip-tikasining ma‘lum rejalar asosida ekanini, kurash doira shaklidagi maydonda o‘tqazilishini batafsil ta‘riflangan. Ya‘ni har bir kurash 2-3 daqiqa davom etib, oyoq chalqsh va avval belbog‘dan ushlar usullari qo‘llanilgan. Demak, XX asr boshlarida kurashning eng qadimgi usullari va an‘analari (bellashuvlarning doira maydonchada bo‘lishi, belbog‘dan ushlar usuli) saqlanib qolgan.

Musobaqalar va xalq o‘yinlarining shu kabi barcha shakllari odamlar o‘rtasida muhim o‘zaro mo‘nosabat vositasi bo‘lib, mehnatkashlar sinfiy ongini uyg‘otishda, ularni belbog‘likka, huquqsizlikka, chor mustamlakachilari bilan maXalqy feodal zulmiga qarshi kurashga otlantirishda tashkilotchilik rolini o‘ynadi.

Hozirgi O‘zbekiston xududida jismoniy madaniyat tarixi jarayonida kurash, ot sporti, o‘q yoy otish, darbozlik, akrobatika va hoyat xilma-xil o‘yinlar hamda turli olishuvlar singari milliy sport turlarining taraqqiy etishi yaqqol ko‘zga tashlanib turadi.

Inqilobdan ilgari O‘zbekiston chor Rossiyasining qolqon chekka o‘lkasi edi. xo‘jalik va madaniy jihatdan qalqonsiz huquqsizlik, rus burjuaziya va maXalqy ayonlarining shafqatsiz ekspluatatsiyasi o‘zbek xalqining qismati bo‘lib qolgan jismoniy madaniyatdan juda oz kishilar baxramand edi. sport maydonchalari shug‘ullanar, mehnatkashlar ommasi sport jamiyatlari faoliyatidan chetda, musobaqalarda hamda sportning ayrim turlaridan mashhulotlarda

qatnashmas edi. O‘zbekistonda 1917-40 yillarda jismoniy madaniyat va sportni rivojlanishi.

1917 yil Ulug‘ oktabr inqilobi o‘zbek xalqi tarixida yangi saxifa ochdi. Bu inqilob o‘zbek xalqini sotsial va milliy zulmdan qutqardi, o‘nga qoloqlikdan taraqqiyotga tarixda misli ko‘rilmagan sakrash yasash imqoniyatini berdi. Ulug‘ oktabr inqilobi o‘zbek xalqining iqtisodiy siyosiy va madaniy jihatdan har tomonlama rivojlanishi uchun keng yo‘l ochib berdi.

Kommunistik partiya Sobiq ittifoq xokimiyatining dastlabki yillaridanoq jismoniy madaniyatni vazifasi ishchi va dehqon yoshlar salomatligini tiklash va Kengash xokimiyati tevaragida jipislashtirishning kuchli vositasi bo‘lishidan iborat ekanini belgilab berdi. Partiya jismoniy madaniyat va sportni mehnat nashlar manfaatlari uchun, ularning oshirish va davlatning mudofaa qobilyatini kuchaytirish uchun xizmat qildiradi boshladi.

Yosh Kengashlar huqumati, o‘sha davrda juda katta kiynchiliqlarni boshdan kechirayotganiga qaramay, madaniy qurilish masalalariga, shu jumladan jismoniy madaniyatli rivojlantirishga katta e‘tibor bera boshladi. Jismoniy madaniyatni amalga oshirish esa, umumiy harbiy ta‘limga yuklandi.

Shunday qilib Turkiston o‘lkasidagi yosh jismoniy madaniyat tashkilotlarining ishtoki 1923 yil iyun oyiga qadar Turk frontining umumiy harbiy ta‘lim boshqarmasi rahbariligida amalga oshirilib kelindi.

1918 yildayoq Turk frontining umumiy harbiy ta‘lim organlari va sport klublari maXalqy aholisi orasidan tanlangan Qizil Armiya rezevrlarini jismoniy madaniyatning xalq an‘analari va o‘yinlaridan keng foydalanildi, maXalqy tashabbusqorlardan ko‘plarini turlari xil sport tadbirlarini tashkil qilish va o‘tqazish ishiga jalb qildi. Bu kishilar jismoniy tayyorgarlik yuriqchilaribo‘lib ishladilar, yosh Respublikada jismoniy madaniyat va sportni rivojlantirishning oshoshiq targ‘ibotchilari bo‘lib maydonga chiqdilar. Tasalan eng kuchli polvonlar Toji A‘loev, Qorotosh Yusupov, maktab o‘qituvchilari A.G‘oziev, A.S.Duronovskiy, M.Eshonzodaev, Y.Aliev, K.Abdullaev, U.Asadov, N.Akalaev va boshqalar umumiy harbiy ta‘limning dastlabki instruktorlari edilar.

Jismoniy madaniyat va sportni tashkil etish va rivojlantirishning oktabrdan eng birinchi jismoniy madaniyat qoldirg‘ochlaridan.

A.N.Izrailov, B.V.Ergardiy, D.M.O‘qransev, N.M.Testeles, R.Zokirov, M.Yo‘ldoshev, L.L.Barxash, A.Saidxo‘jaev, Y.Valishaev, M.Raupov, K.Sarimsoqov, P.T.Taran, N.G.Sapenko, N.G.Elkiy kabi jismoniy madaniyat harakati faxriylarini tilga olmay bo‘lmaydi. Yigirmanchi yillardagi nihoyatda qiyin sharoitda bu kishilar Turkistonda jismoniy madaniyatni joriy qilish sohasida katta ishlar qildilar. Ular yoshlarning jismoniy mashqlarga intilishini qo‘llab-quvvatladilar, dastlabki to‘garaklar va sport klublarining vujudga kelishi va rivojlanishiga yordamlashdilar.

1918 yilda Turkiston yoshlarining birinchi proletor tashkiloti vujudga keladi. 1919 yilda u rasmiy komsomol tashkilotiga-Turkiston kommunistik yoshlar kengashiga aylandi. Bu kengash Respublikada jismoniy madaniyat harakati masalalariga katta e‘tibor bera boshladi. Turkiston komsomolning birinchi o‘lka kengashida 1927yil Turkiston jismoniy madaniyat va sport ishlarini rivojlantirish vazifalariga katta ahamiyat berildi xalq universiteti qoshida jismoniy madaniyat to‘garaqlari to‘zilib, bu to‘garaqlarda sportning suvda suzish turi ilk marta rasm bo‘ladi, futbol jamoalari tuzildi, engil atletika va gimnastika mashg‘ulotlari o‘tqazildi.

Turkiston xukumati rahbarligida umumiy harbiy ta‘lim organlari va uning jismoniy madaniyat Kengashlari, o‘lka komsomol tashkiloti va kasaba uyushmalari olib borilgan juda katta ishlar ijobiy natijalar berdi.

Yosh Xokimiyatning dastlabki yillaridayoq Toshkent, Samarqand va Skobelev tugatildi. Maorif, Sog‘liqni saqlash komissarliklarining hamda umumiy harbiy ta‘lim Boshqarmasi bosh boshlig‘ining 1920 yil 31 oktabridagi Direktivasiga muvofiq butun Kengash Rossiyasidagi kabi Turkiston o‘lkasida ham barcha maktablar va harbiy ta‘lim kurslarida 1921 yil 1 fevraldan boshlab jismoniy madaniyatning izchil tizimi-“maktab yoshidagi bolalar o‘rtasida va hamma yoshdagi o‘smirlar o‘rtasida jismoniy madaniyatni amalga oshirish” joriy qilindi. Yuzlab jismoniy madaniyat yuriqchilaritayyorlandi. Bu esa mazkur Deriktivni O‘zbekistonda ham amalga oshirish imkoniyatini berdi.

Maorif Xalq Komissarligi bilan Turkfront umumiy harbiy ta‘lim boshlig‘ining shu masala yuzasidan. 1922 yil 4 martda chiqargan 12-buyrug‘ida Bunday deyilgan edi: O‘quvchi. yoshlarni sportiga tortishni amalga oshirish maqsadida Umumiy harbiy ta‘lim Bo‘limlari

maxalliy Xalq Maorif Bo'limlari bilan birgalikda Respublika xududidagi maktablarda va Xalq Maorif Komissarligiga qarashli bolalar muassasalarida sport to'g'araqlari tashkil qilishga kirishsinlar bu to'g'araqlar orqali jismoniy madaniyat asoslari turlariga tadbiiq etilsin ishlatilmayotgan kuchlar va zarur sport ashyolari shu to'g'arak ixtiyoriga topshirilsin. 2.Jismoniy madaniyat mashug'ulotlari (o'yinlar, sport va gimnastika) majburiy dars qatorida joriy etilsin va bu dars maktablaridagi mashug'ulotlarning umumiy xisobiga kiritilsin.

Ulug' Oktabri inqilobini birinchi yildan boshlab jismoniy madaniyat darslari maktablarda joriy qilina boshladi. Bo'nga misol tariqasida 1918 yil Farg'onada shahrida tashkil qilingan o'zbek maktabini ish tajribasini keltirish mumkin. Bu maktabga T.N.Qori-Niyoziy ochib o'nga rahbarlik qilgan edi, keyinchalqk u kishi O'zbekiston fanlar akademiyasining ko'tarildi. Qori-Niyoziy domla keyinchalqk shunday eslaydilar: "Bolalar o'zlarining yangi maktablarini joni dili bilan sevardilar va juda tezgina o'qishga kirishib ketdilar"-degan edi. Maktabda uncha katta bo'lmagan sabzavot, gullar ekadigan joylari, jismoniy madaniyat shaharchasi va ustaxona bor edi. Dars tomom bo'lgandan keyin bolalar uylariga ketmasdan, balki ulardan ayrimlari polizga, gulzorga borib ishlashardilar, qolganlari esa jismoniy madaniyat bilan shug'ullanar edilar yoki bo'lmasa geografiya haritasi oldida baxslashdilar.

Ana shu maktabda 1919-1921 yillarda jismoniy madaniyat darsini olib borgan o'qituvchi G.M.Bernatsiyni aytishiga ko'ra jismoniy madaniyat darsida gimnastika majburi bo'lib hisoblanardi va u o'quvchilar o'rtasida katta qiziqish va muhabbat hissi bilan foydalanilardi. Bu shuni ko'rsatib turibdiki Kengash xokimiyatini birinchi yilidan boshlab aynan, Farg'onada 1920 yili Umumiy majburiy ta'lim bo'limida jismoniy madaniyat bo'yicha dastur nashr qilindi biz Respublikamizda maktab dasturlaridan birinchi edi. keyinchalqk aniqlashiga ko'ra dasturni tuzatuvchi va muallif N.G.Elkin ekan.

Keyinchalqk Toshkent, Qo'qon, Andijon, Samarqand va boshqa shaharlar maktalarida jismoniy madaniyat darslari joriy qilindi.

1921-1924 yillarga kelib maktablardagi jismoniy madaniyat darslari bir mo'ncha faollashdi. Chunki 1922 yilni martida xalq maorifi komissarligi va umumiy majburiy ta'lim boshqarmasi bilan

birgalikda maktablarda jismoniy madaniyat darslari majburiy fan sifatida kiritilishi haqida qo'shma bo'yruqlar qabul qilindi.

Albatta, kadrlarni etishmasligi, material bazalarni yo'qligi va kamligi sababli bu bo'yruqni bajarish uo'ng'ay bo'lmasdi. 1922 yilni dekabrda Turkiston o'lka jismoniy tarbiya Kengashi qoshida maktab komissiyasi tashkil etiladi. Shuningdek uni faolyati maktablarda jismoniy madaniyatni jonlantirishga yordam berishdir.

1929 yili Farg'ona viloyati harbiy komissariati qoshidagi umumiy majburiy ta'lim bo'limi tomonidan "Besh yillik maktablarida 1-2 sinflarda jismoniy madaniyatni darsini o'tish qisqacha dasturi" nashr qilindi. Bu dasturda gimnastika, yugurish, sakrash o'yin mashg'ulotlarini o'tqazish nazarda tutilgan. Uni kirish qismida quyidagi ko'rsatmalar berilgan: Gimnastik quyidagi maqsadga ega: to'g'ri jismoniy rivojlanishini berish, organizmdagi nuqsonlarini to'g'irlash, harakat koordinatsiyasining ishlab chiqish bilish, intizomini rivojlantirish va nerv tizimlarini mustahkamlash.

Yugurish yurak, o'pka, xazm qilish organlaridagi mushik tolallarini rivojlantirishga yordam berish, energiya va irodani rivojlantirish.

Sakrashlar, yugurishdi qanday bo'lsa, Bunda xuddi shunday, biroq qo'shimcha epcillikni, ko'z bilan ulchashni va mo'shaklarni tez qisqarish qobilyatini rivojlantirish.

O'yinlar umumiy jismoniy rivojlanishidan tashqari asab tizimini mustahkamlashda, psihologik sifatni mustahkamlaydi va rivojlantiradi bularni barchasi esa pedagogik madaniyat vositalaridan biri hisoblaniladi.

Dasturda o'qituvchilarga quyidagilarni tavsiya qilinadi:

1. Mashg'ulotni albatta toza havoda yoki oddiy shamollatilgan xonada, o'tqazilishi kerak, lekin hozirgina dars o'tqazilgan xonasida emas.

2. 10 daqiqa vaqtini gimnastika mashqlariga, qolgan vaqtini-yugurish, sakrash yoki o'yinarga, bahishlanadi; agarda o'yin bilan barcha o'quvchilar shug'ullanalar, unda to'liq darsni o'yinga bag'ishlagani maqul.

O'lkada jismoniy madaniyatni majburiy dars sifatida maktab dasturiga kiritish o'qituvchi kadrlar tayyorlash masalasini keskinlashtirib yubordi. Turkiston o'lkasi sharoitida bu masalasini

xalq qilish ham katta qiyinchiliklar bilan bog‘liq edi. Turkiston fronti umumiy harbiy ta‘lim boshqarmasi boshlig‘i A.N.Izrailevning 1921 yil 10 fevralida N.I.Podvoyskiy nomiga yuborgan bildirishidan ma‘lum bo‘lishiga, Toshkentda jismoniy madaniyat o‘qituvchilari tayyorlaydigan “sport kursi tashkil etish” uchun kelishilib, 40 kishidan tashkil topgan kursni 1921 yil 15 fevraligacha ochish belgilandi. Keyinchalqk Samarqand va Skobelev shaharlarida ham xuddi shunday kurslarni tashkil etish tadbirlari ko‘riladi.

1921 yil 13 yanvarda umumiy harbiy ta‘lim boshqarmasi xuzurida barcha idoralar va tashkilotlarning jismoniy madaniyat sohasidagi faoliyatini tartibga solib turadigan idoralararo tashkilot Turkiston Markaziy jismoniy tarbiya Kengash 1923 yilga qadar o‘lkadagi barcha tashkilotlarning jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish sohasidagi ishlarni yo‘lga solib turuvchi rahbar organ bo‘lib keldi. Kengash tarkibida soqliqni saqlash va maorif xalq komissarliklarni hamda umumiy harbiy ta‘lim boshqarmasidan ikkitadan vakil, Turkiston Kompartiyasi Markaziy Komitasi, VSSPS byurosi, Turkiston kommunist yoshlar Kengashi Markaziy qomutasi, Toshkent deputatlari Kengashi, Turkiston Kommunistik partiyasi Markaziy qomutasi xuzuridagi xotin-qizlar bo‘limi, Turkiston sportligasi va dehqonlar uyushmasidan bittadan vakil bor edi. umumiy harbiy ta‘limning barcha xududiy okruglari xuzurida ham xuddi shunday jismoniy tarbiya Kengashlari tuzildi. Markaziy jismoniy tarbiya Kengashning dastlabki raisi A.N.Izrailev, ma‘sul kotibi I.V.Gaidul, ilmiy metodik komissiyasi boshlig‘i Dm.Uqransev edilar.

Shu davrda viloyat jismoniy tarbiya Kengashlari (hozirga bo‘linishi asosida) xalq to‘zilib, ularga ham rahbar xodimlari tayinlandi.

Markaziy jismoniy tarbiya Kengashi va uning joylariga organlari tuzilishi jismoniy tarbiya harakati da katta rol o‘ynadi, o‘lkadagi barcha yirik shaharlarda sport to‘garaqlari vujudga kelishiga, xilma-xil sport tadbirlari o‘tqazilishiga va maktablarda jismoniy madaniyat o‘qitish majburiy dars sifatida qushimcha yordam beradi.

Masalan, 1922 yil 25 sentabrda olingan ma‘lumotlarga ko‘ra o‘sha vaqtda Markaziy jismoniy tarbiya Kengashi tizimida 46 ta tuman va uchastka sport tashkilotlari bo‘lib, ular 1920 yildagidek 2800 kishini emas, balki 4797 a‘zoni (shu jumladan 382 xotin-qizni) birlashtirar edi. o‘lkada 11 gimnastika zallari va shaharchalari, 345 ta

sport maydonchasi va bitta veloterek bor edi. Gimnastika 17 tashkilotda, engil atletika 20 tashkilotda, futbol 26 tashkilotda, basketbol 7 ta tashkilotda rivojlantirila boshlagan edi. Ammo og'ir atletika, boks, qqilichbozlik va velosiped sportni rivojlantirish hamon sust borar edi. Velosiped otiga 3 tashkilotda, og'ir atletika va boks iki tashkilotda yo'lga quyilgan edi.

Shu yilda Qo'qon engil atletika musobaqalari, Qo'qon, Andijon va Jalolobod jamoalari o'rtasida futbol uchrashuvlari o'tqazilgan. Futbol jamoalari orasida Qo'qon va Andijon jamoalari kuchli bo'lgan.

1921 yili Toshkentda "Olimp" birlashgan sport jamiyati tashkil etiladi. Bu o'sha davrda Turkistondagi eng yirik sport tashkilotlaridan biri edi. Ushbu jamiyatning futbol jamoasi ko'p yillar mobaynida O'rta Osiyodagi eng kuchli jamoalardan biri hisoblanaib kelidi.

Shundan so'ng jismoniy madaniyat va sport Turkistonning eng o'zoq shaharlariga ham etib bordi. Buxoro, Chorjo'y, Kattaqo'rg'on, Namangan va O'rganch shaharlarida jismoniy madaniyat harakati rivojlana boshladi.

Birinchi olimpiyadada bo'lgani kabi Farhona jamoasi muvoffaqiyatli qatnashib, engil atletika, basketboldan birinchi o'rinni egalladilar. Ikkinchi olimpiyadada gimnastika va boks musobaqalari bo'lmadi hisob, chunki jamoada qatnashgan tashkilotlar bu turlardan jamoalar olib kelmadilar, basketboldan faqat Farg'ona, Samarqand shaharlarining xotin-qizlari jamoalari qatnashdi. Xatto olimpiyada tashkilotchisi bo'lgan Toshkent shahri ham basketbol, gimnastika va boksdan jamoalar qo'ya olmadi. Olimpiyada Toshkentning futbol jamoasigina barcha uchrashuvlarni mag'lubyatsiz o'tkazdi.

Ikkinchi olimpiyada butun o'lkada jismoniy madaniyat va sportni tashviqot-targ'ibot qilishda va uni yanada rivojlanishida katta rol o'ynadi.

1922 yilda engil atletikadan Turkiston Respublikasi reqorlarining birinchi rasmiy jadvali e'lon qilindi.

1923 yil aprelegacha umumiy harbiy ta'limning jismoniy tarbiya Kengashlari 24 sport klubini, 15 ta sport jamiyatini, 17 sport to'garagi va 14 ta skautlar tashkilotini birlashtiradi, ulardagi a'zolar soni 12.135 kishiga etgan edi.

1923 yil 27 iyunda Buturossiya Markaziy ijroiyy qomutasi o'zining 1923 yil 22 sentabr qarori bilan o'lka jismoniy tarbiya Kengashini tuzdi va 1924 yil 23 yanvarda o'lka jismoniy tarbiya Kengashi to'g'risidagi Nizom tasdiqlandi.

O'lka Kengashining raisi qilib sog'liqni saqlash komissari va O'zbekiston Markaziy qomutasini kotibi S.S.Asfandiyorov, ma'sul kotibi qilib N.M.Testeles tayinlandi.

Milliy davlat chegaralanish arafasida o'lka jismoniy tarbiya Kengashning tuzilish texnika nomi siyosati ilmiy ta'lim qomutasidan iborat bo'lib, ularga Kengash Prezidiymi rahbarlik qilardi. Texnika qomutasi (raisi B.Ergardt) jamoatchilik faolini birlashtiradi. Mazkur faollar kuch bilan harakat o'yinlar, engil atletika, og'ir atletika, ximoya qilish va xujum qilish harakatlari hamda harbiy sport seksiyalari tashkil etilgan bino barin, butun ta'lim sport ishlari shu komitada mujassamlashtirilgan edi. Bu komita o'lkadagi jismoniy madaniyat to'garaqlari uchun musobaqa dasturlari va nizolari ishlab chiqar, musobaqalar uyushtirish va o'tqazish ustidan nazorat qilar, uzil-kesil ajrimlar chiqarar va sport ishlariga baho berardi. Toshkentda birinchi o'lka stadioni qurilish ham shu qomita xizmatlari jumlasiga kiradi.

Ilmiy ta'lim qomutasi (raisi A.G.Demov) hech qanday ilmiy metodik bazasi bo'lmagani uchun, amalda hech qanday ish qilmadi. Bu "Turkistonimizda nihoyat darajada kambaghal bo'lganligi tufayli bizda loaqal birorta antropometrik kabinet o'yqligi natijasidir" deyilgan edi. O'lka Kengash hisoblanadi.

O'lka Kengashning Prezidimu katta tashkilotchilik ishlarini amalga oshirdi, oltita viloyat Kengashlarining (Sirdaryo, Samarqand, Farg'ona, Turkmaniston, Yettisuv, Amudaryo) barchasi o'z vaqtida tuzilishini ta'minladi, ular ishiga rahbarlik qildi. Halq komissarlari, kasaba uyshmasi va komsomol organlari o'rtasida muvofaqlashtiruvchilik rolini o'ynadi. Butun ittifoqi kengashlariga va qizil sportinteri kongresslariga Turkiston Respublikasi nomidan vakillar qatnashtiradi, shaharlararo va Respublikalararo sport uchrashuvlari hamda bayramlari uyushtirishga rahbarlik qildi.

Shunday qilib o'lkadagi barcha viloyatlarda ham jismoniy tarbiya Kengashlari tuziladi. Masalan, Buxoro Markaziy ijroiyy qomutasi xuzurida jismoniy tarbiya Kengashini tashkil etish to'g'risidagi qaror 1924 yil 25 mayda qabul qilingan edi. bu qarorning nomida "ilmiy,

o‘quv va tashkiliy faoliyatni muvofaqlashtirish va birlashtirish” maqsadlari bilan bir qatorda, “shuningdek sportning milliy turlidarini ravnaq toptirish maqsadida” doim so‘zlar ham qayd qilingan edi.

Ayni, 1924 yilda, O‘lka jismoniy tarbiya Kengashining o‘sha yili 16 mayda Toshkentda ochilgan birinchi stadionida Sirdaryo viloyati olimpiyadasi o‘tqazildi. Bu olimpiyada jismoniy madaniyat to‘g‘araqlarining hamda ayrim klublarning jamoalari qatnashdi. Musobaqalar dasturiga birinchi marta basketbol (erkaqlar), velosiped sporti va boshqa sport turlari ham kiritildi. Olimpiyada engil atletikadan, futboldan, kurashi va velosipedchilardan bir qancha qobiliyatli yosh sportchilar o‘z mahoratlarini namoyish etdilar.

Shu bilan birga 1924 yilda Turkiston futbol jamoasi birinchi marta REFER birichiligida qatnashib yuqori natija ko‘rsatdi.

Xuddi shu yili Turkistonda jismoniy madaniyat va sportni tag‘ibot qilish maqsadida “Fizicheskaya qo‘ltura Turkistana” sport jurnali nashr qilina boshladi va unda Respublikani sport hayoti yoritilib boriladi. Kengash hokimiyatning dastlabki yillaridanoq Turkistonda jismoniy madaniyat kasaba uyushmalari tarbiya ishlarning uzviy qismi, ishchilar sinfini birlashtirish va ularning jismoniy jihatdan kamol toptirishning samarali usullaridan biri bo‘lib qoldi.

1924 yilda o‘tqazilgan butun Turkiston olimpiyadasi Turkiston Respublikasidagi jismoniy tarbiya tashkilotlarining milliy davlat chegaralanishidan oldingi davrda (1917-1924 yillar) qilgan ishlariga yakun yasadi. Bu olimpiyadada Sirdaryo, Farg‘ona, Turkiston, Samarqand va boshqa viloyat jamoalari qatnashdi. Jamoa hisobida Sirdaryo viloyatining sportchilari birinchilikka oldi.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki Turkistonda Kengash xokimiyatning dastlabki yillari yosh Turkiston Respublikasida jismoniy madaniyat va sport qaror topdi. Turkiston xalqlari o‘rtasida jismoniy madaniyat harakati ommaviy tarzda rivojlana boshlagan, madaniy qurilish sohasida keskin kurash borgan, jismoniy madaniyat sohasida yangilik bilan eskilik o‘rtasida kurash olgan davr bo‘ldi.

Ulug‘ oktabr inqilobi ghalabasidan keyin Turkiston jismoniy madaniyat o‘z milliy shaklini saqlab qolgan holda yangidan yangi mazmunni kashf etdi. Bu keng darajada mehnatkashlar ommasining mulki, qolaversa kelajakda-o‘sib kelayotgan yosh avlodni sog‘lom qilib madaniyatlashdagi kuchli vosita bo‘lib qoladi.

Mavzuni o'zlashtirish uchun savollar:

- 1 .Xalq qo'shinlarining xarbiy va jismoniy tayyorgarligiga izoh bering?
- 2 Surxondaryo tog'larida tosh davrning so'nggi bosqichi-yuqori (miloddan avvalgi 40-12 ming yilliklar) doir topilmalar haqida
- 3.O'rta Osiyo territoriyasida ibtidoiy odamlar hayotida ham ovchilik o'yinlar bo'lgan degan taxminini tushuntirib bering.
- 4.Eng yangi zamonda jismoniy madaniyatni rivojlanishida o'z fikr mulohazalaringizni bildirining?

Talabalarni mustaqil tayyorgarligi uchun topshiriqlar.

Quyidagi mavzular asosida reja tuzing va o'z fikr-mulohazalaringizni bildiring "Mustaqil ish" yozing.

1. 1929 yili Farg'ona viloyati harbiy komissariati qoshidagi Umumiy majburiy ta'lim Bo'limi tomonidan "Besh yillik maktablarida 1-2 sinflarda jismoniy madaniyatni darsini o'tish qisqacha dasturi" nashri.

2. 1912 yilda Toshkentdagi "Okrug" q qilichbozlik gimnastika maktabi.

Glossariy

O'zbekcha	Ruscha	Ingilischa	xulosa
Olimpia oyinlari	Олимпийский игры	Olimpik game	Halqlar o'rtasida spo`rt musobaqalari Har 4yilda o`tkaziladi
sport	спорт	sports	Bu musobaqa jarayonida nomoyon bo`ladigan,u yoki bu jismoniy mash turning eng yuqori natijasig erishishga yo`naltirilgan maxsus foliyat

Yengil atletika	Лёгкая атлетика	Field athletic	Yurish,yugurish,sakrash Uloqtirish kabi harakatlarni o`z ichiga oladi
velosport	Велоспорт	velasport	Velasiped haydash
tress	тресс	tress	Muskularni ushlab turuvchi rezina

Adabiyotlar:

1. Xo‘jayev P. Meliyev P.Yunusova D.S. Jismoniy madaniyat tarixi T. Moliya 2011 y Xo‘jayev P. Meliyev Abdumalikov R. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat va sport tarixi.1993 y.
3. Botirov X.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. T. “O‘qituvchi” 1993 y.
- 4.Xoldorov T. Nurmatov F. Yunusova D. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish T. 2013 y.

IX -BOB. XALQ XO‘JALIGINI TIKLASH VA RIVOJLANTIRISH DAVRIDA JISMONIY MADANIYFT VA SPORT.

1924 yilda O‘zbekiston Kengash sotsialistik Respublikasi tashkil etildi. Sobiq ittifoq tarkibida mustaqil milliy davlat bo‘lib ajarlib chiqish o‘zbek milliy madaniyati, shu jumladan jismoniy madaniyatni rivojlanishi uchun yanada katta imkoniyatlar ochib berdi.

1925 yilning fevralida Buxoro shahrida O‘zbekiston Kompartiyasining birinchi s‘ezdi bo‘lib o‘tdi. S‘ezda O‘zbekiston

Kompartiyasi(KISS)ning jangavor otryadlaridan biri sifatida uzul-kesil tashkil topdi. Sezda yosh Respublika xo‘jalik va madaniy qurilish ishlari dasturini hartomonlama muxokama qildi va uni belgilab berdi. Maxalliy millat yoshlari o‘rtasida harbiy xizmatga chaqirilish tayyorgarligi boshlanib ketgan munosabati bilan s‘ezda “ishchi va dehqon” yoshlar o‘rtasida harbiy xizmatga jismoniy madaniyatni joriy qilishni zarur deb topdi.

Partiya Markaziy qomutasining 1925 yil 13 iyuldagi “Partiyaning jismoniy tarbiya sohasidagi vazifalari” degan qarorning ahamiyati juda katta bo‘ldi. Bu qaror butun mamlakatda jismoniy madaniyat harakati taraqqiyoti tarixida alohida o‘rin tutadi. Unda jismoniy madaniyat ommani sog‘lomlashtirishning ajralmas qismi bo‘lib qolishi, tegishli ijtimoiy va davlat tashkilotlari hamda muassasalari faoliyatining umumiy rejasiga kiritilishi zarur degan izoxni o‘qiydiz. Partiya Markaziy qomutasi “Milliy Respublikalar tub aholisi o‘rtasida jismoniy madaniyatni yo‘lga qo‘yishga alohida e‘tibor berish zarur” deb topdi. Bu bilan Markaziy qomuta sobiq chor Rossiyasining chekka o‘lkalaridagi xalqlarning feodal mustamlakachilik o‘tmishidan jismoniy madaniyatni rolini alohida qayd etdi.

O‘zbekiston Kompartiyasining 1925 yil noyabrda bo‘lib o‘tgan II-s‘ezdi RKP(B) Markaziy qomutasining ana shu qaroriga amal qilib, yoshlar roliga jismoniy madaniyat masalarini yanada keskin vazifa qilib quyadi. Ana shu 1925 yil 13 iyuldagi qarordan keyin Respublikada futbol, engil atletika, qo‘l to‘pi, basketbol, voleybol, gimnastika qatori kurash, uloq, poyga va boshqa milliy sport turlari ham jadal sur‘atlar bilan rivojlana boshladi.

O‘zbekiston jismoniy madaniyat va sport bilan shug‘ullanuvchilarni soni yildan-yilga ko‘paya bordi. Sport inshootlari-stadionlar, sport maydonchalari, zallar asta-sekin ko‘paya bordi. Shu bilan birga Respublikadagi zavod fabrikalarda jismoniy madaniyat va sport borgan sari ko‘proq joriy qilina boshladi. O‘zbekistonning eng yaxshi jismoniy tarbiyachilari va sportchilari yuqori malakali kadrlar tayyorlash uchun Moskvadagi institutga o‘qishga yuborildi. Toshkentliklardan birinchi bo‘lib Ye.Putsillo, M.Koshoxova, M.Zemin va boshqa ko‘pgina jismoniy tarbiyachilar Moskva jismoniy madaniyat institutini tomomlab kelib, O‘zbekistonda ishlay boshladilar.

Malakali kadrlar etishmasligi Respublikada jismoniy madaniyat harakati ga to'siqanlik qilar edi, ayniqsa viloyatlarda ko'proq sezilib turadi. Shuni xisobiga olgan holda viloyat jismoniy tarbiya Kengashlari sportining ayrim turlaridan yuriqchilar tayyorlaydigan kurslar tashkil qilish boshlandi. Chunonchi 1925 yil yoz mavsumi oldidan Farg'ona viloyatini Qo'qon, Buxoro, Samarqand, Andijon shaharlarida yuriqchilar tayyorlab beradigan kurslar tashkil qilindi.

1925 yildan boshlab Toshkentdagi poytaxt stadionlarida yanada ommalashtirish maqsadida katta tashviqot-tag'ibot ishlari o'tqaziladigan bo'ldi. Katta futbol maydonida jismoniy tarbiyachilar ishtirokida uyushtiriladigan "jonli shahmat" o'yinlari yana shunday tadbirlarga kiradi. Bunday o'yinlarda jismoniy tarbiyachilar ot, piyoda va boshqa shahmat donalari bo'lib harakat qilardi. Bunday uchrashuvlarda Freytman, A.Xo'jaev va boshqalar kabi taniqli shahmatchilar qatnashardilar.

Shu bilan birga O'zбекиstonda bir qator ommaviy jismoniy madaniyat bayramlari o'tqazildi. Masalan, 1925 yilda Toshkentda kasaba uyushmalarini jismoniy tarbiya va sport ishlariga jalb etish maqsadida kasaba uyushmalar aro jismoniy tarbiya bayrami o'tqazildi. Respublikaning boshqa bir qancha shaharlarida ham jismoniy tarbiya bayramlari bo'lib o'tdi. Maxalliy aholi o'rtasida jismoniy madaniyat va sport bilan shug'ulanuvchilar soni tobora ko'payib bordi. Masalan, Qo'qon shaharida to'zilgan "musulmonlar" futbol jamoasi o'yinchilari ko'qul erli millat sportchilaridan iborat edi. 1925 yilda bu jamoa Toshkent va Respublikadagi boshqa shaharlarining jamoalari bilan o'tqazilgan shaharlararo mashg'ulotlarida qatnashdi. Sportning milliy turlari chna rivoj topdi.

Futbol va engil atletikadan shaharlararo uchrashuvlarni o'tqaziladigan bo'lgani O'lka jismoniy tarbiya Kengash boshlagan yaxshi tashabbus bo'ldi. Masalan, 1925 yilning oxirida Toshkentda Toshkent va Orenburg jamoalari o'rtasida futbol va engil atletika o'chrashuvlari bo'lib o'tdi. Bu uchrashuvlar o'zbek sportchilarning boshqa shaharlar va Respublikalar sportchilari bilan yaxshi aloqani boshlab berdi.

1926 yil ko'zida bo'lib o'tgan XV partiya kofernsiyasining qarorlari butun Kengash jismoniy tarbiya harakati da o'quv-metodika, sport-texnika ishlarini qayta ko'rishda katta rol o'ynadi.

1925 yilda katta suv arteriyasi-Bo‘z suv daryosiga to‘g‘on solindi. U yerda GES kurulusi natijasida vujudga kelgan sakkiz kilometirlik ko‘l sporti turlarini rivojlantirish uchun birinchi ba‘za bo‘ldi. 1925-30 yillarda mazkur ko‘l faqat dam oluvchilar uchun esa balki eshkakchi va suzuvchi sportchilar uchun ham asosiy manzilgoxga aylandi. Bu sportchilar etakchisi va tashkilotchisi N.F.Evimsov edi.

Shu yili Toshkent, Samarqand va Farg‘ona viloyatlarining sportchilari partiya qaroriga javoban katta sport bayramlari tayyorladilar va o‘tkazdilar. Kurash va ot sporti musobaqalari Respublika mehnatkashlarining chinakam xalq bayramlariga aylanib ketardi.

1926 yil 15 iyulida Toshkentda maxalliy millat kishilarning asosiy oilasi yashaydigan sobiq eski shahardan ikkinchi stadionning ochilish marosim bo‘ldi. Bu stadionning ochilishi erli aholi o‘rtasida sportni rivojlantirishda juda katta ahamiyatga ega bo‘ldi. Yangi stadiondagi mashg‘ulotlarida sport va o‘yinlarning milliy turlari katta o‘rinni egalladi.

Maktablarda jismoniy madaniyat yo‘lga qo‘yilishi o‘quchi yoshlari salomatlik uchun kurashda ayniqsa katta rol o‘ynadi.

Kengash xo‘qmati 1921 yil 15 sentabrda qabul qilgan “O‘smirlar va bolalar sog‘lig‘ini saqlash to‘g‘risidagi” Dekretida jismoniy madaniyatning maktabdagi roli va ahamiyatini belgilab berildi. Shu Dekerat chiqqandan keyin Maorif xalq kamissarligi maktablar va bolalar muassasalarida jismoniy madaniyatni tashkil etish choralari ko‘rdi. Biroq o‘quvchilarda sport mashg‘ulotlariga intilish kuchli ekanligiga qaramay kamdan-kam maktablarda jismoniy madaniyat to‘gharqalari tuzildi. O‘zbek maktablarida esa Bunday to‘garaklar o‘zoq vaqtga qadar mutloqo bo‘lmay keldi. Respublikdagi maktablarda jismoniy madaniyatdan majburiy darslar deyarli o‘tqazilmas edi.

Shahardagi maktab o‘quvchilari jismoniy madaniyat va sport bilan asosan ayrim joylarda tashkil etilgan bolalar maydonchalarida shug‘ullanardilar. Bu mashug‘lotlar ayniqsa serharakat o‘yinlardan iborta bular edi. Masalan, 1918 yilda Lo‘nagarskiy qishlog‘ida bolalar maydonchalari ochildi, bu maydonchalarda turli xil serharakat o‘yinlar, gimnastika va x.z.lar o‘tqazila boshladi.

1919 yil Respublika Maorif Komissarligi xuzurida Kengash Turkistoni o'quvchilari o'rtasida sport musobaqalarini uyushtirish masalalari bilan shug'ullanuvchi sport komissiyasi to'zilgan edi. Musobaqalar dasturiga ommaviy erkin harakatlar, tezlik va chidamlilikni oshirish uchun yugurish balandlikka sakrash, o'zo'nlikka sakrash mashqlari kiritilar edi.

O'quvchilar birinchi sport to'garagi dastlab Pirogov nomli maktabda, so'ngra Mushkentov nomidagi maktabda tashkil etildi. Bu to'garaqlarda gimniastika, engil atletika, qichichbozlik mashg'ulotlari o'tqazilar, shuningdek shahmat turnirlari uyushtirilib turilardi.

1925 yildayoq O'zbekistonda tuzilgan maxsus komissiya Respublika maktablari uchun jismoniy madaniyat dasturlarini ishlab chiqdi, va dastur yangi 1925 –1926 o'quv yillaridan boshlab joriy qilindi. Ammo bu jismoniy madaniyat mutaxasislarini etishmasili sababli, Respublikadagi maktablarining juda oz qismidagina mashg'ulotlar yo'lga quyildi. O'sha yillarda O'zbekistondagi maktablarda jismoniy madaniyat mashg'ulotlarini o'tqazish uchun oddiy sport maydonlari qurila boshladi. 1927 yilda maorif xalq komissarligini davlat ilmiy Kengashi (DIS) birinchi marta maktablar uchun yagona jismoniy madaniyat dasturlarini ishlab chiqdi. Bu bilan maktablarda jismoniy madaniyat o'qitish metodikasida mavjud bo'lib kelgan xilma-xillika chek quyidi. Ammo bu dasturlarda ham katta kamchiliqlar bor edi. o'sha vaqtda ko'pchilik maktablarda dars berishning komplek metodi ho'qum so'rganligi, keyinchalqk esa loyixalar joriy qilinishi bu kamchiliqlarni yanada chuqurlashtirib yubordi.

1927 yil O'zbekiston jismoniy tarbiya harakati tarixida alohida o'rin tutadi. Shu yili oktabr inqilobini 10 yilligini nishonlash sharafiga bag'ishlab Toshkentda birinchi butun O'zbekiston sport olimpiyadasi o'tqazildi. Dasturga futbol, basketbol, engil atletika, milliy kurash, harbiy amaliy mashqlar kiritilgan edi. Suzish, qayiq xaydash, velosiped sporti, tennis musobaqalari umum jamoalar hisobidan tashqari dasturga kiritilgan edi. sport olimpiyadada shaxsiy natijalar ham xisobga olinar edi. To'la bo'lmagan ma'lumotlarga qaraganda sport olmpiadasining bevosita qatnashchilari 329 kishi bo'lib, ular orasida o'zbeklar 107 kishi edi. milliy kurash u yoqda tursin xatto futbol va baketboldan maxsus milliy jamoalar qatnashib, yaxshigina muvoffaqiyat qozondi. Masalan, Qashqadaryodan 8 kishi hammasi

o'zbeklar Farg'onadan 48 kishi (11ta o'zbek), Andijondan (9ta o'zbek), Buxorodan 50 kishi (22ta o'zbek), Samarqanddan 50 kishi (19ta o'zbek), qatnashdilar.

Keskin kurashlar natijasida eng ko'p sportchi (100 qiski) qatnashtirgan va yaxshi tayyorgarlik ko'rgan Toshkent jamoasi umum jamoa xisobida birinchilikni oldi. Futbol terma jamoalari o'rtasida birinchi o'rinni Toshkent futbolchilari, ikkinchi o'rinni Farg'onaliklar egalladi. O'zbek futbolchilaridan iborat jamoalar o'rtasida esa Farg'onaliklar birinchi Toshkentliklar ikkinchi bo'ldi. Milliy kurash musobaqalarida Andijon polvonlari birinchilikni Samarqandliklar-ikkinchi, va Toshkentliklar-uchinchi o'rinni egallashdi.

O'zbekiston qishloq aholisi o'rtasiga ham zamonaviy sport turlari asta-sekin terib kela boshladi. 1927 yil sholga kelib Toshkent viloyatining etti rayonida 15 ta jismoniy madaniyat to'g'raqlari bo'lib, ularda 624 kishi futbol va engil atletika bilan shug'ullanar edi.

1928 yil ham, butun mamlakatda va shu jumladan O'zbekiston jismoniy tarbiya harakati tarixida o'rin tutadi. O'sha yili Moskvada chet el sport delegatsiyalari ishtirokida I butun ittifoq spartakiada bo'lib o'tdi. Bu spartakiadaga tayyorgarlik ko'rish uchun o'tqazildi. Bu spartakiadaga tayyorgarlik ko'rish uchun ikkinchi butun O'zbekiston spartakiada 19 iyuldan-26 iyulgacha o'tqazildi. Bu spartakiadada 700 dan oriq sportchi, jumladan birgina Toshkent shahridan 160 sportchi qatnashdi.

Birinchi butun O'zbekiston spartakiadadagi kabi spartakiada ochilishidan oldin ham Respublikasining shahar va viloyatlarida spartakiadalari bo'lib o'tdi. Bo'ndan tashqari o'sha kunlarda O'rta Osiyo Harbiy okrugi qismlarining spartakiada ham o'tqazildi. Shunday qilib, Toshkent qariyb ikki xafta davomida umum xalq bayrami vaziyatida, katta sport hayoti bilan yashadi. Umum jamoa birinchiligida poytaxt sportchilari g'olib chiqdi, Farg'onaliklar ikkinchi va Samarqand sportchilari uchinchi o'rinni egalladi.

Bu spartakiada Moskvada o'tqaziladigan Butun ittifoq spartakiadasi oldidan tayyorgarlikni tekshirilib ko'rildi.

O'zbekistonlik 193 qiskiliq butun ittifoq spartakiada delegatsiyasida 44 tasi o'zbek sportchilar edi.

O'zbekiston sportchilari spartakiada dasturiga kiritilgan 7 xil musobaqalarning barchasida qatnashib, Kavkaz orti jamoasi bilan 4 va 5 o'rinlarni bo'lishib olishdi. Ular Turkiston sobiq ittifoq amosini,

shuningdek dasturdagi ba'zi turlardagina ishtirok etgan. Fransiya, Shvesiya, Shvesariya va boshqa hamma chet el sportchilar delegatsiyalarini orqada qoldirib ketdilar. O'zbekiston polvonlari, dasturga kiritilgan sport turlaridan tashqari, kurashdan namo'na musobaqalari qatnashdilar. Yengil atletika musobaqalarida O'zbekiston sportchilari bir qancha mo'qofatli o'rinlarni egalladilar. Masalan, N.Oveyannikov barerli 110 m ga yugurishda a'lo natija (16,2 sek) ko'rsatib, ikkinchi o'rinni egalladi. Yuugurib kelib balandlikka sakrashda Do'naev 175 sm natija bilan erkaqlar o'rtasida uchinchi o'rinni egalladi; diskni 25 m 33 sm masofaga uloqtirgan sportchi Tiko'nova xotin-qizlar o'rtasida ikkinchi o'rinni egalladi. Langar bilan sakrashda Rikova uchinchi o'ringa, yugurib kelib uch xatlab sakrash musobaqasida 13 m 25 sm natija ko'rsatgan N.Oveyannikov ham uchinchi o'ringa chiqadi.

Bu spartakiadada O'zbekiston bakseytbolchilar jamoasi musobaqani yaxshi o'tkazadi va ZSFER ning kuchli jamoasi ustidan 42:9 hisobida g'olib chiqdi. Shu bilan birga basketbolchilarimiz birinchi xalqaro uchrashuvni o'tkazdilar. Ular Fransiya terma jamoasi bilan uchrashib 49:12 (erkaqlar) va 24:12 (ayollar) hisoblari bilan ghalaba qozondilar.

1928 yildagi spartakiadaga tayyorgarlik natijasida Respublikada basketbolning rivojlanishi bir muncha jonlangan bo'lsa ham biroq doimiy musobaqa kalendari yo'qligi, basketbol maydonchalarining kamligi, jamoalarda murabbiylarining eyishlamasligi bu o'yinning chinakam ommaviy tus olishiga to'sqinlik qilardi.

Butun ittifoq spartakiadaga sportning harbiy amaliy turlaridan iborat ko'p kurashda O'rta Osiyo Harbiy okrugining jamoasi birinchi o'rinni egalladi. Sport gimnastikasidan shaxsiy birinchilikda Toshkentlik gimnastikachi Ye.Murashko spartakiada absolyut chempioni noini oldi.

O'zbekistonlik velosipedchilar ham yaxshi mahorat ko'rsatib umum jamoa hisobida ikkinchi o'rinni ishg'ol qildilar. Butunittifoq spartakiadada qatnashishi, o'zbekistonlik tennischi va g'oridnachilar uchun birinchi marta Bunday yirik musobaqalar darajasiga ko'tarilishi edi. o'zbekiston sobiq ittifoqning futbol jamoasi Shveysariya jamoasi ustidan 8:4 hisobida ghalaba qozondi, ZSFER jamoasi bilan 2:2 hisobida durang qildi. Futbol chempionatida 23 ta jamoa RSFER ning turli tumanlaridan 12 jamoa, ittifoqdosh jamoalardan 5 jamoa (USSR,

BSSR, ZSFER, O‘zSSR, TurkSSR) va chet el sport delegatsiyalari (Anliya, Filyandiya, Urug‘ovan, Shveysariya, Avstriya hamda Germaniya) o‘rinni qo‘lga kiritdilar.

Qqilichbozlik musobaqalarida O‘zbekiston “B” guruhida qatnashib, uchinchi o‘rinni egalladi. O‘zbekistonlik sportchi Martikan shaxsiy birinchilikda beshinchi o‘rinni, eksadoron musobaqasida esa turtinchi o‘rinni egalladi; nayza sanchish musobaqasida toshkentlik Yeg‘orov turtinchi o‘ringa chiqdi.

Butunittifoq spartakiadada o‘zbekistonlik keksa sportchilardan biri D.Taranov klassik kurash musobaqalarida muvaffaqiyatli qatnashib og‘ir vaznli kurashchilar o‘rtasida uchinchi o‘rinni egalladi.

Vakillarimizning Butunittifoq spartakiadada erishgan muvaffaqiyatlarini Respublika mehnatkashlari zo‘r mamno‘nyat bilan qarshi oldilar, bu esa Respublikada jismoniy madaniyat va spot ishlarining yaxshilanishiga yordam berdi.

Partiya Markaziy Qomutasining 1929 yil 23 sentabrdagi qarori butun Kengash ittifoqda, shu jumladan O‘zbekistonda jismoniy madaniyat harakati ni rivojlantirishda juda katta rol o‘ynadi. Partiya Markaziy Qomutasi qaror jismoniy tarbiya ishlari qoniqarsiz ahvolda ekanini, qayd etib, uni yaxshilik yo‘llarini belgilab berdi. Markaziy qomita mamlakatda jismoniy tarbiya harakati ga davlat rahbarligini kuchaytirish zarur ko‘rsatdi.

Shu qarorga muvofiq Markaziy Ijroyi Qomutasining Prezidimu 1930 aprelida Butun ittifoq jismoniy tarbiya Kengashini ta‘sis etishi to‘g‘risida qaror qildi. Bu Kengash toki 1936 yil iyunga qadar jismoniy tarbiya harakati ga rahbarlik qilib keldi. 1936 yil iyunda u sobiq ittifoq xalq Komissarlari Kengashi xuzuridagi jismoniy tarbiya va sport qomutasi qilib o‘zgartirildi.

Sportning milliy turlariga e‘tibor berila boshladi. 1929 yili Qo‘qon shahrida o‘zbek milliy jismoniy tarbiya bayrami bo‘lib o‘tdi. Bu bayram dasturiga milliy sport turlari bo‘yicha musobaqalarga (kurash, uloq, poyga) asosiy o‘rinlar ajratilgan edi. Bayramda kurashdan musobaqa bo‘lishini eshitib ko‘p tuman va shaharlardan tomosha ko‘rgani va o‘z kuchlarini sinagani ko‘plab kishilar kelishdi. Kurash bo‘yicha musobaqada 39 polvon qatnashdi. Bu polvonlar Respublikamizning turli viloyatlari va shaharlaridan edilar.

Polvonlar o‘rtasida 6 kunlik olishuvlardan keyin birinchi o‘rinni Farg‘ona viloyatidan 65 yashar Elmamin Ellen egalladi. Bu

musobaqalarda birinchi marta polvonlar turt vazn toifasiga ajratildi. Eng kuchli polvonlar faxriy yorliqlar bilan taqdirlandilar.

1929 yilda Toshkentda yana ikkita yangi stadion kurilib ishga tushirilgan ya'ni hozirgi "Dinamo" va sobiq eski shaharning Bedabozor xududidagi stadion ochildi.

Shu bilan birga sportning boshqa ko'pgina turlaridan og'ir atletika (boks, kurash, shtanga), sport o'yinlari (basketbol, voleybol, ko'l to'pi, tennis), suzish, eshkak eshish, milliy kurash, ot sporti turlaridan ham musobaqalar tez-tez o'tqazilib turardi.

1929 yilda ikki qardosh Respublika-Zanavkaze bilan O'zbekiston o'rtasida futboldan o'rtoqli uchrashuv bo'ldi. Hisob 361 o'zbek futbolchilari ghalaba qildi. O'sha yili avgustida O'rta Osiyodagi ikki Respublika Qirg'iziston bilan O'zbekiston o'rtasida ham engil atletika va sport o'yinlaridan musobaqalar bo'ladi. Uchrashuv O'zbekiston sportchilarni ghalabasi yako'nlandi.

1931 yil 4 fevralda Toshkentda jismoniy madaniyat va sport sohasida muhim ahamiyatga ega bo'lgan. O'rta Osiyo kengashi ochildi. Bu kengash VKP (B) Markaziy qomutasining 1929 yil sentabr qaroridan kelib chiqadigan vazifalarni muxokama qilishga bag'ishlangan edi. kengash jismoniy madaniyat va sport ishlarni ishlab chiqarish prinsipi asosida qayta kurash masalarini, kasaba uyushma va komsomol tashkilotlarning VKP (B) Markaziy qomitasi qarori bajarish sohasidagi vazifalarini muxokama qildi, jismoniy tarbiya kadrlari tayyorlash masallarga katta e'tibor berildi.

Ishlab chiqarish prinsipini asosida ishlay boshlagan O'zbekiston jismoniy tarbiya tashkilotlari birmuncha ijobiy natijalarga erishdi. Respublikada jismoniy tarbiyachilar, jismoniy tarbiya jamoalari, ayniqsa fabrika va zavod jamoalari ko'paydi. Jismoniy madaniyat harakati ning moddiy bazasi mustahkamlandi.

1932 yilda Respublika huqumati joylarida mehnatkashlarining jismoniy madaniyat mashg'ulotlarini o'tqazish extiyojlarini yana ham to'laroq qodirishni ko'zda tutuvchi qaror qabul qildi. Qarorda ham tipdagi o'quv yurtlarini qurayotgandi jismoniy madaniyat mashg'ulotlari uchun er-joylarni ajratishni ta'minlash vazifasi quyildi. Shahar va qishloqlarda klublar va madaniyat uylari qurayotganda jismoniy madaniyat mashg'ulotlari o'tkazadigan maxsus joylar, shuningdek, suv stansiyalari bo'lishi ko'zda tutiladigan bo'ladi.

Jismoniy tarbiya Oliy Kengash va O‘zSI shirkat xo‘jaligi xalq qomussarligi barcha jismoniy madaniyat inshoatlari uchun yagona kurash normalari ishlab chiqish yuklatildi.

1931-1934 yillarda “Mehnat va sobiq ittifoq mudofasiga tayyor” yagona Butunittifoq jismoniy tarbiya komplekt joriy qilinishi, O‘zbekistonda jismoniy tarbiya ishi madaniyat katta ahamiyatli voqia bo‘ldi. Kengash jismoniy madaniyat tizimining negizi bo‘lgan (MMBT) kompleksini joriy etilishi O‘zbekiston SIDA jismoniy madaniyat ishlarning yuksalishiga yordam berdi. (MMBT) nishondalari orta borganini ko‘rsatuvchi jadval ham bo‘ndan dalolat berdi.

(MMBT) kompleksining joriy qilinishi Respublikada sportning barcha turlari rivojlanishini ta‘minladi. Mehnatkashlar ommasiga yaqin va ular sevadigan milliy sport turlarini rivojlantirish sport ishlariga faqat yoshlarnigina emas balki shahar va shirkatlardagi katta yoshli kishilarni ham jalb qilish imqoniyatini berdi.

Bu vaqtga kelib joylarda o‘tqaziladigan musobaqalarda ham, shuningdek Butunittifoq muqyosida ham o‘zbek sportchilarning mahorati oshganligi ko‘zga tashlay boshladi. 1930 yili o‘zbek polvonlari Egam Rizaev va Xo‘jaevlar markaziy “Dinamo” jamiyatining birinchiligida qatnashib birinchi o‘rinni egalladilar.

O‘zbekiston KP (B) Markaziy Qomutasining 1933 yil 10 yanvarda qabul qilgan “O‘zbekistonning jismoniy tarbiya ishlari haqida”gi qarori Respublikamizda jismoniy madaniyat ishlarining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.

1933 yilda Butun O‘zbekiston spartakiada o‘tqazildi. Bu spartakiadada Respublikaning Toshkent, Samarqand, Farg‘ona, Andijon, Termiz, Qo‘qon va Namangan shaharlaridan 8 ta terma jamoa qatnashdi. Sportakiadning vazifasi viloyatda ommaviy jismoniy tarbiya ishlari ahvolini hamda O‘zbekiston sportchilarining 1934 yilda bo‘ladigan birinchi O‘rta Osiyo spartakiadasiga tayyorgarligini tekshirib ko‘rishidan iborat edi.

Butun O‘zbekiston spartakiada dasturiga kiritilgan musobaqalar ichida engil atletika musobaqalarida hammadan ko‘p sportchi qatnashdi. O‘zbekiston engil atletikachilari bir qancha Respublika rekordlari quydilar, masalan, langar bilan sakrashda, 500,100 m ga yugurishda, disk uloqtirishda, 400 m ga yugurishda va x.k.

Spartakiada dasutiga engil atletika musobaqalaridan tashqari sport o'yinlari (futbol, basketbol, voleybol) shuningdek kurash musobaqalari ham kiritilgan edi.

1934 yil mobaynida O'zbekistondagi jismoniy tarbiya tashkilotlari bir qancha tuman, shahar va Respublika spartakiadalari saralash musobaqalari, o'rtoqlik uchrashuvlari o'tkazdi. Bu tadbirlardan maqsad ommaviy jismoniy tarbiya ishlarini qiziqish va O'rta Osiyo spartakiadaga eng kuchli sportchilarni tanlab olishidan iborat.

1934 yilgi birinchi O'rta Osiyo spartakiada faqat O'rta Osiyodagina emas, balki butun mamlakatda juda katta ijtimoiy siyosiy ahamiyat kasb etdi. Spartakiadaning ochilishiga bag'ishlab O'zbekiston poytaxtida 36 ming jismoniy tarbiyachi ishtirokida o'tqazilgan O'rat Osiyo Respublikalarida mehmon sifatida qatnashish uchun O'zbekistonga kelgan Afg'oniston sportchilari delegatsiyasi ham parad vaqtida xozir bo'ldi.

Spartakiada sobiq eski shahardagi yangi ochilgan stadionda (hozirgi "Spartak" stadionida) o'tdi. O'yingoxda musobaqalar ochilish marosimida barcha jamoalar saf tortishdi. Qozog'iston, Turkmaniston, Qirg'iziston, Tojikiston futbol jamoalarida bor yo'g'i ikki-uch nafardan mahalliy millat vakillari bo'lsa, "Musjamoada" yuz foiz o'zbek yigitlaridan tashkil topgan edi.

O'sha Spartakiadada O'zbekiston futbol bo'yicha ikki jamoa bilan ishtirok etdi. Biri- Musulmonlar (Musjamo), ikkinchisi- Respublika terma jamoasi, "Musjamo"ning etakchi futbolchilaridan Xusan va Qodir terma jamoa safidan joy olishgandi.

Birinchi uchrashuvni turkmanistonliklar bilan o'tqazib 2:0 hisobida g'olib qiladilar. O'yinda keyin jamoa sardorini O'zbekiston oksoqoli chaqirtiradi va uchrashib "Barakalla o'g'illarim, otangizga rahmat, azamat ekansizlar" deb tabriklaydi. So'ng yordamchilarini chaqirib, "jamo a'zolarining barcha iltimoslari bajarilsin" deya ko'rsatma berdilar. Ertasiga uch kishi futbolchilar xuzuriga tashrif buyurib, "Musjamo" a'zolariga qizil shoyidan tiqilgan qo'ylaqlar, oq ipakdan bichilgan kalta ishtonlar, bejirim ishlangan chetlari va xorijda tayyorlangan oyoq kiyimlari olib kelib berishdi. Bo'ndan ruhlangan "Musjamo" spartakiadaning keyingi o'yinida Tojikistonni 1:0, Qozog'istonliklarni 3:1 hisobida mag'lubiyatga uchratdilar. Qirg'iziston futbolchilari esa "Musjamo" bilan maydonga

tushmaslikka afzal koʻrdilar. Musulmonlar jamoasi shu tariqa Oʻrta Osiyo va Qozogʻiston Respublikalari Spartakiadaning gʻolib boʻldi. Xusan Mxitdinov, darvozabon Kimyogʻorov va Joʻra Saidovlar “eng yaxshi futbolchilari” deb tan olishidi.

1934 yilda basketbol boʻyicha oʻtqazilgan birinchi Oʻrta Osiyo spartakiadada esa Oʻzbekiston erkaqlar va ayollar terma jamoalari birinchi oʻrinlarni egalladilar.

Respublikamiz basketbolchilari Oʻrta Osiyo Respublikalari va Qozogʻiston oʻrtasida oʻtqazilgan hamma spartakiadalarda 1952 yilgacha birinchilikka qoʻldan bermadilar. 1952 yilda va oʻndan soʻng ham ayollar jamoasi musobaqalarda kuchligiga qoldi, ammo erkaqlar jamoasi 1973 yilgacha Qozogʻiston jamoasini oldinga oʻtqazib, ikkinchi oʻrin bilan kifoyalanib qoldi.

Milliy kurash boʻyicha umum jamoa birinchiligini Oʻzbekiston polvonlari; oʻrinni turkiston jamoasi egalladi. Shaxsiy birinchilikda engil vaznda Qurbonov, oʻrta vaznda Meyliboevlar buxoroga kurash boʻyicha chempion boʻlishdi.

Sportakaidaning gimnastika boʻyicha musobaqa 1934 yil 24-27 mayda Toshkentda oʻtqazildi. Sport gimnastikasi musobaqalarida Oʻzbekiston, Tojikiston, Qozogʻiston jamoalari qatnashdi. Musobaqaga gimnastika besh kurashi qaratilgan edi. jamoalar oʻrtasida birinchi oʻrinni Oʻzbekiston sobiq ittifoq, gimnastikachilari, ikkinchi oʻrinni Qozogʻiston sportchilari va uchinchi oʻrinni Qirgʻiziston vakillari shigʻol qildi. Erkaklar oʻrtasida Daxin (OʻzSSR) Oʻrat Osiyoning dastlabki chempionlari nomini olishdi.

1934 yilda Oʻrta Osiyo sportakaidasi mufaqiyatli oʻtqazilgandan keyin Respublika xukumati, OʻzSSR Markaziy Ijroyi Qomutasi raisi Y.Oxoʻnboboevning koʻrsatmasi bilan jismoniy tarbiya tashkilotlarning Toshkentda jismoniy tarbiya texnikumini ochish toʻgʻrisidagi iltimosi quvvatladi. 1935 yildan boshlab ishchi tushdi va 22 yil maboynida (1957-yilga qadar) viloyatga oʻrta maʼlumotli 1.146 mutaxassis etqazib berdi.

Xukumatning Oʻrta Osiyo Respublikalarida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga qaratilgan muhim qarorlari qatorida sobiq ittifoq Markaziy Qoʻmitasi millatlar Kengashning Oʻzbekiston, Turkmaniston va Tojikiston sobiq ittifoqda jismoniy tarbiya va sport ishlarini yanada rivojlantirish choralari toʻgʻrisida” 1936 yil 5 iyulda qabul qilingan qarorda mazkur viloyatlardagi milliy aholini muntazam

jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlariga jalb etish sohasidagi jiddiy kamchiliklar qayd etilib, O'zbekiston, Turkmaniston va Tojikiston Respublikalarida jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish maqsadida "...mehnatkash aholini, ayniqsa yoshlarni jismoniy tarbiya harakati ga jalb qilishining va butun aholini mamlakat mudofasiga tayyorlashning muxim vositasi bo'lgan milliy sport turlarini (ovchilik, ot sporti, kurash, yurish, o'yinlar va shu kabilarni) butun choralar bilan rivojlantirish zarur deb topilgan edi. Shu qarorga javoban O'zbekiston viloyati xalq Komissarlari Kengashi umuman jismoniy tarbiya va sport ishlarini, xususan sportning milliy turlarini rivojlantirishga e'tiborni kuchaytirish yuzasida bir qator choralar ko'radi. Jismoniy tarbiya va sport ishlari qo'mitalarini kadrlar bilan mustahkamlashga e'tibor berildi, bu qo'mitalarda qishloqda ish olib boradigan maxsus sektorlar tashkil etildi, sportning ayrim turlaridan maktalar vujudga keldi. Jumladan, viloyat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi milliy kurash maktabi tashkil etildi, bu maktabga mashhur polvon Asqar Otaboev rahbarlik qilib tayinlandi, yosh shahmatchilar maktabiga esa Respublikaning keksa va taniqli shahmatchilaridan biri, masterlikka nomzod Zokirxo'jaev boshchilik qilaboshladi. Xalq komissarlari Kengashining qarori bilan Qashqadaryo, Surxandaryo, Xorazmda viloyat jismoniy tarbiya va sport qomutalari, shuningdek Toshkent, Samarqand, Qo'qon, Buxoro, Andijon, Farg'on, Marg'ilon, Namangan va Chirchiq shahar jismoniy tarbiya va sport qomutalari tashkil etilgan. Barcha qishloq tumanlariga viloyat jismoniy tarbiya va sport qomutalarining vakillari tayinlanadigan bo'ldi.

Xalq orasida asrlar bo'yi davom etib kelgan xalq musobaqalari va o'yinlari taqalib, yangi mazmo'n kashf etdi va ravnoq topdi. O'rta Osiyo va O'zbekiston spartakiadalari dasturiga ot poygasi, "Olomon poyga", shahmat, kurash, arqon tortish, basketbol va boshqalar kabi xilma-xil xalq musobaqalari va o'yinlari kiritiladigan bo'ldi.

Arqon tortishuv, yog'och oyoq, darbozlik va kurash kabi o'zbek xalqi nihoyatda sevadigan musobaqalar naqadar katta rol o'ynagani o'z-o'zidan ma'lum. Respublikada keng xalq ommasiga tusho'narli, yaqin va sevimli bo'lgan xalq musobaqalari va o'yinlarini rivojlantirish sport ishlariga faqat yoshlarnigina emas, balki katta yoshdagi kishilarni ham faqat shaharlarda yashovchi aholini emas, balki qishloq mehnatkashlarini ham jalb qilishga yordam berdi.

Respublika basketbolchilari 1935 yilda Leningradda o'tqazilgan Butunittifoq musobaqalarida qatnashib erkaqlar-12, ayollar-11 o'rinni egalladilar.

Butunittifoq musobaqalaridan so'ng terma jamoa a'zolari Respublika shaharlariga borib seminarlar, murabbiylar yig'ilishilari o'tqazib, basketbol targ'ib qilaboshladilar.

1936-37 yillarda va unda keyingi ko'p musobaqalarda Toshkent shahri jamoalari Respublikamizning boshqa shaharlari jamoalaridan ancha ustunlik qilishardi. Lekin o'zbek basketbolchilari texnik va tashkil tayyorgarlik jihatidan Kengash ittifoqining ilg'or jamoalaridan ancha orqada edilar.

1939 yilda mamlakatimizda musobaqaning yangi qoidalari joriy etildi. Bu qoidalar xalqaro musobaqalar qoidalariga munosib tuzilgandi. Masalan, musobaqalar "toza" o'yin vaqti bo'yicha o'tqaziladigan bo'ldi. Jamoalar boshqa zaxiradagi basketbolchilarga ega bo'lishga va bu basketbolchilarni xoxlagan almashtirib o'ynashga ruxsat berildi. Yangi qoida bo'yicha maydon ikki zonaga bo'linib, "Zona" qoidasi kiritildi. Basketbolchilarning to'ppi orqa zonada 10 seko'nddan ortiq ushlab turishi taqiqlandi. Yangi qoida bo'yicha savatga to'p tushgan jamoa basketbolchilari o'yin markazdan emas, balki to'pning o'z zonalarining yigit ortidan chiziq orqasidan o'yinga tushtadigan bo'lishdi. Jarima to'ppi endi "jabrlangan" basketbolchining o'zigina uradigan bo'ldi. Yangi qoidaning qo'llanishi o'yinni bir mo'ncha tez olib borishga, o'yin texnikasi va taktikasining takomillashuviga olib keldi. Respublikanig kuchli basketbolchilari to'pni ko'krakdan ikki qo'llab va elkadan bir qo'llab o'zatish kabi usullarni qo'llay boshladilar.

1933 yilda Toshkent o'quvchi bolalar spartakiada o'tqazildi. Bu spartakiadaga shahardagi qarib barcha maktablardan 7 ming o'quvchi qatnashdi. Mazkur spartakiada dasutiga engil atletika ko'p kurashi, voleybol va estafetalar kiritilgan edi. Bu sportakaidada birinchi marta №10 sonli maktab jamoasi g'olib chiqdi. O'sha yili butun o'zbekiston sportakiadasi bilan bir qatorda birinchi Respublika bolalari spartakiada bo'lib o'tdi.

1936 yilga kelib Respublika o'quvchilari o'rtasida sport gimnastikasi jadal sur'atlar bilan rivojlana boshladi. Masalan, 1937 yilda Toshkentda gimnastikadan o'quvchilarning ikkinchi O'zbekiston

birinchiligi o‘tqazildi. Jamoa xisobida birinchi o‘rinni Toshkent shahrining jamoasi ikkinchi o‘rinni Samarqand shahri jamoasi shug‘ol qildi. O‘quvchilarning tayyorgarligidan katta yoshdagi ko‘pgina gimnastikachilar tayyorgarligidan qolishmas edi. ikkinchi birinchilikda bolalar va o‘smirlar o‘rtasida Oqo‘lig va Kust, qizlar o‘rtasida esa O.Sokolovskaya Respublika chempioni bo‘ldi.

1938 yili O‘zbekistonning yosh gimnastikachilari birinchi marta Leningrad shahrida Butunittifoq o‘smirlar musobaqasida qatnashdi. O‘zbekiston tarkibida Respublikaning eng kuchli yigit va qiz gimnastikachilari: Tomozov, Borodnin, Kust, bog‘atova, Demchenki, Bondarenko va boshqalar bor edi. Jamoani Respublikaning eng yaxshi murabbiylaridan A.Pokrovskiy, P.Krovchenko, M.Arganchelskiylar tayyorlangan edi. Butunittifoq musobaqasida O‘zbekiston jamoasi, Kiev, Tbilisi, Minsk kabi shaharlarning jamoalaridan o‘zib ketib, beshinchi o‘rinni egalladi.

1939 yilda O‘zbekiston yosh gimnastika chilari Butunittifoq musobaqasida katta zafar quchdilar. O‘zbekiston sobiq ittifoq jamoasi umum jamoa hisobida Moskva, Leningrad shaharlari va Moskva viloyati jamoalaridan keyin turtinchi o‘rinni egalladi.

1938 yildan boshlab O‘zbekiston o‘quvchilari sportning ayrim turlaridan Butunittifoq musobaqalarida muvoffaqiyatli qatnasha boshladilar. Ashxabad shahrida Toshkent o‘rtasida shahmat, shashka, o‘q otish, voleyboldan o‘rtoqlik uchrashuvlari bo‘lib o‘tdi. O‘zbekiston maktab o‘quvchilari 1938 yilda Kiev shahrida o‘tqazilgan Butunittifoq engil atletika musobaqasida muvoffaqiyatli qatnashib, umum jamoa hisobida ikkinchi o‘rinni ishg‘ol qildilar. O‘zbekistonlik o‘quvchilarning nomlari bolalar va o‘smirlar o‘rtasida qo‘yilgan sobiq ittifoq rekordlari jadvaliga kirishildi.

1939 yilda O‘zbekiston maktab o‘quvchilari Butunittifoq engil atletika musobaqalarida muvoffaqiyatli qatnashib, qizlar o‘rtasida ham, o‘smirlar o‘rtasida ham eng yaxshi bosh jamoa qatoriga kirdilar.

1937 yilda Toshkentda, 1938 yilda Samarqand, Farg‘ona, Buxoro shaharlarida ham ochilgan xilma-xil Bo‘limlari bo‘lgan bolalar sport maktablari Respublikada yoshlar sportini rivojlantirishda katta rol o‘ynadi. Ammo, Respublikada bolalar va o‘smirlar o‘rtasida sportni rivojlantirishda ba’zi muvoffaqiyatlari ko‘lga kiritilganiga qaramay, bir qator jiddiy kamchiliqlar ham mavjud edi. Avvalo, Respublika maktablarida jismoniy madaniyatdan akademik mashg‘ulotlar

qoniqarsiz yo‘lga qo‘yilgan edi. O‘zbekiston sobiq ittifoq xalq maorifi maktablarida jismoniy madaniyatni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish masalalari bilan chinakam shug‘ullanmadi, shahar xalq maorifi bo‘limlari xuzuridagi bolalar sport maktablari uchun sharoit yaratib berish to‘g‘risida qayg‘urmadi. Maktabda o‘qitiladigan dars sifatida jismoniy madaniyatga ikkinchi darajali fan deb qaraldi. Sport zallari ko‘rish, sport maydonchalarini jihozlash to‘g‘risida etarli darajada ghamho‘rlik qilinmadi. Jismoniy madaniyatdan malakali va tajribali o‘qituvchilar etishmas edi. Bularning hammasi Respublikadagi maktab o‘quvchilari o‘rtasida jismoniy tarbiya harakati ning rivojlanishiga to‘sqinlik qilardi.

1935 yilda o‘tqazilgan Toshkent shahridagi o‘rta va oliy o‘quv yurtlaridagi sport ishalriga yakun yasadi. Musobaqa dasturiga engil atletika, sport o‘yinlari va velosport kiritilgan edi. Bir qancha sportchi talabalar a‘lo natijalarga erishdilar. Biroq rekordchilar orasida mahalliy vakillari yo‘q darajada edi. Faqat xotin-qizlar o‘rtasida 1000 mga yugurishda F.Xasanova quygan rekord bo‘ndan mustasno edi, holos. Bu faqat o‘zbek yoshlari, ayniqsa o‘zbek qizlari jismoniy madaniyat va sport mashg‘ulotlariga etarli javob qilinmaganidan dalolat berardi. Buning uchun rahbar organlari aybdor edi. O‘sha yillarida o‘zbek qizlarining sport mashg‘ulotlariga jalb qilish yuzasidan o‘tqazilgan birdan-bir tadbir 1935 yilga birinchi Respublika xotin-qizlar spartakiadasi bo‘ldi. Spartakiadada Toshkent, Samarqand, Qo‘qon, Andijon, Namangan, Buxoro, Termiz, Farg‘ona va Yangiyo‘l shaharlaridan 10 ta jamoa qatnashdi. Spartakiadada qatnashgan 150 kishidan 90 tasi o‘zbek qizlari edi.

Mahalliy millat qizlarining dastlabki natijalari garchi past bo‘lsa hamki, bu spartakiada o‘zbek xotin-qizlarini jismoniy madaniyat va sportga tortish sohasida quyilgan katta qadam bo‘ldi. 1936 yilda o‘zbek yoshlarining vakili O‘rinboev shashkadan O‘zbekiston chempioni unvonini oldi. Respublika shitkat sportakiadlarining o‘tkazib turilishi o‘zbek yoshlari o‘rtasida jismoniy tarbiya va sportni tashvifot-targ‘ibot qilishning ulkan vazifasiga aylandi. Bunday spartakiadalar dasturida milliy sport turlari katta o‘rin to‘tardi.

1936 yili may oyida VSSKS ko‘ngilli sport jamiyatlari (KSJ) tashkil etish to‘g‘risida qaror qilindi. 1937 yil sholiga qadar O‘zbekistonda 18 ta ko‘ngilli sport jamiyati to‘zilgan edi. 1940 yilga kelib ularning soni 30 taga etdi. Ko‘ngilli sport jamiyatlari tashkil

etilshi Respublikada ommaviy jismoniy tarbiya ishlari keng quloch yozishcha, sportchilar mahorati yuksalib borishga yordam berdi. Agar 1936 yilda O‘zbekistonda 80000, 1938 yilda 83.842 jismoniy tarbiyachi bo‘lsa, 1940 yilda jismoniy tarbiyachi soni 104.200 kishiga etdi. Jismoniy tarbiya jamoalari esa 1936 yilda 700 ta bo‘lsa, 1940 yilda 947 taga etdi.

1937 yilda Toshkent, Samarqand, Fargona, Buxoro va boshqa shaharlarda xalq bo‘limlariga qarashli bolalar sport maktablarining ochilishi ham O‘zbekistonda iste’dodli yosh sportchilar tayyorlashga qaratilgan yirik tadbirlar jumlasiga kirib, sportni ommaviylashtirishga katta yordam berdi.

1937 yili milliy kurash bo‘yicha viloyat birinchiligida 30 ta tuman va shaharlardan 120 ta kurashchi qatnashdi. O‘zbekcha milliy kurashidan birinchi marta sport klassafikatsiyasi va 8 ta vazn toifasi belgilandi.

1938 yilda dinomochilar tomonidan kurash tugarak tashkil qilindi. Tugarak viloyatni franso‘z kurashi bo‘yicha Rizaev, Xo‘jaev, Zokirov, Muhamedov, Mirqosimov kabi kuchli polvonlarni tayyorlab O‘zbekiston terma jamoasining asosini yaratdi.²⁰

1939 yilda Umumittifoq jismoniy madaniyat va sport qo‘mitasi tashabbusi bilan birinchi bor Farg‘onada milliy kurash bo‘yicha musobaqa qoidalari chop etildi.

1939 yildan boshlab jamoalardan, havoskor sport jamiyatlaridan viloyat birinchiligiga bosqichma-bosqich ko‘tariladigan musobaqalar o‘tqazila boshladi.

1936 yilda sobiq ittifoq Markaziy Ijroyi qomutasi xuzuridagi Butunittifoq jismoniy tarbiya Kengashi sobiq ittifoq xalq komissarlari Kengash xuzuridagi jismoniy madaniyat va sport ishlari Butunittifoq qomutasi tashkil etildi. Bu ommaviy jismoniy madaniyat va sport ishlariga davlat rahbarligini yaxshilashga qaratilgan. Ittifoqdan Respublikalarda ham shunday komitalar va ularning quyi qomutalari ta’ sis etildi.

1935 yilda tashkil etilgan Toshkent jismoniy tarbiya texnikumi Xalq Respublikadagi jismoniy tarbiya tashkilotlarini, ayniqsa maktablar va o‘quv yurtlarini malakali kadrar bilan ta’minlay boshlamagan edi.

²⁰ Xo‘jayev P. Meliyev Abdumalikov R. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat va sport tarixi.1993 y.

Kadrlar tayyorlash sur'atini jadallashtirish maqsadida Toshkent jismoniy tarbiya texnikumi O'zbekiston SSR Maorif xalq komissarligi bilan birgalikda jismoniy tarbiya yuriqchilaritayyorlaydigan bir yillik kurslar tashkil etdi. 1940 yilning oxirigacha bu kurslarni 300 dan ortiq kishi bitirib chiqdi. Maxalliy millat xotin-qizlari orasida yuriqchitor kadrlar tayyorlash maqsadida Toshkentda maxsus kurslar ochildi. Bo'ndan tashqari GSOLIFK xuzurida sport yuriqchilaritayyorlaydigan xotin-qizlar milliy kurslari tashkil etildi, bu kurslarda bir guruh o'zbek xotin-qizlari ham o'qiy boshladi. Dastlabki guruh bu kurslarni birinchi marta 1936 yilda bitirib chiqdi. Bundan tashqari Respublika va shahar jismoniy tarbiya qomutalari jismoniy tarbiya yuriqchilaritayyorlaydigan qisqa muddatli (1-3 oylik) bir qancha kurslar tashkil etib, bu kurslarni tamomlab chiqqan kishilar qorxonalarga, Respublikaning shahar va qishloqlaridaga quyi jismoniy tarbiya jamoalariga yuborildi. Eng yaxshi faol jismoniy tarbiyachilar oliy jismoniy tarbiya bilim olish uchun Moskva va Leningraddagi jismoniy tarbiya institutlariga yuborildi.

Butun ittifoq jismoniy tarbiya qomutasi tomonidan yagona Butunittifoq sport klassifikatsiyasini ishlab chiqdi va joriy qildi. O'zbekiston jismoniy tarbiya qomutasi bu yangiliqqa hisobga olib aholi o'rtasida, ayniqsa o'quvchi yoshlar o'rtasida sport ommaviyiligini rivojlantirishga alohida e'tibor bera boshladi.

O'zbekiston sportchilarining ko'pgina turlaridan, ayniqsa engil atletika, og'ir atletika va gimnastikadan sport ko'rsatkichlari o'sa boshladi. 1936 yil sentabrda bo'lib o'tgan navbatdagi butun O'zbekiston spartakiada buning yorqin isboti bo'ldi. Mehmon bo'lib kelgan dongdor sportchilaridan G.Turova, Shimanov, R.Molko, Roxlin va boshqalar qatnashgan bu spartakiadada O'zbekiston sportchilar uchta Butunittifoq rekord va bir qancha Respublika rekordlari o'rnatdilar.

Bu spartakiada dasturi ham uch bo'limdan iborat: 1. Shahar terma jamoa musobaqalari. 2. Tuman terma jamoalari musobaqalari. 3. Shirkat terma jamoa musobaqalari.

Shahar terma jamoalari engil atletika, futbol, velosport, voleybol, tennis, ot sporti, avtomot sporti bo'yicha, tuman terma jamoalari esa engil atletika va velosporti shirkat terma jamoalari esa engil atletika, stendli otish, o'q otish, arqon tortishuv, voleybol, shahmat va velosportidan musobaqalashdilar.

Spartakiada dasturidagi engil atletika musobaqalarida O‘zbekistonlik sportchilar, ayniqsa 100 m ga yugurishda Ye.Putsillo Respublika yangi rekrordi quyidi; bu masofani u birinchi marta 11 soniyaddan kam vaqtda (10,9 son) yugurib o‘tdi. Toshkentlik L.Olixova ham yugurib kelib balandlikka sakrashda Respublika yangi rekord quydi-1m 50sm.

Shunday qilib bu spartakiada o‘zbek sportchilarining mahorati ancha oshganligi ma’lum bo‘ldi; ular Ittifoqimizdagi ko‘pgina dongdor sportchilariga jiddiy raqib bo‘la olishlarini ko‘rsatdilar.

O‘zbekiston KP ning 1938 yili bo‘lib o‘tgan VII-s‘ezdi jismoniy tarbiya va sport ishlariga ham katta e’tibor berdi.

Shu vaqtdan boshlab O‘zbekiston qishloq sportchilarning spartakiadalari ham muntazam ravishda o‘tqazilib turdi. Bu spartakiadalar dasturiga engil atletika, basketbol, voleybol, futbol, velosport, o‘q otish kabi sport turlari tabora ko‘proq tushtila bordi, xuddi shu bilan birga ot sporti turlari va kurash musobaqalari ham domiy ravishda o‘tqazilib keldi. 1937 yilga shirkatchilar spartakiadada Buxoro viloyatining Karmona tumanidagi shirkat jismoniy tarbiyachilari, 1938 yilda esa Toshkent viloyatidagi shirkatlarning vakillari g‘olib chiqishdi.

1935-1940 yillarda jismoniy tarbiya tashkilotlari jismoniy tarbiyachilar safini yanada ko‘paytirish, MMBT nishondarlari tayyorlash va o‘zbek sportchilari mahoratini oinerish sohasida jushqin ish olib bordi. Masalan, 1940 yil oxirda Respublikada 30 ta sport jamiyatini birlashgan jismoniy tarbiyachilar 104 ming kishidan oshib ketdi. 1939 yilda Respublikadagi etakchi sportchilar ko‘ramiz. Ular orasida A.A.Arzumanova, N.G.Sin, T.I.Prinseva, A.P.Fedyayev, S.A.Mkrtumyans, S.N.Freyman va S.M.Doyachkovlar bor edi. O‘sha yillarda engil atletikadan O‘zbekiston chempioni, butunittifoq miqiyosidagi sport musobaqalarida yuksak natijalar ko‘rsatib, hammini xayratda qoldirgan Farqda Xasanova katta shuhrat qozondi.

1937 yildan boshlab O‘zbekiston sportchilar Butunittifoq jismoniy tarbiya paradlarida katnashadigan bo‘ldilar. Xuddi shunday 1938, 1939, 1940 yillardagi butunittifoq paradadi serquyoshli O‘zbekiston vakillari gullab turgan bog‘ fanida mashq qildilar. Ular murakkab gimnastika mashqlari kirloyish qildilar-qizlar bu mashqlarni zang‘ori lentalar va cho‘qmorlar bilan yigitlar esa eshkak-miltiqlar

bilan shiori etadilar. Jismoniy tarbiyachilar mashqi Xorazm xalq raqsi “Lazgi” va quvnoq mart qo‘shig‘i bilan tugallandi.

1937 yilda Toshkent, Samarqand, Farg‘ona, Buxoro va Respublikaning boshqa shaharlarida xalq maorif bo‘limlariga qarashli bolalar sport maktablarining ochilishi ham O‘zbekistonda talantli yosh sportchilar tayyorlashga qaratilgan ham ko‘rishlari mumkin. 1932 yilda jismoniy tarbiya ishlariga 36.6 ming so‘m sarflangan bo‘lsa, 1940 yilda 439 ming so‘m sarflandi. Bu O‘zbekiston KPning 1940 yilda bo‘lib, o‘tgan IX-s‘ezda qaroriga amal qilish natijalaridir.

9.1. Ulug‘ Vatan urushi yillarida jismoniy madaniyat va sport

(1941-1945 yillar)

Foshistlar Germaniyasining sobiq Kengash Ittifoqiga to‘satdan xujumi Vatanimiz xalqlarining tinch bunyodqorlik mehnatini vaqtincha o‘zib qo‘ydi. Gitlarga bosqinchilarga qarshi ozodlik urushi davri boshlandi. O‘zbek xalqi Kengash Ittifoqidagi barcha xalqlar bilan birga Kengash Vatanning ozodligi, shon-sharafi va mustaqqilligi uchun muqqadas urushga qo‘zg‘oldi. Ulug‘ Vatan urushi yillarida butun mamlakatimizdagi kabi O‘zbekiston ham jismoniy tarbiya tashkiltlari aholi o‘rtasida yoppasiga harbiy jismoniy tayyorgarlik ishlarini amalga oshirdi.

Urushning og‘ir yillarida Respublika jismoniy tarbiya tashkilotlari o‘z ishlarini urush vaqti talabalariga muvofaqlashtirib qayta kirdi.

Ulug‘ Vatan urushi yillarida O‘zbekistondagi jismoniy tarbiya tashkilotlarining butun faoliyati Vatanni ximoya qilish manfaatlariga bo‘ysindirildi va partiyaning “Hamma narsa front uchun, hamma narsa dushman ustidan ghalaba uchun” degan shiori ostida olib borildi.

1941 yil oktabrida umumiy harbiy ta‘lim joriy qilinib, Respublika xududida minglab harbiy ta‘lim po‘nktlari tashkil etildi. Bu po‘nktlarda jismoniy tarbiya tashkilotlari harbiy komissarliklar bilan birgalikda Qizil Armiya zahiralarga ta‘lim berdi. Birgina Toshkent dinomochilarining kuchi bilan 54 harbiylashtirgan guruh to‘zilib bu guruhlarda ikki mingga yaqin kishi qo‘l janchi qilishi, granata uloqtirish, spaykerlar va to‘siqlardan oshib o‘tishni o‘rgandi. Sambosh va boshqalar yoshlarga kechyu-ko‘nduz sambo kurashi usullarini

o‘rganishdir, “Lokomotiv”, “Spartak”, “Dinamo” ko‘ngilli sport jamiyatlarida maxsus jismoniy tarbiyachilar bataliyonlari tashkil qilindi. “Spartak” jamiyatining Respublikamiz barcha viloyatlaridagi oquv bo‘limlarida shiddatli sur‘at bilan samokatchilar, granata uloqtiruvchilar, spayperlar, chavandozlar tayyorlandi. Bir yil ichida bo‘linmalar 500 ta birinchi va ikkinchi bosqich MMBT nishondorlarini, 1000 ta merganlarni va yuzlab mator xaydovchilarni tayyorlab berdi.

Granata uloqtirish, o‘q otish, qqilichbozlik va nayza sanchish bo‘yicha o‘tqazilgan Respublika musobaqalarida uch ming sportchi qatnashdi. Namangan shahrining o‘zida granata uloqtirish musobaqalariga 1148 tasi qatnashdi.

O‘zbekiston sportchilarining jismoniy tayyorgarligi va mashq qilib chiniqqanligi harbiy ishni tez o‘zlashtirish ishlariga yordam berdi. Ular qisqa muddat ichidagi ko‘l jangining ustalari, razvedkachilar, tanklar va tez uchir samolyotlarning mohir boshqaruvchilari bo‘lib oldilar. Bularning hammasi Kengash vatanparvarining yuksak ma‘naviy iroda fazilatlarini bilan qo‘shilib, g‘oyat murakkab jang vaziyatlarida qo‘mondanlik topshiriklarini bajarishlariga yordam berdi.

Volxov frontida 1943 yili dushman dzotini o‘z ko‘qariga bilan to‘sib, jangchilarimizga yo‘l ochib bergan To‘ychi Eryigitov, nemis tankining tagiga bir necha boylam granata bilan o‘zini tashlagan Komiljon Po‘latovlar kabi xalq polvonlarini eslash kifoY.

Respublikamizda 1942 yilda iyunda MMBT kompleksining bir qismi normal harbiy-amaliy turdagi normalar bilan almashtirilishi munosabati bilan jismoniy tarbiya tashkilotlarining nishonqorlar tayyorlash sohasidagi ishlarining ahamiyati yanada oshdi, qqilichbozlik, o‘q otish, mototsikl, aviatsiya va parashut sporti turlariga tag‘in ko‘proq e‘tibor berila boshladi. Respublikadagi o‘quv yurtlarining jismoniy madaniyat kafedralari talabalar, o‘qituvchilar va oliy o‘quv yurtlari xodimlarni harbiy ishga tayyorlashni yo‘lga quydi. O‘rta Osiyo davlat universiteti, pedagogika sintituti, Toshkent qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash instituti, Qishloq xo‘jalik instituti, temir yo‘l transporti injenerlari instituti va Respublikadagi boshqa oliy o‘quv yurtlarida minglab MPVO, parashyutchilar, sanitarlar, drujikalar va otryadlar tashkil etildi.

Shunday bo'lsa ham, urush yillari qiyinchiliklariga qaramay, jismoniy tarbiya jamoalari tinmay ko'paya bordi. Masalan, 1941 yilda 1529 ta jamoa bo'lsa, 1944 yilda ular 2077 taga etdi. Jismoniy tarbiyachilar safida 1941 yilda 105172 kishi bo'lsa, 1944 yilda 160058 kishiga etdi.

1942 yildan boshlab o'rta maktab yuqori sinflarida harbiy jismoniy tayyorgarlik kiritilishining mamlakat mudofaasini mustahkamlashdagi ahamiyati juda katta bo'ldi. Natijada maktablarda harbiy-jismoniy tarbiya ishlari ancha kuchaydi. O'sha kezlarda O'zbekiston shahar va tumanlarida harbiylashtirilgan ommaviy poxod va krosslarni sportni harbiy – amlaiy turlaridan yuqori sinf o'quvchilari musobaqalarini tez-tez ko'rib turish mumkin edi.

Vatan mudofaasi uchun kurash Respublikamiz bosketbolchilari ham faol qatnashdilar.

Bu yillar A.Kirillov, R.Yamnonkiy, V.Mironov, E.Podsar, V.Tamofeev, T.Agishev M.Levin, O.Shutova, A.Ritikova, M.Malinina , V.Stolbova, T.Ageeva, Z.Straxov va Doroxovlar Respublikaning eng kuchli basketbolchilari bo'lib hisoblanardilar O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan murabbiy O.T.Shutovanning kelajakdagi shog'irdlari Y.O'shanov va T.Yaqushka Kengash Ittifoqi terma jamoasining a'zolari edilar. Bu yillarda stadionlarda, suv xavzalarida va sport zallarida kuchli, chidamli, epchil, tezqor jangchilar tayyorlandi. Shu bilan birga sanoat qishloq xo'jaligida ham ish unumli oshdi va hamma narsa dushman ustidan ghalaba qozonishga qaratildi. Lekin boskeytbol seksiyalari bir necha (Toshkent, Samarqand va boshqa) viloyatlardagina ishlab turdi. 1944 yilda Respublikada atigi 91 ta basketbol maydonchasi mavjud bo'lib, 2104 kishi basketbol bilan shug'ullanardi. Sportchilar ustidan olib boriladigan nazorat birgina Respublika sport qomutasining do'xtiri tomonidan amalga oshirilardi.

Respublikada basketbolni jadal sur'atlar bilan rivojlantirish maqsadida qator tadbirlar amalga oshirildi. Ayniqsa Respublikamizning sanoat korxonalarida, o'quv yurtlarida shirkatlarda mahalliy millat yoshlaridan basketbolchilar jamoalari tuzishga katta ahamiyat berildi. Bu esa tezda o'z samarasini ko'rsatdi.

Mahalliy millat erkaqlar jamoalari o'rtasidagi Respublika chempionati 1945 yili Andijonda bo'lib o'tdi. Musobaqalarda 4 ta

jamo'a qatnashib, birinchi o'rinni Samarqand, ikkinchi o'rinni Namangan, uchinchi o'rinni Andijon, to'rtinchi o'rinni Toshkent shaharlarining jamoalari egalladilar. Og'ir urush yillarida viloyat spartakiadalari, O'rta Osiyo va Qozog'iston xalqlari spartakiadalari muntazam ravishda o'tqazilib turildi. Masalan, Olmotada o'tgan 1943 yilgi spartakiadada Qozog'iston sportchilari g'olib chiqdilar, 1944 yili Toshkent va 1945 yili Frunze shahirda o'tqazilgan spartakiadalarda esa O'zbekiston sportchilari g'olib qozondilar.

1945 yilda Namangan shahrida urushdan keyin milliy kurashdan birinchi O'zbekiston birinchiligi bo'lib o'tdi. Bu musobaqada ko'pchilik polvonlar qatnashmagan bo'lsa ham, u kelajakdagi viloyat birinchiliklarining o'tishida muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

1934 yildan boshlab to hozirgi vaqtgacha O'rta Osiyo va Qozog'iston polvonlari o'rtasida an'anaviy milliy kurash turlari bo'yicha musobaqalar o'tqazilmoqda. Ularda g'olib chiqqan polvonlarga (viloyatiga qarab) Respublika sport ustasi o'nvoni beriladi.

Urush yillarida O'zbekistondagi maktablar va o'quv yurtlari ko'pchilik jismoniy madaniyatdan xabarsiz kishilar ishlar yoki maktablar mutlaqo o'qituvchisiz qolar edi. shunga qaramay, 1943 yilga kelib sport hayoti ancha jonlandi. O'zbekistonning bir qator shaharlarida sportning ko'pgina turlaridan maktab o'quvchilari, shuningdek oliy o'quv yurtlarining talabalari o'rtasida musobaqalar o'tqazila boshladi.

Shuningdek, ko'ngilli sport jamiyatlarining maktablar ustidan otaliq qila boshlagan yoshlar o'rtasida sport ishlarini yaxshilashda katta rol o'ynadi. Ko'ngilli sport jamiyatlari o'z otalig'idagi boshchilik qilishin o'zlaridagi eng yaxshi murabbiylarga topshirdi.

Ulug' Vatan urush yillarida o'quvchilar va talabalar o'rtasida olib borilgan harbiy-jismoniy tayyorgarlik va ommaviy sport ishlari Qizil Armiya uchun jangchilar tayyorlab berish juda katta ahamiyatga ega bo'ladi. Respublikadagi o'quv yurtlarini tamomlagan yoshlarning ko'pchiligining harbiy tayyorgarliklari, jismoniy chiniqqanliklari yaxshi bo'lgani uchun frontlarda nemis bosqinchilariga qarshi mardona jang qildilar.

1945 yil – Ulug' Vatan urushi tugagan va mamlakatimiz tinch qurilishiga o'ta boshlagan yil musobaqalar va ularda qatnashgan sportchilarning ko'pchiligi jihatdan 1940 yildan qolishmaydi. 1945 yil

mobaynida O‘zbekiston sportchilari boks, kurash, tosh ko‘ratish, voleybol, engil atletika va gimnastikadan mamlakat birinchiliklarida qatnashdilar.

Biroq, O‘zbekiston jismoniy tarbiyachilari Ulug‘ Vatan urushi frontlarida vatanparvarlarga, qahramonlik va jasurlik namo‘nalari ko‘rsatdilar. Ularning ko‘plari Kengash ittifoqining orden va medallari bilan mo‘qofatlandi, alohida xizmat ko‘rsatganlari esa Kengash Ittifoqi Qahramonlari bo‘ldilar.

Shu davrda O‘zbekistondagi jismoniy tarbiya tashkilotlarning asosiy ish shakllaridan biri sportning harbiy jismoniy tayyorgarlik mashg‘ulotlari o‘tqazishdan iborat edi.

Xulosa qilib aytganda 1943, 1944, 1945 yillarda o‘tqazilgan O‘rta Osiyo va Qozog‘iston qardosh Respublikalarining spartakiadalari urush yillarida uyushtirilgan eng yirik tadbirlar edi.

9.2. Urushdan keyingi yillarda jismoniy madaniyat va sport.

Ulug‘ Vatan urushi tugagandan so‘ng, Kengash xalqi singari O‘zbekiston aholisi ham bor kuchini xo‘jalikka tiklashga yo‘naltirdi. Qisqa vaqt ichida iqtisodiy, madaniy yutuqlarga erishishi, shu jumladan, jismoniy madaniyat va sport sohasida yangi-yangi muvoffaqiyatlar qozonish uchun sharoit vujudga keldi.

1945 yilda Sobiq ittifoq Vazirlar Kengashi “Jismoniy tarbiya va sport qomutalarining ishini yaxshilashda yordam ko‘rsatish to‘g‘risida” qaror qabul qildi.

O‘zbekiston Kompartiyasi markaziy qomutasi, Respublika Vazirlar Kengashi va O‘zbekiston LKSM Markaziy qomutasi Respublikada jismoniy tarbiya harakatini yuksaltirish masalalari yuzasidan bir qator muhim qaror qabul qildilar. O‘zbekiston komsomol va jismoniy tarbiya tashkilotlari ommaviy jismoniy tarbiya va sport ishlarini rivojlantirishga taaluqli masalalarni ko‘proq birgalikda xal qilaboshladilar.

O‘zbekiston jismoniy tarbiya tashkilotlari urushdan keyingi dastlabki yillaridayoq katta muvoffaqiyatlarga erishdi. Jismoniy madaniyat va sport ishlariga ko‘plab mablag ajratila boshladi. Masalan, 1948 yilda jismoniy tarbiya tashkilotlarining bydjeti urushdan avvalgi yildagiga nisbatan 25% oshdi.

1948 yil 27 dekabrda VKG MK “Partiya va xukumatning mamlakatda ommaviy jismoniy tarbiya harakati ni rivojlantirish va sportchilar mahoratini oshirish to‘g‘risidagi direktiv ko‘rsatmalarning jismoniy tarbiya, sport qo‘mitasi tomonidan bajarilishi to‘g‘risida”gi qarori qabul qildi. Bu qaror Kengash jismoniy tarbiya harakati ning jangovor dasturi bo‘lib qoldi. Bu qaror e‘lon qilingandan keyin O‘zbekistonda milliy kurash bo‘yicha musobaqalar va unda qatnashganlar 77 polvon qatnashdi va shu yili kurash shirkatlararo Respublika spartakiadaning dasturiga kiritildi. Hamda jismoniy madaniyat va sportning roli juda katta ekanini yana bir karra qayd qildi va uning yanada rivojlantirishni aniq tadbirlarini belgilab berdi.

1946 yilda Andijon mahalliy erkaqlarining jamoalari o‘rtasida ikkinchi Respublika chempionati o‘tqazildi. Bu musobaqalarda Respublikamizning 8 ta viloyatidan 50 kishi qatnashdi. Musobaqalar juda qiyin sharoitda zalning kattaligi 20X10,4m bo‘lib, yigit devorga maxkamlangan, yorug‘lik manbalari o‘rnatilmagan ahvolda o‘tqazilgan edi. qizil sho‘ndaki, musobaqa uchun Andijon shaharida faqat bitta basketbol to‘pi topilgan edi.

Bu musobaqalarda U.Bektimirov U.Umarov, A.Shermuhammedov, A.Minovaxo‘jaev, T.Isaxo‘jaev, X.Sultonov va K.Musaxo‘jaevlardan tashkil topgan Toshkent shahar jamoasi birinchi o‘rinni egalladi.

1946 yilda o‘zbek bosketbolchilari Sobiq ittifoqbirinchiligining II-guruhida qatnashib, ayollar-6 chi, erkaqlar- II-si o‘rinni egalladilar.

Biroq, basketbol ham maktab o‘quchilari va talabalari orasida keng ommalashmagan edi. Masalan, Toshkent shahrining talabalaridan faqat 556 qiski, maktab o‘quvchilaridan 962 nafarq basketbol seksiyalariga qatnashardi.

So‘ngi yillarda basketbol bo‘yicha musobaqalar soni oshib bordi. Xalq ommasini jismoniy madaniyati bilan ommaviy ravishda shug‘ullanishga jalb qilinib, sport-texnika natijalarini yuksaltirish ishoralari ostida katta ishlar olib borildi. Sobiq ittifoq musobaqalarda qatnashish natijalari Xalq talabga javob bermasdi.

1947 yilda mahalliy erkaqlar jamaolari o‘rtasida uchinchi Respublika chempionat o‘tqazildi. Bu musobaqalarda ettita jamoa qatnashib, U.Orifxonov, M.Toirxo‘jaev, U.Mirzaxmedov, CH.Botishev, R.Sodiqov, B.G‘ofurov, R.Odilov, A.Shermuhammedovlardan tashkil topgan Toshkent shahri jamoasi

birinchi o‘rinni, Samarqand shahri jamaosi ikkinchi va Toshkent viloyati jamoachi uchinchi o‘rinni egalladi. Xullas, 1946-1960 yillar Respublika basketbol o‘yining rivojlanishida muhim bosqich bo‘ldi.

O‘zbekiston Kompartiyasining 1949 yil martda bo‘lib o‘tgan X s‘ez qarorida Bunday edi: “Yoshlarni jismoniy tarbiyalash ishini yanada rivojlantirishga katta e‘tibor berilishi kerak. Partiya, Kengash kasaba uyushmasi va komsomol tashkilotlari ularni jismoniy tarbiya tashkilotlarining ishini yaxshilashlari ularni moddiy-tenika bazasini mustahkamlashlari, keng xalq ommasiga jismoniy tarbiya harakatiga jalb qilishlari lozim”-deb yozilgan. 1955-1956 yillarda xalqlari birinchi spartakiadaga tayyorgarlik munosabati bilan jismoniy madaniyat sport taraqqiyotiga ayniqsa e‘tibor berildi. O‘zbekiston KMP va Vazirlar Kengashining qarori bilan Respublika spartakiadani o‘tqazish va Sobiq ittifoqxalqlar birinchi spartakiadaga tayyorgarlik ko‘rish yuzasidan tashkiliy qomita tasdiqlandi, jismoniy tarbiya ommaviylikini rivojlantirish va O‘zbekiston sportchilarining mahoratini oshirish tadbirlari belgilab berildi.

O‘zbekiston Kompartiyasi XIII s‘ezdi ham (1956 yil yanvar) yana shu vazifaga e‘tibor berdi. “Mehnatkashlarning jismoniy tarbiyalash ancha yaxshilansin, 1956 yilgi sobiq ittifoq xalqlari spartakiadaga Respublika sportchilarining yuksak darajada tayyorgarlik ko‘rishi ta‘minlansin”, deb ko‘rsatilgan edi s‘ezd qarorida.

O‘zbekiston ittifoq Vazirlar Kengash birgina 1953 yilning o‘zida ikki marta (30 martda va 31 avgustda) jismoniy tarbiya va sport ishlarini yaxshilashga qaratilgan qaror qabul qildi. Bu qarorlarda kadrlarni qayta tayyorlash, sport asbob anjomlarini ishlab chiqarish, sport inshootlari qurish va ularni jihozlash kabi qator masalalar aniqlashtirib erilgan edi.

“O‘zbekiston jismoniy tarbiyachisi” va “Fizkulturnik O‘zbekistona” gazetalari uzoq tanaffusdan keyin 1953 yildan boshlab yana chiqa boshladi. 1954 yilda mamlakatda eng yirik “Paxtakor” stadionini qurishga kirishildi va 1956 yili sobiq ittifoq xalqlari birinchi spartakiada ochilishi arafasida foydalanishga topshirildi.

1945 yilda Respublika sportakiadlarini o‘tqazish an‘anasi yana tiklandi, 1948 yildan boshlab bu spartakiadalar muntazam o‘tqaziladigan bo‘lib qoldi. O‘rta Osiyo va Qozog‘iston xalqlari

sportchilarimiz mahorati qay darajada bo'lganini quyidagi jadvaldan yaqqol ko'rish mumkin.

Ko'rinib turibdiki, 1934 yilda 1957 yilga qadar O'rta Osiyo va Qozog'iston Respublikalari spartakiadalari 9 mart (1943 va 1950 yillarida) birinchilikka Qozog'iston jamoasiga berib qo'yganlar.

Urushdan keyingi yillarida O'zbekiston sportchilari juda katta shaxsiy yutuqlarga ham erishdilar, masalan stendli otishdan, balandlikka sakrashdan o'smirlar o'rtasida 1946 yilda Mamlakat chempioni bo'ldilar. 1947 yilda og'ir atletikadan, L.Kashaev chempion belldi.

Okrug ofitserlari o'yining futbol jamoasi 1947 yilda sobiq ittifoq birinchiligi "B" klassida O'zbekiston nomidan qatnashib birinchi bo'lib Respublikamizga bronza medal olib keldi. 1948 yilda esa sobiq ittifoq Qurolli kuchlari chempioni bo'ldi.

O'zbekiston engil atletikachilari ham katta natijalarga erishdilar. Masalan, 1949 yilgi sobiq ittifoq birinchiligida Respublika engil atletikachilar jamoasi 9-umumiy o'rinni egalladi.

O'zbekiston sportchilari 1944 yilda Respublikaning 25 yillik yubleyining yaxshi natijalar bilan nishonladilar. Ular O'zbekiston rekordlari jadvaliga 209 ta tuzatish kiritdilar.

1946 yilda Toshkentda, keyinchalqk Respublikaning barcha shaharlarida ham yoshlar sport maktablari ochilishi bilan Respublikada gimnastika tag'in ham kuchliroq rivojlana boshladi.

O'sha yili O'zbekiston birinchiligi ham o'tqazildi. Unda ikki avlod gimnastikachilari qatnashib, yoshlar ghalaba qozondi. Toshkentlik gimnastikachilardan A.Berezin bilan K.Bogdonava (Koqonova) Respublika chempionlari bo'lishdi. Respublikaning yosh gimnastikachilaridan tuzilgan terma jamoa sobiq ittifoq birinchiligida qatnashdi. Toshkentlik maktab o'quvchisi G.Kasharina (Shamray) xalqlarda mashq bajarishdan 17-18 yashar qizlar o'rtasida sobiq ittifoq chempioni nomini oldi.

Keyingi yillarda O'zbekiston gimnastika sportining eng ommaviy turi bo'lib qoldi. Yangidan-yangi qobilyatli yoshlar qatori keksa avlodning mahorati ham o'sa bordi. Mahalliy millat yoshlari orasida ham bir qator toifalarili gimnastikasiga K.Jo'raev Kengash Ittifoqining eng kuchli gimnastikachilari tarkibida Progoda o'tqazilgan XI umumsokolsk slyotida qatnashdi.

1947 yilda O‘zbekiston gimnastikachilari jamoasi mamlakat birinchiligida qatnashib, jamoa hisobida 6-o‘rinni egalladi.

1948 yilda O‘zbekiston gimnastikachilari O‘rta Osiyo va Qozog‘iston Respublikalari sportkiadasida qatnashib o‘z guruhlarida 1-o‘rin egalladilar.

1949 yilda mamlakat birinchiligida 10-o‘rinni ko‘lga kiritdilar.

1950 yilda Galina Shaleroy katta muvoffaqiyat qozondi. U 17-18 yoshlar o‘rtasida Qozon shahrida o‘tqazilgan sobiq ittifoq birinchiligida qatnashib, qizlar guruhida sobiq ittifoq absolyut chempioni noini oldi. XV-olimpiyada o‘yinlarida ham qatnashib, olingan medal olib Olimpiya o‘yinlari chempioni bo‘ldi.

1950 va 1952 yilda O‘zbekiston gimnastikachilar Olmota va Ashxobod shahrida o‘tqazilgan O‘rta Osiyo va Qozog‘iston Respublikalari spartakiada dasturida muvoffaqiyatli qatnashib, birinchi o‘rinni oldilar.

1953 yilda O‘zbekiston yosh gimnastikachilar mahorati tez yuksala boshlagani bilan karakterli bo‘ldi. T.Karimov, I.Krigmar, P.Pinkratev, S.Cho‘qseeva va boshqa qabilyatli yoshlar taniqli sportchilar safidan o‘rin oldi.

O‘zbekiston gimnastikachilarining mahorati tinmay yukasala bordi. Ammo, ular Respublikada gimnastika taraqqiyoti ommaviy tusga kirmadi. Ko‘pgina sport jamiyatlari sport gimnastika sohasida jamiki ishlarni va butun e‘tiborni asosan bir guruhigina ettinchi gimnastikachilarga qaratib, jismoniy tarbiya jamoalarida, qorxonada va muassasalarda gimnastikani rivojlantirish ishlariga yaxshi rahbarlik qilmadilar.

1954-1955 yillarda mashgulot metodlarini takomillashtirish asosida O‘zbekiston gimnastikachilarining sport mahorati ancha yuksaldi. Ular ko‘pgina musobaqalarda qatnashdilar. Mamlakatimizning eng kuchli sportchilari qatoridan o‘rin olgan ko‘pgina qobilyatli yosh gimnastikachilar paydo bo‘ldi. V.Xrimnach, A.Tarsova va boshqalar ana shular jumlasiga kiradi.

Toshkentlik gimnastikamiz Galina Shamray Xelsinkida bo‘lib o‘tgan XV–olimpiyada o‘yinlarida jamoa hisobida birinchi o‘rinni egalladi, xizmat ko‘rsatgan sport ustasi Sergey XVSh olimpiyada o‘yinlarida u kumush sovrin olishiga muvoffiq bo‘ldi. 1965 va 1968 yillarda esa sport gimnastikasidan sobiq ittifoqabsalyut chempion

degan sharaflı nomni olishga sazovar bo'ldi. 1972 yili XX-olimpiyada o'yinlarida Evira Sa'di jamoa hisobida chempionlikni qo'lga kiritdi.

Urushdan keyingi yillarida Respublikamiz engil atletikachilarimiz asta-sekin ghalabalarni qo'lga kiritish boshladilar. N.Sevryukova (Barisova) yadro turtishda, viteran F.Xasanova esa 400 mga yugurishda yangi Respublikani rekordlarini o'rnatdilar.

O'zbekiston engil atletikachilarining mahorati yildan - yilga osha bordi. Ular birgina 1947 yil O'zbekiston birinchiligida 9 ta yangi rekord qo'ydilar.

Respublikaning yosh engil atletikachilari Butun ittifoq musobaqalarida ham muvoffaqiyatli qatnashib, yuksak ko'rsatkichlarga erisha boshladilar.

O'rta Osiyo va Qozog'iston Respublikalarining 1950 yilga spartakiadasida O'zbekiston engil atletikachilari jamoa hisobida 1-o'rinni egallab, katta muvoffaqiyat qozondi. Ayrim sportchilarimiz yaxshi natijalar ko'rsatdilar S.Popov, va boshqalar.

1949-1950 yillarda O'zbekiston engil atletikachilari yangimashgulotmetodlarini qo'llab, katta muvoffaqiyatlarga erisha boshladilar. Shu yili Moskva shahrida o'tqaziladigan birinchiligi musobaqalarida qatnashib Respublikamiz jamoasi 9-o'rinni egalladilar V.Gerasimchuk uch xatlab sakrashda 3-o'rinni, Y.Finke-balandlikka sakrashda 3-o'rinni egalladilar Y.Sholomiskiy esa 100 mga

yugurishda finalda qatnashib, Respublika yangi rekordini o‘rnatdi-10,7 sek. va ular mamlakat terma tarixiga kiritildi.

1953 yilda Yengil atletika bo‘yicha o‘tqazilgan O‘zbekiston birinchiligida qatnashgan yosh engil atletikachilarimiz yaxshi natijalarga erishdilar. Ular Respublikaning 9 rekordini yangilladilar. Shijoatli o‘n olti yashar o‘quvchi qiz V.Balod yugurib kelib balandlikka sakrashda 149 sm natija ko‘rsatib, qizlar guruhida O‘zbekiston yangi rekordini o‘rnatdi.

Shu yili engil atletikachilarimiz butun ittifoq musobaqalarida 11 o‘rinni qo‘lga kiritdilar.

1953 yilda butun O‘zbekiston spartakiadasining engil atletika musobaqalariga barcha viloyatlarimizdan ko‘p sportchilar qatnashdilar, bu Respublikamiz sportchilarining mahoratini oshirishda ko‘proq muvoffaqiyatlarga erishilgan bo‘lsada, biroq ommaviylik etishimas edi. Bu esa bo‘lajak musobaqalarda o‘z ta‘sirini ko‘rsatdi, chunki ko‘plab etakchi sportchilarni yosh ulg‘ayib qolganligi sababli ular o‘rnini bosadigan qobilyatli yoshlar kamchil bo‘lib qoldi. Shuning uchun ham 1955 yilda o‘tqazilgan butun ittifoq musobaqalarida birinchi marta eng yomon natija ko‘rsatib-14 o‘rinni oldilar. Respublikamiz engil atletikachilari 1956 yilda sobiq ittifoqxalqlari I spartakiadasida 9-o‘rinni, (V.Balod yugurib kelib balandlikka sakrashda spartakiada chempion bo‘ldi). II- III-spartakiadalarda 12-o‘rinni, IV-spartakiadada esa 11-o‘rinni ishg‘ol qildilar.

1950 yilda O‘zbekiston “Paxtakor” qishloq ko‘ngilli sport jamiyatining tashkil qilinishi jismoniy madaniyat va sportni qishloq mehnatkashlari turmushlariga singdirish uchun kurashda katta voqea bo‘ldi. Shirkatchilar tashabbusi bilan qabul qilingan bu qaror barcha qishloq yoshlarining g‘ayrat-shijoatini topshirib yubordi. “Paxtakor” sport jamiyatida 1951 yilda 100 mingdan ortiq jismoniy tarbiya birlashtirgan 1969 jismoniy tarbiya jamoasi bor edi.

1952 yil sentabrda bo‘lib, o‘tgan sobiq O‘zbekiston Kompaniyasining XI s‘ezdi qarorida quyidagilar yozilgan edi: “Jismoniy tarbiya va sportni yanada yuksaltirish ta‘minlansin, sport jamiyatlariga yoshlar ko‘proq jalb qilinsin, sport mahorati oshirilsin, jismoniy tarbiya tashkilotlari, ayniqsa yangi tashkil qilingan

“Paxtakor” sport jamiyati kadrlar bilan to‘la ta‘minlansin”. 1954 yil fevralida o‘tqaziladigan O‘zbekiston Kompartiyasining XII-s‘ezdi jismoniy tarbiya va sport rivojlantirish sohasidagi ko‘rsatmalari yanada katta ahamiyat kasb etdi.

“Aholini jismoniy tarbiyalash sohasida,-deb yozilganda. O‘zbekiston Kompartiyasi Markaziy Qomutasining hisobot dokladi korsatmasida , - mehnatkashlarni, shuningdek o‘quvchi yoshlarni jismoniy tarbiya va sport ishiga kengroq jalb qilish vazifasi xal etilsin, sport tashkilotlarining moddiy bazasi mustahkamlansin, jismoniy madaniyat bo‘yicha kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash kuchaytirilsin”.

Jismoniy tarbiya harakati ni yuksaltirish manfaatlari yosh avlodni jismoniy madaniyatlashni ilmiy va metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil qilish zaruriyati, O‘zbekiston sportchilarining mahoratini o‘sitirishni ta‘minlash yuqori malakali kadrlar tayyorlash masalasini kun tartibiga ko‘ndalang quydi. Bu vazifani bitta jismoniy tarbiya texnikumi imqoniyati bilan xal qilib bo‘lmas edi. 1951 yilda Samarqand jismoniy madaniyat pedagogika bilim yurti ochildi. U xozir ham samarali ishlab turibdi. Ayni paytda ayniqsa oliy ma‘lumotli kadrlarga bo‘lgan talab yoki ehtiyojni qoniqarsiz axvolda edi. 1949 yilda Respublikada oliy jismoniy tarbiya ma‘lumotiga ega bo‘lgan 96 mutaxasis bor edi, holos. Respublika xukumatining maxsus qarori bilan 1949 yilda Toshkent davlat pedagogika institutida jismoniy madaniyat bo‘limi ochildi. U 1952 yilda mustaqil fakultetga aylantirildi, shuningdek, 1954 yilda Farg‘ona pedagogika institutida, 1956 yilda Nukus pedagogika institutda ham xuddi shunday fakultetlar ochildi. Hozirgi kunda Nukus davlat universiteti. O‘lkamizda kadrlar tayyorlashda uni xizmati ham kattadir. Ayniqsa 1955 yilda Respublikada O‘zbekiston davlat jismoniy tarbya institutining ochilishi muhim voqea bo‘ldi. Bu oliy yurti jismoniy madaniyat va sport turlari bo‘yicha yuqori malakali o‘qituvchilar va murabbiylar tayyorlashning “makoni” bo‘lib qoldi.

Xuddi shunday jismoniy madaniyat fakultetlari 1958 yili Andijon, keyinchalqk Buxoro (1964), Qarshi (1966),Termiz (1966), Namangan (1966), Qo‘qon (1966), Samarqand (1967), Jizzax (1976), Sirdaryo (1979), O‘rganch (1990), Angren pedagogika institutlarida tashkil etildi.

O‘zbekiston yildan-yilga jismoniy tarbiya jamoalari soni ortib, jismoniy tarbiya harakati keng quloch yoyyaardi. Sobiq xalqlarining I-spartakiadasiga tayyorgarlik ko‘rish Respublikada jismoniy tarbiya harakati ning kengayishida zo‘r turtki bo‘ldi. O‘zbekiston jamoasi xisobiga kirgan 20 sport turi bo‘yicha qatnashdi. Sportchilar 3 ta oltin, 1-kumush, 2 ta- bronza medali oldilar 24 sovrinli o‘rinni ishg‘ol etgan. O‘zbekistonliklar terma jamoasi sobiq xalqlarining I-spartakiadasida 11-o‘rinni egalladilar. 1956 yili faqat I-spartakiadani o‘tqazish yili bo‘lib qolmadi, balki, Kengash sportchilari o‘sha yili ikkinchi marta Olimpiyada o‘yinlarida ishtirok etdilar. Olimpiyadaga tayyorgarlik asosan O‘zbekistonda o‘tdi. Terma jamoada 286 sportchi orqasida, O‘zbekistonlik balandlikka sakrovchi Valentina Ballod o‘zoq Melburnda Vatanimizning sport sharafiga ximoya qildi.

1957 yilda O‘rta Osiyo Respublikalari va Qozog‘istonning to‘qqizinchi spartakiadasi o‘tqazildi. Unda O‘zbekistonlik sportchilar 1-o‘rinni egallashdi.

1963 yilda jismoniy tarbiya va sport harakatlariga davlat bydjeti kuni 1404,4 ming so‘m ajratildi. Bunda tashqari shirkatlar, sovxozlar, qorxonalar va muassasalar tomonidan bu maqsadga katta mablag‘ ajratildi. Ana shunday gham xo‘rlikdan keyin ilxomlangan O‘zbekistonlik sportchilar yangi-yangi marraralarni egalladilar. Quyidagii jadval ana shundan dalolat beradi.

	Nomi	I-II spartakiadasi orasida (1950-59 yillar)	III-III-spartakiadasi orasida (1950-1963 yillar)
1	Barcha toifadaqi sportchilar	117,6 ming	349.0 ming
2.	Shu jumla, 1- toifa Sport ustalari	2.7 ming 145 qiski	6.6 ming 428 qiski

Respublikamizda jismoniy tarbiya va sport tobora ommalasha bordi. Masalan, sobiq xalqlarining III-spartakiadasiga tayyorgarlikning hamma bosqichlarida 2532 ming kishi ishtirok etdi. O‘zbekiston bo‘yicha 1963 yilda 7236 jismoniy tarbiya jamoasi

bo‘lib, ularda 1235 596 jismoniy tarbiyachi (shulardan 367 ming 85 kishi xotin-qizlar) uyushgan edi. Faqat 1963 yilning o‘zida 242 ming 349 kishi MMBT nishondorlari, 128 ming 42 kishi toifalariga sportchi bo‘lib etishdi.

O‘zbekiston sportchilarining sobiq xalqlari spartakiadalarida egallagan turlari (1956-1996 yil)

Spartakiadalar, yillar, o‘rinlar

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
1956	1959	1963	1967	1971	1975	1979	1983	1987	1991
11	13	11	10	11	9	7	9	11	10

9.3. Sobiq ittifoq xalqlarining I-spartakiadasi

Sobiq xalqlarining I – Spartakiadasini final musobaqalari 1956 yil 5 – 16 avgustda Moskva shaxrida o‘tqazildi. Final musobaqalarda 9244 ta sportchi barcha qardosh Respublikalardan – 40 ta milliy vakillari qatnashdilar. Musobaqalarda 1322 ta xakam qatnashib, xakamlik vazifasini bajardilar.

Spartakiada dasturiga 21 sport turi kiritilgan. Umumjamoa birinchiligi esa sportni 20 turidan o‘tqazildi.

O‘zbekiston sobiq sportchilari 3 – 1 o‘rin, 1ta – 2 o‘rin, 2ta – 3 o‘rin, 4ta – 5 o‘rin, 6ta – 6 o‘rin va 24ta (1 – 6 o‘rin olgan) mukofotli o‘rinlarni egalladilar.

Sobiq xalqlarining I – spartakiadasi chempionlari A.Beliskiy (ot sporti), V.Balod (engil atletika), M.Aqo‘lov (o‘q otish).

II – o‘rin V.Ryazansov (51 kg, boks). III – o‘rin Y.Zelenin (klassik kurash), V.Palaskiy, N.Basirov, R.Galeev (velosport).

Musobaqa davomida 32 butun ittifoq rekordi urnatildi, shundan 9tasi jaxon rekordidan baland, 355ta qardosh Respublika rekordlarini yangiladilar, 17tasi O‘zbekiston rekordini.

Spartakiada davomida 210 kishi birinchi marta sobiq ittifoq sport ustasi – shundan 9 kishi O‘zbekiston vakillari, pistoletda - 2 qiski,

engil atletika – 1 qiski, velosport) – 3 qiski, ot sporti – 2 qiski, boks – 1 kishi bajardilar.

9.4. Sobiq ittifoq xalqlarining II- spartakiadasi

Sobiq xalqlarining II – Spartakiadasi final musobaqalarini 22 turi bo‘yicha 1959 yil 8 avgustdan 16 avgustgacha Moskva shaxrida o‘tqazildi. Final musobaqada 8452 sportchikatnashdi. Barcha qardosh Respublikasidan 43 millat vakillari qatnashdilar.

Qardosh Respublika Moskva va Leningrad terma jamoalaridan tashqari sobiq xalqlari II – sport turi (velosport - boskeyitbolchilar, sport gimnastikasi, engil atletika, suzish va og‘ir atletika) bo‘yicha tashkilot va ishlab chiqarish qorxonalarini jismoniy madaniyat jamoalari jamoalari – har bir sport turidan bittadan jamoa qatnashishi mumkin. Jismoniy madaniyat jamoa jamoalari sportchilarining qatnashishlari (1 – toifa kam bo‘lmasa) Respublika terma jamoasini ko‘rsatgan natijasiga parallel qo‘shib olib boriladi.

Sobiq xalqlarining II – Spartakiadasi final musobaqalari davrida 300 dan oshiq Qardosh Respublikalarning reqorlari urnatildi, shundan 12tasida rekordi takrorlandi, 1 – Yevropa, 3 jaxon rekordidan oshirildi.

Musobaqa davomida 524 qatnashchi sport ustasi natijasini ko‘rsatdilar, shundan 75 kishi birinchi marta sport ustasi meyorini bajardilar.

Musobaqa davomida 1382ta xakam: xakamlik qildi.

O‘zbekiston sportchilari 29ta mukofotli o‘rinlarni egalladilar, shundan 1 o‘rin – 2ta, 2 o‘rin – 5ta, 3 o‘rin – 3ta, 4 o‘rin – 6ta, 5 o‘rin – 6ta, 6 o‘rinni – 7ta kishi egalladilar.

Umum jamoa birinchiligida o‘rinlar quyidagicha taqsimlandi.

1. RSFSR (Moskva)	10. Armaniston SSR
2. RSFSR	11. Kozogiston SSR
3. RSFSR (Leningrad	12. Litva SSR
4. Ukraina SSR	13. O‘zbekiston SSR
5. Gro‘ziya SSR	14. Tojikiston SSR
6. Belarussiya SSR	15. Moldaviya SSR
7. Estoniya SSR	16. Qirg‘iziston SSR
8. Latviya SSR	17. Turkmaniston SSR
9. Ozorbayjon SSR	

- 1 – o‘rin: 1. I.Briginskiy (sport – gimnastikasi, I - toifa)
 2. R.Abliev (67 kg, klassik kurash)
 3. G.Krsochenko (moto sport)
- 2 – o‘rin: 1. Y.Zelenin (73 kg, klassik kurash)
 2. O.Ryaxovekiy (e/at uch xatlab sakrash)
 3. Vay M. (67 kg, boks)
 4. Y.Rascheskin (og‘ir atletika)
 5. V.Smirnov (moto sport)
- 3 – o‘rin: 1. I.Abdullaev (52 kg, erkin kurash)
 2. V.Balod (e/at balandlikka sakrash)
 3. M.Ran‘ev (moto sport)

9.5. Sobiq ittifoq xalqlarining III- spartakiadasi

Sobiq ittifoq xalqlarining III – Spartakiadasi final musobaqalari 22 tur bo‘yicha 1963 yil 8 avgustdan 17 avgustgacha Moskva shaxrida o‘tqazildi.

III – Spartakiada final musobaqalari XVIII Olimpiyada o‘yinlari oldidan sportchilarni katta tayyogarlugini sinab ko‘rish bo‘ldi.

III – Spartakiada musobaqalarida O‘zbekiston sportchilaridan 6 kishi S.Babanina, R.Tavlova, R.Manina, N.Usitinoва (4 x 10ta fetani erkin usulda suzish), A.Valechenko (o‘q otish), A.Martino (sport gimnastikasi I-toifa bo‘yicha) – chempion unvonini oldilar. 6 kishi II o‘rinni – Ye.Sheretnev (boks), R.Imangulov (klassik kurash), M.Ismoilov (ot sporti), N.Ustinova (suzish), M.Aqulov va S.Ribchenko (o‘q otish) egalladilar. 8 kishi III o‘rinni T.Gulomov, I.Budman, A.Baronov (hammasi boks), M va A.Kommoshev (velosport, trek), V.Lebedinskaya (e/atletika), N.Ustinova, S.Babanina (suzish), A.Xuturida (og‘ir atletika) oldilar.

III – Spartakiadani final musobaqalarida hammasi bo‘lib 10354 sportchi qatnashdilar, shundan Volgograd shaxrida 2836 qiski,

shundan 41tasi sport ustasi, Moskva shaxrida 7518 kishi qatnashdilar, shulardan 153 xizmat sport ustalari, 3567tasi sport ustasidir.

Volgograd shaxrida o‘tqazilgan o‘quvchilar spartakiadasida 5ta butun ittifok rekordi urnatildi, 27ta yosh sportchilar birinchi marta sport ustasi meyorini bajardilar.

Moskva shaxrida o‘tqazilgan spartakiadani final musobalarida 392ta rekord o‘rnatildi: shundan 6ta jaxon, 7ta Yevropa, 33ta butun ittifok rekordlari urnatildi. Bundan tashqari spartakiadani final musobaqalarida 127ta rekord urnatildi, 122ta sportchi birinchi marta sport ustasi meyori bajardilar.

Umum jamoa xisobida quyidagi o‘rinlarni egalladilar:

1. RSFSR (Moskva) SSR	10. Latviya
2. Ukraina SSR	11. O‘zbekiston SSR
3. RSFSR (viloyat, o‘lka, ASSR terma jamoasi) SSR	12. Kozogiston SSR
4. RSFSR (Leningrad) SSR	13. Armaniston
5. Gro‘ziya SSR	14. Moldaviya
6. Belorussiya SSR	15. Qirg‘iziston
7. Litva SSR	16. Tojikiston
8. Estoniya SSR	17.
Turkmaniston SSR	
9. Ozorboyjon SSR	

O‘zbekiston III – Spartakiadada jami 20 medalni qo‘lga kiritdilar shundan 6 – oltin, 6 – kumush, 8 – bronza medaldir sportchilarimiz. 2 – butun ittifok, 25 – Respublika rekordini o‘rnatdilar. 5ta sportchi birinchi marta sport ustasi meyorini bajardilar.

9.6. Sobiq ittifoq xalqlarining IV- spartakiadasi

Sobiq ittifoq xalqlarining IV – yubeley spartakiadasi (1967 yili) tadbirlar majmuasi bo‘lgan edi. O‘quvchilar terma jamoalari o‘rtasida

sportni 19ta turi bo'yicha final musobaqalari, shuningdek qardosh Respublikalar terma jamoalari o'rtasida sportni 23 turi bo'yicha musobaqalar Moskva va Leningrad shaharlarida o'tqazildi; qardosh Respublika jamoalarini terma jamoalari orqasida sportni 16ta texnik turi bo'yicha Moskva, Leningrad, Kiev, Orel, Gorkiy, U—g'orod, Vladimir, Nalchik, Alushta, Kirovograd, Toshkent va Minsk shaharlarida ham o'tqazildi.

IV – Spartakiadani yubeley final musobaqalarida 16354 sportchi qatnashdilar: kattalar o'rtasida o'tqazilgan spartakiadada – 8287 qiski, o'quvchilar spartakiadasida 5222 qiski, sportni texnik turlari bo'yicha o'tqazilgan spartakiadada – 2845 kishi qatnashdilar.

O'quvchilar spartakiadasida 50ta sportchi, sport ustasi, 118 sportchi, sport ustasiga nomzod, 141 sportchi 1 – toifalari normalarini bajardilar. Kattalar o'rtasida o'tqazilgan musobaqalarda birinchi marta 87ta sportchi xalqaro toifadagi sport ustasi, 149 sportchi, sport ustasi va 147 sportchi, sport ustaligiga nomzod natijalarini ko'rsatdilar.

IV – Spartakiadada 2189 medal (594 oltin, 594 kumush va 1001 bronza), yoshlar o'rtasida o'tqazilgan musobaqalar g'oliblariga 747 ta jaxon, 4 – 6 o'rinlar uchun 1782 ta mo'n o'rinlar o'ynaldi. Sport turlari bo'yicha musobaqalarga 3126 ta malakali xakamlar, xakamlik qildilar.

O'zbekiston sportchilar 22 ta medalni qo'lga kiritdilar, shundan 1 oltin va sobiq ittifoq chempioni bo'ldi, 6 ta katta va kichik kumush medali, 6 ta katta va 1 kichik bronza medalini qo'lga kiritdilar, 3 ta spartakiada rekordini, (1 – suzish, 2 – og'ir atletika bo'yicha), 45 – Respublika rekordini (25 – suzish, 9 – og'ir atletika, 4 – o'q otish, 1 – stendga otish va 6 – engil atletika bo'yicha) o'rnatdilar.

Sobiq ittifoq xalqining IV – spartakiadada O'zbekiston sportchilari velosport, boks va suzish bo'yicha juda muvafakiyatli qatnashdilar.

100 kmga trek bo'yicha velosportda gurux bo'ylab poygada Aleksey Chernoglazov, Borne Arhamov va Mixail Komashchikovlar 1 o'rin va oltin medal bilan taqdirlandi. 60 kg vaznlilar o'rtasida og'ir atletikachi Erkin Karimov uch kurashda 370 kgni ko'tarib spartakiada chempioni bo'ldi.

II o'rin V.Balaluev, S.Medvedev, B.Arginov, A.Dulin, Y.Pominov, V.Selinov (velosport), B.Niyazov (54 kg, boks),

R.Kazakov (57 kg, kurash), S.Konov, 2 marta S.Babanina (suzish) kumush medal bilan taqdirlandilar.

IIIurin Mexail Kamashev (velosport), N.Xramov (57 kg, boks) lar oldi. Sport gimnastikasi bo'yicha N.Maxorit erkaklar o'rtasida, ayollar o'rtasida Ye.Qorobetinova sport ustasi nomzodligi bo'yicha 1o'rinni oldilar. A.Akonyan 2- o'rinni egalladi.

Umum jamoa xisobida o'rinni quyidagicha egalladilar.

1. RSFSR (Moskva)
SSR	10. O'zbekiston
2. RSFSR (viloyat, o'lka ASSR)
SSR	11. Ozorboyjon
3. Ukraina SSR	12. Estoniya SSR
4. RSFSR (Leningrad)
SSR	13. Armaniston
5. Gro'ziya SSR
SSR	14. Moldaviya
6. Belorussiya SSR
SSR	15. Qirg'iziston
7. Kozogiston SSR
SSR	16. Turkmaniston
8. Latviya SSR
SSR	17. Tojikiston
9. Litva SSR	

9.7. Sobiq ittifoq xalqlarining V- spartakiadasi

Sobiq ittifoq xalqlarining II- spartakiadasi ning final musobaqalari 1971 yil 7 – 29 iyulda o'tqazildi, unda barcha qardosh Respublikalaridan va Moskva, Leningrad shaharlari terma jamoalarida 7382 kishi katnashdi. Moskva shaxrida sportni 23 turidan, Rigada elkanli kema, Ufada o'smirlar va qizlar orasida sport gimnastikasi bo'yicha, Voronejda o'smirlar va qizlar o'rtasida engil atletika bo'yicha, Kievda qizlar va qiz bolalar, Lvov shaxrida o'smirlar va o'g'il bolalar o'rtasida suzish bo'yicha final musobaqalari o'tqazildi.

Final musobaqalarida 20 ta Jaxon, 35 ta Sobiq ittifoq xalqlarining , 242 ta ittifokdosh Respublika, 105 ko'ngilli sport jamiyatlarini, 89 ta oldin o'tgan sobiq ittifoq xalqlari spartakiada

reqorlaridan oshiq natijalarni ko'rsatdilar.114 Xalqaro toifadagi sport ustasi normativlarini ko'rsatdilar, shundan 34 kishi birinchi marotaba bajardilar.

Spartakiadani final musobaqalarida 1539 ta malakali xakamlar xakamlilik qildilar.

V – Spartakiadaning final musobaqalarida O'zbekiston sportchilari 1 - O'smirlar orasida Sobiq ittifoq, 1 – Spartakiada, 16 – Respublika ko'ngilli sport jamiyatlarini rekordlari urnatildi. Birinchi marta ikkita sportchimiz Rufat Riskiev (boks), Valintina Chulnova (engil atletika), xalqaro toifadagi sport ustasi normativlarini bajardilar. O'zbekiston sportchilar 2 oltin, 2 kumush, 2 bronza medallarini qo'lga kiritdilar. Rufat Riskiev (75 kg) va Nikolay Anfimovlar (81 kg, boks) spartakiada chempionlari bo'ldi. Rustam Kazakov 57 kg vazn klassik kurash bo'yicha kumush medaliga sazovor bo'ldi.

Nikolay Xromov (60 kg, boks), Erkin Karimov (og'ir atletika) III o'rinni oldilar.

O'zbekiston bokschilar umum jamoa xisobida IV o'rinni oldilar. Yosh sportchilarimizdan Vladimir Zdobkov 200 m ga yugurishdi, bronza medalini suzuvchi S.Garanin 1500 m va 400 m ga "Krol usulida", A.Chekurnov 100 m ga bross usulida.

N. Xomiko 200 m ga Kompleks suzishda birinchi, so'ngra 400 m ga kompleks suzishda kumush medalini oldi. Yosh I.Abdulova 100 m ga orqada suzishda kumush, 200 m ga orqada suzishda bronza medalini oldi.²¹

Umum jamoa quyidagii o'rinni egalladilar:

RSFSR (viloyat, o'lka, ASSR terma jamoalari)	Litva SSR
RSFSR (Moskva)	O'zbekiston
SSR	
Ukraina SSR	Armaniston SSR
Belarussiya SSR	Ozorbayjon SSR
RSFSR (Leningrad)	Moldaviya SSR
Gro'ziya SSR	Qirg'iziston SSR
Kazagiston SSR	Tojikiston SSR
Latviya SSR	Turkmaniston
SSR	

²¹ Xo'jayev P. Meliyev Abdumalikov R. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat va sport tarixi.1993 y.

Estoniya SSR

9.8. Sobiq ittifoq xalqlarining VI- spartakiadasi

Sobiq ittifoq xalqlarining VI- spartakiadasi – yozgi spartakiadasini final musobaqalari sportni 27 turi bo‘yicha Kengash ittifoqining 17 shaxrida 19 martdan, 30 iyulgacha o‘tqazildi. Final musobaqalarida 10709 qiski, shulardan 7094 ta sportchilar, 1138 murabbiylar, 588 kishi raxbar va delegatsiya a‘zolariga xizmat qiluvchilar, 1009 ta barcha qardosh Respublikalardan yuqori malakali xakamlar qatnashdilar. VI spartakiada oldigilaridan tubdan fark qiladiki, birinchi marta uni final musobaqalari na faqat Moskvada balki qardosh Respublikalarni markazlarida, Leningrad shaharlarida o‘tqazildi. Spartakiadaning final musobaqalarida 6 ta jaxon rekordi (shuning o‘zi Yevropa rekordi), 21 ta Sobiq ittifoq rekordi, 105 ta Sobiq ittifoq xalqlari Spartakiadasi va 344 ta qardosh Respublikalar rekordlari urnatildi. Birinchi marta Xalqaro klassdagi sport ustasini 80 qiski, Sobiq ittifoq sport ustasi meyorini (meyori) 186 kishi bajardi.

O‘zbekiston SSR delegatsiyasi tarkibida 385 sportchilar, 70 murabbiylar, 37 raxbar va delegatsiya a‘zolari xizmat qiluvchilar bor edi.

Toshkent shaxridagi Markaziy «Alpomish» sport zali eng kuchli charm qo‘lqop ustalarini qabul qildi.

Xizmat ko‘rsatgan sport ustasi Rufat Risqiev, V.Roshin (Gro‘ziya) va V.Rednin (Latviya) ni 5:0 xisobida engdi. So‘ngra A.Klimanov (Ukraina) va V.Lemeshev (Moskva) larni bitta ochkoga yutib VI – Spartakiada chempioni bo‘ldi. Kumush medalini F. Pak (Andijon), N.Anfemov (Samarqand), bronza medalini I.Mullaev, A.Qodir-Oxo‘nov (Toshkent), V.Yudin (Fagona) lar oldilar. O‘zini vazn toifasi bo‘yicha 5 o‘rinni D.Grubov (Chirchik), V.Alekseev (Toshkent) egalladilar.

O‘zbekiston terma charm qo‘lqop ustalari jamoasi umum jamoa xisobida 156 ochko to‘plab, RSFSR jamoasidan (168 ochko) keyin ikkinchi o‘rin egalladilar.

O‘zbekiston 4 sportchi B.Oqilov (sambo, Samarqand), S.Qurbonov (sambo, Buxoro), M.Ismonlov (ot sporti, Toshkent), V.Mustafoev (akademik grebiya, Bekobod) spartakiada chempionlari

bo'ldi. 4 kishi kumush medali V.Dazorova (akademik grebiya, Bekobod), S.Ro'ziev (qqilichbozlik, Toshkent), E.Saadi (sport gimnastikasi, Toshkent), S.Ulmasova (engil atletika, Andijon) oldilar. 11 kishi M.Nogovisin, X.Zingiev (erkin kurash, Namangan va Toshkent), V.Podolyanin (sambo, Andijon), N.Ioshenko (baydarnili grebiya va kanoe, Bekobod), V.Mustafaev, G. Ivanov (engil atletika, Chirchik), A. Volkov (suzish, Toshkent), V.Abramov, A.Savkin, A.Denusar, A.Yudin (velosport, shosse, Toshkent).

O'zbekiston sportchilari 5-oltin, 6-kumush, 14-bronza medallari qo'lga kiritdilar. O'zbekiston sportchilari velotren bo'yicha 2 ta, engil atletikadan 2 ta, suzishda 14 ta va og'ir atletikadan 5 ta Respublika rekordini urnatdilar.

Birinchi marta Sobiq ittifoqni Xalqaro klassdagi sporti ustasi meyorini Akilov Baxrom (sambo), Ismoilov Mamidjon (ot sporti) va Artamonov Yuriy (suvchi sakrash)lar oldilar.

Umum jamoa xisobida quyidagii o'rinni egalladi.

1. RSFSR (viloyat, o'lka, ASSR terma jamoalari)	10. Litva SSR
2. RSFSR (Moskva)	11. Moldaviya SSR
3. Ukraina SSR	12. Estoniya SSR
4. RSFSR (Leningrad)	13. Ozorbayjon SSR
5. Belarussiya SSR	14. Armaniston SSR
6. Kozogiston SSR	15. Qirg'iziston SSR
7. Gro'ziya SSR	16. Tojikiston SSR
8. Latviya SSR	17. Turkmaniston SSR
9. O'zbekiston SSR	

9.9. Sobiq ittifoq xalqlarining VII- spartakiadasi

Sobiq ittifoq xalqlarining II- spartakiadasi sportning 30 turi bo'yicha final musobaqalari 1979 yil 5 iyuldan, 5 avgustgacha Moskva, Kiev, Minsk, Tallin, Leningrad shaharlarida o'tqazildi. Bu musobaqada 10281 qiski, shundan 8338 sportchi, 1280 murabbiy, 663 rasmiy kishilar va delegatsiya a'zolariga xizmat qiluvchilar qatnashdilar.

VII – Spartakiada qatnashchilarining orasida 248 ta Sobiq ittifoqda xizmat ko'rsatgan sport ustasi, 30 ta grossmeystrlar, 1215

Xalqaro sinfdagi Sobiq ittifoq sport ustalari va 4700 dan oshiq Sobiq ittifoq sport ustalari qatnashdilar.

Sobiq ittifoq xalqlarining VII – yozgi spartakiadasini o‘ziga xos tomonlaridan biri chet ellik sportchilarni qatnashishi bilan ajralib turadi, Bunda jaxondagi 85 ta millatdat 2306 ta sportchi katnashdi, shundan 12 ta sotsialistik davlatlardan 942 qiski, 22 ta Afrika davlatidan 287 ta kishi katnashdi. Yevropadagi 17 davlat, Osiyodan 14, Lotin Amerikasidan 11, Avstriya, Kanada, AQSH va Yaponiya sportchilari sportga chiqdilar.

30 kun davom etgan final musobaqalarida 136 rekord o‘rnatildi, shundan 12 tasi jaxon, 1 Yevropa, 18 Sobiq ittifoq, 105 Sobiq ittifoq xalqlari spartakiadasi rekordlari ornatildi.

Moskva, Leningrad va qardosh Respublikaning sportchilari esa qardosh Respublikalarni 257 ta rekordini ornatdilar.

Sobiq ittifoq xalqlarining xalqlarining VII – yozgi spartakiadasi ommaviy jismoniy tarbiya harakati ni muvafakiyatli o‘sganligini va 1980 yil Moskva shaxrida bo‘ladigan XXII Olimpiyada o‘yinlariga Kengash sportchilarini qanday darajada tayyor ekanligini namoyish etdilar.

O‘zbekiston sport delegatsiyasi sobiq ittifoq xalqlarining spartakiadasini o‘tqazish tarixida birinchi marta umum jamoa xisobida 7 o‘rinni oldi va sobiq ittifoq sport qomitasini «Progress» sovrini bilan taqdirlandi.

Shaharlar o‘rtasida 1 guruxda o‘tqazilgan musobaqalarda jamoa xisobida 5 o‘rinni oldi va sobiq ittifoq Vazirlar Kengashi qoshidagi jismoniy tarbiya va sport qomitasi Diplomi bilan taqdirlandi. Respublika Oliy sport mahoratini maktabi 2 o‘rinni oldi.

Sobiq ittifoq xalqlarining VII – yozgi spartakiadasini final musobaqalarida, bir vaqtni o‘zida sobiq ittifoq chempioni unvonini ham o‘ynaldi. O‘zbekiston sportchilari 51 medalni qo‘lga kiritdilar, shundan 19 tasi oltin, 7 tasi kumush, 25 tasi bronza medalidir.

Spartakiada davomida O‘zbekiston SSRni 32 ta yangi rekordi urnatildi, shundan bittasi butun ittifok rekordidir, (buni jamoadan ut otishda Nataleya Buto‘zova vomli masofada 656 ochko to‘pladi). Og‘ir atletikachilar – 3, velosipedchilar 1 marta rekordni yangilashga muassar bo‘ldilar.

O‘zbekiston sport delegatsiyasini yutugiga xissa qo‘shgan sportchilar bular klassik kurashda Komil Fatxulin, ot sportida

Mamidjon Ismoilov, Valeriy Dvoryanenov, Nikolay Naranin, Yuriy Kovenov nomidan o‘q otishda Natalya Butuzova, Olga Rogova, bokschilardan Vladimir Shin, Ussi Omarov, erkin kurash bo‘yicha Enver Abduramonov va Eduard Fatinov, dzyudo – dochilar Gaffor ostanaev, Anatoliy Selesnov, Vladimir Sabodirov, sambochilar Toxir Durdiev, Soso Gognadze, velosipedchilar Aleksandr Panfilov (trek), eshkaqli qayiq va kanoeda Vikkitar Bo‘qanov, Aleksandr Kiyanin, Vikkitar Krivo, Valeriy Ovchinnikov, Edem Murodosilov, Vladimir Proxorov, suzuvchi Timur Podmarev, o‘q otuvchi Sergey Ivanenko, og‘ir atletikachilar Vikkitar Jgon, Aleksandr Kartonov, Leonid Plaxoy, Gennadiy Molyar, qilichbozlar Valentina Pechora, Sobir Ro‘ziev, chim ustida Xokkey, voleybolchilar, vaterpolistlar ozmi ko‘p xissa qo‘shdilar.

Umum jamoa xisobida quyidagii o‘rinlarni egalladilar

10. Litva SSR

1.Ukraina SSR	11. Moldaviya SSR
2.Moskva shahar	12. Armaniston SSR
3.Belarussiya SSR	13. Estoniya SSR
4.Leningrad shahar	14. Ozarbayjon SSR
5.Qozogiston SSR	15. Qirg‘iziston SSR
6.O‘zbekiston SSR	16. Tojikiston SSR
7.Gruziya SSR	17. Turkmaniston SSR
8.Latviya SSR	

Sobiq ittifoq xalqlarning I-spartakiadasi (1956 yil) davrida o‘zbekistonlik 74 ta sobiq ittifoq ustalari bo‘lgan bo‘lsa, bu raqam II –spartakiadasi (1959 yil)da 166 taga ko‘paydi. III –spartakiada davrida 570 kishi sport ustasi o‘nvoniga ega edi va x.k.

O‘sha davrda Respublika 40 stadion, 392 ta kompleks sport gimnastika zali, 953 ta futbol maydoni va 9843 voleybol va basketbol maydonchalari jismoniy tarbiya xizmatida edi.

1964-65 yillarda R.Salimova basketbol bo‘yicha jahon chempioni “M.Kolyushev mamlakatni eng kuchli velosepidchisi”, S.Diamidov gimnastika bo‘yicha mamlakatni absalyut chempioni bo‘lib, a‘lo natijalarga erishidilar “Paxtakor” futbol jamoasi ham 1965 yil mavsumini muvoffaqiyatli tugalladi.

“Paxtakor” futbolchilari sobiq ittifoq chempionligi “A” klass oliyligasida o‘nlikka kirgan eng kuchli jamoalar tarkibidan joy oldi.

1965 yil sport etti yilligining ham yako‘nlovchisi bo‘ldi. O‘zbekiston jismoniy tarbiya tashkilotlari partiya tashkilotlarining ko‘ndalik rahbarligida, kasaba uyushmalari va komsomolning faol ishtirokida o‘z majburiyatlarini muddatidan oldin bajarganliklari to‘g‘risida Vatanga raport berdilar.

Yetti yillik mobaynida jismoniy tarbiyachilar soni 1 milliondan oshdi va qorxonalar, qurishlar, shirkatlar, savxozlar va o‘quv yurtlarida 7670 jismoniy tarbiya jamoaga birlashgan 1 million 650 mingdan ziyod kishini tashkil qildi. Kasaba uyushmalarining sport jamiyatlarida shug‘ullanuvchilar soni 172 ming kishiga , “Paxtakor” qishloq jamiyatida esa 183 ming kishiga ko‘paydi. Jismoniy tarbiya va sport bilan shug‘ullanuvchi xotin-qizlar 500 ming ko‘p demakdir. Yetti yillik mobaynida Respublikada 1624,1 ming nishondir, 747 ming toifalarichi sportchi tayyorlashdi. Ommaviy jismoniy tarbiya ishi aholi orasida keng rivojlandi, turistik sayrlar, salomatlik guruhlari, baliqchilik va ovchilik sport turlarida qatnashuvchi yoshlar soni ancha oshdi. 825 mingdan ziyod ishchi, xizmatchi va o‘quvchi yoshlar ish va o‘qish joylarida ishlab chiqarish gigiena gimnastikasiga jalb qilingan. Shu yillar mobaynida sport klublari, o‘smirlar va yoshlar sport maktablari, qishloq yoshlari, sport maktabi, Respublika maktab-internati tashkil qilindi va xozir ham bu maktab samarali ishlab turibdi. 78 ta bolalar sport maktabida 25,3 ming bola shug‘ullanmoqda. Holbo‘qi 1959 yili 24 maktabda 7,3 ming bola shug‘ullangan edi.

Respublika sportchilarning mahoratini oshirish bo‘yicha katta ishlar qilindi. 1959-1965 yillarda 12550 birinchi toifalarili sportchi va 748 sport ustasi tayyorlandi. O‘zbekiston sportchilari 3 ta jahon, 33 ta butunittifoq va 157 ta Respublika rekordlarini o‘rnatdilar. Mamlakat, Yevropa, jahon va olimpiyada musobaqalarida 46 oltin, 93 kumush va bronza medali olishga muvoffaq bo‘ldilar. Malakali sportchilarni etishtirganliklari uchun 77 myrabbyiga sobiq ittifoq da xizmat ko‘rsatgan murabbiy va “O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan murabbiy” unvonlari berildi.

Jismoniy tarbiya va sport ishlariga rahbarlik qilishda jamoatchilik usuli keng qo‘llana boshladi. Shu yillarda Respublika sport jamiyatlari va idoralari tomonidan jamoatchilik asosida ishlaydigan 336,3 ming kadr tayyorlandi. O‘zbekiston davlat jismoniy

tarbiya instituti va oliy pedagogika o'quv yurtlarining jismoniy madaniyat faqultetlari 2282 oliy ma'lumotli mutaxassis tayyorladilar. O'qituvchilar malakasini oshirish institutlarida 4200 jismoniy madaniyat o'qituvchisi o'z malakasini oshirdi. Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi eng muhim ilmiy tadqiqotlar rejasi muvoffaqiyatli bajarilmoqda. Oliy o'quv yurtlarining 89 o'qituvchisi pedagogika, biologiya, tarix va tibbiyot sohasida nomzodlik va doktorlik dissertatsiyalari ustida ishlamoqdalar. Xozirning o'zidayoq jismoniy tarbiya tashkilotlari o'z faoliyatida olimlar tavsiyasidan ish ko'rilmoqdalar.

Yetti yillik mobaynida shaharlar va tumanlarda minbarli 32 stadion, 29 suv havzasi, 605 ta sport zali, 48 ta tennis maydonchasi va boshqa ko'pgina sport inshootlari barpo etildi. Sport kiyimlari ishlab chiqarish, 1965 yilda- 1959 yilga nisbatan 3,5 barovar oshdi. Yetti yiliqning oxirgi yilida aholiga jami 18 million so'mlik sport tovarlari sotildi.

Tobora kengaytirib borayotgan sport aloqalari ham jismoniy tarbiya va sportning rivojlanib borayotganidan dalolat beradi.

1960-65 yillarda O'zbekiston sportchilaridan 1115 kishi 57 halqaro uchrashuvlarda ishtirok etishdi. 379 sportchi- sportning har xil turlari bo'yicha, jumladan erkin kurash, voleybol, engil atletika, futbol, suzish, basketbol, gimnastika bo'yicha Afg'oniston, Indoneziya, Mug'iliston, Chexoslovakiya, Kombodja, Bolgariya, Gresiya, Xindiston, Kuba kabi 41 ta chet mamlakatda bo'lib, o'z mahoratlarini namoyish qildilar. O'zbekiston GDR, Yaponiya, Indoneziya, Gana, Avstriya kabi 45 mamlakatning sportchilari bilan halqaro uchrashuvlar o'tkazdilar.

O'zbekiston Kompartsiyasi Markaziy Qomutasi va O'zSSR Vazirlar Kengash Respublikada jismoniy tarbiya va sportning ahvolini muhokama qildilar, hamda bu sohani yanada rivojlantirish keng tadbirlarini belgilab berdilar. Bu esa O'zbekistonda sportni so'nggi yillarda shaxdam qadamlar bilan rivojlanishini ta'minladi.

Jismoniy tarbiya va sport borgan sari mehnatkashlar turmushiga singib bormoqda. Ommaviy jismoniy tarbiya ishlarining yangi shakllari takomillashmoqda. Ishlab chiqarishda gimnastika mashqlari keng yoyilmokda, salomatlik guruxlari soni ko'paymokda. Bu tadbirlarning hammasi keng ommani va sport bilan shug'ullanishga

jalb qilish imqonini berayotir, 1967 yilda Respublika jismoniy tarbiyachilarining umumiy soni 1 million 950 mingga etdi. Ulug' oktabrning 50 yillik yubileyiga bagishlangan O'zbekiston spartakiadasida 2 million 500 ming sportchi ishtirok etdi. Sport ishlari 1967 yilda 1960 yilga nisbatan ikki barobar ko'paydi. Sportchilar ixtiyoriga 842 stadion va kompleks maydonchalari berib qo'yilgan. Jismoniy tarbiya va sportning ommalashib borishi negizida O'zbekiston sportchilarining mahorati ham oshib bormokda. Ular butun ittifoq va xalqaro sport musobaqalarida yuksak ko'rsatkichlarga erishmoqdalar. 1967 yil 9 iyun 4 avgustda Moskvada bo'lib o'tgan sobiq ittifoq xalqlarining 4 spartakiadada O'zbekistonlik 120 sportchi sovrinli o'rinlarni egalladilar, 27 oltin, kumush va bronza medali qo'lga kiritildi. O'zbekiston sportchilari musobaqalar mobaynida 3 ta mamlakat rekordi, 45 Respublika rekordini ornatdilar.

Xalqaro uchrashuvlar yildan-yilga oshib bormokda. Respublika sportchilari faqat 1965 yil davomida chet ellik sportchilar bilan 8 marta, jumladan Bolgariya jamoasi bilan suzish bo'yicha, Suriya jamoasi bilan boks bo'yicha, Afgoniston jamoasi bilan futbol bo'yicha uchrashuvlar o'tqazishdi. 1968 yilda Respublikaning 70 dan ziyod sportchisi Sobiq ittifoq terma jamoasi tarkibiga kiritildi. Masalan, R. Salimova Prokanenko basketbol bo'yicha sobiq ittifoq terma jamoasida qatnashib Yevropa chempionini unvonini qo'lga kiritdi. Rustam Kazakov Yaponiyada kurash bo'yicha xalqaro turneri g'olibi bo'ldi. N. Xromov va G. Yablanov boks bo'yicha Yevropa kubog'i xalqaro musobaqalarida g'olib chiqishdi. Agar 18 Olimpiya o'yinlarida O'zbekistonlik 4 ta sportchi qatnashgan bo'lsa, 19 olimpiyadasida esa 8 ta sportchi qatnashdiki, bu Respublika sportchilarining mahorati tinmay osha borayotganidan dalolat beradi. V. Dugonova olimpia chempioni unvoniga sazovor bo'lib, Toshkentga oltin medal bilan qaytdi. S. Babanina suzish bo'yicha 3 o'ringa chiqdi. M. Komoshev velosport bo'yicha 4 o'rinni egalladi. S. Diamidov gimnastini kumush va bronza medallarini oldi.

Partiya va xukumatimizning doimiy gamxurligi jismoniy tarbiya tashkilotlarinig moddiy bazasini mustahkamlashga imqon berdi. 1971 yilda 1966 yilga nisbatan stadionlar soni 22 taga, sport maydonchalari 1500 taga sport zallari 300 taga oshdi. Shu davrda yangi-yangi yozgi va kishi suzish xavzalari kurildi. «Yubiley» Markaziy sport zali usti yopilgan oshish binosi, «Dinamo» tennis

korti, sportchilar uchun kurilgan «Olimpiya» pensionati kabi sport inshootlari Respublika poytaxti xusniga xusn qo‘shib turibdi.

Respublika sport inshootlari sportchilar bilan mashq qilishning yangi-yangi usullarini ishga solib toboro yuqori ko‘rsatkichlarga erishmokdalar. 1911 yilda 8661 ta jismoniy tarbiya jamoalarida 2 millionga yaqin jismoniy tarbiyachi shug‘ullandi. 1966-1971 yillarda Respublika bo‘yicha 760 sport ustasi va 4000 ta masterlikka nomzod hamda birinchi toifalarili sportchilar tayyorlandi jaxon, Yevropa va ittifoq chempionlari orasida kurashchi Rustam Kazakov, bokschildan sobiq ittifoq xalqlar 5- spartakiadasining chempionlari Rufat Risqiev va Nikolay Andimov, Nikolay Xromov, voleybolchi Vera Duyunova, og‘ir atletikachi Erka Karimov, gimnastikachi Elvira Saadi kabi ajoyib sportchilarning nomi Respublikamizdan tashqarida ham mashxur bo‘lib ketdi.

1973 yil ham O‘zbekistonlik sportchilar uchun «serxosil yil» bo‘ldi. Masalan, «Avtomobilist» voleybolchi qizlar jamoasi oliylikada mustahkam o‘rin oldi. Toshkent universitetining basketbolchilari «A» sinfi bo‘yicha 1 ligiga chiqdilar. «Burevestnik» suv polosi jamoasi ikkinchi gurux jamoalari orasida sobiq ittifoq birinchiligida o‘ynash xo‘qo‘qini oldi. 1973 yilning birinchi yarmida O‘zbekistonlik sportchilar 18 oltin, 12 kumush va 11 ta bronza medallarini qo‘lga kiritdilar. Shu davrda 26 ta Respublika rekordi ornatildi.

1973 yil O‘zbekiston 16 spartakiadasi va yoshlarning Butun ittifok o‘yinlari o‘tqazildi. Bu tadbirlar yangi-yangi yoshlarni sportga jalb qilishda muxim ahamiyatga ega bo‘ldi. Yoshlar o‘yining hamma boskschilari va 16 spartakiadaning final qismida 1 million 300 mingdan ortiq sportchi ishtirok etishdi. Musobaqalarda 38 sportchi sport ustasi va 113 sportchi sport ustasiga nomzod normalarini bajardilar. O‘zbekistonlik sportchilar yoshlarning butun ittifok o‘yinlari finalida muvoffakiyatli chiqish qilib, umumjamoa xisobida to‘qqizinchi o‘ringa ko‘tarildilar. Velosipedchi S.Ma qarixin musobaqa chempioni bo‘ldi. Qqilichbozlik bo‘yicha S.Ro‘ziev, velosipedchi A.Pochenutov, suvga sakrovchi Ye.Zavodovskaya, engil atletikachilar A.Dolgova va Zdobnovlar, gimnastikachi I.Ijboldiaya, suzuvchi L. Chertovalar kumush medal oldilar.

1973 yilda Respublika sportchilari Mamlakat chempionligining oltita oltin medalini olishga sazovor bo'ldilar. Velosipedchi A.Yudin ikki marta mamlakat chempioni unvonini olib katta muvofaqiyatga erishdi. Yengil atletikachi R.Babich otish bo'yicha Y.Temodiev, velosipedchi L.Markiloviy, eshkakchi V. Mustafoevlar oltin medal bilan mukofotlandilar. 1973 yil dekabrda O'zbekiston Kompartiyasi Markaziy Qomutasi va Respublika xukumati «Respublika o'quv yurtlarida jismoniy madaniyatning axvoli va sportni rivojlantirish to'g'risida» qaror qabul qildi. Bunda barcha o'quv yurtlarida jismoniy madaniyat ishlarini jonlantirish, mutaxassislar tayyorlash sport inshootlarini ko'rish, sport jixozlari, asbob-anjomlar va kiyimlarni ishlab chiqarish ishlarini yanada yaxshi yo'lga qo'yish vazifalari qo'yildi.

Toshkentda 1973 yil 16 martdan 20 martgacha og'ir atletika bo'yicha «Do'stlik» xalqaro turniri o'tqazildi, bu turnirda 15 mamlakatdan 153 ta sportchi qatnashdi. Musobaqada O'zbekistonni eng kuchli sportchilari ham qatnashdilar. Musobaqada 7-jaxon, 6 butunittifok, 15 milliy va 27 ta «Do'stlik» turniri rekordlari urnatildi.

1974 yili Toshkentda O'zbekiston sobiq ittifoq va O'zbekiston Kompartiyasining 50 yilligiga bagishlab xalqaro turnir o'tqazildi. Bu musobaqada 14 ta shaxmatchi ayollar katnashdi, shulardan 6 tasi xalqaro sport ustalari Ye.Karokash (Vengriya), K.Eretova (Chexoslavakiya), X.Eretskaya (Polsha) va boshqalar O'zbekistondan iqtidorli yosh shaxmatchi Ala Mkrkichan yuqori sport mahoratini ko'rsatib xalqaro turnir g'olibi bo'ldilar.

Toshkentda futbol bo'yicha o'smirlar o'rtasida xalqaro turnirini o'tqazish an'anaga aylanib qoldi. Turnirlar 1974, 1975, 1977, 1978, 1979, 1980 yillarda yuqori xalqaro darajada o'tqazildi.

1976 yil O'zbekiston sportchilarining ixtiyorida 139 stadion, 29 mingdan oshiq sport maydonchalari, 164 ta suzish xavzalari, 2506 ta sport zallari, sport saroylari, 2009 BUSMlar bo'lib, ularda 100 mingdan oshiq bolalar shug'ullanar edilar.

Shu yillari Respublikada 8 ta jamoa oliy ligada o'ynar edilar. Bular futbol, suv polosi, voleybol, qo'l to'pi, chim ustida xokkey (ayollar) o'ynardilar. Birinchi ligada ham 8 ta jamoa futbol, qo'l to'pi, basketbol, ayollar va erkaqlar voleybol jamoasi, chim ustida Xokkey

(erkaqlar), shaybali xokkey va ikkinchi ligada futbol bo'yicha 14 jamoa o'ynaydi.

O'yinchi 5 yillikni 4 yilida 2 million 322 ming toifalarichilar, 93 ta xalqaro toifadagi sport ustalari va 1962 ta sport ustasi, ulardan 25 tasi olimpia o'yinlari, Jaxon va Yevropa chempionlari bo'ldi.

Faqat 1978 va 1979 yillarda Respublikamiz sportchilari sobiq ittifoq, Yevropa va Jaxon chempionatlarida 84 medalni qo'lga kiritdilar. Ulardan 39 tasi oltin medal. 1974 yil aprelda Respublika partiya faollarining navbatdagi yigilishi bo'lib, unda «Respublikada jismoniy tarbiya va sportning axvoli xaqida 24 s'ezdi qarorlari asosida uni yanada rivojlantirish tadbirlari to'g'risida»gi masala ko'rib chiqildi. Barcha partiya, davlat, kasaba uyushmalari sport va boshqa tegishli tashkilotlar, maxkamalar, idoralar zimmasiga jismoniy madaniyat va sportni yanada rivojlantirish vazifalari yuklatildi. Jumladan jismoniy tarbiya tashkilotlari sport jamiyatlari ham o'z ish uslublarini yangicha sharoitga moslashtirish va yanada ravnak topishiga harakat qilishligini uqtirildi. O'zbekiston sportchilarini Yevropa va Jaxon chempionatlarida qatnashchilari ko'paya bordi. S.Xoziev 1974 yil 26 iyulda Ulan Batorda sambo bo'yicha jaxon chempionati ochildi. U Bolgariya, Ispaniya, Eron, Turkiya, Janubiy Qoreya, Angliyaning mashxur sambochilarining ustidan ghalabaga erishdi. Ammo finalda Sayfiddinni jiddiy raqib Mongoliya chempioni ustidan ghalabaga erishib sambo bo'yicha jaxon chempioni bo'ldi.

1976 yil Minsk shaxrida o'tqazilgan jaxon chempionatida yana Mongol sportchisi ustidan ghalaba kozonib ikkinchi marta jaxon chempioni bo'ldi.

Sobir Qurbonov 1973 yilda Ispaniyaning Madrid shaxrida o'tqazilgan Yevropa chempionati g'olibi bo'ldi. 1975 yili Mirsk shaxrida o'tqazilgan jaxon chempionatida 5 ta sambochini yutib sambo bo'yicha jaxon chempioni unvonini oldi. Bizning sportchilarimiz keyingi vaqtlarda xalqaro va butunittifok musobaqalarida chempionlik va mukofotli o'rinlarni egalladilar. S.Ulamusova, Z.Axtyamova (engil atletikani) N.Busho'zova va O.Rogova (jamoan otishni), S. Ro'ziev (qqilichbozlik), V. Shin (boks), K.Fatxulin, V.Sabdarov, V. Animin, A.Doljenko (kurash), V.Dvaryashinov, M.Ismoilov (ot sporti), A.Pandshlov (velosport) va boshqalar.

O'zbekistonda sportni rivojlanishida sportchilarning mahoratini takomillashtirishda va o'sishida eng muxim o'rinlardan birini Respublikamiz chet el sport tashkilotlari bilan qilayotgan aloqasidir. Bu aloqalarni xajmi quyidagii ma'lumotlar bilan harakterlanadi.

1976 yilda 174 kishi chet elga chiqdi . 180 kishini Respublika qabul qildi.

1977 yilda 308 kishi chiqdi . 741 kishini qabul qildi.

1978 yilda 338 kishi chiqdi, 974 kishini qabul qildi.

1979 yilda 265 kishi chiqdi, 831 kishini qabul qildi. Oxirgi yildagisining kamayishi sababi sobiq ittifoq xalqlarini 7-spartakiadasida qatnashishidir.

1977 yil noyabr oyida yana Respublika partiya xujalik faollarining yigilishi bo'lib utdi. «Bunda ommaviy va mahorat uchun» masalasi kun tartibida muxokama qilindi.

Shu yili dekabr oyida «Respublikada engil atletikaning axvoli va uni yanada rivojlantirish tadbirlari to'g'risida»gi masala ko'rib chiqildi va qaror qabul qilindi.Uni rivojlantirish uchun material texnika bazasini yaratish qaratildi.

Respublikamizdagi 12 ta stadionlarini yo'lakcha va sektorlariga (Andijon, Fargona, Buxoro, Samarqand) zamonaviy sintetik koplamlar yotkazildi, Markaziy «Paxtakor» stadioniga «Navartan» qoplamasi qilingan, engil atletika bo'yicha oliy sport mahorati tashkil etildi. Bir qator «Mehnat», «Dinamo», «Yosh kuch» sport jamiyatlari qoshida sport mahoratini oshirish maktabi, «Mehnat zaxiralarida» olimpiya zaxiralari tashkil etilgan.

Barcha ushbu tashkilotlarda avval 3-5 sport ustalari tayorgarligi bo'lsa 1983 yilga kelib engil atletika bo'yicha 20ta sport ustasi tayyorlandi.

Shuni ko'rsatib o'tish kerakki engil atletikachilar 3ta jaxon rekordini urnatdilar Z. Zayseva-1 milga yugurishda jaxonni yangi rekordini urnatdi

S. Ulmasova 3000 m masofaga yugurishda ; T Birsolina esa nayzani uloqtirishdi. O'zbekiston engil atletikachilari nayzani uloqtirishda sobiq ittifoq rekordiga 7 matra o'zgartirish (M.Gannarov, S.Usov, D. lintvineina, I.Prokudan, V.Barbashin, A.Dimov), Respublika rekordiga 71 marta o'zgartirish kiritdilar. Vladimir

Cherninov uch xatlash bo'yicha 23 yil oldin O.Ryaxovskiy tomonidan o'rnatilgan rekordga o'zgartirish kiritdi. Iqtidorli, yosh langar bilan sakrovchi R.Gataulin 1983 yili o'smirlar o'rtasida Yevropa chempioni bo'ldi.

Hozirgi vaqtda 30 dan oshiq engil atletikachilar mamlakat terma jamoasiga a'zo ulardan 24 tasi xalqaro toifadagi sport ustasi degan yuqori unvonga egadirlar.

1974 yilda Kubonsha Gavana shahrida boks bo'yicha Jahon chempionati o'tqazildi, o'zbek bokschisi Rufat Riskiev jasorat ko'rsatdi, u ikkinchi jangni o'tkazayotganda o'ng qo'lini, keyingi jangda chap qo'lini sindirdi. Finalda esa Ruminiya bokschisi Alen Nestak bilan ringga chiqdi ring jasorat, mardlikni namoyon qilib raqibini ustidan ajoyib ghalab qozondi. Taqdirlash marosimida Fidel Kostro "Toshkent qoplani" deb oltin medal bo'yniga osib qo'yadi. 1975 yili sobiq ittifoq xalqlari V-spartakiadasi O'zbekiston bokschilari ajoyib ghalabalarga erishdilar. R.Riskiev, N.Anfimovlar oltin, Feliks Pak-2 o'rinni, V.Shin-bronza medalini olishga sazovar N.Anfimov birinchi bor mamlakat chempiona 20-olimpiya o'yinlarini qatnashchisi. V.Shin mamlakat birinchiligida 1977 bronza, 1978,1980 – kumush, 1981, 1983-oltin, 1979-jahon kubog'i sohibi, 1982 jahon chempionatini sovrindori bo'ldi.

Og'ir atletikachilarimizdan 1976-80 yillarda L.Ko'rtaminov, A.Qortdinov, N.Muhamedoyarov, G.Malyar, V.Bagusniy xalqro toifadagi sport ustasi unvonini oldilar.

O'zbekiston jismoniy madaniyat va sport qo'mitasining "Respublikada sportning o'yin turlari axvoli va uning rivojlantirish choralari xaqidagi qarori Respublikada yuksak mahoratli sportchilar etishtirish, sport o'yinlarini yanada ommaviylashtirish masalasida jismoniy tarbiya tashkilotlarining zimmasiga katta vazifalarni yukladi. Mazkur qarorning hayotga tatbiq etilishi natijasida basketbol sohasi ham dastlabki yutuqlarni qo'lga kiritdi. O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya institutining "FISK" jamoasi (ayollar) va "Universitet" jamoasi (erakalar) sobiq sobiq ittifoq chempionatining "A" guruxi birinchi guruh musobaqalarida qatnashib kelishi fikrimizning dalilidir".

O‘zbekistonning eng kuchli erkaqlari jamoasi 1973 yilda “A” klassining 1-guruhiga kiradi. 1974 yili shu guruhda 3-chi o‘rin .1975 yili-7chi o‘rin, 1976 yili-9chi o‘rinni egallaydi va oliylikiga chiqadi.

1980-81 yilda oliylikada 12-chi o‘rinni egallab, 1-guruhga tutadi. 1981-82 yilda 1-guruhda birinchi o‘rinni egallab yana oliylikaga yo‘llanma oldi, 1982-83 yil 9-o‘rin, 1983-84-5 o‘rin, 1984-85 yil-1guruhda 10-o‘rin, 1987-88-yil1-guruh 9-o‘rin,1988-89yil 9-o‘rin, 1089-90 yil oxirgi o‘rin, 1990-91 yil –oliylikaga chiqish va 1991 –92 yil-1chiligiga qaytish.

1975,1979,1983 yillarda O‘zbekiston terma jamoasi (erkaqlar) Kiev shahrida-9 o‘rin, Moskva shahrida o‘tqazilgan spartakiada o‘yinda 10 o‘rinni egalladilar.

sobiq ittifoq Vazirlar Maxkamasinin 1981 yil 11 sentabr qaroriga muvofiq jismoniy tarbiya va sportni har tomonlama rivojlantirish, uni chinakam ommaviylikka aylantirish to‘g‘risida qaror qabul qilinadi.

Respublikamizda maqsadga yo‘naltirilgan va samarali ishlarini jamiyatlar aro markazlarda yaxshi quyilgan, ayniqsa suzish marqazidir, chunki Respublikamizda suzuvchilar mamlakat birinliklarda mustahkam 6-o‘rinni egallab turibdilar, masalan, Yevropa chempioni Sergey Zobolatnov, larisa Belokan-yevropa rekordchisi. Ikkalasi ham mamlakatta terma jamoasini a‘zolaridir. Qariymaydigan ikki karra jahon chempioni Sobir Ro‘ziev va jahon chempioni A.Lo‘qicherlar murakkab va qiziqarli sport turi qilchbozlikdan muxlislarini ko‘proq xursand qildilar.

Suv nolasi bo‘yicha sobiq ittifoq terma jamoasidagi o‘rtoqlari bilan birgalikda Erkin Shagaev ikki marta jahon va XXII-olimpiya o‘yinlari chempioni bo‘ldilar.

Erkin kurash bo‘yicha jahon chempionlari Arelon Xadarsev va Arsei Fadzaevlar o‘zlarining sport mahoratlarini ko‘rsatdilar. Klassik kurash bo‘yicha Komil Fatqulin va Vasiliy Anininlar o‘zlarini mehnatsevarligi va talantlarini ko‘rsatdilar.

1983 yili Georgiy A‘zamov O‘rta Osiyoda birinchi va Osiyo qit‘asida ikkinchi bo‘lib shahmatdan xalqaro grossmeyster bo‘ldi, 20 yili qizlar o‘rtasida Flyura Xasanova birinchi marta jahon chempionati

bo'ldi. 1983 yilda o'tqazilgan spartakiadada O'zbekiston shaxsiy hisobda 8 oltin medalni qo'lga kiritdilar. Bular A.Harlov, V.zarinova, Z.Zaysieva, A.Fadzaev, A.Xadarsev, V.Shin, V.Sabodirev, Komil Fatxulin ya'ni 10 ta sportchi kumush, 20 ta sportchi bronza medalini oldilar.

O'zbekiston og'ir atletikachilari 1981 yildan boshlab xalqaro musobaqalarda qatnasha boshladilar.

1982 yilda Andijonli Noil Muhamedyarov o'smirlar o'rtasida Yevropa chempioni bo'ldi.

1988 yilda Seulda o'tqazilgan XXIV olimpiya o'yinlarida 82,5 kg vaznda Noil Muhamedyarov kumush medal oldi.

1989 yilda Namanganlik S.Sirsov jaxon chempionatida ikki kurashda 402, 5 kg og'irlikni ko'tarib kumush medalga sazovar bo'ladi.

1991 yilda germaniyani danaunigan shahrida ikkita sportchimiz S. Sirsov va I.Sodiqov jahon chempioni bo'ldi.

1952 yili Finlandiyani Xelsinki shahrida o'tqazilgan XV olimpiya o'yinlarida mamlakat terma terma jamoasi tarkibida O'zbekiston vakillaridan ikki kishi – Galigi Shamray va Sergey Ponov qatnashdi. Galina Shamray-sport gimnastikachilari jamoa birinchiligida chempion bo'ldi, S.Ponov-4 o'rin (engil atletika).

1956 yilda Avstraliyani melbo'rin shahrida o'tqazilgan XVI va Rimda o'tqazilgan XVII olimpiyada o'yinlarida (1960) qatnashdi.

1964 yilda Yaponiyani Tokio shahrida o'tqazilgan XVIII Olimpiya o'yinlarida sportni ikkita turidan uchta sportchimiz qatnashdilar. Ya'ni gimnastika va suzishdan gimnastikaga Sergey Dinamidov jamoa xisobida kumush medal oldi, shahmatda 4-o'rinni oldi, suzuvchilarimiz Natalya Ustinova va Svetlana Babaninalar 4x100 m aralash estafetada bronza medalini oldilar. Svetlana Babanina 200 m ga brass usulida suzishda ham 3-o'rinni oldi. 1968 yildagi XIX olimpiya o'yinlarida bitta sportchimiz qatnashdi. Bular velosipedischi Mixail Kamoshev poygada jamoa 5-o'rinni, Vera Duyunova – oltin va suzuvchirimiz Sergey Konov, Natalya Ustinova va Svetlana Babaninaqalar.

1972 yili Monxli (FRG) dagi XX olimpiya o'yinlarida Respublikamizni 6 ta vakili qatnashdi: Nikolay Anfimov-boks, Rustam Kazanov-kurash, Aleksand 10dan velo poygachi. Ulardan ustasi-R.Qazinov, V.Duyunova, E.Saidiyalar-oltin medal oldilar.

1976 yili Moneriyada o‘tqazilgan XXI olimpiya o‘yinlarida 4 ta vakilimiz qatnashdilar, lekin ular muvaffaqiyatli qatnashdilar. Rufat Riskiyev-kumush, V.Feodorov-bronza medaliga sazovar bo‘ldilar. Qilichboz S.Ro‘ziev jamoa hisobida-4 o‘rin, ot sporti bo‘yicha Valeriy Dvoryaninov jamoa hisobida-5 o‘rinni oldilar.

1980 yili Moskvada o‘tqazilgan XXII olimpiyada o‘yinlarida O‘zbekistondan 15 ta sportchi qatnashdi. Shulardan 4-oltin, 5-kumush, 4-bronza medalini oldilar.

Oltin medal olganlar: Yuriy Kovshov-ot sporti, Erkin Shagaev – suv polosi, Larisa Pavlova-valeybol, Olga Zuboreva qo‘l to‘pi.

Kumush medal olganlar: Natalya Butuzova -jamoan otish, Rustam Yambo‘latov-senezga otish, Yuriy Kovoshiv – ot sportida shaxsiy hisobda, Aleksandr Pafilov-trek, Sobir Ro‘ziev – raniradi.

Bronza medali olganlar: Andijon xokkey jamoa a‘zolari Nelli Gorbatkova, Leylo Axmedova va Alini Ham

6-o‘rinni olganlar: T.Biryulina-nayza uloqtirishdan, A.Xorlaev-400 mga to‘siqlar oshish yugurishdan-2 o‘rini.

Mavzuni o‘zlashtirish uchun savollar

1. Sobiq ittifoq halqlarining 1 chi spartakiadasi haqida nimalar bilasiz?
2. Sobiq ittifoq halqlarining 2 chi spartakiadas haqida nimalar bilasiz?
3. Sobiq ittifoq halqlarining 5 chi spartakiadas haqida nimalar bilasiz?
- 4 . Sobiq ittifoq halqlarining 6 chi spartakiadas haqida nimalar bilasiz?
- 5 . Sobiq ittifoq halqlarining 7 chi spartakiadas I haqida nimalar bilasiz?

6.1980 yili Moskvada o‘tqazilgan XXII olimpiyada o‘yinlarida O‘zbekistondan qancha sportchi qatnashdi.

7. Moneriyada o‘tqazilgan XXI olimpiya o‘yinlari

Talabalarning mustaqil tayyorgarligi uchun topshiriqlar

G‘alaba	Выигрыш	win	Uzoq vaht davomida sport bilan shug‘ullanib o‘sha sport turi bo‘yicha erishgan yutug‘i.
---------	---------	-----	---

Quyidagi mavzular asosida reja tuzing va o‘z fikr-mulohazalaringizni bildiring. “Mustaqil ish” yozing.

1. Sobiq ittifoq halqlarining 1 chi spartakiadasi
2. Sobiq ittifoq halqlarining 7 chi spartakiadasi
3. Olimpiyadani o‘tkazishdan asosiy maqsadi.

glossariy

og'ir atletika	Атлетический	Athletic	sport turi, har xil vazn toifalarida og'ir narsalar (shtanga, tosh) ko'tarishda musobaqalashish.
xarakat	Действие	action	borliqning ajralmas xususiyati bo'lgan o'zgaruvchanlikni (qarang Barqarorlik va o'zgaruvchanlik) ifodalovchi falsafiy kategoriya

onalik urug'chilik davri	Период высева	Period mather	Ibtidoiy jamoa davridagi ilk rivojlanish davri.
G'alaba	Выигрыш	win	Uzoq vaht davomida sport bilan shug'ullanib o'sha sport turi bo'yicha erishgan yutug'i.
og'ir atletika	Атлетический	Athletic	sport turi, har xil vazn toifalarida og'ir narsalar (shtanga, tosh) ko'tarishda musobaqalashish.

X -BOB. O'ZBEKISTON MUSTAQILLIK YILLARIDA JISMONIY

MADANIYAT (1991-2016 yillar misolida)

1991 yil 31 avgust kuni g'oyat buyuk, olamshumul tarixiy voqea yuz berdi. Shu kun Respublika Oliy Kengashi minbaridan O'zbekiston davlati mustaqilligi tantanali ravishda e'lon qilindi. Yillar osha bu sana xalqimiz uchun eng qutlug' va eng unitilmas kun bo'lib qolishi muqarrar!

Har qanday mustaqil davlat va unda hayot kechiruvchi har bir xalq, millat tabiiy boyliklari, ya'ni er osti va er ustida zaharlari, tog'lari va o'rmonlari daryo-yu dengizlari ulkan shaharlari, go'zal inshootlari bilan g'ururlashishga xalqdir.

Biroq tarixiy tajribalar shunday dalolat beradiki, jamiyatning haqiqiy boyligi, bu-inson, inson avlodidir. Jamiyat el-yurtiga, vataniga sadoqatli, iymon e'tiqodi butun, mard va jasur ma'naviyati yuksak insonlar bilan xaqli ravishda faxrlinadi. Bu ulug'vor, betakror boylik esa har qaysi davlatning salohiyati manbaidir.

Ana shunday noyob fazilatga ega bo'lgan avlodni madaniyatlab voyaga yetkazayotgan xalq kelajakka ochiq ko'z, katta ishonch bilan qarash mumkin.

Shuquronalar bo'lsinki, xalqimiz tarixning mashaqqatli sinovlari osha o'zining ana shu olijanob xususiyatlarga zavol etkazmay. Saqlab keldi. Ajdodlarimiz o'z nasl-nasabalarini umumbajarish to'yg'ular, o'lmas sharq falsafali, milliy qadriyatlarimiz bilan madaniyat qilib keldilar. Ota-bobolarimiz asrlar davomida avlodlarni voyaga etkazdilar. Ha, Bunday fazilatlar asl zahmatkash halqimizga munosibdirki, biz bu bilan har qancha g'ururlansak arziydi.¹

Binobarin, oldimizda mustaqil buyuk davlat ko'rishdek murakkab va sharafli vazifa turgan bir paytda bu ma'naviy qadriyatlarning ahamiyati ming karra ortadi. Nega deganda har qanday ulug' maqsadlarga etishi, yangi jamiyat, farovan turmush qurish, go'zal hayot barpo etish, avvalo shu jamiyat a'zolari bo'lgan komil odamlarga, barkamol yosh avlodga bog'liqdir. Shu bois halqimiz farzandlarimizning iqbolini uylab, qattiq bel bog'lab mehnat qiliyotgan ma'suliyatni bir davrda mazkur tusho'nchalar yanada teran ma'no kasb etadi. O'zbekiston Respublika Oliy Kengashi 1992 yil 14 yanvarda "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida" muhim qonun qabul qildi. Ushbu xujjat bilan sohamiz birinchi marta o'z foliyatining

mustaqil xuquqiy asoslariga ega bo'ldi. Qonun jismoniy madaniyat hamda sport faoliyatida jamoat mo'nosabatlarini to'g'ri tartibga solishini va O'zbekistonda jismoniy madaniyat, sog'lomlashtirish va sport ishining yuksaltirishning xuquqiy kafolatini yuzaga keltirdi. Qonunda jismoniy madaniyat va sport sohasidagi qonunchilik amaliyotini jahon tajribasiga va Respublikamizning o'ziga xos xususiyatlariga muvofiq qildi. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining "Sog'lom avlod uchun" (1993 yil).

Farmoni ushbu Qonunning amalga barkamollik, erishimga, tabiatni muxofaza qilishchi, jismoniy va ma'naviy madaniyatlarning o'zviy bog'liqligini ta'minlashga qaratilgan.

O'zbekiston Respublikasi Birinchi prezidentining jismoniy madaniyat va sportning yanada rivojlantirishda "Sog'lom avlod uchun" orden va shu nomdagi jamgharmani ta'sis etish, jismoniy madaniyat va sport bo'yicha maxsus unvonlarni joriy qilishi to'g'risidagi formonlari imzo cheqishi jismoniy madaniyatni rivojlantirishda muhim o'rin tutmoqda. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining Vazirlar Maxkamasining 1995 yil 15 apreldagi "Sog'lom avlod uchun" jurnalini tashkil etish to'g'risida qarorni ham bu soxada qoyilgan salmoqli qadam deyish mumkin. Chunki, jurnalning asosiy maqsadi manaviy va jismoniy barkamol avlodlarni madaniyatlash hamda yuqorida qayd etib o'tilgan davlat ahamiyatiga loyik vazifasini amalga oshirishda keng aholi asosini ishtirok ettirishdir.

Qonun hayotga tatbiq etishda O'zbekiston xalq ta'limi vazirligi katta ishlarni amalga oshirishni rejalashtirishda. Chunonchi birinchi navbatda bolalarni har tomonlama jismoniy baquvvat, epchil, chaqqon, kuchli, botir qilib hamda ularni ilmga, bilimdon, zukko, madaniyatli, tarbiyali ma'naviyati boy qilib tarbiyalashni ko'zda tutgan sog'lom avlod dasturini ishlab chiqishni amalga oshirdi.

Umumta'lim maktablari I-XI sinflari uchun Davlat ta'lim standarti asosida jismoniy tarbiya dasturini ishlab chiqilishi fikrimiz asosidir. Keyingi paytlarda kurilayotgan har bir maktabda sport zali qurilishining mo'ljallanishi, Yunusobod daxasida tennis kortining qurilishi, Fargonada, Andijonda, Namanganda, Samarqanda, Qarshida, Termizdagi tennis kortlari va stadionlarning qurilishi qabul qilingan professorlarning amaliyotga tatbiq qilinayotganligidan dalolatdir.

O‘zbekiston Respublikasi azaldan polvonlar makoni. Shu bois kurash musobaqalari hamisha qizg‘in bo‘lib o‘tgan. Lekin sobiq tuzum davrida milliy kurashchimizga e‘tibor susayib ketgandi. Respublikamiz mustaqillikka erishganda so‘ng jismoniy madaniyat va sportni rivojlantirishga alohida e‘tibor berila boshladi. “Sog‘lom avlod” o‘sib-o‘g‘layshida ularni har tomonlama kuchli, epchil, chaqqon, tezqor, chidamli, botir, ko‘rkmas qilib tarbiylashda milliy kurashning roli kattadir. Chunki milliy kurashning yaxshi o‘rgangan sportchiga sportnig va kurashning boshqa turlarini egallash oson kechadi.

1991 yili sobiq ittifoq xalqlari spartakiadasida oxirgi sportchilarimiz yaxshi qatnashib umum jamoa hisobida 10-o‘rinni egallashdi. Yunon-rim kurashi bo‘yicha Abdullaev G‘ayrat 2-o‘rinni, 1992 –mamlakat birinchiligida 2-o‘rinni, Ye—Gran-pri musobaqasida 1-o‘rinni ko‘lga kiritdi.

1991 yili bokschilarimiz mamlakat birinchiligida ajoyib ghalabalarni qo‘lga kiritishdilar Igor Bunni-oltin, A.Grigoryan va O.Moskiev-kumush va E.Karimov-bronza medali oldilar.

1991 yili Meksikada o‘tqazilgan oxirgi spartakiadada A.Grigoryan chempion bo‘ldi, O.Moskaev 2-o‘rin, X.Tursunov, N.Sumiyonov, N.Ataev, M.Kitabovlar – 3 o‘rinni oldilar. Jamoa – turtinchi o‘rinni egalladi.

1992 yil 9-11 avgust Shaxrisabzdagi “Xisor” o‘yingohida milliy kurash bo‘yicha sohibqiron A.Temur xotirasiga bag‘ishlangan 1-xalqaro musobaqa bo‘lib o‘tdi.

Ushbu turnerga Qozog‘iston, Tojikiston, Turkmaniston, Qirg‘iston, O‘zbekiston va boshqa davlatlar jamoalari vakillari kelishidi. Jami 300 nafar man-man degan polvonlar Shaxrisabzni, buyuk sarkarda, ulug‘ sohibqiron ruxini shod etishga bel bog‘lab maydonga tushdilar.

Bu yerda milliy kurashning Buxoroga, ya‘ni – berib olishi usulida kurash tushildi. Buni Qashqadaryo, Surxandaryo, Buxoro, Xorazm polvonlari juda yaxshi bilishadi. O‘zi aslida chap berib olishish ham bir necha turga bo‘linadi: sartadan irg‘itish, ichdan chchilish, tuch chil, qoqma-aksariyat polvonlar 1992 yil 21 yanvarda O‘zbekiston Respublikasining milliy olimpiya qo‘mitasi rasmiy ravishda ta‘sis qilinadi va shu yili 9 marta xalqaro olimpiya qo‘mitasi tarkibiga kiritilib, haqiqiy a‘zo bo‘ldi. Bu O‘zbekiston sportchilarning

olimpiyada va jahon birinchiliklari mustaqil terma jamoa sifatida ishtirok etishlariga imkoniyatlar yaratib berdi.

1994 yili O'zbekiston Respublikasi milliy olimpiya qo'mitasi (MOQ). Bosh assambleyasi 3-sessiyasi bo'ldi. Unda milliy olimpiya qo'mitasi MOQ ijroiya qo'mitasi tashis komissiyasining xisobatlari tinglandi. O'zbekiston Respublikasi MOK nizamiga o'zgartirishlar kiritildi. Sessiyada O'zbekiston Respublikasi MOK Deklaratsiyasi qabul qilindi va Davlat sport qo'mitasi rais S.S.Ro'ziev milliy olimpiya qo'mitasi Prezidenti etib saylandi.

O'zbekiston Respublikasining milliy Olimpiya qo'mitasining deklaratsiyasida olimpiya g'oyalariga tayanish, uni hayotga singdirish va jamoalarda XOQ tashkil etilganligining 1100 yilligini targ'ibot qilishi kabi murojat, chaqiriq, tavsiya va takliflar bayon etilgan.

Shu bilan birga, O'zbekiston sportchilari xalqaro sport aloqalarini tobora mustahkamlab bordi. Sharq va Yevropa mamlakatlarida turli uchrashuvlar, turnerlar, bellashuvlarda qatnashib o'z tajribalarini ortirdi.

1994 yilning 2-15 oktabr ko'nlarida Yaponiyani Xirosima shahrida XII – Osiyo o'yinlari bo'lib o'tdi. Unda O'zbekiston Respublikasi sportchilari 10-oltin, 11ta kumush va 19 ta bronza, ya'ni jami 40 ta medalni qo'lga kiritdilar.

Baydarkachi sportchi Ivan Kiriv 3 oltin medal sovrindori bo'ldi. Alisher Avezboev, Oleg Maskaev (boks), shuxrat Axmedov, A.Rapichev, E.Osmonov (o'q otish), O.Yarigini (nayza uloqtirish), R.Ganiev (o'n kurash), S.Mo'nkova (balandlikka sakrash) musobaqa g'oliblaridir. Shuningdek futbol jamoamiz finalda XXR jamoasini 4:2 hisobda ajoyib ghalabani qo'lga kiritdi. Bosh trener R.Akramov, B.Abduraimov.

Umuman olganda XII Osiyo o'yinlari natijalari, ayniqsa futbolchilarimizning yutuqlari O'zbekiston dovrug'ini olamga yoydi.

Uch yil ichida jismoniy madaniyat bilan shug'ullanuvchilarimiz soni 5,5 milliondan oshib ketdi.

Ulardan ko'pchiligi-oshirilgan murakkab normativlarni bajarishga muvoffiq bo'ldilar. Milliondan ortiq kishi esa, salomatliklarini mustahkamlash bilan birga sport seksiyalarida mashg'ulotlarni davom ettirilmog'dalar.

200 ga yaqin stadion, turt yarim mingdan ortiq sport zallari, 128 cho‘milish xavzalari, 30 mingdan ortiq o‘yin maydonchalari va futbol maydonlari sportchilar ixtiyoriga berib quyilgan.

Sport kurashi, chavondoqlik o‘yinlari va musobaqalari yangi sahadlarga chiqib oldi. Bo‘nga Respublika xukumatining milliy sport turlarini rivojlantirish borasidagi ghamxo‘rligi tufayli erishildi. Buyuk ota-bobolarimiz, mashhur tarixiy va davlat arboblari atab atletikachilarning xalqaro bellashuvlarini o‘tqazish yaxshi an‘ana bo‘lib qoldi.

O‘zbekiston vakillari yuksak mahorat namoyish etiladigan bellashuvlarda ham muvoffaqiyatli qatnashmoqdalar. Sportchilarimiz jaxon va qit‘asi chempionatlarida, olimpiyada o‘yinlari va xalqaro turnirlarda qatnashib, 686 nishon shu jumladan 232 oltin, 201 kumush, 253 ta bronza nishonlarini olishga muvoffaq bo‘ldilar.

Jugrafiy-siyosiy holatimizni hisobga olib, Osiyo mamlakatlari bilan aloqalarni rivojlantirishga alohida e‘tibor berilyapti. Cho‘nonchi O‘zbekiston futbolchilari qit‘a chempionati va kubog‘i musobaqalariga kiritildi.

Istedodli bolalarni topish, ularni mahoratini oshirib, yangi sport marralariga olib chiqish murabbiylarning sharaflari va vazifasidir. Bizda taqlid qilsa arzugulik mahoratli sportchilar bor.

Farteayl bo‘yicha 1993 yilda jahon chempioni, 1993 va 1994 yillarda jahon kubogi g‘olibi. 1994 yil Narvegiyaning Lillehamer shahrida mustaqil Respublikamizga birinchi bo‘lib olimpiya o‘yinlarining birinchi oltin medalini olib bergan.

1995 yil 8-9 aprel ko‘nlari Termez shahridagi “Alpomish” o‘yingohida Sharqning buyuk allomasi al-Xakim at-Termeziy xotirasiga bag‘ishlangan II-an‘anaviy xalqaro turnir bo‘lib utdi. Turnirda Rustam polvon Ergashev mutloq g‘olib chiqdi.

1995 yil Respublikamizning ko‘pgina vakillari xalqaro sport anjumanlarida ajoyib muvaffaqiyatlarga erishdilar. O‘zlari erishgan yutuqlari bilan Respublika raviotsini ochiq namoyish qildilar. Masalan, boks bo‘yicha birinchi jahon chempioni R.Riskiev yuldo‘zi sport asmonida ravshan porladi. Jahon chempionatlarida Bobomurod Fayziev, Sayfiddin Xoziev, Sobir Qurbonov (sambo kurashi), Sobirov Ro‘ziev (qqilichbozlik), Mamajon Ismoilovlarning nomi (ot sporti) dunyo uzra yangradi. Sportning turli sohalari bo‘yicha mana bu

sportchilarning: Jamoliddin, Abdujabborov, Erkin Karimov, Erkin Holiqov, Isroil Isxoqov, Komil Fatqullar nomi jahonga tanildi.

O'zbekiston 9 olimpiyachilari Janubiy Koreyada 5 ta Olimpiya medalini qo'lg'a kiritdilar. A.Fadziaev va M.Xadarsev erkin kurash bo'yicha yuksak olimpiya mo'qofatiga erishdilar. R.Gataulim langar bilan sakratda va N.Muhammaderov shtanga bo'yicha kumush medallar sovrindori bo'lishidi.

Mustaqil Respublikamiz vakillari qisqa vaqt ichida xalqaro musobaqalarda ajoyib ghalabalarga erishdilar. Lina Cheryazova fristayl bo'yicha jahon chempionati va kubog'i, kishi olimpiyada o'yinlari g'olibi, Xakmatilla Axmedov boks, bo'yicha jahon chempionida 2-o'rinni, Botir Mamidov Taek-do golibi, Sergey Nodirxonov jahon chempionatida 3-o'rinni, Ramil Islomov erkin kurash bo'yicha yoshlar o'rtasida jahon birinchiligi g'olibi, Navro'z Usmonov Yunonrum kurash bo'yicha jahon birinchiligida 2-o'rinni, Urol Turaev milliy kurash bo'yicha Prezident sovrini sohibi, Yuliya Yankina sambo bo'yicha ikki marta jahon chempioni, Oksana Chusovitina gimnastika bo'yicha olimpiya o'yinlari chempioni, xamda eng yoshi katta gimnastikachi sifatida olimpiyada qatnashchisi ekanligi uchun Geneslar kitobidan o`rin oldi. Jahona chempionatida 3-o`rin, Toimurod Urusov erkin kurash bo'yicha jahon chempioni Alini Stergiadu Osiyo kubog'ida 1-o'rinni, Ramil Ataulin, Ruslan Xingarov erkin kurash bo'yicha jahon chempionatida 3-o'rinni egallagan. Ivan Kiriv Baydarka va kakoeda eshkak eshish bo'yicha Osiyo o'yinlari chempioni Zokirjon Sharipov sabo bo'yicha jahon chempionati g'olibidir, bularning nomini yana davom ettirishimiz mumkin. Mana shunday muvaffaqiyatlar Respublikamiz mustaqillikni erishgandan keyin qo'lg'a kiritildi. Bu davlatimizni jismoniy madaniyat va sportni rivojlantirishga berilgan e'tiboridir.

1995 yilda Xitoy og'ir atletika bo'yicha jahon chempionati o'tqazildi (ayni vaqtda olimpiya o'yinlariga yo'llanma olishga) o'zbek og'ir atletikachilari ham qatnashdi. 116 davlat o'rtasida 16-o'rinni egallab, olimpiya o'yinlariga 5-ta yo'llanmani qo'lg'a kiritdilar.

1996 yili Osiyo chempionatida 3-ta sportchi qatnashdi, shulardan B.Nuralliev 7-3-o`rin, I.Xalqlov 3-o`rinni oldi. O'zbekiston poytaxti Toshkent shahridagi "Alpomish" sport saroyida 1995 yil 1-8 oktabr ko`nlari boks bo'yicha XVIII Osiyo chempionati bo'lib o'tdi. Unda 19 mamlakatdan ya'ni O'zbekiston, Qozog'iston, Turkmaniston,

Tojikiston, Pokiston, Koreya, Tayland, Singapur, Filin, Tayvan, Xitoy, Indoneziya, Iroq, Quvayt, Xindiston, Yaponiya va boshqa terma jamoalardan kelgan eng qo‘li bokschilar chempionatning medallari bilan bir qatorda Atlanta Olimpiyadasiga beriladigan yollanmalarni ham qo‘lga kiritish uchun ringga chiqdilar.

Shu nuqtai nazardan havoskor bokschilar jahon va Osiyo Federatsiyasining prezidenti Anvor Chaujri O‘zbekistonda jismoniy madaniyat va sport rivojlantirish borasida ulkan ishlar qilinayotganligini mamnuniyat bilan qayd etdi. Shuning uchun O‘zbekistonlik bokschilar yirik xalqaro musobaqalarda muvaffaqiyat bilan qatnashmoqda.

Osiyo chempionati bokschilarimizga ikki tomonlama ma’suliyat yuklandi. Birinchidan ular o‘z ona-Vatanimizda O‘zbekiston sharafini ximoya qilishadi. Ikkinchidan, chempionati final jangi finalchilari keyingi yili Atlantida bo‘ladigan olimpiyadaga yo‘llanma olishadi.

Eng quvonarlisi 1996 yil iyul-avgust oylarida AQSHning Atlanta shahrida o‘tqazilgan XXVI Olimpiyada o‘yinlarida O‘zbekiston sportchilari birinchi marotaba mustaqil jamoa bo‘lib qatnashdi. Olimpiya o‘yinlarida 71 ta sportchi qatnashdi. Ikkita sportchimiz Armen Bogdasarov – kumush medal (dzyudo), Karim To‘laganov (boks) bronza medaliga sazovor bo‘ldi.

Jamoa hisobida 58-o‘rinni egalladilar. Ayniqsa kurashchilar, bokschilar, engil atletikachilar va boshqa sport turlari bo‘yicha ko‘pgina sportchilar faxrli o‘nlikdan joy olishdilar.

Xalqaro olimpiya qomitasining 7 chi prezidenti. X.A.Samaranch O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov “Olimpiya shon –shuhrati” muzeyiga tashriflari.

1996 yilning avgust oyida “Olimpiya shon- shuhrati” muzeyi tashkil etildi. Uni ochilishda xalqaro olimpiya qomitasi (XOQ) prezidenti X.A.Samaranch qatnashib diyorimizda olimpiya o‘yinlari g‘oyalarini tashviqqot va targ‘ibot qilishda, yanada rivojlanishiga yordam bo‘lishini aytdi.

1996 yilning 17 yanvarida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasini №27 sonli “O‘zbekistonda futbolni rivojlantirishni chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori qabul qildi. Bu qarordan keyin barcha bolalar va o‘smirlar sport maktabi (BUSM) larda futbol bo‘limlari, har bir viloyatda futbol-internatlari ochildi, bu Respublikamizda futbolni rivojlantirishga imkoniyat yaratib berdi.

Qadimgi yunon xalq olimpiya shahrida ommaviy musobaqalar o‘tqazishi bilan zamonaviy olimpiyadaga asos solinganidan deyish mumkin. Shu ma’noda bizga omad qo‘lib boqdi. Chunki, turon zaminida birinchi marta Xalqaro Olimpiya qo‘mitasi tasarrufida o‘tqazilayotgan Markaziy Osiyo o‘yinlarining uyushtirish vatandoshlarimiz zimmasiga tushdi. Demak, xalqimiz yaqin kelajakda dunyo tarixidan Toshkenta nomi bila o‘rin olsa ajab emas.

Ona Vatanimiz mustaqillika erishgandan buyon o‘tgan vaqt davomida Respublikamiz ko‘plab yirik xalqaro turnirlar maskani bo‘lib qoldi. Ayniqsa milliy kurash, tennis, futbol bo‘yicha uyushtirilgan xalqaro turnirlarning o‘tqazilayotganligi va milliy qadriyatlarimiz tiklanayotganligi, sportimiz taraqqiyotini, yurtimizdagi osoyishtalikni namoyish etmoqda. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, Osiyo va dunyo sporti tarixidan joy oladigan Bunday nufuzli musobaqalarni o‘tqazishga mustaqilligimiz sharafati ila muyassar bo‘lib, turibmiz. Maqsad, mohiyati jihatidan bo‘naqa salohiyatli sport bayram Respublikamizda ilk bor o‘tqazilayotir. Ta’bir joiz bo‘lsa aytish mumkinki, Bunday musobaqa kelajakda O‘zbekistonda Osiyo, Olimpiyada o‘yinlarini o‘tqazish sari tashlangan dastlabki yirik qadam bo‘ladi.

Toshkentdagi “Paxtakor” Markaziy stadionida bo‘lib o‘tgan Markaziy Osiyo o‘yinlari tantanali ochilishida xalqaro olimpiya qo‘mitasi prezidenti Xuan Antanio Samaranch Osiyo olimpiya kengashi bosh kotibi Singk Toshkent tantanalaridan xayratga tushdi.

Ayniqsa mahoratli dorboz Tohir Toshkanboev olimpiya ma'shalasini olib olov yoqiladigan barkash tomonga dor ustidan yurib borganda. Muysafid Samaranch ham sevinganidan chapak cholib yubordi.

Xullas, Turkiston umumiy uyimiz shiori ostida 1-Markaziy Osiyo o'yinlarining 12-sport turi bo'yicha Toshkentda o'tqazilgan bahs nihoyasiga etdi. U mintaqamiz kuchli sportchilari mahoratlarini sinovdan o'tqazish bilan bir qatorda Markaziy osiyo davlatlari o'rtasidagi qardoshlik, do'stlik, hamqorlik rishtalarini yanada mustahkamladi.

Respublikamiz sportchilari 1-Markaziy Osiyo o'yinlarida, bir haftalik bahslardan so'ng 158 oltin, 156 ta kumush va 165 brnoza medalini qo'lga kiritishdilar. Qozog'istonliklar 168 ta, Qirgizistonliklar 67 ta, Turkistonliklar 41 ta, Tojikistonliklar 15 ta medallar bilan taqdirlandilar.

Mamlakatimiz sportchilari orasida mohir merganimiz Shuhrat Axmedov eng ko'p-10 ta (6ta – oltin, 3 ta – kumush ,1ta-bronza) medalga sazovor bo'ldi. Uning jamoasini Enver Osmonovlar shunday nufuzli musobaqalarda ishtirok etib, suzish bo'yicha 2 marta shoxsupaning baland pog'anasiga ko'tarilishidi. Shunday qilib yurtimizga sport – tinchlik elchisi ekani amalda namoyon bo'lib turdi.

1997 yili O'zbekiston jismoniy madaniyat va sport qo'mitasi, Respublika sport kurashlari assotsiyasi va O'zbekiston erkin kurash federatsiyasining tashabbusi bilan "Mustaqillik kubog'i" do'nyoga keldi va o'tgan qisqa davr ichida Gran-pri turkumidagi musobaqalar orasida mo'nosib o'rin topdi. Jahon sport kurashlari assotsiatsiyasi tomonidan yuksak baholandi.

Mamlakatimizda "Mustaqillik kubog'i"ning yuqori saviyada tashqilashtirilishi 1999 yil erkin, yunon rum va ayollar kurashi bo'yicha XIII Osiyo chempionatini yurtimizda o'tqazilishiga asos bo'ldi. Ushbu nufuzli musobaqada O'zbekiston terma jamoasi 30 dan ortiq Osiyo davlatlari orasida I-o'rinni egallagandi.

Qilingan ulkan mehnatlar natijasida Islom Karimov do'nyodagi davlat rahbarlari orasida birinchi bo'lib, jahon sport kurashlari assotsiatsiyasining yuksak mukofati "Oltin marjon" bilan taqdirlandi.

"Mustaqillik kubogi" jahon sport kurashchilari rivojiga ulkan xissa qo'shdi. Shu bilan birga O'zbekiston shuhratini olam ahliga o'ziga xos tarzda ko'z-ko'z etmoqda shu ko'ngacha bo'lib o'tgan Gran-pri turkumidagi ushbu musobaqalarda do'nyoning 60 dan ortiq

chiqishgan. Ularning 40 nafarqdan oshig'ini turli vaqtlarda Osiyo, Yevropa, Jahon chempionlari bo'lgan sportchilar tashkil etadi.

1997 yilda 13-17 sentabrda Qozogistonda ikkinchi Markaziy Osiyo o'yinlari bo'lib o'tdi. Bu bizni bokschilarmiz 6 ta oltin medalni olishiga muvoffaq bo'ldilar (Yuldoshev D, Turg'o'nov T, Abdullaev M, Yarbekov D, Mixaylov S, Chagiev R), 5 ta kumush (Raximov A, Tulyanov T, Xaydarov U, Suleymanov T, Zokirov L) va 1 ta bronza (Toyganboev K) medalini oldilar.

1997 yili O'zbekiston bokschilari Malayziyada o'tqazilgan 19-Osiyo chempionatida qatnashib 3-ta oltin, 4ta-kumush, 3ta-bronza medalini oldilar. Umum jamoa hisobida 1-o'rinni egalladilar.

Islom Karimov tashabbusi bilan 1998 yilida "O'zbekiston iftixori" faxriy unvoni ta'sis etildi. Bu unvon jahon chempionatlari, olimpiya o'yinlarida g'olib chiqqan eng mashhur sportchilarga beriladi.

Faxriy unvonning ko'krakka taqiladigan nishoni oltin va kumushdan tayyorlangan. Bu faxriy unvon bilan birinchi bo'lib sakkiz nafar sportchimiz taqdirlangan. Abdullaev M, Grigoryan A, Zokirov L, Tulyanov T, Xujaev Sh, Chagaev R, Cheryazova M, Yusupov O.

1998 yilda sportchilarmiz barcha sport turlari bo'yicha mamlakat birinchiligida va xalqaro musobaqalarda muvoffaqiyatli qatnashib keldilar.

1998 yili boks bo'yicha O'zbekiston terma jamoasi Taylanda o'tqazilgan "Qirol Kubog'i" xalqaro turnirida qatnashib 4 ta oltin, 2ta kumush, 1ta bronza medaliga sazovar bo'ldilar. 1998 yil 14-20 iyungacha Xitoyda jahon kubog'i musobaqalarida bizning bokschilarimiz qatnashib 2ta oltin (Abdullaev M, Zokirov L), 1ta kumush (Turg'o'nov T), 3ta bronza medalini (Yuldoshev D, Ataev N, Yarbekov D) olishga muvoffaq bo'ldi.

1998 yilning 22 may kuni Rustam Rajabov hayotidagi unitilmas kun bo'lib qoldi. Xuddi shu kuni u "Everest" cho'qqisida O'zbekiston bayrog'ining baland qo'tardi "Qor yo'lbarisi" degan sharafli nomga erishdi.

Mard maydonda bilinadi, deymiz Alpinistlarni maydoni esa tog'lar, cho'qqilardir. Eng katta maydon-"Everest" cho'qqisi. Ana shu cho'qqida O'zbekiston bayrog'ini birinchi xilpiratgan baxtli yigit Rustam Rajabovdir.

Dunyo Xalqaro alpinistlar federatsiyasi tashkilotining faxriy kitobi bor. Ana shu Rustam Rajabovning ismi sharifi ham bitildi. Tug‘ilgan joyi degan eriga esa zarxat harflar bilan “O‘zbekiston” deb yozib qo‘yilgan.

1998 yilda Malayziyada suzish bo‘yicha Osiyo chempionatida qatnashgan Saida Iskandarova kumush medal bilan taqdirlandi.

Shu bilan butun jahon o‘smirlar o‘yin Moskva shahrida bo‘ldi. Bu musobaqada bizning sportchilarimiz muvoffaqiyatli qatnashdilar. Iqtidorli tennischi Iroda To‘laganova juftlik musobaqasida 3-o‘rinni oldi. “Bilimdon” (London) turniri yoshlar musobaqasining finalida ishtirok etdi.

Shahmatchilarimiz ham ajoyib o‘yinlar ko‘rsatdilar. Rustam Qosimjonov uchun muvoffaqiyatli keldi. Osiyo chempioni bo‘ldi.

1998 yilning 6 sentabrida “Milliy kurash xalqaro assotsiyasini tashkil etilishi va uning faxriy Prezidenti qilib I.A.Karimov” saylanishining o‘zi taxsimlarga sazovordir. Prezidenti – K.Yusupov saylandi. Ayrim sport turlarini bir necha o‘n yillar davomida dunyo tan olmadi, bizning “Milliy kurashimizni” dunyo etti yil ichida tan oldi, bu bizning katta yutug‘imiz hisoblanadi.

1998 yil 11 sentabrdagi “O‘zbekiston Respublikasida tennisni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 392 sonli qarori qabul qilinishi katta ahamiyatga egadir.

Hozirgi vaqtda Respublikamizning barcha viloyat markazlarida tennis maydonlari qurilib ishga tushirildi. Ularning soni 74 tadan oshib ketdi.

Toshkentda tennis bo‘yicha har yili o‘tqaziladigan “Prezident kubog‘i”, “Chelendjer” va Andijon, Farg‘on, Namangan, Samarqand va boshqa viloyatlardagi “Santellit” turnirlarini o‘tqazilishi va ularda bizning kuchli sportchilarimiz Oleg Og‘orodov, Vadim Kuseino, Dimitriy Tomashevich, Dimitriy Mazur, R.G‘anievlar qatnashib sovrinli o‘yinlarni egallashlari bizni juda quvontiradi. Ular Osiyo kubog‘i o‘yinlari g‘olibi, Osiyo o‘yinlari jamoa turniri dasturida bronza, medallarini olishib tennisni rivojlanayotganidan daolat beradi. Prezident Kubog‘i musobaqasi 1994 yildan boshlab har xil o‘tqazilib kelmoqda. Bu musobaqani nafaqat qit‘adagi, balki do‘nyoga eng nufuzli tennis turnirlaridan biri sanaladi. Bu fikrimizni ushbu turnirning o‘tganligi ATR yilning tarafidan eng yaxshi musobaqasi deb topilishi ham isbotlab turibdi. Kubog‘ni qo‘lga kiritgan sportchilar

Chak Adame (1994, AQSH), Qarim Alami (Marakko, 95), Feliks Mantilya (Ispaniya 96), Tim Xenman (Buyuk Britaniya 97,98), Nikole Kafer (germaniya 99), (Mart Safin 200) va x.k.

2000 yil “Toshkent OPEN” WTA turnirining o‘ziga xos xususiyatlaridan biri ushbu turnirlarning tashkil topilganligiga 5 yil tulganligidir. Ana shu davr mobaynida Toshkent turniri turli jihatlaridan takomillashdi hamda mukofot jamgharmasi oshib bordi. Bunday deyishimizga sabab musobaqalar , uch yil davomida (1996-97-98 yillar) “Chelenjer” turniri sifatida o‘tqazilgan bo‘lsa 1999 yildan boshlab “Toshkent OPEN” WTA turniri maqomini oldi bu turnirda iqtidorli tennischimiz Iroda To‘laganova raqiblarini yutib birinchi o‘rin egalladi. Yoshlar o‘rtasida talantli tennischilarni etishib chiqishiga katta ta’sir ko‘rsatmoqda.

O‘zbekiston og‘ir atletikachilari o‘smirlar o‘rtasida o‘tqazilgan Osiyo chempionatida qatnashib umum jamoa hisobida birinchi o‘rinni ishg‘ol qildilar.

1998 yilda Mustaqil O‘zbekistonni birinchi jamoasi osiyo kubog‘i uchun o‘tqazilgan musobaqalarda jamoamiz osiyo kubog‘ini qo‘lga kiritishdilar (jamoamiz jami bo‘lib 21 ta medalni qo‘lga kiritdilar).

1998 yildagi XIII Osiyo o‘yinlarida 8 ta og‘ir atletikachilarimiz qatnashib 1ta – kumush, 1ta-bronza medalini olishib, umum jamoa hisobida 5-o‘rinni egallashdi.

1998 yili AQSh Nyu-York shahrida yaxshi niyat o‘yinlarida qatnashgan bokslarimiz 1-oltin (Tulyanov T) va 1 bronza (Erbekov D) olishga muvoffaq bo‘ldilar.

1999 yil O‘zbekiston sportchilari uchun xalqaro turnirlarga boy yili bo‘lib hisoblanadi, chunki sportchilarimiz XXVII-Olimpiya o‘yinlari arafasida yirik xalqaro turnirlarda, shular qatorida olimpiya o‘yinlariga yo‘llanma oladigan saralash musobaqalarida muvoffaqiyatli qatnashdilar.

10.1-Xalq milliy o‘yinlari.

Har bir xalqning o‘z milliy urf – odati va an‘analari bor. Turon zamin xalqlarining an‘analari qadimiyligi va rang-barangligi bilan alohida ajralib turadi. Biroq ularning ko‘pi mustabidlik natijasi ularoq

unitilayotgan edi. Endi mustaqillik sharafati tufayli milliy qadriyatlarimizni qayta tiklayapmiz.

1991 yil aprel oylaridan boshlab Jizzax viloyatining Forish qirlarida o'tqazilishini xalqimiz mamnunyat bilan qo'llab quvvatlamoqda. Shu bois Respublika jismoniy madaniyat va sport qo'mitasida bu tadbirini yanada oliy darajali sport tadbirlariga aylantirish maqsadida 1994 yil 5-7 may kunlari Forish tumani qizilqar sayilgohida milliy sport va halq o'yinlarining birinchi olimpiyadasi o'tqazildi.

Olimpiyadaning asosiy maqsadi milliy qadriyatlarimizni, xalq an'analarining tiklash, ularni aholi o'rtasida, sog'lom avlodni tarbiylashda qo'llash, ayniqsa chaqiriqa yoshlarni tayyorlash, yoshlarni har tomonlama barkamol, epchil, chaqqon, kuchli, bardoshli, chidamli, botir qilib madaniyatlashlarini aniqlashdan iborat.

Olimpiyadaning o'ziga xos qator shartlari borki unga amal qilish, barcha ishtirokchilar uchun qa'tiydir ya'ni musobaqaga maxsus tayyorgarlik bo'lgan viloyat g'oliblari 14-17 yoshdagi faqat umumta'lim maktab o'quvchilari (8-11 sinfdagi o'g'il-qizlar)dan iborat jamoalar taklif etilgan. Bahslar viloyatlarga yuborilgan Nizomda ko'rsatilgan xalq o'yinlari turlari bo'yicha o'tqazilgan. Har bir o'yin uchun jamoalar o'rni (bal to'plash bilan aniqlanadi. Mabodo jamoalar ballarining yig'indisi bir xil bo'lsa, Bunday vaziyatlarda qancha jamoa ko'proq turlardan 1-o'rinni egallagan bo'lsa yoki teng bo'lsa, 2 yoki 3 o'rinni) olganligiga asos bo'ladi.

Olimpiyada dasturiga quyidagi xalq o'yinlari kiritilgan va unda qatnashuvchilar soni chegaralangan:

O'g'il bolalar uchun:

1. Buron-5 kishi2. Cho'nqa shuvoq-5 kishi 3. Chavondozlar-2 kishi 4. Eshak mindi – 5 kishi5. Yelkada kurash-2 kishi6. Qirq tosh- 3 qiski.

O'g'il bolalarning umumiy soni o'ntadan oshmasligi shar baxsida ishtirok etishi mumkin.

2. Qiz bolalar uchun:

1. Otib qochar-5 kishi2. Tortishmachoq-5 kishi (belbog' bilan); Qariq tosh – 2x3 qiski.

Qiz bolalar tarkibi 5 nafar qilib belgilanadi. Ular birga musobaqalarda qatnashishi xuquqiga ega. Dasturdagi qariq tosh o‘yiniga 3 o‘g‘il va 2 qiz bir jamoa bo‘lib qatnashadilar, shuningdek jamoalardagi 2 nafarq milliy kurash (Buxoro va Farg‘onacha usullarda) bittasi tosh ko‘tarish (16kg) musobaqalarida bellashadi. Kurashda to‘ylarda uyushtiriladigan an’anaviy xalq bellashuvlari asos qilib olinadi.

Barcha viloyatlardan kelgan jamoalarning tarkibi 15 kishidan iborat bo‘lishi (10 o‘g‘il, 5 qiz) va unga bir murabbiy rahbarlik qilishi shart.

Olimpiyada qatnashchilari (murabbiy va xakamlar) musobaqaga milliy kiyimda quyilgan. O‘g‘il bolalar oq surp matodan ishton, yaktak va belida belbog‘ bilan maydonga tushadi. Qiz bolalar uchun atlas yoki beqasam matodan sharvar kiyish talab etiladi. Uning o‘rniga oq surpdan tayyorlangan sharvar va ustiga tushib turadigan yaktak (kofta) ham kiyish mumkin. Lekin oyoq kiyimlari yumshoq bo‘lishi qa‘tiydir. Yakattakning elka tomonlariga viloyat nomi qizil rangda (elka harflari balandliga viloyat nomi qizil 5x0,5 sm tartibda) yoziladi. Jamoa rahbarlari, murabbiy va xakamlar har bir o‘yinga zarur bo‘lgan shaxsiy jihozlar, asbob uskunalar, kiyim va belbog‘lar olishni unutmasinlar. Aks holda musobaqaga qo‘yilmaydi.

Nizomda yana g‘olib chiqqan jamoalarni sovg‘a va diplomlar bilan o‘ndan tashqari xalq o‘yinlari turlari bo‘yicha sovrinli o‘ringa sazovor bo‘lgan qatnashchilarga “Oltin”, “Kumush” va “Bronza” medallari topshiriladi.

Musobaqa maydoni bo‘lgan qizil qirga shu kuni Jizzax viloyatining barcha shahar va tumanlaridan, hamda viloyatlardan jamoalar tashrif buyurishadi.

Mustaqillik xalqimizning milliy sport o‘yinlarini qayta tiklash va xalqro maydonga olib chiqish imqoniyatini berdi. O‘zbekiston Respublikasida 1992 yildan buyon milliy sport turlari va xalq o‘yinlari festivali o‘tqazilib, 1999 yilda ayollar o‘rtasida ham “To‘maris” milliy sport musobaqalari va xalq o‘yinlari festivali o‘tqazila boshlandi.

Milliy kurash

Xalqimizning faxriy bo'lgan o'zbek kurash xalqaro maydonda tan olindi. 1992 yildan Termiz, Buxoro, O'rganch, Shaxrisabz, Toshkent va boshqa shaharlarda o'zbek kurashi bo'yicha Amir Temur, At-Termiziy, Baxovuddin Naqshbandi, Bobur Mirzo, Paxlovon Mahmud xotiralariga bagishlangan xalqaro turnirlar o'tqazib kelinyapti. O'zbek kurashining yangi qoidalari, yangi kiyimi tasdiqlanib, 1992 yilda Janubiy Qoreyada, 1993 yilda Kanadada, 1994 yilda Yaponiyada, 1995 yilda Xindistonda, 1996 yilda Atlantada, 1998 yilda Moskvada o'tgan xalqaro turnirlarda targ'ib qilinib, ilmiy tizimiga asoslangan tarzda dunyo maqiyosiga olib chiqiladi.

1998 yili Xalqaro kurash assotsiyasi tashkil etilib, 1999 yilda Toshkent shahrida kurash bo'yicha birinchi 2000 yilda Turkiyaning Antaliya shahrida ikkinchi, 2001 yilda Vengriyaning Budapesh shahrida uchinchi, 2002 jahon chempionatlari o'tqaziladi.

Abdulla Tangriyev.

Shu bilan birga belbogʻli kurash, turon yakka kurashi, kopkari-uloq kabi munosib oʻrin egallay boshladi. Mazkur sport turlari boʻyicha ham mamlakatda muntazam ravishda xalqaro musobaqalar tashkil etilmoqda.

2000 yilda Toshkent shahrida milliy sport turlarini rivojlantirish markazi tashkil etilgan bu boradagi ishlarni muvoffaqiyatlashtirish imqonini bermoqda.

Uzoq tarixga ega boʻlgan milliy kurashimiz umuminsoniy qadriyatlarni oʻzida aks ettirishi, usullarining boyligi bilan qisqa vaqt ichida koʻpgina mamlakatlar sport jamoatchiligi eʼtiborini tortdi.

1999 yil Respublikamiz sportchilari uchun olimpiya oʻyinlaridan oldingi juda maʼsuliyatli boʻlib hisoblanadi, chunki sportchilarimiz juda ham koʻp xalqaro uchrashuvlar va olimpiya oʻyinlarida qatnashishga saralash musobaqalardan muvoffaqiyatli oʻtishga qattiq tayyorgarlik koʻrish davri hisoblanadi.

Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 1999 yil 27 maydagi “Oʻzbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida” gi 271 sonli qarori asosida jismoniy madaniyat va sport ishlarini hayotga tatbiq qilishda halq taʼlim maktablari jamoalari faol ishtirok etmoqda. Ularda jami 5592400 oʻquvchi-yoshlar taʼlim olmoqda. Maktablarda jismoniy tarbiya bilan muntazam ravishda 5506556 oʻquvchi, 989507 nafarq

sport seksiyalarida, 6239 yoshlar sogʻlomlashtirish guruhlarida shugʻullanadi. Ularni jismoniy tarbiya va sogʻlom qilib tarbiyalashda 20920 oʻqituvchi faol xizmat qilmoqda.

1999 yilning 1-3may kunlarida Toshkent shahrida “Milliy kurash” boʻyicha 1-jahon chempionati boʻlib oʻtdi. Bu chempionatga 48 davlatdan kurashchilar qatnashdi. Yuqori darajada oʻtgan musobaqada Respublikamiz vakillarining barcha vazn toifalarida Akbar Qurbonov, Kamol Murodov, Toshtemir Muhammadievlar jahon chempioni unvonini qoʻlga kiritdilar.

1999 yilning may oyida Toshkentda Erkin kurash boʻyicha XIII-Osiyo chempionatida muvoffaqiyatli qatnashdilar. Ular 3 ta-oltin, 2 ta-kumush, 3 ta – brnoza oldilar.

Shu yili Sidney shahrida oʻsmirlar oʻrtasida jahon chempionati musobaqalari boʻlib oʻtdi. Mansurov D 2-oʻrinni egalladi. Kattalar oʻrtasida boʻlib oʻtgan jahon chempionatida 1ta – 2 oʻrinni, 2 ta – 2 oʻrinni egallashdi.

1999 yili Respublikamizni boks boʻyicha terma jamoasi AQSH ni Xyuston shahrida oʻtqazilgan jahon chempionatida 2 ta –oltin bitta – kumush (M.Adboʻllaev, Oʻ.Xaydarov-oliyni), T.Turgʻoʻnov kumush medallarini qoʻlga kiritdilar. Dzu-do boʻyicha oʻtqazilgan jahon chempionatda 1 tadan kumush medalini oldilar.

Shu yili ogʻir atletika boʻyicha oʻsmir va yoshlar oʻrtasida jahon chempionati boʻlib oʻtdi. Oʻsmirlar va yoshlar jamoalari umum jamoa hisobida birinchi oʻrinni oldilar.

2000 yil 23-24 aprelda Qoraqalpoq xalqining sevimli paxlavon, farzandi Sapalak polvon xotirasiga bagʻishlangan xalqaro turnir boʻlib oʻtdi. Turnirga 10 ga yaqin davlatlardan mehmonlar tashrif buyurdilar. Jami yuz nafar kurashchi-polvonlar oʻrtasidagi musobaqa 5 vazn toifasida oʻtqazildi. Ushbu turnirda Qudrat Raxmetov, Jumaboy Qonyarov, Abdulla Saidov, Rustam Otaev, Murod Boltaniyazovlar gʻolib chiqdilar.

Rishod Sobirov.

2000 yil 14-15 aprelida Shahrisabzda o‘zbek kurash bo‘yicha Amir Temur xotirasiga bag‘ishlangan Prezident sovrini uchun X-xalqaro turnir bo‘lib o‘tdi. Unda maxalliy polvonlarimiz qatori Rossiya, Polsha, Turkiya, Isroil, Bolgariya, Ozarbayjon, Gruziya, Qirg‘iziston, Turkmaniston, Tojikiston, Litva, Latviya kabi yigirmadan ortiq mamlakatlarning sara pahlavonlari faqat mutloq vazn toifasida g‘oliblik uchun bellashdilar. O‘zbekistonlik polvon Baxrom Avazov g‘olib chiqdi.

Shu yilning may oyida oxirida Rossiyani Bryansk shahrida xotin-qizlar orasida xalqaro turnir o‘tqazildi. Dekabr oyida Belarusiyaning Minsk shahrida erkaqlar orasida Yevropa chempionati o‘tqazildi.

2000 yil 26 fevralida Andijon viloyatining Buloqboshi tumanida “belbog‘li” kurash bo‘yicha “Xojabobo” xotirasiga bag‘ishlangan turnir bo‘lib o‘tdi. Unda Qirg‘iziston, Qozog‘iston polvonlari ham ishtirok etishdi.

O‘zbek kurashi jahonni qamrab olmoqda – 1 milliondan ortiq nusxada chop etiladigan Buyuk Britaniyaning “Totnc sport” jurnalida yangragan bu so‘z, bug‘unda haqiqatga aylandi. O‘zbek kurashi Amerika, Afrika, Yevropa, Avstraliya, Osiyo qit‘alariga tezlik bilan yoyilmoqda.

Bug‘o‘n Turk polvoni Salim Tatar o‘g‘lini, Yapon polvoni Komil otani, Polshalqk Pavel Malavaneski, Barazilyalik Karlos polvonni,

Parchavaylik Katsugarini, Gurizin Xoxlashvilini, Qozog‘istonlik Doston Primqulovni, Bolgar Geogriy Tannovni dunyo o‘zbek kurashi palavoni sifatida biladi.

Jahon o‘zbek polvonlari-Toshtemir Muhammadiev, Kamol Murodov, Baxrom Avazov Akbar Qurbonov, Mahtumquli Maxmudovlarni, Abdulla Tangirievlarini san‘atiga tan beradi.

Vengriyalik Loslo Tot, Xindistonlik Jagde, Toshler, Turkiyalik Ibroxim O‘zbek, Rossiyalik Ig‘or Yalishev, Boliv Yakil Edgor Kladr, jarlik Andrey Frenyalar o‘zbek kurashining do‘nyoga yoyilishida jonbozlik ko‘rsatayotgan insonlar qatorida tanildi.

Bug‘o‘n kunda XKA 5 qit‘aning 70 dan ortiq mamlakatlari bilan madaniy sport aloqalarini yo‘lga qo‘ygan jahonning 50 dan ortiq mamlakatlarida esa rasmiy federatsiyalar faol olib bormoqda.

2000 yilning 6-7 may ko‘nlari Rossiya Federatsiyasining Tver shahrida 1984-86 yillarida tug‘ilgan yosh yigit va qizlar o‘rtasida O‘zbek kurash bo‘yicha tarixiy 1-jahon birinchiligi bo‘lib o‘tdi. Unda kuraiy zaminimizning 15 ortiq davlatlarning yosh polvonlari etdilar. Jumladan, Esponiya, Farnsiya, Rossiya, Ozarbayjon, Ukraina, Belarusiya, O‘zbekiston, Gro‘ziya, Qozog‘iston kabi davlatlarning yosh yigit va qizlari g‘oliblik uchun o‘zaro kuch sinashishdi. Jahon birinchiligi o‘g‘il bolalar o‘rtasida 6 ta vazn toifasida bo‘lib o‘tdi.

48 kg vazn toifasida Xojiboev Nizomiddin (O‘zb), 50 kgda Nurtoev Xikmat (O‘zb) birinchi o‘rinni oldilar. 55 kgda Ermatov Baxrom, Ravshanov Olim, Bekchanov Umidlar 2-3 o‘rinlarni egalladi. 60 kgda Mamatov Furqat birinchi o‘rinni qo‘lga kiritdi.

Qiz bolalar o‘rtasida 48 kg vazn Xaytambetova Feruza 2-o‘rin, 52 kgda Jalolova Gulmira, Xazratov Dilshodlar 3-o‘rinni, 57 kgda Kojemyaniko Lyudmila 2-o‘rinni oldilar.

Umumiy hisobda O‘zbekiston sportchilari birinchi o‘rinni oldilar (3 oltin, 3 kumush, 4 bronza).

Bir so‘z bilan aytganda 1-Jahon birinchiligini Bunday yuqori saviyada, oliy darajada o‘tish O‘zbek kurashini kurrai zaminimizda yashovchi barcha millat vakillarining qalbidan chuqur dam olishi, o‘zbekistonlik har bir fuqaroning g‘ururlanishiga va faxrlanishiga arziydi.

2000 yil 1-3 oktabrda Angliyaning Bedford shahrida “Islom Karimov turniri” muvoffaqiyatli o‘tqazildi.

2000 yil 13-17 iyulida Turkiyaning Antaliya shahrida o'zbek kurashi bo'yicha 2-jahon chempionati bo'lib o'tdi. Baxrom Avazov, Maxtumqo'li Maxmudov jahon chempionatida turkiyalik asl birinchi o'rin egalladi.

2000 yilda Avstarliyaning Sidney shahrida o'tgan Olimpiya o'yinlarida esa, 77 nafar sportchimiz Vatanimiz sharafini ximoya qilib, bokschilardan Muhammadqodir Abdullaev oltin, Rustam Saidov, Sergey Mixaylovlar bronza, erkin kurashchi Artur Toymazov kumush medallari sohibi bo'ldilar.

O'zbekiston sportchi va murabbiylar mehnatini ma'naviy va moddiy rag'batlantirishga katta e'tibor berilib, "O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan sport ustoz" va "O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan sportchi" faxriy o'nvonlari ta'sis etildi. (1992 y).

28 iyun-1iyul 2001 yil poytaxtimizda JAR sport majmuasida sambo bo'yicha Osiyo X-chempionati bo'lib o'tdi. Bu baxslar qi'tamizning O'zbekiston, Qozog'iston, Turkmaniston, Mug'iliston, Yaponiya, Qirg'iziston, Turkiya, Tojikiston singari davlatlari ham bir qismi Osiyoga to'tashgan Rossiya vakillari ishtirok etdilar. O'zbekistonlik sportchilar turtta 1-o'rinni egalladilar.

2001 yili erkaqlar o'rtasida Sambo bo'yicha jahon chempionati musobaqasi Rossiyaning Krasnoyarsk shahrida bo'lib o'tdi. Ushbu bellashuvda 27 davlatdan 300 nafarga yaqin sportchilar 9 vazn toifasida g'oliblik uchun kurashishdi.

52 kg-Shavkat Jo'raev 2-o'rin. Haqiqat, 27 davlat orasida O'zbekistonning 2-o'rinni qo'lga kiritish o'ziga xos voqealik.

Artur Taymazov.

Erkin kurash va Yunon-rum kurashi bo'yicha o'tqazilgan jahon chempionatda 1-kumush va 1-oltin medalni olishiga muvoffaq bo'ldi.

Boks bo'yicha o'tqazilgan jahon chempionatida 1-oltin, 1-kumush, 1-bronza medallarini qo'lga kiritdilar.

2001 yilda Vengriyaning Budapesh shahrida milliy kurash bo'yicha uchinchi jahon chempionati o'tqazildi.

O'zbekiston sportchilari eng yirik xalqaro musobaqalarda-Olimpiyada va Osiyo o'yinlarida, jahon va Osiyo chempionatlarida mustaqil davlat vakili sifatida qatnashishdek va ma'suliyatli sharafiga muvasar bo'ldilar.

1992 yilda Manilada bo'lib o'tgan Butun jahon shahmat olimpiyadasida O'zbekiston erkaqlar terma jamoasi 100 dan ortiq mamlakat vakillarini ortda qoldirib, jahon chempioni G.Kasparov boshchiligidagi Rossiya terma jamoasidan so'ng faxrli ikkinchi o'rinni egallagani katta voqea bo'lgan edi. 1991 yilda faqat bitta xalqaro Grosmeyster-Georgiy A'zamov etishib chiqqan bo'lsa, o'n bir yillik mustaqillik davrida 10 nafar gresmeyster etishib chiqdi. Shuningdek o'smirlar o'rtasida Jahon chempioni degan sharafiga muvasar bo'lgan I.Hamraqulov dunyo reytingida yuqori o'rinni egallab turgan 2004 yil

Tripolida o‘tgan jahon chempionati g‘olibi sifatida shahmat tojini kiygan R.Qosmijonov kabi iste’dodli shahmatchilar ham etishib chiqdilar.

RUSTAM QOSIMJONOV

O‘zbekiston sportchilari yozni va kishki olimpiya, birinchi Osiyo va butun jahon o‘smirlar o‘yinlarida hamda eng yirik xalqaro musobaqalarda muvoffaqiyatli ishtirok etib, birgina bokschilarimiz orasidan 1 ta olimpiya chempioni, 5 ta olimpiya o‘yinlari sovrindori, 3ta jahon chempioni, 5 ta jahon chempionati sovrindori, 5ta osiyo o‘yinlari g‘olibi, 13 ta Osiyo chempionati, 5 ta jahon kubogi g‘olibi, 1ta yaxshi olimpiyada o‘yinlari g‘olibi etishib chiqqan ham bu fikrning tasdig‘idir.

Mamlakatimizda jismoniy madaniyat va sportning moddiy bazasini rivojlantirish yuzasidan katta ishlar amalga oshirildi. Xususan, Toshkent, Andijon, Fargona, Namangan, Buxoro, Jizzax, Samarqand, Qarshi, Termiz, Guliston va boshqa shaharlarda xalqaro standartlarga javob beradigan qator sport majmualari qurildi. Toshkent shahridagi Yunusobod, “Suv xavzasi”, “Jar”, milliy bank, Namangan shahrida “Paxlovon”, Jizzax shahridagi olimpiya zahiralari kolleji

sport majmualari va boshqalar shular jumlasidandir. 2000 yilga kelib mamlakatimizda sport inshootlari soni 7407 taga etdi yoki 1992 yildagi nisbatan 19 foizga ko‘paydi. Ularni bunyod etishda, ayniqsa murakkab sport inshootlari-stadionlar, suzish xavzalariga, sport zallariga aloxida e‘tibor berilyapti. 2003 yilda 1991 yilga nisbatan 1950 tacha yoki 44 foizga, suzish xavzalari 100 taga yoki 87 foizga oshdi. Bundan tashqari futbol maydonlari soni 2114 taga yoki 37 foizga, tennis qortlari esa, 757 ga yoki qarib 4 barobarga ko‘paydi. Asosiysi, yangidan barpo etilgan yoki rekoistro‘qsiya yo‘li bilan qayta taqlangan barcha sport sog‘lomlashtirish maskanlari zamonaviy loyixalar, sharqona uslub va yuqori samaradorlik asosida tashkil etilayotgani, barcha sport turlari bo‘yicha texnik malakalarni egallash imqonini beruvchi vositalar bilan jihozlanayotgani tahsimga loyiqdir.

Jismoniy madaniyat va sport sohasidagi Bunday amaliy ishlar yaqin kelajakda ya‘ni ko‘proq natijalar berishi shubxasiz.

2001 yilda boksni rivojlantirishni qo‘llab-quvvatlaydigan Fondga asos soladi. Shu tufayli Respublikada boksni rivojlantirish va tashviqot va targ‘ibot qilishi bo‘yicha juda katta ishlar qilindi.

2001 yilda xitoyda o‘tqazilgan Osiyo chempionatida og‘ir atletikachilarda 6 ta sportchi qatshandi. Ular quyidagi o‘rinlarni egalladilar 1ta – 1o‘rin, 5ta – 3-o‘rinni egalladilar.

Yunon-Rim kurash bo‘yicha 1ta-oltin, 1ta – kumush, 3ta – bronza medalini, Sambochilar (erkaqlar) 4ta – oltin, 2ta-bronza medallari sohibi bo‘ldilar.

Mamlakatda yosh avlodning jismoniy va ma‘naviy barkamoligini ta‘minlashi, sog‘lom turmush tarziga intilishi va sportga mehr-muxabbatni rivojlantirish, joylarda bolalar sportchining moddiy bazasini yaratish, aholi yashaydigan joylarda zamonaviy bolalar sport majmualari tarmog‘ini barpo etish hamda sport asbob-anjom va jihozlari bilan ta‘minlash ishlarini yanada faollashtirish maqsadida 2002 yil 24 oktabrida “O‘zbekiston Bolalar sportini rivojlantirish jamgharmasi tuzildi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti jamgharma xomiylik kengashining raisi etib saylandi. Qoraqalpog‘iston Respublikasi Joqori Kenges raisi, viloyatlar va Toshkent shahar XOQimlari mintaqaviy filiallar xomiylik kengashlarining raislari etib tayinlandilar.

2002 yilda Taylandda 15 yoshgacha bo'lgan o'smirlar o'rtasida Osiyo birinchiligi o'tqazildi. Osiyo qit'asidagi 16 davlat o'rtasida O'zbekiston terma jamoasi ikkinchi marta birinchi o'rinni egaladi.

Shu yili talabalar va kollej o'quvchilari o'rtasida o'tqazilgan Jahon chempionatida O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti talabalar terma jamoasi umum jamoa hisobida 3-o'rinni egalladilar.

2002 yilda Janubiy Koreyani Pusana shahrida o'tqazilgan XIV-Osiyo o'yinlarida Respublikamiz terma jamoasi muvoffaqiyatli qatnashdilar. Jumladan, og'ir atletikachilarimiz 1tadan 8 o'ringacha egallab jamoa hisobida 5-o'ringa chiqdilar. bokschilarimiz 5 ta-oltin, 1-kumush, 3ta – brnoza, erkin kurashchilarimiz 2ta-oltin, Yunon-Rum kurashchilarimiz 1ta-oltin, 1ta-kumush. Dzudochilar (erkaqlar) 1ta-oltin, 3ta – bronza medalini sambochilar (erkaqlar) 2ta –oltin, 4ta-kumush, 2ta-bronza, ayollar 2ta-kumush, 3ta-bronza, karate-2ta-kumush, 1ta-bronza medallarini olishiga muvoffaq bo'ldilar.

O'quvchi yoshlar sport mashg'ulotlariga o'quvchilarni ommaviy ravishda uzliksiz jalb qilishining tashkil qilishi maqsadida, "O'quvchi va talaba yoshlarni sportga jalb qilishga qaratilgan uzluksiz sport musobaqalari tizimini tashkil etish to'g'risida" 2003 yilda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining qarori qabul qilindi. Mazkur qaror asosida mamlakatda umumta'lim maktablari, akademik litsey va kasb-xunar kollejlari o'quvchilari hamda oliy ta'lim muassasalari talabalarining "Umid nihollari", "Barkamol avlod", "Universiyada" musobaqalarining xududlarda Respublika final bosqichlarining o'tkazish rejasi belgilandi.

Bolalar uchun sport tovarlari turlarini ko'paytirish hamda mintaqalar maktabgacha bolalar muassasalari, maktablar, akademik liseylar, kasb-xunar kollejlari, oliy o'quv yurtlari ehtiyojlarini ta'minlashga qaratilgan "Bolalar sportini targ'ib qilish va bolalar uchun sport tovarlari ishlab chiqarish turlarini kengaytirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida" Vazirlar Maxkamasining 2003 yilda qarori qabul qilinib, uning asosida mamlakatda sport kiyimlari va anjomlarini ishlab chiqarish yo'lga quyildi. Jismoniy madaniyat va sportni ommaviy axborot vositalari orqali keng targ'ib qilish, uning mohiyatini mamlakat aholisiga keng etqazish maqsadida, Vazirlar Maxkamasining 2003 yilda "Ommaviy sport targibotini yanada kuchaytirish chora tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilinib,

o'nga binoan, O'zbekiston televideniyeasida maxsus "Sport" kanali tashkil etildi.

Jismoniy madaniyat va sportni rivojlantirishga doir qono'n, farmon va qarorlar bu sohaning tez sur'atlar bilan taraqqiy etishiga, xalqaro maydonda O'zbekiston nufuz va obro'sining oshishiga, qolaversa aholining, ayniqsa, o'quvchi-yoshlarning sportga bo'lgan mo'nosabatini o'zgartirishga olib keldi. Mamlakatda sog'lomlashtirish ishlari barcha ijtimoiy va ishlab chiqarish soha muassasalarida jonlandi, boshlang'ich sport jamoalarining ishlari faollasha boshladi

O'zbekiston Respublikasida faoliyat ko'rsatayotgan 504 bolalar va o'smirlar sport maktablari va ixtisoslashgan bolalar va o'smirlar olimpiya zaxiralari maktablari, 11ta Olimpiya o'rinbosarlari bilan yurti hamda 8 ta Respublika Oliy sport mahorati maktabida yuqori malakali, iste'dodli sportchilar tayyorlamoqda. Malakali sportchilarni tayyorlash bilan birga ommaviy sportni rivojlantirishda sport jamoalari, federatsiyalar va boshlang'ich sport jamoalari tomonidan sezilarli ishlar amalga oshirildi. 1991 yilda Respublikamizda 52 ta sport turi mavjud bo'lsa, 2000 yilga kelib ularning soni 70 taga etdi. Bug'o'ngi kunda amlaga bo'lgan 70 ta sport topib, ularni ommalashtirish uchun tegishli sharoitlar yaratilmoqda. Mazkur ishlar evaziga sport bilan shug'ullanayotganlarning soni yildan-yilga ortib bormoqda.

Joylarda sport turlarinig jadal rivojlanishi shug'ullanuvchilar soninig muntazam oshishiga va aholini ommaviy tarzda qamrab oladigan turli musobaqalar orqali o'quvchi-yoshlar, nog'ironlar, ishchi va xizmatchilar, barcha ijtimoiy qatlamga mansub aholi vakillari sportchi jalb qilindi. Har yili umumta'lim maktabi, kasb-xunar kolleji, akademik litsey o'quvchilari, talabalar, ishchi va xizmatchilar, xuquq-targ'ibot, mudofaa xodimlari o'rtasida basketbol va voleybol bo'yicha "Kamolot kubog'i", milliy sport o'yinlari musobaqalari, harbiy xizmatga chaqiriladigan yoshlar o'rtasida "Shunqorlar" harbiy sport musobaqalari, nog'ironlar o'rtasida "Jasorat-iroda ghalaba" musobaqalari, shuningdek ayollar, qishloq xotin-qizlar spartakiadalari va boshqalar muntazam o'tqazib kelinyapti. 2000 yildan boshlab uzliksiz sport musobaqalari tizimi asosida talabalar o'rtasida "Uinversiada", o'rta maxsus, kasb-xunar ta'lim tizimida "Barkamol

avlod” va o‘quvchilarning “Umid nihollari” sport musobaqalari o‘tqazila boshladi.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturiga muvoffaq ta’lim modeli asosida, o‘quvchi yoshlarning jismoniy madaniyat va sportga uzluksiz jalb qiladigan, umumta’lim maktablari, akademik litsey va kasb-xunar kollejlari o‘quvchilari hamda oliy ta’lim muassasalari talabalarining “Umid nihollari” , “Barkamol avlod”, “Universiada” ommaviy sport musobaqalarini o‘z ichiga olgan uch bo‘g‘inli yagona tizim tashkil qilinadi va amaliyotgan joriy etiladi.

Respublika aholisining barcha katlamlarini jismoniy madaniyat va sport jalb etish orqali sog‘lom turmush tarzini ta’minlash, turli ijtimoiy illatlarning oldini olish maqsadida o‘z bo‘g‘inli yagona sport tizimi negizida ommaviy sport harakati ning milliy modeli ilmiy asosda tuzildi.

Ommaviy sport harakti milliy modeli quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- aholining barcha qatlamlarini kundalik sport harakati ga jalb etib, sog‘lom turlari tarzini ta’minlash va milliy tarzda sog‘lomlashtirish;

- mamlakat aholisining yoshi, hayotiy konikmasi, bilim, ijtimoiy holati, imkoniyati, sharoiti, mustaqil harakatlanishining inobatga olinganligi;

- model barcha bo‘g‘inlari uzviy va mantiqiy bog‘langanligi;

- model har bir bo‘g‘inning funksional maqsadlarini aniq belgilash asosida ularning o‘zaro harakat tizimilari ishlab chiqilganligi;

- modelda belgingan funksional maqsad aholi o‘rtasida sog‘lom hayot tarzini ta’minlashning funksional maqsadiga ta’sir etishi va zanjirsimon siklga egaligi;

- modelning funksional maqsadi amalaga oshishi bilan o‘quvchi va talaba yoshlar orasidan yuqori malakali, Vatanga mehr-muxabbat yuksak, o‘z mamlakati obro‘si uchun munosib kurasha oladigan iqtidorli sportchilar etishib chiqishi.

Mazkur tizim 5 ta bo‘g‘indan tashkil topib, u maktab yoshgacha bo‘lgan bolalarni, umum ta’lim tizimidagi yoshlarni, oliy ta’limdagi talabalarni hamda ishlab chiqarish sohasidagi va undan tashqaridagi barcha yoshdagi fuqarolarni jismoniy madaniyat va ommaviy sport

o‘yinlariga jalb qilish, ularni salomatlik darajasini sport harakatlari orqali oshirishga qaratiladi.

Birinchi bo‘limning asosiy funksional maqsadi maktab yoshgacha bo‘lgan bolalarda birlamchi jismoniy harakat konikmasini dastlab oila, bog‘cha va mahalalarda shakllantirish, bolalarda har kuni sport bilan shug‘ullanish konikmasini xosil qilish. Bu kerakli va qiziqarli vositani turli o‘yinlar orqali joriy etish; bolalarni yoshiga va xoxishiga mos ravishda faol harakatga keltira oladigan tizimning ilmiy va amaliy asosini mamlakat miqiyosida yaratish va uni keng joriy qilishdan iborat.

Xalq ta‘limi vazirligi, xokimliklar, bolalar sportini rivojlantirish, “Sog‘lom avlod uchun”, “Maxalla” jamgharmalari va boshqa tashkilotlar orqali ushbu bo‘limning funksional maqsad amalga oshiriladi.

Ikkinchi bo‘limning funksional maqsadi 9748 ta o‘rta umum ta‘lim tizim o‘quvchilarining dastlabki jismoniy harakat konikmalarini jismoniy tarbiya darslarida va musobaqalarida mustahkamlash hamda ularning sportga bo‘lgan mehrini uyg‘otish orqali jismoniy sog‘lomligini ta‘minlash; “Umid nihollari” sport musobaqalari, maktab va maktabdan tashqari sport to‘garakalari faoliyati orqali o‘quvchilarning sport turlariga qiziqishini kuchaytirish; o‘quvchilarning sport turlariga bo‘yicha qobiliyatlarini aniqlash, iqtidorli yoshlarni bolalar va o‘smirlar sport maktabi, maxsus bolalar va o‘smirlar sport maktablari va olimpiya zahiralari sport kollejariga yo‘naltirish hada bosqich musobaqalaridagi ishtirokini ta‘minlash; jismoniy tarbiya va sportni maktab o‘quvchilarining ko‘ndalik ehtiyojiga aylantirishdan iboratdir.

Halq ta‘lim Vazirligi, O‘zbekiston bolalar sportini rivojlantirish, “Sog‘lom avlod uchun”, “Mahalla jamgharmalari va boshqa tashkilotlar” orqali ushbu funksional maqsad amalga oshiriladi.

Uchinchi bo‘limning funksional maqsadi: kasb-hunar ta‘limi o‘quvchilarni jismoniy qobiliyatlarini namoyish etish; jismoniy madaniyat va sport ko‘ndalik ehtiyojiga aylangan o‘quvchilarning “Barkamol avlod” sport musobaqalarida faol ishtirokini ta‘minlash; sport bilan shug‘ullanadigan, sog‘lom turmush tarziga amal qiladigan, ma‘naviy va jismoniy ishlashga intiladigan yoshlarni madaniyatlash, ular orasidan mamlakat terma jamoasi a‘zolari va a‘zolikka nomzodlarni etishtirish.

Madaniyat va sport ishlari vazirligi, hokimliklar va milliy olimpiya qo‘mitasi, “O‘zbekiston Bolalar sportini rivojlantirish”, “Sog‘lom avlod uchun”, “Mahalla” jamgharmalari va boshqalar orqali ushbu fikr yurtish maqsad amalga oshiriladi.

Turtinchi bo‘limning funksional maqsadi: omil ta‘lim muassasalari talabalarning umumiy o‘rta va o‘rta maxsus kasb-hunar ta‘limi tizimida sport turlaridan to‘plangan tajriba va mahoratlarini “Universiada” sport musobaqalarida yanada faollashtirish, talabalarning jismoniy va ma‘naviy salomatligini mustahkamlash, ular orasidan yuqori malakali sportchilarni etishtirishdan iborat.

Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim Vazirligi, hokimliklar, Milliy Olimpiya qo‘mitasi va boshqa tashkilotlar orqali ushbu funksional maqsadi amalga oshirish belgilanadi.

Beshinchi bo‘limning funksional maqsadi: ta‘lim tizimida jismoniy madaniyat va sport harakati da o‘yinlar, ishlab chiqarish va ijtimoiy sohaga o‘tgan mutaxassislarining sportga bo‘lgan ehtiyojlarini sohalar bo‘yicha sport musobaqalari, oilaviy va boshqa o‘yinlar orqali qondirish va jamiyatda sog‘lom turmush darajasini mustahkamlash; sport sog‘lomlik harakati dan bosqichma-bosqich o‘tib, sportni ko‘ndalik ehtiyojiga aylantirish ota-onalarning o‘z bolalarini jismoniy madaniyatga jalb etib ularda sportning birlamchi asoslarini shakllantirishdan iborat.

Kasaba uyushmalari federatsiyasi va hokimliklar, bolalar sportini rivojlashtirish, “Sog‘lom avlod uchun”, “Mahalla jamgharmalari” va boshqa tashkilotlar orqali ushbu funksional maqsadining amalga oshirish belgilanadi.

Mazkur tizim musobaqalarini yanada takomillashtirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasi 2003-yil “O‘quvchi va talaba yoshlarni sportga jalb qilishga qaratilgan o‘zlo‘qsiz sport musobaqalari tizimini tashkil etish to‘g‘risida” gi 244-sonli qarorini qabul qildi. Qarorga binoan, O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentining “Bolalar sportini rivojlantirish jamgharmasini tuzish to‘g‘risida” gi farmoyishida belgilangan vazifalarni amalga oshirish, yoshlarda sportga bo‘lgan havas va intilishini, jamiyatimiz sog‘lomlashtirish tarzda tamoyillarini yanada kuchaytirish, mamlakatimizda o‘quvchi va talabalarni sport mashg‘ulotlariga o‘zlo‘qsiz jalb qilishga qaratilganligi sport musobaqalari tizimini

kadrlar tayyorlash milliy modeli dasturiga muvofiq tashkil qilish hamda uning samarali ishlashini ta'minlash bo'yicha vazifalar belgilandi.

Qarorda o'quvchi va talaba-yoshlarning "Umid nihollari", "Barkamol avlod" va "Universiada" sport musobaqalarining Respublika finalini xududlarda o'tqazish rejasi belgilandi. Rejaga binoan, final musobaqalari 2004-yildan boshlab uch yilda bir marotaba o'tqazib, birinchi davra 2011-yilda yakobladi, ikkinchi davra esa 2012 yilda boshlanadi.

10.2. "Umid nihollari." Sport musobaqalarning tashkil etish va o'tkazish.

"Umid nihollari" musobaqalarini birinchi necha bosqichda amalga oshirilishi maqsadiga muvofiq bo'ladi.

Musobaqalar bosqichlarini birinchi yil o'tqazish tartibi.

1. Maktab bosqichi (sinflararo musobaqalar). Maktab darajasidagi musobaqalar yilning sentabr oyidan boshlanib, 1-4, 5-9, 10-11 sinf o'quvchilari o'rtasi sportning belgilangan turlari bo'yicha o'tqaziladi. O'quv yili davomida o'tadigan sinflararo musobaqalarning muddatlari va ma'sul shaxslari aniq ko'rsatib, tasdiqlangan tavqim asosida, may-iyun oyigacha davom etadi.

Sentabr-oktabr oylarida maktabning sport turlaridan yaxshi natijalarni ko'rsatgan, kunikma va mahorati yuqori 1-4, 5-9, 10-11-sinf o'quvchilari orasida terma jamoalar shakllantiriladi va ular keyingi bosqich maktablararo hudud bosqichi musobaqalarida qatnashadi.

Terma jamoa maktab sporti klubi (jamoasini) qaroriga binoan tuzilishi, unga kirgan har bitta o'quvchining sportdagi yutuqlari barchaga ma'lum qilinishi va sport borasida boshqalarga o'rnak sifatida ko'rsatilishi lozim.

1-4, 5-9, 10-11-sinf o'quvchilarining sog'lomligini ta'minlashga qaratilgan musobaqalar bosqichini ushbu tarzda belgilashi tavsiya etiladi:

- o'quv yili davomida "Umid nihollari" sport musobaqalarining bosqich o'yinlarida olti milliondan ortiq umumiy o'rta ta'lim tizimi o'quvchilarining o'zlo'qsmiz, ommaviy sport harakati da ushlab

turishini va bu orqali ularning sog‘lom darajasini yuqori fiziologik meyorga etqazish;

– sport turlariga katta qiziqishi bo‘lgan yoshlar orasidan jamoatchi va etishtirib chiqarilishi;

– yoshlarda sport turlariga bo‘lgan qiziqishlarining oshishi, musobaqalarga ommaviy ravshda jalb qilinib, raqobat asosida ular orasidan iqtidorli sportchilarni tanlab olishi;

– joylarda sport to‘garaqlarining ochilishiga va yoshlarning sportga bo‘lgan ehtiyojlarini qondirish;

– sport togarak ishlarining faollashtirilishi, qiziqarli va bolalar salomatligiga foydali bo‘lishi;

– maktab va maktabdan tashqari sport inshootlarini talab darajasiga keltirish, yangilarini qurish va ularni sport anjomlari va jihozlari bilan ta‘minlash.

2. Hudud bosqichi (hudud ichidagi maktablararo musobaqalar). Noyabr-dekabr oylarida maktablarning 1-4, 5-9 va 10-11-sinf o‘quvchilaridan tashkil topgan terma jamoalari o‘rtasida o‘tqaziladi.

3. Tuman bosqichi yanvar oyida (kishi ta‘tilda) maktablarning 5-9-sinf o‘quvchilaridan tashkil topgan hudud terma jamoalari o‘rtasida tuman final bellashuvlari o‘tqaziladi. Hududlararo musobaqalar bosqichida tumanda joylashgan bolalar va o‘smirlar sport maktablarining sportchilari qatnashadi. Musobaqalar yakuniga asosan tuman aniqlanadi, g‘oliblar diplom va sovg‘alar bilan taqdirlanadi. Ushbu bosqichda maktablar 5-9-sinf o‘quvchilarining hudud terma jamoalari o‘rtasidagi final o‘yinlari yako‘nlanadi.

4. Viloyat bosqichi mart oyida (bahorgi ta‘tilda) 8-11-sinf o‘quvchilari, bolalar va o‘smirlar sport va maxsus sport maktablari sportchilaridan to‘zilgan viloyat terma jamoalari o‘rtasida final musobaqalari o‘tqaziladi.

“UMID NIHOLLARI” MUSOBAQALARI FINAL BOSQICHINI BIRINCHI YIL O‘TQAZISH TARTIBI

“Umid nihollari” musobaqalari final bosqichi Nizom asosida kompleks ravishda turtta hududa o‘tqaziladi. Hududlar viloyat jamoalarining mahorat va imqoniyat darajasi asosida belgilanadi.

1. Birinchi hudud – Samarqand, Qashqadaryo, Surxandaryo viloyatlari.

2. Ikkinchi hudud – Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Xorazm, Navoiy va Buxoro viloyatlari.

3. Uchinchi hudud – Toshkent shahri, Toshkent viloyati, Sirdaryo va Jizzax viloyatlari.

4. Turtinchi hudud – Andijon, Namangan, Farg‘ona viloyatlari.

Hudud tarkibidagi turtta viloyatlarda musobaqalar o‘tqaziladi va ularning natijalariga asosan qatnashuvchilarning egallagan o‘rni belgilanadi, g‘oliblar diplom va sovg‘alar bilan taqdirlanadi.

“UMID NIHOLLARI” MUSOBAQALARI FINAL BOSQICHINI IKKINCHI YIL O‘TQAZISH TARTIBI

Ikkinchi yilda bo‘lib o‘tadigan “Umid nihollari” musobaqalarining bosqichlari birinchi yilda o‘tqazilgan maktab, hudud, tuman va viloyat bosqichlarining tartibi asosida amalga oshiriladi.

Faqat ikkinchi yilda mamlakat darajasidagi final musobaqalarni o‘tqazish tartibi birinchi yildagi tartibidan farq qiladi. Birinchi yilda mamlakat final musobaqalari turtinchi hududa o‘tqazilgan bo‘lsa, ikkinchi yilda esa ushbu musobaqlar ikki guruhda aprel-may oylarida o‘tqaziladi.

Birinchi yildagi hudud musobaqalarida 1 va 2-o‘rinni egallagan viloyat jamoalari birinchi guruh davrasida 3-4-o‘rinni egallash viloyat jamoalari esa ikkinchi guruhda o‘zaro bellashadilar.

Guruh tartibida o‘tqazilgan musobaqalarning natijalariga asosan har bitta viloyat jamoasining egallagan o‘rin belgilanadi. G‘oliblar diplom va sovg‘alar bilan taqdirlanadi.

Birinchi guruhda g‘olib bo‘lgan jamoa, uchinchi yilda Respublika final bosqichida ikkita jamoa bo‘lib qatnashish huquqiga ega bo‘ladi

“UMID NIHOLLARI” MUSOBAQALARI FINAL BOSQICHLARINI UCHINCHI YIL O‘TQAZISH TARTIBI

Uchinchi yilda bo‘lib o‘tadigan “Umid nihollari” musobaqalarining bosqichlari ikkinchi yilda o‘tqazilgan maktab, hudud, tuman va viloyat bosqichlari tartibi asosida amalga oshiriladi.

Uchinchi yilda mamlakat darajasidagi musobaqalar finali bir guruhda Vazirlar Mahkamasining “O‘quvchi va talaba-yoshlarni sportga jalb qilishga qaratilgan o‘zlo‘qsiz sport musobaqalari tiimini tashkil qilish to‘g‘risida” gi qarori bilan tasdiqlangan rejada belgilangan viloyatda aprel-may oylarida o‘tqaziladi.

1-2-3-o‘rinni egallagan viloyat terma jamoalari O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining sovg‘asi va Respublika Tashkiliy Qo‘mitasining diplomlari bilan taqdirlanadi. Shaxsiy va jamoa musobaqalarida 1-2 va 3-o‘rinlarni egallaganlar oltin, kumush va bronza medallari bilan taqdirlanganlar

10.3. “Barkamol avlod” sport musobaqalarining tashkiliy asoslari.

“Barkamol avlod” musobaqalari tartibini belgilashda quyidagilar inobatga olinadi:

- o‘quvchi-yoshlarning maktab va sport maktablarida to‘plangan jismoniy madaniyat va sportga oid bilim hamda tajribalarini akademik lisey va kasb-hunar kollejlarda rivojlantirilishi;

- musobaqalar bosqichini mantiqiy davomiyligi, ommaviylikdan sport mahoratiga chiqishlarining ta‘minlash;

- o‘quvchilarning kundalik jismoniy harakati , davoimiyligining “Barkamol avlod” sport musobqalari dasturidan o‘rin olgan sport turlaridan o‘tqaziladigan o‘yinlarning o‘zlo‘qsizligi orqali ta‘minlanishi;

- sport turlari bo‘yicha qoidalarni yanada o‘zlashtirilishi hisobiga, o‘quvchilarning bellashuvlardagi texnika qobiliyatlari darajasini oshishi;

- yoshlarning jismoniy madaniyat va sportga bo‘lgan chaqoqligi va talabgarliklarning ortishi hisobiga jismoniy madaniyat o‘qituvchi va murabbiylarining o‘z malaka hamda pedagogik mahoratini muntazam oshirib turishlariga turtki bo‘lishi;

- sport turlaridan malakali sportchilar va xakamlarning etishib chiqishi;

- yuqori mahoratli sportchilarning mamlakat terma jamaosi safiga kirishi;

- yoshlarda koʻndalik sport harakati ga boʻlgan ehtiyojlar toʻliq tiklanishi va dar oroligʻida, oʻndan keyingi vaqtdagi musobaqalar orqali yuqori sogʻlomlik darajasiga etishlari;
- qizlar sport harakati ning faollanishi

“BARKAMOL AVLOD” SPORT MUSOBAQALARI BOSQICHINI BIRINCHI YIL OʻTQAZISH TARTIBI.

“Barkamol avlod” musobaqalarining bosqichlari belgilangan tomoyillar asosida, tashkiliy va boshqaruv mexanizmlarini joriy qilish tartibi har tomonlama oʻrganilib, quyidagi torda oʻtqazilishi taklif qilinadi.

1. Akademik litsey va kasb-xunar kollej bosqich (guruh va kurslararo musobaqalar). Oʻquv yurti darajasidagi musobaqalar yilning sentabr oyidan guruh va kurslar oʻrtasida sportning belgilangan turlari boʻyicha oʻtqaziladi. Mazkur musobaqalar taqvim asosida may-iyun oyigacha davom etadi.

Sentabr-yanvar oylarida oʻquv muassasalarining terma jamoalari toʻziladi va ular keyingi tuman bosqich musobaqalarida qatnashadi.

Yangi uzluksiz taʼlim tizimiga toʻla oʻtilib, 10-11 sinflar tugatgunga qadar, akademik litsey va kasb-xunar kollej bosqichiga toʻgʻridan-toʻgʻri chiqiladi, yangi taʼlim tizimi toʻliq joriy qilingandan keyin xududiy bosqich musobaqalari joriy qilinadi va mazkur bosqichdan tuman darajasiga chiqiladi.

2. TUMAN BOSQICHI. Yanvar- fevral oylaridan akademik litsey va kasb-xunar kollejlari terma jamoalari oʻrtasida tumani final bellashuvlari oʻtqazilib, tuman gʻolibi aniqlanadi.

3. VILOYAT BOSQICHI. Fevral mart oylarida tuman akademik litsey va kasb-xunar kollej tashkil topgan terma jamoalari oʻrtasida viloyat final musobaqalari oʻtqaziladi.

Ushbu bosqichdagi musobaqalar viloyat va tuman markazlari hamda oʻquv yurti sport bazalarida oʻtqazilib viloyat gʻoliblari aniqlanadi.

4. MAMLAKAT BOSQICHI. Aprel-may oylarida viloyat olimpiya zahiralari sport kolleji ham akademik litsey va kasb-xunar

kolleji sportchilaridan to‘zilgan viloyat terma jamoalari o‘rtasida final musobaqalari o‘tqaziladi.

“Barkamol avlod” musobaqalari final bosqich kompleks ramishda turtta xudud o‘tqaziladi.

1. Birinchi xudud-Samarqand, Qashqadaryo, Surxandaryo viloyatlari.

2. Ikkinchi xudud-Qoraqalpog‘iston

3. Uchinchi xudud-Toshkent shahri, Tashkent viloyati, Sirdaryo va Jizzaxviloyatlari.

4. Turtinchi xudud-Andijon, Namangan, Farg‘ona viloyatlari.

Xudud tarkibidagi turtta viloyatda musobaqalar o‘tqaziladi va ularning natijalariga asosan qatnashuvchilarning egallagan o‘rni belgilanadi. G‘oliblar diplom va sovg‘alar bilan taqdirlanadi.

Guruh tarkibidagi viloyatlarda sport turlari bo‘yicha musobaqalar o‘tqaziladi va ularning natijalariga asosan viloyatlarning egallagan o‘rin belgilanadi. G‘oliblar diplom va sovg‘alar bilan taqdirlanadi

“BARKAMOL AVLOD” SPORT MUSOBAQALARI BOSQICHINI IKKINCHI YIL O‘TQAZISHI TARTIBI.

Ikkinchi yil o‘tqazigan “Barkamol avlod” sport musobaqalarining bosqichlari birinchi yilda o‘tqazilgan akademik litsey va kasb-hunar kolleji, tuman, viloyat bosqichlarining tarkibi asosida amalga oshiriladi.

Birinchi yildagi xudud musobaqalarida 1-2 o‘rinni egallagan viloyat jamoalari birinchi guruh davrasida, 3-4 o‘rinni egallagan viloyat jamoalari esa ikkinchi guruhda o‘zaro bellashadilar.

Guruh tarkibida o‘tqazilgan musobaqalar natijalariga asosan har bitta viloyat jamoasining egallagan o‘rni belgilanadi. G‘oliblar diplom va sovg‘alar bilan taqdirlanadi.

Birinchi guruhda mutloq g‘olib bo‘lgan jamoa, uchinchi yilda Respublika final bosqichida ikkita jamoa bo‘lib qatnashish huquqiga ega bo‘ladi.

“BARKAMOL AVLOD” MUSOBAQALARI BOSQICHINI UCHCHI YIL O‘TQAZISH TARTIBI.

Uchinchi yilda o‘tadigan “Barkamol avlod” sport musobaqalarining bosqichlari ikkinchi yilda o‘tqazilgan akademik litsey va kasb-xunar kolleji, tuman va viloyat bosqichlari tartibi asosida amalga oshiriladi.

Uchinchi yilda mamlakat darajasidagi musobaqalar finali bir guruhda Vazirlar Maxkamasining “O‘quvchi va talaba yoshlarni sportga jalb qilishga etish to‘g‘risida”gi qarori bilan tasdiqlangan rejada belgilangan viloyatda aprel-may oylarida o‘tqaziladi.

1-2-3 o‘rinni egallagan viloyat terma jamoalari O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining sovg‘asi va Respublika tashkiloti qo‘mitasining diplomlari bilan taqdirlanadi. Shaxsiy va jamoa musobaqalarida 1-2 va 3-o‘rinni egallaganlar oltin, kumush va bronza medallari bilan taqdirlanadi.

10.4. “UNIVERSIADA” MUSOBAQALARI MUSOBAQALARI BOSQICHINI UCHCHI YIL O‘TQAZISH TARTIBI.

“Universiada” musobaqalarining bosqichlari belgilangan tamoyillari asosida, uning tashkiliy va boshqaruv mexanizmlarini joriy qilish tartibi har tomonlama o‘rganilib, quyidagi tarzda o‘tqazilishi taklif qilinadi.

“Universiada” sport musobaqalari tartibini belgilashda quyidagilar inobatga olinadi:

- akademik lisey, kasb-xunar kolleji va sport maktablarida to‘plangan sportiga oid bilim hamda tajribani oliygohlarda ruyobga chiqarilishi;

- talabalarning kundalik jismoniy harakati o‘zliksizligini; “Universiada” sport musobaqalari dasturidan o‘rin olgan sport turlaridan o‘tqaziladigan o‘yinlar orqali ta‘minlanishi;

- sport turlari bo‘yicha qoidalarning yanada o‘zlashtirilishi hisobiga talabalardan birinchi bosqich bellashuvlarida yuqori texnik mahoratining rivojlanishi;

- talabalarining jismoniy madaniyat va sportga bo'lgan chaqoqligi va talabchanliklari oshishi hisobiga jismoniy madaniyat o'qituvchi va murabbiylarini o'z malaka hamda pedagogik mahoratini zamon talabiga etqazishlariga turtki bo'lishi;

- sport turlaridan malakali sportchilar va xakamlarning etishib chiqishi;

- yoshlarda ko'ndalik sport harakati ga bo'lgan ehtiyojlarining to'liq shakllanishi, dars va darsdan keyingi vaqtdagi musobaqalar orqali yuqori sog'lomlik darajasiga etishlari;

- sport turlariga bo'lgan qiziqishini faollanishi;

- qizlarni sport harakati da faol holatga kelishi;

- yuqori mahoratli sportchilarning mamlakat terma jamoasi safiga kirishi;

- yoshlarda spor bilan shug'ullanish ko'ndalik ehtiyojga aylanishi va har jihatdan sog'lomlik darajasiga etishlari.

“UNIVERSIADA” SPORT MUSOBAQALARI BOSQICHILARINING BIRINCHI YIL O‘TQAZISH TARTIBI.

1. Oliy ta'lim muassasasi bosqich (guruh, kurs va fakultetlararo musobaqalar). O'quv yurti darajasidagi musobaqalar yilning sentabr oyidan boshlab guruh, kurs va fakultetlar o'rtasida sportning belgilangan turlari bo'yicha o'tqaziladi. Mazkur guruh, kurs va fakultetlararo musobaqalar har birining muddati, mas'ullari aniq ko'rsatilib, tasdiqlangan tavqim asosida may oyigacha davom etadi.

G'oliblar diplom va sovg'alar bilan taqdirlanadi.

Sentabr- guruh, oktabr-kurs, noyabr-fakultet va dekabr oylarida oliy ta'lim muassasasining terma jamoasi shakllantiriladi.

2. Viloyat bosqichi. “Talaba” sport jamiyati boshchiligida oliy ta'lim muassasalarining terma jamoalari yanvar-mart oylarida “Musobaqalar dasturida” belgilangan sport turlari bo'yicha viloyat, Toshkent shahri darajasidagi musobaqalarda o'zaro bellashadilar. G'oliblar diplom va sovg'alar bilan taqdirlanadi.

Musobaqalar yakuniga binoan, sport turlaridan to‘zilgan viloyat terma jamoalari mamlakat darajasidagi birinchilik musobaqalarida ishtirok etish huquqiga ega bo‘ladilar.

Viloyat bosqichidagi musobaqalar viloyat va tuman markazlari hamda o‘quv yurti sport bazalarida o‘tqaziladi.

3.Mamlakat bosqichi. Viloyat terma jamoalari o‘rtasida mamlakat darajasida birinchilik o‘tqaziladi (birinchi va ikkinchiliga).

“Talaba” sport jamiyati viloyatlarda sport turlaridan o‘tqaziladigan birinchilik musobaqalarini Madaniyat va sport ishlari vazirligi bilan kelishgan holda boshqaradi. Birinchilik natijalariga asosan viloyatlarning sport turlaridan egallagan o‘rni belgilanadi. G‘oliblar diplom va sovg‘alar bilan taqdirlanadi.

“UNIVERSIADA” MUSOBAQALAR BOSQICHLARINI IKKINCHI YILI O‘TQAZISH TARTIBI.

Ikkinchi yilda bo‘lib o‘tadigan “Universiada” musobaqalarining bosqichlari birinchi yilda o‘tqazilgan tartib asosida amalga oshiriladi.

Viloyat bosqichdagi musobaqalar viloyat va tuman markazlari hamda o‘quv yurti sport bazalarida o‘tqaziladi.

Mamlakat bosqichi . Xududning oliy o‘quv muassasalari sportchilaridan to‘zilgan sport turlari bo‘yicha viloyat terma jamoalari o‘rtasida mamlakat darajasida birinchiliklar o‘tqaziladi.

“Talaba” sport jamiyati viloyatlarda sport turlaridan o‘tqaziladigan chempionat musobaqalarini Madaniyat va sport ishlari vazirligi bilan kelishgan holda boshqaradi. Birinchilik natijalariga asosan viloyatlarning sport turlaridan egallagan o‘rni belgilanadi. G‘oliblar diplom va sovg‘alar bilan taqdirlanadi.

“UNIVERSIADA” MUSOBAQALAR BOSQICHLARINI UCHINCHI YIL O‘TQAZISH TARTIBI.

Uchinchi yilda bo‘lib o‘tadigan “Universiada” musobaqalarining bosqichlari ikkinchi yilda o‘tqazilgan tartibi asosida amalga oshiriladi.

Uchinchi yilda mamlakat darajasidagi musobaqalar final Vazirlar Maxkamasining “O‘quvchi va talaba yoshlarni sportga jalb qilishiga qaratilgan uzluksiz sport musobaqalari tizimini tashkil etish

to'g'risida" gi qarori bilan tasdiqlangan rejada belgilangan viloyatda, aprel-may oylarida o'tqaziladi.

Toshkent shahrida oliy ta'lim muassasalarining katta miqdori joylashgani hisobiga poytaxt jamoasi final musobaqalarida ikkita terma jamoa bo'lib ishtirok etadi.

1,2,3 o'rinni egallagan viloyat terma jamoalari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining sovgasi va Respublika tashkiliy qo'mitasining diplomlari bilan taqdirlanadi. Shaxsiy va jamoa musobaqalarida 1,2 va 3 o'rinlarni egallaganlar oltin, kumush va bronza medallari bilan taqdirlanadi.

O'zbekistonni Birinchi Prezidenti I.Karimov tashabbusi bilan ham joriy qilingan mazkur tizim va tomonlama sog'lom va barkamol avlodan voyaga etqazish, jamiyatimizda sog'lom turmush tarzi tamoyillarini shakllantirishda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Bu tizim musobaqalarida ishtirok etgan o'quvchi va talabalar nafaqat jismoniy, balki ma'naviy va intellektual jihatdan ham kamol topadi. Bir so'z bilan aytganda, ushbu yagona tizim mamlakatimizda yangi barkamol avlodni madaniyatlash va uning shuhratini oshirishda katta rol o'ynashi shubhasiz.

2003 yilda katta sporti Respublikamiz sportchilari bir qator xalqaro musobaqa va turnirlarda muvoffaqiyatli qatnashdilar. Bokschilarimiz jahon chempionatida 1ta-kumush, 2ta-oltin, sambochilar (erkaqlar) 4ta – kumush, 5ta-bronza, 3ta-oltin, 2ta-kumush, 5ta – bronza medallarini ko'lga kiritdilar. Osiyo chempionati musobaqalarida yaxshi natijalarga erisha olmadilar. Umuman sportchilarimiz saralash musobaqalarida qatnashib olimpiya o'yinlariga yo'llanmani ham qo'lga kiritdilar.

2003 yilda og'ir atletikachilarimiz AQSHni Vankuver shahrida o'tqazilgan jahon chempionatida qatnashib Afinada o'tqaziladigan Olimpiya o'yinlariga 3ta yo'llanma oldilar.

2004 yilda Respublikamiz sportchilari sportni barcha turlaridan saralash, xalqaro turnirlarda, Osiyo chempionatida hamda XXVIII-olimpiyada o'yinlarida muvoffaqiyatli qatnashdilar.

Xalqaro turnirlarda erkin kurashchilarimiz 5ta-oltin medalni Osiyo chempionatida 4ta-oltin, XXVIII-Olimpiyadada 1ta-oltin jami 10 ta-oltin 2ta-kumush, 4ta-bronza olishga muvoffaq bo'ldilar.

Yunon-Rim kurash bo'yicha xalqaro turnirlarda 1ta-oltin 2ta kumush, Osiyo chempionatida 1ta-oltin Olimpiya o'yinlarida 1-oltin 9 ta – bronza 3ta –oltin, 4ta – kumush medaliga sazovor bo'ldilar.

Boks bo'yicha xalqaro turnirlarda 15ta-oltin, 18 ta-kumush, Jahon chempionatida 1ta –oltin, 2ta-kumush.

O'spirinlar o'rtasida o'tqazilgan Osiyo chempionatida 3ta-kumush, talabalar o'rtasida o'tqazilgan jahon chempionatida 1ta-oltin, 4ta-kumush jami 17 ta oltin, 24ta-kumush, 25ta-bronza.

Sambo (erkaqlar) xalqaro turnirda 6ta-oltin, 2ta-kumush, 10ta-bronza, Osiyo chempionatida o'spirinlar o'smirlar, erkaqlar jami 3ta oltin, 6ta kumush, 13 ta bronza medalini oldilar.

Pragada o'tqazilgan jahon chempionatida 1ta-kumush, 3ta-bronza medalini oldilar.

Toshkentda o'smirlar va yoshlar o'rtasida o'tqazilgan jahon chempionatida 4ta-oltin, 6ta-kumush, 4ta-bronza medali oldilar.

Tojikistonda faxriylar o'rtasida o'tqazilgan jahon chempionatida 7ta-oltin, 5ta-kumush, 10ta-bronza medaliga sazovar bo'ldilar.

Sambo bo'yicha ayollarimiz Osiyo chempionatida 6ta-oltin, 5ta-kumush, 12ta-bronza medalini olishga muvofaq bo'ladilar.

Toshkent shahrida o'tqazilgan jahon chempionati o'smirlar, qizlar 2ta-oltin, 2ta-kumush, 12 ta-bronza sazovar bo'ldilar.

Og'ir atletikachilarimiz Qazog'istonda o'tqazilgan xalqaro turnirlarda 2ta-oltin, Almatada o'tqazilgan Osiyo chempionatida 1ta-kumush, AQSh da o'tqazilgan talabalar Jahon birinchiligida 2ta-kumush Olimpiya o'yinlarida 1ta-8 o'rin, 1ta-9 o'rinni egalladilar.

Belbog'li kurash bo'yicha Farg'ona shahrida o'tqazilgan xalqaro turnirda 4ta-oltin, Shahrisabzda o'tqazilgan jahon chempionatida 5ta oltin, 1ta kumush medaliga sazovar bo'ldilar.

2006 yili Qatar poytaxti Dohada 23 noyabrdan-to 15 dekabrgacha XV Osiyo o'yinlari bo'lib o'tdi. O'zbekiston sportchilari muvoffaqiyatli qatnashib jami 39 ta medalni qo'lga kiritdilar, shulardan II-ta –oltin, 14ta – kumush, 14ta-bronza.

XV Osiyo o'yinlari chempionlari quyidagilar bo'ladilar. Go'zal Xubbieva, Baxodir Sulaymonov, Elshod Rasulov, Rustam Saidov, Vadim Mankov, Sofiya Kaspo'latova, Vladimir Cherneino,

Ruslan Naurzaliev, opa-singillar Sevara va Zarina G‘anievalar, Dilshod Mansurov va Artur Taymazovlardir

Mavzuni o‘zlashtirish uchun savollar:

1. Mamlakatimiz 1 chi Prezidenti I.Karimov tashabbusi bilan ham joriy qilingan 3 bosqichli tizimni tushuntirib bering
2. “Umid nihollari.” Sport musobaqalarning tashqil etish va o‘tkazish tushuntirib bering
3. “Universiada” sport musobaqalarning tashqiliy asoslari ga o‘z fikr mulohazalaringizni bildirining?

Talabalarni mustaqil tayyorgarligi uchun topshiriqlar.

Quyidagi mavzular asosida reja tuzing va o‘z fikr-mulohazalaringizni bildiring “Mustaqil ish” yozing.

- 1.XV Osiyo o‘yinlari chempionlari haqida ma’lumot bering
2. “Barkamol avlod” sport musobaqalarining tashkiliy asoslari.

Glassariy

T/r	Atama O‘zbek tilida	Atama Rus tilida	Atama Engliz tilida	Izoh
1	Buyuk Britaniya	Великобритания	Great Britain	Quyosh botmeydigan imperiya
2	Yangi davr	Новейший век	New Age	XIX-XVII asrlarni o‘z ichiga oladi. Sportga kata e’tibor berilgan
3	Sport harakat	Спорт движение	Sport Attempt	Sportga e’tibor berib rivojlanishi uchun harakat
4	Jasurlik	Смелость	Boldness	Xech narsadan qo‘rqmeydihan

				yigit va qiz
5	Zarba	Удар	Beat	Sparin jarayonida raqibdan juda qattiq jarohat olish
6	Otish	Бросок	Execution	Kamonda o'q otish qo'lidagi otishga mo'ljallangan buyumni otish
7	Vetnam	Вьетнам	Vetnam	1945 yil 2-sentabrda demokratik respublika deb e'lon qilingan
8	Vengriya	Венгрия	Hungary	1945 yil aprelida kengash Armiyasi ozod qilingan davlat
9	Kongress	Конгресс	Congress	4 vazifani o'z ichiga oladi. H va PSH Olimpiya o'yinlarini tiklash m
10	Xartiya	Устав	Charter	Maqsad vazifalar, o'yin qoidalari asosiy masalalar
11	Balgariya	Балгария	Bolgarya	1944 yil 9-sentabrda xalq demokratik hokimiyati o'rnatilgan davlat
12	Xalq	Народность	People	Bir mamlakatdagi yashovchi barcha aholi bu xalq

Adabiyotlar:

- 1.O'zbekiston Respublikasining "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi qonuni (yangi taxrirda), 2000.
- 2.Xo'jayev P. Meliyev P.Yunusova D.S. Jismoniy madaniyat tarixi T. Moliya 2011 y Xo'jayev P. Meliyev Abdumalikov R. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat va sport tarixi.1993 y.
- 3.Abdumalikov R., Qudratov R.Q., Yarashev K.D., Ko'pqari, ilmiy-ommabop kitob, T.,O'zDJTI nashr. 1997 yil.
- 4.Yunusov T.T., Organizatsiya upravleniya fiz.dvijeniye v Respublike Uzbekistan, uch.pos., T.O'z DJTI nashr 1995 yil.
- 5.Yunusov T.T., Abdumalikov R., Yarashev K.D., "Assalom Olimpiyada", T., O'z DJTI nashr.

XI- BOB. XALQARO SPORT HARAKATI TARIXI

11.1. Ikkinchi jahon urushigacha bo‘lgan davrda xalqaro sport harakati . Xalqaro sport tashkilotlarining vujudga kelishi.

Xalqaro sport (XS) va Olimpiya harakatining vujudga kelishi XIX asrning oxirgi yillariga to‘g‘ri keladi. Bu davrlarda osoyishtalik tarixiy jarayonlar bolayotgan bir payt edi.

Xalqaro sport (XS) va Olimpiya harakatining kelish sabablari rasmiy manbalarda quyidagicha izohlangan. Ular bilan ishlash sharti sifatida tanishish mumkin boladi.

Ijtimoiy-iqtisodiy sabablar. Xalqaro sport aloqalarining vujudga kelish sabablaridan biri, jahondagi mamlakatlarda ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy jarayonlarning rivojlanishida, deb bilish zarur boladi. XIX asrning oxirlarida Germaniya, Angliya, Fransiya, AQSH, Rossiya, Italiya kabi taraqqiy bulgan davlatlar iqtisodiy va madaniy jihatdan ancha yuqori darajaga ko‘tarildi. Ishlab chiqarish, fan –texnika, talim tez rivojlandi. Bu jarayonlar ishlab chiqarish, xalqaro uyushmalar (ittifoqq), tritlar, kartellar, sindikatlarni tashkil etish bilan birgalikda davom etdi. Yevropa mamlakatlari va Amerikada ilmiy-texnik taraqqiyot jarayonining ma’suli sifatida aloqa va kommunikatsya vositalari yuzaga keldi. Chegaralangan kichik doiradagi milliy jarayonlar jamiyat taraqqiyotiga putur etkaza boshladi . Bunday sharoitda turli sohalar bo‘yicha xalqaro munosabatlarni kuchaytirish, yani iqtisodiy, ilmiy, madaniy va sportdagi aloqalarni baholash qonuniyat darajasiga etishdi.

XIX asr oxiri nisbatan tinch-osoyishtalik paydi boldi. Fransiya-Yaponiya urushidan (1870-1871) va Parij Kommunasidan (1871) boshlab, rus-yapon urushigacha (1904-1905) va Rossiyadagi birinchi iniilobgacha (1905-1907) jahonda ‘yech qanday yirik urushlar bolmagan edi. Bunday holat mamlakatlarning xalqaro aloqalari va sportni rivojlantirishga qulaylik yaratdi.

Jamoat harakatlari. Yoshlar orasida jismoniy tarbiyani rivojlantirish bo'yicha jamoatchilik (omma) harakati ning yuzaga kelishi ham katta sabab boldi. XIX asrning songgi choragi davomida jamoatchilikning arboblari, olimlar, tibbiyotchilar, pedagoglarning yoshlarga talim berish, jismoniy jihatdan rivojlantirishga qaratilgan umumiy harakatlari faoliyatlari ancha kengaygan davr edi.

Bu jarayonlarda jismoniy tarbiya va sportning yangi shakllari, usullarini izlash boshlandi. Ba'zi mutafakkirlar milliy jismoniy tarbiya va sport bilan chegaralanibgina qolmasdan, balki xalqaro sport aloqalarini ornatishni tavsiya etib, maydonga chiidilar. Bu yolda Fransiya, Gretsiya, Angliya, Germaniya, Rossiya, AQSH, Shvetsiya va boshqa mamlakatlarning jamoatchiligi o'z faoliyatlari bilan alohida ajralib turar edi. Yoshlarni jismoniy tarbiyalash maqsadida olimpiya o'yinlaridan foydalanish kabi fikrlar ham bildiriladi. Bu togrisida Chexiya pedagogi Y.A.Komenskiy, Nemis gimnastika maktabining asoschilari I.X.Gute-Mute va G.Fit, Rus jismoniy tarbiya tizimining asoschisi L.F.Lesgaft va boshqa bir kancha olimlar takidlashgan. Ular qadimgi Grek Olimpiya o'yinlari kabi musobaqalarni tashkil etish-yoshlarni jismoniy va ma'naviy jihatdan tarbiyalashda katta xizmat qilishi mumkinligini etirof etganlar.

Olimpiyadada arxeologik qazilmalar. Yoshlarni jismoniy tarbiyalashning moduli (namuna) sifatida qadimgi Grek olimpiya o'yinlaridan foydalanish goyalari ommalashib bordi. Bunda qadimgi olimpiya qishlogini arxeologik qazishlar natijasi muhim ahamiyatga ega boldi.

XVIII asrda arxeologik olimlarning diqqat - etiborini va loyialar bosib yotgan qadimgi olimpiya o'z iga jalb etgan edi. eng avvalo qadimgi olimpiya joyini Bernard de Monfakon (Fransiya), keyin nemis olimi Ioaxim Vinkelmal, ingliz arxeologi Richard Gandler va boshqalar aniqladi. XIX asr boshida birinchi qazish ishlari otkaziladi. Nemis arxeologi ernet Kursius (1814-1896) boshchiligida otkazilgan qazish ishlari ancha muvaffaiyatli ortadi. Olti marotaba otkazilgan ekspeditsiya (1875-1881) natijasida olimpiyada barcha joy va ulardagi kop sonli arxitektura va arxeologik haykallar topiladi. 1887 yilda arxeologik qazishlarning natijalari matbuotlarda elon qilinadi. Bu esa qadimgi olimpiya oyinlariga bolgan qiziiishlar va havasni

oshirib yubordi. Shu asosda jamoatchilik doirasida olimpiya harakati ni tiklash goyalari tezlashadi.

Sportning rivojlanishi va XSHni tuzish. Xalqaro sport va olimpiya harakati ning vujudga kelish sabablaridan eng muhimisportni rivojlantirish va Xalqaro sport uyushmalarini (XSU-MSO) tuzish harakati boldi. hozirgi davr sporti-XVIII-XIX asrlardagi yirik ijtimoiy o`zgarishlar, ishlab chiqarish jarayonidagi tontarishlar, harbiy ilm-fan, madaniyat, sanoatdagi taraqqiyotlar ma'sulidir.

XIX asrning ikkinchi yarmida juda kop hozirgi zamon sport turlari va oyinlar vujudga keldi. Turli mamlakatlarda sport klublari tashkil etildi, musobaqalar otkazildi, sport inshootlari (tomosha joylar) iurildi.

Angliyada va Rossiyada (neva) eshkak eshish va porus sporti (Temzada) bo`yicha boy tajribalar mavjud edi. XIX asrning boshidan buyon bu turlar bo`yicha musobaqalar otkazib borilgan. 1829 yil Angliyada Kembridj va Oksford universitetlari ortasida eshkak eshish (greblya) bo`yicha musobaqa uyushtiriladi. 1838 yildan boshlab esa, Xenlyi parus va eshkak eshish regata (oyin) otkazila boshladi.

Rossiyada 1847 yilda Peterburgda birinchi rasmiy musobaqa parus bo`yicha otkaziladi. AQSHda 1852 yilda (Vinepeg kooli) eshkak eshish bo`yicha musobaqa tashkil etiladi. Vengriya Gretsiya, Amerika, Avstraliya va boshqa bir qator mamlakatlarda suzish sporti bo`yicha musobaqalar tashkil etila boshlanadi.

1845 yilda Londonda (Angliya) birinchi engil atletika musobaqalari otkaziladi. 1860 yilda Angliyada 15 ta klub mavjud bolib, ular ortasida, ayniisa universitetlar o`rtasida musobaqalar otkazish anoanaga aylanadi. 1875 yilda Vengriyada va bir yildan keyin Nyu-Yorkda birinchi engil atletika musobaqalari uyushtiriladi. Bu sport turi Germaniya, Fransiya va Gretsiyada ham rivoj topadi. Boshqa mamlakatlarda esa sport bir muncha keyinroi tarkib topib, rivojlana boradi.

Rossiya, Finlyandiya, Shvetsiya va Norvegiya xalqlari ortasida changi va konkida uchish sporti keng tarqalgan edi. 1769 yilda Osiyo shaxri yaqinida jaxonda birinchi marotaba changida yugurish

musobaqasi otkazilgan edi. XIX asrning 60-yillarida bu sport turlari bo'yicha muntazam ravishda musobaqalar otkaziladi. Changida sakrash uchun birinchi trampolinlar vujudga keldi.

Bu davrlarda kopinga sport oyinlari ham rivojlanadi. Futbol bo'yicha texnika va taktika ancha takomillashtiriladi. Bunda rezina kameraning (tuflab toldirish) yaratilishi (50-yillar) muhim ahamiyatga ega boldi.

1863 yilda Angliyada futbol ligasi tashkil etiladi. Bu hozirgi davr futbolining yaratilish asosini tashkil etgan edi.

Kegli oyini, laun-tennis va kriket ham rivoj topadi va maxsus joylar iuriladi. Topni qo'l bilan ushlab oladi va darvoza tomon yugurib borib, uni otadi. Futboldagi qoidani buzgan bu o'yinchining harakati asosida yangi oyin turi paydo boladi. Bu o'yin shu shahar nomi (Regbi) bilan atala boshlandi. Keyinchalqk bu o'yin boshqa mamlakatlarda ham tez rivojlanadi. AQSHda bu o'yin Amerika futboliga aylandi.

Bu davrlarda rivoj topgan sport turlaridan biri boks hisoblanadi. Angliyada bu sport turi keng tarialib, XIX asrda professional turga aylanib ketadi.

Fransiya, Italiya, Germaniya, Vengriya, Rossiya, Angliya, Shvetsiya kabi mamlakatlar doirasida Shpaga va Rapiroda qqilichbozlik chuqur singib ketgan tur hisoblanadi.

Taniqli kishilar orasida ot sporti, yoy otish (miltii, pistolet va kamon) rivojlangan edi. Otchoparlar, otish tirlari boyicha musobaqalar boshlandi va poyga, oq otish musobaqalari uyushtirildi.

XIX asrning 60-yillarida bazi bir mamlakatlarda velosport bilan shugullanish vujudga keldi. Rossiya, Germaniya, Gretsiya, Buyukbritaniya, Vengriya kabi mamlakatlarda asosan kurash mashur edi.

XIX asr oxirlariga kelib jismoniy mashqlar, sport, gimnastika, o'yinlar va sayohatlarni (turizm) bir-biridan ajratish (differensiya) va turlarga bolish tizimiga asos solindi.

XIX asrning birinchi va ikkinchi yarmida ayrim mamlakatlarda olimpiya o`yinlarini amaliy jihatdan tiklashga harakat qilingan. 1834-1836 yillarda Shvetsiyaning Ramiyoz shahrida ikki marotaba skandinoviya olimpiya o`yinlari otkazilgan. Uning dasturida qisqa va o`rta masofalarga yugurish, balandlikka va langarda sakrash, kurash kabi turlar joy olgan. Bu o`yinning tashhabbuskori Lind universitetining professori Gustov Nogann Shartau bolgan. Uning taklifi bilan qadimgi olimpiyadalar haqida maruzalar qoilgan.

Greklarning olimpiya o`yinlariga qiziqishi albatta malumdir. XIX asrda Gretsiya tomonidan qadimgi olimpiya o`yinlarini qayta tiklash haqidagi takliflari kop takrorlangan. Mamlakatning mustaqil bolishi uchun astoydil xarakat qilgan evangelis Sappas bo`lgan. U har tort yilda o`yinlarni otkazish va unda sanoat va qishloq xojalik maxsulotlarini korgazmaga (vistavka) loyahasini taklif etgan edi. U olimpiya o`yinlari jarayonida korgazmalar asosida savdo, iqtisod va madaniy aloqalarning o`z aro kuchayishini kora bilgan. U o`z mablaglari hisobiga korgazma zallari va savdo shaxobchalarini quradi. Uning tashabbusi bilan 1859 yilda Afinada Panerek o`yinlari otkazilib, unda faqat Greklargina ishtirok etgan. Moddiy taminotlarning etishmasligi sababiga kora bu o`yinlar ayon-ayonda (1870-1875-1888) o`tkazilgan. Bu o`yinlar musobaqa tariqasida yuqori saviyada bolmasada olimpiya harakatining qayta tiklanishiga muhim hissa qoshgan edi.

Mamlakatlardagi sport klublar asta sekin milliy uyushmalari (kengash) va ligalariga birlasha boshladi. 1868 yilda Germaniyada barcha gimnastika uyushmalari nemis gimnastika uyushmasiga birlashadi. 1888 yil AQSHda hhavaskor atletik uyushmasi, 1903 yil Shvetsiyada Umumshved sport uyushma tashkil etiladi. Umum milliy sport tashkilotlari boshqa mamlakatlarda ham yuzaga kela boshladi. Bu uyushmalarning boshida asosan yirik kapital egalari turar edi. Ular kopincha metsenat (xomiy) sifatida klublar, ligalar, uyushmalarning faoliyatini taqdirlash bo`yicha ishtirok etishgan.

XIX asr oxirida mamlakatlardagi sport tashkilotlari boshqa lar bilan o`z aro tajriba almashqsh faoliyatlari yuzaga kelib, keyinchalqk ular Xalqaro sport uyushmalarini tashkil qilishga asos solganlar.

1881 yilda jahonda birinchi marotaba Yevropa gimnastika uyushmasi tashkil etilgan. Shu yilning o'zida esa Xalqaro gimnastika federatsiyasi (FIJ) tashkil topgan. 1882 yilda konkida uchish Xalqaro uyushmasi (ISU) va Xalqaro eshkak eshish-greblya federatsiyasi (FISA), 1900 yilda Xalqaro velosport uyushmasi (USI), 1904 yilda Xalqaro futbol federatsiyasi (FIFA) va Xalqaro muz ustida XOQ key ligasi (XIXG), 1912 yilda Xalqaro engil atletika xhavaskorlik federatsiyasi (IPAF), 1913 yilda xalqaro nayzabozlik federatsiyasi (FIB) tashkil etilgan.

1885 yilda Xalqaro yosh xristianlar uyushmasi (UMSA) sport departamenti bilan birgalikda tashkil etilgan. 1902 yil "Makkabi" uyushmasi, yani Yaxudiylar tashkiloti tuzildi.

Shu tariqa xalqaro sport uyushmalari va olimpiya qomitasini tashkil etishga sharoitlar yaratiladi.

11.2. Xalqaro olimpiya qomitasining tashkil etilishi, uning kongresslari.

Qadimgi olimpiya o'yinlarini otkazilishini toxtatish (394 y) roppa-rosa bir yarim ming yildan oshiq vaqtni tashkil etadi. 1894 yil Xalqaro olimpiya qomitasining tashkil etilishi va 1896 yil I-olimpiya o'yinlarining otkazilishi bilan sport olamining yangi tarixiy davri boshlanadi. Bu ikki katta sohaning tashkil etilishi fransuz jamoat arbobi, pedagog va maorifatchi baron Per de Kuberten (1863-1937) faoliyati bilan chambar-chas bogoliqdir.

U zodagon (arestokrat) oilasida tugiladi va tarbiya oladi. Uning dunyoqarashlari demokratiyaga ishonch, sportdagi irq, millatchilik va kamsitishlarga qarshi edi. Bir qancha yillar Fransuz sporti uyushmasida kotib bolib xizmat qilgan. Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha qator kitoblarning muallifidir. V-Olimpiya o'yinlariga (1912) bagishlab otkazilgan sanoat tanlovida (konkurs) "Sportga oda" poyemasi uchun oltin medal sohibi bolgan edi. Kubertenning xalqaro olimpiya harakatida qilgan mehnat faoliyatlarini hech bir qimmat narsaga almashtirib bolmas darajada bebahodir.

Birinchi xalqaro atletik kongress 23 iyun 1894 yil Parijdagi Sarbonn universitetida otkaziladi. Keyinchalqk bu tadbir I-Olimpiya kongressi deb ataladi.

Kongressda 12 mamlakat vakillari ishtirok etadi. 21 mamlakat esa yozma ravishda o`z xohishlarini rozilik tarikasida bildiradi. Katta mamlakat hisoblangan Germaniya Bundan bosh tortadi. Chunki, mamlakat tepasidagi harbiylar olimpiya o`yinlari goyalariga qarshi edilar.

Kongressda asosan 4shrtida masala muhokama etiladi, yani:

1. Hhavaskor lik va professional sport haqida.
2. Olimpiya o`yinlarini qayta tiklash togrisida.
3. O`yinlarning dasturi va uni otkazish tartiblari haqida.
4. Xalqaro olimpiya qomitasining tarkibi haqida.

Kongressda Xalqaro olimpiya qomitasi tuzilganligi haqida qaror qabul qilindi. Uning tarkibiga Gretsiya, Fransiya, Rossiya, Angliya, AQSH, Shvetsiya, Vengriya, Chexiya, Italiya, Belgiya, Argentina, Yangi Zelandiya vakillari kiritildi. Olimpiya qomitasining Birinchi prezidenti etib grek Demetrius Vikelas (1894-1896 yillar) saylandi. Keyinchalqk uning ornini Per de Kuberten egalladi va to 1925 yilgacha XOQ prezidenti bolib faoliyat korsatdi. Songgi 12 yil davomida u XOQ faxriy prezidenti deb hisob, landi.

Kongressda Olimpiya Xartiyasi (Ustav) tasdiqlandi. Unda XOQning maqsad va vazifalari, o`yin qoidalari va ular bilan bogliq asosiy masalalar ifoda etilgan edi.

I-Kongress Xalqaro Olimpiya harakatida mulum ahamiyatga ega boldi. Uning mohiyati keyingi olimpiya harakatini rivojlantirishda asosiy orinda turadi. Kongress kun tartibidagi barcha masalalarni korib chiqib, asosiy tomonlarni tasdiqladi.

Olimpiya Kongressida I-Olimpiya o`yinini Afinada otkazishga qaror qabul qilingan edi. Chunki antik olimpiya o`yinlari Vatani Gretsiya bolganligi va D.Vikelasning XOQ prezidenti qilib saylanishi buning asosiy sababi edi.

1896 yil 6 aprelda Afinada I-Olimpiya o`yini ochiladi. O`yinlarga 14 mamlakatdan 245 nafar sportchi kelishdi. Ular

Avstraliya, Avstriya, Bolgariya, Buyukbritaniya, Vengriya, Germaniya, Gretsiya, Daniya, Italiya, AQSH, Fransiya, Chili, Shveysariya, Shvetsiya mamlakatlarining vakillari edi. O`yinlar dasturida 9 tur: engil atletika, gimnastika, suzish, yuk (tosh) kotarish, kurash, oq otish, qqilichbozlik, velosiped poygasi va tennis bo`yicha kurashlar olib borildi.

Yengil atletika turida AQSH sportchilari 9 ta (12 tadan) yuqori natijalarni qolga kiritdi. Uch hatlab sakrash D.Konnoli birinchi olimpiya chempioni boldi. Gimnastika turida Germaniya sportchilari golib boldi. K.Shuman tayanib sakrashda eng yaxshi natijaga erishdi. Velopoygada fransuz P.Masson golib keldi.

Tennisda ingliz D.Boland, suzishda-Vengr A.Xayosh ustunlik qilishdi. Otish va qqilichbozlikda ochkolar toplashda greklar ancha faoliyat korsatib, golib bolishdi.

Greklar umumiy ochkolar bo`yicha birinchilikni egalladi. Amerikalik R.Garret disk uloqtirishda va yadro irgitishda golib boldi. Shuningdek u uzunlikka sakrashda-ikkinchi va balandlikka sakrashda uchinchi orinni egallab, barchaning etiboriga sazovor boldi. qiziqarli tomoni shundaki Garret o`yinlarga tasodifan tushib qolgan. Chunki u Gretsiyada o`z tatilini otkazib yurganda olimpiya o`yinlari haqidagi xabarni eshitadi va jamoaga o`z ro`yxatini kiritadi. U umrida disk uloitirmagan, faqat o`yindan 3 kun oldin u mashq qilib organgan. Uning tabiiy qobiliyati va sportdagi faoliyatlari olimpiya chempioni bolishiga sabab bolgan.

70 ming tomoshabin sigoadigan stadiondagilarning e`tiborini grek de`ioni Spiros Adis jalb etadi. U marafoncha yugurishda golib kelgan. (Marafon shahridan Afinagacha bo`lgan masofa 42 km. atrofida).

Afinadagi olimpiya o`yinlari maqsaddagidek bolib o`tdi. Kubertenning boshlagan harakati tola amalga oshdi. Bu XX asrning eng diqqatga sazovor tadbirlaridan biriga aylandi va olimpiya o`yinlarining har tort yilda otkazib borilishiga asos soldi.

Xulosa qilib aytganda, Xalqaro sport uyushmalarining tashkil etilishi va Xalqaro sport musobaqalarining otkazilishi qadimgi yunon

olimpiya o`yinlarini qayta tiklashga sabab boldi. Bu yo`lda Yevropa mamlakatlarining hissasi goyat kattadir.

Xalqaro olimpiya o`yinlarini tashkil qilishdagi harakatlarda fransuz adibi Per de Kubertenning tinimsiz va mashaqatli mehnatlari hamda grek xalqining o`z anoanalariga sodiq bolishi tarixda ochmas iz qoldirdi.

I-Olimpiya o`yinlari faqat ishtirok etgan davlatlarninggina emas, balki jahondagi juda kop mamlakatlarning sportchilari, yoshlari va mutaxassislarini dadil qadamlar bilan olimpiya harakatini rivojlantirishga otlantirdi.

11.3.Xalqaro ishchilar sporti irqchilik va fashizmga qarshi kurash.

XX-asrning birinchi yarimida jismoniy madaniyat va sport malum darajada rivoj topdi. Xalqaro sport federatsiyalari yolga tushib, ancha takomillashdi. Yangidan xalqaro sport uyushmalari tuzila boshladi. XX-asrning 20-30-yillarida tarkib topib va rivojlanib sport turlari bo`yicha Xalqaro sport uyushmalari (XSU) tashkil topdi. Bunda xalqaro ogir atletika sport federatsiyasi (IVF, 1920), ot sporti (FEI, 1921), changoi sporti (FIS, 1924), chim ustida xokkey (FIX, 1924), shaxmat (FIDE, 1924), stol tennisi (ITTF, 1926), jamoan oq otish (FITA, 1931), alpinizm (UNIA, 1932), basketbol (FIBA, 1932), badminton (IBF, 1934), regbi (FIRA, 1934) kabilar o`z makomiga ega boldi. 1924-yilda sport matbuoti xalqaro assotsiatsiyasi, 1928-yilda sport tibbiyoti xalqaro assotsiatsiyasi tuzildi. 1920-1941-yillar mobaynida 43 ta xalqaro sport tashkilotlari tashkil etilgan edi. Ularning 32 tasi sport turlari bo`yicha edi. Xalqaro sport musobaqalarining taqvim rejaları ancha kengaydi. Olimpiya o`yinlari yana tiklanib, davom etdi. Jahon va Yevropa miqiyosida bazi bir sport turlari bo`yicha chempionatlarni o`tkazish davom etdi.

Taqvimda 20-30 yillarda xalqaro ishchilar olimpiyadaları, spartakiadalar, sletlar, xududiy musobaqalarni tashkil qilish boshlandi.

Xalqaro talabalar sporti. Sport olamida sifat jihatdan yangi yonalish, yani talabalar sport harakati vujudga keldi. Bunda jahon studentlarining chempionatlari e`tiborga loyiqdir.

Talabalar sporti Angliya, AQSH, Fransiya, Germaniya, Shvetsiya va boshqa mamlakatlarda keng rivojlandi. Lekin birinchi jahon urushi bunga tosiinlik qildi. Urushdan keyin bu harakat qayta tiklanadi. Fransuz jamoat arbobi Jon Potijanning 1923 yilda tashabbusi bilan Parijda xalqaro talabalar sport uyushmasi tashkil etildi. U kishi va yozgi xalqaro chempionatlarni universitetlar orasida otkazishni o`z zimmasiga oladi. Shu tariqa 1924 yilda yozgi va 1928 yilda kishi sport turlari bo`yicha chempionatlarni otkazishga asos soldi.

Xududlar aro (mintaialar-Regional) o`yinlari. XX asrning birinchi yarmidagi kalendarlarda sportni ommalashtirish maqsadida turli mintaalarda musobaqalarni otkazish ko`z da tutildi. Bu o`z navbatida sportni internatsionallashtirishga qaratilgan edi. Ularga ilk bor otkazilgan uzox sharq o`yinlari misol bola oladi. 1913 yilda boshlangan bu o`yinlar 20-30 yillargacha davom ettirildi.

Shanxay (1921), Osaka (1923), Monila (1925), Tokio (1930) va boshqa shaharlarda o`yinlar otkazildi. harbiy harakatlarning kuchayishi oqibatida bu o`yinlar to`xtab qoldi.

Markaziy Amerika va Karib dengizi o`yinlari ham otkazildi. 1926 yil Meksika, 1930 yil Kuba, 1935 yil Salvador, 1938 yil Ponamada Bunday o`yinlar tashkil etilgan edi.

Shuningdek I-Bolivvar o`yinlarida Shimoliy va Janubiy Amerika sportchilari ishtirok etadi. 20-30 yillarda Bolion o`yinlari ham tarkib topadi.

Jahon va Yevropa chempionatlari. XX asrning birinchi yarmida xalqaro sport musobaqalari kalendarida sport turlari bo`yicha Jahon va Yevropa chempionatlarining ootkazilishi muhim voyeliklardan biri boldi. Jahon chempionatlari kalendarida shaybali xokkey (1924 yildan boshlab), futbol (1930 yildan boshlab), jamoan oq otish (1931), qqilichbozlik (1937), baydarka va kanoyeda eshkak eshish (1938) kabi sport turlari mavjud edi. Yevropa birinchiliklari esa boks, suzish, suvga sakrash, suv polosi, engil atletika, basketbol, baydarka va kanoyeda eshkak eshish va boshqa sport turlari bo`yicha otkazildi.

Xotin-qizlar ortasida musobaqalarni o`tkazish qiziqarli tadbirlardan biriga aylandi. Jamoan oq otish (1931), konkida uchish (1936), qqilichbozlik (1937) kabi turlar bo`yicha jahon chempionatlari otkazildi. Yevropa birinchiliklari esa suzish (1927), qqilichbozlik (1929), konkida uchish (1930), engil atletika (1938) kabi turlar bo`yicha otkazilishi anoanaga aylandi.

Ishchilar sport harakati . Ishchilar sporti inqiloblarning kotarilishi tufayli bir qator mamlakatlarda oldingi safga qoyila boshladi va ishchilar sport tashkilotini tuzish hamda xalqaro sport harakatini muvofiqilashtirish masalalari kuchaydi.

Birinchi urinish 1913 yil iiyin sharoitlarda boshlangan edi.

1920 yil Lyusern (Shveysariya) da ishchilar sport tashkilotlarining kongressi otkazildi. Unda Germaniya, Avstriya, Fransiya, Vengriya, Belgiya, Finlyandiya kabi mamlakatlarning vakillari ishtirok etdi. Bunda Xalqaro ishchilar sporti va jismoniy madaniyat uyushmasi ta`sis etildi. Uni kongress otkazilgan shahar (Lyusern) nomi bilan atashdi. Yani Lyusern sport internatsionali (LSI) deb yuritila boshladi. Rahbarlikni II-internatsional boshliqlari (Germaniya, Avstriya, Belgiya sotsial demokratlari) olib borishdi.

O`z navbatida 1921 iyulda Moskvada III-Kommunistik internatsionalning xalqaro ishchilar sport tashkilotining yangi kongressi bolib o`tadi. Unda Rossiya, Chexoslovakiya, Germaniya, Fransiya, Vengriya, Finlyandiya, Italiya kabi mamlakatlarning vakillari qatnashdi.

Kongressda ishchi-dehqon jismoniy madaniyat tashkilotlarining xalqaro uyushmasi ta`sis etildi va uning nomini qizil sport internatsionali (ISI-KSI) deb yuritildi. Uning rahbari etib harbiy N.I.Podvoyskiy saylandi. Shu tariqa ISI (KSI) orqali xalqaro ishchilar fronti mustaxkamlanib bordi. Bu tashkilot sportni fashistlashtirish va militarizatsiya qilishga qarshi tashabbus bilan chiqadi.

Bunda o`z navbatida ikki oiimdagi xalqaro ishchilar sporti harakatining bir-biriga qarama-qarshi amaliyoti vujudga keldi. Yani burjua sotsial-demokratik oqimda ISI (KSI) esa kommunistik siyosiy harakatlar oqimida faoliyat korsatishdi.

1924 yil boshlarida chet mamlakat sportchilari ittifoq sportchilari bilan aloqani oʻrnatib, bir qator uchrashuvlar oʻtkazadi. 1922-1923 yillarda fin sportchilari tashrif buyurishadi 1924 yilda ittifoq engil atletikachilari Fransiya va Germaniyaga borishdi. Futbol boʻyicha xalqaro uchrashuvlar boshlandi.

1925 yilda LSI Frank furt-na maykeda Xalqaro ishchi-sportchilarning olimpiyadasini oʻtkazdi. Bunga ISI (KSI) vakillarini qoymadi.

1928 yil Moskvada oʻtkazilgan umumittifoq I-spartakiadaga 14 mamlakatdan 612 sportchi ishtirok etdi.

1931 yilda Venada LSI sotsialistik ishchi sport internatsionali (SISI-SASI) nomiga aylantirildi.

1934 yil Parijda fashistlarga qarshi sportchilarning xalqaro sleti oʻtkazildi. Bunda ittifoq vakili ishtirok etib, fashizmga qarshi kurashni kuchaytirishni maqulladi.

1937 yil Antverpenda (Belgiya) xalqaro ishchi-sportchilar uyushmalari oʻz faoliyatlarini toxtatishga majbur boldi.

Urush davrida xalqaro ishchi-sportchilar uyushmalarining namoyondalari, etuk sportchilarning kopchiligi fashistlarga qarshi janglarda mardonavor kurashib xalok bolishdi.

Olimpiya oʻyinlari davomida XOQning faoliyatlari rivojlandi. XOQ ragbarlarining xizmati shundaki oʻyinlarda Xalq irodasi va sportchilarning faoliyatlarini turli ramzlar (simvolika) va atributlar bilan ifoda etishda yangiliklar yaratildi. Ularni Quyidagi belgilar va ramzlar bilan dalil sifatida bayon etish mumkin, yani:

Olimpiya ramzi – bir-biriga kiritilgan (ulangan) besh xalqa. Ular yashil, qora, qizil, sariq va k`ok rangda tasvirlanib, besh q`itani bildiradi. Bu 1913 yil Kuberten taklifi bilan tasdiqlangan.

Olimpiya belgisi (emblema) – besh xalqa ramzi bilan birga qoshib, yil, shahar va mamlakatning olimpiya harakati dagi belgilari (nishon) ifodalanadi.

Olimpiya mash`alasi – Olimpiya shahrida quyosh nuri taftida (olov) fakel yoqiladi. Yoqilgan mash`ala (fakel) turli vositalar orqali olimpiya o`yinlari otkaziladigan joyga etkazib beriladi. Bu an`ana 1936 yil XI-Olimpiya o`yinlaridan buyon davom etib keladi.

Olimpiya shiori (deviz) – Tezroq, balandroq, kuchliroq! (“Sitius, altius, fartius!”)-olimpiya harakatini bildiradi. Bu shior 1895 yil Kubertenning safdoshi va ortogi Rominikan ordeni soxibi, din xodimi Martin Xidon tomonidan taklif etilgan va 1913 yil bu shior XOQ tomonidan tasdqilangan. 1920 yil VII Olimpiyadada birinchi marotaba bu ishor oqiladi.

Olimpiya qasamyodi – Olimpiyada sportchilar qasamyodi Kuberten tomonidan ishlab chiqiladi va VII Olimpiya o`yinlarida (1920) amalga oshiriladi. Shu o`rinda aytish lozimki, olimpiya o`yinlari hakamlari ham iasamyod qiladi. Bu esa 1968 yildan buyon amalda qollanib kelinmoqda.

Olimpiya gimni – Gimn 1896 yilda yaratilgan. Kostas Palamos so`z i va Spiros Samar musiqasi bilan yaratilgan olimpiya gimni rasmiy ravishda 1957 yilda XOQ tomonidan tasdiqlanadi.

Olimpiya medallari va yorliqlari – oltin medal-kumushdan yasaliib, uning usti 6 g. oltin bilan qoplangan. Kumush medal esa-925 sifatidagi (proba) kumushdan tarkib topgan va bronza medali. Ular 1.2.3 oorinlar uchun mooljallangan. Diplomlar (yorlii) 1-6 orinlardagi sportchilar va jamoalarga taidim etiladi.

Olimpiya mukofotlari – orden va kuban. Ordenlar oltin, kumush va bronzalardan iborat bo`lib, olimpiya harakatiga qoshgan ulkan hissalar va sport natijalariga ega bo`lganni uchun rahbar shaxslarga, sportchilarga beriladi. Bu 1975 yilda tasdqilangan. Olimpiya kubogi 1906 yilda tasdqilanib, olimpiya sport turlarida katta yutuqlarga erishgan jamoalarga beriladi.

Olimpiya nishonlari (atributlar) – nishonlar (znachok), tangalar (manet) talismonlar (ramziy shakl), piktogrammlar va hokazo hisoblanadi. Bu nishonlarni olimpiya o`yinlarini otkazuvchi shahar va tashkiliy qomita tomonidan tayyorlanadi.

Boshda takidlanganidek XOQ faoliyatlari eng qiyin davrlarga to'g'ri keladi va boshqarish ishlarida kop murakkab voiyeliklarga duch keladi.

Malumki, olimpiya Xartiyasi birinchi kongressda (1894 y) qabul qilinib, kop soxalarda keyinchalqk o`z gartirishlar kiritilgan. Shunday bo`lsada uning asosi (Kuberten ishlab chiqqan mazmun) hozirgi davrda ham o`z kuchini yoqotgan emas.

Xartiya asosida XOQ milliy olimpiya qomitalari, xalqaro sport federatsiyalari, xalqaro sport uyushmalari va boshqa aloqador tashkilotlar bilan hamkorlikda ish olib boradi.

11.4.Olimpiya kongresslari

Birinchi XOQ kongressi (1894) haqida o`tgan boblarda bayon etildi. 1897 yil ikkinchi kongress Gavrada otkaziladi. U sport pedagogikasi va gigiyenasiga bagishlangan. Uchinchi kongress 1905 yil Bryusselda otkaziladi. Unda maktablar, universitetlar, shahar va qishloq jamoalari (opshi), armiya va xotin-qizlar orasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish masalalari muhokama qilinadi.

Keyingi uchta kongress (1906 yil Parij, 1913 yil Lozanna, 1914 yil Parij) dasturlariga sanoat, adabiyot va sport, sport texnologiyasi, olimpiya qoidalari kiritilgan edi.

Olimpiya o`yinlari va 'harakati ning obroo-ye`tiborini oshirishda keyingi o`tkazilgan Kongresslar katta rol ooyngan. VII-Kongress 1921 yil Lazanna, VIII- Kongress-1925, Praga, IX-Kongress-1930 yil Berlinda otkazilgan. Ularda hhavaskor lik sporti, o`yinlarni o`tkazish muddatlari, dasturlari, xotin-qizlarning sportda qatnashishi, yoshlar sportini rivojlantirish va boshqa masalalar muhokama etilgan.

Kongresslardagi goyalar va muammolar omma orasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishda katta ulushlar qoshgan.

Bu bobga qisqacha xulosa qilinganda aytilish mumkinki, XX asrning birinchi yarmida jahon sport jamoatchiligi hayotida juda katta burilish boldi. Olimpiya o`yinlari Yevropa va Amerika mamlakatlarida keng quloch yozdi. Taniqli va iqtidorli sportchilar soni kopaydi.

Yozgi va qishki olimpiya o`yinlaridagi natijalar, ko`tarilgan goyalar, ishorlar va otkazilgan boshqa turli xil madaniy tadbirlar yoshlarning sportga bo`lgan qiziqishlari, munosabatlarini tobora oshirib yubordi.

Xalqaro olimpiya harakatini rivojlantirishda milliy olimpiya qomitalari (MOQ) va XOQ prezidentlari, rahbar xodimlarining faoliyati olishlarga sazovor boldi.

XOQning faoliyatini mustahkamlashda otkazilgan kongresslar mu`lim ahamiyat kasb etdi.

11.5. Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrlarda xalqaro sport va olimpiya harakati .

XX asrning ikkinchi yarmi jahonda iqtisod, madaniyat va aholining o`shish darajasi misli korilmagan miqyosda taraqqiyot etdi. Shunday bolsada bazi bir mintaalarda Bunday jarayonlar notekis ravishda rivoj topadi. Shu tufayli bolsa kerakki Afrika mintoqasida biron marta ham olimpiya o`yinlari otkazilgan emas. Lotin Amerikasida 3 marta (Mexiko-1968, Los-Anjeles-1984, Atlanta-1996), Osiyo mamlakatlarida (Tokio-1964, Seul-1988) hamda Avstraliya iqitoasida (Melburn-1956, Sidney-2000) ikki martadan olimpiya o`yinlari tashkil etildi.

Bu davrlarda bazi joylarda harbiy toqnashuvlar, sovuq urush xavfi va qurollanish poygalari yuzaga keladi. Bu jihatlar xalqaro sport va olimpiya harakatlariga ham malum darajada taqdid soldi hamda salbiy ta`sir etdi. Shunga qaramasdan xalqaro sport va olimpiya harakatidagi demokratik kuchlarning ancha ustunligi tufayli Bunday harakat va tadbirlar ancha yoriinlashdi hamda rivoj topdi.

Takidlash lozimki fashizmning yakson qilinishida sobiq ittifoqlar mamlakati asosiy rol o`ynadi. Bu ma`lum darajada jahonda demokratik kuchlarni vujudga keltirish va rivojlantirishga ancha hissa qoshdi.

Demokratizatsiya uchun kurash. 50 yillar va 60 yillarning birinchi yarmi davrlarida XOQ doirasida GDR, KXDR, XXRlarining milliy olimpiya qomitalarini XOQga a`zo qilib qabul qilishda ancha tortishuvlar boladi.

1955 yilda Yevropa mamlakatlari va XOQning bazi a`zolari qarshiligiga iaramasdan GDR vaitincha XOQ a`ziligiga qabul qilinadi. Lekin ular faqat GFR jamolari tarkibida ishtirok etishi mumkin edi. Keyingi yillardagi faoliyatlar natijasida GDR 1968 yil Mexikoda mustaqil davlat sifatida olimpiya o`yinlarida qatnashdi.

Koreya xalk demokratik respublikasi (KXDR), Mangoliya (1962), Xitoy Xalq respublikasi (1954) va boshqa lar ham XOQ aozoligiga qabul qilinadi.

Urushdan keyingi yillarda Afrika va Osiyoda yangi davlatlar vujudga kelib, sport olamida katta faoliyatlar ko`rsata boshladi. Shu sababdan shu davrda bu iitoalardan 50 dan ortiq milliy olimpiya qomitalarini XOQ o`z safiga qabul etishga togri keldi. Sportdagi taraqqiyotparvar kuchlar Xalqaro sport uyushmalari va XOQ tomonidan Afrika va Osiyo mamlakatlariga yordam berishni haqli ravishda talab qildi va ularni ma`lum darajada amalga oshirdi.

XOQ va milliy olimpiya qomitalari hamda ularning xalqaro sport uyushmalari bilan bo`lgan o`z aro aloqalari va munosabatlari Bundan (1974) 90 yil burun qabul qilingan qoidalar asosida amalga oshirib kelindi.

1959 yil Sobiq ittifoqi XOQda qayta o`z gartirishlar kiritilishi yuzasidan maydonga chiqdi. Bunda XOQ a`ziligiga barcha milliy olimpiya qomitalari va xalqaro sport federatsiyalari kirish zarurligi uqtiriladi.

60 yillar oxirida XOQni demokratizatsiyalash va xalqaro sport harakati da yangi talablarni amalga oshirish yolida keskin kurashlar davom etadi. Shu davda xalqaro sport harakati da uchta uyushma olimpiya o`yinlarida faol qatnashishga davogar edi, yani:

1. XOQ olimpiya harakatida o`z ining yagona raxbarlik kuchini saqlashga astoydil kurash olib bordi.

2. 1968 yil Mexikoda tashkil topgan milliy olimpiya qomitalari bosh assambleya-assotsiatsiya deb nomlandi olimpiya harakati da ma`lum darajada o`z maviqeiga ega bolish, jahon sportining hozirgi muammolarini echishga davogar edi.

3. xalqaro sport federatsiyalari bosh assotsiatsiyasi (XSF BA - GAISF) (1967 yilda tuzilgan), olimpiya o`yinlarini tashkil qilishdagi ulkan rollarni egallashga davogar edi.

Xullas bu bahslar va kurashlarda bazi bir haqqoniy masalalar hal etildi. Shular qatorida havaskor sportchilarning bir qator maqomlari (status-'uiui) ijobiy hal etildi.

XS va OQning kengayishi. Urushdan keyingi yillarda Xalqaro sport (XS) harakati ancha kengaydi. 1946 yilda Xalqaro dzyu-do federatsiyasi (FID), 1958yilda Xalqaro jismoniy tarbiya va sport kengashi (SIYEPS), 1969 yildan Yevropa engil atletika assotsiatsiyasi (YEAA), 1970 yilda Yevropa havaskorlik boks assosatsiatsiyasi (VABA) tashkil etildi.

Hozirgi davrda jahonda 200 dan ortiq xalqaro sport uyushmalari mavjuddir. Ularga 5 qit`adan minglab milliy sport tashkilotlari va birnecha yuz millionlab sport ixlosmandlari birlashgan.

Urushdan keyingi dastlabki davrlarda jahon yoshlari va talabalarining dostlik o`yinlari an`anaga aylandi. Bu o`yinlar jahon yoshlari festivallari dasturidan orin egalladi. Bu ayniisa 1957 yil Moskvada otkazilgan III-jahon yoshlari festivalida yaqqol namoyon boldi.1959 yilda umumjahon talabalarining Universiadasi otkazildi. Universitetlar sporti xalqaro federatsiyasi (USXF-FISU) universiadalarni yozgi va kishi sport turlari bo`yicha o`tkazib kelmoqda.

Qit`alarda sport o`yinlarini o`tkazishga 1951 yilda asos solingan edi. Bu o`yinlar har 4 yilda bir marotaba tashkil etiladi.

Panamerika o`yinlari shimoliy va janubiy Amerika mintaialarining sportchilarini o`z ichiga oladi. Shuningdek Afrika, Britaniya, Osiyo, Balion, Orta yer dengizi, Skandinaviya va boshqa o`yinlar ham doimiy ravishda o`tkazib borilmoqda.

Mintaqalardagi o`yinlar XOQ himoyasida otkaziladi, agar ular XOQ xartiyasiga xilof ravishda ish olib borishmasa.

1958 yildan boshlab AQSH va Sobiq ittifoq engil atletikachilarning xalqaro uchrashuv musobaqalarini jahonda “Ulkanlar uchrashuvi” (“Match gigantov”) deb yuritildi.

1975 yil Xelsinkida Yevropa, AQSH va Kanada davlatlarining 35 vakili ishtirokida Yevropada xavfsizlik va hamdostlik masalalariga bagishlab yigqilish otkazildi. Uning maqsad va vazifalari mazmunida sportdagi o`z aro aloqalar ham qayd etildi va yaxshi bitimlarga kelishildi.

Xalqaro jismoniy madaniyat va sportni rivojlantirishga birlashgan millatlar tashkilotining (BMT-VON) Yunesko (talim, fan va madaniyat bo`yicha boolimi) tashkiloti ham e`tiborni iaratdi. Yunesko tarkibida 1958 yildan boshlab jismoniy tarbiya va sport xalqaro kengashi (JSXK-SIYEPS) mavjud bo`lib, xalqaro sport harakatida katta hamda salmoqli orinda turmoqda. 1978 yilda Yuneskoning bosh Konferensiyasida hukumatlararo jismoniy madaniyat va sport qomitasi tashkil etilib, u Yuneskoning jismoniy tarbiya va sport xalqaro xartiyasini (ustav-nizom) maiulladi. Xartiyada hukumatlararo tashkilotlarda jismoniy madaniyat va sport ishlarini yaxshilash, xalqaro sport harakati da har tomonlama komaklashish va boshqa zarur masalalar ifoda etilgan edi. Bu yuneskoning jismoniy madaniyat va sportning rivojlanishi hamda xalqaro sport aloialari tajribalarini almashtirish yo`lida yangi turtki (stimul) bolib hisob, landi.

Xalqaro sport harakatini demokratik yollarga burishda Yevropa sport konferensiyalari (1973, 1975,1977,1979,1981,1983,1985,1987) mu`lim ahamiyat kasb etdi. Bu anjumanlar hozirgi zamon jamiyatida insoniyat uchun sportning ahamiyati muhim ekanligi va Yevropaning Xalqaro sport aloqalarini yanada rivojlantirishda katta ahamiyat kasb etishi takidlandi.

Sport mahoratlarining oshishi. Yozgi va kishi olimpiya o`yinlari, Jahon va Yevropa chempionatlari, mintaqalardagi o`yinlar va boshqa xalqaro sport musobaqalari XX asrning so`nggi 10 yilida sportchilarning rekordlari, yuqori mahoratlarini namoyish qilish bilan birga inson omilidan yanada maqsadliroi foydalanish yollarini ochib berdi. Yengil atletika, ogir atletika, suvda suzish, konkida uchish kabi

sport turlarida misli koorilmagan rekordlar oornatildi. Gimnastika, futbol, xokkey, basketbol, voleybol, kurash, boks va boshqa sport turlarida sportchilar eng yaxshi natijalarga erishdi. Bunday natijalarga erishishning omili iqtidorli sportchilar, istedadli murabbiylar, tibbiy xodimlar va mutaxassis olimlarning uzviy hamda o`z aro hamkorlikda mehnat qilishi bilan bogoliqdir.

Ilmiy-texnik taraqqiyot natijalari orgatish mashgoulotlarning usullarini takomillashtirishga imkoniyat yaratdi. Bu esa sportchilarning jismoniy, texnik, taktik va axloqiy-irodaviy tayyorgarliklarini yana yuqori pogonalarga ko`tarishni talab etmoqda.

Sport natijalarining yuqori darajada bolishida yangi texnik vositalar, jihozlar, asbob-uskunalar ham mulim orinlarni egallamoida.

Urushdan keyingi davrlardagi Xalqaro sport harakatining o`shishi insoniy jamiyat taraqqiyotining qonuniyatlari bilan bogoliqdir.

11.6. Olimpizm, XOQ va uning prezidentlari.

Olimpizm (Olimpiyachilik) tushunchasi koproq siyosatdonlar, xalqaro hamjamiyat tashkilotlari va boshqa sohalardagi arboblar, mutaxassislar, xodimlar hamda yosh ijodkorlar faoliyatida koproq istemolda bolmoqda. Iisia qilib aytganda olimpiya tarafdorlari (olimpiyachilik) bu sohani ommalashtirish, ijtimoiy-turmush madaniyatga tobora chuqur singdirish maqsadida dir.

Olimpizm goyalari va mafkuralariga quyidagilar kiradi:

- Sport va sport faoliyatlaridan tinchilik va tinchlikning barqarorligini taminlashda foydalanish.
- Barcha mamlakatlar va mintaialardagi sportchilarning dostligi va munosabatlari.
- Shaxsni hartomonlama barkamollikka etishtirish.
- Irqchilik , millatchilik, siyosatdonlik va giyovandlikka (doping) qarshi kurash.

- hozirgi davrda sportning o`z aro xayrixohlikka (gumanizm) intilishlarni doimiy ravishda mustahkamlash.

Olimpiya harakati – bu jamiyat taraqqiyoti bo`lib, u olimpiya goyalari va mafkurasi tamoyillariga tayanadi. Shu asosda insonlar va tashkilotlarni ularning millati, irqi va yashash joylaridan iatoiy nazar o`z iga birlashtiradi. Ularning sport gimnastika va o`yinlarni o`z larining asosiy faoliyati deb bilishlariga komaklashuvchi ijtimoiy faoliyatdir.

-Olimpiya harakati ning asosiy vazifalari quyidagicha:

-Olimpiya goyalarining tamoyillarini jahonga tarqatish;

-Olimpiya sport turlarini tashkil etish va rivojlantirishga komaklashish.

-Sport asosida yoshlarni o`z aro hamkorlik va doostlik ru`ida tarbiyalash.

-Sportni targobot qilish, imkoniyat doirasida ulardan jismoniy, manaviy va estetik tarbiyada foydalanishni ifodalash.

-“Olimpiya xayrixohligi” (solidarnost) dasturini tarqatish (singdirish) yolida sharoitlar yaratish.

-har tort yilda bir marotaba olimpiya o`yinlariga tayyorgarlik va uni o`tkazish.

Olimpiya oyinlari – bu sportchi-olimpiyachilarning majmuiy xalqaro musobaqasidir, jahon yoshlarining buyuk bayramidir.

Oyinlar barcha mamlakatlarning kuchli sportchilarini birlashtiradi va musobaqalarda halol, teng huquqli asosida qatnashishlarini taminlaydi.

Olimpiya oyinlari barcha mamlakatlar va ularning sportchilaridagi sport mahoratlari, axloqiy, estetik va insonparvarlik goyalarini namoyon etuvchi ko`z gu sifatida xizmat qilmoqda.

XOQ tarkibida 1950 yilda Milliy olimpiya qomitalarining soni 68 ta bolsa, 1997 yilda 197 va 2000 yilga kelib esa ularning soni 200

dan oshib ketdi. Bu olimpiya harakati ning internatsional (kopmillatchilik) yolidagi ijobiy faoliyatlaridan biridir.

Olimpiya o`yinlari-bu sport mahorati maktabidir. Olimpiya o`yinlari talim-tarbiya tizimidagi shaxsni barkamollikka erishtirish yolidagi barcha faoliyatlarni takomillashtirishga bevosita yordam qiladi. Olimpiya o`yinlari xalqaro olimpiya harakatining eng yuqori choqqisidir.

XALQARO OLIMPIYA OYINLARINING PREZIDENTLAR.

XOQ Prezidentlari	Faoliyat korsatgan yillar	Davlatlar
Demetrius Vikelas	1894-1896	Gresiya
Per de Kuberten	1896-1915,1916-1925	Fransiya
Godfri de Blone	1916-1919	Shveysariya
Anri de Baye-Latur	1925-1942	Belgiya
Yuxannes Zigfrid edstrem	1942-1952	Shvesiya
Yeyveri Brendedj	1952-1972	AQSH
Maykl Morris Killanin	1972-1980	Irlandiya
Xuan Antonio Samaranch	1980 -2001	Ispaniya
Jak Rogge	2001-2005	Belgiya
Tomas Baxx	2006-x.v.	Germaniya

Demetrius Vekelas
(1894—

1896 yillar).

P`er de Kuberten (1896-1915 yillar), (1919-1925 yillar)

P`er de Kuberten

1894 yili 23 iyunda Per de Kuberten tashabbusi bilan halqaro olimpiyada o`yinlarni otkazish vazifasini o`z ichiga oluvchi Xalqaro Olimpiya qomitasi tuzildi. Xalqaro Olimpiya qomitasini tasis etuvchi azolari:

YE.Kallo (Fransiya), Generil A.D.Butovskiy (Rossiya), General Balk (Shvesiya), professor U.M.Slooon (AQSH), lord Amitxill (Buyuk Britaniya), CH.Xerberg (Buyuk Britaniya), Ferenya Kemen (Vengriya), I.Gut – Yarnovskiy (Bogoyemiya), X.B.Subner (Argentina), L.A.Kaff (Yangi Zelondiya), graf Loqkezi Palli (Italiya), graf. M. de Boze (Belgiya), Kiyaz d, Anuriya Iorafa (Italiya) va V.Gexbordey (Germaniya).

V.Gexbardey Parijda o`tkazilgan kongressda qatnashmagan, lekin 1895 yili uni keyingi sana bilan Xalqaro olimpiya qomitasini ta`sis etish komissiyasi azoligiga kiritilgan.

Xalqaro olimpiya omtasining prezidenti qilib grek Demetrios Vikelas, bosh kotib qilib esa fransuz baron Per de Kuberten saylandi. Ikki yildan keyin Vikellas istefoga chiqadi va 1896 yildan keyin Kuberten prezedentlik lavozimini egallaydi.

Ma`lumki ta`sis anjumani olampiya o`yinlarining asosiy huquqlari, qoida va nizomlarini shuningdek antik yangilqilariga to`rt yilda bir morotoba otkazish togrisidagi qarorni olimpiya nizomi (Xortiyasi) tasdiqlaydi. Per de Kuberten birinchi zamonaviy olimpiya o`yinlarini 1900 yilda Parij shahrida otkazish togrisida taklif kiritadi, biron Gresiyalik taniqli shoir va tarjimon Demetrius Vikelas anjuman ishtirokchilarining olimpiya o`yinlarini 1896 yil otkazishga, shuningdek 1900 yilda bo`ladigan olimpiya o`yinlarini otkazish arenasi Parij shahrida bo`lishiga chaqiradi. Bungacha antik olimpiya o`yinlarining beshinchi hisoblanchan Ellada yerida birinchi zamonaviy o`yinlari otkaziladi. Masala shunday xal qilishadi.

Zamonaviy olimpiya o`yinlarining qayta tiklash fransuz pedagogi Baron Per de Kuberten sayi harakatlari va fidoyligi tufayli amalga oshgan.

1894 yili 23 iyunda Per de Kuberten tashabbusi bilan halqaro olimpiyada o`yinlarni otkazish vazifasini o`z ichiga oluvchi Xalqaro olimpiya qomitasi tuzildi.

Xalqaro olimpiya qomitasini tasis etuvchi azolari:

YE.Kallo (Fransiya), Generil A.D.Butovskiy (Rossiya), General Balk (Shvesiya), professor U.M.Slooon (AQSH), lord Amitxill

(Buyuk Britaniya), CH.Xerberg (Buyuk Britaniya), Feranya Kemen (Vengriya), I.Gut – Yarnovskiy (Bogoyemiya), X.B.Subner (Argentina), L.A.Kaff (Yangi Zelondiya), graf Loqkezi Palli (Italiya), graf. M. de Bo`z e (Belgiya), Kiyaz d, Anuriya Iorafa (Italiya) va V.Gexbordey (Germaniya)V.Gexbardey Parijda o`tkazilgan iongressda iatnashmagan, lekin 1895 yili uni keyingi sana bilan Xalqaro olimpiya qomitasini ta`sis etish komissiyasi aozoligiga kiritilga

XOQ 3

Prezidenti Anri de Baye-Latur (1925—1942).

XOQ 4
Prezidenti

Yuxannes Zigfrid Edstrem (1942-1952)

XOQ 5

Prezidenti Eyveri Brendj (1952-1972)

XOQ

6 Prezidenti Maykl Morris Killanin (1972 – 1980)

XOQ 7 prezidenti Xuan Antonio Samaranch (1980 – 2001)

Xuan Antonio Samaranch-yettinchi prezident hisoblanadi. U 1920 yilda Ispaniyada tavallud topgan. Uning olimpiya harakati choqqilariga chiqishning dastlabki faoliyatlari 40-50 yilgacha to'g'ri keladi. U Baraslun munitsipalitetida (viloyet) sport bo'yicha maslahatchi, keyin rolikli (goildirakli) konki bo'yicha milliy federatsiya prezidenti bolib xizmat qildi. 1956 yildan boshlab Ispaniya terma jamoalariga rahbar sifatida qishki va yozgi olimpiya o'yinlarida ishtirok etadi. 1963 yilda (43 yosh) Ispaniya Osiyo sport kengashi raisi va 1967 yilda milliy olimpiya qomita prezidenti lavozimida faol korsatgan. U 1968 yilda XOQ azosi bolib saylanadi. Shu bilan Xalqaro olimpiya o'yinlarining bayonnomasi (qaror) va matbuot ishlari komissiyasi raisligi vazifalarini boshqa radi. 1974-1978 yilda XOQ vitse-prezidenti edi. 1977-1980 yillarda Ispaniyaning ITTIFOQdagi elchisi bolgan. U uzoq yillardan buyon filataliy (marka, znachok va h.k) bilan maquldul.

Samaranch XOQda faol ishladi. 1980 yil Maskvada o'tkazilgan XOQning 83-sessiyasida birinchi tur saylovida kop ovozga ega boladi. U 2001 yil boshlarigacha (20 yildan ortiq) XOQ prezidenti boldi. Uni olimpiya islohotchisi deyish mumkin. 1992 yil Angliyada Devid Millerning "Olimpiya inqilobi" kitobi nashr etiladi. Unda Samaranchning tola tarjimai 'oli (biografiya) aks ettiriladi.

Samaranchning islohoti quyidagicha ifoda etilgan, yani;

- Shari va Garbning o'z aro munosabatlaridagi barqarorlik;
- Janubiy Afrika Respublikasining (JAR-YUAR) olimpiya o'yinlarida qatnashishni man etilgan qarorni olib tashlash;
- Yozgi va kishi olimpiya o'yinlarini turli yillarda (bir yilda emas) o'tkazish;
- Itoalardagi milliy olimpiya assotsiatsiyalari bilan musta'kam aloiani o'rnatish;
- XOQ tarkibiga xotin-qizlarni jalb etish;

-XOQ tarkibidagi komissiyani olimpiya chempionlardan tarkib toptirish;

-Olimpiya xartiyasidagi 26-bobni tola o`z gartirish, yani professional sportchilarning olimpiya o`yinlarida foyda keltirishi;

-Giyohvandlikni yoqotishga qarshi kurash;

-XOQning moddiy va moliyaviy manbaoini ta`minlashda kommersiya va bozor munosabatlarini kengaytirish;

-MOQ va xalqaro sport uyushmalari (XSU-MEF) rahbarlari bilan shaxsan uchrashish faoliyatlari;

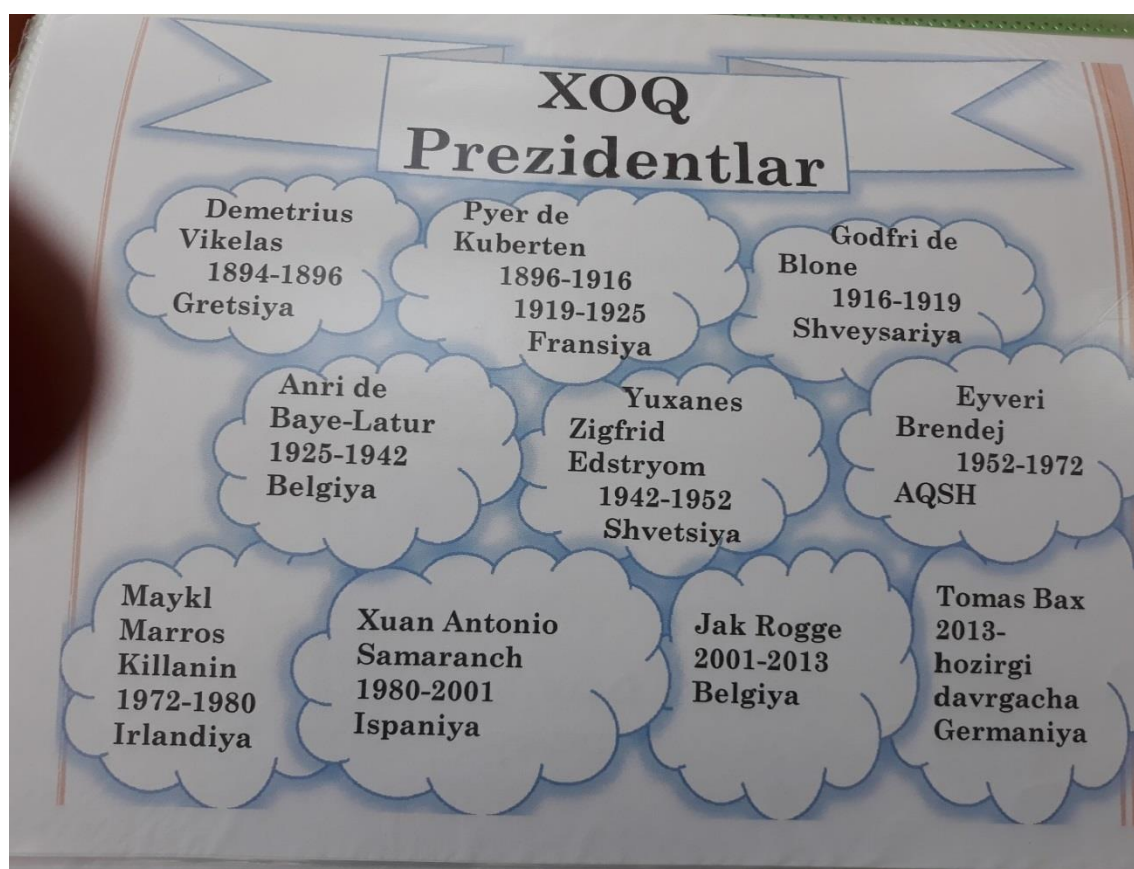
-XOQ boshqa ruv (administratsiya) tuzilishiga o`z gartirishlar kiritish va Lozzanada olimpiya muzeyini yaratish, shuningdek Toshkent va boshqa shaharlarda ham shu kabi muzeylarni tashkil etishda amaliy yordamlar va h.k

XOQ 8 prezidenti Jak Rogge (2001-2013)

XOQ 9 prezidenti Tomas Baxx (2013-x.v.)

XOQ KONGRESSLARI HAQIDA MA'LUMOT

№	O`tkazilgan yillar	O`tkazilgan joyi
I	1894	Parij
II	1897	Gavr
III	1905	Brussel
IV	1906	Parij
V	1913	Lozanna
VI	1914	Parij
VII	1921	Lozanna
VIII	1925	Praga
IX	1930	Berlin
X	1973	Varna
XI	1981	Baden-Baden
XII	1994	Parij
XIII	2000	Kopengagen

OLIMPIYA OYINLARI.

№	Yil	Otkazilgan joyi	qatnashgan mamlakatlar soni	Sportchilar soni	1-Orinni egallagan Davlat
I	1896	Afina, Gresiya	14	245	Gresiya
II	1900	Parij, Fransiya	24	1225	Fransiya
III	1904	Sent-Luis, AQSH	13	689	AQSH
IV	1908	London, Angliya	22	2035	Angliya
V	1912	Stokgolm, Shvesiya	28	2547	Shvesiya
VI	1916	Berlin, Germaniya	otkazilmadi		
VII	1920	Antverpen, Belgiya	29	2669	AQSH
VIII	1924	Parij, Fransiya	44	3092	AQSH
IX	1928	Amsterdam, Gollandiya	46	3014	AQSH
X	1932	Los-Andjeles, AQSH	37	1408	AQSH
XI	1936	Berlin, Germaniya	49	4066	Germaniya
XII	1940	Tokio, Yaponiya	otkazilmadi		
XIII	1944	London, Angliya	otkazilmadi		
XIV	1948	London, Angliya	59	4099	AQSH

XV	1952	Xelsinki, Finlyandiya	69	4925	AQSH
XVI	1956	Melburn, Avstraliya	67	3184	ITTIFOQ
XVI I	1960	Rim, Italiya	83	5348	ITTIFOQ
XVI II	1964	Tokio, Yaponiya	93	5140	ITTIFOQ
XIX	1968	Mexiko, Meksika	112	5530	AQSH
XX	1972	Myunxen, FRG	121	7123	ITTIFOQ
XXI	1976	Monreal, Kanada	92	6028	ITTIFOQ
XXI I	1980	Moskva, ITTIFOQ	80	5217	ITTIFOQ
XXI II	1984	Los-Andjeles AQSH	140	6797	AQSH
XXI V	1988	Seul, Koreya	159	8465	ITTIFOQ
XX V	1992	Barselona, Ispaniya	169	9367	SNG
XX VI	1996	Atlanta, SSha	197	10320	AQSH
XX VII	2000	Sidney, Avstraliya	199	10651	AQSH
XX VIII	2004	Afini, Gresiya	202	11400	AQSH
XXI X	2008	Pekin, Xitoy	204	11500	XIToy
XX X	2012	London, Angliya	205	10500	AQSH
XX XI	2016	Braziliya, Rio de Janeyro	214	1113	XIToy

QISHKI OLIMPIYADA OYINLARI.

№	Yil	Otkazilgan joyi	Mamlakat va qatnashgan sportchilar	Sport turlari ni soni.	1-orin egallagan mamlakat
---	-----	-----------------	---	---------------------------------	---------------------------------

			soni.		
I	1924	Shamoni, Fransiya	293 (16)	7	Norvegiya
II	1928	Sankt-Moris, Shveysariya	464 (25)	8	Norvegiya
III	1932	Leyk-Plesid, AQSH	252 (17)		AQSH
IV	1936	Garmish-Partenkirxen, Germaniya	646 (28)	7	Norvegiya
V	1948	Sankt-Moris, Shveysariya	669 (28)	9	Shvesiya
VI	1952	Oslo, Norvegiya	694 (30)	8	Norvegiya
VII	1956	Kortina-d Ampesso, Italiya	821 (32)	8	Ittifoq
VIII	1960	Skvo-Velli, AQSH	665 (30)	8	Ittifoq
IX	1964	Insbruk, Avstriya	1091 (36)	8	Ittifoq
X	1968	Grenobl, Fransiya	1158 (37)	10	Norvegiya
XI	1972	Sapporo, Yaponiya	1006 (35)	10	Ittifoq
XII	1976	Insbruk, Avstriya	1123 (37)	10	Ittifoq
XIII	1980	Leyk-Plesid, AQSH	1072 (37)	10	Ittifoq
XIV	1984	Sarayevo, Yugoslaviya	1274 (49)	8	GDR
XV	1988	Kalgari, Kanada	1634 (57)	8	Ittifoq
XVI	1992	Albervil, Fransiya	1801 (64)	12	Germaniya
XVII	1994	Lillexammer, Norvegiya	1923 (67)	12	Rossiya
XVII I	1998	Nagano, Yaponiya	2176 (72)	14	Germaniya
XIX	2002	Solt-Leyk-Siti, AQSH	2399 (77)	15	Germaniya
XX	2006	Turin, Italiya	2573 (84)	15	Germaniya

					a
XXI	2010	Vankuver, Kanada	2574 (82)	15	Kanada
XXII	2014	Sochi, Rossiya	2574 (80)	20	Rossiya

OSIYO OYINLARI

Yozgi Osiyo o`yinlari.

No	O`tkazilgan yili	O`tkazilgan joyi
I	1951	Dehli, Xindiston
II	1954	Manila, Filippin
III	1958	Tokio, Yaponiya
IV	1962	Djakarta, Indoneziya
V	1966	Bangkok, Tailand
VI	1970	Bangkok, Tailand
VII	1974	Tegeran, Iran
VIII	1978	Bangkok, Tailand
IX	1982	Deli, `indiston
X	1986	Seul, Koreya
XI	1990	Beyjing, Xitoy
XII	1994	Xirosima, Yaponiya
XIII	1998	Bangkok, Tailand
XIV	2002	Pusan, Koreya
XV	2006	Doha, Qatar
XVI	2010	Guanchjou, Xitoy
XVII	2014	Inchxon, Koreya

QISHKI OSIYO O`YINLARI.

No	O`tkazilgan yili	O`tkazilgan joyi
I	1986	Sapporo, Yaponiya
II	1990	Sapporo, Yaponiya
III	1996	Xarbin, `itoy
IV	1999	Kanvondo,
V	2003	Amori,
VI	2007	Chanchun
VII	2011	Alma-Ata, Kazaxstan

BUTUNDUNYO UNIVERSIADASI

Yozgi Universiada			Qishki Universiada		
№	yil	O`tkazilgan joyi	№	yil	O`tkazilgan joyi
I	1959	Turin, Italiya	I	1960	Shamoni, Fransiya
II	1961	Sofiya, Bolgariya	II	1962	Villar, Shveysariya
III	1963	Portu-Alegri, Braziliya	III	1964	Shpindlerov Mlin, Chexoslovakiya
IV	1965	Budapesht, Vengriya	IV	1966	Sestriyere, Italiya
V	1967	Tokio, Yaponiya	V	1968	Insbruk, Avstriya
VI	1970	Turin, Italiya	VI	1970	Rovaniyemi, Finlyandiya
VII	1973	Moskva, ITTIFOQ	VII	1972	Leyk-Plesid, AQSH
VIII	1975	Rim, Italiya	VIII	1975	Livino, Italiya
IX	1977	Sofiya, Bolgariya	IX	1978	Shpindlerov Mlin, Chexoslovakiya
X	1979	Mexiko, Meksika	X	1981	Xaka, Ispaniya
XI	1981	Buxarest, Ruminiya	XI	1983	Sofiya, Bolgariya
XII	1983	Yedmonton, Kanada	XII	1985	Belluno, Italiya
XIII	1985	Kobe, Yaponiya	XIII	1987	Shtrebske Pleso, Chexoslovakiya
XIV	1987	Zagreb, Yugoslaviya	XIV	1989	Sofiya, Bolgariya
XV	1989	Duysburg, Germaniya	XV	1991	Sapporo, Yaponiya
XVI	1991	Sheffild, Angliya	XVI	1993	Zakopane, Polsha
XVII	1993	Buffalo, AQSH	XVII	1995	Xaka, Ispaniya
XVIII	1995	Fukuoka,	XVIII	1997	Mudju, Koreya

		Yaponiya			
XIX	1997	Sitsiliya, Italiya	XIX	1999	Poprad, Slovakiya
XX	1999	Palma de Malorka, Ispaniya	XX	2001	Zakopane, Polsha
XXI	2001	Pekin, Xitoy	XXI	2003	Tarvizio, Italiya
XXII	2003	Tegu, Koreya	XXII	2005	Insbruk, Avstriya
XXIII	2005	Izmir, Tursiya	XXIII	2007	Turin, Italiya
XXIV	2007	Bangkok, Tailand	XXIV	2009	Xarbin, 'itoy
XXV	2009	Belgrad, Serbiya	XXV	2011	Yerzurum, Tursiya
XXVI	2011	Shenchjen, Xitoy	XXVI	2013	Maribor, Sloveniya
XXVII	2013	Kazan, Rossiya	XXVII	2015	Granada, Ispaniya
XXVIII	2015	Kvandju, Koreya	XXVIII	2015	Koreya, Seul

O`zbekiston 1992 yili oz mustaqilligiga ega bo`lgan zabardast davlatga aylanib bormoqda.

1992 yil 21 yanvarda O`zbekiston Respublikasining Milliy olimpiya qomitasi rasmiy ravishda ta`sis qilindi va shu yili 9 martda Xalqaro olimpiya qomitasi tarkibiga kiritilib, xaqiqiy a`zosi boldi. Bu O`zbekiston sportchilarining olimpiyada, Osiyo va Jahon birinchililarida mustaqil terma jamoa sifatida ishtirok etishlariga imonlar yaratib berdi.

1993 yil 26 aprelda O`zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya Qomitasi (MOK)ning bosh Assambleyasi bo`lib, uning ustavi qabul qilindi. Unda Olimpiya o`yinlarining asosiy goyalari o`z ifodasini topgan bo`lib, eng muhim yo`nalishlar bo`yicha asosiy vazifalar belgilangan. O`zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya Qomitasi o`z faoliyatini Olimpiya hartiyasiga asoslangan holda amalga oshiradi. U o`z oldiga olimpiya goyalarini aholi ongiga singdirish, shuningdek, barcha kishilarning jismonan madaniyat va sport bilan

shugoullanishga jalb qilishni maqsad qilib qoyadi. Buning uchun “Tezroq”, “Balandroq”, “Kuchliroq” deb nomlangan olimpiya o`yinlari chaiqrqilarini aholiga, ayniqsa oquvchi – yoshlarga tushoontirishda bir qator tadbirlar amalga oshirilmoqda. Malumki, Xalqaro olimpiya o`yinlarining “Olimpiya o`yinlarida asosiysi talaba emas, balki unda qatnashish!”, degan oliyjanob goyalari (1908 yil IV olimpiyadada qilingan) mavjud. O`zbekiston Respublikasi bu goyalarga amal qilgan holda, o`yinlarda qatnashib qolmasdan, balki ulkan galabalar uchun ham katta tayyorgarlik ko`rmoqda. Chunki Respublikamiz 1994yil fevraldagi qishki va 1996 yildagi yozgi olimpiya o`yinlarida, shuningdan Osiyo o`yinlarida, Osiyo chempionantlarida va jaxon chempionantlarida mustaqil jamo sifatida qatnashib yaxshi orinlarni egallamoqdalar.

Olimpiya timsoli “O sport sen-tinchlik mash’ur iborasini” Tezroq, kuchliroq, bolandroq shiorini muallifi Per de Kuberten boladi.

11.7. Yozgi olimpiya o`yinlari xaqida malumotlar.

BIRINCHI OLIMPIYADA OYINLARI

(1896 yili 6 apreldan – 15 aprelgacha Gresiyaning Afina shahrida o`tkazildi.

Birinchi olimpiyada o`yinlari 1896 yili 6 apreldan – 15 aprelgacha Gresiyaning Afina shahrida o`tkazildi. I – Olimpiya o`yinlarida 13 mamlakatdan 285 sportchi qatnashdi. Sportning dasturdagi 9 turi bo`yicha, dasturning 42 turidan birinchilii o`tkazildi. (yengil antletika, gimnastika, ogir atlentika, oq otish, velosifey, tennis, qqilichbozlik, kurash, suzish).

Zamonaviy olimpiyada o`yinlariga marofon yugurishini kiritilishini o`z i qayta voqiyea boldi.

Gresiya Iokomondoni Miltiodning elchisi yunonlarning Marofon vodiysida eronliklar ustidan qilgan galabasi haqidagi xabarni Afrikaga etkazish uchun yugurib borgan yolda birinchi marta marofon yugurishi otiazildi. Bu musobaqa tomoshabinlarning diqqatini o`z iga koproq jalb etdi va olimpiyada o`yinlarining asosiy turiga aylangandek boldi. Yugurishda grek Luis yutib chiqdi.

Noanoanaviy ochkolar hisobiga kora Gresiya birinchi o`rinni, AQSH – ikkinchi o`rinni va Gremaniya sportchilari uchinchi o`rinni egalladilar.

II – OLIMPIYA O`YINLARI

(1900 yil 14 maydan 13 sentabrgacha Fransiya, Parijda bolib o`tdi.)

1900 yili Parijda Xalqaro Parid visitavkasi paytida bu shaharda II-Olimpiyada o`yinlari bolib o`tdi. Bu gal o`yinlar jamoatchiliining diqqatini unchalqk torta olmadi. o`yinlar dasturi cho`z ilib ketgan bo`lib, korgazma davom etib turgan vaqtning boshidan oxirigacha namoyish qilindi, bu esa ularga bo`lgan qiziqishning pasaytirib yubordi; korgazma eksponantlari tamoshabinlarning diqqatini jalb qildi. Olimpiya o`yinlari dasturiga quyidagi yangi sport turlari kiritildi: ot sporti, suv polosi, elkanli sport, eshkak eshish, futbol, golf, regbi, jamoan oq otish.

Bu o`yinlarda 20 mamlakatdan 1066 sportchi (shulardan 6 tasi ayollar) ishtirok etdi.

Naoanaviy ochkolar hisobiga kora Fransiya birinchi o`rinni, AQSH ikkinchi o`rinni, Buyuk Britaniya uchunchi o`rinni egalladilar.

III – OLIMPIYADA O`YINLARI

(1904 YIL 1 iyldan– 29 oktiybrgacha AQSHning Sent – Luis shahrida o`tkazildi

III – Olimpiyada o`yinlari AQSH ning Sent – Luis shahrida o`tkazildi. Yevropa mamlakatlaridan olimpiyadaga sportchilar kam keldi va o`yinlar aslida Amerika sportchilarining musobaqasiga aylanib ioldi. Bu o`yinlarda 10 mamlakatdan hammasi bolib 496 sportchi qatnashdi.

Bu olimpiyada o`yinni haqida Lozanadachi Olimpiyada institutini yozishiga ko`ra o`yinni asosiy dasturida 11 ta sport turi va 2 korgazmali chiqishni taqdim etilgandi. Biroq haqiqat shundan iboratki, yunon, nemis va vengarlardan tashiari barcha evropa davlatlari qatnashmasligini elon qildilar. Kuberten o`z i ham bu o`yinni otkazishdan bosh tortdi.

Bu olimpiyada o`yinlari dasturiga birinchi marta boks, suvga sakrash, basketbol (ko`rgazmali sport turi) kiritildi. Kurash va boks musobaqalarida birinchi martaba ogirlik toifalari kiritildi. Yengil atletika turlarining ortasida eng an`anaviysi marofon yugurish bolib ioldi. Marofon yugurishda golib lik Amerikalik sportchi Lorsga nasib etdi. Biroq uni natidasini hisobga olishmadi.

III – Olimpiaa o`yinlarida 10 ta davlatdan 496 sportchi (shulardan 10 tasi ayollar) dasturdagi 17 sport turi bo`yicha 103 raqamidan birinchilii o`tkazildi. Shulardan halqaro dideratsiya sportni 9 turi bo`yicha 73 ta musobaqani rasmiy ravishda tan oldi. Beysbol bo`yicha korgazmali chiqqish korsatildi.

Noanaviy ochkolar hisobiga ko`ra AQSH – 1 o`rin, Germaniy – II – o`rin, Kuba III – o`rinni egalladilar.

IV – OLIMPIYADA O`YINLARI (1908 yili 27 apreldan 29 oktabrgacha Angliyaning London shahrida bolib o`tdi)

IV – Olimpiyada o`yinlari 1908 yili 27 apreldan 29 oktabrgacha Angliyaning London shahrida bolib o`tdi. Olimpiyadada 22 mamlakatdan 2059 sportchi, qatnashdi. Shulardan 36 ta ayol qatnashdi. Olimpiya dasturidagi sportni 23 ta turini 106 raqami bo`yicha birinchilii o`tkazildi.

1000 mga velosiped poygasida korsatilgan vaqtdan oshirib yuborganli sababli musobaqadan chetlatildi. O`yinda korgazmali chiqishlar bo`lmadi.

Noanaviy ochkolar hisobiga ko`ra Buyuk Britaniya – 1- o`rin AQSH – 2 o`rin Shvesiya III – o`rinni egalladilar.

V – OLIMPIYADA O`YINLARI (1912 yil 5 may– 22 iyl, Stogolmda o`tkazildi)

V – Olimpiyada o`yinlari 1912 yil 5 maydan 22 yilgacha Shvesiya poytaxti Stogolmda o`tkazildi. Bunda 28 mamlakatdan 2541 sportchi qatnashdi.

Xotin – qizlar birinchi marta II – Olimpiyada o`yinlarida 1900 yili Parijda golf bo`yicha, 1904 yili Selet – Luisda yoy otish, 1908 yili Londonda yoy otish, tennis va konkida uchish 1912 yili tennis va suzish bo`yicha ishtirok etdilar.

VI – OLIMPIYADA O`YINLARI

1916 yilga belgilangan VI – Olimpiyada o`yinlari (Berlinda bo`lishi kerak edi) birinchi Jahon urushi boshlanib ketganligi sababli o`tkazilmadi. Ammo o`yinlari raqami saqlanib qoldi.

VII – OLIMPIYADA OYINLARI (1920 yil 30 aprel – 12 sentabr, Ayetverpen)

1920 yilda urushdan keyingi davrdagi birinchi olimpiyada o`yinlari bolib o`tdi. Bu o`yinlar 1920 yil 30 apreldan – 12 sentabrgacha Belgiya poytaxti Antverpen shahrida o`tkazildi. Urush natijasida yetkazilgan zarar hamda iqtisodiy qiyinchiliklar o`yinlarni tayyorlash va otkazishga tasir qildi. Belgiya xukumati zarur bo`lgan sport inshootlarini qurishga etarli darajasida mablag ajrata olmadi. Shuning uchun ham sport inshootlari ayrim litsent – kapitalistlar bergan yordam va sportchilar orasida toplangan maslago hisobiga kurildi.

1920 yilda boladigan olimpiyada o`yinlari (hisob bo`yicha VII olimpiyada o`yinlarga) xalqaro ahvol keskinlashib ketgan bir vaqtda tayyorlanildi. Dunyoning bir qismida jahonda birinchi ishchi – dehqonlar davlati vujudga keldi.

Birinchi marta VII olimpiala o`yinlarida besh iitoo sportchilarining birligi va dostligining simvoli – beshinchi halqali olimpiyada bayrogoq hilpiradi. Ammo, bunga qaramasdan, Germaniya va uning 1914 – 1918 yilar jahon urushidagi ittifoqchilarning sportchilari olimpiyada o`yinlariga qoyilmadi.

VII – Olimpiyada o`yinlarida 29 mamlakatdan 2606 sportchi qaytnashdi. Urushda qatnashmagan yoki undan kam zarar korgan mamlakatlarning sportchilari yaxshigina muvoffaiiyatlarga erishdilar.

Noananaviy ochkolarga ko`ra AQSH – 1 o`rin Shvesiya – 2 o`rin Angliya – 3 o`rinni egalladilar.

VIII – OLIMPIYADA O`YINLAR (1924 yil – 3 may , 27 iyul, Parijda o`tdi)

VIII – Olimpiyada o`yinlari 1924 yili Parij (Fransiya)da o`tkazildi. Bunda 44 Mamlakatdan 3092 sportchi qatnashdi. AQSH sportchilari Yevropaga Yengilgina galabaga erishish ishonchi bilan keldilar. Ammo Yevropa sportchilari, ayniqsa fanlar, inglizlar ularga

qattiq qarshi ilk korsatdilar. Yengil atletikadan fanlar muvoffiiyatga erishdilar. O`sha zamonning eng yaxshi yuguruvchisi, turtta oltin medal olgan Pavo Nurmi jaxonga mash`ur boldi. Uning vatandoshi Villi Ritola 10000 m masofaga yugurishda galabaga erishib, oltin medal oldi Marafon yugurishida va nayza otishda ham Finlyaidiya yutib chiqdilar. Yengil atletika musobaqalarida Finlyandiya sportchilari AQSH sportchilari suzish bo`yicha eng kop oltin medal qolga kiritdilar. Gimnastika musobaqaolarida avvalgi o`yinlaridagidek Italiya jamoasi galaba qozondi. Klassik kurashdan bu gal ham Finlyandiya sportchilari, erkin kurashdan esa AQSH sportchilari yutukka erishdilar. Futbol o`yinlari ayniqsa qiziqarli o`tdi. Sportchining bu turida Urugvoy jamoasi golib chiqqan edi.

Noan`anaviy ochkolarga hisobiga ko`ra AQSH – 1 – o`rin
Fransiya – 2 – o`rin Finlyandiya – 3 – o`rinni oldilar.

IX – OLIMPIYADA O`YINLARI.

(1928 yili 17 maydan – 12 avgustgacha Gollandiyani
Amsterdanda o`tdi)

IX – Olimpiyada o`yinlari 1928 yili 17 maydan – 12 avgustgacha Gollandiyani Amsterdam shahrida dasturdagi sportchi 16 turini 122 raqami bo`yicha birinchilii o`tkazildi, 40 mamlakatdan 3015 sportchi (290 ayollar) qatnashdi, jumladan Germaniya sportchilari ham qatnashdilar. Sport nuqtai nazaridan olib qaraganda bu o`yinlar uncha ahamiyatga ega emas edi. Sportchining kopgina turlaridan erishilgan texnik natijalar 1924 yildagi olimpiyada o`yinlaridan past edi – Yengil atletikaning yaqin masofolarga yugurish, balandlikka sakrash, langar chop bilan sakrash, 5000 metrga va 400 metrga to`siqlardan oshib yugurish musobaqalarida unga yaxshi yutuqlarga erishilmadi. Velosiped sportchi boks va futbol musobaqalarida erishilgan texnik daraja ham past edi.

Olimpiyada sportining ayrim turlaridan yuqori natijalar qolga kiritildi. Bunga fin Yuroyelining engil atletika bo`yicha beshkurashdan va Janubiy Afrikalik Atkinsonning 110 metrga to`siqlardan oshib yugurish bo`yicha erishgan yutuqlari kiradi. AQSH jamoasi 4x100 m va 4x400 metrga estafeta yuugurishda jaxon rekordlarini o`rnatdi. Yengil atletikachi qizlarning olimpiyada

o`yinlarida qatnashishlariga birinchi marta ijodiy berildi. Polyak engil atletikachisi Ionapaska disk irgitishda, Kanadalik sportchi Keptervud balandlikka sakrashda jahon rekordidan yuqori korsatkichga erishdilar. Bularning har ikkalasi ayol sportchilaridir. 4x100 mga estafeta yugurishda jahon rekordini ornatdilar. Unga kop bo`lmagan bu yaxshi natijalar IX olimpiyadaning sport texnika natijalarining umumiy manzarasi (yani musobaqalarda qolga kiritilgan past korsatqichlar)ni o`z gartira olmadi.

Noanoanaviy ochkolar hisobiga ko`ra AQSH-1o`rin germaniya-2 o`rin Fransiya 3-o`rinni egalladilar.

X-OLIMPIYADA O`YINLARI

(1932 yil, 30 iyul -14avgust, 1932 yil Los-Anjelos (AQSH) da bolib o`tdi)

X - Olimpiyada o`yinlari 1932 yil Los-Anjelos (AQSH)da bolib o`tdi. Amerikaning hukumron doiralari Amsterdamda ancha putur etgan AQSHning sport sohasidagi obrosini tiklashni ko`zlab, X-olimpiyada o`yinlarini katta dabdaba bilan o`tiyazilishiga qaror qiladilar. Los-Anjelosda sport inshootlarining yirik majmuasi-olimpiyada stadioni, suzish xavzasi, mashq qilish maydonlari va olimpiyada iishlogoi iurildi. AQSH jiamoasining muvoffaiiyat iozanishining ta`minlash uchun oonga juda kop mash`ur negr sportchilari kiritildi.

Ammo AQSH hukumron doiralarining X-olimpiyada o`yinlaridan ko`tgan umidlari tola royobga chiimadi. Olimpiyada o`yinlarida 37 mamlakatdan 1408 sportchi iatnashdi, shulardan 127 tasi ideallardir. Bu Amsterdamda bolib o`tgan o`yinlardagiga qaraganda ikki baravar kamdir. O`yinlarda kapitalistik mamlakatlar sportchilari ortasidagi bolmagur “murosa qilish” va birlik yuzaga kelmadi. Musobaqalarda holisona xakamlik qilinmadi, katta janjallar, xattoki mushtalashishlar boldi.

Los-Anjelos engil atletikadan erkailar 19 ta, xotin-qizlar esa 6ta olimpiyada rekordini o`rnatdilar. 10000 mga yugurishda polyak sportchisi Y.Kusochinskiy yuksak natijaga erishdi. Finlardan Matti Yarvinen, Matti Simnali va eyvo Pentilla nayza uloqtirishda birinchiliini oldilar. Molt uloqtiruvchilar orasida Irlandiyalik Patrik

O.Kollagin yuqori korsatgichga erishda 100 metrga yugurishda amerikalik negr Tollan olimpiyadaning yangi rekordini (10,3) qoydi. Bu rekordga XVII Olimpiyada o`yinlariga qadar hech kim erisha olmadi.

Yaponiya vakillari suzishda golib chiqdilar ular 6 imioniyatdan 5 ta oltin medal oldilar. AQSH sportchilari sportning shu turidan juda qattiq maglubiyatga uchradilar. Vengerlar suv nologchilari turnirida yutub chidilar. Gimnastika musobaqalarida intaliyalik sportchilar birinchi o`rinni egalladilar. Skandinaviya mamlakatlarining sportchilari klassik va erkin kurashda hammadan zoor chidilar. Fransiya sportchilari ogir atletika musobaqalarida birinchilini qolga kiritdi.

Noananaviy ochkolar hisobiga ko`ra AQSH – 1 – o`rin Italiya – 2 – o`rin Fransiya - 3 – o`rinni egalladilar.

XI OLIMPIYADA O`YINLARI (1936 YIL 1-16 AVGUST, BERLIN)

Bu galdagi olimpiyada o`yinlarini qabul qilishga talablar davlatlar soni har qachongidan oshib ketgandi. Ushbu poygada Yevropadan Berlin, Keln, Kyurenberg, Frankfurt – na – mayne (hammasi Germaniyadan), Rim (Italiya), Dublin (Irlandiya), Budapesht (Vengriya),

“Iora iqtodan” Aleksandriya (Yegipit) va Janubiy Amerikadan Bu ekos – Ayres (Argetina) lar nomzodi korsatilgandi.

Xalqaro Olimpiya qomitasi (XOQ) ning 1932 yilda bolib o`tgan yigilishida “davogar”lar ba’siga o`z il kesil chek iooyildi. Berlin XI – Olimpiyada o`yinlarini otkazishga munosib deb topildi.

XI olimpida o`yinlarida 49 mamlakatdan 4069 sportchi qatnashdi, shulardan 328 tasi xotin – qizlardir. Ular qatorida birinchi marta Afgoniston, Bermud orollari, Boliviya, Komta – Rika, Lixenshteyn va Peru vakillaridan ilk bor uchratish mumkin edi. Sport musobaqalarida, ayniisa engil anlentika musobaqalarida negr sportchilari ustunlik qildilar.

AQSH jamoasi uchun 4 oltin medal (100 – 200 metrga yugurish, uzunlikka sakrash va 4x100 m estafetasi) keltirgan Djessi Ouens olimpiala qahramoni boldi. Negar sportchilarining muvaffaiyatli chiqqishlari tufayli bu gal ham Amerika engil atletikachilari sportning bu turidan birinchilini oldilar. AQSH terma jiamoasining azolaridan

10 ta sportchi negr engil atletika dasturining har xil turlaridan 6 ta birinchi 2 ta ikkinchi va 2 ta uchinchi o`rinni egalladi.

Suzish musobaqalarida Yaponiya bilan AQSH o`rtasida keskin kurash ketdi. Natijada Yaponlar 3 ta medal, Amerikaliklar 2 ta va Vengriya sportchilari 1 ta oltin medal oldilar.

Vengriya jiamoasi suv ustida toop o`ynash (suv palosi) bo`yicha olimpiyada chempioni o`nvonini sailab ioldi. Birinchi marta olimpiyada o`yinlari dasturiga basketbol kiritildi. Oltin medalni Amerikalik sportchilar oldi. Gimnastikachilar orasida Gremaniya sportchilari qoli baland keldi.

Noananaviy ochkolar hisobiga ko`ra Germaniya – 1 o`rin AQSH – 2 o`rin Italiya – 3 o`rinni egaladilar.

XII va XIII Olimpiyda o`yinlari 1940 va 1944 yillarga belgilangan XII va XIII olimpiyada o`yinlari Ikkinchi jahon urushi boshlanib ketganligi sababli otkazilmadi. Ammo o`yinlar tartib nomerlar saqlanib qoldi.

XIV – OLIMPIYADA O`YINLARI

(1948 yil, 29 iyul – 14 avgust, Londonda bo`lib o`tdi.)

1948 yili Angliyaning poytaxti Londonda urushdan keyingi birinchi olimpiyadada yani XIV olimpiyada o`yinlari bolib o`tdi. Unda jaxonning 59 mamlakatidan 4689 sportchi qatnashdi, shulardan 385 tasi xotin – qizlar. Ular sportni 19 terini 150 turlaridan birinchilii o`tkazildi. Bunda ikkinchi jahon urushida butunlay qatnashmagan yoki deyarli ishtirok etmagan va undan kamrok zarar korgan mamlakatlarning sportchilari muvoffaqyatliroq qatnashdilar.

Asllar engil atletikasi tarixida birinchi bor Galandiyalik 4 ta oltin medalni (uch marta yakka va kamanda hisobida) qolga kiritib olimpiyada qaxramoni boldi.

Noananaviy ochkolar hisobiga ko`ra AQSH – o`rin Shvesiya – 2 o`rin Vengriya – 3 o`rinni egalladilar.

XV – OLIMPIYADA O`YINLARI

(1952 yilning 19 iyulidan 3 avgustgacha Finlyandiya davlatining paytaxti Xelsenkida navbatdagi olimpiyada o`yinlari bo`lib o`tdi.)

1952 yilning 19 iyulidan 3 avgustgacha Finlyandiya davlatining paytaxti Xelsenkida navbatdagi olimpiyada o`yinlari bolib o`tdi. Unda ilk bor 69 mamlakatning 4925 nafar sportchisi ishtirok etdi. Bu

olimpiyada o`yinlari tarixdagi rekord ko`rsatkich eddi. Ushbu yirik sport anjumanida Bagami oroli, Angliya oroli, Gana, Gvatsmila, Isroil, Indoneziya, Negeriya, kollandiya, GFR, Tayland, Janubiy Vetnam va Sobiq ittifoq vakillari birinchi marta olimpiyada medallari uchun kurashishdi.

XV – Olimpiya o`yinlarining ochilish marosimida tantanalari. Finlyandiya Respublikasi Prezidenti Vaspiva, olimpiyada o`yinini ochar ekan, oz emas oltinning oq rangli kantorlar o`yinchoq uzra moviy osmonga parvoz qildi. Bu tashkilotchilarning sport sevarlarga atagan kutilmagan sovgasi boldi.

Nixoyat, musobaqalarga izn berildi. Ayollar engil atletikasining toqqiiz turi bo`yicha baxs yuritishdi. Shunisi etiborga moliki, ular sakkiiz turda olimpiyada rekordlarini o`rnatishdi. hatto turtasi jahon rekordiga teng keldi. erkin engil atletikachilar esa dasturdagi 24 turdagi musobaqadan on toqisstasida olimpiya o`yinlari rekordini yangilashdi. U yerda ham tort marta jahon rekorda qayd qilindi. London olimpiyadasining qahramoni, Amerikalik Robert on kurash bellashuvlarida yuksak natija korsatdi. Robert jami 7887 ochko jamgardi. Brazilyalik Ademar Ferreyroda Sileva esa uch joylab sakrashda tengsiz ekanligini tola isbotladi.

42 davlatning 140 nafar shtangachisi qatnashgan ogir atletikasilar ba`si, olimpiya o`yinlarida berinchi bor qatnashayotgan Sobiq ittifoq (ITTIFOQ) vakillarining misli ko`rilmagan ustunligida yakunlandi. Ular uchta oltin, uchta kumush va bitta bronza medallarini qolga kiritishdi.

Gimnastikachilar bellashuvlari ham sobiq ittifoqchilarning “mujizasi” bilan nihoyasiga etdi. Jamoa birinchiligida “championlik” shohsupasini erkaklar va ham ayollar ham begona qilishmadi. Shaxsiy hisobda mutloi golib bo`lgan harnovlik Mariya Goroxovskaya ikki oltin va bitta kumush medalni qolga kiritib, o`z iga xos ko`rsatkichga erishdi. Vikkitar Chonarik tortta oltin va ikkita kumush medali bo`yicha ilgamligi ham taqsimga loyiidir. Shunisi kuvonchliki, bizning Respublikamiz vakili Galina Shamray chempion gimnastikalar orasida jamoa hisobida oltin medal olib, o`zbek sporchilari o`rtasida birinchi bor olimpiyada o`yinlari chempioni boldi.

XV – Olimpiya o`yinlarida sobiq ittifoq polvonlari jami 10 (6 oltin, 2 kumush, 2 bronza) medali sohibasi aylanishdi.

XV – Olimpiyada o`yinlarida qator korgazmali sport o`yinlari ham namoyish qilindi. Shvesiya va Daniya jamoalari qol topi bo`yicha kuch sinashishgan bolsa, fin beysbolligasi va finlyandiya ishchilar sport uyushmasi jamoalari esa “fin baysboli” ni ko`z – ko`z qilishdi. Ko`rgazmali chiqishlar ichida eng ommaviy sport turi – gimnastika boldi. Unda bor yogi 1175 nafar gimnastikasi qatnashdi.

Norasmiy jamoa hisobida bir yola ikki davlat sportchilari birinchi o`rinni egallandi. AQSH va Sobiq ittifoq jamoalari 494 ochko jamgoarishdi. Sobiq ittifoq vakillarining “debyut ota” 22 ta oltin, 30 ta kumush va 19 ta bronza medallari bilan nishonlandi.

XVI – OLIMPIYADA O`YINLARI

(1956 yil 22 noyabrdan – 8 dekabrgacha Avstraliyani Melburi shaxrida o`tkazildi

Xalqaro Olimpiyada qomitasining 1949 yilgi yigilishda XVI – Olimpiya o`yinlariga “davogarlar imkoniyatlari o`rganib chiqildi. Avstraliyaning Melburi shaxridan tashiari barcha nomzodlar Amirakadan korsatilgandi. Bular Bu enos – Ayres (Argentina), Mexiko (Meksika), Monreal (Kanada), Los – Anjeles, Minnapolis, San – Fransisko, Filadefiya, Detrayt, Chiqako (hammasi AQSH) edi. Ushbu davogarlar bellashuvida Melburi galaba iazondi.”

XVI – Olimpiya o`yinlari 67 davlatning 3184 ta eng kuchli sportchilari tashrif buyurdi. Unda Keniya, Liberiya, Molayziya, Germaniya birlashgan jamoasi, Gayvon oroli, Uganda, Fidni va efioniya olimpiachilari bir marta iatnashadi. Shunga qaramay, qatnashchilar soni 1948 va 1982 yilgi olimpiya o`yinlariga nisbatan kas edi. Buning asosiy sabablaridan biri o`yinlarning otkazish muddati (noyabr – dekabr) ning noqulayligi bo`lib, Shimoliy yarim sharning joylashgan mamlakatlariga o`z iga xos qiyinchilqilar tugodirgandi. Transport harakatlarining oshib ketganligi natijasida, kopchlik davlatlar ishtirokchilar sonini qisqartirishga majbur qilishgan.

Sobiq ittifoq vakillari gimnastika futbol, zamonaviy besh kurash, boks, klassik kurash, baydarka va eshkak eshish, oq etish musobaqalarida tengsiz ekanliklarini tasdqilashgan qolda, akademik eshkak eshish, basketbol, erkin kurash, engil va ogir atletika bellashuvlarida ikkinchi bolishdi.

Shuningdek, olimpiyada o`yinlari “Vladimir Kus olimpiyadasi” deb ataldi. Bu bejiz emas edi, albatta Kus 5000 va 10000 setrlarga yugurishdi va faqat sempionlik zaviini surdi. hatto ikki bor olimpiyada rekordlarini ham yangiladi. Yengil taletikaning nayza uloiatirish baxsida Rigalik ayol Chnessa Yauizeme, yadro uloqtirishda leningrad (hozirgi SakkinPeterberg)lik Tamari Tishkeyevich va Loki masofaga sportga yurishda Moskvalik Leond Spirinlar ham birinchi urushi egallab, Olimpiya o`yinlari rekordlarini o`rnatishdi.

“Charq qolqop” ustalari baxsida Benger Laslo Papp o`z iga xos rekrod natijaga erishdi. Laslo Papp qatorasiga uch olimpiyada o`yinida ishtirok etib, uchinchi bor oltin medal sohibiga aylandi.

Bu jahon boks tarixidagi dastlabki yuksak korsatgich edi.

Norasmiy jamoa hisobida ittifoq ittifoq birinchi o`rinni, AQSH – ikkinchi o`rinni, Avstraliya – uchinchi o`rinni egalladi.

Ushbu olimpiyadada sobiq ittifoq tarkibida ishtirik etgan Respublikamiz vakillaridan Sergey Ponov 4 orin (yengil atletika), Galina Shamray jamoa hisobida oltin (sport gimnastikasi) medal olgan edi.

Respublikamizdan bir kishi – engil atletikasi Valintina Balloz iatnashdi

XXVII – OLIMPIYADA O`YINLARI (1960 yil 28 avgustdan-11 sentabrgacha) Italiyani Rim shahrida o`tkazildi.

1960 yilning 28 avgustidan 11-sentabrgacha Italiyani Rim shahrida XXVII olimpiyada o`yinlari o`tkazildi.

“Mangu shahri”ga er iqtaosining 84 davlatidan 5337 sportchi etib keldi (shulardan 537 tasi ayollar) Vest--- federeatsiyasi, Maronash, San-Mario-Sudaq qoshilishdi.

XXVII Olimpiya o`yinlarida koplav yuqori natijalar qayd qilindi. Musobaqalar davomida 74 Olimpiyada rekordiga o`rnatilganligi va shundan 37 tasi jahon rekordiga teng edi.

Rim olimpiyadasining “ Eng yaxshi” sportchisi nomiga bir necha bor ogir atletika bo`yicha jahon va olimpiyada o`yinlarining bir necha bor rekordchisi mashhur shtangachi Yuriy Vlasov loyiq topildi. Ogir vaznda bahs yurtigan Yuriy munosib raqib topilmadi.

Yengil atletikani musobaqalari har safardagidek, qiziqarli o`tdi. 10000 metrga yugurishda Moskvalik Petr Bolotninov, 20 kmga sportchi yurishda Ukrainaning Sumi shahridan Vladimir Golubnichik, balandlikka sakrashda Tibilisalik Robert Shavlakadze, nayza uloqtirishda Vikkitar Sibolenkolar chempionlik shohsupasiga ko`tarilishdi. Yangi zelandiyalik More Holberk esa 5000 metr masofaga yugurishda zafar kuchdi. Ayollar ortasida Amerikalik qora tanli Vilma Rozolf shuhrat qozondi. (100 m 11.0 soniya va 200 da 24.0 soniya, 4x100 mga estofetasida jahon rekordi korsatildi).

Rimring ham yangi istedodni nashr etdi. Professional boksning bo`lgousi jahon chempioni, mashur nemis K—“Charm -qolqop” olimpiyadagi dastlabki yirik galabasiga shu yerda asos soldi.

XXVIII OLIMPIYADA O`YINLARI (1964 yil 10-24 oktabr Tokioda) bolib o`tdi.

Aslida, Yaponiya davlatining poytaxti Tokioda 1940 yilga XII Olimpiya o`yinlari o`tkazilishi lozim edi. Biroq avj olgan ikknchi jahon urushi sportchilarning yirik anjumanining o`tizilishi imhonini bermadi. Oradan yigirma yil otgacha, Tokio yana nomzodlar royxatidan orin oldi. Bu safar esa, xalqaro olimpiya qomitasi Rimga “Yon bosdi”. Yaponiyaliklar baribir niyatlariga erishishdi. 1964 yili olimpiya o`yinlarini otkazish sharafi ularga nasib etdi. Osiyo qit`asiga ilk bor olimpiyada o`yinlari tashrif buyurdi.

XXVIII Olimpiyada o`yinlari 1964 yil 10 oktabrgacha Yaponiyani Tokio shahrida o`tkazildi.

Tokioga 93 mamlakatdan 5140 ta sportchi keldi. Shoonsi e`tiborga loyiiki Olimpiyada hamdoostligi mustamlakachilii zulmidan `olos bo`lgan koplav davlat hisobiga boyidi: Aljir, Fil suyagi iirgoogoi, Kamerdi, Iongo Malagasiya (hozirgi Madagaskar) Respublikasi, Mali, Niger, Senegal tanganiia va zanzibor (hozirgi Tanzaniya), Trinidad va Tobago, Chat shuningdek, Monologiya xalq Respublikasi, Daminikan Respublikasi va Neapal sportchilari birinchi marta start olishdi.

Olimpiya o`yinlarini, Yaponiya imperatori Xiro Xito “XXVIII” olimpiyada o`yinlari ochii deb eolon qildi. Shu dam o`yingo`ning yugurish yo`langansida qo`lida ma`shal ushlagan yoki yigit paydo boldi. U oddiy bir Yapon talabasi Iosipori Sakan ekanligini ‘yech kim bilmasdi. Maoshalani oonga topshirganligining o`z iga xos sabablari bor, albatta. Sakaq 1945 yili Yaponiyaga atom bombasi tashlangan paytda dunyo yuzini korgandi. Bugungi kunda u yaponiyaliklarning hayot timsoliga aylangan edi. Iosinori olim maoshal yoqish uchun 163 pogoanadan iborat zinopayadagi ko`tarilar ekan, o`yingo`ga yigoilgan muxlislar oornilaridan turib oliishlar bilan hamro`lik qilishi lardi oonga.

Olimpiyada bayrogi kotarilgan, an`anaga ko`ra qonunlariga sodiqlikka bildiruvchi qasameyod oqib eshttirildi. Uni Yaponiyalik mashhur gimnastikachi Takasi Ona ijro etdi.

Olimpiya o`yinlari dasturi qachongidanda keng kanrovli boldi. O`yinlar ayollar va erkailar ortasidagi valeybol va dyuzdo bilan kengaydi. Shu o`rinda aytib ootish joizki, barcha sport turlarida raiobatchilii kuchayganligi ko`z ga topdi. Natijada 776 marta Olimpiyada va 35 marta jahon rekordlari oornatildi.

Narsamni jamoa birinchiligida yana sobiq ittifoq vakillari galaba iozonishdi 607,0 ochko. Ikkinchi o`rin sohibi AQSH jamoasi. Uchinchi o`rin Birlashgan German jiamoasi egalladi.

Yengil atletika musobaqalarida 83 davlatining 1086 nafar engil atletikachisi kuch sinashdi. Ushbu “Sport malikasi” bellashuvlarida 2 marta jahon va 71 bor olimpiyada rekordlariga asos solishdi eng asosiysi, shunisi quvonchliki. Tokiodan 3 hamyurtimiz olimpiala medallari bilan qaytishdi. N.Ustinova va S.Baboninalar suzish baxslarida bronza medallarini qolga kirtishgan bolsa, gimnastikachi S.Diamidov jiamoada kumush medal bilan taqdirlandi. Shaxsiy hisobda-4 o`rinni oldi.

XIX OLIMPIYADA O`YINLARI 1968 yil 12-27 oktabr Mexiko(Meksika)da bolib o`tdi.

1963 yilning oktabr oyida Garbiy Germaniyaning Baden-Baden shahrida bolib o`tgan xalqaro olimpiya qomitasining 60 sessiyasida XIX olimpiyada o`yinlariga davvogarlar masalasi o`zil kesil xal

qilindi. Olimpiya o'yinlari markazi etib Meksika Qoshma Shtatlarining poytaxti Mexiko tanlandi. Biron XOQ ning ushbu qarori norozilikka uchradi. Kopchilik davlat vakillari Mexikoning dengiz satxidan 2240 metr balandlikda joylashganligini, bu esa o'z navbatida sportchilar sogoligi ta'sir korsatish mumkinligin bildirishdi. Lekin xalqaro olimpiya qomitasi o'z qaroriga sodiq qoldi.

XIX olimpiyada o'yinlari 1968 yil 12 oktabrdan-27 oktabrgacha Mexikaning Mexiko shahrida otkaziladi. Mexiko o'yinlari 12 okyatbrdan (Xristofor Kolumbning 1492 yili Amerikaga kirib kelgan) dan tantanali ravishda ochildi. Bu Lotin Amerika zaminida uyushtirilgan dastlabki olimpiya o'yinlari edi. Olimpiya tarixida ilk bor ayol qishki, Mexikalik Norma Epriketta Basilio Sotelo yoqdi.

Meksika poytaxtiga er qurrasining 112 mamlakatidan 5531 nafar olimpiyachisi etib kelgandi. Iolaversa, musobaqalar, birinchi marta zamonaviy texnikalar yordamida televediniye orqali namoyish qilindi.

Bu gal olimpiyada o'yinlarida Barbadas, Britniya Gonduras, Varginiya oroli, Gonduras, Iongo (Kinshasi) Iuvayt, Liviya, Pargaviy, Salvador, Sorinam, Markaziy Afrika Respublikasining sportchilari birinchi bor qatnashdilar.

Mexikodagi olimpiya o'yinlarida 76 marta olimpiyada rekordlari ornatilganligi so'z imizoni bevosita tasdigoidir (shundan 28 tasi shahar rekordi). Yengil atletika dasturiga kiritilgan 36 turidan 30 bor olimpiya o'yinlari rekordiga asos solinganli va 14 jahon rekordiga teng ekanligi baxslarni iizgoin kechkanligidan dalolat beradi. O'z oonlikka sakrashda ailga sigomaydigan (890 sm) natija koorsatgan AQSH ning Texas shtatidagi el-Paso oonversitetining 22 yoshli talabasi Bob Bimoa nafaqat XIX Olipiya o'yinlari ia'ramoni boldi. Uni afsonaga aylandi, oosha paytda ushbu taliin qilishgacha borishdi. Bu mubolagoa emasdi, albatta

Norasmiy jamoa hisobida AQSH – 1 orin Ittifoq -2 o`rin Germaniya-3 orinni egalladilar.

Shu oorinla taokidlab ootish joizki, XIX Olimpiyada o'yinlarida Afina davlatlari ham ia'ramonlik ko`rsatishdi. Keniya, Tunis va engil atelikachilar besh marta shoxsupasining eng yuqorisiga kootarilishdi. Olimpiya 'harakati tarixida birinchi marta 5000 va 10000 metrlarga yugurishdagi barcha sovrinlarni ham afrikaliklar ilib ketishdi.

Ushbu Olimpiyadada Sobiq Ittifoq tarkibida 5 kishi ishtirok etgan Respublikamiz vakillaridan Vera Duyunova –oltin (voleybol), N.Ustinova esa bronza (suzish) medallari bilan iaytdi. Shuni e`tiborga molikni N.Usinova avvalgi Olimpiya o`yinlarida ham “bronza” medalini olgan edi. Mixail Kolyushev 5-o`rinni egalladi.

XX OLIMPIYADA O`YINLARI (1972 yil 26 avgustdan-10 sentabrgacha Myunxen, FRG) bolib o`tdi.

1966 yilning bahorida xalqaro qomitasi a`zo bo`lgan davlat vakillari XOQ ning navbatdagi sessiyasiga yigilishdi. Undagi asosiy masala XX olimpiyada o`yinlari poytaxtini aniqlash edi. Bunday sharafta Germaniya Federativ Respublikasining muhtasham shaharlaridan biri-Myunxen musharraf boldi.

Myunxenda o`tkazilgan olimpiya o`yinlarida jahonning 121 mamlakatidan 7123 nafar sportchi ishtirok etdi. Bu olimpiya o`yinlari tarixidagi rekord korsatgich sanaladi. Jahonning yirik sport anjumani qatnashchilari safida Albaniya, Yuqori Volta, Gabon, Dagomeya, Koreya Xalq Demokratik Respublikasi, Lesato, Malavi, Saduiya Arabiston, Sazilenj, Somali va Togoo davlatlari birinchi marta qatnashdi.

Musobaqa qatnashchilari “Monxen-72”ni yuksak saviyada uyushtirishga jiddiy yondoshishdi. Shaharni obodlashtirish va qayta kurish ishlariga ancha miqdorda mablag ajratildi. Mehmonxonalaridagi o`rinlar soni 16 mingdan 150 minggacha kopaytirildi. Qad rostlagan sport inshoatlarini aytmayizmi. Uni besh mingtagacha kishi yashash uchun moljallangan olimpiya qishlogoi “Olimpiya” o`yingoxi (80 ming o`rinli), sport saroyi (15 ming orinli), suzish xavzasi (10 ming orinli), velotrek (13 ming orinli) qilib bitiazilganligi diiiatga sazovardor, ayniqsa oq otish eshkak eshish va otchopar did bilan ishlanganligi sportchilardan tortib muxlisu mutaxasislargacha ijobiy taassurotlar qoldirdi. hatto, Myunxendagi birga sport inshoatlari zamonaviy texnikalari bilan jihozlanganligi tufayli tezior ma`lumot olish imkoniyati yaratildi. Bunday shart-sharoit Xalq bironta olimpiya o`yinlarida qayd qilinmagandi.

XX olimpiyada o`yinlarida sobiq ittifoq sportchilarining ustonligida o`tdi, desak mubolagoa emas. Bu yerda Amerikalik engil atletikachilarning eng qisqa masofaga yugurishidagi Monoliyasiga

quyildi. 100 va 200m metrga yugurish bellashuvlaridagi ikkala oltinni ham Kievlik sprinter Valeriy Borzov egallab, okeanorti vakillarini dogoda qoldirdi.

Krasnadorlik Lyudmila Bragina esa, 1500 metrga yugurish borasida uch marta sportga chiqqan bolsa, uchalasida ham jahon rekordini o'natdi! 400 metrga tosiqlar osha yugurishda 70 yillik tanaffusdan keyin yana afrikalik sportchi golib chiqdi. Ugandalik Jon Akii-Boq ushbu masofa 47,8 soniyada bosib o'tdi.

Bokschilar ba'sida kubalii "Charm qolqop" ustasi moojiza koorsatdi. Orollik sportchilar birinchi marta olimpiyadaning uch oltin medaliga sazovar bo'lishidi. Ogir vazida kuch sinashda Teofilo Stivenson nafaqat chempionlik gulgambariga burkandi, shuningdek olimpiyadaning "Yeng kuchli bosiihchi" ga aylangan koochma sovrin-Val Barker Kubogoi bilan taidirlandi.

Yerkin kurash bellashuvida Aleksandr Medved olimpiya o'ynining uchinchi oltin medalini oldi. Ayni damda, Aleksandr olimpiyada o'yinlarining ushbu turida uch marta chempion bo'lgan yagona polvon hisoblanadi.

Myunxen olimpiyadasida misli korilmagan natijaga AQSH lik suzuvchi usulda, yana 100 va 200 metrlarga batteflyay usulda, shuningdek 4x100 va 4x200 metrga erkin usulda ham 4x100 metrga murakkab usulda estafetaga suzishda zafar iuchib, etti marta sho'suraning eng choqiisiga ko'tarildi. Mark Spita bir yola etti karra olimpiyada chempioni! Shu orinda takidlab otish joizki, barchasida jahon rekordlariga asos solindi.

Norasmiy jamoa hisobida ittifoq -1 orin AQSH – 2 o`rin GFR-3 o`rinni egalladilar.

XX-Olimpiya o'yinlarida oliy nafar ham yurtimiz sobiq ittifoq tarkibida munosib ittifoq etishida gimnastikachi Elvira Saodi jamoa hisobida, yunon-rim kurashida gilamga chiqqan polvonimiz Rustam Kazokov engil vazinda va valeybol Vera Duyunovalar olimpiyada chempioni degan sharafli oonvon bilan iaytishdi. Yana uch vakilimiz Mamajon Ismoilov (otda uchkurash Aleksandr Yudin (Velosport)) va Nikolay Anfimov (boks) lar olimpiya o'yinlarida qatnashganligi bilan tarixga kirishdi.

XXI-OLIMPIYADA O`YINLARI 1976 yil 17 iyundan-1 iyulgacha Monrial

(Kanada) da bolib o`tdi.

Kanada davlatining eng yirik shaharlaridan biri Kiev provinsiyasi poytaxti-Mokreal 1976 yilgi yozgi olimpiyada o`yinlarini qabul qildi.

XXI-Olimpiyada o`yinlari 1976 yil 17 iyuldan 1 avgustgacha Mokreal shahrida o`tkazildi. Unda 88 mamlakatning 6026 nafar sportchisi iatnashish sharafiga muysar bolishdi. Aslida, "Mokrial-76"da 112 davlat vakillari ishtiroka kutilgan edi. Biroi ayrim sabablarga ko`ra Afrika va Arab delegatsiyalarining kopchiligi olimpiya o`yinlaridan voz kechishdi.

Yengil atletika bellashuvlarida ayollar uch marta, erkailar besh marta jahon rekordlari o`rnatishdi. Iolaversa, ayollar ba`slashishi lozim bo`lgan 14 ta sport turilan toqiiztasida Olimpiyada rekordlarini yangilashdi. erkailar ham shooncha miqdorda Olimpiya o`yinlari rekordiga asos solishdi. Faqat ular 24 ta turda startga chiqqishgandi.

Uch xatlab sakrash borasida golib bo`lgan tibilisilii atlit Vikkitar Saneyev o`z i xos rekord oornatdi. U qatorasiga uchinchi bor olimpiyadada chempionlik gulgumbariga burkandi. Natijada, Vikkitar Saneyev Olimpiya o`yinlari tarixida uch xatlab sakrash bo`yicha shunday muvoffaiiyatga erishgan dastlabki sportchi nomiga erishidi.

800 va 1500 metrlarga yugurishda Lelingradlik Tatyana Kazankina, 400 va 800 m lik masoada kubalii sprtikter Alberto Xoqntareno "Iosha" oltin egasiga aylanishdi. Myunxen Olimpiyadasining ikki karra chempioni. Fin yigiti Lasse Viren ham anoanasiga sodii ioldi. 500 va 10000 metrlarga yugurish bobida oonga teng keladigan topilmadi.

Turtta oltin va bitta bronza. Shu medalni GDR jamoasining mo`ir suzuvchi Karneliya ender egalladi. Iorneliya 100 va 200 metr masofaga erkin usulda, 100 m ga batterflyay holda suzishda, shuningdek 4x100 mga estafetada sho`supaning eng yuqorisiga joylashdi. Avvalgi Olimpiyada o`yinlarida bo`lgani kabi bu gal ham sayyoramizning "Yeng kuchli sportchisi" nomini ogir atletikachi

Vasiliy Alekseyev zabt etdi. U ogir vaznli shtangachilar ortasida yana golib qozondi.

Sport gimnastikasi bellashuvlariga tuloq chempionligi, ayollar ortasida ruminyalik 15 yoshli maktab oquvchisi Nadya Kamanechi hamda erkailar ba'sida rossiyalik Nikolay Andriyanovga tegdi.

Bu safargi Olimpiyada o'yinlarida seriuyosh yurtimiznin turt nafar sportchisi kuch sinashishdi. Ayniqsa "Charm qo'lkop" ustasi Rufat Riskiyevning "jing" lari O'zbekistonliklarga olam-olam quvonch ulashgani zono`z -xono`z gacha esimizda. 75 kg vaznda ringga chiian bokschimiz uchrashuvlarni kotaringki ruhda olib va olimpiyadaning kumush medalini boyniga ildi. Sobiq ITTIFOQ tarkibida toop soorgan Feodorov esa faxrli 3-orin sohibi boldi. Shuningdek, qilichbozlar bellashuvining rapira turida Sobirjon Ro`z iyeve va otda uch kurash mashqlarida Valeriy Dvoryaninovlar ham munosib ishtrok etishdi.

Noanoanaviy jamoa hisobida ittifoq -1 o`rin, GDR-2 o`rin, AQSH-3 o`rinni egalladi.

XXII-OLIMPIYADA O`YINLARI (1980yil 19 iyul-3 avgustgacha, Moskva)da bolib o`tdi

Xalqaro olimpiya qomitasining 1973 yili Vena shahrida bolib o'tgan majlisida, XXII Olimpiyada o'yinlarining mezoni etib Moskva tanlandi. Xalqaro olimpiya qomitasining navbatdagi sessiyasida esa musobaqalar otkazish muddatlari tasdqilandi: 19 iyul-3 avgust Shunisi qizikki ayni shu muddatda "Xelsinki-52" olimpiya o'yinlari ham o'tkazilgandi. Bunday "oxshashlik" olimpiya o'yinlari tarixida ilk bor qayd qilindi.

XXII olimpiya o'yinlari nafaqat Moskvada, qolaversa Tallin (parus sporti), Leningrad (futbol), Kiev (futbol), Mansk (futbol) shaharlarda uyushtirildi.

"Moskva-80" olimpiya harakati tarixiga qator rekordlarni olib kirdi. Unda 81 davlatning milliy olimpiya delegatsiyasi ishtirok etdi. Uning tarkibi 8050 kishidan iboratida olimpiyachilar sportning 21 turi bo'yicha 203 turlam medallar shodasi uchun kurashishdi. Bellashuvlar shu darajada keskin va qiziqarli kechdiki ,Bunda quyidagi raqamli guvohlik beradi. Medallar miqdori borasida mutloi golib lik

Aleksandr Dityatinga kasib etdi. U gimnastikachilar bahsida uchta oltin, turtta kumush va bitta bronza medalini bo`yniga qildi. Besh nafar sportchi esa uch karra olimpiyada chempioni boldi. Bular Leningradlik suzuvchi Vladimir Salnikov, beloruslik Baydarkachi Vladimir Parfenovich hamda GDR lik suzuvchi ayollar Rina Raynish, Barbara Kraoze va Karen Megoqlar edi. Ruminyalik gimnastikachi qiz Nadya Kamanechi bu gal ham bo`sh kelmadi.

Nadya Moskvadagi bellashuvlarda ikki marta sho`supanin eng yuqorisiga ko`tarildi va ikki marta "Kumush" pogoanadan joy egalladi. Zamonaviy besh kurash ustasi Anatoliy Starostin esa sportning ushbu turida "qosh" galabaga erishdi. Olimpiyada tarixida bu korsatkich zamonaviy besh kurashchilar "takroriy" natijasi edi.

XXII olimpiyada o`yinlarida 14 nafar hamyurtimiz ham ishtirok etishdi. Shundan on ikkitasi medallar bilan qaytishdi. Ayniqsa ot sporti musobaqalarida o`z ining "Igrok" nomli otida qatnashgan Yuriy Kovshovga xavas qilsa arzigulik. Uch kishidan iborat jamoa baxslarida oltin medalga loyiq korildi.

Shaxsiy hisobda 1300 ochko bilan "kumushlik" boldi. Shuningdek, Respublikamiznin gyana ikki vakili erkin Shagayev (suv toopi) va Larisa Palova (valeybolchilar) ham O`zbekistonga olimpiyada "Oltin" larini tuxfa etishdi. Sportchilarimizdan A.Panfilov (kurash), R.Yambo`latov (oq otish), kamonchi N.Buto`z ova va qilichboz S.Ro`ziyevlar olimpiya o`yining kumush medali sohibiga aylanishdi. Chim xokkyeychi qizlarimizdan beshtasi esa bronza medalini qolga kiritishdi N.Ovechniki, N.Goorbatkova, V.Zazdravnik, L.Axmedova va A.Xam. Shu orinda takidlab otish joizki, chim xokkey turniri olimpiyada o`yinlari tarixida ilk bor o`tkazildi. Norasmiy jamoa hisobida ITTIFOQ-1o`rin GDR-2 o`rin Bolgariya-3o`rinni egalladi.

XXII OLIMPIYADA O`YINLARI, (1984 yil 24 iyuldan-12 avgustgacha Los-Anjeles (AQSH) da bolib o`tdi.

Los-Anjeles o`yinlari 1984 yilning 24 iyulida sport olib, 12 avgustda ni`oyasiga etdi. XXII Olimpiyada o`yinlarida 140 mamlakatning 6797 nafar sportchisi ishtirok etdi. Iolaversa ular soni yanada oshardi. Biroq Amerikaliklarning olimpiyada oldi "tashviqotlari" sabab, qator etakchi davlatlar o`z vakillarini okean ortiga yuborishdan voz kechishdir. Xatto, qatnashchilar safida orin

olgan 20 dan oshiq milliy delegatsiyalar sof ma`noda “ramziy” jamoalari bilan tashrif buyurishgandi. Aniqrogi, jamoalar tarkibi bir yoki ikki olimpiyachidan iborat edi.

Bevosita musobaqavlar jarayoniga toxtamaslik Los-Anjelesda bor yogi 11 marta jahon va 45 marta olimpiyada o`yinlari rekordi yakunlandi holos. Agarda, olimpiyada tarixiga nazar tashlasak, “Mexiko-68”da mos ravishda 31 va 87 Myunlen-72 da 33 va 54, Monreal-76 da 32 va 52, Moskva-80 da 30 va 74 marta rekord o`rnatilganligining guvoxiga aylanamiz.

Raqamlardan yuksak korsatkichlari borasida oldingilardan ancha orqada qolib ketgan. Sobiq ittifoq, GDR, Bolgariya kabi mamlakat sportchilarining qatnashmaganliklarida edi.

XXII oimpiyada o`yinlarida ayollar ilk bor marofon masofaga yugurishda baxs yurtishdi. Bu yerda ham omad Amerikaliklarga. Olimpiya o`yinlari tarixida marofon musobaqasining birinchi chempioni nomiga Jan Benua sazovar boldi.

Umuman olganda AQSH sportchilari qolga kiritgan medallar borasida karvonboshilii qilishdi. Ushbu olimpiya o`yinlari tom manoda Amerika olimpiyadasiga aylangan edi.

15 kun davomida etgan navbatdagi XXII Olimpiya o`yinlar poyoniga etdi. Shu davr mobaynila koplav mashmasoha li voiiialar sodir boldiki, xatto sport delegatsiyalarining noroziligiga uchradi. Natijada xorij ommaviy axborpot vositalari “Los-Anjeles” o`yinlarini so`nggi 30 yil ichidagi eng goalabali va saviyasiz tashkillashtirilgan Olimpiya o`yinlari deb e`tirof etishdi. Nilen ham derdiki, bu xos xaqiqat musobaqalar davomida ko`z ga tashlanib turdi.

XXIV OLIMPIYADA O`YINLARI. (1988 yil Seul (Janubiy Koreya) da bolib o`tdi.

On million aholisi bo`lgan “gigant” – shahar Seul-jahon spotchilarining yirik anjumani sanalishi Olimpiyada o`yinlarini otkazishga munosib tayyorgarlik ko`rdi. Sport inshoatlari qurilishi va boshqa tashkiliy ishlarga misli iurilmagan miidorda mablago sarflandi. Bu raiam oz emas, - kop emas 3.1 million AQSH dollariga etdi. Yana shunisi e`tiborga molikki, doonyo axborot vositalarida ham bolajak olimpiya o`yinlariga qiziqish kuchaygandi. Natijada, musobaqa boshlanishiga Xalq 30 kop bolsada 110 mamlakatning 5200 muxbiri 98 nafar televedeniye va radio eshitirish jurnalistlari

akkeredetatsiya royxatidan otishigandi. Bu borada Amerikaning Ey-Bi-Si kompaniyasi otaliq qildi. Uning “jamoasi”ga 1300 dan oshii sport sharilovchisi va texnik xodimlar jamlangandi!

Olimpiyada o`yinlarining ochilish marosimi tantanalari qisman, Seul orqali otadigan Xangan daryosida boshlandi desak mubolagoa emas. U yerda uyushtirilgan “Suv bayrani”da turli davrlarga mansub 458 ta katta –yu kichik pemalar va iayqilar iatnashganligi tomoshabinlarda zoor taasurotlar ioldirdi. XXIV olimpiya o`yining asosiy tantanalari olimpia o`yingoxida tashkillashtirildi. Ommaviy korgazmali chiqqishlarda 13 ming kishi ishtirok etidi. Bu “shou”ning yuksak darajada kechishini taominladi. 160 davlat delegatsiyalarining namoyishi salkam bir saotga cho`z lidi.

Orziqib kutilgan damlar etdi. Ko`lida mash`ala ushlagan 76 yoshli Son Ku Choon paydo boldi. Ayni, u 1936 yilgi olimpiya o`yinlarida marafonga yugurish bo`yicha chempion ekanligini kopchilii bilmasdi, albatta XXIV Olimpiyada o`yinlarini olovini yoqish uchun uch nafar yosh sportchiga nasib etdi. Son Man Chon, Von Tak Kim va Min Son.

Tashkiliy qomita ma`lum otlariga ko`ra “Olimpiya qishlogi”da 13 ming 600 (shundan 9 ming 627 sportchi) qunim topgandi. eng kop sportchilar jamoasi AQSH xissasiga togri keldi-613 sportchi. Sobiq ittifoq (510) va Janubiy Koreya (467) jamoalari tarkibi ham kam emasdi.

Olimpiyachilar safi yana oong davlatga oshdi. Ilk bor, Aruba, Guam, Broney kabi mamlakatlar vaikllari sportga chiqqishdi. Shu orinla qayd etib otish joizki, avvalgi olimpiyada o`yinlarida qatnashgan 150 davlatdan 75 tasi xonuzgachan olimpiyada o`yinlari medallarini qolga kiritishmagandi.

Seul-88 medallariga 52 yurt olimpiyachilari sazovar bolishdi. Shundan 31 tasi oltin medallarga egalik qilishdi. Medallar miqdori borasida Sobiq ittifoq jamoasiga munosib raqib topilmadi. Sobiq ittifoqchilar eng kop – 132 (55 ta oltin, 31 kumush va 46 bronza) marta shohsupaga kotarilishdi. Keyingi orinlarni GDR 102 (37-35-30) va AQSH – 94 (36-31-27) delegatsiyalari egallashdi. Korinib turibdiki, okean sport jamoasi birinchi marta uchinchi pogoanaga

tushib iolgan. Janubiy Koreya zaminidagi olimpiya o`yinlarida 34 nafar sportchi ikki va Undan kop “Oltin”ga erishdi. Mutloi golib likni esa suzuvchi ayol Kristin Otto (GDR) zabt etdi. Shuningdek, Amerikalik suzuvchilar M.Bionda (5 oltin, bittadan kumush va bronza). Janest evans (3 oltin), sport gimnastikachilari Daniyel Sinirash (Ruminiya 3 oltin, va 1 bronza), engil atletikachilar Florens Grifit-Joyner (AQSH 3 oltin va 1ta kumush), Karl Lyuis (AQSH 2 oltin va bir bronza)lar ham ajoyib natija ko`rsatishdi.

Shubxasiz, XXIV olimpiyada o`yinlarining “Yeng yaxshi sportchisi” unvoniga 22 yoshli nemis ayoli Kiristin Otto loyiq topildi. Keyinchalqk, u Janubiy Koreya gazetalari ta`sis etgan “Yeng buyuk sportchi” mukofotini ham oldi.

Suel olimpiyada sakkiz nafar yurtdoshimiz ishtirok etganligini buyon faxr bilan eslaymiz. erkin kurashchilarimiz Arsen Fadziyev (68 kg) va Maxrabek Xadrasev (90 kg) lar chempionlik gulgambarigi burkanishgan bolishsa. Yengil atletikachimiz Radion Gastkullin (langar cho`p bilan sakrash, 585 sm) va ogir atletikachimiz Noila Muhammadiyorovalar kumush, suzuvchimiz Sergey Zobolotnov esa bronza medali bilan taqdirlashdi.

Shuningdek, Jamoliddin Abdujabborov (velosport) Akatolik Tankov (ot sporti), Igor Davidov va Nikolay Sankeyevich (ikkallasi ham xokkey) lar olimpiya o`yinlari qatnashchisiga aylanishdi.

XXV OLIMPIYADA O`YINLARI 1992yil Varselona (Ispaniya) da bolib o`tdi.)

Aslida Barselona shahri oldinlari ham biriga bor olimpiyada o`yinlarini qabul qilishcha o`z nomzodini qoygandi. Biroq har gal omad ulardan yuz o`girardi. 1924 yilga olimpiya o`yinlariga davvogarlar baxsida Parij golib chiqqan bolsa, keyinchalqk Berlin (1936) va Monreal (1976) “pand” berdi.

Nihoyat, Barselona aqlining orzu umidlari ushaldi o`tganligini korsatdi. Ayni, shu vaqtda XXV olimpiyada o`yinlari poytaxti etib saylanganligini bildirdi. Ushbu quvonli xabarni shahar aholisi qanday kutib olishiganini tasavvur qilish mushkul edi.

Qolaversa, tashkiliy qomita olimpiya o`yinlariga tayyorgarlik ishlarini boshlab yuborishdi. Olimpiyadaning timsoli, ramzi ham tasdiqlandi. Taniqli rassom, 39 yoshli Xaver Mariskal qalamiga tegishli bo`lgan “Kuchoq-Kobi” epiza ushbu konkursda golib topildi. O`z navbatida Ispaniya xukumati tayyorgarlik jarayoniga 127 milliard peset miqdori da mablag ajartish togrisida qaror chiqardi. eng kop harajat sport inshoatlari qurilishi (31 milliard peset)ga va olimpiya qishlogi (II milliard)ni tiklashga sarflandi. 15 ming oringa moljallangan olimpiya o`yinlari tarixidagi eng zori edi. Shahar mehmonxonalari assotsiatsiyalari esa 12 ming o`rin qozonishga bel bogoladi. Shuningdek, qoshimcha ravishda oltita (2 ming orin) mehmonxona kurash rejalashtirildi. Bir so`z bilan aytganda, baxslar yurti, bu borada misli kurilmagan ishlarni amalga oshirdi.

XXV Olimpiya o`yinlarining ochilishi marosimi 1992 yilning 27 iyulda bolib o`tdi. Bayram tadbirlari deyarli 3 soat davom etdi. “Olimpiya” o`yingoxiga yigoilgan 66 ming kishi ajoyib tantananing bevosita guvohiga aylanishidi. Shu oqrnda takidlash joizki, Olimpiyaning ochilishi qismiga terin gimnastikasining bahosi 300-500 dollar hisobida qilib belgilanganliga qaramay, uning “Qora bozor” dagi narxi 7 ming dollargacha kotarilgan. Nihoyatda, Ispaniya iirolu Xuan Karlosga so`z beriladi. Olimpiyada o`yindarini ochilishi vakolatini ham sidqidildan bajaradi.

“Barsilona-92”ga olimpiya harakati tarixida birinchi marta XOQ ga a`zo bo`lgan davlatlarning barchasi jamlanishiganda – 1731 delegatsiya! Bu Xalqaro olimpiya qomitasi prezidenti Samarangning harakatlari samarasi edi, albatta. eng kop sonli jamoa Ispaniya boldi. Ular tarkibi 826 nafar sportchidan tashkil topgandi. AQSH olimpiyachilar soni esa 819 nafarga etdi. Ushbu olimpiya o`yinlarida Sobiq ittifoq vakillari ilk bor va songgi marta Mustaqil davlatlar hamdoostligi (MD’) ning birlashgan jamoasi sifatida faoliyat korsatdi. Jamoa 654 sportchini o`z ichiga olgandi XXV Olimpiya o`yinlaridla rekord hisob, da, sportning 25 turi bo`yicha musobaqalar o`tkazildi.

Shunisi etiborga molikki, Bareyelona zominida 17 nafar O`zbekistonliklar ham bellashuvlarda qatnashdi. Bu raqam avvalgi o`yinlarga qaraganla yuqori edi. Yurtdoshlarimiz, bu gal uchta oltin, ikkita kumush va bitta bronza medallarini qolga kiritishdi.

Sport gimnastika ustalari Oksana Chusovitina va Raziliya Galiyeva, 4x100 metrga estafeta yugurishda Marina Shimoninlar shohsupasining eng yuqorisiga ko'tarilishdi. Ogir atletika musobaqasining donglilar bahsida ishtirok etgan Sergey Sirsov gurz iyalik K.Kaxiashvili kabi bir xil natija korsatishadi 190 kg. Biron chekka yuz gramm engil bo'lgan gurzin shtangachisi "oltin"ni ilib ketdi. Sirsov kumush medal bilan kifoyalandi. Shuningdek, Anatoliy Ayeraboyev (merganlik, kumush) va Valeriy Zaharovich (iilichboz, bronza) olimpiyada medallarini zabt etishdi.

Agarda Markaziy Osiyo mamlakatlari ko'rsatqichlariga nazar tashlasak, Qozogoiston (21 sportchi-bir oltin, ikkitadan kumush va bronza), Tojikiston (bir oltin), Iirgoiziston (bir oltin) va Turkmaniston (medal yoq) ekanligini ko'ramiz. Demak, yurtjoshlarimiz erishgan natijalar maitovga arzigulik.

XXVI OLIMPIYADA O`yinLARI 1996 yil 19iyuldan-5 avgustgacha Atlanto (AQSH) bolib o`tdi.

1996 yil 19 iyul. Bu kun O'zbekiston sporti tarixiga zar'al harflar bilan bitildi. Aynan shu kuni mamlakatimiz vakillari Mustaqil jamoa sifatida XXVI Olimpiyada o'yinlarida ilk bor ishtirok etishdi. Xalqimizning yillab kutgan orzu umidlari ushladi.

Mana, o'z oi kutilgan onlar, nihoyat olimpiya o'yinlari qatnashilarining namoyish boshlandi. Birin-ketin davlatlar milliy delegatsiyalari safi korinadi. O'zbekiston yozuvi ko'zga tashlanadi. Vatanimiz bayrogini kotargan Temur Ibragimov shahdam qadamlar bilan oldinga intilmoqda. Batiyor ko'zlarda yosh xalqiydi. Qanchalar ko'tganda bu odamlarni biz. Naqadar zavqli va totli onlar. XXVI Olimpiya o'yinlarini yosh Rim Olimpiyadasi golibi, professional boks bo'yicha uch karra chempion, qolaversa mashghur "Charm qolkop" ustasi Muhammad Aliga topshirildi. Taniqli sportchi titrayotgan qollari bilan mash'alani uzatadi. Olimpiya olovi yonadi. Songra, Atlanta o'yinlarining tashkiliy qomitasi raisi Ulyam Peyn va Xalqaro Olimpiya qomitasining prezidenti Xuan Antanio Samaranchlar o'zlarining tilaklarini bildirishadi. AQSH Prezidenti Bill Klinton XXVI Olimpiya o'yinlarini ochiq deb e'lon qildi.

Atlantaga rekord hisobida 197 davlatning on bir mingga yaqin sportchisi tashrif buyuradi. eng kop sonli jamoa AQSH boldi 664 nafar kishi. O`zbekiston jamoasi roppa-rosa 76 olimpiyachidan iborat edi. Vakillarimiz asosan sportning yakka kurash turlarida baxs yuritishdi.

22 iyul kuni sportchimiz sharafiga birinchi marta mustaqil O`zbekiston bayrogoq ko`tarildi. Dzyudochilar bellashuvining 86 kg gacha bo`lgan vazn toifasida gilanga chiqqan. Armen Bogdasarov kumush medalni qolga kiritdi. Dastlabki uch uchrashuvni saf galaba bilan yakunlagan Armen xal qiluvchi pallada Koreyalik Jean Ki Vonggi imkoniyatni boy berdi. Shunga qaramay uning ko`rsatgan natijasi millionlab yurtlarimiz tomonidan olqishlandi. Xududi shunday an`anani bokschimiz Karim Tolaganov davom ettirdi. N kg vazn toifasi ringga tushgan vakilimiz bronza medaliga sazovar boldi. Qolgan olimpiyachilarimiz ham faxriy o`rinlarga davvogarlik qilishdi. Yengil atletikachi Ramil Ganiyev kop kurashda Osiyo rekordini ornatib 8-o`rinni egalladi. Sport gimnatsikasining kop kurashi bo`yicha esa Oksana Chusovitina kuchli onlikdan joy oldi. Umuman 15 ta sportchimiz 1-10ga orinlarni egalladilar.

Mamlakatimiz sportchilari ucun omadli keldi, desak mubolaga emas. Negaki, sportning 143 turida ishtirok etgan jamoamiz norasmiy hisobda 197 davlat ichida 57 pogonani band etishdi.

Bu korsatgich hamdostlik mamlakatlari ortasidagi beshinchi natija ekanligin ta`kidlab otish joizdir.

XXVII OLIMPIYADA O`yinLARI (Sidney, Avstraliya, 2000 yil (15sentabrdan-30 oktabr gacha)

Avstraliyaning Sidney shahrida 200 mamlakatning 11 mingdan ortiq sportchisi 300 komplekt medallar shodasi uchun baxs yuritdilar 6 nafar sportchi 3 tadan, 32 qatnashchi esa 2 tadan oltin medal sohiblari bo`lishdi. Ilk bor ayollar ortasida suv polosi, muanteyn-bayk singari bir qator turlari olimpiyada dasturidan joy oldi. Doning nazorati kuchaytirilishi hisobiga 7 nafar sovrindor natijalari bekor qilindi. Xatto, keyingi olimpiyada o`yinlari dasturidan doning kuchayganligi bois, ogir atletika turi olib qoyilishi masalasi kun tartibiga qoyildi.

Janubiy Koreya KXDR vakillari yagona jamoa bolib musobaqalarda ishtirok etishi olimpiyada nufuzini yanada

oshirganligiga shubha yoq. Olimpiya o`yinlari sharafati bilan birgina Sidney shahri yangi 30 ta zamonaviy sport inshootlarga ega boldi.

XXVII Olimpiya o`yinlarining yurtimiz uchun ahamiyati ayniqcha beqiyosdir. Vakillarimiz O`zbekiston tarixida biirnchi bor yozgi olimpiada baxslarida oltin medal sohibi bo`lishdi.

Sidneydagi XXVII yozgi olimpiyadada matonat korsatib jonajon O`zbekistonimiz madhiyasini butun dunyo taratgan, bayrogimizni yuksak sportchilarimiz Muhammadqodir Abdullayev, Artur Taymazov, Sergey Mixaylov, Rustam Saidovlarning galabasidan qalblari gururga, zavq-shavqa toldi.

Sportchilarmiz Atlanta Olimpiyadasida 1-kumush, 1 bronza medali bilan taqdirlanib, umum jamoa hisobida dunyo 58 – o`rinni band etishgandi. Sidneyda o`tkazilgan XXVII Olimpiyada esa yurtdoshlarimiz 1 oltin, 1 kumush, 2 bronza medaliga egalik qilib 41 oqndan joy olishdi va nihoyat, Sidney shahrida on besh kun davomida turfa shov-shuv hamda qiziqarli bahslarga boy bo`lgan XXVII Yozgi Olimpiyada o`yinlari yakunlandi. Dunyo sport olamiga olam-olam quvonch va tasuratlar xadya etgan mazkur olimpiyada bejiz “ming yillik o`yinlari” deb nomlanganligi o`z isbotini topdi. Shuning uchun ham XOK prezidenti Samaranch Abdul-Adab “Sport-tinch va dostlik elchisi” bolib qolishini alohida takidladi. XXVII olimpiyada goliblari orasidan sakkiz nafar XOQ ning a`zolari saylandi. Ular safiga sobiq ittifoq Respublikalari vakillaridan Rossiyalik Aleksandr Ponomov, Ukrainalik engil atletikachi yani langar bilan sakrovchi Sergey Bubkalar kiritildi.

Noa`noanaviy jamoa hisobida AQSH (97-39-33) – 1 o`rin Rossiya (88-28-28) – 2 o`rin Xitoy (59-28-16-15) -3 o`rinni egalladi. Shunday qilib Sidney bolib o`tgan XXVII yozgi olimpiyada o`yinlari nihoyasiga yetdi. Dunyo esa, 2004 yil Afinada o`tadigan XXVII Olimpiyada o`yinlariga tayyorgarlikni boshladi.

XXVIII OLIMPIYADA O`YINLARI (2004 yil Gretsiyada) bolib o`tdi.

Afinada o`tkazilgan XXVIII Olimpiyada o`yinlarida jami 35 ta sport turi buyicha musobaqalar o`tkazildi, qatnashgan Davlatlar 210 tani tashkil etgan. 14500 nafar sportchi ishtirok etgan, jumladan O`zbekistondang 83 nafar sportchilar ishtirok etishgan. Afinada

o`tkazilgan 28 yozgi olimpiyada o`yinlarida yurdoshlarimizdan erkin kurash bo`yicha Artur Taymazov., Aleksandr Doktroshvililar oltin medal, Magamed Ibragimov kumush Otkirbek Xaydarov bronza medalini qolga kiritdilar.

XXIX OLIMPIYADA O`YINLARI (2008 yil Pekin 15 sentabrdan-31 oktabrgacha) bolib o`tdi.

Pekinda o`tkazilgan XXIX 2008 yilda bolib o`tgan yozgi olimpiyada o`yinlarida 40 ta sport turi buyicha bellashuvlar bolib o`tdi. 215 davlat qatnashdi, 16501 nafar sportchilar ishtirok etdi O`zbekistondan 85 nafar sportchilar iatnashdilar.

XXX OLIMPIYA OYINLARI (2012 yil Londonda) bolib o`tdi.

Londonda o`tkazilgan XXX yozgi olimpiya o`yinlarida 41 sport turi, 213 davlatlar ishtirok etishdi. Va 15000 nafar ishtirokchilar boldi. O`zbekistondan 82 nafar sportchilarimiz ishtirok etishib muvofaiiyat bilan qaytishdilar. 2012 yilda yozgi olimpiya o`yinlarida O`zbekiston sportchisi elshod Rasulov O`zbekiston bayrogoini ko`tarib bordi. XXX yozgi olimpiya o`yinlarida O`zbekistontondan eng yosh ishtirokchi R.Amanova 200 metrga kompleks suzish buyicha musobaqalarda ishtirok etdi. Yengil atletika sport turi boyicha erkaklar 4 ayollar 9 nafarni tashkil etdi. boks boyicha 6 ta Kanoye 1 ta erkak, 1 ta ayol. Velosport 2 ta erka XXX Yozgi olimpiya o`yinlarining sovrindorlari: Artur Taymazov erkin kurash sport turi bo`yicha 120 kg oltin medalni ko`lga kiritdi.

Artur Taymazov XXX yozgi olimpiyada o`ynlarining erkin kurash sport turi bo`yicha oltin medal sohibi.

Rishod Sobirov Dzyudo sport turi erkaklar musobaqasida 60 kg vazn bilan ishtirok etib bronza medalini qolga kiritdi

XXX yozgi olimpiya o`yinlari ishtirokchisi Rishod Sobirov Dzyudo sport turi erkaklar musobaqasida 60 kg vazn bilan ishtirok etib bronza medalini qolga kiritdi

Boks sport turi bo`yicha O`zbekistonlik sport chi Abbas Atayev orta vaznda ishtirok etib faxrli bronza medaliga sazovor boldi.

Yeshkak eshish sport turi bo'yicha Vadim Minkov 1000 metrga kanoyeda eshkak eshish bo'yicha final bosichida 4 oorin. Velosport Sergey Lagutin 5 oorinlarni qolga kiritishdi.

Olimpiya xronologiyasi

		<u>Lille</u>		
1	<u>Oltin</u> <u>LinaCheryazova</u>	<u>'ammer-</u> 1994 <u>Norvegi</u> <u>ya</u>	<u>Fristayl</u> 	Ayollarfristayl
3	<u>Bronza</u> <u>KarimTulaganov</u>	<u>Atla</u> <u>nta-1996</u> <u>AQSH</u>	<u>Boks</u> 	Yerkalarengilvazn
2	<u>Kumush</u> <u>ArmenBagdasarov</u>	<u>Atla</u> <u>nta-1996</u> <u>AQSH</u>	<u>Dzyudo</u> 	Yerkaklaro'rtavazn
1	<u>Oltin</u> <u>Mu'ammadiodirAbdullayev</u>	<u>Sidney-2000</u> <u>Avstraliya</u>	<u>Boks</u> 	Yerkaklaro'rtavazn 63.5 kg
2	<u>Kumush</u> <u>ArturTaymazo</u>	<u>Sidney-2000</u> <u>Avstraliya</u>	<u>Yerkinkurash</u> 	Yerkaklarog'irvazn
3	<u>Bronza</u> <u>RustamSaidov</u>	<u>Sidney-2000</u> <u>Avstraliya</u>	<u>Boks</u> 	Yerkaklarog'irvazn +91 kg
3	<u>Bronza</u> <u>SergeyMi'aylov</u>	<u>Sidney-2000</u> <u>Avstraliya</u>	<u>Boks</u> 	Yerkalaro'rtavazn 81 kg
1	<u>ArturTaymazo</u>	<u>Afin</u>		Yerkaklarog'irvazn

Oltin <u>y</u>		a-2004 <u>Yunoniston</u>	<u>Yerkinkurash</u>	120 kg
¹ Oltin <u>urishvili</u>	<u>AlexandrDokt</u>	a-2004 <u>Yunoniston</u>	 <u>Yerkinkurash</u>	Yerkaklar Yunon rum kurashi 74 kg
² Kum ush	<u>MagomedIbra</u> <u>gimov</u>	a-2004 <u>Yunoniston</u>	 <u>Yerkinkurash</u>	Yerkaklarerkinkura shi 96 kg
³ Bron za	<u>Ba'odirjonSult</u> <u>onov</u>	a-2004 <u>Yunoniston</u>	 <u>Boks</u>	YerkaklarOrta.vazn
³ Bron za	<u>Utkirbek'ayda</u> <u>rov</u>	a-2004 <u>Yunoniston</u>	 <u>Boks</u>	Yerkalarogirvazn
¹ Oltin <u>y</u>	<u>ArturTaymazo</u>	<u>Peki</u> n-2008 <u>Xitoy</u>	 <u>Yerkinkurash</u>	Yerkaklarogirvazn 120 kg
² Kum ush	<u>SoslanTigiyev</u>	<u>Peki</u> n-2008 <u>Xitoy</u>	 <u>Yerkinkurash</u>	Yerkaklarerkinkura sh 74 kg
³ Bron za	<u>AbdulloTangri</u> <u>yev</u>	<u>Peki</u> n-2008 <u>Xitoy</u>	 <u>Dzyudo</u>	YerkaklarOgirvazn +100 kg
³ Bron za	<u>RishodSobiro</u> <u>y</u>	<u>Peki</u> n-2008 <u>Xitoy</u>	 <u>Dzyudo</u>	Yerkaklarengilvazn 60 kg
³	<u>AntonFokin</u>	<u>Peki</u>		Yerkaklarbrusdabaj

Bronza n-2008 Gimnastika arilgan mashqlar
 za Xitoy ka

Oltin Artur Taymazo Lon Yerkaklar og'ir vazn
 y don- Yerkink 120 kg
 2012 urash

 2
 Bronza Rishod Sobiro Lon Yerkaklar engil vazn
 y don 60 kg
 za 201X Dzyudo

Bronza Abbos Atayev London 2012 Boks
 erkaklar Orta.vazn

Mustaqillikdan so'ng O'zbek sportchilarining olimpiyada o'yinlarida ishtiroki va galabasi.

Olimpiya o'yinlari	yil	O'tkazilgan joyi	Sportchini F.I.SH. olgan o'rinlari	Sport turi.
XXVI	1996	Atlanta AQSH	A. Bagdasarov – 2 T. Tulyaganov – 3	dzyudo boks
XXVII	2000	Sidney Avstraliya	M. Abdullayev – 1 A. Taymazov – 2 R. Saidov – 3 S. Mixaylov – 3	boks erkin kurash boks boks
XXVIII	2004	Afina Gresiya	A. Taymazov – 1 A. Doktorashvili – 1 M. Ibragimov – 2 U. Xaydarov – 3 B. Sultanov – 3	Yerkin kurash gr.-rim.kurashi kurash boks boks
XXIX	2008	Pekin Xitoy	A. Taymazov – 1 A. Tangriyev – 2 S. Tigiyev – 3 R. Sabirov – 3	erkin kurash zyudo erkin

			YE. Xilko – 3 A. Fokin – 3	kurash dzyu-do Batutdan sakrash gimnastika
XXX	2012	London Angliya	A. Taymazov – 1 R.Sabirov – 3 S.Tigiyev – 3 A.Atoyev – 3	Erkin kurash Dzyu-do erkin kurash boks
XXXI	2016	Rio de Janeyro	X. Dustmatov-1 R.Nuriddinov-1 SH.G`iyosov-1 F.G`oibnazarov-2 R.Sobirov-3	Boks Ogir atletika Boks Boks Dzyu-do

Mavzuni o`z lashtirish uchun savollar:

- 1.Zamonaviy olimpiya o`yinlariga izoh bering?
- 2 Qadimgi ajdodlarimizning jismoniy madaniyatga qoshgan xissalari to`grisida malumot bering?
- 3.Olimpiyani otkazilishini asosiy sababi nimalardan iborat edi?
- 4.31 yozgi olimpiya to`grisida tushuncha bering?
- 5.Eng yangi zamonda jismoniy madaniyatni rivojlanishi o`z fikr mulohazalaringizni bildirining?

Talabalarni mustaqil tayyorgarligi uchun topshirqlar.

Quyidagi mavzular asosida reja tuzing va o`z fikr-mulohazalaringizni bildiring “Mustaqil ish” yozing.

- 1.Ozbekistonlik sportchilarni olimpiya oyinlaridagi yutuqlari.
- 2.Paraolimpiyachilarimiz halqaro arenalarda.

Bilimlarni mustahkamlash uchun test savollari

1. Nechanchi yilda bu kun O'zbekiston sporti tarixiga zar'al harflar bilan bitildi. Aynan shu kuni mamlakatimiz vakillari Mustaqil jamoa sifatida XXVI olimpiyada o'yinlarida ilk bor ishtirok etishdi.

A.1992

B.1993

V.1994

G.1996

- 2.Pekinda o'tkazilgan XXIX 2008 yilda bolib o'tgan yozgi olimpiyada o'yinlarida nechta sport turi buyicha bellashuvlar bolib o'tdi

A.34

B.40

V.50

G.52

Glossariy

O'zbek	Rus	Ingliz	Izoh
Marafon	Марафон	Marathon	Yunonchadan olingan-yengil atletika, yugurish
Muvozanat saqlash	Равновесья	Balancing	Harakatlarni aniq va jozibali bo'lishida amalga oshiriladigan harakat
Ritser	Рыцар	Rice	Qadimgi jangchilar, harbiylar.
Xakam	Судья	Referee	Musobaqani, bellashuvni nazorat qiluvchi.
Jasurlik	Храбрость	Boldness	Odamni o'ziga bo'lgan ishonchi ortidagi kuch
Zarba	Удар	Blow	Kuch bilan buyum yoki odamni urish

Otish	бросок	Cast, Throw	Biron bir buyumni uloqtirish,
Badminton	бадминтон	Badminton	Badminton (Angliyaning Badminton shahri nomidan) — patli koptok (volan)ni raketka bilan urib o'ynaladigan tennisga o'xshash sport o'yini.
Kriptiya	Криптия	Cryptograph у	Sparta tizimidagi tungi yurish
Kongress	Конгресс	Congress	(qrultoy)- Olimpiya qo'mitasini eng yirik va kengaytirilgan majlisi.
Xartiya	Хартия	Charter	Eng yuqori tashkilot nizomi
Spartakiada	Спартакиада	Olympics	Butun miqyosda barcha spor turlari bo'yicha o'tqaziladigon musobaqa
Gol	Гол	Goll	Kopto'k bilan o'ynaladigon o'yinlarni maxsus joyga kirg'izish. (darvoz, savat,)

XII- BOB. O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI MILLIY OLIMPIYA QO`MITASINI TASHKIL ETILISHI

O'zbekiston milliy olimpiya qo'mitasi 1992-yil 21- yanvar kuni tashkil topgan va o'tgan davr mobaynida mamlakatda sport va olimpiya harakatini rivojlantirish ishida faol bo'lib kelmoqda. O'zbekiston milliy olimpiya qo'mitasi 1993–yil sentabr oyida xalqaro olimpiya qo'mitasi tomonidan rasman tan olingach, O'zbekistonlik sportchilar mustaqil O'zbekiston nomidan 4 yillikning eng nufuzli musoboqasi-qishki va yozgi olimpiyada o'yinlarida ishtirok etish huquqiga ega bo'ldi. O'zbekiston milliy olimpiyada qo'mitasi 26 yildirki O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish orqali jamiyatda sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, olimpiya harakati va olimpizm g'oyalarini keng targ'ib etish yo'lida faol ish olib bormoqda. Har yili sportchi va murabbiylar bilim va tajribasini yanada yuksaltirish maqsadida MOQ tashabbusi bilan xalqaro seminarlar, ilmiy-amaliy konferensiyalar, mintaqaviy formlar tashkil etilmoqda. Bu ham o'z navbatida xalqaro sport maydonlarida qo'lga kiritilayotgan muvoffaqiyatlar salmog'ini yil sayin yuksalishda alohida ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekistonlik sportchilar uchun davlat tomonidan qaratilayotgan alohida e'tibor va yaratilgan shart-sharoitlar sport olamining eng yirik musoboqasida qo'lga kiritilayotgan muvoffaqiyatlarga ham zamin yaratmoqda. Istiqlol yillarida 5 marta (1996 yil Atlanta (AQSH), 2000 yil Sidney (Austiraliya), 2004 yil Afina(Gretsiya), 2008 yil Pekin(Xitoy) va 2012 yil London(Buyuk Britaniya), 2016 yil Rio de Janero(Brazilya) shaharlarida bo'lib o'tgan).Bu O'zbekiston sportchilarning olimpiada va jahon birinchiliklari mustaqil terma jamoa sifatida ishtirok etishlariga imkoniyatlar yaratib berdi.

XX asrning so'ngi 15-20 yili mobaynida xalqaro sport harakatida tub o'zgarishlar yuz berdi. Xalqaro olimpiya qo'mitasi (XOQ) a'zoliciga kirgan mamlakatlar soni oshib bordi. Ayniqsa sobiq ittifoqning inqirozi tufayli sotsialistik hamjamiyatidagi davlatlar, shuningdek,

ittifoqchi respublikalar mustaqil davlat sifatida XOQ tarkibidan joy olishdi. Bu jarayonlar jahon sport hamjamiyatlari ayniqsa XOQ ning demokratik tamoillari asosida amalga oshirilishi siyosiy va tarixiy jihatdan muhim ahamiyat kasb etdi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqil davlat sifatida xalqaro sport harakatida munosib o'rin egallashga bor imkoniyatlarini qoshga soldi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti <<O'zbekiston kelajagi buyuk davlat>> shiorini faqat yurtimizdagina emas, balki taraqqiy qilgan mamlakatlar orasida ham chuqur va keng tarqalishiga erishdi. Bunda xalq xo'jaligining barcha tarmoqlari kabi jismoniy tarbiya va sport harakatiga ham alohida e'tibor berildi.

Xalqaro sport va olimpiya harakatining keng rivojlanishi qit'alarida turli hil sport musoboqalari, qit'a o'yinlarini o'tkazilishi, jahon chempionatlari va olimpiya o'yinlarini an'anaviy tashkil etilishi har bir mamalakatda sport turlarini rivojlantirishni qadimdan taqoza etib kelgan. etishlariga imkoniyatlaryaratib berdi.

1994 yili O'zbekiston Respublikasi milliy olimpiya qo'mitasi (MOK). Bosh assambleyasi 3-sessiyasi bo'ldi. Unda milliy olimpiya qomitasi ijroiyy qo'mitasi va taftish komissiyasining xisobatlari tinglandi. O'zbekiston Respublikasi MOK nizomiga o'zgartirishlar kiritildi. Sessiyada O'zbekiston Respublikasi MOK Deklaratsiyasi qabul qilindi va Davlat sport qo'mitasi rais S.S.Ro'ziev milliy olimpiya qo'mitasi Prezidenti etib saylandi.

O'zbekiston Respublikasining milliy olimpiya qo'mitasining deklaratsiyasida olimpiya g'oyalariga tayanish, uni hayotga singdirish va jamoalarda XOQ tashkil etilganligining 1100 yilligini targ'ibot qilishi kabi murojaat, chaqiriq, tavsiya va takliflar bayon etilgan.

Shu bilan birga, O'zbekiston sportchilari xalqaro sport aloqalarini tobora mustahkamlab bordi. Sharq va Yevropa mamlakatlarida turli uchrashuvlar, turnerlar, bellashuvlarda qatnashib o'z tajribalarini ortirdi.

1994 yilning 2-15 oktabr kunlarida Yaponiyani Xirosima shahrida XII – Osiyo o'yinlari bo'lib o'tdi. Unda O'zbekiston Respublikasi sportchilari 10-oltin, 11ta kumush va 19 ta bronza, ya'ni jami 40 ta medalni qo'lga kiritdilar.

Baydarkachi sportchi Ivan Kiriv 3 oltin medal sovrindori bo'ldi. Alisher Avezboev, Oleg Maskaev (boks), shuxrat Axmedov, A.Rapichev, E.Osmonov (o'q otish), O.Yarigini (nayza uloqtirish), R.Ganiev (o'n kurash), S.Mo'nkova (balandlikka sakrash) musobaqa g'oliblaridir. Shuningdek futbol jamoamiz finalda XXR jamoasini 4:2 hisobda ajoyib g'alabani qo'lga kiritdi. Bosh trener R.Akramov, B.Abduraimov.

Umuman olganda XII Osiyo o'yinlari natijalari, ayniqsa futbolchilarimizning yutuqlari O'zbekiston dovrug'ini olamga yoydi.

Uch yil ichida jismoniy madaniyat bilan shug'ullanuvchilarimiz soni 5,5 milliondan oshib ketdi.

Ulardan ko'pchiligi-oshirilgan murakkab normativlarni bajarishga muvoffiq bo'ldilar. Milliondan ortiq kishi esa, salomatliklarini mustahkamlash bilan birga sport seksiyalarida mashg'ulotlarni davom ettirilmogdalar. 200 ga yaqin stadion, turt yarim mingdan ortiq sport zallari, 128 cho'milish xavzalari, 30 mingdan ortiq o'yin maydonchalari va futbol maydonlari sportchilar ixtiyoriga berib quyilgan.

Sport kurashi, chavondoqlik o'yinlari va musobaqalari yangi sahadlarga chiqib oldi. Bo'nga Respublika xukumatining milliy sport turlarini rivojlantirish borasidagi g'amxo'rliги tufayli erishildi. Buyuk ota-bobolarimiz, mashhur tarixiy va davlat arboblariга atab atletikachilarning xalqaro bellashuvlarini o'tqazish yaxshi an'ana bo'lib qoldi.

O'zbekiston vakillari yuksak mahorat namoyish etiladigan bellashuvlarda ham muvoffaqiyatli qatnashmogdalar. Sportchilarimiz jaxon va qit'asi chempionatlarida, olimpiada o'yinlari va xalqaro turnirlarda qatnashib, 686 nishon shu jumladan 232 oltin, 201 kumush, 253 ta bronza nishonlarini olishga muvoffaq bo'ldilar.

Jug'rafiy-siyosiy holatimizni hisobga olib, Osiyo mamlakatlari bilan aloqalarni rivojlantirishga alohida e'tibor beriliyapti. Chunonchi O'zbekiston futbolchilari qit'a chempionati va kubogi musobaqalariga kiritildi.

Iste'dodli bolalarni topish, ularni mahoratini oshirib, yangi sport marralariga olib chiqish murabbiylarning sharaflı vazifasidir. Bizda taqlid qilsa arzugulik mahoratli sportchilar bor.

Farteayl bo'yicha 1993 yilda jahon chempioni, 1993 va 1994 yillarda jahon kubogi g'olibi. 1994 yil Narvegiyaning Lillehamer

shahrida mustaqil Respublikamizga birinchi bo‘lib olimpiya o‘yinlarining birinchi oltin medalini olib bergan.

1995 yil 8-9 aprel ko‘nlari Termez shahridagi “Alpomish” o‘yingohida Sharqning buyuk allomasi al-Xakim at-Termeziy xotirasiga bag‘ishlangan II-an‘anaviy xalqaro turnir bo‘lib utdi. Turnirda Rustam polvon Ergashev mutloq g‘olib chiqdi.

12.1.O‘zbekiston Respublikasi milliy olimpiya qo‘mitasining 1- prezidenti

O‘zbekiston Respublikasi milliy olimpiya qo‘mitasi birinchi prezidenti etib Obid Nazirov saylandi. U bir vaqtda Respublika davlat sport qo‘mitasining raisi ham edi. Bu XOQ xartiyasi va O‘zbekiston Respublikasi MOQ nizomiga to‘g‘ri kelmas edi. Shunday bo‘lsada Respublika sharoiti va moddiy texnik hamda moliyaviy ta‘minlashning ba‘zi bir sabablariga ko‘ra rahbarlik ishlari davom etdi. Avval milliy olimpiya qo‘mitasi vitsiya prezidenti bo‘lgan S. Ro‘ziyev keyinchalik (1994 yil) MOQ prezidenti etib saylandi. Bu esa Xartiya va nizom talablariga to‘la asoslandi. Nizomga ko‘ra MOQ faoliyatini yurutuvchi ijro qo‘mitasi a‘zolari olimpiya Akademiyasi va boshqa tuzulmalar tashkil etildi. Respublika MOQ o‘zining kongresslari va boshqa rasmiy yeg‘ilishlarida eng muhim masalalarni muhokama qilmoqda. Bunda rejalarni tasdiqlash, ijrolar natijalarini eshitish, Xalqaro olimpiya harakatida ishtirok etish, olimpiya g‘oyalarini keng yoyish eng muhimi sportchilarni osiyo, jahon chempionatlari, xalqaro turnerlar va olimpiya o‘yinlariga tayyorlash bilan bog‘liq masalalarni doimiy ravishda muhokama qilib bormoqda. O‘zbekiston Respublikasi MOQ ning ichki tuzilishi va asosiy maqsad hamda vazifalari. Olimpiya bilimlari asoslari (Xamroqulov A.Q, Yunusov T.T va boshqa, T.,2002 yil) o‘quv qo‘llanmasida to‘la ifodalangan shu sababli bu soha batafsil bayon etilmadi.

Respublikaning xalqaro sport tashkilotlari bilan olib borilayotgan o‘zaro munosabatlari va aloqalarida O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning hissasi g‘oyat kattadir. Xalqaro olimpiya qo‘mitasining bosh shtatida prezidentimizning olimpiyada oltin ordeni bilan mukofatlanishi, XOQ prezidenti X.A. Samaranchning 2 marotaba yurtimizga tashrifi, (1994-

1995), Arab mamalatlari, Osiyo o'yinlari Kengashining Prezidenti va Yunesko kabi xalqaro nufuzdagi tashkilotlarning rahbarlari ma'sul xodimlari O'zbekistonga kelishlari muhim voqealar bo'ldi. Shular natijasida **1996- yil avgustda Toshkentda <<Olimpiya shon-shuhrat>> muzeyi ochildi.** Unda mamlakatimiz sport tarixi, olimpiya harakati, sportchilarning erishgan yutuqlari o'z ifodasini topdi. O'tgan davrlarda muzeyini tomosh qilish uchun Fransiya, Italiya, Germaniya, Angliya, Shvetsiya, Rossiya, Bolgariya va juda ko'p Yevropa, Osiyo Afrika, Amerika, Avstraliya qit'alaridagi mamalkatlarning rasmiy kishilari, sayohatchilari kelib ketishdi. Mazkur muzey respublika sportini targ'ibot qilishning markaziy maskanlaridan biriga aylanmoqda.

Respublika MOQ xodimlari sport federatsiyalari rahbarlari olimlar va rasmiy kishilar XOQ joylashgan Lozzana va juda ko'p mamalakatlarining MOQ huzurida bo'lib, Kongresslar, sessiyalar va ilmiy anjumanlarda ishtirok etmoqda.

Ayniqsa, O'zbek kurashini o'rganish va o'rgatish borasida respublika murabbiy Hindiston, Janubiy Afrika Respublikasi, Avstraliya, Afrika, Amerika va Yevropa qit'alariga borib kelishmoqda. O'z navbatida barcha qit'alarning rasmiy vakillari O'zbekistonda bo'lib kurash va boshqa sport turlari bo'yicha tajribalar almashishmoqda. Bu esa sportchilarning xalqaro turnirlar, o'rtoqlik uchrashuvlar va boshqa musobaqalarini tashkil qilishga zamin tayyorlamoqda.

12.2.O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo'mitasi to'g'risidagi Nizom

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI JISMONIY TARBIYA VA SPORT DAVLAT QO'MITASI TO'G'RISIDAGI NIZOMNI TASDIQLASH HAQIDA

(O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 11-son, 170-modda)

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Madaniyat va sport sohasida boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» 2017 yil 15 fevraldagi PF-4956-son Farmonini hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo'mitasi faoliyatini tashkil etish to'g'risida» 2017 yil 15 fevraldagi PQ-2779-son qarorini bajarish yuzasidan Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi:

1. O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo'mitasi to'g'risidagi Nizom ilovaga muvofiq tasdiqlansin.

2. Mazkur qarorning bajarilishini nazorat qilish O'zbekiston Respublikasi Bosh vazirining o'rinbosari A.I. Ikramov zimmasiga yuklansin.

O'zbekiston Respublikasining Bosh vaziri A. ARIPOV

Toshkent sh.,

2017 yil 16 mart,

148-son

Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 16 martdagi 148-son qaroriga
1-ILOVA

O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo'mitasi
to'g'risida

NIZOM

1-bob. Umumiy qoidalar

1. O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo'mitasi (keyingi o'rinlarda — Qo'mita deb ataladi) jismoniy tarbiya va sport sohasida yagona davlat siyosati amalga oshirilishini ta'minlovchi davlat boshqaruvi organi hisoblanadi va o'z faoliyatida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga hisobot beradi.

2. Qo'mita o'z faoliyatida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlariga, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari va boshqa hujjatlariga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlariga,

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlariga, shuningdek ushbu Nizomga amal qiladi.

3. Qo'mita o'z vazifalari va funksiyalarini amalga oshirishda davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari va boshqa tashkilotlar bilan o'zaro hamkorlik qiladi.

4. Qo'mitaning o'z vakolatlari doirasida qabul qilingan qarorlari davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, mulkchilik shakllaridan va idoraviy boysunishdan qat'i nazar, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar tomonidan bajarilishi majburiy hisoblanadi.

5. Qo'mita, uning hududiy bo'linmalari faoliyatini moliyalashtirish O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti, shuningdek qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobiga amalga oshiriladi.

Qo'mita huzuridagi O'zbekiston Bolalar sportini rivojlantirish jamgarmasining ijro etuvchi apparati va uning mintaqaviy filiallari faoliyatini moliyalashtirish qonun hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

6. Qo'mita, uning hududiy bo'linmalari va Qo'mita tizimiga kiruvchi boshqa tashkilotlar yuridik shaxslar hisoblanadi, O'zbekiston Respublikasi Davlat gerbi tasviri tushirilgan va o'z nomi yozilgan muhrga ega bo'ladilar.

2-bob. Qo'mitaning asosiy vazifalari va funksiyalari

7. Quyidagilar Qo'mitaning asosiy vazifalari va faoliyati yo'nalishlari hisoblanadi:

jismoniy tarbiya va sport sohasida aholining keng qatlamlarini sport bilan shug'ullanishdan bahramand qilishga va sog'lom turmush tarzini yuritishga, jismonan sog'lom o'sib kelayotgan avlodni tarbiyalashga, sport industriyasi va infratuzilmasini rivojlantirishga, mamlakatning sport yutuqlarini ommalashtirishga va xalqaro sport maydonida keng e'tirof etilishiga yo'naltirilgan yagona davlat siyosatini amalga oshirish;

mahalliy davlat hokimiyati organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, jismoniy tarbiya-sport jamiyatlari, ta'lim muassasalari, jamoat tashkilotlari bilan birgalikda shaharlar va tumanlarda sport-ommaviy tadbirlarni, xalq oyinlari va sportning milliy turlari boyicha musobaqalarni muntazam ravishda o'tkazgan holda aholi, ayniqsa yoshlar, xotin-qizlar, keksa kishilar, qishloq aholisi orasida sport va jismoniy tarbiya bilan shug'ullanishni ommalashtirish boyicha keng ko'lamli ishlarni tashkil etish;

bolalarni, ayniqsa qiz bolalarni sport bilan muntazam shug'ullanishga keng jalb etish yo'li bilan bolalar sportini har tomonlama rivojlantirish, bolalar sporti ta'limi sifatini oshirish, barcha mintaqalarda, shu jumladan qishloq tumanlarida va chekka tumanlarda bolalar sport ob'ektlari tarmog'ini yanada kengaytirish, «Umid nihollari, «Barkamol avlod» va «Universiada» musobaqalarining uch bosqichli tizimi oyinlari o'tkazilishini tashkil etish, shu asosda bolalarning sog'lig'ini mustahkamlash va ularning barkamolligini ta'minlash;

Milliy olimpiya qo'mitasi, sport turlari boyicha federatsiyalar va assotsiatsiyalar bilan birgalikda iqtidorli va istiqbolli sportchilarni tanlash, tayyorlash va ularning mahoratini oshirishning uzluksiz tizimini takomillashtirish, Olimpiya, Paralimpiya va Osiyo oyinlarida, jahon, Osiyo chempionatlarida va boshqa nufuzli xalqaro musobaqalar va turnirlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishni ta'minlash uchun ulardan sifatli sport zaxirasini va mamlakat terma jamoalari tarkiblarini shakllantirish chora-tadbirlarini amalga oshirish;

mamlakatda professional sportni rivojlantirishni rag'batlantirish, ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda zamonaviy texnologiyalarni sport tayyorgarligi jarayoniga joriy etish, sport turlari boyicha milliy chempionatlar darajasi va sifatini oshirish, xalqaro va mintaqaviy musobaqalarni tashkil etish, nosog'lom sport raqobatiga va taqiqlangan preparatlar qo'llanilishiga qarshi kurash boyicha tizimli chora-tadbirlar ko'rish;

ommaviy, bolalar va professional sport yo'nalishlari boyicha jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport tashkilotlarining, ob'ektlar va inshootlarning moddiy-texnika bazasini rivojlantirish va

mustahkamlash, ulardan eng ko'p darajada va samarali foydalanishni ta'minlash, respublikada sport uskunalari va inventari ishlab chiqarishni tashkil etish va kengaytirish yuzasidan takliflar ishlab chiqilishida ishtirok etish;

jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlar tayyorlash, ularni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish, jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport tashkilotlarini, ta'lim va sport-ta'lim muassasalarini yuqori malakali murabbiylar va boshqa sport mutaxassislari bilan ta'minlash;

sport sohasida davlatlararo va xalqaro sport aloqalarini kengaytirish va mustahkamlash, jismoniy tarbiya va sport sohasiga xorijiy investitsiyalar va grantlarni jalb etish ishlarini tashkil etish, ommabop sport dasturlari tashkil etilishiga ko'maklashish, jismoniy tarbiya va sport sohasida ommaviy adabiyotlarni nashr etish va mavzuli video- va kino materiallar yaratish.

8. Qo'mita yuklangan vazifalarga muvofiq quyidagi funktsiyalarni amalga oshiradi:

a) jismoniy tarbiya va sport sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshirish boyicha:

jismoniy tarbiya va sport sohasida vazirliklar, idoralar, mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari va boshqa tashkilotlarning ishini muvofiqlashtiradi;

qonun hujjatlarini takomillashtirish boyicha takliflarni ishlab chiqadi va ularni ko'rib chiqish uchun belgilangan tartibda Vazirlar Mahkamasiga taqdim etadi;

o'z vakolatlari doirasida jismoniy tarbiya va sport sohasida normativ-huquqiy hujjatlarni, shuningdek sport normativlarini ishlab chiqadi va tasdiqlaydi;

republikada jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishning holati monitoringini olib boradi, ularni mamlakatda yanada rivojlantirish boyicha har yillik prognozlarni shakllantiradi;

jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish boyicha maqsadli dasturlarni, dasturiy-metodik hujjatlarni hamda jismoniy tarbiya va

sport sohasiga tegishli boshqa normativ hujjatlarni ishlab chiqadi va belgilangan tartibda tasdiqlaydi, ularning ijrosini ta'minlaydi;

manfaatdor vazirliklar, idoralar va boshqa tashkilotlar bilan birgalikda jismoniy tarbiya va sport, shuningdek aholini jismoniy tarbiyalash sohasida ilmiy tadqiqotlarning rivojlanishiga ko'maklashadi, ilmiy tadqiqotlar natijalarini amaliyotga joriy etadi va ushbu ishlar amalga oshirilishini muvofiqlashtiradi;

davlat boshqaruvining boshqa organlari bilan birgalikda jismoniy tarbiya va sport namoyandalarini, shu jumladan sportchilar, murabbiylar, sport faxriylarini va boshqa mutaxassislarni ijtimoiy muhofaza qilish masalalarini hal etadi;

mamlakatda sport turlarini rivojlantirishning ustuvor vazifalarini belgilaydi;

sport federatsiyalari (assotsiatsiyalari) reestrini yuritadi, uni yuritish tartibini belgilaydi;

sport turlari bo'yicha Yagona sport klassifikatsiyasini, shuningdek u to'g'risidagi nizomni, sport turlari va sport fanlarini e'tirof etish, ular reestrini yuritish tartibini ishlab chiqadi va tasdiqlaydi;

xalqaro va respublika darajalaridagi sport va jismoniy tarbiya — ommaviy tadbirlarning Kalendar rejasini shakllantiradi va tasdiqlaydi, manfaatdor tashkilotlar bilan birgalikda ularning moliyalashtirilishini va o'tkazilishini ta'minlaydi;

trenerlik faoliyati bilan shug'ullanishga belgilangan tartibda ruxsatnoma beradi;

manfaatdor vazirliklar, idoralar va boshqa tashkilotlar bilan birgalikda mamlakatda sport industriyasi va infratuzilmasini rivojlantirishga doir takliflarni ishlab chiqadi;

b) sport va jismoniy tarbiya bilan shug'ullanishni ommalashtirish bo'yicha keng ko'lamli ishlar tashkil etilishi sohasida:

davlat boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, jismoniy

tarbiya-sport tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari bilan birgalikda jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishni ommalashtirish ishlarini tashkil etadi;

aholining keng qatlamlari orasida sport va jismoniy tarbiya-ommaviy tadbirlar tashkil etilishi va o'tkazilishiga ko'maklashadi;

shaharlar va tumanlarda sport-ommaviy va jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish tadbirlari, shu jumladan sportning milliy turlari boyicha xalq oyinlari va musobaqalar aholi, ayniqsa yoshlar, xotin-qizlar, keksa kishilar va qishloq aholisi orasida o'tkazilishini muntazamlilik asosida tashkil etadi;

O'zbekistonda sportning milliy turlarini va xalq oyinlarini rivojlantirishga har tomonlama ko'maklashadi, sportning milliy turlari boyicha sport musobaqalari, xalq oyinlari boyicha jismoniy tarbiya-ommaviy tadbirlar mamlakatda va chet elda tashkil etilishi va o'tkazilishi moliyalashtirilishini, shuningdek sportning milliy turlari xalqaro sport maydonida keng targ'ib qilinishi va rivojlantirilishini belgilangan tartibda ta'minlaydi;

v) bolalar sportini rivojlantirish, bolalar sporti ta'limi sifatini oshirish, bolalar sport ob'ektlari tarmog'ini yanada kengaytirish, bolalar sog'lig'ini mustahkamlash va ularning barkamolligini ta'minlash sohasida:

jismoniy va ma'naviy sog'lom o'sib kelayotgan avlodni kamol toptirishning muhim sharti sifatida ommaviy bolalar sportini rivojlantirishni, unda sog'lom turmush tarziga intilishni va sportga muhabbatni singdirishni ta'minlaydi;

bolalar sportining moddiy-texnika va resurs bazasini rivojlantirish chora-tadbirlarini amalga oshiradi;

iqtidorli yoshlar va sport namoyandalarining xalqaro va respublika ko'lamlarida jismoniy tarbiya va sport sohasida o'tkaziladigan ko'riklar, tanlovlar, festivallarda, boshqa anjumanlarda ishtirok etishi va safar qilinishini ta'minlaydi;

davlat boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari bilan

birgalikda barcha mintaqalarda, shu jumladan qishloq tumanlarida va chekka tumanlarda «Umid nihollari», «Barkamol avlod» va «Universiada» musobaqalarining uch bosqichli tizimi oyinlari o'tkazilishini tashkil etadi;

g) iqtidorli va istiqbolli sportchilarni tanlash, tayyorlash va ularning mahoratini oshirishning uzluksiz tizimini takomillashtirish, Olimpiya, Paralimpiya va Osiyo oyinlarida, jahon, Osiyo chempionatlarida va boshqa nufuzli xalqaro musobaqalar va turnirlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishni ta'minlash uchun ulardan sifatli sport zaxirasini va mamlakat terma jamoalari tarkiblarini shakllantirish sohasida;

O'zbekiston Respublikasi sport terma jamoalari tarkiblarini va ularning eng yaqin zaxiralarini tasdiqlaydi, O'zbekiston sport delegatsiyalarini butlaydi, ularni xalqaro sport musobaqalariga va jismoniy tarbiya-ommaviy tadbirlarga tayyorlashni va ishtirok etishini ta'minlaydi;

jismoniy tarbiya va sport sohasida sport va dopingga qarshi markazlar, ta'lim muassasalari va ilmiy tashkilotlar tashkil etish bo'yicha takliflar kiritadi va ular faoliyatini tashkil etishni ta'minlaydi;

konferentsiyalar, ko'rgazmalar va sport musobaqalari o'tkazadi, sport sohasiga xorijiy investitsiyalar va grantlarni jalb etish ishlarini tashkil etadi;

O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi, sport federatsiyalari (assotsiatsiyalari) va jismoniy tarbiya va sport sohasida boshqa nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatini rivojlantirishga ko'maklashadi;

Milliy olimpiya qo'mitasi, sport federatsiyalari va assotsiatsiyalari bilan birgalikda keyinchalqk sport zaxirasini shakllantirish uchun iste'dodli va istiqbolli sportchilarni tanlash, tayyorlash va ularning mahoratini oshirishning uzluksiz tizimini o'tkazish bo'yicha kompleks tadbirlarni tashkil etadi;

xalqaro hamda respublika sport va jismoniy tarbiya-ommaviy tadbirlar o'tkazilishini, sportchilar, murabbiylar va boshqa mutaxassislar ta'minotini, O'zbekiston Respublikasi sportchilarini,

sport terma jamoalarini Olimpiya, Paralimpiya va Osiyo o'yinlariga, jahon, Osiyo chempionatlariga, kuboklariga va birinchiligiga va boshqa xalqaro sport musobaqalariga tayyorlashni va ishtirok etishini, xalqaro tashkilotlarga a'zolik badallari to'lanishini belgilangan tartibda ta'minlaydi;

d) mamlakatda professional sportni rivojlantirishni rag'batlantirish, ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda zamonaviy texnologiyalarni sport tayyorgarligi jarayoniga joriy etish, sport turlari bo'yicha milliy chempionatlar darajasi va sifatini oshirish, xalqaro va mintaqaviy musobaqalarni tashkil etish, nosog'lom sport raqobatiga va taqiqlangan preparatlar qo'llanilishiga qarshi kurash bo'yicha tizimli chora-tadbirlar ko'rish sohasida:

davlat boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, Milliy olimpiya qo'mitasi, sport turlari bo'yicha federatsiyalar va assotsiatsiyalar bilan birgalikda mamlakatda professional sportni tashkil etish va yanada shakllantirish bo'yicha takliflar kiritadi;

yuqori malakali sportchilarni va sport zaxirasini tayyorlash ishlarini olib boradi, idoraviy bo'squnishidan qat'i nazar, sport maktablari, klublar va sport tayyorgarligi markazlari rivojlanishi va ixtisoslashtirilishini muvofiqlashtiradi;

xorijiy mamlakatlarda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishning jahon ilmiy-texnik taraqqiyoti yutuqlari, ilg'or tajribasi umumlashtirilishini, ushbu yutuqlar respublikada joriy etilishini ta'minlaydi;

sport federatsiyalari (assotsiatsiyalari)ning iltimosnomasi bo'yicha sportning alohida turlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi sport terma jamoalari sportchilarining O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti mablag'lari va sport federatsiyalari (assotsiatsiyalari)ning o'z mablag'lari hisobiga moliyalashtiriladigan xalqaro sport musobaqalarida va jismoniy tarbiya-ommaviy tadbirlarda ishtirok etishini tasdiqlaydi va ta'minlaydi;

jismoniy tarbiya va sport sohasida eng o'rnak ko'rsatgan xodimlarni, shuningdek O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya

va sportni rivojlantirishga ko'maklashgan boshqa shaxslarni idoraviy ko'krak belgilari bilan mukofotlaydi;

sport unvonlari, sport toifalarilari va malaka toifalari berish tartibini tasdiqlaydi;

sport sohasidagi ulkan yutuqlari uchun mukofotlar ta'sis etish va O'zbekiston Respublikasining faxriy unvonlarini berish to'g'risidagi takliflarni ishlab chiqadi va belgilangan tartibda kiritadi;

e) jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport tashkilotlarining moddiy-texnika bazasini rivojlantirish va mustahkamlash, mahalliy sport uskunalari va inventar ishlab chiqarishni tashkil etish va kengaytirish sohasida:

O'zbekiston Respublikasi sportchilarini va sport terma jamoalari a'zolarini sport inventari, uskunasi hamda kiyim-bosh, anjomlar bilan ta'minlaydi;

ommaviy, bolalar va professional sport yo'nalishlari boyicha ob'ektlar va inshootlar faoliyatini takomillashtirish va yangilarini qurish boyicha takliflar kiritadi, ulardan eng ko'p darajada va samarali foydalanishni ta'minlaydi;

jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport tovarlarini ishlab chiqarishni tashkil etishga ko'maklashadi;

yangi jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlari qurishni va ishlab turganlarini rekonstruktsiya qilishni tashkil etishga ko'maklashadi;

jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlaridan foydalanish, shuningdek ularning pasportlarini berish tartibini tasdiqlaydi;

idoraviy mansub tashkilotlarga ularning moddiy-texnika bazasini rivojlantirishda va axborot ta'minotini, maslahat berish, kadrlar tayyorlash va ularni qayta tayyorlashni va yordamning boshqa turlarini jalb etishni tashkil etishda ko'maklashadi;

j) jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlar tayyorlash, ularni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish,

jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport tashkilotlarini, ta'lim va sport-ta'lim muassasalarini yuqori malakali murabbiylar va boshqa sport mutaxassislari bilan ta'minlash sohasida:

kadrlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar, insonparvarlik va yuksak axloqiylik ruhida tayyorlash jarayonini tashkil etadi, odamlarning o'zining jismoniy, umumta'lim va madaniy darajasini oshirishga bo'lgan intilishini rag'batlantirish ishlarini olib boradi;

jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlar malakasini oshirishni, ularni qayta tayyorlashni, tajriba orttirishni va attestatsiyadan o'tkazishni ta'minlaydi;

bolalar sporti jamoalari, mutaxassislari, shuningdek sportchilar hamda jismoniy tarbiya va sport sohasidagi boshqa vakillarning, ularning idoraviy mansubligidan qat'i nazar, xalqaro tanlovlarda, festivallarda, sport musobaqalarida va chet eldagi boshqa tadbirlarda ishtirok etish uchun tayyorlashni, jo'natishni va qabul qilishni ta'minlaydi;

z) sport sohasida davlatlararo va xalqaro sport aloqalarini kengaytirish va mustahkamlash, jismoniy tarbiya va sport sohasiga xorijiy investitsiyalar va grantlarni jalb etish ishlarini tashkil etish, ommabop sport dasturlari tashkil etilishiga ko'maklashish, jismoniy tarbiya va sport sohasida ommaviy adabiyotlarni nashr etish va mavzuli video- va kino materiallar yaratish sohasida:

jismoniy tarbiya va sport boyicha ilmiy, o'quv, ilmiy-ommabop va ommaviy adabiyotlar yaratilishi va nashr etilishini, shuningdek jismoniy tarbiya va sport sohasida foto va video materiallar yaratilishini tashkil etadi;

xalqaro sport aloqalarini amalga oshiradi va rivojlantiradi, xalqaro sport hamjamiyatlari bilan o'zaro munosabatlarda O'zbekiston Respublikasi manfaatlarini ifodalaydi;

hamkorlik boyicha xalqaro loyihalarni ishlab chiqadi hamda jismoniy tarbiya va sport sohasiga xorijiy investitsiyalar va grantlarni jalb etishda ishtirok etadi, O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari bajarilishini ta'minlaydi;

sport sohasida iqtidorli yoshlar vakillariga ko'maklashadi va yordam beradi, ularni o'qish uchun chet elga yuboradi;

manfaatdor tashkilotlar bilan birgalikda ommabop sport dasturlari tashkil etilishida, jismoniy tarbiya va sport sohasida ommaviy adabiyotlar nashr etilishida va mavzuli video va kino materiallar yaratilishida ishtirok etadi;

taniqli sport namoyandalarini, respublikaning va xorijiy mamlakatlarning etakchi pedagog-mutaxassislarini respublika sport ta'lim muassasalarida o'qituvchilik qilishga va mahorat darslari o'tkazishga taklif etadi.

9. Qo'mita o'ziga yuklangan vazifalar va funktsiyalarni bevosita, shuningdek o'zining hududiy bo'linmalari, o'ziga idoraviy mansub boshqa tashkilotlar orqali amalga oshiradi.

3-bob. Qo'mitaning huquqlari va javobgarligi

10. Qo'mita o'ziga yuklangan vazifalar va funktsiyalarni bajarish uchun quyidagi huquqlarga ega:

davlat va xo'jalik boshqaruvi organlaridan, mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruvi organlaridan va boshqa tashkilotlardan Qo'mita vakolatiga tegishli masalalar boyicha hujjatlar, statistik ma'lumotlar, hisobotlar, tahliliy ma'lumotlar, xulosalar va boshqa axborotni so'rash, talab qilish va olish;

jismoniy tarbiya va sportni, shu jumladan sport infratuzilmasini rivojlantirish va ommalashtirish uchun shart-sharoitlar yaratish doirasida yo'l qoyilgan kamchiliklarni bartaraf etish to'g'risidagi taqdimnomalarni majburiy tartibda ko'rib chiqish uchun davlat va xo'jalik boshqaruvi organlariga, mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruvi organlariga yuborish;

davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining mamlakatda jismoniy tarbiya va sportni, shu jumladan mintaqalarni rivojlantirish boyicha ishlar va loyihalarni moliyalashtirishga xarajatlar smetalarini ko'rib chiqish va kelishishda ishtirok etish;

xalqaro tashkilotlarda O'zbekiston Respublikasi manfaatlarini ifodalash va qonun hujjatlarida belgilangan tartibda va xalqaro huquq normalariga muvofiq jismoniy tarbiya va sport masalalari boyicha boshqa davlatlarning vakolatli tashkilotlari bilan hamkorlik to'g'risida shartnomalar tuzish;

olimlar, vazirliklar, idoralar, ta'lim muassasalari va boshqa tashkilotlarning yuqori malakali mutaxassislarini maslahatlar berish, ilmiy va ekspert ishlarini olib borish, jismoniy tarbiya va sport boyicha dolzarb masalalarni ishlab chiqish uchun, shuningdek sportning xorijiy namoyandalarini Qo'mita tizimiga kiradigan ta'lim muassasalarida dars berish va mahorat darslari o'tkazish uchun shartnoma asosida taklif etish;

belgilangan tartibda sport-ommaviy va jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish tadbirlari o'tkazilishini tashkil etish;

Qo'mita tizimiga kiradigan idoraviy mansub sport tashkilotlari va ta'lim muassasalari uchun zarur texnik uskuna, sport uskunasi, inventar sport formasi va boshqa zarur jihozlarni markazlashtirilgan tartibda sotib olish;

xalqaro va respublika chempionatlarini, kuboklar, turnirlar, shuningdek sport-ommaviy tadbirlarni o'tkazishda g'oliblar va sovrindorlarni, nominantlarni mukofotlash uchun zarur miqdordagi medallar, diplomlar, kuboklar va sovrinlarni markazlashtirilgan tartibda sotib olish;

sportchilar, murabbiylar va jismoniy tarbiya va sport sohasida mamlakatning boshqa mutaxassislariga, shuningdek sport muassasalarining sport jamoalariga respublika sport unvonlari va malaka toifalari berish, kuboklar, medallar, znachoklar, ko'krak nishonlari, diplomlar, yorliqlar va sovrinlar bilan mukofotlash;

tashkilotlarning jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish, sport va jismoniy tarbiya ommaviy tadbirlarni o'tkazishi, jismoniy tarbiya va sport namoyandalarini har xil tanlovlar, sport musobaqalari va shu kabilarda ishtirok etishga tayyorlash uchun ularga Qo'mitaning mablag'larini ajratish;

festivallar, tanlovlar, jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish tadbirlari, sport musobaqalari va jismoniy tarbiya-ommaviy tadbirlar g'oliblari, sovrindorlari, ishtirokchilari va faxriy mehmonlarini esdalik medallari, diplomlar, kuboklar, sovg'alar bilan mukofotlash;

o'z vakolatlari doirasida konferentsiyalar, seminarlar, simpoziumlar, ko'rgazmalar, yarmarkalar va boshqa tadbirlarni o'tkazish, shuningdek boshqa tashkilotlar tomonidan o'tkaziladigan shunga o'xshash tadbirlarda ishtirok etish;

jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga yo'naltirilgan chora-tadbirlarni birgalikda ishlab chiqish maqsadida xalqaro, xorijiy va respublika tashkilotlari bilan aloqalarni belgilangan tartibda amalga oshirish;

jismoniy tarbiya va sport sohasida reklama va boshqa targ'ib qiluvchi mahsulotlarni (mamlakatda jismoniy tarbiya va sportni yanada ommalashtirishga yo'naltirilgan reklama, audio-video materiallar va broshyuralar, xaritalar va boshqa reklama-axborot materiallari) chop etish, ko'paytirish, yaratishga mustaqil ravishda yoki idoraviy mansub tashkilotlar orqali buyurtma joylashtirish;

Qo'mitaning markaziy apparatida va uning idoraviy mansub bo'linmalarida ishlash uchun O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi bilan kelishgan holda jismoniy tarbiya va sport sohasidagi yetakchi xorijiy mutaxassislarni shartnoma asosida jalb etish;

jismoniy tarbiya-sport faoliyati sub'ektlaridan ularning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi qonun hujjatlariga rioya etishini talab qilish;

murabbiylik faoliyati bilan shug'ullanishga ruxsatnomalarni va jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlari pasportlarini belgilangan tartibda berish, ularning amal qilishini to'xtatib qoyish va to'xtatish, ushbu ruxsatnomalarni bekor qilish;

jismoniy tarbiya va sport sohasining alohida fidoyilik va mehnatsevarlikni namoyon qilgan eng iqtidorli namoyandalari va xodimlari nomzodlarini belgilangan tartibda mukofotlarga taqdim etish.

Qo'mita qonun hujjatlariga muvofiq boshqa huquqlarga ham ega bo'lishi mumkin.

11. Qo'mita o'z vakolatlari doirasida belgilangan tartibda normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilishga, shuningdek boshqa vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralar bilan birgalikda qo'shma qarorlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar chiqarish huquqiga egadir.

12. Qo'mita o'ziga yuklangan vazifalar va funktsiyalar samarali bajarilishi uchun javob beradi.

4-bob. Qo'mita faoliyatini tashkil etish

13. Qo'mitaga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan lavozimga tasdiqlanadigan va lavozimdan ozod qilinadigan rais boshchilik qiladi.

Qo'mita O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan lavozimga tayinlanadigan va lavozimdan ozod qilinadigan bir nafar birinchi o'rinbosarga va ikki nafar o'rinbosarga ega bo'ladi.

14. Rais:

Qo'mita faoliyatiga yakka boshchilik asosida umumiy rahbarlik qiladi hamda Qo'mitaga yuklangan vazifalar va funktsiyalarning bajarilishi uchun shaxsan javob beradi, Qo'mita vakolatiga kiradigan masalalar bo'yicha qarorlar qabul qiladi;

raisning birinchi o'rinbosari va o'rinbosarlarining, qo'mitaning, hududiy boshqarmalar va idoraviy mansub tashkilotlar boshqa mansabdor shaxslarining vakolatlari, vazifalari va shaxsiy javobgarligi darajasini belgilaydi;

xodimlarning belgilangan umumiy shtatdagi soni doirasida qo'mitaning markaziy apparati va hududiy boshqarmalari shtat jadvalini, shuningdek O'zbekiston Respublikasining respublika byudjetidan moliyalashtiriladigan qo'mitaning markaziy apparati, uning hududiy boshqarmalari va idoraviy mansub tashkilotlari xarajatlari smetasini tasdiqlaydi;

Qo'mitaning markaziy apparati va uning hududiy boshqarmalari bo'linmalarining tuzilmasini va ular to'g'risidagi nizomni, shuningdek qo'mitaning idoraviy mansub tashkilotlari ustavlarini belgilangan tartibda tasdiqlaydi;

Qo'mitaning markaziy apparati xodimlarini, idoraviy mansub tashkilotlar hamda viloyatlar va Toshkent shahri jismoniy tarbiya va sport boshqarmalari rahbarlarini belgilangan tartibda lavozimga tayinlaydi va lavozimdan ozod etadi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo'mitasi raisi lavozimga tayinlanishi va lavozimdan ozod etilishini kelishadi;

Qo'mita, hududiy boshqarmalar va idoraviy mansub tashkilotlar xodimlari tomonidan bajarilishi majburiy bo'lgan buyruqlar chiqaradi va ko'rsatmalar beradi.

Rais qonun hujjatlariga muvofiq boshqa vakolatlarni ham amalga oshiradi.

15. Qoraqalpog'iston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo'mitasi, viloyatlar va Toshkent shahar jismoniy tarbiya va sport boshqarmalari qo'mitaga va tegishli ravishda Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashiga, viloyatlar va Toshkent shahri hokimliklariga boysunadi va hisobot beradi.

16. Bolalar sportini rivojlantirish jamgharmasining Ijro etuvchi apparati O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo'mitasiga hisobot beradi.

Bolalar sportini rivojlantirish jamgharmasi Ijro etuvchi apparatining joriy faoliyatiga rahbarlik qilishni qo'mita raisining o'rinbosari — ijro etuvchi direktor amalga oshiradi. Ijro etuvchi direktor Bolalar sportini rivojlantirish jamgharmasi nomidan ish ko'radi, mehnat to'g'risidagi qonunlarga muvofiq xodimlarni lavozimga tayinlaydi va lavozimdan ozod qiladi, shtat jadvalini, ijro etuvchi apparatni va mintaqaviy filiallarni joriy ta'minlashga xarajatlar smetasini tasdiqlaydi, Bolalar sportini rivojlantirish jamgharmasi mablag'larini belgilangan tartibda tasarruf etadi.

17. Lavozimga tayinlash va lavozimdan ozod qilish:

Qoraqalpog'iston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo'mitasi raisi Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qori Kengashi tomonidan Qo'mita raisi bilan kelishgan holda lavozimga tayinlanadi va lavozimdan ozod etiladi;

Viloyatlar va Toshkent shahri jismoniy tarbiya va sport boshqarmalari boshliqlari tegishli ravishda viloyatlar va Toshkent shahri hokimlari bilan kelishgan holda qo'mita raisi tomonidan lavozimga tayinlanadi va lavozimdan ozod etiladi;

18. Qoraqalpog'iston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo'mitasi, viloyatlar va Toshkent shahri jismoniy tarbiya va sport boshqarmalari o'z faoliyatini Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahri hokimliklari bilan kelishgan holda qo'mita tomonidan tasdiqlanadigan nizomlarga muvofiq amalga oshiradi.

19. Qo'mitada rais (hay'at raisi), uning birinchi o'rinbosari va ikki o'rinbosari (lavozim boyicha), shuningdek qo'mita faoliyatining asosiy yo'nalishlarini muvofiqlashtiruvchi qo'mitaning tarkibiy bo'linmalari rahbarlaridan iborat tarkibda hay'at tashkil etiladi.

Hay'atning a'zolari soni va shaxsiy tarkibi qo'mita raisining taqdimnomasiga binoan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadi.

Hay'at quyidagilar bilan bog'liq masalalarni ko'rib chiqadi:

ushbu Nizomda belgilangan qo'mita faoliyatining asosiy yo'nalishlarini tayyorlash va amalga oshirish;

Qo'mita nomenklaturasiga kiradigan lavozimlarga kadrlarni tanlash, joy-joyiga qoyish, tayyorlash va qayta tayyorlash;

ijro intizomini mustahkamlash va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining hujjatlarida va Hukumat qarorlarida belgilangan vazifalar o'z vaqtida va sifatli amalga oshirilishini ta'minlash uchun qo'mitaning rahbarlari va mutaxassislarining shaxsiy mas'uliyatini oshirish.

Hay'at Qo'mita vakolatiga tegishli bo'lgan boshqa masalalarni ham ko'rib chiqishga haqlidir.

Hay'at majlislariga qo'mita vakolatiga kiradigan masalalar boyicha davlat va xo'jalik boshqaruvi boshqa organlarining, boshqa tashkilotlarning rahbarlari taklif etilishi mumkin.

Hay'at uning majlisida tarkibining yarmidan ko'pi qatnashgan taqdirda vakolatli bo'ladi. Ko'rib chiqilayotgan masalalar boyicha qarorlar oddiy ko'pchilik ovoz bilan qabul qilinadi.

Hay'at qarorlari qo'mitaning qarorlari va raisning buyruqlari bilan amalga oshiriladi.

Rais va hay'at a'zolari o'rtasida kelishmovchiliklar paydo bo'lgan taqdirda rais mustaqil ravishda qaror qabul qiladi, kelib chiqqan kelishmovchiliklar to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga axborot beradi. Hay'at a'zolari ham o'z fikr-mulohazalarini O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga xabar qilishlari mumkin.

12.3. “Olimpiya shon- shuhrati” muzeyi tashkil etildi va o`zbek sportchilari xalqaro arenalarda

1996 yilning avgust oyida “Olimpiya shon shuhrati” muzeyi tashkil etildi. Uni ochilishda xalqaro olimpiya qomitasi (XOQ) prezidenti X.A.Samaranch qatnashib diyorumizda olimpiya o'yinlari g'oyalarini tashviqqot va targ'ibot qilishda, yanada rivojlanishiga yordam bo'lishini aytdi.

1996 yilning 17 yanvarida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar maxkamasini №27 sonli “O'zbekistonda futbolni rivojlantirishni chora-tadbirlar to'g'risida”gi qarori qabo'l qildi. Bu qarordan keyin barcha bolalar vaosmirlar sport maktabi (BUSM) larda futbol bo'limlari, har bir viloyatda futbol-internatlari ochildi, bu Respublikamizda futbolni rivojlantirishga imqoniyat yaratib berdi.

Qadimgi yunon xalq olimpiya shahrida ommaviy musobaqalar o'tqazishi bilan zamonaviy olimpiadaga asos solinganidan deyish mumkin. Shu ma'noda bizga omad qo'lib boqdi. Chunki, turon zaminida birinchi marta Xalqaro olimpiya qo'mitasi tasarrufida o'tqazilayotgan Markaziy Osiyo o'yinlarining uyushtirish vatandoshlarimiz zimmasiga tushdi. Demak, xalqimiz yaqin kelajakda do'nyo tarixidan Toshkenta nomi bila o'rin olsa ajab emas.

Ona Vatanimiz mustaqillika erishgandan buyon o'tgan vaqt davomida Respublikamiz ko'plab yirik xalqaro turnirlar maskani bo'lib qoldi. Ayniqsa milliy kurash, tennis, futbol bo'yicha uyushtirilgan xalqaro turnirlarning o'tqazilayotganligi va milliy qadriyatlarimiz tiklanayotganligi, sportimiz taraqqiyotini, yurtimizdagi osoyishtalikni namoyish etmoqda. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, Osiyo va do'nyo sporti tarixidan joy oladigan bunday nufuzli musobaqalarni o'tqazishga mustaqilligimiz sharafati ila muyassar bo'lib, turibmiz. Maqsad, mohiyati jihatidan bo'naqa salohiyatli sport bayram Respublikamizda ilk bor o'tqazilayotir. Ta'bir joiz bo'lsa aytish mumkinki, bunday musobaqa kelajakda O'zbekistonda Osiyo, olimpiada o'yinlarini o'tqazish sari tashlangan dastlabki yirik qadam bo'ladi.

Toshkentdagi "Paxtakor" Markaziy stadionida bo'lib o'tgan Markaziy Osiyo o'yinlari tantanali ochilishida xalqaro olimpiya qo'mitasi prezidenti Xuan Antanio Samaranch Osiyo olimpiya kengashi bosh kotibi Singk Toshkent tantanalaridan xayratga tushdi. Ayniqsa mahoratli dorboz Tohir Toshkanboev olim ma'shalasini olib olov yoqiladigan barkash tomonga dor ustidan yurib borganda. Muysafid Samarang ham sevinganidan chapak cholib yubordi.

Xullas, Turkiston umumiy o'yimiz shiori ostida 1-Markaziy Osiyo o'yinlarining 12-sport turi bo'yicha Toshkentda o'tqazilgan bahs nihoyasiga yetdi. U mintaqamiz kuchli sportchilari mahoratlarini sinovdan o'tqazish bilan bir qatorda Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasidagi qardoshlik, do'stlik, hamqorlik rishtalarini yanada mustahkamladi.

Respublikamiz sportchilari 1-Markaziy Osiyo o'yinlarida, bir haftalik bahslardan so'ng 158 oltin, 156 ta kumush va 165 brnoza medalini qo'lga kiritishdilar. Qozog'istonliklar 168 ta, Qirg'izistonliklar 67 ta, Turkistonliklar 41 ta, Tojikistonliklar 15 ta medallar bilan taqdirlandilar.

Mamlakatimiz sportchilari orasida mohir merganimiz Shuhrat Axmedov eng ko'p-10 ta (6ta – oltin, 3 ta – kumush ,1ta-bronza) medalga sazovor bo'lidi. Uning jamoasini Enver Osmonovlar shunday nufuzli musobaqalarda ishtirok etib, suzish bo'yicha 2 marta shoxsupaning baland pog'anasiga ko'tarilishidi. Shunday qilib yurtimizga sport – tinchlik elchisi ekani amalda namoyon bo'lib turdi.

1997 yili O‘zbekiston jismoniy madaniyat va sport qo‘mitasi, Respublika sport kurashlari assotsiyasi va O‘zbekiston erkin kurash federatsiyasining tashabbusi bilan “Mustaqillik kubog‘i” do‘nyoga keldi va o‘tgan qisqa davr ichida Gran-pri turkumidagi musobaqalar orasida mo‘nosib o‘rin topdi. Jahon sport kurashlari assotsiatsiyasi tomonidan yuksak baholandi.

Mamlakatimizda “Mustaqillik kubog‘i”ning yuqori saviyada tashqilashtirilishi 1999 yil erkin, yunon rum va ayollar kurashi bo‘yicha XIII Osiyo chempionatini yurtimizda o‘tqazilishiga asos bo‘ldi. Ushbu nufuzli musobaqada O‘zbekiston terma jamoasi 30 dan ortiq Osiyo davlatlari orasida I-o‘rinni egallagandi.

Qilingan ulkan mehnatlar natijasida Islom Karimov do‘nyodagi davlat rahbarlari orasida birinchi bo‘lib, jahon sport kurashlari assotsiatsiyasining yuksak mukofati “Oltin marjon” bilan taqdirlandi.

“Mustaqillik kubogi” jahon sport kurashchilari rivojiga ulkan xissa qo‘shdi. Shu bilan birga O‘zbekiston shuhratini olam ahliga o‘ziga xos tarzda ko‘z-ko‘z etmoqda shu ko‘ngacha bo‘lib o‘tgan Gran-pri turkumidagi ushbu musobaqalarda do‘nyoning 60 dan ortiq chiqishgan. Ularning 40 nafaridan oshig‘ini turli vaqtlarda Osiyo, Yevropa, Jahon chempionlari bo‘lgan sportchilar tashkil etadi.

1997 yilda 13-17 sentabrda Qozog‘istonda ikkinchi Markaziy Osiyo o‘yinlari bo‘lib o‘tdi. Bu bizni bokschilarmiz 6 ta oltin medalni olishiga muvoffaq bo‘ldilar (Yuldoshev D, Turg‘o‘nov T, Abdullaev M, Yarbekov D, Mixaylov S, Chagiev R), 5 ta kumush (Raximov A, Tulyanov T, Xaydarov U, Suleymanov T, Zokirov L) va 1 ta bronza (Toyganboev K) medalini oldilar.

1997 yili O‘zbekiston bokschilari Malayziyada o‘tqazilgan 19-Osiyo chempionatida qatnashib 3-ta –oltin, 4ta-kumush, 3ta-bronza medalini oldilar. Umum jamoa hisobida 1-o‘rinni egalladilar.

Islom Karimov tashabbusi bilan 1998 yilida “O‘zbekiston iftixori” faxriy unvoni ta’sis etildi. Bu unvon jahon chempionatlari, olimpiya o‘yinlarida g‘olib chiqqan eng mashhur sportchilarga beriladi.

Faxriy unvonning ko‘krakka taqiladigan nishoni oltin va kumushdan tayyorlangan. Bu faxriy unvon bilan birinchi bo‘lib sakkiz nafar sportchimiz taqdirlangan. Abdullaev M, Grig‘oryan A, Zokirov L, Tulyanov T, Xujaev Sh, Chagaev R, Cheryazova M, Yusupov O.

1998 yilda sportchilarmiz barcha sport turlari bo'yicha mamlakat birinchiligida va xalqaro musobaqalarda muvoffaqiyatli qatnashib keldilar.

1998 yili boks bo'yicha O'zbekiston terma jamoasi Taylanda o'tqazilgan "Qirol Kubog'i" xalqaro turnirida qatnashib 4 ta oltin, 2ta kumush, 1ta bronza medaliga sazovar bo'ldilar. 1998 yil 14-20 iyungacha Xitoyda jahon kubog'i musobaqalarida bizning bokschilarimiz qatnashib 2ta oltin (Abdullaev M, Zokirov L), 1ta kumush (Turg'onov T), 3ta bronza medalini (Yuldoshev D, Ataev N, Yarbekov D) olishga muvoffaq bo'ldi.

1998 yilning 22 may kuni Rustam Rajabov hayotidagi unitilmas ko'n bo'lib qoldi. Xuddi shu kuni u "Everest" cho'qqisida O'zbekiston bayrog'ining baland qo'tardi "Qor yo'lbarisi" degan sharaflı nomga erishdi.

Mard maydonda bilinadi, deymiz Alpinistlarni maydoni esa tog'lar, cho'qqilardir. Eng katta maydon-"Everest" cho'qqisi. Ana shu cho'qqida O'zbekiston bayrog'ini birinchi xilpiratgan baxtli yigit Rustam Rajabovdir.

Dunyo Xalqaro alpinistlar federatsiyasi tashkilotining faxriy kitobi bor. Ana shu Rustam Rajabovning ismi sharifi ham bitildi. Tug'ilgan joyi degan yeriga esa zarxat harflar bilan "O'zbekiston" deb yozib qo'yilgan.

1998 yilda Malayziyada suzish bo'yicha Osiyo chempionatida qatnashgan Saida Iskandarova kumush medal bilan taqdirlandi.

Shu bilan butun jahon o'smirlar o'yin Moskva shahrida bo'ldi. Bu musobaqada bizning sportchilarimiz muvoffaqiyatli qatnashdilar. Iqtidorli tennischi Iroda To'laganova juftlik musobaqasida 3-o'rinni oldi. "Bilimdon" (London) turniri yoshlar musobaqasining finalida ishtirok etdi.

Shahmatchilarimiz ham ajoyib o'yinlar ko'rsatdilar. Rustam Qosimjonov uchun muvoffaqiyatli keldi. Osiyo chempioni bo'ldi.

1998 yilning 6 sentabrida "Milliy kurash xalqaro assotsiyasini tashkil etilishi va uning faxriy Prezidenti qilib I.A.Karimov" saylanishining o'zi taxsimlarga sazovordir. Prezidenti – K.Yusurov saylandi. Ayrim sport turlarini bir necha o'n yillar davomida do'nyo tan olmadi, bizning "Milliy kurashimizni" dunyo yetti yil ichida tan oldi, bu bizning katta yutug'imiz hisoblanadi.

1998 yil 11 sentabrdagi “O‘zbekiston Respublikasida tennisni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 392 sonli qarori qabo‘l qilinishi katta ahamiyatga egadir.

Hozirgi vaqtda Respublikamizning barcha viloyat markazlarida tennis maydonlari qurilib ishga tushirildi. Ularning soni 74 tadan oshib ketdi.

Toshkentda tennis bo‘yicha har yili o‘tqaziladigan “Prezident kubog‘i”, “Chelendjer” va Andijon, Farg‘on, Namangan, Samarqand va boshqa viloyatlardagi “Santellit” turnirlarini o‘tqazilishi va ularda bizning kuchli sportchilarimiz Oleg Og‘orodov, Vadim Kuseino, Dimitriy Tomashevich, Dimitriy Mazur, R.G‘anievlar qatnashib sovrinli o‘yinlarni egallashlari bizni juda quvontiradi. Ular Osiyo kubog‘i o‘yinlari g‘olibi, Osiyo o‘yinlari jamoa turniri dasturida bronza, medallarini olishib tennisni rivojlanayotganidan daolat beradi. Prezident Kubog‘i musobaqasi 1994 yildan boshlab har xil o‘tqazilib kelmoqda. Bu musobaqani nafaqat qit‘adagi, balki do‘nyoga eng nufuzli tennis turnirlaridan biri sanaladi. Bu fikrimizni ushbu turnirning o‘tganligi ATR yilning tarafidan eng yaxshi musobaqasi deb topilishi ham isbotlab turibdi. Kubog‘ni qo‘lga kiritgan sportchilar Chak Adame (1994, AQSH), Qarim Alami (Marakko, 95), Feliks Mantilya (Ispaniya 96), Tim Xenman (Buyuk Britaniya 97,98), Nikole Kafer (germaniya 99), (Mart Safin 200) va x.k.

2000 yil “Toshkent OPEN” WTA turnirining o‘ziga xos xususiyatlaridan biri ushbu turnirlarning tashkil topilganligiga 5 yil tulganligidir. Ana shu davr mobaynida Toshkent turniri turli jihatlaridan takomillashdi hamda mukofot jamg‘armasi oshib bordi. Bunday deyishimizga sabab musobaqalar , uch yil davomida (1996-97-98 yillar) “Chelenjer” turniri sifatida o‘tqazilgan bo‘lsa 1999 yildan boshlab “Toshkent OPEN” WTA turniri maqomini oldi bu turnirda iqtidorli tennischimiz Iroda To‘laganova raqiblarini yutib birinchi o‘rin egalladi. Yoshlar o‘rtasida talantli tennischilarni yetishib chiqishiga katta ta’sir ko‘rsatmoqda.

O‘zbekiston og‘ir atletikachilari o‘smirlar o‘rtasida o‘tqazilgan Osiyo chempionatida qatnashib umum jamoa hisobida birinchi o‘rinni ishgo‘l qildilar.

1998 yilda Mustaqil O‘zbekistonni birinchi jamoasi osiyo kubog‘i uchun o‘tqazilgan musobaqalarda jamoamiz osiyo kubog‘ini

qo‘lga kiritishdilar (jamoamiz jami bo‘lib 21 ta medalni qo‘lga kiritdilar).

1998 yildagi XIII Osiyo o‘yinlarida 8 ta og‘ir atletikachilarimiz qatnashib 1ta – kumush, 1ta-bronza medalini olishib, umum jamoa hisobida 5-o‘rinni egallashdi.

1998 yili AQSh Nyu-York shahrida yaxshi niyat o‘yinlarida qatnashgan bokslarimiz 1-oltin (Tulyanov T) va 1 bronza (Erbekov D) olishga muvoffaq bo‘ldilar.

1999 yil O‘zbekiston sportchilari uchun xalqaro turnirlarga boy yili bo‘lib hisoblanadi, cho‘nki sportchilarimiz XXVII-Olimpiya o‘yinlari arafasida yirik xalqaro turnirlarda, shular qatorida olimpiya o‘yinlariga yo‘llanma oladigan saralash musobaqalarida muvoffaqiyatli qatnashdilar.

1996 yilning avgust oyida “Olimpiya shon -shuhrati” muzeyi tashkil etildi. Uni ochilishda xalqaro olimpiya qomitasi (XOQ) prezidenti X.A.Samaranch qatnashib diyorumizda olimpiya o‘yinlari g‘oyalarini tashviqqot va targibot qilishda, yanada rivojlanishiga yordam bo‘lishini aytdi.

1996 yilning 17 yanvarida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar maxkamasini №27 sonli “O‘zbekistonda futbolni rivojlantirishni chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori qabo‘l qildi. Bu qarordan keyin barcha bolalar vaosmirlar sport maktabi (BUSM) larda futbol bo‘limlari, har bir viloyatda futbol-internatlari ochildi, bu Respublikamizda futbolni rivojlantirishga imqoniyat yaratib berdi.

Qadimgi yunon xalq olimpiya shahrida ommaviy musobaqalar o‘tqazishi bilan zamonaviy olimpiadaga asos solinganidan deyish mumkin. Shu ma‘noda bizga omad qo‘lib boqdi. Cho‘nki, turon zaminida birinchi marta Xalqaro Olimpiya qo‘mitasi tasarrufida o‘tqazilayotgan Markaziy Osiyo o‘yinlarining uyushtirish vatandoshlarimiz zimmasiga tushdi. Demak, xalqimiz yaqin kelajakda do‘nyo tarixidan Toshkenta nomi bila o‘rin olsa ajab emas.

Ona Vatanimiz mustaqillika erishgandan buyon o‘tgan vaqt davomida Respublikamiz ko‘plab yirik xalqaro turnirlar maskani bo‘lib qoldi. Ayniqsa milliy kurash, tennis, futbol bo‘yicha uyushtirilgan xalqaro turnirlarning o‘tqazilayotganligi va milliy qadriyatlarimiz tiklanayotganligi, sportimiz taraqqiyotini, yurtimizdagi osoyishtalikni namoyish etmoqda. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, Osiyo va do‘nyo sporti tarixidan joy oladigan

bunday nufuzli musobaqalarni o‘tqazishga mustaqilligimiz sharafati ila muyassar bo‘lib, turibmiz. Maqsad, mohiyati jihatidan bo‘naqa salohiyatli sport bayram Respublikamizda ilk bor o‘tqazilayotir. Ta‘bir joiz bo‘lsa aytish mumkinki, bunday musobaqa kelajakda O‘zbekistonda Osiyo, Olimpiada o‘yinlarini o‘tqazish sari tashlangan dastlabki yirik qadam bo‘ladi.

Toshkentdagi “Paxtakor” Markaziy stadionida bo‘lib o‘tgan Markaziy Osiyo o‘yinlari tantanali ochilishida xalqaro olimpiya qo‘mitasi prezidenti Xuan Antanio Samaranch Osiyo Olimpiya kengashi bosh kotibi Singk Toshkent tantanalaridan xayratga tushdi. Ayniqsa mahoratli dorboz Tohir Toshkanboev olim ma‘shalasini olib olov yoqiladigan barkash tomonga dor ustidan yurib borganda. Muysafid Samarang ham sevinganidan chapak cholib yubordi.

Xullas, Turkiston umumiy o‘yimiz shiori ostida 1-Markaziy Osiyo o‘yinlarining 12-sport turi bo‘yicha Toshkentda o‘tqazilgan bahs nihoyasiga yetdi. U mintaqamiz kuchli sportchilari mahoratlarini sinovdan o‘tqazish bilan bir qatorda Markaziy Osiyo davlatlari o‘rtasidagi qardoshlik, do‘stlik, hamqorlik rishtalarini yanada mustahkamladi.

Respublikamiz sportchilari 1-Markaziy Osiyo o‘yinlarida, bir haftalik bahslardan so‘ng 158 oltin, 156 ta kumush va 165 brnoza medalini qo‘lga kiritishdilar. Qozog‘istonliklar 168 ta, Qirg‘izistonliklar 67 ta, Turkistonliklar 41 ta, Tojikistonliklar 15 ta medallar bilan taqdirlandilar.

Mamlakatimiz sportchilari orasida mohir merganimiz Shuhrat Axmedov eng ko‘p-10 ta (6ta – oltin, 3 ta – kumush ,1ta-bronza) medalga sazovor bo‘lidi. Uning jamoasini Enver Osmonovlar shunday nufuzli musobaqalarda ishtirok etib, suzish bo‘yicha 2 marta shoxsupaning baland pog‘anasiga ko‘tarilishidi. Shunday qilib yurtimizga sport – tinchlik elchisi ekani amalda namoyon bo‘lib turdi.

1997 yili O‘zbekiston jismoniy madaniyat va sport qo‘mitasi, Respublika sport kurashlari assotsiyasi va O‘zbekiston erkin kurash federatsiyasining tashabbusi bilan “Mustaqillik kubog‘i” do‘nyoga keldi va o‘tgan qisqa davr ichida Gran-pri turkumidagi musobaqalar orasida mo‘nosib o‘rin topdi. Jahon sport kurashlari assotsiatsiyasi tomonidan yuksak baholandi.

Mamlakatimizda “Mustaqillik kubog‘i”ning yuqori saviyada tashqilashtirilishi 1999 yil erkin, yunon rum va ayollar kurashi

bo'yicha XIII Osiyo chempionatini yurtimizda o'tqazilishiga asos bo'ldi. Ushbu nufuzli musobaqada O'zbekiston terma jamoasi 30 dan ortiq Osiyo davlatlari orasida I-o'rinni egallagandi.

Qilingan ulkan mehnatlar natijasida Islom Karimov dunyodagi davlat rahbarlari orasida birinchi bo'lib, jahon sport kurashlari assotsiatsiyasining yuksak mukofati "Oltin marjon" bilan taqdirlandi.

"Mustaqillik kubogi" jahon sport kurashchilari rivojiga ulkan xissa qo'shdi. Shu bilan birga O'zbekiston shuhratini olam ahliga o'ziga xos tarzda ko'z-ko'z etmoqda shu ko'ngacha bo'lib o'tgan Gran-pri turkumidagi ushbu musobaqalarda do'nyoning 60 dan ortiq chiqishgan. Ularning 40 nafaridan oshig'ini turli vaqtlarda Osiyo, Yevropa, Jahon chempionlari bo'lgan sportchilar tashkil etadi.

1997 yilda 13-17 sentabrda Qozogistonda ikkinchi Markaziy Osiyo o'yinlari bo'lib o'tdi. Bu bizni bokschilarmiz 6 ta oltin medalni olishiga muvoffaq bo'ldilar (Yuldoshev D, Turg'o'nov T, Abdullaev M, Yarbekov D, Mixaylov S, Chagiev R), 5 ta kumush (Raximov A, Tulyanov T, Xaydarov U, Suleymanov T, Zokirov L) va 1 ta bronza (Toyganboev K) medalini oldilar.

1997 yili O'zbekiston bokschilari Malayziyada o'tqazilgan 19-Osiyo chempionatida qatnashib 3-ta oltin, 4ta-kumush, 3ta-bronza medalini oldilar. Umum jamoa hisobida 1-o'rinni egalladilar.

Islom Karimov tashabbusi bilan 1998 yilida "O'zbekiston iftixori" faxriy unvoni ta'sis etildi. Bu unvon jahon chempionatlari, olimpiya o'yinlarida g'olib chiqqan eng mashhur sportchilarga beriladi.

Faxriy unvonning ko'krakka taqiladigan nishoni oltin va kumushdan tayyorlangan. Bu faxriy unvon bilan birinchi bo'lib sakkiz nafar sportchimiz taqdirlangan. Abdullaev M, Grig'oryan A, Zokirov L, Tulyanov T, Xujaev Sh, Chagaev R, Cheryazova M, Yusupov O.

1998 yilda sportchilarmiz barcha sport turlari bo'yicha mamlakat birinchiligida va xalqaro musobaqalarda muvoffaqiyatli qatnashib keldilar.

1998 yili boks bo'yicha O'zbekiston terma jamoasi Taylanda o'tqazilgan "Qirol Kubog'i" xalqaro turnirida qatnashib 4 ta oltin, 2ta kumush, 1ta bronza medaliga sazovar bo'ldilar. 1998 yil 14-20 iyungacha Xitoyda jahon kubog'i musobaqalarida bizning bokschilarimiz qatnashib 2ta oltin (Abdullaev M, Zokirov L), 1ta

kumush (Turg‘o‘nov T), 3ta bronza medalini (Yuldoshev D, Ataev N, Yarbekov D) olishga muvoffaq bo‘ldi.

1998 yilning 22 may kuni Rustam Rajabov hayotidagi unitilmas ko‘n bo‘lib qoldi. Xuddi shu kuni u “Everest” cho‘qqisida O‘zbekiston bayrog‘ining baland qo‘tardi “Qor yo‘lbarsi” degan sharaflı nomga erishdi.

Mard maydonda bilinadi, deymiz Alpinistlarni maydoni esa tog‘lar, cho‘qqilardir. Eng katta maydon-“Everest” cho‘qqisi. Ana shu cho‘qqida O‘zbekiston bayrog‘ini birinchi xilpiratgan baxtli yigit Rustam Rajabovdir.

Dunyo Xalqaro alpinistlar federatsiyasi tashkilotining faxriy kitobi bor. Ana shu Rustam Rajabovning ismi sharifi ham bitildi. Tug‘ilgan joyi degan yeriga esa zarxat harflar bilan “O‘zbekiston” deb yozib qo‘yilgan.

1998 yilda Malayziyada suzish bo‘yicha Osiyo chempionatida qatnashgan Saida Iskandarova kumush medal bilan taqdirlandi.

Shu bilan butun jahon o‘smirlar o‘yin Moskva shahrida bo‘ldi. Bu musobaqada bizning sportchilarimiz muvoffaqiyatli qatnashdilar. Iqtidorli tennischi Iroda To‘laganova juftlik musobaqasida 3-o‘rinni oldi. “Bilimdon” (London) turniri yoshlar musobaqasining finalida ishtirok etdi.

Shahmatchilarimiz ham ajoyib o‘yinlar ko‘rsatdilar. Rustam Qosimjonov uchun muvoffaqiyatli keldi. Osiyo chempioni bo‘ldi.

1998 yilning 6 sentabrida “Milliy kurash xalqaro assotsiyasini tashkil etilishi va uning faxriy Prezidenti qilib I.A.Karimov” saylanishining o‘zi taxsimlarga sazovordir. Prezidenti – K.Yusurov saylandi. Ayrim sport turlarini bir necha o‘n yillar davomida do‘nyo tan olmadi, bizning “Milliy kurashimizni” dunyo yetti yil ichida tan oldi, bu bizning katta yutug‘imiz hisoblanadi.

1998 yil 11 sentabrdagi “O‘zbekiston Respublikasida tennisni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 392 sonli qarori qabo‘l qilinishi katta ahamiyatga egadir.

Hozirgi vaqtda Respublikamizning barcha viloyat markazlarida tennis maydonlari qurilib ishga tushirildi. Ularning soni 74 tadan oshib ketdi.

Toshkentda tennis bo‘yicha har yili o‘tqaziladigan “Prezident kubog‘i”, “Chelendjer” va Andijon, Farg‘on, Namangan, Samarqand va boshqa viloyatlardagi “Santellit” turnirlarini o‘tqazilishi va ularda

bizning kuchli sportchilarimiz Oleg Og'orodov, Vadim Kuseino, Dimitriy Tomashevich, Dimitriy Mazur, R.G'anievlar qatnashib sovrinli o'yinlarni egallashlari bizni juda quvontiradi. Ular Osiyo kubog'i o'yinlari g'olibi, Osiyo o'yinlari jamoa turniri dasturida bronza, medallarini olishib tennisi rivojlanayotganidan daolat beradi. Prezident Kubog'i musobaqasi 1994 yildan boshlab har xil o'tqazilib kelmoqda. Bu musobaqani nafaqat qit'adagi, balki do'nyoga eng nufuzli tennis turnirlaridan biri sanaladi. Bu fikrimizni ushbu turnirning o'tganligi ATR yilning tarafidan eng yaxshi musobaqasi deb topilishi ham isbotlab turibdi. Kubog'ni qo'lga kiritgan sportchilar Chak Adame (1994, AQSH), Qarim Alami (Marakko, 95), Feliks Mantilya (Ispaniya 96), Tim Xenman (Buyuk Britaniya 97,98), Nikole Kafer (germaniya 99), (Mart Safin 200) va x.k.

2000 yil "Toshkent OPEN" WTA turnirining o'ziga xos xususiyatlaridan biri ushbu turnirlarning tashkil topilganligiga 5 yil tulganligidir. Ana shu davr mobaynida Toshkent turniri turli jihatlaridan takomillashdi hamda mukofot jamg'armasi oshib bordi. Bunday deyishimizga sabab musobaqalar , uch yil davomida (1996-97-98 yillar) "Chelenjer" turniri sifatida o'tqazilgan bo'lsa 1999 yildan boshlab "Toshkent OPEN" WTA turniri maqomini oldi bu turnirda iqtidorli tennischimiz Iroda To'laganova raqiblarini yutib birinchi o'rin egalladi. Yoshlar o'rtasida talantli tennischilarni yetishib chiqishiga katta ta'sir ko'rsatmoqda.

O'zbekiston og'ir atletikachilari o'smirlar o'rtasida o'tqazilgan Osiyo chempionatida qatnashib umum jamoa hisobida birinchi o'rinni ishg'ol qildilar.

1998 yilda Mustaqil O'zbekistonni birinchi jamoasi osiyo kubog'i uchun o'tqazilgan musobaqalarda jamoamiz osiyo kubog'ini qo'lga kiritishdilar (jamoamiz jami bo'lib 21 ta medalni qo'lga kiritdilar).

1998 yildagi XIII Osiyo o'yinlarida 8 ta og'ir atletikachilarimiz qatnashib 1ta – kumush, 1ta-bronza medalini olishib, umum jamoa hisobida 5-o'rinni egallashdi.

1998 yili AQSh Nyu-York shahrida yaxshi niyat o'yinlarida qatnashgan bokslarimiz 1-oltin (Tulyanov T) va 1 bronza (Erbekov D) olishga muvoffaq bo'ldilar.

1999 yil O'zbekiston sportchilari uchun xalqaro turnirlarga boy yili bo'lib hisoblanadi, cho'nki sportchilarimiz XXVII-Olimpiya

o‘yinlari arafasida yirik xalqaro turnirlarda, shular qatorida olimpiya o‘yinlariga yo‘llanma oladigan saralash musobaqalarida muvoffaqiyatli qatnashdilar.

Muzeyning qimmatbaxo ekspantlari

Har bir xalqning o‘z milliy urf – odati va an‘analari bor. Turon zamin xalqlarining an‘analari qadimiyligi va rang-barangligi bilan alohida ajralib turadi. Biroq ularning ko‘pi mustabidlik natijasi ularoq unitilayotgan edi. Endi mustaqillik sharafati tufayli milliy qadriyatlarimizni qayta tiklayapmiz.

1991 yil aprel oylaridan boshlab Jizzax viloyatining Forish qirlarida o‘tqazilishini xalqimiz mamno‘nyat bilan qo‘llab quvvatlamoqda. Shu bois Respublika jismoniy madaniyat va sport qo‘mitasida bu tadbirini yanada oliy darajali sport tadbirlariga aylantirish maqsadida 1994 yil 5-7 may ko‘nlari Forish tumani qizilqar sayilgohida milliy sport va halq o‘yinlarining birinchi olimpiadasi o‘tqazildi.

Olimpiadaning asosiy maqsadi milliy qadriyatlarimizni, xalq an‘analarining tiklash, ularni aholi o‘rtasida, sog‘lom avlodni madaniyatlashda qo‘llash, ayniqsa chaqiriqa yoshlarni tayyorlash, yoshlarni har tomonlama barkamol, epchil, chaqqon, kuchli, bardoshli, chidamli, botir qilib madaniyatlashlarini aniqlashdan iborat.

Olimpiadaning o‘ziga xos qator shartlari borki o‘nga amal qilish, barcha ishtirokchilar uchun qa’tiydir ya’ni musobaqaga maxsus tayyorgarlik bo‘lgan viloyat g‘oliblari 14-17 yoshdagi faqat umumta’lim maktab o‘quvchilari (8-11 sinfdagi o‘g‘il-qizlar)dan iborat jamoalar taklif etilgan. Bahslar viloyatlarga yuborilgan Nizomda ko‘rsatilgan xalq o‘yinlari turlari bo‘yicha o‘tqazilgan. Har bir o‘yin uchun jamoalar o‘rni (bal to‘plash bilan aniqlanadi. Mabodo jamoalar ballarining yig‘indisi bir xil bo‘lsa, bunday vaziyatlarda qancha jamoa ko‘proq turlardan 1-o‘rinni egallagan bo‘lsa yoki teng bo‘lsa, 2 yoki 3 o‘rinni) olganligiga asos bo‘ladi.

Olimpiada dasturiga quyidagi xalq o‘yinlari kiritilgan va o‘nda qatnashuvchilar soni chegaralangan:

O‘g‘il bolalar uchun:

1. Buron-5 kishi; 2. Cho‘nqa shuvoq-5 kishi; 3. Chavondozlar-2 kishi; 4. Eshak mindi – 5 kishi; 5. Yelkada kurash-2 kishi; 6. Qark tosh- 3 kishi.

O‘g‘il bolalarning umumiy soni o‘ntadan oshmasligi shar baxsida ishtirok etishi mumkin.

2. Qiz bolalar uchun:

1. Otib qochar-5 kishi; 2. Tortishmashoq-5 kishi (belbog‘ bilan); Qariq tosh – 2x3 kishi.

Qiz bolalar tarkibi 5 nafar qilib belgilanadi. Ular birga musobaqalarda qatnashishi xuquqiga ega. Dasturdagi qariq tosh o‘yiniga 3 o‘g‘il va 2 qiz bir jamoa bo‘lib qatnashadilar, shuningdek jamoalardagi 2 nafari milliy kurash (Buxoro va Farg‘onacha usullarda) bittasi tosh ko‘tarish (16kg) musobaqalarida bellashadi. Kurashda to‘ylarda uyushtiriladigan an’anaviy xalq bellashuvlari asos qilib olinadi.

Barcha viloyatlardan kelgan jamoalarning tarkibi 15 kishidan iborat bo‘lishi (10 o‘g‘il, 5 qiz) va o‘nga bir murabbiy rahbarlik qilishi shart.

Olimpiada qatnashchilari (murabbiy va xakamlar) musobaqaga milliy kiyimda quyilgan. O‘g‘il bolalar oq surp matodan ishton, yaktak va belida belbog‘ bilan maydonga to‘shadi. Qiz bolalar uchun atlas yoki beqasam matodan sharvar kiyish talab etiladi. Uning o‘rniga

oq surpdan tayyorlangan sharvar va ustiga tushib turadigan yaktak (kofta) ham kiyish mumkin. Lekin oyoq kiyimlari yumshoq bo'lishi qat'iydir. Yakattakning yelka tomonlariga viloyat nomi qizil rangda (elka harflari balandliga viloyat nomi qizil 5x0,5 sm tartibda) yoziladi. Jamoa rahbarlari, murabbiy va xakamlar har bir o'yinga zarur bo'lgan shaxsiy jihozlar, asbob usko'nalar, kiyim va belbog'lar olishni o'nutmasinlar. Aks holda musobaqaga qo'yilmaydi.

Nizomda yana g'olib chiqqan jamoalarni sovg'a va diplomlar bilan o'ndan tashqari xalq o'yinlari turlari bo'yicha sovrinli o'ringa sazovor bo'lgan qatnashchilarga "Oltin", "Kumush" va "Bronza" medallari topshiriladi.

Musobaqa maydoni bo'lgan bo'lgan qizil qirga shu kuni Jizzax viloyatining barcha shahar va tumanlaridan, hamda viloyatlardan jamoalar tashrif buyurishadi.

Mustaqillik xalqimizning milliy sport o'yinlarini qayta tiklash va xalqro maydonga olib chiqish imqoniyatini berdi. O'zbekiston Respublikasida 1992 yildan buyon milliy sport turlari va xalq o'yinlari festivali o'tqazilib, 1999 yilda ayollar o'rtasida ham "To'maris" milliy sport musobaqalari va xalq o'yinlari

Mavzuni o'z lashtirish uchun savollar

1. O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo'mitasi to'g'risidagi Nizom haqida ma'lumot bering?

2. O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo'mitasi to'g'risidagi Nizom ilovaga muvofiq tasdiqlansin g tarkibiy tarmoilari haqida tushuncha bering?

3. Davlat sport qomitasi tarmoilari qanday ahamiyatga ega?

4. O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo'mitasi to'g'risidagi Nizom ilovaga muvofiq tasdiqlansin idoralari va jamoat tashkilotlarining faoliyatini to'grisida ma'lumot bering

5. Jismoniy madaniyat va sportga aloqador tashkilotlar, idoralar, sport tashkilotlari, sport markazlari xodimlari to'grisida ma'lumot bering

6. Jismoniy madaniyat va sport harakati da sport qomitalari ning muvofqilashtiruvchi faoliyatlari qonunda yaiiol bayon etilgan to'grisida fikr muloxazalaor bering?

Talabalarning Mustaqil tayyorgarligi uchun topshiriqlar.

Quyidagi mavzular asosida reja tuzing va o`z fikr-mulohazalarini bildiring,

“ Mustaqil ish ” yozing.

1. Jismoniy madaniyat va sport qomitalarining eng muhim faoliyatlari. xodimlar, sport jamoalari /jamoalar/, uyushmalar bilan ishlash

2. O`zbekiston Davlat jismoniy tarbiya va sport universitetida sport o`yinlari, yakkakurash sport turlari, sirtii talim va malaka oshirish fakultetlari mavjudligi to`grisida tushuncha bering.

Bilimlarni mustahkamlash uchun test savolla

1. O`zbekiston Davlat jismoniy tarbiya va sport universitetida qachon sentabrda tashkil etildi

A.1956y

B.1955y

V.1957y

G.1967y

2. «Jismoniy tarbiya va sport to`grisida»gi qonunda , «Sportda qollanishi man etilgan vositalar»qaysi moddada korsatilgan

A. /12-modda/

B. /13modda/

V. 15-modda/

G. /16-modd/

3. «Jismoniy tarbiya va sport to`grisida» gi qonunda «Jismoniy madaniyat – Soglomlashtirish va sport inshootlari» qaysi moddada ko`rsatilgan.

A.18 modda

B 16 modda

V.20 modda

G.22 modda

4. O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1996 yil 21 maydagi nechanchi sonli qaroriga asosan, «O`zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy madaniyat va sport qomitasi haqidagi Nizom» tasdiqandi.

A.185-sonli

B.187-sonli
V. 188-sonli
G.189-sonli

ADABIYOTLAR

1. O`zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to`grisida» gi qonuni (yangi taxrirda), 2000
2. O`z RVMning «O`z bek milliy kurashini rivojlantirish to`grisida» gi qarori, 1998.
3. O`z RVM ning «O`zbekistonda jismoniy madaniyat va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to`grisida» gi qarori, 1999 yil 27 may.
4. O`z RVM ning «O`zbekiston olimpiya harakatini yanada rivojlantirish va mamlakat sportchilarining Sidney shaxri (Avstraliya)dagi XXVII Olimpiya o`yinlariga tayyorlash to`grisidagi»gi qarori, 2000 yil 7 iyun.

MUNDARIJA

KIRISH.....	4
I BOB. QADIMGI DUNYODA JISMONIY MADANIYAT.....	5
1.1. Ibtidoiy jamoa tuzumida jismoniy madaniyat elementlarining paydo bo‘lishi va taraqqiyot etishi.....	5
1.2. Materiarxat (onalik) urug‘chilik davrida jismoniy madaniyatni rivojlanish xususiyatlari.....	10
1.3. Patriarxat (otalik urugchilik) davrida jismoniy madaniyatni rivojlanish xususiyatlari.....	11
II- BOB. QADIMGI SHARQ DAVLATLARIDA JISMONIY MADANIYAT.....	20
2.1. Urug‘chilik tuzumining emirilishi va quldorlik munosabatlarining tug‘ilib kelishida qadimgi Gresiyada jismoniy madaniyat.....	22
2.2. Sparta tizimi.....	25
2.3. Afina tizimi.....	28
2.4. Antik gimnastika.....	30
2.5. Olimpiyada o‘yinlarini vujudga kelishi.....	32
2.6. Quldorlik Gretsiyaning tushkunlikka yuz tutishi davrida jismoniy madaniyat.....	36
2.7. QADIMGI RIMDA JISMONIY MADANIYAT. SHOHLAR DAVRIDA JISMONIY MADANIYAT.....	37
III- BOB. O‘RTA ASRLARDA JISMONIY MADANIYAT.....	48
3.1. Ilk taraqqiy etgan feodalizm davrida jismoniy madaniyatni rivojlanishi.....	48
3.2. ilk feodalizm davrida jismoniy madaniyat.....	49

3.3. Taraqqiy etgan feodalizm davrida jismoniy madaniyat.....	53
3.4. Feodallar harbiy-jismoniy madaniyat.....	53
3.5. Dehqonlarning jismoniy madaniyati.....	59
3.6. Shaharliklar jismoniy madaniyati.....	61
IV-BOB. FEODALIZMNING YEMIRILISHI DAVRIDA JISMONIY MADANIYAT.....	67
4.1. Jismoniy madaniyat to‘g‘risida gumanist (insonparvar) lar ta’limoti.....	67
4.2. Jismoniy madaniyat haqida nazariy bilimlarni dunyoga kelishi.....	69
4.3. Burjuaziya ideologlarining jismoniy madaniyat haqidagi g‘oyalari.....	71
4.4. Mekurialisning davolovchi tibbiyoti.....	72
V-BOB. YANGI DAVRDA CHET MAMLAKATLARDA JISMONIY MADANIYAT.....	79
5.1. Jismoniy madaniyat va sport sohasida nazariy bilimlarni rivojlanishi. YAN AMOS KOMENSKIY (1592- 1670).....	80
5.2. Burjua sport-gimnastika tizimini vujudga kelishi.....	87
5.3. Guts- Mutsni o‘quvchisi Frans Naxtegal (1776-1847).....	92
5.4. Yangi zamonning ikkinchi davrida chet mamlakatlarda jismoniy madaniyat va sport.....	97
5.5. Sportni taraqqiy etishi va halqaro sport uyushmalarining vujudga kelishi.....	103
5.6. Halqaro olimpiya harakati ning vujudga kelishi.....	105
5.7. Eng yangi zamonda jismoniy madaniyat va sport.....	108
VI-BOB. UMUM INQIROZNI BIRINCHI BOSQICHIDA KAPITALISTIK MAMLAKATLARDA JISMONIY MADANIYAT.....	114
6.1. Buyuk Britaniyada jismoniy madaniyat.....	118

6.2. Yangi davrda jismoniy madaniyatni rivojlanishining yangi metodlari.....	120
6.3. Ishchi sport harakatini rivojlanishi.....	123
6.4. Sotsialistik mamlakatlarda jismoniy madaniyat.....	124
6.5. Bolgariya Xalq Respublikasi.....	125
6.6. Vengriya Xalq Respublikasi.....	127
6.7. Vetnam Demokratik Respublikasida jismoniy madaniyat va sport.....	129
6.8. Germaniya Demokratik Respublikasi.....	130
6.9. Kuba Respublikasida jismoniy madaniyatni rivojlanishi.....	131
6.10. Ruminiyada jismoniy madaniyat.....	132
6.11. Chexoslavakiyada jismoniy madaniyat.....	133
6.12. Yugoslaviya sotsialistik federativ Respublikasi.....	135
6.13. Koreya xalq demokratik Respublikasida jismoniy madaniyat va sport.....	136
6.14. Taraqqiy etayotgan mamlakatlarda jismoniy madaniyat va sport.....	138
VII-BOB. XALQ QO‘SHINLARINING HARBIY JISMONIY TAYYORGARLIGI. QADIMGI AJDODLARIMIZNI JISMONIY MADANIYATGA QOSHGAN XISSALARI.....	145
7.1. Ta’lim va madaniyatga doir asarlarda jismoniy madaniyat masalalari.....	156
7.2. Abu Ali Ibn Sinoning ta’lim-tarbiya to‘g‘risidagi g‘oyalari da jismoniy tarbiya masalasi.....	161
7.3. Zaxiriddin Muhammad Bobur, (1453-1530-yqilar).....	173
7.4. Alisher Navoyi asarlarida jismoniy mashqlarni tasvirlanishi.....	177
VIII-BOB. MARKAZIY OSIYOGA JISMONIY MADANIYATNING KIRIB KELISHI.....	183

8.1. Millodan oldingi IX-VI asrlarda Markaziy Osiyoda jismoniy madaniyat.....189

8.2. XIX asr o'rtalarida inqilobgacha Turkistonda jismoniy madaniyat.....199

IX -BOB. XALQ XO'JALIGINI TIKLASH VA RIVOJLANTIRISH DAVRIDA JISMONIY MADANIYET VA SPORT.....217

9.1. Ulug' Vatan urushi yillarida jismoniy madaniyat va sport (1941-1945 yillar).....237

9.2. Urushdan keyingi yillarda jismoniy madaniyat va sport.....241

9.3. Sobiq ittifoq xalqlarining I-spartakiadasi.....251

9.4. Sobiq ittifoq xalqlarining II-spartakiadasi.....252

9.5. Sobiq ittifoq xalqlarining III-spartakiadasi.....254

9.6. Sobiq ittifoq xalqlarining IV-spartakiadasi.....255

9.7. Sobiq ittifoq xalqlarining V-spartakiadasi.....257

9.8. Sobiq ittifoq xalqlarining VI-spartakiadasi.....258

9.9. Sobiq ittifoq xalqlarining VII-spartakiadasi.....260

X -BOB. O'ZBEKISTON MUSTAQILLIK YILLARIDA JISMONIY MADANIYAT (1991-2016 yillar misolida).....277

10.1-Xalq milliy o'yinlari.....290

10.2. "Umid nihollari." Sport musobaqalarning tashkil etish va o'tkazish.....307

10.3. "Barkamol avlod" sport musobaqalarining tashkiliy asoslari.....310

10.4. “UNIVERSIADA” MUSOBAQALARI MUSOBAQALARI BOSQICHINI UCHCHI YIL O‘TQAZISH TARTIBI.....	314
---	------------

**XI- BOB. XALQARO SPORT HARA KATI
TARIXI.....323**

11.1. Ikkinchi jahon urushigacha bo‘lgan davrda xalqaro sport harakati xalqaro sport tashkilotlarining vujudga kelishi.....	323
--	------------

11.2. Xalqaro olimpiya qomitasining tashkil etilishi, uning kongresslari.....	328
--	------------

11.3.Xalqaro ishchilar sporti irqchilik va fashizmga qarshi kurash.....	331
--	------------

11.4.Olimpiya kongresslari.....	337
--	------------

11.5. Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrlarda xalqaro sport va olimpiya harakati	338
--	------------

11.6. Olimpizm, XOQ va uning prezidentlari.....	342
--	------------

11.7. Yozgi olimpiya o`yinlari xaqida malumotlar.....	360
--	------------

XII- BOB. XII- BOB. O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI MILLIY OLIMPIYA QO`MITASINI TASHKIL ETILISHI.....	396
---	------------

12.1O`zbekiston Respublikasi milliy olimpiya qo`mitasining 1- prezidenti.....	399
--	------------

12.2.O`zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo`mitasi to`g`risidagi Nizomi.....	401
---	------------

12.3. “Olimpiya shon shuhrati” muzeyi tashkil etildi va o`zbek sportchilari xalqaro arenalarda.....	419
--	------------

Ilovalat.....	424
----------------------	------------

Foydalanilgan adabiyotlar.....	438
---------------------------------------	------------

